

Suttantapiṭake Aṅguttaranikāye

Pañcakādinipātānaṃ saṃvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosatttherena katā

Manorathapūraṇī nāma

AṅGUTTARAṬṬHAKATHĀ

(Tatiyo bhāgo)

Romanized from Myanmar version published in 1970

© Buddhasāsana Society

Aṭṭhakathā Series 19

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀLI ALPHABET IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a အာ ā ဣ i ဤ ī ဥ u ဦ ū ဧ e ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka ခ kha ဂ ga ဃ gha င ṅa
 ဇ ca ခ cha ဇ ja ဈ jha ဠ ña
 တ ta ဌ tha ဒ da ဝ dha ဏ ṇa
 ပ pa ဖ pha ဗ ba ဘ bha မ ma
 ယ ya ရ ra လ la ဝ va သ sa ဟ ha ဠ la ၊ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ = ā ဲ = i ဳ = ī ဣ = u ဵ = ū ဥ = e ဩ = o
 က ka ကာ kā ကိ ki ကိ kī ကု ku ကု kū ကေ ke ကေ ko
 ခ kha ခါ khā ခိ khi ခိ khī ခု khu ခု khū ခေ khe ခေ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က kka	ယ ṅgha	က ṇṭha	ဈ dhya	ဠ pla	ဣ lla
က kka	ဇ cca	က ṇḍa	ဇ dhva	ဠ pba	ဣ lya
က kya	ခ ccha	က ṇṇa	န nta	ဠ bbha	ဣ lha
က kri	ဇ jja	က ṇha	န ntva	ဣ bya	ဣ vha
က kla	ဇ jjha	က tta	န ntha	ဠ bra	ဣ sta
က kva	ည ṇṇa	က ttha	န nda	ဠ mpa	ဣ stra
ဈ khya	ဉ ṇha	က tva	န ndra	ဠ mpha	ဣ sna
ဇ khva	ဉ ṇca	က tya	န ndha	ဠ mba	ဣ sya
ဇ gga	ခ ṇcha	က tra	န nna	ဠ mbha	ဣ ssa
ဠ ggha	ဉ ṇja	န dda	ဈ nya	ဠ mma	ဣ sma
ဈ gya	ည ṇjha	န ddha	န nha	ဣ mya	ဣ sva
ဠ gra	ဇ ṭta	ဈ dya	ဠ ppa	ဣ mha	ဣ hma
က ṅka	ဌ ṭtha	ဠ dra	ဠ ppha	ဣ yya	ဣ hva
န ṅkha	ဠ ḍḍa	ဠ dva	ဣ pya	ဣ yha	ဠ lha
န ṅga					

၁ ၂ ၃ ၄ ၅ ၆ ၇ ၈ ၉ ၁၀
 1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

Pañcakādinipāta Aṅguttaraṭṭhakathā

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	...	...	1
2. Vitthatasuttavaṇṇanā	...	...	1
6. Samāpattisuttavaṇṇanā	...	...	2
7. Kāmasuttavaṇṇanā	...	...	2
8. Cavaṇasuttavaṇṇanā	...	...	3
9. Paṭhama-agāraṇasuttavaṇṇanā	...	...	3
10. Duttiya-agāraṇasuttavaṇṇanā	...	...	3

2. Balavagga

1. Ananussutasuttavaṇṇanā	...	...	4
2. Kūṭasuttavaṇṇanā	...	...	4
3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā	...	...	4
4. Vitthatasuttavaṇṇanā	...	...	4
5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā	...	...	4
7. Paṭhamahitasuttavaṇṇanā	...	...	5
8-10. Duttiyahitasuttādivaṇṇanā	...	...	6

3. Pañcaṅgikavagga

1. Paṭhama-agāraṇasuttavaṇṇanā	...	...	6
2. Duttiya-agāraṇasuttavaṇṇanā	...	...	6

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3. Upakkilesasuttavaṇṇanā	...	...	6
4. Dussīlasuttavaṇṇanā	...	...	7
5. Anuggahitasuttavaṇṇanā	...	...	7
6. Vimuttāyatanasuttavaṇṇanā	...	...	8
7. Samādhisuttavaṇṇanā	...	...	8
8. Pañcaṅgikasuttavaṇṇanā	...	...	9
9. Caṅkamasuttavaṇṇanā	...	...	12
10. Nāgītasuttavaṇṇanā	...	...	12

4. Sumanavagga

1. Sumanasuttavaṇṇanā	...	...	13
2. Cundīsuttavaṇṇanā	...	...	17
3. Uggahasuttavaṇṇanā	...	...	18
4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā	...	...	20
5. Dānānisaṃsasuttavaṇṇanā	...	...	20
6. Kāladānasuttavaṇṇanā	...	...	21
7. Bhojanasuttavaṇṇanā	...	...	21
8. Saddhasuttavaṇṇanā	...	...	21
9. Puttasuttavaṇṇanā	...	...	21
10. Mahāsālaputtasuttavaṇṇanā	...	...	22

5. Muṇḍarājavagga

1. Ādiyasuttavaṇṇanā	...	...	22
3. Itṭhasuttavaṇṇanā	...	...	23
4. Manāpadāyīsuttavaṇṇanā	...	...	23
8. Alabbhanīyaṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	24
9. Kosalasuttavaṇṇanā	...	...	25
10. Nāradasuttavaṇṇanā	...	...	25

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Nīvaraṇavagga**

1. Āvaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	26
3. Padhāniyaṅgasuttavaṇṇanā	...	...	26
4. Samayasuttavaṇṇanā	...	...	27
5. Mātāputtasuttavaṇṇanā	...	...	27
6. Upajjhāyasuttavaṇṇanā	...	...	28
7. Abhiṇhapaccavekkhitabbaṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	28
8. Licchavikumārakasuttavaṇṇanā	...	...	29
9-10. Vuḍḍhapabbajitasuttadvayaṇṇanā	...	...	30

(7) 2. Saññāvagga

1-2. Saññāsuttadvayaṇṇanā	...	...	30
3-4. Vaḍḍhasuttadvayaṇṇanā	...	...	30
5. Sākacchasuttavaṇṇanā	...	...	30
6. Sājīvasuttavaṇṇanā	...	...	31
7-10. Paṭhama-iddhipādasuttādivaṇṇanā	...	...	31

(8) 3. Yodhājīvavagga

1. Paṭhamacetovimuttiṭṭhalasuttavaṇṇanā	...	...	31
2. Dutiyacetovimuttiṭṭhalasuttavaṇṇanā	...	...	32
3. Paṭhamadhammavihārīsuttavaṇṇanā	...	...	32
4. Dutiyadhammavihārīsuttavaṇṇanā	...	...	33
5. Paṭhamayodhājīvasuttavaṇṇanā	...	...	34
6. Dutiyayodhājīvasuttavaṇṇanā	...	...	35
7. Paṭhama-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	...	...	36
8. Dutiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	...	...	36
9. Tatiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	...	...	36
10. Catuttha-anāgatabhayasuttavaṇṇanā	...	...	37

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(9) 4. Theravagga

1. Rajanīyasuttavaṇṇanā	...	...	38
2. Vītarāgasuttavaṇṇanā	...	...	38
3. Kuhakasuttavaṇṇanā	...	...	38
5. Akkhamasuttavaṇṇanā	...	...	38
6. Paṭisambhidāppattasuttavaṇṇanā	...	...	38
7. Sīlavantasuttavaṇṇanā	...	...	39
8. Therasuttavaṇṇanā	...	...	39
9. Paṭhamasekhasuttavaṇṇanā	...	...	39
10. Dutiyasekhasuttavaṇṇanā	...	...	39

(10) 5. Kakudhavagga

1-2. Sampadāsuttadvayaṇṇanā	...	...	40
3. Byākaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	40
4-5. Phāsuvihārasuttādivaṇṇanā	...	...	40
6. Sutadharasuttavaṇṇanā	...	...	41
9. Sīhasuttavaṇṇanā	...	...	41
10. Kakudhatherasuttavaṇṇanā	...	...	41

3. Tatiyapaṇṇāsaka**(11) 1. Phāsuvihāravagga**

1. Sārajjasuttavaṇṇanā	...	...	43
2. Ussaṅkitasuttavaṇṇanā	...	...	43
3. Mahācorasuttavaṇṇanā	...	...	43
5. Phāsuvihārasuttavaṇṇanā	...	...	43
6. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	44
7-8. Sīlasuttādivaṇṇanā	...	...	44
9-10. Cātuddisasuttādivaṇṇanā	...	...	44

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(12) 2. Andhakavindavagga

1. Kulūpakasuttavaṇṇanā	...	...	44
2. Pacchāsamaṇasuttavaṇṇanā	...	...	45
4. Andhakavindasuttavaṇṇanā	...	...	45
5. Maccharinīsuttavaṇṇanā	...	...	45
6-7. Vaṇṇanāsuttādivaṇṇanā	...	...	46

(13) 3. Gilānavagga

4. Dutiya-upaṭṭhākasuttavaṇṇanā	...	...	46
5-6. Anāyussāsuttadvayaṇṇanā	...	...	46
7. Vapakāsasuttavaṇṇanā	...	...	46
9. Parikuppasuttavaṇṇanā	...	...	46

(14) 4. Rājavagga

1. Paṭhamacakkānuvattanasuttavaṇṇanā	...	...	47
2. Dutiyacakkānuvattanasuttavaṇṇanā	...	...	47
3. Dhammarājāsuttavaṇṇanā	...	...	47
4. Yassaṁdisaṁsuttavaṇṇanā	...	...	48
5-6. Patthanāsuttadvayaṇṇanā	...	...	49
7. Appaṁsupatisuttavaṇṇanā	...	...	49
8. Bhattādakasuttavaṇṇanā	...	...	49
9. Akkhamasuttavaṇṇanā	...	...	49
10. Sotasuttavaṇṇanā	...	...	50

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

1. Avajānātisuttavaṇṇanā	...	...	50
2. Ārabhatisuttavaṇṇanā	...	...	51
3. Sārandadasuttavaṇṇanā	...	...	52
4. Tikaṇḍakīsuttavaṇṇanā	...	...	52

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Mittasuttavaṇṇanā	...	...	52
7. Asappurisdānasuttavaṇṇanā	...	...	53
8. Sappurisdānasuttavaṇṇanā	...	...	53
9. Paṭhamasamayavimuttasuttavaṇṇanā	...	...	53

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) 1. Saddhammavagga

1. Paṭhamasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	...	...	54
2. Dutiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	...	...	54
3. Tatiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā	...	...	54
4. Paṭhamasaddhammasammosasuttavaṇṇanā	...	...	54
6. Tatiyasaddhammasammosasuttavaṇṇanā	...	...	54
7. Dukkathāsuttavaṇṇanā	...	...	55
9. Udāyīsuttavaṇṇanā	...	...	55
10. Duppaṭivinodayasuttavaṇṇanā	...	...	55

(17) 2. Āghātavagga

1. Paṭhama-āghātaṭṭhapaṭivinayasuttavaṇṇanā	...	...	56
2. Duttiya-āghātaṭṭhapaṭivinayasuttavaṇṇanā	...	...	56
5. Pañhapucchāsuttavaṇṇanā	...	...	58
6. Nirodhasuttavaṇṇanā	...	...	58
7. Codanāsuttavaṇṇanā	...	...	59
9. Khippanisantisuttavaṇṇanā	...	...	60
10. Bhaddajisuttavaṇṇanā	...	...	60

(18) 3. Upāsakavagga

1-3. Sārājasuttādivaṇṇanā	...	...	61
4. Verasuttavaṇṇanā	...	...	61
5. Caṇḍālasuttavaṇṇanā	...	...	62

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Pītisuttavaṇṇanā	...	...	62
7. Vaṇijjāsuttavaṇṇanā	...	...	62
8. Rājasuttavaṇṇanā	...	...	62
9. Gihisuttavaṇṇanā	...	...	63
10. Gavesīsuttavaṇṇanā	...	...	63

(19) 4. Araññavagga

1. Āraññikasuttavaṇṇanā	...	...	64
-------------------------	-----	-----	----

(20) 5. Brāhmaṇavagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā	...	...	65
2. Doṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā	...	...	65
3. Saṅgāravasuttavaṇṇanā	...	...	67
4. Kāraṇapālīsuttavaṇṇanā	...	...	68
5. Piṅgiyānīsuttavaṇṇanā	...	...	70
6. Mahāsupinasuttavaṇṇanā	...	...	71
7. Vassasuttavaṇṇanā	...	...	74
10. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	74

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Kimilavagga

1. Kimilasuttavaṇṇanā	...	...	76
3. Assājānīyasuttavaṇṇanā	...	...	76
5. Cetokhilasuttavaṇṇanā	...	...	77
6. Vinibandhasuttavaṇṇanā	...	...	77
7-8. Yāgusuttādivaṇṇanā	...	...	78
9. Gītassarasuttavaṇṇanā	...	...	78
10. Muṭṭhassatisuttavaṇṇanā	...	...	78

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(22) 2. Akkosakavagga

1. Akkosakasuttavaṇṇanā	...	...	79
2. Bhaṇḍanakāraḥasuttavaṇṇanā	...	...	79
3. Sīlasuttavaṇṇanā	...	...	79
4. Bahubhāṇisuttavaṇṇanā	...	...	80
5. Paṭhama-akkhantisuttavaṇṇanā	...	...	80
6. Duttiya-akkhantisuttavaṇṇanā	...	...	80
7. Paṭhama-apāsādikasuttavaṇṇanā	...	...	80
10. Madhurāsuttavaṇṇanā	...	...	81

(23) 3. Dīghacārikavagga

1. Paṭhamadīghacārikasuttavaṇṇanā	...	...	81
3-4. Atinivāsasuttādivaṇṇanā	...	...	81
5-6. Kulūpakasuttādivaṇṇanā	...	...	82
8. Ussūrabhattasuttavaṇṇanā	...	...	82
9. Paṭhamakaṇhasappasuttavaṇṇanā	...	...	82
10. Duttiyakaṇhasappasuttavaṇṇanā	...	...	83

(24) 4. Āvāsikavagga

1. Āvāsikasuttavaṇṇanā	...	...	83
3. Sobhanasuttavaṇṇanā	...	...	83
4. Bahūpakārasuttavaṇṇanā	...	...	83
5. Anukampasuttavaṇṇanā	...	...	83
7. Duttiya-avaṇṇārahasuttavaṇṇanā	...	...	84

(25) 5. Duccaritavagga

1. Paṭhamaduccaritasuttavaṇṇanā	...	...	84
9. Sivathikasuttavaṇṇanā	...	...	84
10. Puggalappasādasuttavaṇṇanā	...	...	84

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(26) 6. Upasampadāvagga

1-3. Upasampādetabbasuttādivaṇṇanā	...	...	85
1. Samutipecyālādivaṇṇanā	...	...	85

Chakkanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Āhuneyyavagga**

1. Paṭhama-āhuneyyasuttavaṇṇanā	...	...	87
2. Duttiya-āhuneyyasuttavaṇṇanā	...	...	87
5-7. Ājānīyasuttattayaṇṇanā	...	...	87
8-9. Anuttariyasuttādivaṇṇanā	...	...	87
10. Mahānāmasuttavaṇṇanā	...	...	88

2. Sāraṇīyavagga

1. Paṭhamasāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	89
2. Duttiyasāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	95
3. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	95
4. Bhaddakasuttavaṇṇanā	...	...	96
5. Anutappiyasuttavaṇṇanā	...	...	97
6. Nakulapitusuttavaṇṇanā	...	...	97
7. Soppasuttavaṇṇanā	...	...	98
8. Macchabandhasuttavaṇṇanā	...	...	98
9. Paṭhamamaraṇassatisuttavaṇṇanā	...	...	98
10. Duttiyamaraṇassatisuttavaṇṇanā	...	...	99

3. Anuttariyavagga

1-2. Sāmakasuttādivaṇṇanā	...	...	99
3. Bhayasuttavaṇṇanā	...	...	100
4. Himavantasuttavaṇṇanā	...	...	100

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5. Anussatiṭṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	101
6. Mahākaccānasuttavaṇṇanā	...	...	101
7. Paṭhamasamayasuttavaṇṇanā	...	...	102
8. Dutiyasamayasuttavaṇṇanā	...	...	102
9. Udāyīsuttavaṇṇanā	...	...	102
10. Anuttariyasuttavaṇṇanā	...	...	104

4. Devatāvagga

1. Sekhasuttavaṇṇanā	...	...	105
2-3. Aparihānasuttadvayaṇṇanā	...	...	105
4. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā	...	...	106
5. Vijjābhāgiyasuttavaṇṇanā	...	...	106
6. Vivādamūlasuttavaṇṇanā	...	...	107
7. Dānasuttavaṇṇanā	...	...	107
8. Attakārīsuttavaṇṇanā	...	...	108
9-10. Nidānasuttādivaṇṇanā	...	...	108
11. Dārukkhandhasuttavaṇṇanā	...	...	109
12. Nāgitasuttavaṇṇanā	...	...	109

5. Dhammikavagga

1. Nāgasuttavaṇṇanā	...	...	110
2. Migasālāsuttavaṇṇanā	...	...	113
3. Iṇasuttavaṇṇanā	...	...	115
4. Mahācundasuttavaṇṇanā	...	...	117
5-6. Sandiṭṭhikasuttadvayaṇṇanā	...	...	117
7. Khemasuttavaṇṇanā	...	...	117
8. Indriyasamvarasuttavaṇṇanā	...	...	118
9. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	118

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
10. Khattiyasuttavaṇṇanā	...	...	119
11. Appamādasuttavaṇṇanā	...	...	120
12. Dhammikasuttavaṇṇanā	...	...	120

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā	...	...	123
2. Phaggunasuttavaṇṇanā	...	...	126
3. Chaḷabhijātisuttavaṇṇanā	...	...	126
4. Āsavasuttavaṇṇanā	...	...	127
5. Dārūkammikasuttavaṇṇanā	...	...	131
6. Hatthisārīputtasuttavaṇṇanā	...	...	131
7. Majjhésuttavaṇṇanā	...	...	132
8. Purisindriyāñāṇasuttavaṇṇanā	...	...	134
9. Nibbedhikasuttavaṇṇanā	...	...	135
10. Sīhanādasuttavaṇṇanā	...	...	136

7. Devatāvagga

1. Anāgāmiphalasuttādivaṇṇanā	...	...	137
4. Saṅgaṇīkārāmasuttavaṇṇanā	...	...	137
5. Devatāsuttavaṇṇanā	...	...	137
6. Samādhisuttavaṇṇanā	...	...	138
7. Sakkebbhabbasuttavaṇṇanā	...	...	138
8. Balasuttavaṇṇanā	...	...	138
9-10. Tajjhānasuttadvayaṇṇanā	...	...	138

8. Arahattavagga

1. Dukkhasuttavaṇṇanā	...	...	138
2. Arahattasuttavaṇṇanā	...	...	139
3. Uttarimanussadhammasuttavaṇṇanā	...	...	139

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
4. Sukhasomanassasuttavaṇṇanā	...	...	139
5. Adhigamasuttavaṇṇanā	...	...	139
6. Mahantattasuttavaṇṇanā	...	...	139
8-10. Dutianirayasuttādivaṇṇanā	...	...	140

9. Sītivagga

1. Sītibhāvasuttavaṇṇanā	...	...	140
2. Āvaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	140
4-5. Sussūsatisuttādivaṇṇanā	...	...	140
8-11. Abhabbaṭṭhānasuttacatukkavaṇṇanā	...	...	140

10. Ānisaṃsavagga

1-2. Pātubhāvasuttādivaṇṇanā	...	...	141
7. Anavatthitasuttavaṇṇanā	...	...	141
8. Ukkhittāsikasuttavaṇṇanā	...	...	141
9. Atammayasuttavaṇṇanā	...	...	141

11. Tikavagga

1. Rāgasuttavaṇṇanā	...	...	142
6. Assādasuttavaṇṇanā	...	...	142
7. Aratisuttavaṇṇanā	...	...	142
10. Uddhaccasuttavaṇṇanā	...	...	142
12. Sāmaññavaggavaṇṇanā	...	...	142
24. Rāgapeyyālavaṇṇanā	...	...	143

Sattakanipāta

Paṇṇāsaka

1. Dhanavagga

1-5. Paṭhamapiyasuttādivaṇṇanā	...	...	145
7. Uggasuttavaṇṇanā	...	...	145
8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā	...	...	146

Mātikā

Piṭṭhaṅka

2. Anusayavagga

3. Kulasuttavaṇṇanā	...	...	146
4. Puggalasuttavaṇṇanā	...	...	146
5. Udakūpamāsuttavaṇṇanā	...	...	148
6. Aniccānupassīsuttavaṇṇanā	...	...	148
7-9. Dukkhanupassīsuttādivaṇṇanā	...	...	150
10. Niddasavatthusuttavaṇṇanā	...	...	150

3. Vajjisattakavagga

1. Sārāṇḍasuttavaṇṇanā	...	...	151
2. Vassakārasuttavaṇṇanā	...	...	155
3. Paṭhamasattakasuttavaṇṇanā	...	...	156
4. Dutiyasattakasuttavaṇṇanā	...	...	160
7. Saññāsuttavaṇṇanā	...	...	161
8. Paṭhamaparihānisuttavaṇṇanā	...	...	161
9. Dutiyaparihānisuttavaṇṇanā	...	...	162

4. Devatāvagga

5. Paṭhamamittasuttavaṇṇanā	...	...	162
6. Dutiyamittasuttavaṇṇanā	...	...	162
7. Paṭhamapaṭisambhidāsuttavaṇṇanā	...	...	162

5. Mahāyaññavagga

1-2. Sattaviññāṇaṭṭhitisuttādivaṇṇanā	...	...	163
3. Paṭhama-aggisuttavaṇṇanā	...	...	165
4. Dutiya-aggisuttavaṇṇanā	...	...	166
5-6. Saññāsuttadvayaṇṇanā	...	...	167
7. Methunasuttavaṇṇanā	...	...	167
8. Saṃyogasuttavaṇṇanā	...	...	168

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
9. Dānamahapphalasuttavaṇṇanā	...	...	168
10. Nandamātāsuttavaṇṇanā	...	...	169

6. Abyākatavagga

1. Abyākatasuttavaṇṇanā	...	...	172
2. Purisagatisuttavaṇṇanā	...	...	172
3. Tissabrahmāsuttavaṇṇanā	...	...	173
4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā	...	...	173
5. Arakkheyyasuttavaṇṇanā	...	...	174
8. Pacalāyamānasuttavaṇṇanā	...	...	174
9. Mettasuttavaṇṇanā	...	...	176
10. Bhariyāsuttavaṇṇanā	...	...	177
11. Kodhanasuttavaṇṇanā	...	...	178

7. Mahāvagga

1. Hiri-ottappasuttavaṇṇanā	...	...	179
2. Sattasūriyasuttavaṇṇanā	...	...	179
3. Nagaropamasuttavaṇṇanā	...	...	181
4. Dhammaññūsuttavaṇṇanā	...	...	184
5. Pāricchattakasuttavaṇṇanā	...	...	184
6. Sakkaccasuttavaṇṇanā	...	...	185
7. Bhāvanāsuttavaṇṇanā	...	...	186
8. Aggikkhandhopamasuttavaṇṇanā	...	...	189
10. Arakasuttavaṇṇanā	...	...	189

8. Vinayavagga

1. Paṭhamavinayadharasuttavaṇṇanā	...	...	189
2. Dutiyavinayadharasuttavaṇṇanā	...	...	190
3. Tatiyavinayadharasuttavaṇṇanā	...	...	190
9. Satthusāsanasuttavaṇṇanā	...	...	190
10. Adhikaraṇasamathasuttavaṇṇanā	...	...	190

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Aṭṭhakanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Mettāvagga**

1. Mettāsuttavaṇṇanā	...	...	193
2. Paññāsuttavaṇṇanā	...	...	195
3-4. Appiyasuttadvayaṇṇanā	...	...	195
5. Paṭhamalokadhammasuttavaṇṇanā	...	...	195
6. Dutiyalokadhammasuttavaṇṇanā	...	...	196
7. Devadattavipattisuttavaṇṇanā	...	...	196
8. Uttaravipattisuttavaṇṇanā	...	...	196
9. Nandasuttavaṇṇanā	...	...	196
10. Kāraṇḍavasuttavaṇṇanā	...	...	197

2. Mahāvagga

1. Verañjasuttavaṇṇanā	...	...	197
2. Sīhasuttavaṇṇanā	...	...	208
3. Assājānīyasuttavaṇṇanā	...	...	215
4. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā	...	...	216
5. Malasuttavaṇṇanā	...	...	216
6. Dūteyyasuttavaṇṇanā	...	...	216
7-8. Bandhanasuttadvayaṇṇanā	...	...	217
9. Pahārādasuttavaṇṇanā	...	...	217
10. Uposathasuttavaṇṇanā	...	...	221

3. Gahapatiṭṭhagga

1. Paṭhama-uggasuttavaṇṇanā	...	...	221
2. Dutiya-uggasuttavaṇṇanā	...	...	222
3. Paṭhamahatthakasuttavaṇṇanā	...	...	222
4. Dutiyahatthakasuttavaṇṇanā	...	...	223

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
5-6. Mahānāmasuttādivaṇṇanā	...	...	223
7. Paṭhamabalasuttavaṇṇanā	...	...	223
8. Dutiyabalasuttavaṇṇanā	...	...	224
9. Akkhaṇasuttavaṇṇanā	...	...	224
10. Anuruddhamahāvitakkasuttavaṇṇanā	...	...	225

4. Dānavagga

1. Paṭhamadānasuttavaṇṇanā	...	...	228
2. Dutiyadānasuttavaṇṇanā	...	...	229
3. Dānavatthusuttavaṇṇanā	...	...	229
4. Khettsuttavaṇṇanā	...	...	229
5. Dānūpapattisuttavaṇṇanā	...	...	230
6. Puññakiriyavatthusuttavaṇṇanā	...	...	231
7. Sappurisdānasuttavaṇṇanā	...	...	231
8. Sappurisasuttavaṇṇanā	...	...	231
9. Abhisandasuttavaṇṇanā	...	...	232
10. Duccaritavipākasuttavaṇṇanā	...	...	232

5. Uposathavagga

4. Vāsetṭhasuttavaṇṇanā	...	...	233
6. Anuruddhasuttavaṇṇanā	...	...	233
9-10. Idhalokikasuttadvayaṇṇanā	...	...	234

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Gotamīvagga

1. Gotamīsuttavaṇṇanā	...	...	235
2. Ovādasuttavaṇṇanā	...	...	238
3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā	...	...	239
4. Dīghajāṇusuttavaṇṇanā	...	...	239
6. Bhayasuttavaṇṇanā	...	...	240
9-10. Puggalasuttadvayaṇṇanā	...	...	240

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(7) 2. Bhūmicālavagga

1. Icchāsuttavaṇṇanā	...	...	241
2. Alaṃsuttavaṇṇanā	...	...	241
3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā	...	...	241
4. Gayāsīsasuttavaṇṇanā	...	...	243
5. Abhibhāyatanaṣuttavaṇṇanā	...	...	243
6. Vimokkhasuttavaṇṇanā	...	...	245
7-8. Anariyavohārasuttavaṇṇanā	...	...	246
9. Parisāsuttavaṇṇanā	...	...	246
10. Bhūmicālasuttavaṇṇanā	...	...	247

(8) 3. Yamakavagga

1-2. Saddhāsuttadvaṇṇanā	...	...	251
3-9. Maraṇassatisuttadvaṇṇanā	...	...	252
10. Kusītārambhavatthusuttavaṇṇanā	...	...	252

(9) 4. Sativagga

1-2. Satisampajaññasuttavaṇṇanā	...	...	252
3. Mūlakasuttavaṇṇanā	...	...	253
4. Corasuttavaṇṇanā	...	...	253
5. Samaṇasuttavaṇṇanā	...	...	254
6. Yasasuttavaṇṇanā	...	...	254
7. Pattanikuḍḍanasuttavaṇṇanā	...	...	254
8. Appasādapavedanīyasuttavaṇṇanā	...	...	254
9. Paṭisāraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	255
10. Sammāvattanasuttavaṇṇanā	...	...	255

(10) 5. Sāmaññavagga

...	...	255
-----	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Navakanipāta**1. Paṭhamapaṇṇāsaka****1. Sambodhivagga**

1. Sambodhisuttavaṇṇanā	...	...	257
2. Nissayasuttavaṇṇanā	...	...	258
3. Meghiyasuttavaṇṇanā	...	...	258
4. Nandakasuttavaṇṇanā	...	...	260
5. Balasuttavaṇṇanā	...	...	261
6. Sevanāsuttavaṇṇanā	...	...	261
7. Sutavāsuttavaṇṇanā	...	...	262
8-10. Sajjhasuttādivaṇṇanā	...	...	262

2. Sīhanādavagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā	...	...	262
2. Sa-upādisesasuttavaṇṇanā	...	...	264
3. Koṭṭhikasuttavaṇṇanā	...	...	265
4. Samiddhisuttavaṇṇanā	...	...	265
5-6. Gaṇḍasuttādivaṇṇanā	...	...	266
7-8. Kulasuttādivaṇṇanā	...	...	266
9. Devatāsuttavaṇṇanā	...	...	267
10. Velāmasuttavaṇṇanā	...	...	267

3. Sattāvāsavagga

1. Tiṭhānasuttavaṇṇanā	...	...	273
2. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā	...	...	273
3. Taṇhāmūlakasuttavaṇṇanā	...	...	273
4. Sattāvāsasuttavaṇṇanā	...	...	274
5. Paññāsuttavaṇṇanā	...	...	275

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Silāyūpasuttavaṇṇanā	...	...	275
7-8. Verasuttadvayaṇṇanā	...	...	275
9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā	...	...	276
10-11. Āghātapapaṭivinasuttādivaṇṇanā	...	...	276

4. Mahāvagga

1-2. Anupubbavīhārasuttādivaṇṇanā	...	...	276
3. Nibbānasukhasuttavaṇṇanā	...	...	277
4. Gāvī-upamāsuttavaṇṇanā	...	...	277
5. Jhānasuttavaṇṇanā	...	...	277
6. Ānandasuttavaṇṇanā	...	...	279
7. Lokāyatikasuttavaṇṇanā	...	...	280
8. Devāsurasāṅgāmasuttavaṇṇanā	...	...	281
9. Nāgasuttavaṇṇanā	...	...	282
10. Tapussasuttavaṇṇanā	...	...	282

5. Sāmaññavagga

1. Sambādhasuttavaṇṇanā	...	...	283
2. Kāyasakkhisuttavaṇṇanā	...	...	284
3. Paññāvimuttasuttavaṇṇanā	...	...	284
4. Ubhatobhāgavimuttasuttavaṇṇanā	...	...	284
5-10. Sandiṭṭhikadhammasuttādivaṇṇanā	...	...	284

2. Dutiyapaṇṇāsakavaṇṇanā	...	285
---------------------------	-----	-----

Dasakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Ānisaṃsavagga

1. Kimatthiyasuttavaṇṇanā	...	...	287
2. Cetanākaraṇīyasuttavaṇṇanā	...	...	287

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
3-5. Upanisasuttattayaṇṇanā	...	...	287
6. Samādhisuttavaṇṇanā	...	...	287
7. Sāriputtasuttavaṇṇanā	...	...	288
8. Jhānasuttavaṇṇanā	...	...	288
9. Santavimokkhasuttavaṇṇanā	...	...	288

2. Nāthavagga

1. Senāsanasuttavaṇṇanā	...	...	289
2. Pañcaṅgasuttavaṇṇanā	...	...	289
3-4. Sayojanasuttādivaṇṇanā	...	...	289
5. Appamādasuttavaṇṇanā	...	...	289
6. Āhuneyyasuttavaṇṇanā	...	...	290
7. Paṭhamanāthasuttavaṇṇanā	...	...	290
8. Dutīyanāthasuttavaṇṇanā	...	...	291
9. Paṭhama-ariyāvāsasuttavaṇṇanā	...	...	291
10. Dutīya-ariyāvāsasuttavaṇṇanā	...	...	292

3. Mahāvagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā	...	...	293
2. Adhivuttipadasuttavaṇṇanā	...	...	299
3. Kāyasuttavaṇṇanā	...	...	299
4. Mahācundasuttavaṇṇanā	...	...	300
5. Kaṣiṇasuttavaṇṇanā	...	...	300
6. Kālīsuttavaṇṇanā	...	...	301
7. Paṭhamamahāpāñhasuttavaṇṇanā	...	...	301
8. Dutīyamahāpāñhasuttavaṇṇanā	...	...	304
9. Paṭhamakosalasuttavaṇṇanā	...	...	304
10. Dutīyakosalasuttavaṇṇanā	...	...	305

Mātikā

Piṭṭhaṅka

4. Upālivagga

1. Upālisuttavaṇṇanā	...	...	307
2. Pātimokkhatṭhapanāsuttavaṇṇanā	...	...	309
3. Ubbāhikāsuttavaṇṇanā	...	...	310
4. Upasampadāsuttavaṇṇanā	...	...	310
7. Saṁghabhedasuttavaṇṇanā	...	...	310
9-10. Ānandasuttadvayaṇṇanā	...	...	310

5. Akkosavagga

4. Kusinārasuttavaṇṇanā	...	...	311
5. Rājantepurappavesanasuttavaṇṇanā	...	...	312
6. Sakkasuttavaṇṇanā	...	...	312
7. Mahālisuttavaṇṇanā	...	...	313
8. Pabbajita-abhiṇhasuttavaṇṇanā	...	...	313
9-10. Sarīraṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā	...	...	315

2. Dutiyapaṇṇāsaka**(6) 1. Sacittavagga**

1-4. Sacittasuttādivaṇṇanā	...	...	316
8. Mūlakasuttavaṇṇanā	...	...	316
9. Pabbajjāsuttavaṇṇanā	...	...	316
10. Girimānandasuttavaṇṇanā	...	...	317

(7) 2. Yamakavagga

1. Avijjāsuttādivaṇṇanā	...	...	317
3-4. Niṭṭhaṅgatasuttādivaṇṇanā	...	...	317
5-7. Paṭhamasukhasuttādivaṇṇanā	...	...	318
9-10. Kathāvatthusuttadvayaṇṇanā	...	...	318

Mātikā

Piṭṭhaṅka

(8) 3. Ākaṅkhaṇavagga

1. Ākaṅkhasuttavaṇṇanā	...	...	320
2. Kaṇṭakasuttavaṇṇanā	...	...	322
3-4. Itṭhadhammasuttādivaṇṇanā	...	...	323
5. Migasālāsuttavaṇṇanā	...	...	323
7. Kākasuttavaṇṇanā	...	...	324
9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā	...	...	324

(9) 4. Theravagga

1-3. Vāhanasuttādivaṇṇanā	...	...	325
4. Byākaraṇasuttavaṇṇanā	...	...	325
5-6. Katthīsuttādivaṇṇanā	...	...	325
7. Nappiyasuttavaṇṇanā	...	...	325
8. Akkosakasuttavaṇṇanā	...	...	326
9. Kokālikasuttavaṇṇanā	...	...	326

(10) 5. Upālivagga

1-2. Kāmabhogīsuttādivaṇṇanā	...	...	330
3. Kimdiṭṭhikasuttavaṇṇanā	...	...	330
4. Vajjiyamāhitasuttavaṇṇanā	...	...	330
5. Uttiyasuttavaṇṇanā	...	...	331
6. Kokanudasuttavaṇṇanā	...	...	331
7-8. Āhuneyyasuttādivaṇṇanā	...	...	332
9. Upālisuttavaṇṇanā	...	...	332

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Samaṇasaññāvagga

1. Samaṇasaññāsuttavaṇṇanā	...	...	334
3. Micchattasuttavaṇṇanā	...	...	334
4-5. Bijasuttādivaṇṇanā	...	...	334

Mātikā		Piṭṭhaṅka	
6. Nijjarasuttavaṇṇanā	...	...	334
7. Dhovanāsuttavaṇṇanā	...	...	335
8-10. Tikicchakasuttādivaṇṇanā	...	...	335
11. Paṭhama-asekhasuttavaṇṇanā	...	...	335
12. Duttiya-asekhasuttavaṇṇanā	...	...	335

(12) 2. Paccorohaṇivagga

1-2. Adhammasuttadvayaṇṇanā	...	...	336
3. Tatiya-adhammasuttavaṇṇanā	...	...	336
4. Ajitasuttavaṇṇanā	...	...	336
5. Saṅgāraṇasuttavaṇṇanā	...	...	336
7-8. Paccorohaṇīsuttadvayaṇṇanā	...	...	337

(13) 3. Parisuddhavaṇṇanā	...	337
---------------------------	-----	-----

(14) 4. Sādhuvaggavaṇṇanā	...	337
---------------------------	-----	-----

4. Catutthapaṇṇāsaka

8. Kammanidānasuttavaṇṇanā	...	...	338
9. Parikkamanasuttavaṇṇanā	...	...	338
10. Cundasuttavaṇṇanā	...	...	338
11. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā	...	...	338

(21) 1. Karajakāyavagga

6. Saṁsappanīyasuttavaṇṇanā	...	...	340
7-8. Sañcetanikasuttadvayaṇṇanā	...	...	340
9. Karajakāyasuttavaṇṇanā	...	...	340

(22) 2. Sāmaññavaggavaṇṇanā	...	341
-----------------------------	-----	-----

Mātikā

Piṭṭhaṅka

Ekādasakanipāta**1. Nissayavagga**

1-6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā	...	...	343
7-8. Paṭhamasaññāsuttādivaṇṇanā	...	...	343
9. Saddhasuttavaṇṇanā	...	...	343
10. Moranivāpasuttavaṇṇanā	...	...	344

2. Anussativagga

1-2. Mahānāmasuttadvayaṇṇanā	...	...	344
3. Nandiyasuttavaṇṇanā	...	...	345
4. Subhūtiṣuttavaṇṇanā	...	...	345
5. Mettasuttavaṇṇanā	...	...	345
6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā	...	...	346
7. Gopālasuttavaṇṇanā	...	...	348
Nigamanakathā	...	...	356

Aṅguttaraṭṭhakathāya Pañcakādinipātassa mātikā niṭṭhitā.

Pañcakādinipāta

Aṅguttaraṭṭhakathā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Pañcakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sekhabalavagga

1. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

1. Pañcakanipātassa paṭhame sattannaṁ sekhānaṁ balānīti **sekhabalāni**. Saddhābalādīsu assaddhiye¹ na kampaṭīti **saddhābalaṁ**. Ahirike na kampaṭīti **hirībalaṁ**. Anottappe na kampaṭīti **ottappabalaṁ**. Kosajje na kampaṭīti **vīriyabalaṁ**. Avijjāya na kampaṭīti **paññābalaṁ**. Tasmāti yasmā imāni sattannaṁ sekhānaṁ balāni, tasmā.

2. Vitthatasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **kāyaduccaritenā**ti-ādīsu upayogathe karaṇavacanaṁ, hiriyitabbāni kāyaduccaritādīni hiriyati jigucchatīti attho. Ottappaniddese hetvatthe karaṇavacanaṁ, kāyaduccaritādīhi ottappassa hetubhūtehi ottappati bhāyatīti attho.

1. Assaddhiyena (Sī, Syā)

Āraddhavīriyoti paggahitavīriyo anosakkitamānaso. **Pahānāyāti** pahānatthāya. **Upasampadāyāti** paṭilābhatthāya. **Thānavāti** vīriyathāmena samannāgato. **Dalhaparakkamoti** thiraparakkamo. **Anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti** kusalesu dhammesu anoropitadhuro anosakkitavīriyo.

Udayatthagāminiyāti pañcannam khandhānam udayavayagāminiyā udayaṇca vayaṇca paṭivijjhitum samatthāya. **Paññāya samannāgatoti** vipassanāpaññāya ceva maggapaññāya ca samaṅgibhūto. **Ariyāyāti** vikkhambhanavasena ca samucchavedasena ca kilesehi ārakā ṭhitāya parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** sā ca abhinivijjhanato¹ nibbedhikāti vuccati, tāya samannāgatoti attho. Tattha maggapaññā samucchavedasena anibbiddhapubbam appadālitapubbam lobhakkhandham dosakkhandham mohakkhandham nibbijjhati padāletīti nibbedhikā, vipassanāpaññā tadaṅgavasena nibbedhikā, maggapaññāya paṭilābhasamvattanato tabbipassanā nibbedhikāti vattum vaṭṭati. **Sammā dukkhakkhayagāminiyāti** idhāpi maggapaññā sammā hetunā nayena vaṭṭadukkhāṇca kilesadukkhāṇca khepayamānā gacchatīti sammā dukkhakkhayagāminī nāma, vipassanāpaññā tadaṅgavasena vaṭṭadukkhāṇca kilesadukkhāṇca khepayamānā gacchatīti dukkhakkhayagāminī. Dukkakkhayagāminiyā vā maggapaññāya paṭilābhāya samvattanatopesā dukkhakkhayagāminīti veditabbā. Iti imasmim sutte pañca balāni missakāneva kathitāni, tathā pañcame.

6. Samāpattisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **akusalassa samāpattīti** akusaladhammassa samāpajjanā, tena saddhim² samaṅgibhāvoti attho. **Pariyuṭṭhāya tiṭṭhatīti** pariyanandhitvā tiṭṭhati.

7. Kāmasuttavaṇṇanā

7. Sattame **kāmesu laḷitāti**³ vatthukāmakilesakāmesu laḷitā abhiratā. **Asitabyābhaṅginti** tiṇalāyana-asitañceva tiṇavahanakājaṇca. **Kulaputtoti** ācārakulaputto. **Ohāyāti** pahāya.

1. Sāyeva nibbijjhanato (Sī) 2. Samāpajjanabhāvena saddhim (Syā) 3. Saḷālitāti (Sī)

alaṃ vacanāyāti yuttaṃ vacanāya. **Labbhāti** sulabhā sakkā labhitum. **Hinā kāmāti** pañcannaṃ nīcakulānaṃ kāmā. **Majjhimā kāmāti** majjhimasattānaṃ kāmā. **Paṇītā kāmāti** rājarājamahāmattānaṃ kāmā. **Kāmātveva saṅkhaṃ gacchantīti** kāmanavasena kāmetabbavasena ca kāmā-icceva saṅkhaṃ gacchanti. **Vuddho hotīti** mahallako hoti. **Alampaṇṇoti** yuttapaṇṇo. **Attaguttoti** attanāva gutto rakkhito, attānaṃ vā gopetum rakkhितुं samatto. **Nālaṃ pamādāyāti** na yutto pamajjitum. **Saddhāya akataṃ hotīti** yaṃ saddhāya kusalesu dhammesu kātum yuttaṃ, taṃ na kataṃ hoti. Sesapadesupi eseva nayo. **Anapekkho dānāhaṃ bhikkhave tasmim bhikkhusmim homīti** evaṃ saddhādīhi kātabbaṃ katvāva sotāpatti-phale patiṭṭhite tasmim puggale anapekkho homīti dasseti. Imasmim sutte sotāpattimaggo kathito.

8. Cavanassuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **saddhammeti** sāsanasaddhamme. **Assaddhoti** okappanasaddhāya ca pakkhandanasaddhāya¹ cāti dvīhipi saddhāhi virahito. **Cavati nappatiṭṭhātīti** imasmim sāsane guṇehi cavati, patiṭṭhātum na sakkoti. Iti imasmim sutte appatiṭṭhānañca patiṭṭhānañca kathitaṃ.

9. Paṭhama-agāravassuttavaṇṇanā

9. Navame nāssa gāravoti **agāravo**. Nāssa patissoti **appatisso**, ajeṭṭhako anīcavutti. Sesamettha purimasadisameva.

10. Duttiya-agāravassuttavaṇṇanā

10. Dasame **abhabboti** abhājanaṃ². **Vuddhinti** vadḍhiṃ. **Virūḷinti** virūḷhamūlatāya niccalabhāvaṃ. **Vepullanti** mahantabhāvaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sekhabalavaggo paṭhamo.

1. Paccakkhasaddhāya (Sī, Syā)

2. Abhabbatam patto (Syā)

2. Balavagga

1. Ananussutasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **pubbāhaṃ bhikkhave ananussutesu dhammesūti** ahaṃ bhikkhave pubbe ananussutesu catūsu saccadhammesu.

Abhiññāvosānapāramippatto paṭijānāmīti catūsu saccesu catūhi maggehi soḷasavidhassa kiccassa karaṇena abhijānitvā vosānapāramiṃ sabbesaṃ kiccānaṃ niṭṭhitattā katakiccabhāvaṃ pāraṃ patto paṭijānāmīti Mahābodhipallaṅke attano āgamanīyaguṇaṃ dasseti. **Tathāgatassāti** aṭṭhahi karaṇehi Tathāgatassa. **Tathāgatabalānīti** yathā tehi gantabbaṃ, tatheva gatāni pavattāni nāṇabalāni. **Āsabhaṃ thānanti** seṭṭhatthānaṃ. **Sihanādanti** abhītanādaṃ. **Brahmacakkanti** seṭṭhacakkaṃ. **Pavatteti** katheti¹.

2. Kūṭasuttavaṇṇanā

12. Dutīye **sekhabalānīti** sekhānaṃ nāṇabalāni. **Agganti** uttamaṃ. Sesabalāni gopānasiyo kūṭaṃ viya saṅgaṇhātīti **saṅgāhikaṃ**. Tāneva balāni saṃhatāni karotīti **saṅghātaniyaṃ**.

3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

13. Tatiye tattha muṭṭhassacce na kampaṭīti **satibalaṃ**. Uddhacce na kampaṭīti **samādhibalaṃ**.

4. Vitthatasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **satinepakkenāti** ettha nepakkaṃ vuccati paññā, sā satiyā upakārahābhāvena gahitā.

5. Daṭṭhabbasuttavaṇṇanā

15. Pañcame savisayasmiṃyeva lokiyalokuttaradhamme kathetuṃ **kattha ca bhikkhave saddhābalaṃ daṭṭhabbanti**-ādimāha. Yathā hi cattāro seṭṭhiputtā, rājāti rājapañcomesu sahāyesu “nakkhattaṃ kīḷissāmā”ti vīthiṃ otiṇṇesu ekassa seṭṭhiputtassa gehaṃ gatakāle itare

1. Vatteti pavatteti katheti (Sī, Ka)

cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti gehe vicāreti. Dutiyatatiyacatutthassa gehaṃ gatakāle itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti gehe vicāreti. Atha sabbapacchā rañño gehaṃ gatakāle kiñcāpi rājā sabbattha issaro, imasmim̐ pana kāle attano geheyeva “imesaṃ khādanīyaṃ bhojanīyaṃ detha, gandhamālālaṅkāradīni dethā”ti vicāreti, evamevaṃ saddhāpañcomesu balesu tesu sahāyesu ekato vīthim̐ otarantesu viya ekārammaṇe uppajjamānesupi yathā paṭhamassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sotāpattiyaṅgāni patvā adhimokkhalakkhaṇaṃ saddhābalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā dutiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ sammappadhānāni patvā paggahalakkhaṇaṃ vīriyabalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā tatiyassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ satipaṭṭhānāni patvā upaṭṭhānalakkhaṇaṃ satibalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Yathā catutthassa gehe itare cattāro tuṇhī nisīdanti, gehasāmikova vicāreti, evaṃ jhānavimokkhe patvā avikkhepalakkhaṇaṃ samādhibalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni honti. Sabbapacchā rañño gehaṃ gatakāle pana yathā itare cattāro tuṇhī nisīdanti, rājāva gehe vicāreti, evameva ariyasaccāni patvā pajānanalakkhaṇaṃ paññābalameva jeṭṭhakaṃ hoti pubbaṅgamaṃ, sesāni tadanvayāni hontīti evamidha pañca balāni missakāni kathitāni. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva. Evaṃ purimavagge ca idha ca aṭṭhasu suttesu sekhabalāneva kathitāni. Karaṇḍakolavāsī Mahādattatthero panāha “heṭṭhā catūsu suttesu sekhabalāni kathitāni, upari catūsu asekkhabalāni”ti.

7. Paṭhamahitasuttavaṇṇanā

17. Sattame sīlādayo missakāva kathitā. **Vimuttīti** arahattaphalavimuttiyeva. **Vimuttiñāṇadassanaṃ** paccavekkhaṇañāṇaṃ, taṃ lokiyaṃeva.

8-10. Dutiyahitasuttādivaṇṇanā

18-20. Aṭṭhame dussīlo bahussuto kathito, navame appassuto dussīlo, dasame bahussuto khīṇāsavoti.

Balavaggo dutiyo.

3. Pañcaṅgikavagga

1. Paṭhama-agāravasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **asabhāgavuttikoti** asabhāgāya visadisāya¹ jīvitavuttiyā samannāgato. **Ābhisamācārikaṃ dhammanti** uttamasamācārabhūtaṃ vattavasena paññattasīlaṃ. **Sekhaṃ dhammanti** sekhaṇṇattisīlaṃ. **Sīlānī**ti cattāri mahāsīlāni. **Sammādiṭṭhinti** vipassanāsamamādiṭṭhiṃ. **Sammāsamādhinti** maggasamādhinīceva phalasangādhinīca. Imasmim sutte sīlādīni missakāni kathitāni.

2. Dutiya-agāravasuttavaṇṇanā

22. Dutie **sīlakkhandhanti** sīlarāsim. Sesadvayepi eseṇa nayo. Ime pana tayopi khandhā missakāva kathitāti.

3. Upakkilesasuttavaṇṇanā

23. Tatie **na ca pabhassaranti** na ca pabhāvantaṃ. **Pabhaṅgu cāti** pabhijjanasabhāvaṃ. **Ayoti** kālaloḥaṃ. **Lohanti** ṭhapetvā idha vuttāni cattāri avasesaṃ lohaṃ. **Sajjhanti**² rajataṃ. **Cittassāti** cātubhūmakakusalacittassa. Tebhūmakassa tāva upakkilesā hontu, lokuttarassa kathaṃ hontīti? Uppajjitum appadānena. Yadaggena hi uppajjitum na denti, tadaggeneva te lokiyassapi lokuttarassapi upakkilesā nāma honti. **Pabhaṅgu cāti** ārammaṇe cuṇṇavicuṇṇabhāvūpagamanena bhijjanasabhāvaṃ. **Sammā samādhīyati āsavānaṃ khayāyāti** āsavānaṃ khayasaṅkhātassa arahattassa atthāya hetunā kāraṇena samādhīyati.

1. Asabhāgāya visabhāgāya (Syā)

2. Sajjhanti (Sī, Syā)

ettāvata cittaṃ visodhetvā arahatte paṭiṭṭhitaṃ khīṇāsavaṃ dasseti. Idānissa abhiññāpaṭivedhaṃ dassento **yassa yassa cāti**-ādimāha. Taṃ uttānatthamevāti.

4. Dussīlasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **hatūpanisoti** hata-upanissayo hatakāraṇo. **Yathābhūtaññadassananti** nāmarūpaparicchedaññaṃ ādim katvā taruṇavipassanā. **Nibbidāvirāgoti** nibbidā ca virāgo ca. Tattha nibbidā balavavipassanā, virāgo maggo. **Vimuttiññadassananti** phalavimutti ca paccavekkhaṇaññaṇca.

5. Anuggahitasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **sammādiṭṭhīti** vipassanāsammādiṭṭhi. **Cetovimutti phalāti**-ādīsu **cetovimuttīti** maggaphalasamādhī. **Paññāvimuttīti** phalaññaṇaṃ. **Sīlānuggahitāti** sīlena anuggahitā anurakkhitā. **Sutānuggahitāti** bāhusaccena anuggahitā. **Sākacchānuggahitāti** dhammasākacchāya anuggahitā. **Samathānuggahitāti** cittekaggatāya anuggahitā.

Imassa panatthassa āvibhāvatthaṃ madhurambabījaṃ ropetvā samantā mariyādaṃ bandhitvā kālānukālaṃ udakaṃ āsiñcitvā kālānukālaṃ mūlāni sodhetvā kālānukālaṃ patitapāṇake hāretvā¹ kālānukālaṃ makkaṭajālaṃ luñcitvā ambaṃ paṭijagganto puriso dassetabbo. Tassa hi purisassa madhurambabījaropanaṃ viya vipassanāsammādiṭṭhi daṭṭhabbā, mariyādabandhanaṃ viya sīlena anuggaṇhanaṃ, udakāsecanaṃ viya sutena anuggaṇhanaṃ, mūlaparisodhanaṃ viya sākacchāya anuggaṇhanaṃ, pāṇakaharaṇaṃ viya jhānavipassanāpāripanthikasodhanavasena samathānuggaṇhanaṃ, makkaṭajālaluñcanaṃ viya balavavipassanānuggaṇhanaṃ, evaṃ anuggahitassa rukkhassa khippameva vaḍḍhitvā phalappadānaṃ viya imehi sīlādīhi anuggahitāya mūlasammādiṭṭhiyā khippameva maggavasena vaḍḍhitvā cetovimutti paññāvimutti phalappadānaṃ veditabbaṃ.

1. Haritvā (Sī)

6. Vimuttāyatanasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **vimuttāyatanānīti** vimuccanakāraṇāni. **Yatthāti** yesu vimuttāyatanesu. **Satthā dhammaṃ desetīti** catusaccadhammaṃ deseti. **Atthapaṭisaṃvedinoti** Pāli-attham jānantassa. **Dhammapaṭisaṃvedinoti** Pāliṃ jānantassa. **Pāmojjanti** taruṇapīti. **Pīṭīti** tuṭṭhākārabhūtā balavapīti. **Kāyoti** nāmakāyo. **Passambhatīti** paṭippassambhati. **Sukhaṃ vedetīti** sukhaṃ paṭilabhati. **Cittaṃ samādhiyatīti** arahattaphalasamādhinā samādhiyati. **Ayaṃ** hi taṃ dhammaṃ suṇanto āgatāgataṭṭhāne jhānavipassanāmaggaṭṭhāni jānāti, tassa evaṃ jānato pīti uppajjati. So tassā pītiyā antarā osakkituṃ na dento upacārakammaṭṭhāniko hutvā vipassanaṃ vadḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Taṃ sandhāya vuttaṃ “cittaṃ samādhiyatī”ti. Seseṣupi eṣeva nayo. **Ayaṃ** pana viseso—**samādhinimittanti** aṭṭhatimsāya ārammaṇesu aññataro samādhiyeṇa samādhinimittam. **Suggahitaṃ hotīti**—ādīsu ācariyassa santike kammaṭṭhānam uggaṇhantena suṭṭhu gahitaṃ hoti suṭṭhu manasikataṃ suṭṭhu upadhāritaṃ. **Suppaṭividdhaṃ paññāyāti** paññāya suṭṭhu paccakkhaṃ kataṃ. **Tasmim dhammeti** tasmim kammaṭṭhānapāḷidhamme. Iti imasmim sutte pañcapi vimuttāyatanāni arahattaṃ pāpetvā kathitānīti.

7. Samādhisuttavaṇṇanā

27. Sattame **appamāṇanti** pamāṇāṇakaradhammarahitaṃ lokuttaraṃ. **Nipakāpatissatāti** nepakkena ca satiyā ca samannāgatā hutvā. **Pañca ñāṇānīti** pañca paccavekkhaṇāñāṇāni. **Paccattaññīeva uppajjantīti** attaniyeṇa uppajjanti. **Ayaṃ samādhi paccuppannasukho cevāti**—ādīsu arahattaphalasamādhi adhippeto. Maggasamādhīti vadantiyeṇa. So hi appitappitakkhaṇe sukhattā **paccuppannasukho**, purimo purimo pacchimassa pacchimassa samādhisukhassa paccayattā **āyatim sukhavipāko**, kilesehi ārakattā **ariyo**, kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṃ abhāvā **nirāmisō**. **Buddhādīhi** mahāpurisehi sevitattā **akāpurisasevito**. Aṅgasantatāya ārammaṇasantatāya sabbakilesadarathasantatāya ca **santo**, atappaniyaṭṭhena **paṇīto**. Kilesappaṭippassaddhiyā laddhattā kilesappaṭippassaddhibhāvaṃ vā laddhattā **paṭippassaddhaladdho**. Paṭippassaddhaṃ paṭippassaddhīti hi idaṃ atthato ekaṃ.

paṭippassaddhakilesena vā arahatā laddhattāpi **paṭippassaddhaladdho**,
 ekodibhāvena adhigatattā ekodibhāvameva vā adhigatattā
ekodibhāvādhigato. Appaguṇasāsavasamādhi viya sasaṅkhārena
 sappayogena cittena paccanīkadhamme niggayha kilese vāretvā
 anadhigatattā **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**¹. Taṃ samādhim
 samāpajjanto tato ca vuṭṭhahanto sativepullappattattā **satova samāpajjati**,
satova vuṭṭhahati. Yathāparicchinna-kālavasena vā sato samāpajjati, sato
 vuṭṭhahati. Tasmā yadettha “ayaṃ samādhī paccuppannasukho ceva āyatiṇca
 sukhavipāko cā”ti evaṃ paccavekkhamānassa paccattaṃyeva
 aparappaccayañāṇaṃ² uppajjati, taṃ ekaṃ ñāṇaṃ. Eseva nayo sesesu. Evaṃ
 imāni pañca ñāṇāni paccattaññeva uppajjantīti.

8. Pañcaṅgikasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **ariyassāti** vikkhambhanavasena pahīnakilesehi ārakā
 ṭhitassa. **Bhāvanam desessāmīti** brūhanam vaḍḍhanam pakāsayissāmi.
Imameva kāyanti imaṃ karajakāyaṃ. **Abhisandeti**ti temeti sneheti,
 sabbattha pavattapītisukhaṃ karoti. **Parisandeti**ti samantato sandeti.
Paripūretiti vāyunā bhastaṃ viya pūreti. **Parippharatīti** samantato phusati.
Sabbāvato kāyassāti assa bhikkhuno sabbakoṭṭhāsavato kāyassa kiñci
 upādinnakasantaṭipavattiṭṭhāne chavimaṃsalohitānugataṃ aṇumattampi
 ṭhānam paṭhamajjhānasukhena aphuṭaṃ³ nāma na hoti.

Dakkhoti cheko paṭibalo nhānīyacuṇṇāni kātuṃ ceva yojetuṇca
 sannetuṇca. **Kaṃsathāleti** yena kenaci lohena katabhājane. Mattikābhājanam
 pana thiraṃ na hoti, sannentassa⁴ bhijjati. Tasmā taṃ na dassesi.
Paripp hosakam paripp hosakanti siñcitvā siñcitvā. **Sanneyyāti** vāmahatthena
 kaṃsathālaṃ gahetvā dakkhiṇahatthena pamāṇayuttaṃ udakaṃ siñcitvā
 siñcitvā parimaddanto piṇḍaṃ kareyya. **Snehānugatāti** udakasinehena
 anugatā. **Snehaparetāti** udakasinehena pariggahitā.

1. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), na sasaṅkhāraniggayhavāritappatto (Syā)

2. Imaṃ paccayapaccavekkhaṇaṇāṇaṃ (Syā, Ka) Dī-Tṭha 3. 245 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Aphuṭṭhaṃ (Sī, Syāka)

4. Sandentassa (Sī, Syā, Ka) Ma-Tṭha 2. 222; Dī-Tṭha 1. 195 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

santarabāhirāti saddhiṃ antopadesena ceva bahipadesena ca, sabbatthakameva udakasinehena phuṭāti attho. **Na ca pagghariṇī**ti na bindu bindu udakaṃ paggharati, sakkā hoti hatthenapi dvīhipi aṅgulīhi gahetum ovaṭṭikāyapi kātunti attho.

Dutiyajjhānasukha-upamāyaṃ **ubbhidodakoti** ubbhinna-udako, na heṭṭhā ubbhijjivā uggacchana-udako, antoyeva pana uppajjana-udakoti attho. **Āyamukhanti** āgamanamaggo. **Devoti** megho. **Kālena kālanti** kāle kāle, anvaḍḍhamāsaṃ vā anudasāhaṃ vāti attho. **Dhāranti** vuṭṭhiṃ. **Nānuppaveccheyyāti** nappaveseyya, na vasseyyāti attho. **Sītā vāridhārā ubbhijjivāti** sītā vāridhārā taṃ rahadaṃ pūrayamānā ubbhijjivā. Heṭṭhā uggacchana-udakaṃhi uggantvā bhijjantaṃ udakaṃ khobheti, catūhi disāhi pavisana-udakaṃ purāṇapaṇṇatīṇakaṭṭhadaṇḍakādīhi udakaṃ khobheti. Vuṭṭhi-udakaṃ dhārānipātabubbuḷakehi udakaṃ khobheti, sannisinnameva pana hutvā iddhinimmitamiva uppajjamānaṃ udakaṃ imaṃ padesaṃ pharati, imaṃ na pharatīti natthi. Tena aphuṭokāso nāma na hoti. Tattha rahado viya karajakāyo, udakaṃ viya dutiyajjhānasukhaṃ, sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Tatijjhānasukha-upamāyaṃ uppalāni ettha santīti **uppalinī**. Sesapadadvayepi eseva nayo. Ettha ca setarattanīlesu yaṃkiñci uppalameva, ūnakaṣatapattaṃ puṇḍarīkaṃ, ṣatapattaṃ padumaṃ. Pattaniyamaṃ vā vināpi setaṃ padumaṃ, rattaṃ puṇḍarīkanti ayamettha vinicchayo. **Udakānuggatānī**ti udakato na uggatāni. **Antonimuggaposīnī**ti udakatalassa anto nimuggāniyeva hutvā posanti¹ vaḍḍhantīti attho. Sesaṃ purimanayeneva veditabbaṃ.

Catutthajjhāna-upamāyaṃ **parisuddhena cetasā pariyodātenā**ti ettha nirupakkilesaṭṭhena parisuddhaṃ, pabhassaraṭṭhena pariyodātaṃ veditabbaṃ. **Odātena vatthenā**ti idaṃ utupharaṇatthaṃ vuttaṃ. Kiliṭṭhavatthena hi utupharaṇaṃ na hoti, taṅkhaṇadhotaparisuddhena utupharaṇaṃ balavaṃ hoti. Imissā hi upamāya vatthaṃ viya karajakāyo, utupharaṇaṃ viya catutthajjhānasukhaṃ. Tasmā yathā sunhātassa purisassa parisuddhaṃ vatthaṃ sasīsaṃ pārūpitvā

1. Pusanti (Sī)

nisinnassa sarīrato utu sabbameva vatthaṃ pharati, na koci vatthassa aphuṭokāso hoti, evaṃ catutthajjhānasukhena bhikkhuno karajakāyassa na koci okāso aphuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo. Catutthajjhānacittameva vā vatthaṃ viya, taṃsamuṭṭhānarūpaṃ utupharaṇaṃ viya. Yathā hi katthaci katthaci odātavatthe kāyaṃ aphusantepi taṃsamuṭṭhānena utunā sabbatthakameva kāyo phuṭo hoti, evaṃ catutthajjhānasamuṭṭhāpitenā sukhumarūpena¹ sabbatthakameva bhikkhuno kāyo phuṭo hotīti evamettha attho daṭṭhabbo.

Paccavekkhaṇanimittanti paccavekkhaṇaññaṃeva. **Suggahitaṃ hotīti** yathā tena jhānavipassanāmaggā suṭṭhu gahitā honti, evaṃ paccavekkhaṇanimittaṃ aparāparena paccavekkhaṇanimittena suṭṭhu gahitaṃ hoti. **Añño vā aññanti** añño eko aññaṃ ekaṃ, attanoyeva hi attā na pākaṭo hoti. **Ṭhito vā nisinnanti** ṭhitakassāpi nisinno pākaṭo hoti, tenevaṃ vuttaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Udakamaṇikoti** samekhalā udakacāṭi. **Samatittikoti** samabharito. **Kākapeyyoti** mukhavatṭiyaṃ nisīditvā kākena gīvaṃ anāmetvāva pātabbo.

Subhūmiyanti samabhūmiyaṃ. “Subhūme sukhetto vihatakhāṇuke bijāni patiṭṭhāpeyyā”²ti² ettha pana maṇḍabhūmi subhūmīti āgatā. **Catumahāpatheti** dvinnāṃ mahāmaggānaṃ vinivijjhivā gataṭṭhāne. **Ājaññarathoti** vinīta-assaratho. **Odastapatodoti** yathā rathaṃ abhiruhivā ṭhiteṇa sakkā hoti gaṇhituṃ, evaṃ ālambanaṃ nissāya tiriyaṭo ṭhapitapatodo. **Yoggācariyoti** assācariyo. Sveva assadamme sāretīti **assadammasārathi**. **Yenicchakanti** yena yena maggena icchati. **Yadicchakanti** yaṃ yaṃ gatiṃ icchati. **Sāreyyāti** ujukaṃ purato peseyya. **Paccāsāreyyāti** paṭinivatteyya.

Evaṃ heṭṭhā pañcahi aṅgehi samāpattiparikammaṃ kathetvā imāhi tīhi upamāhi paguṇasamāpattiyā ānisaṃsaṃ dassetvā idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṃ dassetuṃ **so sace ākaṇkhatīti**-ādimāha. Taṃ uttānatthamevāti.

1. Sukhumasukhena (Ka)

2. Di 2. 280 piṭṭhe.

9. Caṅkamasuttavaṇṇanā

29. Navame **addhānakkhamo hotīti** dūraṃ addhānamaggaṃ gacchanto khamati, addivāsetuṃ sakkoti. **Padhānakkhamoti** vīriyakkhamo¹.

Caṅkamādhigato samādhīti caṅkamaṃ adhiṭṭhahantena adhigato aṭṭhannaṃ samāpattīnaṃ aññatarasamādhī. **Ciraṭṭhitiko hotīti** ciraṃ tiṭṭhati. Thitakena gahitanimittāñhi nisinnassa nassati, nisinnena gahitanimittāṃ nipannassa. Caṅkamaṃ adhiṭṭhahantena calitārammaṇe gahitanimittāṃ pana ṭhitassapi nisinnassapi nipannassapi na nassatīti.

10. Nāgitasuttavaṇṇanā

30. Dasame uddhaṃ uggatattā ucco, rāsibhāvena ca mahā saddo etesanti **uccāsaddamahāsaddā**. Tesu hi uggatuggatesu khittiyamahāsālabrahmaṇamahāsālādīsu mahāsakkāraṃ gahetvā āgatesu “asukassa okāsaṃ detha, asukassa okāsaṃ dethā”ti vutte “mayāṃ paṭhamataraṃ āgatā, mayāṃ paṭhamataraṃ āgatā, natthi okāso”ti evaṃ aññamaññaṃ kathentānaṃ saddo ucco ceva mahā ca ahosi. **Kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭā viya macchavilope. Tesāṃ hi macchapacchim gahetvā āgatānaṃ vikkiṇanaṭṭhāne “mayhaṃ detha mayhaṃ dethā”ti vadato mahājanassa evarūpo saddo hoti. **Milhasukhanti** asucisukhaṃ. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. **Lābhāsakkārasilokasukhanti** lābhasakkārañceva vaṇṇabhaṇaṇaṇca nissāya uppannasukhaṃ.

Taṃninnāva gamissantīti taṃtadeva Bhagavato gataṭṭhānaṃ gamissantī, anubandhissantīyevāti vuttaṃ hoti. **Tathā hi bhante Bhagavato sīlapaññānanti** yasmā tathāvidhaṃ tumhākaṃ sīlaṇca ñāṇaṇcāti attho. **Mā ca mayā yasoti** mayā saddhim yasopi mā samāgacchatu. **Piyānanti** piyajanānaṃ. **Eso tassa nissandoti** esā piyabhāvassa nipphatti. **Asubhanimittānuyoganti** asubhakammaṭṭhānānuyogaṃ. **Subhanimitteti** rāgaṭṭhāniye iṭṭhārammaṇe. **Eso tassa nissandoti** esā tassa asubhanimittānuyogassa nipphatti. Evamimasmiṃ sutte imesu pañcasu ṭhānesu vipassanāva kathitāti.

Pañcaṅgikavaggo tatiyo.

1. Padhānavīriyakkhamo (Sī)

4. Sumanavagga

1. Sumanasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **Sumanā rājakumārī**ti mahāsakkārāṃ katvā patthanāṃ patthetvā evaṃ laddhanāmā rājakaññā. Vipassisammāsambuddhakālasmiṃ hi nāgareshu “yuddhampi katvā Satthārāṃ amhākaṃ gaṇhissāmā”ti senāpatinā nissāya Buddhappamukhaṃ saṃghaṃ labhitvā paṭipāṭiyā puññāni kātuṃ āraddhesu sabbapaṭhamadivaso senāpatissa vāro ahosi. Tasmīṃ divase senāpati mahādānaṃ sajjetvā “ajja yathā añño koci ekabhikkhampi¹ na deti, evaṃ rakkhathā”ti samantā purise ṭhapeti. Tamdivasaṃ seṭṭhibhāriyā rodamanā pañcahi kumārīkāsathehi saddhimā kīḷitvā āgataṃ dhītaraṃ āha “sace amma tava pitā jīveyya, ajjāhaṃ paṭhamāṃ Dasabalaṃ bhojeyya”ti. Sā taṃ āha “amma mā cintayī, ahaṃ tathā karissāmi, yathā Buddhappamukho saṃgho amhākaṃ paṭhamāṃ bhikkhaṃ bhuñjissatī”ti. Tato sataśahassagghanikāya suvaṇṇapāṭiyā nirudakapāyāsaṃ pūretvā sappimadhusakkharādīhi abhisankharitvā aññissā pāṭiyā paṭikujjitvā taṃ sumanamālāguḷehi parikkhipitvā mālāguḷasadiśaṃ katvā Bhagavato gāmaṃ pavisanavelāya sayameva ukkhipitvā dhātigaṇaparivutā gharā nikkhami.

Antarāmagge senāpatino upaṭṭhākā “amma mā ito āgamā”ti vadanti. Mahāpuññā nāma manāpakathā honti, na ca tesaṃ punappunaṃ bhaṇantānaṃ kathā paṭikkhipitum sakkā hoti. Sā “cūlapita mahāpita mātula kissa tumhe gantum na dethā”ti āha. Senāpatinā “aññassa kassaci khādanīyaṃ bhojanīyaṃ mā dethā”ti ṭhapitamha ammāti. Kiṃ pana mama hatthe khādanīyaṃ bhojanīyaṃ passathāti. Mālāguḷaṃ passāmāti. Kiṃ tumhākaṃ senāpati mālāpūjampi kātuṃ na detīti. Deti ammāti. Tena hi apethāti Bhagavantaṃ upasankamitvā “mālāguḷaṃ gaṇhatha Bhagavā”ti āha. Bhagavā ekaṃ senāpatissa upaṭṭhākaṃ oloketvā mālāguḷaṃ gaṇhāpesi. Sā Bhagavantaṃ vanditvā “bhavābhavābhiniḃbattiyaṃ² me sati paritassanañjīvitaṃ nāma mā hotu, ayaṃ Sumanamālā viya nibbattanibbattaṭṭhāne

1. Ekabhikkhumpi (Sī)

2. Bhagavā bhavābhiniḃbattiyaṃ (Sī)

piyāva homi, nāmena ca Sumanāye evā”ti patthanam katvā Satthārā “sukhinī hohī”ti vutthā vanditvā padakkhiṇam katvā pakkāmi.

Bhagavāpi senāpatissa geham gantvā paññattāsane nisīdi. Senāpati yāguṃ gahetvā upagañchi, Satthā hatthena pattam pidahi. Nisinno bhante bhikkhusamghoti. Atthi no eko antarāmagge piṇḍapāto laddhoti. Mālam apanetvā piṇḍapātam addasa. Cūlupaṭṭhāko āha “sāmi mālāti mam vatvā mātugāmo vañcesi”ti. Pāyāso Bhagavantam ādim katvā sabbabhikkhūnam pahosi. Senāpati attano deyyadhammam adāsi. Satthā bhattakiccam katvā maṅgalam vatvā pakkāmi. Senāpati “kā nāma sā piṇḍapātamadāsī”ti pucchi. Seṭṭhidhītā sāmīti. Sappaññā itthī, evarūpāya ghare vasantiyā purisassa saggasampatti nāma na dullabhāti kam ānetvā jeṭṭhakaṭṭhāne ṭhapesi.

Sā pitugehe ca senāpatigehe ca dhanam gahetvā yāvatāyukam Tathāgatassa dānam datvā puññāni karitvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Nibbattakkaṇe ya eva jāṇupamāṇena odhinā sakalam devalokam paripūrayamānam sumanavassam vassī. Devatā “ayam attanāva attano nāmam gahetvā āgatā”ti “Sumanā devadhītā”tvevassā nāmam akaṃsu. Sā ekanavutikappe devesu ca manussesu ca saṃsaranṭi nibbattanibbattaṭṭhāne avijahitasumanavassā “Sumanā Sumanā”tveva nāmā ahoṣi. Imasmiṃ pana kāle Kosalarañño aggamaheṣiyā icchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Tāpi pañcasatā kumārikā taṃdivasaññeva tasmiṃ tasmiṃ kule paṭisandhiṃ gahetvā ekadivase ya eva sabbā mātukucchito nikkhamiṃsu. Taṃkhaṇam ya eva jāṇupamāṇena odhinā sumanavassam vassī. Taṃ disvā rājā “pubbe katābhinihārā esā bhavissatī”ti tuṭṭhamānaso “dhītā me attanāva attano nāmam gahetvā āgatā”ti Sumanā tvevassā nāmam katvā “mayham dhītā na ekikāva nibbattissatī”ti nagaram vicināpento “pañca dārikāsātāni jātāni”ti sutvā sabbā attanāva posāpesi. Māse māse sampatte “ānetvā mama dhītu dassethā”ti āha. Evamesā mahāsakkāram katvā patthanam patthetvā evaṃladdhanāmāti veditabbā.

Tassā sattavassikakāle Anāthapiṇḍikena vihāraṃ niṭṭhāpetvā Tathāgatassa dūte pesite Satthā bhikkhusaṃghaparivāro Sāvattiṃ agamāsi. Anāthapiṇḍiko gantvā rājānaṃ evamāha “mahārāja Satthu idhāgamanam amhākampi maṅgalaṃ tumhākampi maṅgalameva, Sumanam rājakumārīṃ pañcahi dārikāsatehi saddhiṃ puṇṇaghaṭe ca gandhamālādīni ca gāhāpetvā Dasabalassa paccuggamanam pesethā”ti. Rājā “sādhu mahāseṭṭhi”ti tathā akāsi. Sāpi raññā vuttanayeneva gantvā Satthāraṃ vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā ekamantaṃ aṭṭhāsi. Satthā tassā dhammaṃ desesi. Sā pañcahi kumārīkāsatehi saddhiṃ sotāpattiphale paṭiṭṭhāsi. Aññānapi pañca dārikāsataṇi pañca mātugāmasataṇi pañca upāsakasataṇi tasmiṃyeva khaṇe sotāpattiphalaṃ pāpuṇṇimsu. Evaṃ tasmiṃ divase antarāmaggeyeva dve sotāpannasahassāni jātāni.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti kasmā upasaṅkamīti? Pañham pucchitukāmatāya. Kassapasammāsambuddhakāle kira sahāyakā dve bhikkhū ahesuṃ. Tesu eko sāraṇīyadhammaṃ pūreti, eko bhattachagavattaṃ. Sāraṇīyadhammapūraḷo itaraṃ āha “āvuso adinnassa phalaṃ nāma natthi, attanā laddhaṃ paresaṃ datvā bhuñjituṃ vaṭṭati”ti. Itaro pana āha “āvuso tvaṃ na jānāsi, deyyadhammaṃ nāma vinipātetuṃ na vaṭṭati, attano yāpanamattameva gaṇhantena bhattachagavattaṃ pūretuṃ vaṭṭati”ti. Tesu ekopi ekaṃ attano ovāde otāretuṃ nāsakkhi. Dvepi attano paṭipattiṃ pūretvā tato cutā kāmāvacaradevaloke nibbattiṃsu. Tattha sāraṇīyadhammapūraḷo itaraṃ pañcahi dhammehi adhigaṇhi.

Evaṃ te devesu ca manusseṣu ca saṃsarantā ekaṃ Buddhantaraṃ khēpetvā imasmiṃ kāle Sāvattiyaṃ nibbattiṃsu. Sāraṇīyadhammapūraḷo Kosalarañño aggamahesiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi, itaro tassāyeva upaṭṭhāka-itthiyā kucchismiṃ paṭisandhiṃ gaṇhi. Te dvepi janā ekadivaseneva jāyimsu. Te nāmaggaṇadivase nhāpetvā sirigabbhe nipajjāpetvā dvinnampi mātaro bahi sakkāraṃ saṃvidahiṃsu. Tesu sāraṇīyadhammapūraḷo akkhīni ummīletvā mahantaṃ setacchattaṃ supaññattaṃ sirisayanaṃ alaṅkatapaṭiyattañca nivesanaṃ disvā “ekasmiṃ rājakule nibbattosmī”ti aññāsi. So

“Kiṃ nu kho kammaṃ katvā idha nibbattosmī”ti āvajjento
 “sāraṇīyadhammanissandenā”ti ñatvā “sahāyo me kuhiṃ nu kho nibbatto”ti
 āvajjento nīcasayane nipannaṃ disvā “ayaṃ bhattaggavattaṃ pūremīti
 mama vacanaṃ na gaṇhi, imasmiṃ idāni taṃ ṭhāne¹ niggaṇhituṃ vaṭṭati”ti
 samma mama vacanaṃ nākāsī”ti āha. Atha kiṃ jātanti. Passa mayhaṃ
 sampattiṃ, setacchattassa heṭṭhā sirisayane nipannosmi, tvaṃ nīcamañce
 thaddha-attharaṇamatte nipannosīti. Kiṃ pana tvaṃ etaṃ nissāya mānaṃ
 karosi, nanu veḷusulākāhi katvā pilotikāya paliveṭṭhitaṃ sabbametaṃ
 pathavidhātumattamevāti.

Sumanā tesāṃ kathaṃ sutvā “mama bhātikānaṃ santike koci natthī”ti
 tesāṃ samīpaṃ gacchantī dvāraṃ nissāya ṭhitā “dhātū”ti vacanaṃ sutvā
 “idaṃ dhātūti vacanaṃ bahiddhā natthi, mama bhātikā samaṇadevaputtā
 bhavissantī”ti cintetvā “sacāhaṃ ‘ime evaṃ kathenti’ti mātāpitūnaṃ
 kathessāmi, ‘amanussā ete’ti nīharāpessanti. Idaṃ kāraṇaṃ aññassa
 akathetvā kaṅkhacchedakaṃ purisaheraññikaṃ mama pitaraṃ
 Mahāgotamadasabalaṃyeva pucchissāmi”ti bhuttaṭṭarāsā rājānaṃ
 upasaṅkamitvā “Dasabalassa upaṭṭhānaṃ gamissāmi”ti āha. Rājā pañca
 rathasatāni yojāpesi. Jambudīpatalasmiṃ hi tissova kumāriyo pitūnaṃ
 santikā² pañca rathasatāni labhiṃsu—Bimbisārarañño dhītā Cundī
 rājakaññā, Dhanañcayassa setṭhissa dhītā Visākhā, ayaṃ Sumanā
 rājakaññāti. Sā gandhāmālaṃ ādāya rathe ṭhitā pañcarathasataparivārā
 “imaṃ pañhaṃ pucchissāmi”ti yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Idhassūti idha bhaveyyuṃ. **Eko dāyakoti** eko attanā laddhalābhato
 parassa datvā paribhuñjanako sāraṇīyadhammapūrafo. **Eko adāyakoti** eko
 attanā laddhaṃ parassa adatvā paribhuñjanako bhattaggavattapūrafo.
Devabhūtānaṃ pana nesanti³ devabhūtānaṃ etesaṃ. **Adhigaṇhātīti**
 adhibhavitvā gaṇhāti ajjhottharati atiseti. **Ādhipateyyenāti** jeṭṭhakakāraṇena.
Imehi pañcahi ṭhānehīti sesadeve Sakko devarājā viya imehi pañcahi
 kāraṇehi adhigaṇhāti.

1. Imasmiṃ dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī)

2. Santike tāni (Ka)

3. Devabhūtānaṃ panesanti (Sī)

mānusakenāti-ādīsu āyunā Mahākassapatthero viya Bākulatthero viya
 Ānandatthero viya ca, vaṇṇena Mahāgatimba-abhayatthero viya
 Bhaṇḍāgāra-amacco viya ca, sukhena Raṭṭhapālakulaputto viya
 Soṇasetṭhiputto viya Yasadārako viya ca, yasena Dhammāsoko viya, tathā
 ādhipaccenāti imehi pañcahi kāraṇehi atireko jeṭṭhako hoti.

Yācitova bahulanti Bākulattherasīvalitthera-ānandattherādayo viya
 yācitova bahulaṃ cīvarādīni paribhuñjatīti imehi kāraṇehi atireko hoti
 jeṭṭhako. **Yadidaṃ vimuttiyā vimuttinti** yaṃ ekassa vimuttiyā saddhim
 itarassa vimuttiṃ ārabha nānākaraṇaṃ vattabbaṃ bhaveyya, taṃ na
 vadāmīti attho. Sattavassikadārako vā hi vimuttiṃ paṭivijjhatu
 Vassasatikatthero vā bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā devo
 vā māro vā brahmā vā, paṭividdhalokuttaramagge nānattaṃ nāma natthi.
Alamevāti yuttameva. **Yatra hi nāmāti** yāni nāma.

Gacchaṃ ākāsadhātuyāti ākāseṇa gacchanto. **Saddhoti**
 ratanattayaguṇānaṃ saddhātā. **Thanayanti** gajjanto. **Vijjumālīti** mālāsadisāya
 meghamukhe carantiyā vijjulatāya samannāgato. **Satakkakūti** satakūṭo, ito
 cito ca uṭṭhitena valāhakakūṭasatena samannāgatoti attho.
Dassanasampannoti sotāpanno. **Bhogaparibyūḷhoti** udakoghena viya
 dānavasena dīyamānehi bhogehi paribyūḷho, devalokaṃ sampāpitoti attho.
Peccāti paraloke. **Sagge pamodatīti**¹ yasmim sagge uppajjati, tattheva
 modatīti.

2. Cundīsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pañcahi rathasatehīti** bhuttapātarāsā pitu santikaṃ pesetvā
 pañca rathasatāni yojāpetvā tehi parivutātī attho. **Upasaṅkamīti** bhātarā
 saddhim pavattitaṃ pañhasākacchaṃ pucchissāmīti gandhamālacuṇṇādīni
 ādāya upasaṅkami. **Yadeva so hotīti** yadā eva so hoti. Atha vā yo eva so
 hoti. **Ariyakantāni sīlānīti**

1. Sagge ce modatīti (Sī)

maggaphalasampayuttāni sīlāni. Tāni hi ariyānaṃ kantāni honti, bhavantarepi na pariccajanti¹. Sesam Catukkanipāte Aggappasādasutte² vuttanayeneva veditabbaṃ.

3. Uggahasuttavaṇṇanā

33. Tatiye **Bhaddiyeti** Bhaddiyanagare. **Jātiyāvaneti** sayamjāte aropite³ Himavantena saddhim ekābaddhe vanasaṇḍe, taṃ nagaraṃ upanissāya tasmim vane viharatīti attho. **Attacatutthoti** attanā catuttho. Kasmā panesa Bhagavantaṃ attacatutthaṃ yeva nimantesi? Gehe kirassa maṅgalaṃ mahantaṃ, tattha mahantena saṃvidhānena⁴ bahū manussā sannipatissanti⁵. Te bhikkhusaṃghaṃ parivisantaṃ dussaṅgaḥā bhavissantīti attacatutthaṃyeva nimantesi. Api cassa evampi ahosi “daharakumārikāyo mahābhikkhusaṃghamajjhe Satthari ovadante olīnamanā⁶ ovādaṃ gahetuṃ na sakkuṇeyyun”ti. Imināpi kāraṇena attacatutthameva nimantesi. **Ovadatu tāsam bhanteti** bhante Bhagavā etāsam ovadatu, etā ovadatūti attho. Upayogatthasmiṃhi etaṃ sāmivacanaṃ. **Yam tāsanti** yaṃ ovādānusāsanaṃ etāsam. Evaṃ ca pana vatvā so seṭṭhi “imā mama santike ovādaṃ gaṇhamānā harāyeyyun”ti Bhagavantaṃ vanditvā pakkāmi.

Bhattūti sāmikassa. **Anukampaṃ upādāyāti** anuddayaṃ paṭicca. **Pubbuṭṭhāyiniyoti** sabbapaṭhamam utthānasīlā. **Pacchānipātiniyoti** sabbapacchā nipajjanasīlā. Itthiyā hi paṭhamataram bhuñjitvā sayanaṃ āruyha nipajjitum na vaṭṭati, sabbe pana gehaparijane bhojetvā upakaraṇabhaṇḍam saṃvidhāya gorūpādīni āgatānāgatāni ñatvā sve kattabbakammaṃ vicāretvā kuñcikāmuddikaṃ hatthe katvā sace bhojanaṃ atthi, bhuñjitvā, no ce atthi, aññaṃ pacāpetvā sabbe santappetvā⁷ pacchā nipajjitum vaṭṭati. Nipannāyapi yāva sūriyuggamanā niddāyitum na vaṭṭati, sabbapaṭhamam pana utthāya dāsakammakare pakkosāpetvā “idañcidañca kammaṃ karoṭhā”ti kammantaṃ vicāretvā dhenuyo duhāpetvā sabbaṃ gehe kattabbakiccaṃ attano paccakkhamyeva kātum

1. Apariccajijāni (Sī)

2. Am 1. 343 piṭṭhe.

3. Aropime (Sī)

4. Saṃvidhānena bhavitabbaṃ (Sī), parivārena (Ka)

5. Sannipatanti (Sī, Syā)

6. Olokayamānā (Syā, Ka)

7. Saṅkappetvā (Syā)

vaṭṭati. Etamatthaṃ sandhāya “pubbuṭṭhāyiniyo pacchānipātiniyo”ti āha. **Kim kārapaṭissā viniyoti** “kim karoma kim karomā”ti mukhaṃ oloketvā vicaraṇasīlā. **Manāpacāriniyoti** manāpamyeva kiriyaṃ karaṇasīlā. **Piyavādinīyoti** piyameva vacanaṃ vādanasīlā¹. **Pūjessāmāti** catupaccayapūjāya pūjayissāma.

Abbhāgateti attano santikaṃ āgate. **Āsanodakena paṭipūjessāmāti** āsanena ca pādadhovana-udakena ca pūjayissāma. Ettha ca mātāpitūnaṃ devasikaṃ sakkāro kātabbo. Samaṇabrāhmaṇānaṃ pana abbhāgatānaṃ āsanaṃ datvā pādadhovanañca dātabbaṃ, sakkāro ca kātabbo.

Uṇṇāti eḷakalomaṃ. **Tattha dakkhā bhavissāmāti** eḷakalomānaṃ vijaṭṭhanadhovanarajanaveṇikaraṇādīsu kappāsassa ca vaṭṭanapisana² phoṭṭanakantanādīsu chekā bhavissāma. **Tatrupāyāyāti** tasmiṃ uṇṇākappāsasaṃvidhāne upāyabhūtāya “imasmiṃ kāle idaṃ nāma kātuṃ vaṭṭati”ti evaṃ pavattāya vīmaṃsāya samannāgatā. **Alaṃ kātuṃ alaṃ saṃvidhātunti** attanā kātumpi parehi kārāpetumpi yuttā ceva³ samatthā ca bhavissāmāti attho.

Katañca katato jānissāma, akatañca akatatoti sakaladivasaṃ idaṃ nāma kammaṃ katvā āgatānaṃ, upaḍḍhadivasaṃ idaṃ nāma kammaṃ katvā āgatānaṃ, nikkammānaṃ gehe nisinnānaṃ idaṃ nāma dātuñca evañca kātuṃ vaṭṭatīti evaṃ jānissāma. **Gilānakānañca balābalanti** sace hi gilānakāle tesam bhesajjabhojanādīni datvā rogaṃ phāsuṃ na karonti, “ime arogakāle amhe yaṃ icchanti, taṃ karenti. Gilānakāle atthibhāvampi no na jānantī”ti virattarūpā pacchā kiccāni na karonti, dukkaṭāni vā karonti. Tasmā nesaṃ balābalaṃ ñatvā dātabbañca kātābbañca jānissāmāti evaṃ tumhehi sikkhitabbanti dasseti. **Khādanīyaṃ bhojanīyañcassāti** khādanīyañca bhojanīyañca assa antojanassa. **Paccamāsenāti** paṭilabhitabbena amāsenā, attano attano laddhabbakotṭhāsānurūpenāti attho. **Saṃvibhajissāmāti** dassāma. **Sampādessāmāti** sampādayissāma.

1. Piyameva kathanasīlā (Sī)

2. Vaṭṭanapiñchana(Sī), vaṭṭanapiñjana (Syā)

3. Yuttameva (Sī, Syā)

Adhuttiti purisadhuttasurādhuttatāvasena adhuttiyo. **Atheni**ti atheniyo acoriyo. **Asoṇḍi**ti surāsoṇḍatādivasena asoṇḍiyo.

Evam suttantaṃ niṭṭhapetvā idāni gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **yo naṃ bharati sabbadā**ti-ādimāha. Tattha **bharatī**ti posati paṭijaggati. **Sabbakāmaharanti** sabbakāmadadaṃ. **Sothhī**ti su-itthī. **Evaṃ vattatī**ti ettakaṃ vattaṃ pūretvā vattati. **Manāpā nāma te devā**ti Nimmānaratī devā. Te hi icchiticchitaṃ rūpaṃ māpetvā abhiramaṇato Nimmānaratīti ca manāpāti ca vuccantīti.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

34. Catutthe **sandiṭṭhikanti** sāmaṃ passitabbakaṃ. **Dāyakoti** dānasūro. Na so saddhāmaṭṭakeneva tiṭṭhati, pariccajitumpi sakkotīti attho. **Dānapatī**ti yaṃ dānaṃ deti, tassa pati hutvā deti, na dāso, na sahāyo. Yo hi attanā madhuraṃ bhuñjati, paresaṃ amadhuraṃ deti, so dānasaṅkhātassa deyyadhammassa dāso hutvā deti. Yo yaṃ attanā bhuñjati, tadeva deti, so sahāyo hutvā deti. Yo pana attanā yena kenaci yāpeti, paresaṃ madhuraṃ deti, so pati jeṭṭhako sāmī hutvā deti. Tādisaṃ sandhāya vuttaṃ “dānapatī”ti.

Amaṅkubhūtoti na nittejabhūto. **Visāradoti** ñāṇasomanassappatto. **Sahabyataṃ gatā**ti¹ sahabhāvaṃ ekībhāvaṃ gatā. **Katāvakāsā**²ti yena kammena tattha avakāso³ hoti, tassa katattā katāvakāsā². Taṃ pana yasmā kusalameva hoti, tasmā **katakusalā**ti vuttaṃ. **Modareti** modanti pamodanti. **Asitassā**ti anissitassa Tathāgatassa. **Tādinoti** tādilakkhaṇaṃ pattassa.

5. Dānānisamsasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **gihidhammā anapagato**⁴ hotīti akhaṇḍapañcasīlo hoti. **Sataṃ dhammaṃ anukkamanti** sappurisānaṃ mahāpurisānaṃ dhammaṃ

1. Sahabyagatāti (Syā), sahabyatāti (Ka)

2. Katāvāsā (Sī)

3. Āvāso (Sī)

4. Gihidhammā anapeto (Sī), gihidhammanupagato (Ka)

anukkamanto. **Santo nam bhajanti**ti sappurisā
Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakā etaṃ bhajanti.

6. Kāladānasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **kāladānānī**ti yuttadānāni, pattadānāni anucchavikadānānīti attho. **Navasassānī**ti aggasassāni. **Navaphalānī**ti ārāmato paṭhamuppannāni aggaphalāni. **Paṭhamam sīlavantesu paṭiṭṭhāpetī**ti paṭhamam sīlavantānam datvā pacchā attanā paribhuñjati. **Vadaññū**ti bhāsitaññū. **Kālena dinnanti**ti yuttappattakālena¹ dinnam. **Anumodantī**ti ekamante ṭhitā anumodanti. **Veyyāvaccanti** kāyena veyyāvaṭṭikakammam karonti. **Appaṭivānacittoti** anukkaṇṭhitacitto. **Yattha dinnam mahapphalanti** yasmim ṭhāne dinnam mahapphalam hoti, tattha dadeyya.

7. Bhojanasuttavaṇṇanā

37. Sattame **āyurm detī**ti āyudānam deti. **Vaṇṇanti** sarīravaṇṇam. **Sukhanti** kāyikacetasikasukham. **Balanti** sarīrathāmarā. **Paṭibhānanti**ti yuttamuttapaṭibhānam.

8. Saddhasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **anukampantī**ti anuggaṇhanti. **Khandhimāva mahādumoti** khandhasampanno mahārukkho viya. **Manorame āyataneti** ramaṇīye samosaraṇaṭṭhāne. **Chāyam chāyatthikā yantī**ti chāyāya atthikāva chāyam upagacchanti. **Nivātavuttinti**ti nīcavuttim. **Atthaddhanti**ti kodhamānathaddhatāya rahitam. **Soratanti**ti soraccena sucisīlena samannāgataṃ. **Sakhilanti**ti sammodayam.

9. Puttasuttavaṇṇanā

39. Navame **bhato vā no bharissatī**ti amhehi thaññapāyanahatthapādavaḍḍhanādīhi bhato paṭijaggito amhe mahallakakāle hatthapādadhovananhāpanayāgubhattadānādīhi bharissati. **Kiccam vā no karissatī**ti attano kammam ṭhapetvā amhākam rājakulādīsū uppannam kiccam gantvā

1. Kāle dinnanti yuttappattakāle (Sī, Ṭikāyam ca)

karissati. **Kulavaṃso ciraṃ ṭhassatī**ti amhākaṃ santakaṃ khattavatthuhiraññasuvaṇṇādīṃ avināsetvā rakkhante putte kulavaṃso ciraṃ ṭhassati, amhehi vā pavattitāni salākabhaddādīni anupacchinditvā pavattessati, evampi no kulavaṃso ciraṃ ṭhassati. **Dāyajjaṃ paṭipajjissatī**ti kulavaṃsānurūpāya paṭipattiyā attānaṃ dāyajjārahaṃ karonto amhākaṃ santakaṃ dāyajjaṃ paṭipajjissati. **Dakkhiṇaṃ anuppadassatī**ti pattidānaṃ katvā tatiyadivasato paṭṭhāya dānaṃ anuppadassati.

Santo sappurisāti imasmiṃ ṭhāne mātāpitūsu sammā paṭipattiyā santo sappurisāti veditabbā. **Pubbe katamanussaranti** mātāpitūhi paṭhamataraṃ kataguṇaṃ anussarantā. **Ovādakārī**ti mātāpitūhi dinnassa ovādassa kattā. **Bhataposīti** yehi bhato, tesāṃ posako. **Pasaṃsiyoti** diṭṭheva dhamme mahājanena pasaṃsitabbo hoti.

10. Mahāsālaputtasuttavaṇṇanā

40. Dasame **mahāsālā**ti mahārukkhā. **Sākhāpattapalāsena vaḍḍhantī**ti khuddakasākhāhi ca pattasaṅkhātena ca palāsena vaḍḍhanti. **Araññasminti** agāmake padese. **Brahāvaneti** Mahāvane aṭaviyaṃ¹. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sumanavaggo catuttho.

5. Muṇḍarājavagga

1. Ādiyasuttavaṇṇanā

41. Pañcamassa paṭhame **bhogānaṃ ādiyāti** bhogānaṃ ādātabbakāraṇāni. **Uṭṭhānavīriyādhigatehī**ti uṭṭhānasāṅkhātena vīriyena adhigatehi. **Bāhābalaparicitehī**ti bāhubalena saṅcitechī. **Sedāvakkhittehi**ti sedāṃ avakkhipetvā² uppāditechī. **Dhammikehī**ti dhammayuttehi. **Dhammaladdhehī**ti dasakusaladhammaṃ akopetvā laddhehi³. **Piṇetī**

1. Brahāti mahā, vaneti aṭaviyaṃ (Sī), brahāvaneti aṭaviyaṃ (Ka)

2. Avakkhitvā (Sī)

3. Dhammenaladdhehi (Syā, Ka)

pīṇitaṃ¹ thūlaṃ karoti. Sesamettha Catukkanipāte vuttanayeneva veditabbaṃ. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Itṭhasuttavaṇṇanā

43. Tatiye āyusaṃvattanikā paṭipadāti dānasīlādikā puñṇapaṭipadā. Seseṣupi eseṣa nayo. **Atthābhisamayāti** atthassa abhisamāgamaṇa, atthappaṭilābhenāti vuttaṃ hoti.

4. Manāpadāyīsuttavaṇṇanā

44. Catutthe **uggoti** guṇehi uggaṭṭatā evaṃladdhanāmo. **Sālapupphakaṃ khādanīyaṃ** catumadhurayojitena sālipiṭṭhena kataṃ sālapupphasadisāṃ khādanīyaṃ. Tañhi pañṇāyamaṇavaṇṇapattakesaraṃ katvā jīrakādisambhārayutte sappimhi pacitvā sappiṃ vinivattetvā kolumbe pūretvā gandhavāsaṃ gāhāpetvā pidahitvā lañchetvā² ṭhapitaṃ hoti. Taṃ so yāguṃ pivitvā nisinnassa Bhagavato antarabhatte dātukāmo evamāha. **Paṭiggahesi Bhagavāti** desanāmettametaṃ, upāsako pana taṃ Bhagavato ca pañcannaṇca bhikkhusatānaṃ adāsi. Yathā ca taṃ, evaṃ sūkaramaṃsādīnipi. Tattha **sampannakolakanti** sampannabadaraṃ. **Sūkaramaṃsanti** madhurarasehi badarehi saddhiṃ jīrakādisambhārehi yojetvā pakkāṃ ekasaṃvaccharikasūkaramaṃsaṃ. **Nibbattatelakanti**³ vinivattitelaṃ. **Nāliyasākanti** sālipiṭṭhena saddhiṃ madditvā jīrakādisaṃyutte sappimhi pacitvā catumadhurena yojetvā vāsaṃ gāhāpetvā ṭhapitaṃ nāliyasākāṃ. **Netaṃ Bhagavato kappatīti** ettha akappiyaṃ upādāya kappiyampi na kappatīti vuttaṃ, seṭṭhi pana sabbampi taṃ āharāpetvā rāsiṃ katvā yaṃ yaṃ akappiyaṃ, taṃ taṃ antarāpaṇaṃ paṇiṇitvā kappiyaṃ upabhogaparibhogabhaṇḍaṃ adāsi. Candanaphalakaṃ nātimahantaṃ dīghato aḍḍhateyyaratanāṃ, tiriyaṃ diyaḍḍharatanāṃ, sāravarabhaṇḍatā pana mahagghaṃ ahosi. Bhagavā taṃ paṭiggahetvā khaṇḍākhaṇḍikaṃ chedāpetvā bhikkhūnaṃ añjanapisanattḥāya dāpesi.

1. Pīṇaṃ (Syā, Ka)

2. Sajjītvā (Syā)

3. Nibaddhatelakanti (Sī), nibbaṭṭatelakanti (Syā)

Ujjubhūtesūti kāyavācācittēhi ujukesu. **Chandasāti** pemena. **Cattanti-**ādīsu pariccāgavasena **cattarū**. Muttacāgatāya **muttarū**. Anapekkhacittatāya cittaena na uggahitanti **anuggahītā**¹. **Khettūpameti** viruhanatthēna khettasadiṣe.

Aññataram manomayanti suddhāvāsesu ekaṃ jhānāmanena nibbattaṃ devakāyaṃ. **Yathādhippāyoti** yathājjhāsāyo. Iminā kiṃ pucchati? Tassa kira manussakāle arahattatthāya ajjhāsāyo ahosi, taṃ pucchāmīti pucchati. Devaputtopi arahattaṃ pattatāya **taggha me Bhagavā yathādhippāyoti āha**. **Yattha yatthūpapajjati** tīsu vā kulasampattīsu chasu vā kāmasaggesu yattha yattha uppajjati, tattha tattha dīghāyu yasavā hotīti. Pañcamaṃ Catukkanipāte vuttanayeneva veditabbaṃ. Chaṭṭhasattamāni uttānatthāneva.

8. Alabbhanīyathānasuttavaṇṇanā

48. Atthame **alabbhanīyā**nīti aladdhabbāni, na sakkā labhituṃ. **Ṭhānā**nīti kārāṇāni. **Jarādhammaṃ mā jī**rīti yaṃ mayhaṃ jarāsabhāvaṃ, taṃ mā jīratu. Sesapadesupi eseva nayo. **Nacchādeyyā**ti na rūceyya. **Abbuhī**ti² nīhari.

Yatoti yasmiṃ kāle. **Āpadāsū**ti upaddavesu. **Na vedhatī**ti na kampatinānusocati. **Atthavinicchaya**ññūti kārāṇatthavinicchaye kusalo. **Purāṇanti** nibbikāratāya porāṇakameva. **Jappenā**ti vaṇṇabhaṇaṇena. **Mantenā**ti mahānubhāvamantaparivattanena. **Subhāsitenā**ti subhāsitaṭṭhānena. **Anuppadānenā**ti satassa vā sahaṣṣassa vā dānena. **Paveṇiyā vā**ti kulavaṃsena vā, “idaṃ amhākaṃ paveṇiyā āciṇṇaṃ, idaṃ anāciṇṇaṃ”ti evaṃ paveṇikathanenāti³ attho. **Yathā yathā yattha labhetha atthanti** etesu jappādīsu yena yena yattha yattha ṭhāne jarādhammādīnaṃ ajjāṇatādi-atthaṃ labheyya. **Tathā tathā tattha parakkameyyā**ti tena tena tasmiṃ tasmiṃ ṭhāne parakkamaṃ kareyya. **Kammaṃ dalhanti** vaṭṭagāmikammaṃ mayā thiraṃ katvā āyūhitaṃ, svāhaṃ idāni kinti karomīti evaṃ paccavekkhitvā adhivāseyyāti.

1. Na aggahitanti anaggahitaṃ (Sī, Syā) 2. Abbahīti (Sī) 3. Paveṇidīpanenāti (Sī)

9. Kosalasuttavaṇṇanā

49. Navame **upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle. **Dummanoti** duṭṭhumano. **Pattakkhandhoti** patitakkhandho. **Pajjhāyantoti** cintayanto. **Appaṭibhānoti** nippaṭibhāno hutvā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

10. Nāradasuttavaṇṇanā

50. Dasame **ajjhomucchitoti** adhi-omucchito¹ gilitvā pariniṭṭhapetvā gahaṇasabhāvāya atirekamucchāya taṇhāya samannāgato. **Mahaccā rājānubhāvenāti** mahatā rājānubhāvena, aṭṭhārasahi senīhi parivārito mahatīyā rājiddhiyā pāyāsīti attho. **Tagghāti** ekaṃsatthe nipāto, ekaṃ seneva sokasallaharaṇoti attho. Iti rājā imaṃ ovādaṃ sutvā tasmim ṭhito dhammena samena rajjaṃ kāretvā saggaparāyaṇo ahosi.

Muṇḍarājavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Adhimucchito (Sī, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Nīvaraṇavagga 1. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

51. Dutiyassa paṭhame āvaraṇavasena **āvaraṇā**. Nīvaraṇavasena **nīvaraṇā**. Ceto ajjhāruhanṭīti **cetaso ajjhāruhā**. Vipassanāpaññaṇca maggapaññaṇca¹ uppattinivāraṇaṭṭhena dubbalaṃ karontīti **paññaṇca dubbalīkaraṇā**. Yā vā etehi saddhiṃ vokiṇṇā paññaṇca uppajjati, taṃ dubbalaṃ karontītipi **paññaṇca dubbalīkaraṇā**. **Abalāyāti** pañcanīvaraṇapariyonaddhattā apagatabalāya. **Uttari vā manussadhammā alamariyaññadassanavisesanti** dasakusalakammamapathasaṅkhātā manussadhammā uttari ariyabhāvaṃ kātum samatthaṃ ñāḍadassanavisesaṃ. **Hārahārīnīti** haritabbaṃ haritum samatthā. **Naṅgalamukhānīti** mātīkāmukhāni. Tāni hi naṅgalasarikkhakattā² naṅgalehi ca khatattā naṅgalamukhānīti vuccanti.

Evameva khoti ettha sotāṃ viya vipassanāññaṇaṃ daṭṭhabbaṃ, ubhato naṅgalamukhānaṃ vivaraṇakālo viya chasu dvāresu saṃvarassa vissaṭṭhakālo, majjhenadiyā rukkhapāde koṭṭetvā palālatiṇamattikāhi āvaraṇe kate udakassa vikkhittavisaṭṭabyādiṇṇakālo viya pañcahi nīvaraṇehi pariyonaddhakālo, evaṃ āvaraṇe kate vihatavegassa udakassa tiṇapalālādīni parikaḍḍhitvā samuddaṃ pāpuṇitum asamatthakālo viya vipassanāññaṇena sabbākusale viddhamsetvā nibbānasāgaraṃ pāpuṇitum asamatthakālo veditabbo. Sukkapakkhe vuttavipallāsenā yojanā kātābbā. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivattaṃ kathitaṃ. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Padhāniyaṅgasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **padhāniyaṅgānīti** padhānaṃ vuccati padahanabhāvo, padhānamassa atthīti padhāniyo, padhāniyassa bhikkhuno aṅgānīti padhāniyaṅgāni. **Saddhoti** saddhāya samannāgato. Saddhā panesā āgamasaddhā adhigamasaddhā okappanasaddhā pasādasaddhāti catubbidhā. Tattha sabbaññubodhisattānaṃ saddhā abhinīhārato paṭṭhāya āgatattā **āgamasaddhā** nāma.

1. Vipassanāpaññaṇca ca maggapaññaṇca ca (Si)

2. Naṅgalasarikkhaṃ katvā (Syā)

ariyasāvakānaṃ paṭivedhena adhigatattā **adhigamasaddhā** nāma. Buddho dhammo saṃghoṭi vutte acalabhāvena okappanaṃ **okappanasaddhā** nāma. Pasāduppatti **pasādasaddhā** nāma. Idha okappanasaddhā adhippetā. **Bodhinti** catumaggañāṇaṃ. Taṃ suppaṭividdhaṃ Tathāgatenāti saddahati. Desanāsīsameva cetam, iminā pana aṅgena tīsupi ratanesu saddhā adhippetā. Yassa hi Buddhādīsu pasādo balavā, tassa padhānavīriyaṃ ijjhati.

Appābādhoti arogo. **Appātāṅkoti** niddukkho. **Samavepākiniyāti** samavipākiniyā. **Gahaniyāti** kammajatejodhātuyā. **Nātisītāya nāccuṇhāyāti** atisītalaggahaṇiko hi sītabhīruko hoti, accuṇhaggahaṇiko uṇhabhīruko, tesaṃ padhānaṃ na ijjhati, majjhimaggahaṇikassa ijjhati. Tenāha **majjhimāya padhānakkhamāyāti**. **Yathābhūtaṃ attānaṃ āvikattāti** yathābhūtaṃ attano aguṇaṃ pakāsetā. **Udayatthagāminiyaṃ** udayaṇca atthaṇca gantuṃ paricchindituṃ samatthāya. Etena paññāsalaṅkhaṇapariggāhakaṃ udayabbayañāṇaṃ vuttaṃ. **Ariyāyāti** parisuddhāya. **Nibbedhikāyāti** anibbiddhapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhituṃ samatthāya. **Sammā dukkhakkhayagāminiyaṃ** tadaṅgavasena kilesānaṃ pahīnattā yaṃ dukkhaṃ khīyati, tassa dukkhassa khayagāminiyaṃ. Iti sabbehipi imehi padehi vipassanāpaññāva kathitā. Duppaññassa hi padhānaṃ na ijjhati.

4. Samayasuttavaṇṇanā

54. Catutthe **padhānāyāti** vīriyakaraṇatthāya. **Na sukaraṃ uñchena paggahena yāpetunti** na sakkā hoti pattaṃ gahetvā uñchācariyāya yāpetuṃ. Imasmimpi sutte vaṭṭavivaṭṭameva kathitaṃ.

5. Mātāputtasuttavaṇṇanā

55. Pañcame **pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyādiyivā gahetvā khepetvā tiṭṭhati. **Ugghātītīti**¹ uddhumātā.

Asihatthenāti sīsacchedanatthāya asim ādāya āgatenāpi. **Pisācenāti** khādituṃ āgatayakkhenāpi. **Āsīdeti** ghaṭṭeyya. **Mañjunāti** mudukena. **Kāmoghavulhānanti** kāmoghena vulhānaṃ kaḍḍhitānaṃ. **Kālaṃ gati**

1. Ugghānitāti (Sī)

bhavābhavanti vaṭṭakālaṃ gatiṃca punappunabbhave ca. **Purakkhatāti** purecārikā purato gatāyeva. **Ye ca kāme pariññāyāti** ye paṇḍitā duvidhepi kāme tīhi pariññāhi parijānitvā. **Caranti akutobhayāti** khīṇāsavānaṃ kutoci bhayaṃ nāma natthi, tasmā te akutobhayā hutvā caranti. **Pāraṅgatāti** pāraṃ vuccati nibbānaṃ, taṃ upagatā, sacchikatvā ʈhitāti attho. **Āsavakkhayanti** arahattaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

6. Upajjhāyasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **madhurakajātoti** sañjātagarubhāvo. **Disā ca me na pakkhāyanti**ti catasso disā ca anudisā ca mayhaṃ na upaṭṭhahanti vadati. **Dhammā ca maṃ nappaṭibhanti**ti samathavipassanādhammāpi me na upaṭṭhahanti. **Anabhirato ca brahmacariyaṃ carāmi**ti ukkaṇṭhito hutvā brahmacariyavāsaṃ vasāmi. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** tassa kathaṃ sutvā “Buddhaveneyyapuggalo ayaṃ”ti taṃ kāraṇaṃ Bhagavato ārocetuṃ upasaṅkami. **Avipassakassa kusalānaṃ dhammānanti** kusaladhamme avipassantassa, anesantassa agavesantassāti attho. **Bodhipakkhiyānaṃ dhammānanti** satipaṭṭhānādīnaṃ sattatiṃsadhammānaṃ.

7. Abhiñhapaccavekkhitabbāṭhānasuttavaṇṇanā

57. Sattame **jarādhammomhīti** jarāsabhāvo amhi. **Jaraṃ anatīti**ti jaraṃ anatikkanto, antojarāya eva carāmi. Sesapadesupi eseva nayo. **Kammassakoti**-ādīsu kammaṃ mayhaṃ sakaṃ attano santakanti kammassako amhi. Kammasa dāyādoti **kammadāyādo**, kammaṃ mayhaṃ dāyajjaṃ santakanti attho. Kammaṃ mayhaṃ yoni kāraṇanti **kammayoni**. Kammaṃ mayhaṃ bandhūti **kammabandhu**, kammañātakoti attho. Kammaṃ mayhaṃ paṭisaraṇaṃ paṭiṭṭhāti **kammaapaṭisaraṇo**. **Tassa dāyādo bhavissāmīti** tassa kammasa dāyādo tena dinnaphalapāṭiggāhako bhavissāmīti attho. **Yobbanamadoti** yobbanāṃ ārabba uppannamado. Sesesupi eseva nayo. **Maggo sañjāyati**ti lokuttaramaggo sañjāyati. **Samyojanāni sabbaso pahīyanti**ti dasa samyojanāni sabbaso pahīyanti. **Anusayā byantīhonti**ti satta anusayā vigatantā paricchinnā

parivaṭumā honti. Evamettha heṭṭhā pañcasu ṭhānesu vipassanā kathitā, imesu pañcasu lokuttaramaggo.

Idāni gāthāhi kūṭaṃ gaṇhanto **byādhidhammā**ti-ādimāha. Tattha **ñatvā dhammaṃ nirūpadhinti** upadhirahitaṃ arahattadhammaṃ ñatvā. **Sabbe made abhibhosmīti** sabbe ime tayopi made abhibhaviṃ, atikkamma ṭhitosmīti attho. **Nekkhammaṃ daṭṭhu khematoti** pabbajjaṃ khemato disvā. **Tassa me ahu ussāho, nibbānaṃ abhipassatoti** tassa mayhaṃ nibbānaṃ abhipassantassa vāyāmo ahosi. **Anivatti bhavissāmīti** pabbajjato anivattiko bhavissāmi, brahmacariyavāsato anivattiko, sabbaññutaññāṇato anivattiko bhavissāmi. **Brahmacariyaparāyaṇoti** maggabrahmacariyaparāyaṇo. Iminā lokuttaro aṭṭhaṅgiko maggo kathitoti.

8. Licchavikumārakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **sajjāni dhanū**nīti sajjiyāni¹ āropitadhanūni. **Addasūti** addasaṃsu. **Bhavissanti vajjīti** vadḍhissanti vajjirājāno. **Apānubhātī**² avaḍḍhinissitā mānathaddhā. **Pacchāliyaṃ khipantīti** pacchato gantvā piṭṭhiṃ pādena paharanti. **Raṭṭhikassāti**-ādīsu raṭṭhaṃ bhuñjatīti **raṭṭhiko**. Pitarā dattaṃ sāpateyyaṃ bhuñjatīti **pettaniko**. Senāyapati jeṭṭhakoti **senāpatiko**. **Gāmagāmaṇikassāti** gāmānaṃ gāmaṇikassa, gāmasāmikassāti attho. **Pūgagāmaṇikassāti** gaṇajeṭṭhakassa. **Kulesūti** tesu tesu kulesu. **Paccekādhupaccaṃ kārentīti** paccekaṃ jeṭṭhakaṭṭhānaṃ kārenti. **Kalyāṇena manasā anukampantīti** sundarena cittena anugaṇhanti. **Khettakammantasāmantasabyohāreti**³ ye ca attano khetakammantānaṃ sāmantaṃ anantarakkhetasāmino, te ca rajjudandaḍhi bhūmippamaṇaggāhake sabbohāre ca. **Balipaṭiggāhikā devatāti** kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Balipaṭiggāhikā devatāti** kulappaveṇiyā āgatā ārakkhadevatā. **Sakkarotīti** tā devatā aggayāgubhattādīhi sakkaroti.

Kiccakaroti uppannānaṃ kiccānaṃ kārako. **Ye cassa anujīvinoti** ye ca etaṃ upanissāya jīvanti. **Ubhinnañceva atthāyāti** ubhinnaṃpi hitatthāya paṭipanno hotīti attho. **Pubbapetānanti** paralokagatānaṃ. **Diṭṭhe**

1. Sajjiyāni (Ka)

2. Apajahāti (Sī), apāṭubhāti (Syā)

3. ...saṃvohāreti (Sī)

dhamme ca jīvanti¹ ye ca diṭṭhe dhamme jīvanti. Iti padadvayenāpi atītapaccuppanne ñātayo dasseti. **Vittisaññananoti** tuṭṭhijanano. **Gharamāvasanti** gharāvāsaṃ vasanto. **Pujjo hoti pasamsiyoti** pūjetabbo ca pasamsitabbo ca hotīti.

9-10. Vuḍḍhapabbajitasuttadvayavaṇṇanā

59-60. Navame **nipuṇoti** saṅho sukhumakāraṇaṇṇū. **Ākappasampannoti** samaṇākappena sampanno. Dasame **padakkhiṇaggāhīti** dinnovādaṃ padakkhiṇato gaṇhanto. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Nīvaraṇavaggo paṭhamo.

(7) 2. Saññāvagga

1-2. Saññāsuttadvayavaṇṇanā

61-62. Dutiyassa paṭhame **mahapphalāti** vipākaphalena mahapphalā. Vipākānisamseneva **mahānisamsā**. **Amatogadhāti** nibbānapatiṭṭhā. **Sabbaloke anabhiratisaññāti**² sabbasmim tedhātusannivese loke ukkaṇṭhitassa uppajjanakasaññā. Dutiyam uttānatthameva.

3-4. Vaḍḍhasuttadvayavaṇṇanā

63-64. Tatiye **varādāyīti** uttamassa varassa ādāyako. Sesamettha catutthe ca uttānatthamevāti.

5. Sākacchasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **alaṃsākacchoti** sākacchāya yutto. **Āgataṃ pañhanti** pucchitaṃ pañhaṃ. **Byākattā hotīti** vissajjitā hoti.

1. Jīvinanti (Sī)

2. Anabhiratasaññāti (Sī, Syā)

6. Sājīvasuttavaṇṇanā

66. Chaṭṭhe **alamsājīvoti** sājīvāya yutto. **Sājīvoti** pañhapucchanañceva pañhavissajjanañca. Sabbepi hi sabrahmacārino pañhaṃ upajīvanti, tenetaṃ pañhapucchanavissajjanaṃ samānājīvatāya sājīvoti vuttaṃ. **Kataṃ pañhanti** abhisāṅkhataṃ pañhaṃ.

7-10. Paṭhama-iddhipādasuttādivaṇṇanā

67-70. Sattame **ussoḷīti** adhimattavīriyaṃ. Aṭṭhame attano Bodhimaṇḍe paṭividdhe āgamana-iddhipāde kathetvā upari attanova cha abhiññā kathesi. Navamadasamesu vipassanā kathitā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Saññāvaggo dutiyo.

(8) 3. Yodhājīvavagga

1. Paṭhamacetovimuttiphalasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **yato kho bhikkhaveti** heṭṭhā vuttanayena vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattassa bhikkhuno idāni vaṇṇabhaṇanatthaṃ idaṃ āradḍhaṃ. Tattha **yato khoti** yadā kho. **Ukkhittapalighoti** avijjāpalighaṃ ukkhipitvā apanetvā ṭhito. **Samkiṇṇaparikhoti** saṃsāraparikhāṃ samkiritvā vināsetvā ṭhito. **Abbūḷhesikoti**¹ taṇhāsaṅkhātāṃ esikāthambhaṃ abbuyha luñcitvā ṭhito. **Niraggaḷhoti** nīvaraṇakavāṭaṃ ugghāṭetvā ṭhito. **Pannaddhajo pannabhāro**ti mānaddhajañca khandhābhisāṅkhārakilesabhārañca pāṭetvā otāretvā ṭhito. **Visaṃyuttoti** vaṭṭena visaṃyutto. Sesam Pāḷinayeneva veditabbaṃ. Ettāvatā Bhagavatā maggena kilese khepetvā nirodhasayanavaragatassa nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā viharato khīṇāsavassa kālo dassito.

Yathā hi dve nagarāni ekaṃ coranagaraṃ ekaṃ khemanagaraṃ. Atha ekassa mahāyodhassa evaṃ bhaveyya “yāvimaṃ coranagaraṃ tiṭṭhati, tāva khemanagaraṃ

1. Abbūḷhesikoti (Sī, Syā, Ka)

bhayato na muccati, coranagaraṃ anagaraṃ karissāmī”ti sannāhaṃ katvā khaggaṃ gahetvā coranagaraṃ upasaṅkamitvā nagaradvāre ussāpīte esikāthambhe khaggena chinditvā saddhiṃ dvārabāhāhi kavāṭaṃ bhinditvā palighaṃ ukkhipitvā pākāraṃ bhinditvā parikhaṃ vikiritvā nagarasobhatthāya ussite dhaje pātetvā nagaraṃ agginā jhāpetvā khemanagaraṃ pavisitvā pāsādaṃ āruyha ñātigaṇaparivuto surasabhojanaṃ bhuñjeyya. Evaṃ coranagaraṃ viya sakkāyo, khemanagaraṃ viya nibbānaṃ, mahāyodho viya yogāvacaro. Tassevaṃ hoti “yāva sakkāyavaṭṭaṃ vaṭṭati, tāva dvattiṃsakammakāraṇā-aṭṭhanavutirogapañcavīsati mahābhayehi parimuccanaṃ natthī”ti. So mahāyodho sannāhaṃ viya sīlasannāhaṃ katvā paññākhaggaṃ gahetvā khaggena esikāthambhe viya arahattamaggena taṇhesikaṃ luñcitvā so yodho sadvārabāhakaṃ nagarakavāṭaṃ viya pañcorambāgiyasaṃyojana-aggalaṃ ugghāṭetvā so yodho palighaṃ viya avijjāpalighaṃ ukkhipitvā so yodho pākāraṃ bhindanto parikhaṃ viya kammābhisaṅkhāraṃ bhindanto jātisaṃsāraparikhaṃ vikiritvā so yodho nagara¹ sobhatthāya ussāpitaddhaje viya mānaddhaje pātetvā sakkāyanagaraṃ jhāpetvā so yodho khemanagare uparipāsāde subhojanaṃ viya kilesaparinibbānanagaraṃ pavisitvā amataṃ nirodhārammaṇaṃ phalasamāpattisukhaṃ anubhavamāno kālaṃ vītināmeti.

2. Dutiyacetovimutti phalasuttavaṇṇanā

72. Dutīye **aniccasaññā**ti khandhapañcakaṃ hutvā abhāvākārena aniccanti uppajjanakasaññā. **Anicce dukkhasaññā**ti yadaniccaṃ, taṃ paṭipīlanākārena dukkhanti uppajjanakasaññā. **Dukkhe anattasaññā**ti yaṃ dukkhaṃ, taṃ avasavattanākārena anattāti uppajjanakasaññā. Sesam heṭṭhā vuttanayameva. Imesu pana dvīsūpi suttesu vipassanāphalaṃ nāma kathitanti.

3. Paṭhamadhammavihārīsuttavaṇṇanā

73. Tatiye **divasaṃ atināmetī**ti divasaṃ atikkāmeti. **Riñcatipaṭisallānanti** ekibhāvaṃ vissajjeti. **Desetī**ti katheti pakāseti.

1. Coranagara... (Syā)

dhammapaññattiyāti dhammassa paññāpanāya¹. **Dhammaṃ pariyāpuṇātīti** navaṅgavasena catusaccadhammaṃ pariyāpuṇāti vaḷaṇjeti katheti. **Na riñcati paṭisallānanti** ekībhāvaṃ na vissajjeti. **Anuyuñjati ajjhattaṃ cetosamathanti** niyakajjhatte cittasamādhim āsevati bhāveti, samathakammaṭṭhāne yuttappayutto hoti.

Hitesināti hitaṃ esantena. **Anukampakenāti** anukampamānena **anukampaṃ upādāyāti** anukampaṃ cittena pariggahetvā, paṭiccātipi vuttaṃ hoti. **Kataṃ vo taṃ mayāti** mayā ime pañca puggale desentena tumhākaṃ kataṃ. Ettakameva hi anukampakassa Satthu kiccaṃ yadidaṃ aviparītadhammadesanā, ito paraṃ pana paṭipatti nāma sāvakānaṃ kiccaṃ. Tenāha **etāni bhikkhu rukkhāmūlāni -pa- amhākaṃ anusāsanīti**. Tattha ca **rukkhamūlānīti** iminā rukkhāmūlasenāsanam dasseti. **Suññāgārānīti** iminā janavivittaṭṭhānaṃ. Ubhayenāpi ca yogānurūpaṃ senāsanamācikkhati, dāyajjaṃ niyyāteti. **Jhāyathāti** ārammaṇupanijjhānena aṭṭhatimsārammaṇāni, lakkaṇupanijjhānena ca aniccādito khandhāyatanādīni upanijjhāyatha, samathañca vipassanañca vadḍhethāti vuttaṃ hoti. **Mā pamādatthāti** mā pamajjittha. **Mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthāti** ye hi pubbe daharakāle ārogyakāle sattaṣappāyādisampattikāle² Satthu sammukhībhāvakāle ca yonisomanasikāravirahitā rattindivaṃ maṅkulabhaddā hutvā seyyasukhamiddhasukhamanuyuttā pamajjanti, te pacchā jarākāle rogakāle maraṇakāle vipattikāle Satthu parinibbānakāle ca taṃ pubbe pamādavahāraṃ anussarantā sappāṭisandhikālakiriyañca bhāriyaṃ sampassamānā vippaṭisārino honti. Tumhe pana tādisā mā ahuvatthāti etamatthaṃ dassento āha “mā pacchā vippaṭisārino ahuvatthā”ti. **Ayaṃ vo amhākaṃ anusāsanīti** ayaṃ amhākaṃ santikā “jhāyatha mā pamādatthā”ti tumhākaṃ anusāsani, ovādoti vuttaṃ hoti.

4. Dutiyadhammavihārīsuttavaṇṇanā

74. Catutthe **uttari cassa paññāya atthaṃ nappajānātīti** tato pariyattito uttari tassa dhammassa saḥavipassanāya maggapaññāya atthaṃ

1. Dhammasaññattiyāti dhammassa saññāpanāya (Sī)

2. Annasappāyādisampattikāle (Syā, Ka)

nappajānāti, cattāri saccāni na passati nappaṭivijjhatīti attho. Sesavāresupi eseva nayo. Evametesu dvīsipi suttesu bahussutabhikkhu vipassanākammiko sotāpanno sakadāgāmī anāgāmī khīṇāsavoti cha janā dhammavihārino nāmāti veditabbā.

5. Paṭhamayodhājīvasuttavaṇṇanā

75. Pañcame **yodhājīvā**ti yuddhūpajīvino. **Rajagganti** hatthi-assādīnaṃ pādappahārabhinnāya bhūmiyā uggataṃ rajakkhandhaṃ. **Na santhambhatī**ti santhambhitvā ṭhātuṃ na sakkoti. **Sahati rajagganti** rajakkhandhaṃ disvāpi adhivāseti. **Dhajagganti** hatthi-assādīnaṃ piṭṭhesu vā rathesu vā ussāpitānaṃ dhajānaṃ aggaṃ. **Ussāraṇanti** hatthi-assarathānañceva balakāyassa ca uccāsaddamahāsaddaṃ. **Sampahāreti** samāgate appamattakepi pahāre. **Haññatī**¹ vihaññati vighātaṃ āpajjati. **Byāpajjati** vipattiṃ āpajjati, pakatibhāvaṃ jahati. **Sahati sampahāraṇanti** dve tayo pahāre patvāpi sahati adhivāseti. **Tameva saṅgāmasīsaṇti** taṃyeva jāyakkhandhāvāraṭṭhānaṃ. **Ajjhāvasatī**ti sattāhamattaṃ abhibhavitvā āvasati. Kiṃ kāraṇā? Laddhapahārānaṃ pahārajaggaṇatthañceva katakammānaṃ viśesaṃ ñatvā ṭhānantaradānatthaṇca issariyasukhānubhavanatthaṇca.

Idāni yasmā Satthu yodhājīvehi kiccaṃ natthi, imasmiṃ pana sāsane tathārūpe pañca puggale dassetuṃ idaṃ opammaṃ ābhataṃ. Tasmā te puggale dassento **evameva khoti**-ādimāha. Tattha **saṃsīdatī**ti micchāvitakkasmiṃ saṃsīdati anuppavisati. **Na sakkoti brahmacariyaṃ sandhāretuṃ**² brahmacariyavāsaṃ anupacchiḍḍamānaṃ gopetuṃ na sakkoti. **Sikkhādubbalyaṃ āvikatvā**ti sikkhāya dubbalabhāvaṃ pakāsetvā. **Kimassa rajaggasminti** kiṃ tassa puggalassa rajaggaṃ nāmāti vadati. **Abhirūpāti** abhirūpavati³. **Dassanīyāti** dassanayoggā. **Pāsādikāti** dassaneneva cittappasādāvahā. **Paramāyāti** uttamāya. **Vaṇṇapokkharatāyāti** sarīravaṇṇena ceva aṅgasañṭhānena ca. **Ūhasatī**⁴ avahasati. **Ullapatī**ti katheti.

1. Āhaññatīti (Sī) 2. Santānetunti (Sī, Syā) 3. Atirūpā (Sī) 4. Uhasatīti (Ka)

ujjagghatīti pāṇim paharivā mahāhasitam hasati. **Uppaṇḍetīti** uppaṇḍanakatham katheti. **Abhinisīdatīti** abhibhavitvā santike vā ekāsane vā nisīdati. Dutiyapadepi eseva nayo. **Ajjhottharatīti** avattharati. **Viniveṭhetvā vinimocetvāti** gahitaṭṭhānato tassā hattham vinibbeṭhetvā ceva mocetvā ca. Sesamettha uttānatthamevāti. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Dutiyayodhājīvasuttavaṇṇanā

76. Chatṭhe **asicammaṃ gahetvāti** asiñca cammañca gahetvā. **Dhanukalāpaṃ sannayhitvāti** dhanuñca sarakalāpañca sannayhitvā. **Viyūlhanti** yuddhasannivesavesena ṭhitam. **Saṅgāmaṃ otaratīti** mahāyuddham otarati. **Ussahativāyamatīti** ussāhañca vāyamañca karoti. **Hanantīti** ghātentī. **Pariyāpādentīti** pariyāpādayanti¹. **Upalikkhantīti** vijjhanti. **Apanentīti** sakasenam gahetvā gacchanti. **Apanetvā ñātakānam nentīti** sakasenam netvā tato ñātakānam santikam nenti. **Nīyamānoti** attano geham vā sesañātisantikam vā nīyamāno. **Upaṭṭhahanti paricarantīti** pahārasodhanavaṇakappanādīni karontā jagganti gopayanti.

Arakkhiteneva kāyenāti arakkhitena kāyadvārena. **Arakkhitāya vācāyāti** arakkhitena vacīdvārena. **Arakkhitena cittenāti** arakkhitena manodvārena. **Anupatṭhitāya satiyāti** satim sūpatṭhitam akatvā. **Asamvutehi indriyehīti** manacchatṭhehi indriyehi apihitehi agopitehi. **Rāgo cittaṃ anuddhamsetīti** rāgo uppajjamānova samathavipassanācittaṃ dhamseti, dūre khipati. **Rāgapariyutṭhitomhi āvuso rāgaparetoti** aham āvuso rāgena ratto, rāgena anugato.

Aṭṭhikaṅkalūpamāti-ādīsu aṭṭhikaṅkalūpamā appassādaṭṭhena. **Maṃsapesūpamā** bhusādhāraṇaṭṭhena. **Tiṇukkūpamā** anudahanatṭhena. **Āṅgārakāsūpamā** mahābhitāpaṭṭhena. **Supinakūpamā** ittarapaccupaṭṭhānaṭṭhena. **Yācitakūpamā** tāvakālīkaṭṭhena. **Rukkhaphalūpamā** sabbaṅgapaccaṅgalibhañjanaṭṭhena. **Asisūnūpamā** adhikuṭṭanaṭṭhena. **Sattisūlūpamā** vinivijjhanatṭhena. **Sappasirūpamā**

1. Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), pariyādentīti pariyādayanti (Syā)

sāsaṅkasappaṭibhayaṭṭhena. **Ussahissāmī**ti ussāhaṃ karissāmi.

Dhārayissāmīti samaṇabhāvaṃ dhārayissāmi. **Abhiramissāmī**ti abhiratiṃ uppādessāmi na ukkaṇṭhissāmi. Sesamettha uttānatthameva. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

7. Paṭhama-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

77. Sattame **ārañṇakenā**ti arañṇavāsīnā. **Appattassā**ti asampattassa jhānavipassanāmaggaṭṭhapabbhedassa viśesassa paṭṭiyā. Sesapadesupī eseṇa nayo. **So mamassa antarāyoti** so mama jīvitantarāyo ca brahmacariyantarāyo ca, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyo ca maggantārāyo ca bhaveyya. **Handā**ti vavassaggatthe¹ nipāto. **Vīriyaṃ ārabhāmī**ti duvidhampi vīriyaṃ karomi. **Satthakā**ti satthaṃ viya sandhibandhanacchedakavātā. **Vāḷehī**ti kakkhaḷehi. **Māṇavehī**ti corehi. **Katakammehi vā akatakammehi vā**ti ettha corikaṃ katvā nikkhantā katakammā nāma, corikaṃ kātuṃ gacchantā akatakammā nāma. Tattha katakammā kammaṃ nipphannatā sattānaṃ galalohitaṃ gahetvā devatānaṃ baliṃ karonti, akatakammā “evaṃ no kammaṃ nipphajjissatī”ti paṭhamataraṃ karonti. Idaṃ sandhāya **te maṃ jīvītā voropeyyunti** vuttaṃ. **Vāḷā amanussā**ti kakkhaḷā duṭṭhā yakkhādayo amanussā.

8. Duttiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

78. Aṭṭhame **purā maṃ so dhammo āgacchatī**ti yāva so dhammo maṃ na upagacchatī, tāva ahaṃ puretaraṃ vīriyaṃ ārabhāmīti attho.

Khīrodakībhūtāti khīrodakaṃ viya bhūtā ekībhāvaṃ upagatā.

Piyacakkhūhīti mettacakkhūhi.

9. Tatiya-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

79. Navame **dhammasandosā vinayasandosoti** dhammasandosena vinayasandoso hoti. Kathaṃ pana dhammasmiṃ dussante vinayo dussati nāma? Samathavipassanādharmesu gabbhaṃ aggaṇhantesu pañcavidho vinayo na

1. Vacanasāmatthe (Syā, Ka)

hoti, evaṃ dhamme dussante vinayo dussati. Dussīlassa pana saṃvaravinayo nāma na hoti, tasmim̐ asati samathavipassanā gabbhaṃ na gaṇhāti. Evaṃ vinayasandosena pi dhammasandoso veditabbo.

Abhidhammakathanti sīlādi-uttamadhammakatham¹. **Vedallakathanti** vedapaṭisaṃyuttaṃ ñāṇamissakakatham. **Kaṇhadhammaṃ okkamamānāti** randhagavesitāya upārambhapariyesanavasena kālakadhammaṃ okkamamānā. Apica duṭṭhacittena puggalaṃ ghaṭṭentāpi taṃ kaṇhadhammaṃ attano dahantāpi lābhasakkāratthaṃ kathentāpi kaṇhadhammaṃ okkamantiyeva.

Gambhīrāti Pāligambhīrā. **Gambhīratthāti** atthagambhīrā. **Lokuttarāti** lokuttaradhammadīpakā. **Suññatāpaṭisaṃyuttāti** khandhadhātu-āyatanapaccayākārapaṭisaṃyuttā. **Na aññā cittaṃ upaṭṭhapessanti** jānanatthāya cittaṃ na ṭhapessanti. **Uggahetabbaṃ pariyāpūṇitabbanti** uggahetabbe ca vaḷaṇjetabbe ca. **Kavitāti**² silokādibandhanavasena kavīhi katā. **Kāveyyāti** tasseeva vevacanā. **Bāhirakāti** sāsanato bahiddhā ṭhitā. **Sāvakabhāsītāti** bāhirasāvakehi bhāsītā. Sesamettha heṭṭhā vuttanayattā suviññeyyattā ca uttānatthameva.

10. Catuttha-anāgatabhayasuttavaṇṇanā

80. Dasame **kalyāṇakāmāti** sundarakāmā. **Rasaggānāti** uttamarasāni. **Saṃsatṭhā viharissanti** pañcavidhena saṃsaggena saṃsatṭhā viharissanti. **Sannidhikāraparibhoganti** sannidhikatassa paribhogam̐. **Oḷārikampi nimittanti** ettha pathaviṃ khaṇantopi khaṇāhīti āṇāpentopi pathaviyaṃ oḷārikaṃ nimittaṃ karoti nāma. Tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṃ chindantopi chindāti āṇāpentopi haritagge oḷārikaṃ nimittaṃ karoti nāma. Ājīvattāya paṇṇanivāpa-ādini gāhāpente³ phalāni ocinante vā ocināpente vā⁴ vattabbameva natthi. Imesu catūsu suttesu Satthārā sāsane vuddhiparihāni kathitāti.

Yodhājīvavaggo tatiyo.

1. Uttamadhammakatham̐ (Sī)

2. Kavikatāti (sabbattha, Saṃ 1. 457 piṭṭhe ca) Ṭikā pana oloketabbā.

3. Pana vāsi-ādini gāhāpento (Sī), pana vāsi-ādihī gāhāpento (Ka)

4. Ocinto vā ocināpento vā (Sī, Ka)

(9) 4. Theravagga

1. Rajanīyasuttavaṇṇanā

81. Catutthassa paṭhame **rajanīyesūti**¹ rāgassa paccayesu ārammaṇesu. Sesesupi eśeva nayo.

2. Vītarāgasuttavaṇṇanā

82. Dutiye **makkhīti** guṇamakkhako. **Paḷāsīti** yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato.

3. Kuhakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **kuhakoti** tīhi kuhanavatthūhi samannāgato. **Lapakoti** lābhasannissitāya lapanāya samannāgato. **Nemittikoti** nimittakiriyakārako. **Nippesikoti** nippesanakatāya² samannāgato. **Lābhena ca lābham nijigīsītati** lābhena lābhagavesako. Sukkapakkho vuttavipallāsavasena veditabbo. Catuttham uttānameva.

5. Akkhamasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **akkhamo hoti rūpānanti** rūpārammaṇānaṃ anadhivāsako hoti, tadārammaṇehi rāgādīhi abhibhuyyati. Eśeva nayo sabbattha.

6. Paṭisambhidāppattasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **atthapaṭisambhidāppattoti** pañcasu atthesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Dhammapaṭisambhidāppattoti** catubbidhe dhamme pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Niruttipaṭisambhidāppattoti** dhammaniruttīsu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. **Paṭibhānapaṭisambhidāppattoti** tesu tīsu ñāṇesu pabhedagataṃ ñāṇaṃ patto. So pana tāni tīṇi ñāṇāneva jānāti, na tesam kiccaṃ karoti. **Uccāvacānīti** mahantakhuddakāni. **Kim karaṇīyānīti** iti kattabbāni.

1. Rajanīyeti (Pāḷiyam)

2. Nippesanakathāya (Sī, Syā)

7. Sīlantasuttavaṇṇanā

87. Sattamaṃ uttānatthameva. Sīlaṃ panettha khīṇāsavasīlameva, bāhusaccampi khīṇāsavabāhusaccameva, vācāpi khīṇāsavassa kalyāṇavācāva, jhānānīpi kiriyaajjhānāneva kathitānīti veditabbāni.

8. Therasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **theroti** thirabhāvappatto. **Rattaññūti** pabbajitadivasato paṭṭhāya atikkantānaṃ bahūnaṃ rattīnaṃ ñātā. **Ñātoti** paññāto pākaṭo. **Yasassīti** yasanissito. **Micchādīṭṭhikoti** ayāthāvadiṭṭhiko. **Saddhammā vuṭṭhāpetvāti** dasakusalakammapathadhammato vuṭṭhāpetvā. **Asaddhamme patiṭṭhāpetīti** dasa-akusalakammapathesu patiṭṭhāpeti.

9. Paṭhamasekhasuttavaṇṇanā

89. Navame **sekhassāti** sikkhakassa sakaraṇīyassa. **Parihānāyāti** upariguṇehi¹ parihānatthāya. **Kammārāmatāti** navakamme ramanakabhāvo. **Bhassārāmatāti** ālāpasallāpe ramanakabhāvo. **Niddārāmatāti** niddāyane ramanakabhāvo. **Saṅgaṇikārāmatāti** gaṇasaṅgaṇikāya ramanakabhāvo. **Yathāvimuttaṃ cittaṃ na paccavekkhatīti** yathā² yaṃ cittaṃ vimuttaṃ, ye ca dosā pahīnā, guṇā ca paṭiladdhā, te paccavekkhitvā upariguṇapaṭilābhāya vāyāmaṃ na karotīti attho. Iti imasmim sutte sattannaṃ sekhānaṃ upariguṇehi parihānikāraṇaṇca vuddhikāraṇaṇca kathitaṃ. Yaṅca nāma sekhasa parihānakāraṇaṃ, taṃ puthujjanassa paṭhamameva hotīti.

10. Dutiyasekhasuttavaṇṇanā

90. Dasame **viyattoti** byatto cheko. **Kiṃ karaṇīyesūti** iti kattabbesu. **Cetosamathanti** samādhikammaṭṭhānaṃ. **Ananulomikenāti** sāsanassa ananucchavikena. **Atikālenāti** atipātova. **Atidivāti** divā vuccati majjhanhiko, taṃ atikkamitvā. **Ābhisallekhikāti** abhiviya kilesasallekhikā. **Ceto vivaraṇasappāyāti** cittavivaraṇasaṅkhātānaṃ samathavipassanānaṃ sappāyā. **Appicchakathāti** appicchā

1. Upari-upariguṇehi (Ka)

2. Yathāssa (Si)

hothāti kathanakathā. **Santuṭṭhikathā**ti catūhi paccayehi santuṭṭhā hothāti kathanakathā. **Pavivekakathā**ti tīhi vivekehi vivittā hothāti kathanakathā. **Asaṃsaggakathā**ti pañcavidhena saṃsaggena asaṃsaṭṭhā hothāti kathanakathā. **Vīriyārambhakathā**ti duvidhaṃ vīriyaṃ ārabhathāti kathanakathā. **Sīlakathā**disu sīlaṃ ārabbha kathā sīlakathā. Samādhim ārabbha, paññaṃ ārabbha, pañcavidhaṃ vimuttiṃ ārabbha, ekūnavīsati paccavekkhaṇasaṅkhātāṃ vimuttiñāṇadassanaṃ ārabbha kathā vimuttiñāṇadassanakathā. **Na nikāmalābhī**ti-ādīsu na icchiticchitalābhī dukkhalābhī na vipulalābhīti attho. Sesaṃ uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

(10) 5. Kakudhavagga

1-2. Sampadāsuttadvayaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame pañca sampadā missikā kathitā. Dutīye purimā catasso missikā, pañcamī lokikāva.

3. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **aññābyākaraṇānī**¹ arahattabyākaraṇāni. **Mandattā**ti mandabhāvena aññāṇena. **Momūhattā**ti atimūlhabhāvena. **Aññaṃ byākarotī**ti arahattaṃ pattosmīti katheti. **Ichchāpakatoti** icchāya abhibhūto. **Adhimānenāti** adhigatamānena. **Sammadevāti** hetunā nayena kāraṇeneva.

4-5. Phāsuvihārasuttādivaṇṇanā

94-95. Catutthe **phāsuvihārāti** sukhavihārā. Pañcame **akuppan**ti arahattaṃ.

1. Aññabyākaraṇānī (Sī, Syā)

6. Sutadharasuttavaṇṇanā

96. Chatṭhe **appatṭhoti** appasamārambho. **Appakiccoti** appakaraṇīyo. **Subharoti** sukhena bharitabbo suposo. **Susantosoti** tīhi santosehi suṭṭhu santoso. **Jīvitaparikkhāresūti** jīvitasambhāresu. **Appāhāroti** mandāhāro. **Anodarikattanti** na odarikabhāvaṃ amahagghasabhāvaṃ anuyutto. **Appamiddhoti** na bahuniddo. sattamaṭṭhamāni uttānatthāni.

9. Sīhasuttavaṇṇanā

99. Navame **sakkaccaññeva deti**¹ **no asakkaccanti** anavaññāya avirajjhivāva deti, no avaññāya virajjhivā. **Mā me yoggapatho nassāti** mayā katayoggapatho mayhaṃ mā nassatu, “eko sīho utṭhāya biḷāraṃ paharanto virajjhivā paharī”ti evaṃ vattāro mā hontūti attho. **Annabhāranesādānanti** ettha annaṃ vuccati yavabhataṃ², taṃ bhāro etesanti annabhārā. Yācakānaṃ³ etaṃ nāmaṃ. Nesādā vuccanti sākuṇikā. Iti sabbapacchimāya koṭiyā etesaṃ yācakanesādānampi sakkaccameva deseti.

10. Kakudhatherasuttavaṇṇanā

100. Dasame **attabhāvapaṭilābhoti** sarīrapaṭilābho. **Dve vā tīni vā Māgadhakāni gāmakkhettānīti** ettha Māgadhikaṃ gāmakkhettaṃ atthi khuddakaṃ, atthi majjhimaṃ, atthi mahantaṃ. Khuddakaṃ gāmakkhettaṃ ito cattālīsaṃ usabhāni⁴, ito cattālīsanti gāvutaṃ hoti, majjhimaṃ ito gāvutaṃ, ito gāvutanti aḍḍhayojanaṃ hoti, mahantaṃ ito diyaḍḍhagāvutaṃ, ito diyaḍḍhagāvutanti tigāvutaṃ hoti. Tesu khuddakena gāmakkhettena tīni, khuddakena ca majjhimena ca dve gāmakkhettāni tassa attabhāvo. Tigāvutaṃ hissa sarīraṃ. **Pariharissāmīti** paṭijaggissāmi gopayissāmi. **Rakkhassetanti** rakkhassu etaṃ. **Moghapurisoti** tucchapuriso. **Nāssassāti**

1. Sakkaccaññeva pahāraṃ deti (Syā)

2. Yavasāṃ (Sī)

3. Yāvasikānaṃ (Sī)

4. Usabhā (Sī, Syā)

na etassa bhaveyya. **Samudācareyyāmā**ti katheyyāma. **Sammannatī**ti sammānaṃ karoti. **Yaṃ tumo karissati tumova tena paññāyissatī**ti yaṃ esa karissati, esova tena kammaṇa pākaṭo bhavissati. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Kakudhavaggo pañcama.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Phāsuvihāravagga

1. Sārajjasuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **vesārajjakaraṇā**ti visāradabhāvāvahā¹. **Sārajjam** hotīti domanassam hoti.

2. Ussaṅkitasuttavaṇṇanā

102. Dutiye **ussaṅkitapariśaṅkito**ti ussaṅkito ca pariśaṅkito ca. **Api akuppadhammopī**ti api akuppadhammo khīṇāsavo samānopi parehi pāpabhikkhūhi ussaṅkitapariśaṅkito hotīti attho. **Vesiyāgocaroti**² ādisu vesiyā vuccanti rūpūpajīvinīyo, tā gocarō assāti vesiyāgocarō, tāsam geham abhiṇhagamanoti attho. Sesapadesupi eseva nayo. Tattha pana **vidhavāti** matapatikā. **Thullakumārīkā**ti mahallikakumārīkāyo.

3. Mahācorasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **ito bhogena paṭisantharissāmī**ti ito mama sāpateyyato bhogam gahetvā tena paṭisanthāram karissāmi, tassa ca mama ca antaram pidahissāmīti attho. **Gahaṇānī**ti parasantakānam bhaṇḍānam gahaṇāni. **Guyhamantāti** guhitabbamantā. **Antaggāhikāyāti** sassatam vā ucchedam vā gahetvā ṭhitāya. Sesamettha uttānatthameva. Catutthe sabbam heṭṭhā vuttanayameva.

5. Phāsuvihārasuttavaṇṇanā

105. Pañcame **mettam kāyakammanti** mettacittena pavattitam kāyakammaṃ. **Āvi ceva raho cāti** sammukhe ceva parammukhe ca. Itaresupi eseva nayo. **Yāni tāni sīlānī**ti-ādi catupārisuddhisīlavasena vuttam.

1. Nāpasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)

2. Vesiyagocaroti (Sī, Syā)

samādhisaṁvattanikānīti maggasamādhīphalasamādhinibbattakāni.
Sīlasāmaññagatoti samānasīlataṁ gato, ekasadisāsilo hutvāti attho.
Takkarassāti yo naṁ karoti, tassa. Iti imasmim sutte sīlaṁ missakam¹
 kathitaṁ, diṭṭhi vipassanāsammādiṭṭhīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **no ca paraṁ adhisīle sampavattā hotīti** paraṁ sīlabhāvena
 na garahati na upavadati. **Attānupekkhīti** attanova katākataṁ jānanavasena
 attānaṁ anupekkhitā. **No parānupekkhīti** parassa katākatesu abyāvaṭo.
Apaññātoti apākaṭo appapuñño. **Apaññātakenāti** apaññātabhāvena
 apākaṭatāya mandapuññatāya. **No paritassatīti** paritāsaṁ nāpajjati. Iti
 imasmim sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Sīlasuttādivaṇṇanā

107-108. Sattame sīlasamādhīpaññā missikā kathitā, vimutti
 arahattaphalaṁ, vimuttiñāṇadassanaṁ paccavekkhaṇaṇāṇaṁ lokiyaṁeva.
 Aṭṭhamepi eseṁ nayo. Paccavekkhaṇaṇāṇaṁ panettha asekhassa pavattattā
 asekhanti vuttaṁ.

9-10. Cātuddisāsuttādivaṇṇanā

109-110. Navame **cātuddisoti** catūsu disāsu appaṭihatacāro. Imasmimpi
 sutte khīṇāsavova kathito. Dasame **alanti** yutto. Idhāpi khīṇāsavova kathito.

Phāsuvihāravaggo paṭhamo.

(12) 2. Andhakavindavagga

1. Kulūpakasuttavaṇṇanā

111. Dutiyassa paṭhame **asanthavavissāsīti** attanā saddhim santhavaṁ
 akarontesu vissāsaṁ anāpajjantesuyeva vissāsaṁ karoti.

1. Sīlasāmaññakam (Syā)

anissaravikappīti anissarova samāno “imaṃ detha, imaṃ gaṇhathā”ti issaro viya vikappeti. **Vissatṭhupasevī**ti vissatṭhāni¹ bhinnakulāni ghaṭanattḥāya upasevati. **Upakaṇṇakajappī**ti kaṇṇamūle mantam gaṇhāti. Sukkapakkho vuttavipariyāyena veditabbo.

2. Pacchāsamaṇasuttavaṇṇanā

112. Dutiye **na pattapariyāpannam gaṇhātī**ti upajjhāye nivattitvā ṭhite attano tucchapattam datvā tassa pattam na gaṇhāti, tato vā dīyamānam na gaṇhāti. **Na nivāretī**ti idam vacanam āpattivittikkamavacanam nāmāti na jānāti, ñatvā vāpi “bhante evarūpaṃ nāma vattum na vaṭṭatī”ti na nivāreti. **Katham opātetī**ti tassa katham bhinditvā attano katham paveseti. **Jaḷoti** jaḍo². **Eḷamūgoti** paggharitamheḷamukho. Tatiyam uttānameva.

4. Andhakavindasuttavaṇṇanā

114. Catutthe **sīlavā hothāti** sīlavantā hotha. **Ārakkhasatinoti** dvārarakkhikāya satiyā samannāgatā. **Nippakkasatinoti** dvārarakkhakeneva ñāṇena samannāgatassatino. **Satārakkhena cetasā samannāgatāti** satārakkhena cittena samannāgatā. **Appabhassāti** appakathā. **Sammādiṭṭhikāti** kammassakatajjhānavipassanāmaggaḥalavasena pañcavidhāya sammādiṭṭhiyā samannāgatā. Apica paccavekkhaṇañāṇampi sammādiṭṭhiyevāti veditabbā.

5. Maccharinīsuttavaṇṇanā

115. Pañcame **āvāsamaccharinī**ti āvāsam maccharāyati, tattha aññesam vāsam na sahati. **Kulamaccharinī**ti upaṭṭhākakulam maccharāyati, aññesam tattha upasaṅkamanam na sahati. **Lābhamaccharinī**ti lābham maccharāyati, aññesam tam uppajjantam na sahati. **Vaṇṇamaccharinī**ti guṇam maccharāyati, aññesam guṇakatham na sahati. **Dhammamaccharinī**ti pariyaṭṭidhammam maccharāyati, aññesam dāturam na icchati.

1. Viyatthūpasevīti viyatthāni (Sī), byatthūpasevīti viyatthāni (Syā)

2. Jaḷoti jaḷo (Sī), eḷoti jaḷo (Ka)

6-7. Vaṇṇanāsuttādivaṇṇanā

116-117. Chaṭṭhe **saddhādeyyaṃ vinipātetīti** parehi saddhāya dinnapiṇḍapātato aggaṃ aggahetvā parassa deti. Sattame **issukinīti** issāya samannāgatā. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Andhakavindavaggo dutiyo.

(13) 3. Gilānavagga

4. Dutiya-upaṭṭhākasuttavaṇṇanā

124. Tatiyassa catutthe **nappaṭibaloti** kāyabalena ca ñāṇabalena ca asamannāgato. **Āmisantaroti** āmisahetuko cīvarādīni paccāsīsamāno.

5-6. Anāyussāsuttadvayaṇṇanā

125-126. Pañcame **anāyussāti** āyupacchedanā na āyuvaddhanā. Chaṭṭhepi eseṇa nayo.

7. Vapakāsasuttavaṇṇanā

127. Sattame **nālaṃ saṃghamhā vapakāsītunti** saṃghato nikkhamitvā ekako vasitum na yutto. Kāmañcesa saṃghamajjhepi vasitum ayuttova asaṃghasobhanatāya¹, ovādānusāsanippaṭibaddhattā pana nippariyāyeneva saṃghamhā vapakāsītum na yutto. **Alaṃ saṃghamhā vapakāsītunti** cātuddisattā saṃghamhā nikkhamma ekako vasitum yutto, saṃghasobhanatāya pana saṃghepi vasitum yuttoyeve. Aṭṭhamāṃ uttānatthameva.

9. Parikuppasuttavaṇṇanā

129. Navame **āpāyikāti** apāyagāmino. **Nerayikāti** nirayagāmino. **Parikuppāti** parikuppanasabhāvā purāṇavaṇasadisā. **Atekicchāti** akattabbaparikkammā. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Gilānavaggo tatiyo.

1. Asaṃghasobhanattā (Sī)

(14) 4. Rājavagga

1. Paṭhamacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

131. Catutthassa paṭhame **dhammenāti** dasakusaladhammena. **Cakkanti** āṇācakkam. **Atthaññūti** rajjattham¹ jānāti. **Dhammaññūti** paveṇidhammam jānāti. **Mattaññūti** daṇḍe vā balamhi vā pamāṇam jānāti. **Kālaññūti** rajjasukhānubhavanakālam vinicchayaakaraṇakālam janapadacārikākālaṇca jānāti. **Parisaññūti** ayaṁ parisā khattiyaparisā, ayaṁ brāhmaṇavessasuddasamaṇaparisāti jānāti.

Tathāgataṇvāre **atthaññūti** pañca atthe jānāti. **Dhammaññūti** cattāro dhamme jānāti. **Mattaññūti** catūsu paccayesu paṭiggahaṇaparibhogamattam jānāti. **Kālaññūti** ayaṁ kālo paṭisallīnassa, ayaṁ samāpattiyā, ayaṁ dhammadesanāya, ayaṁ janapadacārikāyāti evaṁ kālam jānāti. **Parisaññūti** ayaṁ parisā khattiyaparisā -pa- ayaṁ samaṇaparisāti jānāti. **Anuttaranti** navahi lokuttaradhammehi anuttaram. **Dhammacakkanti** seṭṭhacakkam.

2. Dutiyacakkānuvattanasuttavaṇṇanā

132. Dutīye **pitarā pavattitam cakkanti** cakkavattimhi pabbajite vā kālakate vā cakkaratanam sattāhamattam ṭhatvā antaradhāyati, kathamesa tam anuppavatteti nāma? Pitu paveṇiyam ṭhatvā cakkavattivattam pūretvā cakkavattirajjam kārentopi pitarā pavattitameva anuppavatteti nāma.

3. Dhammarājāsuttavaṇṇanā

133. Tatiyam Tikanipāte vuttanayameva. Sevittabbāsevitabbe panettha pacchimapadadvayameva viseso. Tattha sammā-ājīvo sevittabbo, micchā-ājīvo na sevittabbo. Sappāyo gāmanigamo sevittabbo, asappāyo na sevittabbo.

1. Hetum (Si), rañjituṁ (Ṭikāyam)

4. Yassaṁdisaṁsuttavaṇṇanā

134. Catutthe **ubhatoti** dvīhipi pakkhehi. **Mātito ca pitito cāti** yassa hi mātā khattiyā, mātumātā khattiyā, tassāpi mātā khattiyā. Pitā khattiyō, pitupitā khattiyō, tassapi pitā khattiyō. So ubhato sujāto mātito ca pitito ca. **Saṁsuddhagahaṇiko** saṁsuddhāya mātukucchiyā samannāgato. “Samavepākiniyā gahaṇiyā”ti ettha pana kammajatejodhātu gahaṇīti vuccati. **Yāva sattamā pitāmahayugāti** ettha pitupitā pitāmaho, pitāmahassa yugam pitāmahayugam. Yuganti āyuppamāṇam vuccati. Abhilāpamattameva cetam, atthato pana pitāmahoyeva pitāmahayugam. Tato uddham sabbe pi pubbapurisā¹ pitāmahaggahaṇeneva gahitā. Evaṁ yāva sattamo puriso, tāva saṁsuddhagahaṇiko, atha vā akkhitto anupakkuṭṭho jātivādenāti dasseti. **Akkhittoti** “apanetha etaṁ, kim iminā”ti evaṁ akkhitto anavakkhitto. **Anupakkuṭṭhoti**² na upakkuṭṭho na akkosam vā nindam vā pattapubbo. Kena kāraṇenāti? **Jātivādena**, “itipi hīnajātiko eso”ti evarūpena vacanenāti attho.

Aḍḍhoti-ādisu yo koci attano santakena vibhavana aḍḍho hoti. Idha pana na kevalam aḍḍhoyeva, **mahaddhano** mahatā aparimāṇasaṅkheṇa dhanena samannāgatoti attho. Pañcakāmaguṇavasena mahantā uḷārā bhogā assāti **mahābhogo**. **Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro**ti koso vuccati bhaṇḍāgāram, nidahitvā ṭhapitena dhanena paripuṇṇakoso, dhaññena ca paripuṇṇakoṭṭhāgāroti attho. Atha vā catubbidho koso hatthī assā rathā raṭṭhanti, ti vidham koṭṭhāgāram dhanakoṭṭhāgāram dhaññakoṭṭhāgāram vatthakoṭṭhāgāranti. Tam sabbampi paripuṇṇamassāti paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro. **Assavāyāti** kassaci bahumpi dhanam dentassa senā na suṇāti, sā anassavā nāma hoti. Kassaci adentassāpi suṇātiyeva, ayam assavā nāma. **Ovādapāṭikarāyāti** “idaṁ vo kattabbam, idaṁ na kattabban”ti dinna-ovādakarāya. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byāttoti** paññāveyyattiyena yutto. **Medhāvīti**

1. Pitupakkhapurisā (Ka)

2. Anupakuṭṭhoti (Syā, Ka)

ṭhānuppattikapaññāya samannāgato. **Paṭibalo**ti samatto. **Atthe cintetunti** vaḍḍhi-atthe cintetuṃ. So hi paccuppanna-atthavaseneva “atītepi evaṃ ahesuṃ, anāgatepi evaṃ bhavissanti”ti cinteti. **Vijitāvīnanti** vijitavijayānaṃ, mahantena vā vijayena samannāgatānaṃ. **Vimuttacittānanti** pañcahi vimuttihi vimuttamānasānaṃ.

5-6. Patthanāsuttadvaṇṇanā

135-136. Pañcame **negamajānapadassā**ti nigamavāsino ca raṭṭhavāsino ca janassa. **Haṭthisminti-ādīhi** hatti assa ratha tharu dhanu lekha muddāgaṇanādīni soḷasa mahāsippāni dassitāni. **Anavayoti** samatto paripuṇṇo. Sesamettha heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Chaṭṭhe **oparajjanti** uparājabhāvaṃ.

7. Appaṃsupatisuttavaṇṇanā

137. Sattame **purisādhippāyā**ti assaddhammavasena purise uppannādhippāyā purisajjhāsayā. **Ādānādhippāyoti** idāni gahetuṃ sakkhissāmi, idāni sakkhissāmīti evaṃ gahaṇādhippāyo. **Visaṃyogādhippāyoti** idāni nibbānaṃ pāpuṇissāmi, idāni pāpuṇissāmīti evaṃ nibbānajjhāsayo.

8. Bhattādakasuttavaṇṇanā

138. Aṭṭhame **bhattādakoti** bhattakkhādako, bahubhattabhuñjoti attho. **Okāsapharaṇoti** okāsaṃ pharitvā aññesaṃ sambādhaṃ katvā ṭhānena okāsapharaṇo. Tattha tattha laṇḍaṃ sāreti¹ pātetīti **laṇḍasāraṇo**². Ettakā hatthīti gaṇanakāle salākaṃ gaṇhātīti **salākaggāhī**. Nisīdanasayanavasena mañcapīṭhaṃ maddatīti **mañcapīṭhamaddano**³. Bhikkhugaṇanakāle salākaṃ gaṇhātīti **salākaggāhī**.

9. Akkhamasuttavaṇṇanā

139. Navame **hatthikāyanti** hatthighaṭaṃ. Sesesupi eseva nayo. Saṅgāme avacarantīti **saṅgāmāvacarā**. **Ekissā vā tiṇodakadattiyā**

1. Sādheti (Syā)

2. Laṇḍasādhano (Syā)

3. Pīṭhamaddano (Si)

vimānitoti ekadivasam ekena tiṇodakadānena vimānito, ekadivasamattaṃ aladdhatiṇodakoti attho. Ito parampi eseva nayo. **Na sakkoti cittaṃ samādahitunti** ārammaṇe cittaṃ sammā ṭhapetuṃ na sakkoti. Sesamettha uttānameva. Imasmiṃ pana sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti veditabbaṃ.

10. Sotasuttavaṇṇanā

140. Dasame **duruttānanti** na suṭṭhu vuttānaṃ dosavasena pavattitānaṃ pharusavacanānaṃ. **Durāgatānanti** dukkhuppādanākārena sotadvāraṃ āgatānaṃ. **Vacanapathānanti** vacanānaṃ. **Dukkhānanti** dukkhamānaṃ. **Tibbānanti** bahalānaṃ tāpanasabhāvānaṃ vā. **Kharānanti** pharusānaṃ. **Kaṭukānanti** tikhiṇānaṃ. **Asātānanti** amadhurānaṃ. **Amanāpānanti** manam appāyituṃ vaḍḍhetuṃ asamatthānaṃ. **Pāṇaharānanti** jīvitarānaṃ. **Yā sā disāti** sabbasaṅkhārasamathādivasena dissati apadissatīti nibbānaṃ disāti veditabbaṃ. Yasmā pana taṃ āgamma sabbe saṅkhārā samathaṃ gacchanti, tasmā **sabbasaṅkhārasamathoti** vuttaṃ. Sesam sabbattha uttānameva. Imasmiṃ pana sutte sīlasamādhipaññā missikā kathitāti.

Rājavaggo catuttho.

(15) 5. Tikaṇḍakīvagga

1. Avajānātisuttavaṇṇanā

141. Pañcamassa paṭhame **saṃvāsenāti** ekatovāsena. **Ādeyyamukhoti**¹ ādiyanamukho, gahaṇamukhoti attho. **Tamenam datvā avajānātīti** “ayaṃ dinnam paṭiggahetumeva jānātī”ti evaṃ avamaññati. **Tamenam saṃvāsenā avajānātīti** appamattake kismiñciveva kujjhitvā “jānāmahaṃ tayā katakammaṃ, ettakaṃ addhānaṃ ahaṃ kiṃ karonto vasiṃ, nanu tuyhameva katakataṃ vīmaṃsanto”ti-ādīni vattā hoti. Atha itaro “addhā koci mayhaṃ doso bhavissatī”ti kiñci paṭippharituṃ na sakkoti. **Tam khippaṇṇeva adhimuccitā hotīti** taṃ vaṇṇam vā avaṇṇam vā

1. Ādiyyamukhoti (Sī), ādiyamukhoti (Ka)

sīghameva saddahati. Saddahanaṭṭhena hi ādānena esa ādiyanamukhoti vutto¹. **Ādheyyamukhoti** Pāliya pana ṭhapitamukhoti attho. Magge khaṭa-āvāṭo viya āgatāgataṃ udakaṃ vaṇṇaṃ vā avaṇṇaṃ vā saddahanavasena sampatīcchitum ṭhapitamukhoti vuttaṃ hoti.

Ittarasaddhoti parittasaddo. **Kusalākusale dhamme na jānātīti**-ādīsu kusale dhamme “ime kusalā”ti na jānāti, akusale dhamme “ime akusalā”ti na jānāti. Tathā sāvajje sadosadhamme “ime sāvajjā”ti, anavajje ca niddosadhamme “ime anavajjā”ti, hīne hīnāti, paṇīte paṇītāti.

Kaṇhasukkasappaṭibhāgeti “ime kaṇhā sukke paṭibāhetvā ṭhitattā sappaṭibhāgā nāma, ime ca sukkā kaṇhe paṭibāhitvā ṭhitattā sappaṭibhāgā”ti na jānāti.

2. Ārabhatisuttavaṇṇanā

142. Dutiye **ārabhati ca vippaṭisārī ca hotīti** āpattivītikkamanavasena ārabhati ceva, tappaccayā ca vippaṭisārī hoti. **Cetovimuttiṃ paññāvimuttiṃ** arahattasamādhiñceva arahattaphalañāṇaṇca. **Nappajānātīti** anadhigatattā na jānāti. **Ārabhati na vippaṭisārī hotīti** āpattiṃ āpajjati, vuṭṭhitattā pana na vippaṭisārī hoti. **Nārabhati vippaṭisārī hotīti** sakim āpattiṃ āpajjitvā tato vuṭṭhāya pacchā kiñcāpi nāpajjati, vippaṭisāraṃ pana vinodetum na sakkoti. **Nārabhati na vippaṭisārī hotīti** na ceva āpattiṃ āpajjati, na ca vippaṭisārī hoti. **Tañca cetovimuttiṃ -pa- nirujjhantīti** arahattaṃ pana appatto hoti. Pañcamanayena khīṇāsavo kathito.

Ārambhajāti āpattivītikkamasambhavā. **Vippaṭisārajāti** vippaṭisārato jātā. **Pavaḍḍhantīti** punappunaṃ uppajjanena vaḍḍhanti. **Ārambhaje āsave pahāyāti** vītikkamasambhave āsave āpattidesanāya vā āpattivuṭṭhānena vā pajahitvā. **Paṭivinodetvāti** suddhante ṭhitabhāvapaccavekkhaṇena nīharitvā. **Cittaṃ paññaṇca bhāvetūti** vipassanācittaṇca taṃsampayuttaṃ paññaṇca bhāvetu. Sesam iminā upāyeneva veditabbanti.

1. Ādiyyamukhoti vutto (Sī), ādiyanamukhoti attho (Ka)

3. Sārandadasuttavaṇṇanā

143. Tatiye **kāmādhimuttānanti** vatthukāmakilesakāmesu adhimuttānaṃ. **Dhammānudhammapaṭiṇṇoti** navalokuttaradhammatthāya sahasīlakam pubbabhāgappaṭipadaṃ paṭiṇṇanno paṭiṇṇattipūraṇaṃ puggalaṃ dullabhaṃ lokasmiṃ.

4. Tikaṇḍakāsuttavaṇṇanā

144. Catutthe **appaṭikūleti** appaṭikūlārammaṇe. **Paṭikūlasaññīti** paṭikūlanti evaṃsaññī¹. Esa nayo sabbattha. Kathaṃ panāyaṃ evaṃ viharatīti? Itthasmiṃ vatthusmiṃ pana asubhāya vā pharati, aniccato vā upasaṃharati. Evaṃ tāva appaṭikūle paṭikūlasaññī viharati. Anitthasmiṃ vatthusmiṃ mettāya vā pharati, dhātuto vā upasaṃharati. Evaṃ paṭikūle appaṭikūlasaññī viharati. Ubhayasmiṃ pana purimanayassa ca pacchimanayassa ca vasena tatiyacatutthavārā vuttā, chaḷaṅgupekkhāvasena pañcamo. Chaḷaṅgupekkhā cesā khīṇāsavassa upekkhāsadisā, na pana khīṇāsavupekkhā. Tattha **upekkhako vihareyyāti** majjhatabhāve ittho vihareyya. **Kvacanīti** kismiñci ārammaṇe. **Katthacīti** kismiñci padese. **Kiñcananti**² koci appamattakopi. Iti imasmiṃ sutte pañcasu tṭhānesu vipassanāva kathitā. Taṃ āradhavi-passako bhikkhu³ kātuṃ sakkoti, ñāṇavā paññuttaro bahussutasamaṇopi kātuṃ sakkoti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino kātuṃ sakkontiyeva, khīṇāsava vattabbameva natthīti. Pañcamam uttānameva.

6. Mittasuttavaṇṇanā

146. Chaṭṭhe **kammantaṃ kāretīti** khetṭādikammantaṃ kāreti. **Adhikaraṇaṃ ādiyati** cattāri adhikaraṇāni ādiyati. **Pāmoḁkhesu bhikkhūsūti** disāpāmoḁkhesu bhikkhūsū. **Paṭiviruddho hotīti** paccanīkaggāhitāya viruddho hoti. **Anavatthacārikanti** anavatthānacārikam⁴.

1. Evaṃ katasaññī (Ka) 2. Kiñcanāti (Sī), kiñcināti (Syā) 3. Eko bhikkhu (Sī, Syā)

4. Anavatthacārikanti avavatthānacārikam (Sī), avatṭhānacārikanti avavatṭhāne cārikam (Syā)

7. Asappurisdānasuttavaṇṇanā

147. Sattame **asakkaccaṃ detīti** na sakkaritvā sucim katvā deti. **Acittikatvā detīti** acittikārena agāravavasena deti. **Apaviddham detīti** na nirantaram deti, atha vā chaḍḍetukāmo viya deti. **Anāgamanadiṭṭhiko detīti** katassa¹ nāma phalaṃ āgamiṣsatīti evaṃ āgamanadiṭṭhiṃ na uppādetvā deti.

Sukkapakkhe **cittikatvā detīti** deyyadhamme ca dakkhiṇeyyesu ca cittikāraṃ upaṭṭhapetvā deti. Tattha deyyadhammaṃ paṇītaṃ ojavantaṃ katvā dento deyyadhamme cittikāraṃ upaṭṭhapeti nāma. Puggalaṃ vicinitvā dento dakkhiṇeyyesu cittikāraṃ upaṭṭhapeti nāma. **Sahatthā detīti** āṇattiyā parahatthena adatvā “anamatagge saṃsāre vicarantena me hatthapādānaṃ aladdhakālassa pamāṇaṃ nāma natthi, vaṭṭamokkhaṃ bhavanissaraṇaṃ karissāmī”ti sahattheneva deti. **Āgamanadiṭṭhiko**ti “anāgatabhavassa paccayo bhaviṣsatī”ti kammaṇca vipākaṇca saddahitvā detīti.

8. Sappurisdānasuttavaṇṇanā

148. Aṭṭhame **saddhāyāti** dānaṇca dānaphalaṇca saddahitvā. **Kālenāti** yuttappattakālena. **Anaggahitacittoti**² agghahitacitto muttacāgo hutvā. **Anupahaccāti** anupaghātetvā guṇe amakkhetvā. **Kālāgatā cassa atthā pacurā hontīti** atthā āgacchamānā vayovuḍḍhakāle anāgantvā yuttappattakāle paṭhamavayasmimīyeva āgacchanti ceva bahū ca honti.

9. Paṭhamasamayavimuttasuttavaṇṇanā

149. Navame **samayavimuttassāti** appitappitakkhaṇeyeva vikkhambhitehi kilesehi vimuttattā samayavimuttisaṅkhātāya lokiyavimuttiyā vimuttacittassa. Dasamaṃ uttānatthameva.

Tikaṇḍakīvaggo pañcamaṃ.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Kudāssu (Sī)

2. Anaggahitacittoti (Syā, Ka)

4. Catutthapaṇṇāsaka

(16) 1. Saddhammavagga

1. Paṭhamasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

151. Catutthassa paṭhame abhabbo niyāmaṃ okkamituṃ kusalesu dhammesu sammattanti kusalesu dhammesu sammattabhūtaṃ magganiyāmaṃ okkamituṃ abhabbo abhājanam. **Kathaṃ paribhotīti** ādīsu “kiṃ kathā nāma esā”ti vadanto **kathaṃ paribhoti** nāma. “Kiṃ nāmesa katheti, kiṃ ayaṃ jānātī”ti vadanto **kathikaṃ paribhoti** nāma. “Mayaṃ kiṃ jānāma, kuto amhākaṃ etaṃ sotuṃ balan”ti vadanto **attānaṃ paribhoti** nāma. Vipariyāyena sukkapakkho veditabbo.

2. Dutiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

152. Dutīye **anaññāte aññātamaṇīti** aviññātasmiṃ yeva “viññātaṃ idaṃ mayā”ti evaṃmānī.

3. Tatiyasammattaniyāmasuttavaṇṇanā

153. Tatiye **makkhī dhammaṃ suṇātīti** makkhī hutvā guṇamakkhanacittena dhammaṃ suṇāti. **Upārambhacittoti** niggaḥaropanacitto. **Randhagavesīti** guṇarandhaṃ guṇacchiddaṃ gavesanto.

4. Paṭhamasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

154. Catutthe **na sakkaccaṃ dhammaṃ suṇantīti** ohitasotā sukatakārino hutvā na suṇanti. **Na pariyaṇṇantīti** yathāsutaṃ dhammaṃ vaḷaṇṇantāpi sakkaccaṃ na vaḷaṇṇanti. Pañcamaṃ uttānameva.

6. Tatiyasaddhammasammosasuttavaṇṇanā

156. Chaṭṭhe **appaṭisaraṇoti** appaṭiṭṭho. Ācariyā hi suddantassa paṭisaraṇaṃ nāma, tesaṃ abhāvā appaṭisaraṇo hoti. Sesamettha heṭṭhā vutthanayameva.

7. Dukkathāsuttavaṇṇanā

157. Sattame **puggalaṃ upanidhāyāti** taṃ taṃ puggalaṃ upanikkhipitvā, sakkhim katvāti attho. **Kacchamānāyāti** kathiyamānāya. Sesamettha aṭṭhamañca uttānatthamevāti.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

159. Navame **anupubbim katham**¹ **kathessāmīti** dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ sagganti evaṃ desanānupubbim katham vā², yaṃ yaṃ suttapadaṃ vā gāthāpadaṃ vā nikkhittaṃ hoti, tassa tassa anurūpakathaṃ kathessāmīti cittaṃ upaṭṭhapetvā paresaṃ dhammo desetabbo. **Pariyāyadassāvīti** tassa tassa atthassa taṃ taṃ kāraṇaṃ dassento. Kāraṇaṃhi idha pariyāyoti vuttaṃ. **Anuddayatam paṭiccāti** “mahāsambādhappatte satte sambādhato mocessāmī”ti anukampaṃ āgama. **Na āmisantaroti** na āmisahetuko, attano catupaccayaalābhaṃ anāsīsantoti attho. **Attānañca parañca anupahaccāti** attukkaṃsana paravambhanādivasena attānañca parañca guṇupaghātena anupahantvā.

10. Duppaṭivinodayasuttavaṇṇanā

160. Dasame **duppaṭivinodayāti** yāni hassādīni kiccāni nipphādetuṃ ṭhānāni uppannāni honti, tesu matthakaṃ asampattesu antarāyeva dunnīhārā duvikkhambhayā honti. **Paṭibhānanti** kathetukāmatā vuccati. Imāni pañca duppaṭivinodayāni, na suppaṭivinodayāni. Upāyena pana kāraṇena anurūpāhi paccavekkhaṇa-anusāsanādīhi sakkā paṭivinodetunti.

Saddhammavaggo paṭhamo.

1. Ānupubbikathaṃ(Sī), anupubbikathaṃ (Syā)

2. Desanānupubbikathā vā (Sī), desanānupubbikaṃ vā (Syā)

(17) 2. Āghātavagga

1. Paṭhama-āghātapāṭivīnayasuttavaṇṇanā

161. Dutiyassa paṭhame āghātaṃ paṭivinenti vūpasamentīti **āghātapāṭivīnayaṃ**. **Yattha bhikkhuno uppanno āghāto sabbaso paṭivīnetabboti** yattha ārammaṇe bhikkhuno āghāto uppanno hoti, tattha so sabbo imehi pañcahi paṭivīnodedabboti attho. **Mettā tasmim̐ puggale bhāvetabbā**ti tikacatukkajjhānavasena mettā bhāvetabbā. **Karuṇāyapi** eseva nayo. **Upekkhā** pana catukkapañcakajjhānavasena bhāvetabbā. Yasmā pana yaṃ puggalaṃ passato cittaṃ na nibbāti, tasmim̐ muditā na saṇṭhahati¹, tasmā sā na vuttā. **Asati-amanasikāro**ti yathā so puggalo na upaṭṭhāti, kuṭṭādihi antarito viya hoti, evaṃ tasmim̐ asati-amanasikāro āpajjitabbo. Sesaṃ heṭṭhā vuttanayattā uttānameva.

2. Dutiya-āghātapāṭivīnayasuttavaṇṇanā

162. Dutīye āghāto etesu paṭivīnetabboti² **āghātapāṭivīnayaṃ**. Āghāto etehi paṭivīnetabbotipi **āghātapāṭivīnayaṃ**. Paṭivīnayoti hi paṭivīnayavatthūnampi paṭivīnayakāraṇānampi etaṃ adhivacanaṃ, tadubhayampi idha vaṭṭati. Pañca hi puggalā paṭivīnayavatthū³ honti pañcahi upamāhi pañca paṭipattiyo paṭivīnayakāraṇāni. **Labhati ca kālena kālaṃ cetaso vivaraṃ cetaso pasādanti** kāle kāle samathavipassanācittassa uppannokāsasaṅkhātāṃ vivarañceva saddhāsampannabhāvasaṅkhātāṃ pasādañca labhati.

Rathiyāyāti antaravīthiyaṃ. **Nantakanti** pilotikakhaṇḍaṃ. **Niggahetvāti** akkamitvā. **Yo tattha sāro**ti yaṃ tattha thiraṭṭhānaṃ. **Taṃ paripātetvāti** taṃ luñcitvā. **Evameva khoti** ettha paṃsukūliko viya mettāvihārī daṭṭhabbo, rathiyāya nantakaṃ viya veripuggalo, dubbalaṭṭhānaṃ viya aparisuddhakāyasamācārātā, thiraṭṭhānaṃ viya parisuddhavadīsamācārātā, dubbalaṭṭhānaṃ chaḍḍetvā thiraṭṭhānaṃ ādāya gantvā sibbitvā rajitvā

1. Na upaṭṭhahati (Syā)

2. Paṭivīnodedabboti (Ka)

3. Paṭivīnayakāraṇānampi vatthū (Sī)

pārūpitvā vicaraṇakālo viya aparisuddhakāyasamācārataṃ amanasikatvā parisuddhavadāsamācārataṃ, manasikatvā verimhi cittuppadāṃ nibbāpetvā phāsuvihāraṇakālo daṭṭhabbo.

Sevālapaṇakapariyonaddhāti sevālena ca udakapappaṭakena ca paṭicchannā. **Ghammaparetoti** ghammena anugato. **Kilantoti** maggakilanto. **Tasitoti** taṇhābhibhūto. **Pipāsitoti** pāṇīyaṃ pātukāmo. **Apaviyūhitvāti** apānetvā. **Pivitvāti** pasanna-udakaṃ pivitvā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sevālapaṇakaṃ viya aparisuddhavadāsamācārataṃ pasanna-udakaṃ viya parisuddhakāyasamācārataṃ, sevālapaṇakaṃ apavyūhitvā pasannodakaṃ pivitvā gamanaṃ viya aparisuddhavadāsamācārataṃ amanasikatvā parisuddhakāyasamācārataṃ manasikatvā verimhi cittuppadāṃ nibbāpetvā phāsuvihāraṇakālo daṭṭhabbo.

Khobhessāmīti cālessāmi. **Loḷessāmīti** ākulaṃ karissāmi. **Apeyyampi taṃ karissāmīti** pivitum asakkuṇeyyaṃ karissāmi. **Catukkuṇḍiko**¹ti jāṇūhi ca hatthehi ca bhūmiyaṃ patiṭṭhānena catukkuṇḍiko¹ hutvā. **Gopītaṃ pivitvāti** gāviyo viya mukhena ākaḍḍhento pivitvā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, gopadaṃ viya veripuggalo, gopade² paritta-udakaṃ viya tassabbhantare parittaguṇo, catukkuṇḍikassa gopītaṃ pivitvā pakkamanaṃ viya tassa aparisuddhakāyavadāsamācārataṃ amanasikatvā yaṃ so kālena kālaṃ dhammassavanaṃ nissāya cetaso vivarappasādasāṅkhātaṃ pītipāmojjaṃ labhati, taṃ manasikatvā cittuppadānibbāpanaṃ veditabbaṃ.

Ābādhikoti iriyāpathabhañjanakena visabhāgābādhena ābādhiko. **Puratopissāti** puratopi bhaveyya. **Anayabyasananti** avaḍḍhivināsaṃ. **Evameva khoti** ettha so anāthagilāno viya sabbakaṇhadhammasamannāgato puggalo, addhānamaggo viya anamataggasaṃsāro, purato ca pacchato ca gāmānaṃ dūrabhāvo viya nibbānassa dūrabhāvo, sappāyabhojanānaṃ alābho viya sāmāññaphalabhojanānaṃ alābho, sappāyabhesajjānaṃ

1. Catuguṇḍiko (Sī, Syā)

2. Gopadake (Ka)

alābho viya samathavipassanānaṃ abhāvo, patirūpa-upaṭṭhākānaṃ alābho viya ovādānusāsanihi kilesatikicchakānaṃ abhāvo, gāmantanāyakassa alābho viya nibbānasampāpakassa Tathāgatassa vā Tathāgatasāvakassa vā aladdhabhāvo, aññatarassa purisassa disvā kāruññupaṭṭhānaṃ viya tasmim puggale mettāvihārikassa kāruññaṃ uppādetvā cittanibbāpanaṃ veditabbaṃ.

Acchodakāti pasannodakā. **Sātodakā**ti madhurodakā. **Sītodakā**ti tanusītasalilā. **Setakā**ti ūmibhijjanaṭṭhānesu setavaṇṇā. **Supatitthā**ti samatitthā. **Evameva khoti** ettha ghammābhitatto puriso viya mettāvihārī daṭṭhabbo, sā pokkharāṇī viya parisuddhasabbadvāro puriso, nhatvā pivitvā paccuttaritvā rukkhacchāyāya nipajjitvā yathākāmaṃ gamaṇaṃ viya tesu dvāresu yaṃ icchati, taṃ ārammaṇaṃ katvā cittanibbāpanaṃ veditabbaṃ. Tatiyacatutthāni heṭṭhā vuttānayaṇeva.

5. Pañhapucchāsuttavaṇṇanā

165. Pañcame **paribhavanti** paribhavanto, evaṃ paribhavissāmīti paribhavanatthāya pucchatīti attho. **Aññātukāmoti**¹ jānitukāmo hutvā.

6. Nirodhasuttavaṇṇanā

166. Chaṭṭhe **atthetaṃ ṭhānanti** atthi etaṃ kāraṇaṃ. **No ce diṭṭheva dhamme aññaṃ āradheyyāti** no ce imasmim yeva attabhāve arahattaṃ pāpuṇeyya. **Kabaḷīkārāhārabhakkhānaṃ devānanti** kāmāvacaradevānaṃ. **Aññataraṃ manomayaṃ kāyanti** jhānāmanena nibbattaṃ aññataraṃ suddhāvāsabrahmakāyaṃ. **Udāyīti** Lāḷudāyī. So hi “manomayan”ti sutvā “āruppe na bhavitabban”ti paṭibāhi. Thero “Sāriputto kiṃ jānāti, yassa sammukhā evaṃ bhikkhū vacanaṃ paṭikkosanti”ti evaṃ bālānaṃ laddhi-uppatti-paṭibāhanatthaṃ taṃ vacanaṃ anadhivāsetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami.

Atthi nāmāti amarisanatthe² nipāto. Teneva cettha “ajjuhekkhissathā”ti anāgatavacanaṃ kataṃ. Ayañhetthattho—Ānanda tumhe

1. Ñātukāmoti (Syā)

2. Apadissanatthe (Syā)

theraṃ bhikkhuṃ viheṭṭhiyamānaṃ ajjhupekkhatha, na vo etaṃ marisayāmi¹ na sahāmi nādhivāsemīti. Kasmā pana Bhagavā Ānandattheraṃyeva evamāhāti? Dhammabhaṇḍāgārikattā. Dhammabhaṇḍāgārikassa hi evaṃ vadanto² paṭibāhituṃ bhāro. Apicesa Sāriputtattherassa piyasahāyo, tenāpissa esa bhāro. Tattha kiñcāpi Bhagavā Ānandattheraṃ garahanto evamāha, na panesā tasseva garahā, sammukhībhūtānaṃ sabbesaṃyeva garahāti veditabbā. **Vihāranti** Gandhakuṭiṃ.

Anacchariyanti na acchariyaṃ. **Yathāti** kāraṇavacanāṃ.

Āyasmantaṃyevettha upavānaṃ paṭibhāseyyāti ettha Bhagavatā ca³ evaṃ etadeva kāraṇaṃ ārabha udāhaṭe āyasmatoyeva upavānassa paṭivacanāṃ paṭibhātu upaṭṭhātūti dīpeti. **Sārajjam okkantanti** domanassaṃ anupaviṭṭhaṃ. **Silavāti**-ādīhi khīṇāsavasīlādīniyeva kathitāni. **Khaṇḍiccenāti**-ādīni sakkārādīnaṃ kāraṇapucchāvasena vuttāni. Kiṃ khaṇḍiccādīhi kāraṇehi taṃ taṃ sabrahmacāriṃ sakkareyyunti ayañhettha adhippāyo.

7. Codanāsuttavaṇṇanā

167. Sattame **codakenāti** vatthusandassanā āpattisandassanā saṃvāsappaṭikkhepo sāmīcippaṭikkhepoti catūhi codanāvattūhi codayaṃānena. **Kālena vakkhāmi no akālenāti** ettha cuditaḥassa kālo kathito, na codakassa. Paraṃ codentena hi parisamajjhe vā uposathapavāraṇagge vā āsanasālābhojanasālādīsu vā na codetabbo⁴, divāṭṭhāne nisinnakāle “karotāyasmā okāsaṃ, ahaṃ āyasmantaṃ vattukāmo”ti evaṃ okāsaṃ kāretvā codetabbo. Puggalaṃ pana upaparikkhitvā yo lolapuggalo abhūtaṃ vatvā bhikkhūnaṃ ayasaṃ āropeti, so okāsakammaṃ vināpi codetabbo. **Būtenāti** tacchena sabhāvena. **Sanṇhenāti** maṭṭhena mudukena. **Atthasaṃhitenāti** atthakāmatāya hitakāmatāya upetena. **Avippaṭisāro upadahātabboti**⁵ amaṅkubhāvo upanchabbo⁶.

1. Marisāmi (Sī, Ka) Vi-Ṭṭha 1. 175; Ma-Ṭṭha 3. 206 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

2. Vadante (?)

3. Bhagavatā (Syā)

4. Na codetabbaṃ (Syā, Ka)

5. Upadahitabboti (Syā)

6. Uppādetabbo (Sī, Syā)

alaṃ te avipparisārāyāti yuttaṃ te amaṅkubhāvāya. Sesamettha uttānamevāti. Aṭṭhamāṃ heṭṭhā vuttanayattā pākaṭameva.

9. Khippanisantisuttavaṇṇanā

169. Navame khippaṃ nisāmayati upadhāretīti **kippanisanti**¹. Suggahitaṃ katvā gaṇhātīti **suggahitaggāhī**. **Atthakusaloti** Aṭṭhakathāya cheko. **Dhammakusaloti** Pāliyaṃ cheko. **Niruttikusaloti** niruttivacanesu cheko. **Byañjanakusaloti** akkharappabhede cheko. **Pubbāparakusaloti** atthapubbāparaṃ dhammapubbāparaṃ akkharapubbāparaṃ byañjanapubbāparaṃ anusandhipubbāparanti imasmim pañcavidhe pubbāpare cheko. Tattha **atthapubbāparakusaloti** heṭṭhā atthena upari atthaṃ jānāti, upari atthena heṭṭhā atthaṃ jānāti. Kathaṃ? So hi heṭṭhā atthaṃ ṭhapetvā upari atthe vutte “heṭṭhā attho atthī”ti jānāti. Upari atthaṃ ṭhapetvā heṭṭhā atthe vutthepe “upari attho atthī”ti jānāti. Ubhato ṭhapetvā majjhe atthe vutte “ubhato attho atthī”ti jānāti. Majjhe atthaṃ ṭhapetvā ubhatobhāgesu atthe vutte “majjhe attho atthī”ti jānāti.

Dhammapubbāparādisupi eseva nayo. **Anusandhipubbāpare** pana sīlaṃ ādim katvā āraddhe suttante matthake chasu abhiññāsu āgatāsu “yathānusandhiṃ yathāparicchedaṃ² suttanto gato”ti jānāti. Diṭṭhivasena āraddhe upari saccesu āgatesupi “yathānusandhinā gato”ti jānāti. Kalahabhaṇḍanavasena āraddhe upari sārāṇīyadhammesu āgatesupi, dvattiṃsatiracchānakathāvasena āraddhe upari dasakathāvatthūsu³ āgatesupi “yathānusandhinā gato”ti jānātīti.

10. Bhaddajisuttavaṇṇanā

170. Dasame **abhibhūti** abhibhavitvā ṭhito jeṭṭhako. **Anabhibhūtoti** aññehi anabhibhūto. **Aññadatthūti** ekaṃsavacane nipāto. Dassanavasena **daso**, sabbaṃ passatīti adhippāyo. **Vasavattīti** sabbaṃ janaṃ vase vatteti. **Yathā passatotīti** iṭṭhārammaṇaṃ vā hotu aniṭṭhārammaṇaṃ

1. Khippanisanti (Sī, Ka)

2. Yathānuparicchedaṃ (Sī), yathānupadacchedaṃ (Syā)

3. Am 3. 358; Khu 1. 119 piṭṭhesu.

vā, yenākārena taṃ passantassa. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** anantarāyeva arahattaṃ uppajjati. **Yathā suṇatoti** etthāpi eseṇa nayo. Atha vā yaṃ cakkhunā rūpaṃ disvā niranantaraṃ vipassanaṃ paṭṭhapetvā arahattaṃ pāpuṇāti, taṃ tassa arahattaṃ cakkhuviññāṇānantaraṃ nāma hoti. Taṃ sandhāya vuttaṃ **idaṃ dassanānaṃ agganti**. Dutiyapadepi eseṇa nayo.

Yathā sukhitaṃ yena maggasukheṇa sukhitaṃ. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** samanantaraṃ arahattaṃ uppajjati. **Idaṃ sukhānaṃ agganti** idaṃ maggasukhaṃ sukhānaṃ uttamaṃ. **Yathā saññissāti** idhāpi maggasaññāva adhippetā. **Yathā bhūtaṃ** yaṃ yaṃ bhava yaṃ yaṃ attabhāve tṭhitaṃ **anantarā** anantarāyeṇa arahattaṃ uppajjati. **Idaṃ bhavānaṃ agganti** ayaṃ pacchima attabhāvo bhavānaṃ aggaṃ nāma. Atha vā **yathā bhūtaṃ** yaṃ yaṃ khandhehi maggakkhaṇe bhūtaṃ vijjamaṇassa. **Anantarā āsavānaṃ khayō hotīti** maggānantaraṃ phalaṃ uppajjati. **Idaṃ bhavānaṃ agganti** idaṃ maggakkhaṇe khandhapañcakaṃ bhavānaṃ aggaṃ nāmāti.

Āghātavaggo dutiyo.

(18) 3. Upāsakavagga

1-3. Sārajjasuttādivaṇṇanā

171-173. Tatiyassa paṭhamadutiyatatiyesu agāriyappaṭipatti kathitā. Sotāpannasakadāgāminopi hontu, vaṭṭantiyeṇa.

4. Verasuttavaṇṇanā

174. Catutthe **bhayaṇīti** cittutrāsabhayaṇī. **Verāṇīti** akusalaverāṇīpi puggalaverāṇīpi. **Cetasikanti** cittanissitaṃ. **Dukkhaṇīti** kāyapasāda vatthukaṃ dukkhaṃ. **Domanassanti** domanassavedanaṃ. Imasmiṃ sutte viratipahānaṃ kathitaṃ.

5. Caṇḍālasuttavaṇṇanā

175. Pañcame **upāsakapatikuttḥoti** upāsakapacchimako.

Kotūhalamaṅgalikoti “iminā idam bhavissatī”ti evaṃ pavattattā kotūhalasaṅkhātena diṭṭhasutamutamaṅgalena samannāgato. **Maṅgalaṃ pacceti no kammanti** maṅgalaṃ oloketi, kammaṃ na oloketi. **Ito ca bahiddhāti** imamhā sāsanaṃ bahiddhā. **Pubbakāraṃ karotīti** dānādikaṃ kusalakiccaṃ paṭhamataraṃ karoti.

6. Pītisuttavaṇṇanā

176. Chatṭhe **kinti mayanti** kena nāma upāyena mayaṃ. **Pavivekaṃ pītinti** paṭhamadutiyaṃjāhānāni nissāya uppajjanakapītiṃ. **Kāmūpasamhitanti** kāmanissitaṃ duvidhe kāme ārabba uppajjanakaṃ. **Akusalūpasamhitanti** “migasūkarādayo vijjhissāmi”ti saraṃ khipitvā tasmiṃ viraddhe “viraddham mayā”ti evaṃ akusale nissāya uppajjanakaṃ. Tādisesu pana ṭhānesu avirajjhantassa “suṭṭhu me viddham, suṭṭhu me pahaṭan”ti uppajjanakaṃ **akusalūpasamhitaṃ sukhaṃ somanassaṃ** nāma. Dānādi-upakaraṇānaṃ asampattiyaṃ uppajjamānaṃ pana **kusalūpasamhitaṃ dukkhaṃ domanassanti** veditabbaṃ.

7. Vaṇijjāsuttavaṇṇanā

177. Sattame **vaṇijjāti** vāṇijakammāni. **Upāsakenāti** tisaraṇagatena. **Satthavaṇijjāti** āvudhabhaṇḍaṃ kāretvā tassa vikkayo. **Sattavaṇijjāti** manussavikkayo. **Maṃsavaṇijjāti** sūkaramigādayo posetvā tesaṃ vikkayo. **Majjavaṇijjāti** yaṃkiñci majjaṃ kāretvā tassa vikkayo. **Visavaṇijjāti** visam kāretvā tassa vikkayo. Iti sabbampi imaṃ vaṇijjaṃ neva attanā kātuṃ, na pare samādapetvā kāretuṃ vaṭṭati.

8. Rājasuttavaṇṇanā

178. Aṭṭhame **pabbājentīti** raṭṭhamhā pabbājenti. **Yathāpaccayaṃ vā karontīti** yathādhippāyaṃ yathājjhāsayaṃ karonti. **Tatheva¹ pāpakammaṃ pavedentīti** yathā tena kataṃ, taṃ tatheva aññesaṃ ārocenti kathenti.

1. Tameva (Ka)

9. Gihisuttavaṇṇanā

179. Navame **sarṇvutakammantanti** pihitakammantaṃ.

Ābhicetasikānanti uttamacittanissitānaṃ. **Diṭṭhadhammasukhavihārānanti** paccakkheyeva dhamme pavattikkhaṇe sukhavihārānaṃ. **Ariyakantehīti** ariyānaṃ kantehi maggaphalasīlehi.

Ariyadhammaṃ samādāyāti ettha ariyadhammoti pañca sīlāni kathitāni. **Merayaṃ vāruṇinti** catubbidhaṃ merayaṃ pañcavidhaṇca suraṃ. **Dhammañcānuvitakkayeti** navavidhaṃ lokuttaradhammaṃ anussativaseneva vitakkeyya. **Abyāpajjhaṃ hitaṃ cittanti** niddukkhaṃ mettādibrahmavivahāracittaṃ. **Devalokāya bhāvayeti** brahmalokatthāya bhāveyya. **Puññatthassa jigīsototi** puññena atthikassa puññaṃ gavesantassa. **Santesūti** Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakesu. **Vipulā hoti dakkhiṇāti** evaṃ dinnadānaṃ mahapphalaṃ hoti. **Anupubbenāti** sīlapūraṇādinaṃ anukkamena. Sesaṃ Tikanipāte vuttatthameva.

10. Gavesīsuttavaṇṇanā

180. Dasame **sitaṃ pātvākāsīti** mahāmaggeneva gacchanto taṃ sālavanaṃ oloketvā “atthi nu kho imasmiṃ thāne kiñci sukāraṇaṃ uppannapubban”ti addasa Kassapabuddhakāle Gavesinā upāsakena kataṃ sukāraṇaṃ. Athassa etadahoti “idaṃ sukāraṇaṃ bhikkhusaṃghassa apākaṭaṃ paṭicchannaṃ, handa naṃ bhikkhusaṃghassa pākaṭaṃ karomī”ti maggā okkamma aññatarasmiṃ padese thitova sitapātukammaṃ akāsi, aggaggadante dassetvā mandahasitaṃ hasi. Yathā hi lokiyamanussā udaraṃ paharantā “kahaṃ kahan”ti hasanti, na evaṃ Buddhā. Buddhānaṃ pana hasitaṃ haṭṭhapahaṭṭhākāramattameva hoti.

Hasitañca nāmetaṃ terasahi somanassasahagatacittetehi hoti. Tattha lokiyamahājano akusalato catūhi, kāmāvacarakusalato catūhīti aṭṭhahi cittetehi hasati, sekhā akusalato diṭṭhigatasampayuttāni dve apanetvā chahi cittetehi hasanti, khīṇāsavā catūhi sahetukakiriyacittetehi, ekena ahetukakiriyacittenāti pañcahi

cittehi hasanti. Tesupi balavārammaṇe āpāthamāgate dvīhi
 ñāṇasampayuttacittehi hasanti, dubbalārammaṇe duhetukacittadvayena ca
 ahetukacittena cāti tīhi cittehi hasanti. Imasmim̐ pana ṭhāne
 kiriyāhetukamanoviññāṇadhātuso manassasahagatacittaṃ Bhagavato
 pahaṭṭhākāramattahasitaṃ uppādeti.

Taṃ panetaṃ hasitaṃ evaṃ appamattakampi therassa pākaṭaṃ hoti.
 Kathaṃ? tathārūpe hi kāle Tathāgatassa catūhi dāṭhāhi
 cātuddīpikamahāmeghamukhato samosaritaṃ vijjulatā¹ viya virocamānā
 mahātālakkhandhappamaṇā rasmivaṭṭiyo uṭṭhahitvā tikkhattuṃ siravaraṃ
 padakkhiṇaṃ katvā dāṭhaggesuyeva antaradhāyanti. Tena saññāṇena āyasmā
 Ānando Bhagavato pacchato gacchamānopi sitapātubhāvaṃ jānāti.

Iddhanti samiddhaṃ. **Phīṭanti** atisamiddhaṃ sabbapāliphullaṃ viya.
Ākiṇṇamanussanti janasamākulaṃ. **Sīlesu aparipūrakārīti** pañcasu sīlesu
 asamattakārī. **Paṭidesitānīti** upāsakabhāvaṃ paṭidesitāni. **Samādapitānīti**²
 saraṇesu paṭiṭṭhāpitānīti attho. **Ichchetaṃ samasamanti** iti etaṃ kāraṇaṃ
 sabbākārato samabhāveneva samaṃ, na ekadesena. **Natthi kiñci atirekanti**
 mayhaṃ imehi kiñci atirekaṃ natthi. **Handāti** vavassaggatthe nipāto.
Atirekāyāti visesakāraṇatthāya paṭipajjāmīti attho. **Sīlesu paripūrakārīm**
dhārethāti pañcasu sīlesu samattakārīti jānātha. Ettāvataṃ tena pañca sīlāni
 samādinnaṃ nāma honti. **Kimaṅgaṃ pana na mayanti**³ mayaṃ pana keneva
 kāraṇena paripūrakārino na bhavissāma. Sesamettha uttānamevāti.

Upāsakavaggo tatiyo.

(19) 4. Araññavagga

1. Āraññikasuttavaṇṇanā

181. Catutthassa paṭhame **mandattā momūhattāti** neva samādānaṃ
 jānāti, na ānisaṃsaṃ. Attano pana mandattā momūhattā aññāṇeneva

1. Sateratā vijjulatā (Sī)

2. Samādapitāni (Sī)

3. Kimaṅgaṃ pana mayanti (?)

āraññaṇako hoti. **Pāpiccho icchāpakatoti** “araññe me viharantassa ‘ayaṃ āraññaṇako’ti catupaccayasakkāraṃ karissanti, ‘ayaṃ bhikkhu lajjī pavivitto’ti-ādīhi ca guṇehi sambhāvēssanti”ti evaṃ pāpikāya icchāya tṭhatvā tāya eva icchāya abhibhūto hutvā āraññaṇako hoti. Ummādavasena araññaṇaṃ pavisitvā viharanto pana **ummādā cittakkhepā** āraññaṇako nāma hoti. **Vaṇṇitanti** idaṃ āraññaṇakaṃ nāma Buddhehi ca Buddhasāvakehi ca vaṇṇitaṃ pasatthanti āraññaṇako hoti. **Idamatthitanti** imāya kalyāṇāya paṭipattiyā attho etassāti idamatthī, idamatthino bhāvo idamatthitā. Taṃ idamatthitaṃyeva nissāya, na aññaṃ kiñci lokāmisanti attho. Sesamettha ito paresu ca uttānatthameva.

Arañnavaggo catuttho.

(20) 5. Brāhmaṇavagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

191. Pañcamassa paṭhame **brāhmaṇadhammā**ti brāhmaṇasabhāvā. **Sunakhesūti** kukkuresu. **Neva kiṇanti na vikkiṇantīti** na gaṇhantā kiṇanti, na dadantā vikkiṇanti. **Sampiyleneva saṃvāsaṃ sambandhāya**¹ **sammavattentīti** piyā piyaṃ upasaṅkamitvā paveṇiyā bandhanattham² saṃvāsaṃ pavattayanti. **Udarāvadehakanti** udaraṃ avadihitvā upacinitvā pūretvā. **Avasesaṃ ādāya pakkamantīti** yaṃ bhuñjitum na sakkonti, taṃ bhaṇḍikaṃ katvā gahetvā gacchanti. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

2. Doṇabrāhmaṇasuttavaṇṇanā

192. Dutiye **tvampi noti tvampi nu. Pavattāro**ti pavattayitāro. **Yesanti** yesaṃ santakaṃ. **Mantapadanti** vedasaṅkhātāṃ mantameva. **Gītanti** aṭṭhakādīhi dasahi porāṇakabrāhmaṇehi sarasampattivasena sajjhāyitaṃ. **Pavuttanti** aññesaṃ vuttaṃ, vācitantī attho. **Samihitanti** samupabyūḷhaṃ rāsikataṃ,

1. Saṃ saggaṭṭhāya (Sī)

2. Ganthanattham (Sī)

piṇḍaṃ katvā ṭhapitanti attho. **Tadanugāyantī**ti etarahi brāhmaṇā taṃ tehi pubbehi gītāṃ anugāyanti anusajjhāyanti. **Tadanubhāsantī**ti taṃ anubhāsanti. Idaṃ purimasseva vevacanaṃ. **Bhāsitamanubhāsantī**ti tehi bhāsitaṃ anubhāsanti. **Sajjhāyitamanusajjhāyantī**ti tehi sajjhāyitaṃ anusajjhāyanti. **Vācitanuvācentī**ti tehi aññesaṃ vācitaṃ anuvācenti. **Seyyathidanti** te katameti attho. **Aṭṭhakoti**-ādīni tesāṃ nāmāni. Te kira dibbena cakkhunā oloketvā parūpaghātaṃ akatvā Kassapasammāsambuddhassa Bhagavato pāvacanena saha saṃsandetvā mante ganthesuṃ. Aparāpare¹ pana brāhmaṇā paṇātipātādīni pakkhipitvā tayo vede bhinditvā Buddhavacanena saddhiṃ viruddhe akaṃsu. **Tyāssu**'meti ettha **assūti** nipātamattaṃ, te brāhmaṇā ime pañca brāhmaṇe paññāpentīti attho.

Mante adhīyamānoti vede sajjhāyanto gaṇhanto. **Ācariyadhananti** ācariyadakkhiṇaṃ² ācariyabhāgaṃ. **Na issatthenāti** na yodhājīvakammena uppādeti. **Na rājaporisenāti** na rājupaṭṭhākabhāvena. **Kevalaṃ bhikkhācariyāyāti** suddhāya bhikkhācariyāya eva. **Kapālaṃ anatimaññaṃ**noti taṃ bhikkhābhājanaṃ anatimaññaṃ. So hi puṇṇapattaṃ ādāya sīsaṃ nhāto kuladvāresu ṭhatvā “ahaṃ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṃ carim, mantāpi me gahitā, ācariyassa ācariyadhanam dassāmi, dhanam me dethā”ti yācati. Taṃ sutvā manussā yathāsatti yathābalaṃ aṭṭhapi soḷasapi satampi saḥassampi denti. Evaṃ sakalagāmaṃ caritvā laddhadhanaṃ ācariyassa niyyādeti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Evaṃ kho Doṇa brāhmaṇo brahmasamo hotīti** evaṃ brahmavihārehi samannāgatattā brāhmaṇo brahmasamo nāma hoti.

Neva kayena na vikkayenāti neva attanā kayam katvā gaṇhāti, na parena vikkayam katvā dinnam. **Udakūpassaṭṭhanti** udakena upassaṭṭham pariccattam. So hi yasmiṃ kule vayappattā dārikā atthi, gantvā tassa dvāre tiṭṭhati. “Kasmā ṭhitoṣī”ti vutte “ahaṃ aṭṭhacattālīsa vassāni komārabrahmacariyaṃ carim, taṃ sabbaṃ tumhākaṃ demi, tumhe mayham dārikaṃ dethā”ti vadati. Te dārikaṃ ānetvā tassa hatthe udakaṃ pātetvā denti. So taṃ udakūpassaṭṭham bhariyam gaṇhitvā gacchati. **Atimīlhaḥajoti**

1. Aparāparā (Sī), apare (Syā, Ka) Ma-Tīha 3. 290 piṭṭhepi passitabban.

2. Ācariyapadakkhiṇam (Ka)

atimīlhe mahāgūtharāsīmhi jāto. **Tassa sāti** tassa esā. **Na davatthāti** na kīlanatthā. **Na ratatthāti** na kāmarati-atthā. **Methunaṃ uppādetvāti** dhītaraṃ vā puttaṃ vā uppādetvā “idāni paveṇi ghaṭṭiyissatī”ti nikkhamitvā pabbajati. **Sugatiṃ saggaṃ lokanti** brahmalokameva sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Devasamo hotīti** dibbavihārehi samannāgatattā devasamo nāma hoti.

Tameva puttassādaṃ nikāmayamānoti yvāssa dhītaraṃ vā puttaṃ vā jātaraṃ disvā puttapemaṃ puttassādo uppajjati, taṃ patthayamāno icchamāno. **Kuṭumbaṃ ajjhāvasatīti** kuṭumbaṃ saṇṭhapetvā kuṭumbamajjhe vasati. Sesamettha uttānamevāti.

3. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

193. Tatiye **pagevāti** paṭhamaññeva. **Kāmarāgapariyutṭhitenāti** kāmarāgaggahitena. **Kāmarāgaparetenāti** kāmarāgānugatena. **Nissaraṇanti** tividhaṃ kāmarāgassa nissaraṇaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ tadaṅganissaraṇaṃ samucchedanissaraṇanti. Tattha asubhe paṭhamajjhānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ nāma, vipassanā tadaṅganissaraṇaṃ nāma, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṃ nāma. Taṃ tividhampi nappajānātīti attho. **Attatthampīti**-ādīsu arahattasaṅkhāto atthano attho attattho nāma, paccayadāyakaṇaṃ attho parattho nāma, sveva duvidhopi ubhayattho nāma. Iminā nayena sabbavāresu attho veditabbo.

Ayaṃ pana viseso—**byāpādassa nissaraṇanti**-ādīsu hi dveva nissaraṇāni vikkhambhananissaraṇaṃca samucchedanissaraṇaṃca. Tattha byāpādassa tāva mettāya paṭhamajjhānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ nāma, anāgānimaggo samucchedanissaraṇaṃ, thinamiddhassa ālokasaññā vikkhambhananissaraṇaṃ, arahattamaggo samucchedanissaraṇaṃ. Uddhaccakukkuccassa yo koci samatho vikkhambhananissaraṇaṃ, uddhaccassa panettha arahattamaggo, kukkuccassa anāgānimaggo samucchedanissaraṇaṃ. Vicikicchāya dhammavavatthānaṃ vikkhambhananissaraṇaṃ, paṭhamamaggo samucchedanissaraṇaṃ.

Yā panettha **seyyathāpi brāhmaṇa udapatto saṃsatṭho lākhāya vāti**-ādikā upamā vuttā, tāsu **udapattoti** udakabharitā pāti.

samsaṭṭhoti vaṇṇabhedakaraṇavasenasamsaṭṭho. **Ukkudhitoti** kudhito¹.
Ussadakajātoti usumakajāto. **Sevālapaṇakapariyonaddhoti**
 tilabījākādibhedena sevālena vā nīlamaṇḍūkapiṭṭhivaṇṇena vā udakapiṭṭhim
 chādetvā nibbattena paṇakena pariyonaddho. **Vāteritoti** vātena erito
 kampito. **Āviloti** appasanno. **Luḷitoti** asannisinno. **Kalalībhūtoti**
 kaddamībhūto. **Andhakāre nikkhittoti** koṭṭhakantarādibhede anālokaṭṭhāne
 ṭhapito. Imasmim sutte Bhagavā tīhi bhavehi desanaṃ nivāṭṭetvā²
 arahattakūṭena niṭṭhapesi, brāhmaṇo pana saraṇamatte patiṭṭhitoti.

4. Kāraṇapālīsuttavaṇṇanā

194. Catutthe **Kāraṇapālīti** Pālōti tassa nāmaṃ, rājakuḷānaṃ pana
 kammante kāretīti Kāraṇapālī nāma jāto. **Kammantaṃ kāretīti** pātova
 uṭṭhāya dvāraṭṭālakaṇḍakāre akate kāreti, jiṇṇe paṭijaggāpeti. **Piṅgiyāniṃ**
brāhmaṇanti evaṃnāmakāṃ anāgāmiphale patiṭṭhitaṃ ariyasāvakaṃ
 brāhmaṇaṃ. So kira pātova uṭṭhāya gandhamālādīni gāhāpetvā Satthu
 santikaṃ gantvā vanditvā gandhamālādīhi pūjetvā nagaraṃ āgacchati, idaṃ
 brāhmaṇassa devasikaṃ vattanti. Taṃ so evaṃ vattaṃ katvā āgacchantāṃ
 addasa. **Etadavocāti** “ayaṃ brāhmaṇo paññavā ñāṇuttaro, kahaṃ nu kho
 pātova gantvā āgacchati”ti cintetvā anukkamena santikaṃ āgataṃ sañjānitvā
 “handa kuto nū”ti-ādivacanaṃ avoca.

Tattha **divā divassāti** divasassāpi divā, majjhanhikakāleti attho. **Paṇḍito**
maññeti bhavaṃ piṅgiyānī samaṇaṃ Gotamaṃ paṇḍitoti maññati, udāhu
 noti ayamettha attho. **Ko cāhaṃ bhoti** bho samaṇassa Gotamassa
 paññāveyyattiyajānane ahaṃ ko nāma. **Ko ca samaṇassa Gotamassa**
paññāveyyattiyāṃ jānissāmīti kuto cāhaṃ samaṇassa Gotamassa
 paññāveyyattiyāṃ jānissāmi, kena nāma kāraṇena jānissāmīti evaṃ
 sabbathāpi attano ajānanabhāvaṃ dīpeti. **Sopi nūnassa tādīsavāti** yo
 samaṇassa Gotamassa paññāveyyattiyāṃ jāneyya, sopi nūna dasa pāramiyo
 pūretvā sabbaññutaṃ patto

1. Ukkatṭhitoti kathito (Sī), ukkuṭṭhitoti kuṭṭhito (Syā)

2. Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)

tādiso Buddhoyeva bhaveyya. Sineruṃ vā hi pathaviṃ vā ākāsaṃ vā pametukāmena tappamāṇo¹ daṇḍo vā rajju vā laddhuṃ vaṭṭati, samaṇassa Gotamassa paññaṃ jānantenapi tassa nāṇasadisameva sabbaññutaññāṇaṃ laddhuṃ vaṭṭatīti dīpeti. Ādaravasena panettha āmeḍitaṃ kataṃ. **Uḷārāyāti** uttamāya seṭṭhāya. **Ko cāhaṃ** bhoṭi bho ahaṃ samaṇassa Gotamassa pasamsane ko nāma. **Ko ca samaṇaṃ Gotamaṃ pasamsissāmīti** kena kāraṇena pasamsissāmi.

Pasatthappasatthoti sabbaguṇānaṃ upari varehi sabbalokapasatthehi attano guṇheva pasattho, na tassa aññehi pasamsanakiccaṃ atthi. Yathā hi campakapupphaṃ vā nīluppalaṃ vā padumaṃ vā lohita candanaṃ vā attano vaṇṇagandhasiriyāva pāsādikañceva sugandhañca, na tassa āgantukehi vaṇṇagandhehi thomanakiccaṃ atthi. Yathā ca maṇiratanāṃ vā candamaṇḍalaṃ vā attano ālokeneva obhāsati, na tassa aññena obhāsanakiccaṃ atthi. Evaṃ samaṇo Gotamo sabbalokapasatthehi attano guṇheva pasattho thomito, sabbalokassa seṭṭhataṃ pāpito. Na tassa aññena pasamsanakiccaṃ atthi.

Pasatthehi vā pasatthotipi **pasatthappasattho**. Ke pana pasatthā nāma? Rājā pasenadi Kosalo Kāsikosalavāsikehi pasattho, Bimbisāro Aṅgamagadhavāsīhi, Vesālikā Licchavī Vajjiraṭṭhavāsīhi pasatthā, Pāveyyakā Mallā Kosinārakā Mallā aññepi te te khattiyā tehi tehi jānapadehi pasatthā, Caṅki-ādayo brāhmaṇā brāhmaṇagaṇehi, Anāthapiṇḍikādayo upāsakā upāsakagaṇehi, Visākhā-ādikā upāsikā anekasatāhi upāsikāhi, Sakuludāyi-ādayo paribbājakā anekehi paribbājakasatehi, Uppalavaṇṇattheri-ādikā mahāsāvikā anekehi bhikkhunisatehi, Sāriputtattherādayo mahātherā anekasatehi bhikkhūhi, Sakkādayo devā anekasahasseehi devehi, mahābrahmādayo brahmāno anekasahasseehi brahmehi pasatthā. Te sabbepi Dasabalaṃ thomenti vaṇṇenti pasamsantīti Bhagavā “pasatthappasattho”ti vuccati. **Atthavasanti** atthānisamsam².

1. Tappamāṇova (Sī), appamāṇo (Ka)

2. Atthānaṃ vasaṃ (Syā, Ka)

Athassa so attano pasādakāraṇaṃ ācikkhanto **seyyathāpi bho purisoti-** ādimāha. Tattha **aggarasaparitittoti** bhojanarasesu pāyāso, sneharasesu gosappi, kasāvarasesu khuddakamadhu aneḷakaṃ, madhurarasesu sakkarāti-
evamādayo aggarasā nāma. Tesu yena kenaci parititto ākaṇṭhappamāṇaṃ
bhuñjitvā ṭhito. **Aññesaṃ hīnānanti** aggarasehi aññesaṃ hīnaraśānaṃ.
Suttasoti suddato, suddabhāvenāti attho. Sesesupi eseṇa nayo. **Tato tatoti**
suttādisu tato tato. **Aññesaṃ puthusamaṇabrāhmaṇappavādānanti** ye
aññesaṃ puthūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ laddhisāṅkhātappavādā, tesāṃ. **Na**
pihetīti na pattheti, te kathiyamāne sotumpi na icchati.
Jighacchādubbalyaparetoti jighacchāya ceva dubbalabhāvena ca anugato.
Madhupiṇḍikanti sālapiṭṭhaṃ bhajjitvā catumadhurena yojetvā kataṃ
baddhasattupiṇḍikaṃ, madhurapūvameva. **Adhigaccheyyāti** labheyya.
Asecanakanti madhurabhāvakaraṇatthāya aññena rasena anāsittakaṃ
ojavantam paṇītarasaṃ.

Haricandanassāti suvaṇṇavaṇṇacandanassa. **Lohitacandanassāti**
rattavaṇṇacandanassa. **Surabhigandhanti** sugandhaṃ. **Darathādayo**
vaṭṭadarathā vaṭṭakilamathā vaṭṭapariḷāhā eva. **Udānaṃ udānesīti** udāhāraṃ
udāhari. Yathā hi yaṃ telaṃ mānaṃ gahetuṃ na sakkoti, vissanditvā
gacchati, taṃ avasekoti vuccati. Yañca jalaṃ taḷākaṃ gahetuṃ na sakkoti,
ajjhottharivitvā gacchati, taṃ oghoti vuccati. Evamevaṃ yaṃ pītivacanaṃ
hadayaṃ gahetuṃ na sakkoti, adhikaṃ hutvā anto asaṇṭhahitvā bahi
nikkhamati, taṃ udānanti vuccati. Evarūpaṃ pītimayavacanaṃ nicchāresīti
attho.

5. Piṅgiyānīsuttavaṇṇanā

195. Pañcame **nīlāti** idaṃ sabbasaṅgāhikaṃ. **Nīlavaṇṇāti**-ādi tasseeva
vibhāgadassanaṃ. Tattha na tesāṃ pakativāṇṇo nīlo, nīlavilepanavilittatta
panetaṃ vuttaṃ. **Nīlavatthāti** paṭadukūlakoseyyādīnipi nesaṃ nīlāneva
honti. **Nīlālaṅkāraṇāti** nīlamaṇihi nīlapupphēhi alaṅkatā, tesāṃ hatthālaṅkāra
assālaṅkāra rathālaṅkārasāṇivitaṇakāṇcukāpi sabbe nīlāyeva honti. Iminā
nayena sabbapadesu attho veditabbo.

Padumaṃ yathāti yathā satapattaṃ rattapadumaṃ. **Kokanadanti** tasseva vevacanaṃ. **Pātoti** pageva sūriyuggamanakāle. **Siyāti** bhaveyya.

Avītagandhanti avigatagandhaṃ. **Aṅgīrasanti** Bhagavato aṅgamaṅgehi rasmiyo niccharanti, tasmā aṅgīrasoti vuccati.

Tapantamādiccamivantalikkkheti dvisahassadīpaparivāresu catūsu mahādīpesu āloka karaṇavasena antalikkkhe tapantaṃ ādiccaṃ viya virocamānaṃ. **Aṅgīrasaṃ passāti** attānameva vā mahājanaṃ vā sandhāya evaṃ vadati.

6. Mahāsupīnasuttavaṇṇanā

196. Chaṭṭhe **mahāsupīnāti** mahantehi purisehi passitabbato mahantānaṃ atthānaṃ nimittabhāvato mahāsupīnā. **Pāturahesunti** pākaṭā ahesuṃ. Tattha supīnaṃ passanto catūhi kāraṇehi passati dhātukkabhato vā anubhūtapubbato vā devatopasaṃhārato vā pubbanimittato vāti.

Tattha pittādīnaṃ khobhakaraṇapaccayappayogena khubhitadhātuko **dhātukkabhato** supīnaṃ passati. Passanto ca nānāvidhaṃ supīnaṃ passati pabbatā patanto viya, ākāseṇa gacchanto viya, vāḷamigahatthacorādīhi anubaddho viya ca. **Anubhūtapubbato** passanto pubbe anubhūtapubbaṃ ārammaṇaṃ passati. **Devatopasaṃhārato** passantassa devatā atthakāmatāya vā anathakāmatāya vā atthāya vā anathāya vā nānāvidhāni ārammaṇāni upasaṃharanti. So tāsāṃ devatānaṃ ānubhāvena tāni ārammaṇāni passati. **Pubbanimittato** passanto puññāpuññavasena uppajjitukāmassa atthassa vā anathassa vā pubbanimittabhūtaṃ supīnaṃ passati bodhisattamātā viya puttapaṭilābhanimittaṃ, Kosalarājā viya soḷasa supīne, ayameva Bhagavā bodhisattabhūto ime pañca mahāsupīne viya cāti.

Tattha yaṃ dhātukkabhato anubhūtapubbato ca supīne passati, na taṃ saccaṃ hoti. Yaṃ devatopasaṃhārato passati, taṃ saccaṃ vā hoti alikaṃ vā. Kuddhā hi devatā upāyena vināsetukāmā viparītampi katvā dassenti. Yaṃ pana pubbanimittato passati, taṃ ekantaṃ

saccameva hoti. Etesaṃ catunnaṃ mūlakāraṇānaṃ saṃsaggabhedatopi supinabhedo hotiyeva.

Taṃ panetaṃ catubbidhampi supinaṃ sekhaputhujjanāva passanti appahīnavipallāsattā, asekhā na passanti pahīnavipallāsattā. Kiṃ panetaṃ passanto sutto passati paṭibuddho, udāhu neva sutto na paṭibuddhoti? Kiñcettha yadi tāva sutto passati, abhidhammavirodho āpajjati. Bhavaṅgacittena hi supati, taṃ rūpanimittādi-ārammaṇaṃ rāgādisampayuttaṃ vā na hoti. Supinaṃ passantassa ca īdisāni cittāni uppajjanti. Atha paṭibuddho passati, vinayavirodho āpajjati. Yañhi paṭibuddho passati, taṃ sabbohārikacittena passati. Sabbohārikacittena ca kate vītikkame anāpatti nāma natthi. Supinaṃ passantena pana katepi vītikkame ekantaṃ anāpatti eva. Atha neva sutto na paṭibuddho passati, na nāma passati. Evañca sati supinassa abhāvo āpajjati?¹ Na abhāvo. Kasmā? Yasmā kapimiddhapareto passati. Vuttañhetāṃ “kapimiddhapareto² kho mahārāja supinaṃ passatī”ti.

Kapimiddhaparetoti makkaṭaniddāya yutto. Yathā hi makkaṭassa niddā lahuparivattā hoti, evaṃ yā niddā punappunaṃ kusalādicittavokiṇṇattā lahuparivattā, yassā pavattiyāṃ punappunaṃ bhavaṅgato uttaraṇaṃ hoti, tāya yutto supinaṃ passati. Tenāyaṃ supino kusalopi hoti akusalopi abyākatopi. Tattha supinante cetiyavandanadhammassavanadhammadesanādīni karontassa kusalo, pāṇātipātādīni karontassa akusalo, dvīhi antehi mutto āvajjanatadārammaṇakkhaṇe abyākatoti veditabbo. Svāyaṃ dubbalavatthukattā cetanāya paṭisandhiṃ ākaḍḍhituṃ asamatto. Pavatte pana aññehi kusalākusalehi upatthambhito vipākaṃ deti. Kiñcāpi vipākaṃ deti, atha kho avisaye uppannattā abbohārikāva supinantacetanā³. So panesa supino kālavasenapi divā tāva diṭṭho na sameti, tathā paṭhamayāme majjhimayāme pacchimayāme ca. Balavapaccūse pana asitapītakhāyite sammā pariṇāmaṃ gate kāyasmim oḷāya paṭiṭṭhitāya aruṇe uggacchamāneva

1. Āpajjatīti (Vi-Ṭṭha 2. 108 piṭṭhe)

2. Kaviniddāpareto, (Khu 11. 289 piṭṭhe milindapañhe.)

3. Supinante cetanā (Sī, Syā, Ka)

diṭṭho supino sameti. Itṭhanimittam supinam passanto itṭham paṭilabhati, anitṭhanimittam passanto anitṭham.

Ime pana pañca mahāsupine neva lokiyamahājano passati, na mahārājāno, na cakkavattirājāno, na aggasāvaka, na Paccekabuddhā, na Sammāsambuddhā, eko sabbaññubodhisattoyeva passati. Amhākam pana bodhisatto kadā ime supine passīti? “Sve Buddho bhavissāmī”ti cātuddasiyam pakkhassa rattivibhāyanakāle passi. Terasiyantipi vadantiyeva. So ime supine disvā utṭhāya pallaṅkam ābhujitvā nisinno cintesi “sace mayā Kapilavatthunagare ime supinā diṭṭhā assu, pitu mahārājassa katheyyam. Sace pana me mātā jīveyya, tassā katheyyam. Imasmiṃ kho pana ṭhāne imesam paṭiggāhako nāma natthi, ahameva paṭiggaṇhissāmī”ti. Tato “idaṃ imassa pubbanimittam, idaṃ imassā”ti sayameva supine paṭiggaṇhitvā Uruvelagāme Sujātāya dinnam pāyāsam paribhuñjitvā Bodhimaṇḍam āruhya bodhiṃ patvā anukkamena Jetavane viharanto attano Makulabuddhakāle diṭṭhe pañca mahāsupine vitthāretum bhikkhū āmantetvā imam desanam ārabhi.

Tattha **mahāpathavī**ti cakkavāḷagabbham pūretvā ṭhitā mahāpathavī. **Mahāsayanam aho**sīti sirisayanam aho. **Ohitoti** ṭhapito. So pana na udakasmim yeva ṭhapito aho, atha kho pācīnasamuddassa uparibhāgena gantvā pācīnacakkavāḷamatthake ṭhapito aho sīti veditabbo. **Pacchime samudde dakkhiṇe samuddeti** etesupi eseva nayo. **Tiriyā nāma tiṇajātī**ti dabbatiṇam vuccati. **Nābhīyā uggantvā nabham āhacca ṭhitā aho**sīti naṅgalamattena rattadaṇḍena nābhito uggantvā passantassa passantasseva vidatthimattam ratanamattam byāmamattam yaṭṭhimattam gāvutamattam aḍḍhayaohanamattam yohanamattanti evam uggantvā uggantvā anekayojanasahassam nabham āhacca ṭhitā aho. **Pādehi ussakkivā**ti agganakhato paṭṭhāya pādehi abhiruhitvā. **Nānāvanna**ti eko nīlavanṇo, eko pītavanṇo, eko lohitanavanṇo, eko paṇḍupalāsavanṇoti evam nānāvanna. **Setā**ti paṇḍarā parisuddhā. **Mahato mīlhapabbatassā**ti tiyojanubbedhassa gūthapabbatassa. **Uparūpari caṅkamati**ti matthakamatthake

caṅkamati. Dīghāyukabuddhā pana tiyojanike Mīlhapabbate anupavisitvā nisinnā giya honti.

Evam ettakena tñānena pubbanimittāni dassetvā idāni saha pubbanimittēhi paṭilābham dassetum **yampi bhikkhaveti**-ādimāha. Tattha sabbaguṇadāyakattā Buddhānam arahattamaggo **anuttarā sammāsambodhi** nāma. Tasmā yaṃ so cakkavāḷamahāpathaviṃ sirisayanabhūtaṃ addasa, taṃ Buddhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ Himavantapabbatarājānam bimbohanam addasa, taṃ sabbaññutaññāṇabimbohanassa pubbanimittam. Yaṃ cattāro hatthapāde cakkavāḷamatthake tñite addasa, taṃ dhammacakkassa appaṭivattiyabhāve pubbanimittam. Yaṃ attānam uttānakam nipannam addasa, taṃ tīsu bhavesu avakujjānam sattānam uttānamukhabhāvassa pubbanimittam. Yaṃ akkhīni ummīletvā passanto viya ahosi, taṃ dibbacakkhupaṭilābhassa pubbanimittam. Yaṃ yāva bhavaggā ekālokaṃ ahosi, taṃ anāvaraṇañāṇassa pubbanimittam. Sesam Pāḷivaseneva veditabbanti.

7. Vassasuttavaṇṇanā

197. Sattame **nemittāti** nimittapāṭhakā. **Tejodhātu pakuppatīti** mahā-aggiikkhandho uppajjati. **Pāṇinā udakam sampatīcchitvāti** uppannam utusamuṭṭhānam udakam tiyojanasatena hatthena paṭiggahetvā. **Pamattā hontīti** attano kīḷāya pamattā honti vippavuṭṭhasatino. Tesañhi sakāya ratiyā “ramāmā”ti citte uppanne akālepi devo vassati, tadabhāve na vassati. Taṃ sandhāyetaṃ vuttam “na kālavassan”ti. Aṭṭhamanavamāni utthānatthāneva.

10. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

200. Dasame **nissāraṇīyāti** nissaṭṭa visaññuttā. **Dhātuyoti** attasuññasabhāvā. **Kāmaṃ manasikarototi** kāmaṃ manasikarontassa, asubhajjhānato vuṭṭhāya agadam gahetvā viṣaṃ vīmaṃsanto viya vīmaṃsanattham kāmaḥbhimukham cittam pesentassāti attho. **Na pakkhandatīti** nappavisati. **Nappasīdatīti** pasādam nāpajjati. **Na santiṭṭhatīti** nappatiṭṭhahati. **Na vimuccatīti** na adhimuccati. Yathā pana kukkuṭapattam vā nhārudaddulam vā aggimhi pakkhittam paṭilīyati paṭikuṭati paṭivaṭṭati na saṃpasārīyati, evam

paṭilīyati na saṃpasāriyati. **Nekkhammaṃ kho panāti** idha nekkhammaṃ nāma asubhesu paṭhamajjhānaṃ, tamassa manasikaroto cittaṃ pakkhandati. **Tassa taṃ cittanti** tassa taṃ asubhajjhānacittaṃ. **Sugatanti** gocare gatattā suṭṭhu gataṃ. **Subhāvitaṃ** ahānabhāgiyattā suṭṭhu bhāvitaṃ. **Suvuṭṭhitaṃ** kāmato vuṭṭhitaṃ. **Suvimuttaṃ** kāmehi suṭṭhu vimuttaṃ. **Kāmapaccayā āsavā** nāma kāmahetukā cattāro āsavā. **Vighātāti** dukkhā. **Pariḷāhāti** kāmarāgapariḷāhā. **Na so taṃ vedanaṃ vediyatīti** so taṃ kāmavedanaṃ vighātapariḷāhavedanañca na vediyati. **Idamakkhātāṃ kāmānaṃ nissaraṇanti** idaṃ asubhajjhānaṃ kāmehi nissatattā kāmānaṃ nissaraṇanti akkhātāṃ. Yo pana taṃ jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammāsanto tatiyamaggaṃ patvā anāgāmiphaleṇa nibbānaṃ disvā “puna kāmā nāma natthī”ti jānāti. Tassa cittaṃ accantanissaraṇameva. Sesapadesupi eseṇa nayo.

Ayaṃ pana viseso—dutiyaṇṇaṃ mettājjhānāni byāpādassa nissaraṇaṃ nāma. Tatiyaṇṇaṃ karuṇājjhānāni vihiṃsāya nissaraṇaṃ nāma. Catutthavāre arūpajjhānāni rūpānaṃ nissaraṇaṃ nāma. Accantanissaraṇaṇcetta arahattaphalaṃ yojetabbaṃ. Pañcamavāre **sakkāyaṃ manasikarototi** suddhasaṅkhāre pariggaṇhitvā arahattaṃ pattassa sukkhavipassakassa phalasamāpattito vuṭṭhāya vīmaṃsanattham pañcupādānakkhandhābhimukhaṃ cittaṃ pesentassa. **Idamakkhātāṃ sakkhāyassa nissaraṇanti** idaṃ arahattamaggaṇa ca phaleṇa ca nibbānaṃ disvā ṭhitassa bhikkhuno “puna sakkāyo natthī”ti uppannaṃ arahattaphalasamāpatticittaṃ sakkāyassa nissaraṇanti akkhātāṃ. Idāni evaṃ sakkāyanissaraṇaṃ nirodhaṃ patvā ṭhitassa khīṇāsavassa vaṇṇaṃ kathento **tassa kāmanandīpi nānusetīti** ādimāha. Tattha **nānusetīti** na nibbattati. **Ananusayāti** anibbattiya. Sesamettha uttānatthamevāti.

Brāhmaṇavaggo pañcamaṃ.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

5. Pañcamapaṇṇāsaka

(21) 1. Kimilavagga

1. Kimilasuttavaṇṇanā

201. Pañcamassa paṭhame **Kimilāyanti**¹ evaṃnāmake nagare. **Niculavaneti**² Mucalindavane. **Etadavocāti** ayaṃ kira thero tasmim̐ yeva nagare seṭṭhiputto Satthu santike pabbajitvā pubbenivāsaññaṃ paṭilabhi, so attanā nivutthaṃ khandhasantānaṃ anussaranto Kassapadasabalassa sāsano sakkanakāle pabbajitvā catūsu parisāsu sāsane agāravaṃ karontīsu nisseṇim̐ bandhitvā pabbataṃ āruya tattha samaṇadhammaṃ katvā attano nivutthabhāvaṃ³ addasa. So “Satthāraṃ upasaṅkamitvā taṃ kāraṇaṃ pucchissāmi”ti etaṃ “ko nu kho bhante”ti-ādivacanaṃ avoca.

Satthari agāravā viharanti appatissāti Satthari gāravañceva jeṭṭhakabhāvañca anupaṭṭhapetvā viharanti. Sesesupi eseva nayo. Tattha cetiyaṅgaṇādisu chattaṃ dhāretvā upāhanā āruya vicaranto nānappakārañca niratthakakathaṃ kathento Satthari agāravo viharati nāma. Dhammassavanagge pana nisīditvā niddāyanto ceva nānappakārañca niratthakakathaṃ kathento dhamme agāravo viharati nāma. Saṃghamajjhe bāhāvikkhepakāṃ nānattakathaṃ kathento theranavamajjhimesu ca cittikāraṃ akaronto saṃghe agāravo viharati nāma. Sikkhaṃ aparipūrento sikkhāya agāravo viharati nāma. Aññaṃaññaṃ kalahabhaṇḍanādīni karonto aññaṃaññaṃ agāravo viharati nāma. Dutiyaṃ uttānatthameva.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

203-204. Tatiye **ajjavenāti** ujukabhāvena avaṅkagamanena. **Javenāti** padajavena. **Maddavenāti** sarīramudutāya. **Khantiyāti** adhivāsanakkhantiyā. **Soraccenāti** sucisīlatāya. Bhikkhuvāre **ajjavanti** ñāṇassa ujukagamaṇaṃ. **Javoti** sūraṃ⁴ hutvā ñāṇassa gamanabhāvo⁵.

1. Kimbilāyanti (Sī, Syā)

2. Niculavaneti (Sī), veḷuvaneti (Syā, Ka)

3. Nibbattabhāvaṃ (Ka)

4. Sūrassa (Ka)

5. Vahanabhāvo (Sī)

maddavanti sīlamaddavaṃ. **Khantīti** adhivāsanakkhantiyeva. **Soraccaṃ** sucisīlatāyeva. Catutthe pañca balāni missakāni kathitāni.

5. Cetokhilasuttavaṇṇanā

205. Pañcame **cetokhilāti** cittassa thaddhabhāvā kacavarabhāvā khāṇukabhāvā. **Satthari kaṅkhatīti** Satthu sarīre vā guṇe vā kaṅkhati. Sarīre kaṅkhamāno “dvattimsavarapurisalakkaṇapaṭiṇaṇḍitaṃ nāma sarīraṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati, guṇe kaṅkhamāno “atītānāgatapaccuppannañānanasamatthaṃ sabbaññutaññāṇaṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Vicikicchātīti** vicinanto kicchati, dukkhaṃ āpajjati, vinicchetuṃ na sakkoti. **Nādhimuccātīti** evametanti adhimokkhaṃ na paṭilabhati. **Na sampasīdatīti** guṇesu otarivā nibbicikicchabhāvena pasīdituṃ anāvilo bhavituṃ na sakkoti. **Ātappāyāti** kilesasantāpakavīriyakaraṇatthāya. **Anuyogāyāti** punappunaṃ yogāya. **Sātaccāyāti** satatakiriya. **Padhānāyāti** padahanatthāya. **Ayaṃ paṭhamo cetokhiloti** ayaṃ Satthari vicikicchāsāṅkhāto paṭhamo cittassa thaddhabhāvo evametassa bhikkhuno appahīno hoti.

Dhammeti pariyattidhadhamme ca paṭivedhadhamme ca. Pariyattidhamme kaṅkhamāno “Tepiṭakaṃ Buddhavacanaṃ caturāsītidhammakkaṇḍasahassānīti vadanti, atthi nu kho etaṃ natthī”ti kaṅkhati. Paṭivedhadhamme kaṅkhamāno “vipassanānissando maggo nāma, magganissandaṃ¹ phalaṃ nāma, sabbasaṅkhārapaṭiṇissaggo nibbānaṃ nāmāti vadanti, taṃ atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Samghe kaṅkhatīti** “ujjupaṭipanno”ti-ādīnaṃ padānaṃ vasena “evarūpaṃ paṭipadaṃ paṭipanno cattāro maggaṭṭhā cattāro phalaṭṭhāti atṭhannaṃ puggalānaṃ samūhabhūto saṃgho nāma atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Sikkhāya** kaṅkhamāno “adhisīlasikkhā nāma adhicitā-adhipaññāsikkhā nāmāti vadanti, sā atthi nu kho natthī”ti kaṅkhati. **Ayaṃ pañcamoti** ayaṃ sabrahmacārīsu kopasaṅkhāto pañcamo cittassa thaddhabhāvo kacavarabhāvo khāṇukabhāvo.

6. Vinibandhasuttavaṇṇanā

206. Chaṭṭhe **cetasovinibandhāti** cittaṃ vinibandhitvā muṭṭhiyaṃ katvā viya gaṇhantīti cetasovinibandhā. **Kāmeti** vatthukāmepe kilesakāmepe.

1. Magganissando (Si)

kāyeti attano kāye. **Rūpeti** bahiddhārūpe. **Yāvadatthanti** yattakaṃ icchati, tattakaṃ. **Udarāvadehakanti** udarapūraṃ. Tañhi udaraṃ avadehanato udarāvadehakanti vuccati. **Seyyasukhanti** mañcapīṭhasukhaṃ, utusukhaṃ vā. **Passasukhanti** yathā samparivattakaṃ sayantassa dakkhiṇapassa vāmapassānaṃ sukhaṃ hoti, evaṃ uppannasukhaṃ. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. **Anuyuttoti** yuttappayutto viharati. **Paṇidhāyāti** patthayitvā. **Sīlenāti**-ādīsu **sīlanti** catupārisuddhisīlaṃ. **Vatanti** vatasamādānaṃ. **Tapoti** tapacaraṇaṃ. **Brahmacariyanti** methunavirati. **Devo vā bhavissāmīti** mahesakkhadevo vā bhavissāmi. **Devaññātaro vāti** appesakkhadevesu vā aññātaroṭi.

7-8. Yāgusuttādivaṇṇanā

207-208. Sattame **vātaṃ anulometīti** vātaṃ anulometvā harati. **Vatthim sodhetīti** dhamaniyo suddhā karoti. **Āmāvasesaṃ pācetīti** sace āmāvasesakaṃ hoti, taṃ pāceti. Aṭṭhame **acakkhussanti** na cakkūnaṃ hitaṃ, cakkhuṃ visuddhaṃ na karoti.

9. Gītassarasuttavaṇṇanā

209. Navame **āyatakenāti** dīghena, paripuṇṇapadabyañjanaṃ¹ gāthāvattañca vināsetvā pavattena. **Sarakuttimpī nikāmayamānassāti** evaṃ gītassaro kātabboti sarakiriyaṃ patthayamānassa. **Samādhissa bhaṅgo hotīti** samathavipassanācittassa vināso hoti.

10. Muṭṭhassatisuttavaṇṇanā

210. Dasame **dukkhaṃ supatīti** nānāvidhaṃ supinaṃ passanto dukkhaṃ supati. **Dukkhaṃ paṭibujjhatīti** paṭibujjhantopi uttasitvā salomahaṃso paṭibujjhati. Imasmiṃ sutte satisampajaññaṃ missakaṃ kathitaṃ.

Kimilavaggo paṭhamo.

1. Paripuṇṇapadabyañjanaṃ (Si)

(22) 2. Akkosakavagga

1. Akkosakasuttavaṇṇanā

211. Dutiyaṣa paṭhame **akkosakaparibhāsakoti** dasahi akkosavatthūhi akkosako, bhayadassanena paribhāsako. **Chinnaparipanthoti** lokuttaraparipanthassa¹ chinnattā chinnaparipantho. **Rogātaṅkanti** rogoyeva kicchajīvikāyāvahanato rogātaṅko nāma.

2. Bhaṇḍanakāraḥasuttavaṇṇanā

212. Dutiye **adhikaraṇakāraḥakoti** catunnaṃ adhikaraṇānaṃ aññatarassa kāraḥko. **Anadhigatanti** pubbe appattavisesaṃ.

3. Sīlasuttavaṇṇanā

213. Tatiye **dussīloti** asīlo nissīlo. **Sīlavipannoti** vipannasīlo bhinnasaṃvaro. **Pamādādhikaraṇanti** pamādakāraṇā. Idaṅca suttāṃ gahaṭṭhānaṃ vasena āgataṃ, pabbajitānampi pana labbhateva. Gahaṭṭho hi yena yena sippaṭṭhānena jīvikāṃ kappeti, yadi kasiyā yadi vaṇijjāya pāṇātipātādivasena pamatto taṃ taṃ yathākālaṃ sampādetuṃ na sakkoti, athassa mūlaṃ vinassati. Māghātakālepi pāṇātipātāṃ adinnādānādīni ca karonto daṇḍavasena mahatiṃ bhogajāniṃ nigacchati. Pabbajito dussīlo pamādakāraṇā sīlato Buddhavacanato jhānato satta-ariyadhanato ca jāniṃ nigacchati. Gahaṭṭhassa “asuko asukakule jāto dussīlo pāpadhammo pariccatta-idhalokaparaloko salākabhattamattampi na deti”ti catuparisamajjhe pāpako kittisaddo abbhuggacchati. Pabbajitassa “asuko nāsakkhi sīlaṃ rakkhituṃ Buddhavacanaṃ gahetuṃ, vejjakammādīhi jīvati, chahi agāravehi samannāgato”ti evaṃ abbhuggacchati.

Avisāradoti gahaṭṭho tāva “avassaṃ bahūnaṃ sannipātaṭṭhāne koci mama kammaṃ jānissati, atha maṃ niggaṇhissanti vā, rājakulassa vā dassanti”ti sabhaya upasaṅkamati, **maṅkubhūto** ca patitakkhandho

1. Chinnaparibandhoti lokuttaraparibandhassa (Ka)

adhomukho aṅguṭṭhakena bhūmiṃ kasanto nisīdati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Pabbajitopi “bahū bhikkhū sannipatitā, avassam koci mama kammaṃ jānissati, atha me uposathampi pavāraṇampi ṭhapetvā sāmāññā cāvetvā nikkadḍhissantī”ti sabhaya upasaṅkamati, visārado hutvā kathetum na sakkoti. Ekacco pana dussīlopi dappito viya carati, sopi ajjhāsayena maṅku hotiyeva.

Sammūlho kālaṃ karotīti tassa hi maraṇamañce nipannassa dussīlakammaṃ samādāya vattitaṭṭhānaṃ āpāthaṃ āgacchati. So ummīletvā idhalokaṃ passati, nimmīletvā paralokaṃ. Tassa cattāro apāyā upaṭṭhahanti, sattisatena sīse pahariyamāno viya hoti. So “vārethavārethā”ti viravanto marati. Tena vuttaṃ “sammūlho kālaṃ karotī”ti. Pañcamapadaṃ pana uttānameva. Ānisaṃsakathā vuttavipariyāyena veditabbā.

4. Bahubhāṇisuttavaṇṇanā

214. Catutthe **bahubhāṇisminti** paññāya aparicchinditvā bahum bhaṇante. **Mantabhāṇisminti** mantā vuccati paññā, tāya paricchinditvā bhaṇante.

5. Paṭhama-akkhantisuttavaṇṇanā

215. Pañcame **verabahuloti** puggalaverenapi akusalaverenapi bahuvero. **Vajjabahuloti** dosabahulo.

6. Dutiya-akkhantisuttavaṇṇanā

216. Chaṭṭhe **luddoti** dāruṇo kakkhaḷo. **Vippaṭisārīti** maṅkubhāvena samannāgato.

7. Paṭhama-apāsādikasuttavaṇṇanā

217. Sattame **apāsādiketi** apāsādikehi kāyakammādihi samannāgate. **Pāsādiketi** pasādāvahe parisuddhasamācāre. Aṭṭhamanavamāni uttānatthāneva.

10. Madhurāsuttavaṇṇanā

220. Dasame **pañcime bhikkhave ādīnavā madhurāyanti** ekaṃ samayaṃ Bhagavā bhikkhusaṃghaparivuto cārikaṃ caramāno Madhurānagaraṃ sampāpuṇitvā antonagaraṃ pavisituṃ ārabhi. Athekā micchādīṭṭhikā yakkhinī acelā hutvā dve hatthe pasāretvā jivhaṃ nillāletvā Dasabalassa purato aṭṭhāsi. Satthā antonagaraṃ appavisitvā tatova nikkhamitvā vihāraṃ agamāsi. Mahājano khādanīyabhojanīyañceva sakkārasammānañca ādāya vihāraṃ gantvā Buddhappamukhassa bhikkhusaṃghassa dānaṃ adāsi. Satthā tassa nagarassa niggaṇhanatthāya imaṃ suttaṃ ārabhi. Tattha **visamāti** na samatalā. **Bahurajāti** vātapaharaṇakāle uddhatena rajakkhandhena pariyonaddhā viya hoti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Akkosakavaggo dutiyo.

(23) 3. Dīghacārikavagga

1. Paṭhamadīghacārikasuttavaṇṇanā

221. Tatiyassa paṭhame **anavatthacārikanti** anavatthitacārikaṃ. **Sutaṃ na pariyodapetīti** yampissa suttaṃ atthi, taṃ pariyodapetuṃ na sakkoti. **Sutenekaccena avisārado hotīti** thokathokena sutena vijjamānenāpi ñāṇena somanassappatto na hoti. **Samavatthacāreti** samavatthitacāre. Dutiyam uttānatthameva.

3-4. Atinivāsasuttādivaṇṇanā

223-224. Tatiye **bahubhaṇḍoti** bahuparikkhāro. **Bahubhesajjoti** sappinavanītādīnaṃ bahutāya bahubhesajjo. **Byattoti** byāsatto. **Saṃsaṭṭhoti** pañcavidhena saṃsaggena saṃsaṭṭho hutvā. **Ananulomikenāti** sāsanassa ananucchavikena. Catutthe **vaṇṇamaccharīti** guṇamaccharī. **Dhammamaccharīti** pariyattimaccharī.

5-6. Kulūpakasuttādivaṇṇanā

225-226. Pañcame **anāmantacāre āpajjatīti** “nimantito sabhatto samāno santam bhikkhum anāpucchā purebhattam vā pacchābhattam vā kulesu cārittam āpajjeyyā”¹ti sikkhāpade¹ vuttam āpattim āpajjati. **Raho nisajjāyāti-**ādīnipi tesam tesam sikkhāpadānam vasena veditabbāni. Chaṭṭhe **ativelanti** atikkantapamāṇakālam. Sattamam uttānameva.

8. Ussūrabhattasuttavaṇṇanā

228. Aṭṭhame **ussūrabhatteti** atidivāpacanabhatte. **Na kālena paṭipūjenti**ti yāgukāle yāgum, khajjakakāle khajjakam, bhojanakāle bhojanam apacantā yuttappayuttakālassa atināmitattā na kālena paṭipūjenti, attano citteneva denti nāma. Tato tepi tesu atthano geham āgatesu tatheva karonti. Kulapaveṇiyā agatā balipaṭiggāhikā devatāpi yuttappayuttakālena lābham labhamānāyeva rakkhanti gopayanti pīlam akatvā². Akāle labhamānā pana “ime amhesu anādarā”²ti arakkham na karonti.

Samaṇabrāhmaṇāpi “etesam gehe bhojanavelāya bhojanam na hoti, ṭhitamajjhanhike denti”³ti maṅgalāmaṅgalesu kātabbam na karonti. **Vimukhā kammaṃ karontīti** “pāto kiñci na labhāma, khudāya paṭipīlitā kammaṃ kātum na sakkomā”³ti kammaṃ vissajjetvā nisīdanti. **Anojavantam hotīti** akāle bhuttam ojam haritum na sakkoti. Sukkapakkho vuttavipallāsena veditabbo.

9. Paṭhamakaṇhasappasuttavaṇṇanā

229. Navame **sabhīrūti** saniddo mahāniddam niddāyati. **Sappaṭibhayoti** tam nissāya bhayam uppajjati, tasmā sappaṭibhayo. **Mittadubbhīti** pānabhojanadāyakampi mittam dubbhati³ himsati. Mātugāmepe eseva nayo.

1. Vi 2. 132 piṭṭhe.

2. Patvā (Sī, Syā)

3. Dubhati (Sī)

10. Dutiyakaṇhasappasuttavaṇṇanā

230. Dasame **ghoravisoti** kakkhaḷaviso. **Dujjivhoti** dvidhā bhinnajivho. **Ghoravisatāti** ghoravisatāya. Sesadvayepi eseva nayo.

Dīghacārikavaggo tatiyo.

(24) 4. Āvāsikavagga

1. Āvāsikasuttavaṇṇanā

231. Catutthassa paṭhame **na ākappasampannoti** na samaṇākappena sampanno. **Abhāvanīyo hotīti** vaḍḍhanīyo na hoti. Dutiyam uttānameva.

3. Sobhanasuttavaṇṇanā

233. Tatiye **paṭibalo**ti kāyabalena ca ñāṇabalena ca samannāgatattā paṭibalo.

4. Bahūpakārasuttavaṇṇanā

234. Catutthe **khaṇḍaphullanti** patitaṭṭhānañca bhinnaṭṭhānañca. **Paṭisaṅkharotīti** paṭipākatikaṃ karoti. **Ārocetīti** idaṃ pavāritakulānaṃ vasena vuttaṃ.

5. Anukampasuttavaṇṇanā

235. Pañcame **adhisīlesūti** pañcasu sīlesu. **Dhammadassane nivesetīti** catusaccadhammadassane patiṭṭhāpeti. **Arahaggatanti** sabbasakkārānaṃ arahe ratanattaye gataṃ, tisu vatthūsu garucittikāraṃ upaṭṭhapethāti attho. Chaṭṭhaṃ uttānameva.

7. Dutiya-avaṇṇārahasuttavaṇṇanā

237. Sattame **āvāsapaligedhīti** āvāsam balavagiddhivasena gilitvā viya ṭhito. Sesam sabbam uttānamevāti.

Āvāsikavaggo catuttho.

(25) 5. Duccaritavagga

1. Paṭhamaduccaritasuttavaṇṇanā

241. Pañcamassa paṭhame **duccarite** **sucariteti** idam abhedato vuttam, **kāyaduccariteti**-ādi kāyadvārādīnam vasena bhedato. **Saddhammāti** dasakusalakammapathadhammato. **Assaddhammeti** akusalakammapathasaṅkhāte assaddhamme.

9. Sivathikasuttavaṇṇanā

294. Navame **sivathikāyāti** susāne. **Ārodanāti** ārodanaṭṭhānam. **Asucināti** jigucchaniyena.

10. Puggalappasādasuttavaṇṇanā

250. Dasame **puggalappasādeti** ekapuggalasmim uppannappasāde. **Ante nisīdāpetīti** bhikkhūnam āsanapariyante nisīdāpeti. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Duccaritavaggo pañcamo.

Pañcamapaṇṇāsako niṭṭhito.

(26) 6. Upasampadāvagga

1-3. Upasampādetabbasuttādivaṇṇanā

251-253. Chaṭṭhassa paṭhame **upasampādetabbanti** upajjhāyena hutvā upasampādetabbam. Dutiye **nissayo dātabboti** ācariyena hutvā nissayo dātabbo. Tatiye **sāmaṇero upaṭṭhāpetabboti** upajjhāyena hutvā sāmaṇero gahetabbo. Iti imāni tīnipi suttāni paṭhamabodhiyam khīṇāsavavasena vuttāni. Catutthādīni anupadavaṇṇanāto uttānatthāneva.

1. Samutipeyyālādivaṇṇanā

272. Bhattuddesakādīnam vinicchayakathā samantapāsādikāya Vinayaṭṭhakathāya¹ vuttanayena veditabbāti. **Sammato na pesetabboti** pakatiyā sammato “gaccha bhattāni uddisāhi”ti na pesetabbo.

273-285. **Sāṭiyaggāhāpakoti** vassikasāṭikāya gāhāpako. **Pattaggāhāpakoti** “yo ca tassā bhikkhuparisāya pattapariyanto, so tassa bhikkhuno padātabbo”ti ettha vuttapattaggāhāpako.

293-302. **Ājīvakoti** naggaparibbājako. **Nigaṇṭhoti** purimabhāgappaṭicchanno. **Muṇḍasāvako** Nigaṇṭhasāvako. **Jaṭīlakoti** tāpaso. **Paribbājako** Channaparibbājako. **Māgaṇḍikā**dayopi titthiyā eva. Etesam pana sīlesu paripūrakāritāya abhāvena sukkapakkho na gahito. Sesamettha uttānamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Pañcakanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vi-Ṭṭha 4. 88 piṭṭhe.

Chakkanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Āhuneyyavagga

1. Paṭhama-āhuneyyasuttavaṇṇanā

1. Chakkanipātassa paṭhame **idha bhikkhave bhikkhūti** bhikkhave imasmim̐ sāsane bhikkhu. **Neva sumano hoti na dummanoti** iṭṭhārammaṇe rāgasahagatena somanassena sumano vā aniṭṭhārammaṇe dosasahagatena domanassena dummano vā na hoti. **Upekkhako viharati sato sampajānoti** majjhataṭṭhārammaṇe asamaṇeṭṭhanena aññāṇupekkhāya upekkhakabhāvaṃ anāpajjitvā sato sampajāno hutvā ārammaṇe majjhato viharati. Imasmim̐ sutte khīṇāsavassa satatavihāro kathito.

2. Duttiya-āhuneyyasuttavaṇṇanā

2-4. Duttiye **anekavihitam̐ iddhividhanti**-ādīni Visuddhimagge vuttāneva. **Āsavānam̐ khayā anāsavanti** āsavānam̐ khayena anāsavaṃ, na cakkhuvīññāṇādīnam̐ viya abhāvenāti. Imasmim̐ sutte khīṇāsavassa abhiññā paṭipāṭiyā¹ kathitā. Tatiyacatutthesu khīṇāsavo kathito.

5-7. Ājānīyasuttattayavaṇṇanā

5-7. Pañcame **aṅgehīti** guṇaṅgehi. **Khamoti** adhivāsako. **Rūpānanti** rūpārammaṇānam̐. **Vaṇṇasampannoti** sarīravaṇṇena sampanno. Chaṭṭhe **balasampannoti** kāyabalena sampanno. Sattame **jasasampannoti** padajavena sampanno.

8-9. Anuttariyasuttādivaṇṇanā

8-9. Aṭṭhame **anuttariyānīti** aññena uttaritarena rahitāni niruttarāni. **Dassanānuttariyanti** rūpadassanesu anuttaram̐. Esa nayo

1. Abhiññāpaṭipāṭi (Ka)

sabbapadesu. Hatthiratanādīnañhi dassanaṃ na dassanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena Dasabalassa vā bhikkhusaṃghassa vā kasiṇa-asubhanimittādīnaṃ vā aññatarassa dassanaṃ dassanānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ guṇakathāsavanaṃ na savanānuttariyaṃ, niviṭṭhasaddhassa pana niviṭṭhapemavasena tiṇṇaṃ vā ratanānaṃ guṇakathāsavanaṃ Tepītakabuddhavacanasavanaṃ vā savanānuttariyaṃ nāma. Maṇiratanādīnaṃ lābho na lābhānuttariyaṃ, sattavidha-ariyadhanalābho pana lābhānuttariyaṃ nāma. Hatthisippādisikkhanaṃ na sikkhānuttariyaṃ, sikkhāttayassa pūraṇaṃ pana sikkhānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ pāricariyā na pāricariyānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ pāricariyā pāricariyānuttariyaṃ nāma. Khattiyādīnaṃ guṇānussaraṇaṃ na anussatānuttariyaṃ, tiṇṇaṃ pana ratanānaṃ guṇānussaraṇaṃ anussatānuttariyaṃ nāma. Iti imāni cha anuttariyāni lokiyalokuttarāni kathitāni. Navame **Buddhānussatī** Buddhaguṇārammaṇā sati. Sesapadesupi eseva nayo.

10. Māhānāmasuttavaṇṇanā

10. Dasame **Mahānāmoti** Dasabalassa Cūlapitu putto eko Sakyarājā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** bhuttaṭpātarāso hutvā dāsaparijanaparivuto gandhamālādīni gāhāpetvā yattha Satthā, tattha agamāsi. Ariyaphalaṃ assa āgatanti **āgataphalo**. Sikkhāttayasāsaṇaṃ etena viññātanti **viññātasāsano**. Iti ayaṃ rājā “sotāpaṇnassa nissayavīhāraṃ pucchāmi”ti pucchanto evamāha.

Nevassa rāgapariyuṭṭhanti na uppajjamānena rāgena uṭṭhahitvā gahitaṃ. **Ujugatanti** Buddhānussatikammaṭṭhāne ujukameva gataṃ. **Tathāgataṃ ārabbhāti** Tathāgataguṇe ārabbhā. **Atthavedanti** Aṭṭhakathaṃ nissāya uppannaṃ pītipāmojjaṃ. **Dhammavedanti** Pāliṃ nissāya uppannaṃ pītipāmojjaṃ. **Dhammūpasañhanti** Pāliṃca Aṭṭhakathaṃca nissāya uppannaṃ. **Pamuditassāti** duvidhena pāmojjena pamuditassa. **Pīti jāyati** pañcavidhā pīti nibbattati. **Kāyo passambhatīti** nāmakāyo ca karajakāyo ca darathapaṭippassaddhiyā paṭippassambhatī. **Sukhanti** kāyikacetasikasukhaṃ. **Samādhiyatīti** ārammaṇe sammā ṭhapitaṃ hoti. **Visamagatāya pajāyati** rāgadosamohavisamagatesu sattesu. **Samappattoti** samaṃ upasamaṃ patto hutvā. **Sabyāpajjhāyati** sadukkhāya.

dhammasotaṃ samāpannoti vipassanāsāṅkhātāṃ dhammasotaṃ samāpanno. **Buddhānussatiṃ bhāvetīti** Buddhānussatikammaṭṭhānaṃ brūheti vaḍḍheti. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. Iti Mahānāmo sotāpannassa nissayavihāraṃ pucchi. Satthāpissa tameva kathesi. Evaṃ imasmim sutte sotāpannova kathitoti.

Āhuneyyavaggo paṭhamo.

2. Sāraṇīyavagga

1. Paṭhamasāraṇīyasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **sāraṇīyāti** saritabbayuttakā. **Mettaṃ kāyakammanti** mettena cittena kātabbāṃ kāyakammaṃ. **Vacīkammamanokammesupi** eseṃ nayo. Imāni ca pana bhikkhūnaṃ vasena āgatāni, gihīsupi labbhanti. Bhikkhūnañhi mettena cittena ābhisamācārikadhammapūraṇaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Gihīnaṃ cetiyavandanatthāya bodhivandanatthāya saṃghanimantanatthāya gamanaṃ, gāmaṃ piṇḍāya pavitthe bhikkhū disvā paccuggamaṃ, pattapaṭiggahaṇaṃ, āsanapaññāpanaṃ, anugamananti evamādikaṃ mettaṃ kāyakammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ mettena cittena ācārapaṇṇattisikkhāpanaṃ kammaṭṭhānakathanāṃ dhammadesanā Tepiṭakampi Buddhavacanaṃ mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Gihīnaṃ “cetiyaṇḍaṇavattādīni bodhivandanāya gacchāma, dhammassavanaṃ karissāma, dīpamālāpupphapūjaṃ karissāma, tīṇi sucaritāni samādāya vattissāma, salākabhattādīni dassāma, vassāvāsikaṃ dassāma, ajja saṃghassa cattāro paccaye dassāma, saṃghaṃ nimantetvā khādanīyādīni saṃvidahatha, āsanāni paññāpetha, pāṇīyaṃ upaṭṭhāpetha, saṃghaṃ paccuggantvā ānetha, paññattāsane nisīdāpetvā ussāhajātā veyyāvaccamaṃ karoṭhā”ti-ādivacanakāle mettaṃ vacīkammaṃ nāma.

Bhikkhūnaṃ pātova utthāya sarīrapaṭijagganaṃ cetiyaṇḍaṇavattādīni ca¹ katvā vivittāsane nisīditvā “imasmiṃ vihare bhikkhū sukhī hontu averā

1. Cetiyaṇḍaṇe vattādīni ca (Syā)

abyāpajjhā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma. Gihīnaṃ “ayyā sukhī hontu averā abyāpajjhā”ti cintanaṃ mettaṃ manokammaṃ nāma.

Āvi ceva raho cāti sammukhā ca parammukhā ca. Tattha navakānaṃ cīvarakammādīsu sahāyabhāvagamaṇaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma, therānaṃ pana pādadhovanadānādibhedanā sabbampi sāmīcikkammaṃ sammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. Ubhayehipi dunnikkhittānaṃ dārubaṇḍādīnaṃ tesu avaññaṃ akatvā attanā dunnikkhittānaṃ viya paṭisāmaṇaṃ parammukhā mettaṃ kāyakammaṃ nāma. “Devatthero Tissatthero”ti evaṃ paggayha vacanaṃ sammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Vihāre asantaṃ pana paṭipucchantassa “kahaṃ amhākaṃ Devatthero, kahaṃ amhākaṃ Tissatthero, kadā nu kho āgamissatī”ti evaṃ mamāyanavacanaṃ parammukhā mettaṃ vacīkammaṃ nāma. Mettāsinehasiniddhāni pana nayanāni ummīletvā pasannena mukhena olokanaṃ sammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma. “Devatthero Tissatthero arogo hotu appābādho”ti¹ samannāharaṇaṃ parammukhā mettaṃ manokammaṃ nāma.

Lābhāti cīvarādayo laddhapaccayā. **Dhammikāti** kuhanādibhedanā micchājīvaṃ vajjetvā dhammena samena bhikkhācariyavattena uppannā. **Antamaso pattapariyāpannamattampi**ti pacchimakoṭiyā pattapariyāpannaṃ pattassa antogataṃ dvattikaṭacchubhikkhāmatampi. **Appaṭivibhattabhogī**ti ettha dve paṭivibhattāni nāma āmisapaṭivibhattaṃ puggalapaṭivibhattaṇca. Tattha “ettakaṃ dassāmi, ettakaṃ na dassāmi”ti evaṃ cittena paṭivibhajaṇaṃ āmisapaṭivibhattaṃ nāma. “Asukassa dassāmi, asukassa na dassāmi”ti evaṃ cittena vibhajaṇaṃ pana puggalapaṭivibhattaṃ nāma. Tadubhayampi akatvā yo appaṭivibhattaṃ bhuñjati, ayaṃ appaṭivibhattabhogī nāma. **Sīlavantehi sabrahmacārīhi sādharmaṇabhogī**ti ettha sādharmaṇabhogino idaṃ lakkhaṇaṃ—yaṃ yaṃ paṇītaṃ labhati, taṃ taṃ neva lābhenalābhaṃ nijjīsanatāmukhena gihīnaṃ deti, na attanā paribhuñjati, paṭiggaṇhanto ca “saṃghena sādharmaṇaṃ hotū”ti gahetvā ghaṇṭim paharivā paribhuñjitabbaṃ saṃghasantakaṃ viya passati.

Imaṃ pana saraṇīyadhammaṃ ko pūreti, ko na pūreti? Dussīlo tāva na pūreti. Na hi tassa santakaṃ sīlavantā gaṇhanti. Parisuddhasīlo

1. Abyāpajjhoti (Sī), abyābādhoti (Syā)

pana vattaṃ akhaṇḍento pūreti. Tatridaṃ vattaṃ—yo hi odissakaṃ katvā mātu vā pitu vā ācariyupajjhāyādīnaṃ vā deti, so dātabbaṃ deti.

Sāraṇīyadhammo panassa na hoti, palibodhajagganaṃ nāma hoti.

Sāraṇīyadhammo hi muttapalibodhassa vaṭṭati. Tena pana odissakaṃ dentena gilānagilānupaṭṭhāka-āgantukagamikānañceva navapabbajitassa ca saṃghāṭipattaggahaṇaṃ ajānantassa dātabbaṃ. Etesaṃ datvā avasesaṃ therāsanato paṭṭhāya thokaṃ thokaṃ adatvā yo yattakaṃ gaṇhāti, tassa tattakaṃ dātabbaṃ. Avasiṭṭhe asati puna piṇḍāya caritvā therāsanato paṭṭhāya yaṃ yaṃ paṇītaṃ, taṃ taṃ datvā sesaṃ bhuñjitabbaṃ.

“Sīlavantehī”ti vacanato dussīlassa adātumpi vaṭṭati.

Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo susikkhitāya parisāya supūro hoti, susikkhitāya hi parisāya yo aññato labhati, so na gaṇhāti. Aññato alabhantopi pamāṇayuttameva gaṇhāti, na atirekaṃ. Ayaṃ pana sāraṇīyadhammo evaṃ punappunaṃ piṇḍāya caritvā laddhaṃ laddhaṃ dentassāpi dvādasahi vassehi pūreti, na tato oraṃ. Sace hi dvādasame vasse sāraṇīyadhammapūraḥko piṇḍapātapūraṃ pattam āsanasālāyaṃ ṭhapetvā nhāyitum gacchati, saṃghatthero ca “kasseso patto”ti vatvā “sāraṇīyadhammapūrakassā”ti vutte “āharatha nan”ti sabbaṃ piṇḍapātaṃ vicāretvāva bhuñjitvā rittapattam ṭhapeti. Atha kho so bhikkhu rittapattam disvā “mayhaṃ asesetvāva paribhuñjimsū”ti domanassaṃ uppādeti, sāraṇīyadhammo bhijjati, puna dvādasa vassāni pūretabbo hoti. Titthiyaparivāśasadiso hesa, sakiṃ khaṇḍe jāte puna pūretabbova. Yo pana “lābhā vata me, suladdhaṃ vata me, yassa me pattagataṃ anāpucchāva sabrahmacārī paribhuñjantī”ti somanassaṃ janeti, tassa Puṇṇo nāma hoti.

Evaṃ pūritasāraṇīyadhammassa pana neva issā na macchariyaṃ hoti, manussānaṃ piyo hoti, amanussānaṃ piyo hoti, sulabhapaccayo. Pattagatamassa diyyamānampi na khīyati, bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍaṃ labhati, bhaye vā chātake vā patte devatā ussukkaṃ āpajjanti.

Tatrimāni vatthūni—**Senagirivāsī**¹ **Tissatthero** kira Mahāgirigāmaṃ² upanissāya vasati, paññāsa mahātherā Nāgadīpaṃ cetiyavandanatthāya gacchantā Girigāme³ piṇḍāya caritvā kiñci aladdhā nikkhamiṃsu. Thero pavisanto te disvā pucchi “laddhaṃ bhante”ti. Vicarimhā āvusoti. So aladdhabhāvaṃ ñatvā āha “bhante yāvāhaṃ āgacchāmi, tāva idheva hothā”ti, mayaṃ āvuso paññāsa janā pattatemanamattampi na labhimhāti. Bhante nevāsikā nāma paṭibālā honti, alabhantāpi bhikkhācāramaggasabhāgaṃ jānantīti. Therā āgamesuṃ. Thero gāmaṃ pāvisi. Dhurageheya mahā-upāsikā khīrabhattaṃ sajjetvā therāṃ olokayamānā tthitā therassa dvāraṃ sampattasseva pattaṃ pūretvā adāsi. So taṃ ādāya therānaṃ santikaṃ gantvā “gaṇhatha bhante”ti saṃghattheraṃ āha. Thero “amhehi ettakehi kiñci na laddhaṃ, ayaṃ sīghameva gahetvā āgato, kiṃ nu kho”ti sesānaṃ mukhaṃ olokesi. Theto olokanākāreneva ñatvā “bhante dhammena samena laddho, nikkukkuccā gaṇhathā”ti-ādito paṭṭhāya sabbesaṃ yāvadatthaṃ datvā attanāpi yāvadatthaṃ bhuñji.

Atha naṃ bhattakiccāvasāne therā pucchiṃsu “kadā āvuso lokuttaradhammaṃ paṭivijjhī”ti. Natthi me bhante lokuttaradhammoti. Jhānalābhīsi āvusoti. Etampi bhante natthīti. Nanu āvuso pāṭihāriyanti. Sāraṇiyadhammo me bhante pūrito, tassa me pūritakā lato paṭṭhāya sacepi bhikkhusatasahassaṃ hoti, pattagataṃ na khīyatīti. Sādhu sādhu sappurisa, anucchavikamidaṃ tuyhanti. Idam tāva **pattagataṃ na khīyatīti** ettha vatthu.

Ayameva pana theto cetiyapabbate giribhaṇḍamahāpūjāya⁴ dānaṭṭhānaṃ gantvā “imasmiṃ dāne⁵ kiṃ varabhaṇḍaṃ”ti pucchi. Dve sāṭakā bhanteti. Ete mayhaṃ pāpuṇissantīti. Taṃ sutvā amacco rañño ārocesi “eko daharo evaṃ vadatī”ti. “Daharassa evaṃ cittaṃ, mahatherānaṃ pana

1. Loṇagirivāsī (Sī), leṇagirivāsī (Syā) Ma-Ṭṭha 2. 295 piṭṭhe ca.

2. Mahākhīragāmaṃ (Sī, Syā)

3. Khīragāme (Sī, Syā)

4. Giribhaṇḍe mahāpūjāya (Sī, Syā), girikaṇḍamahāpūjāya (Ka)

5. Ṭhāne (Dī-Ṭṭha 2. 124; Ma-Ṭṭha 2. 296 piṭṭhesu)

sukhumasāṭakā vaṭṭanti”ti vatvā “mahātherānaṃ dassāmi”ti ṭhapesi. Tassa bhikkhusaṃghe paṭipāṭiyā ṭhite dentassa matthake ṭhapitāpi te sāṭakā hattham nārohanti, aññeva ārohanti. Daharassa dānakāle pana hattham āruḷhā. So tassa hatthe ṭhapetvā amaccassa mukham oloketvā daharam nisīdāpetvā dānaṃ datvā saṃgham vissajjetvā daharassa santike nisīditvā “kadā bhante imaṃ dhammaṃ paṭivijjhithā”ti āha. So pariyāyenapi asantaṃ avadanto “natthi mayham mahārāja lokuttaradhammo”ti āha. Nanu bhante pubbeva avacutthāti. Āma mahārāja sāraṇiyadhammapūraḷo aham, tassa me dhammassa pūritakālato paṭṭhāya bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti. “Sādhu sādhu bhante, anucchavikamidaṃ tumhākaṃ”ti vatvā pakkāmi. Idaṃ **bhājanīyabhaṇḍaṭṭhāne aggabhaṇḍam pāpuṇātīti** ettha vatthu.

Brāhmaṇatissabhaye pana Bhātaragāmaṃvāsino Nāgatttheriyā anārocetvāva palāyimsu. Therī paccūsasamaye “atīviya appanigghoso gāmo, upadhāretha tāvā”ti daharabhikkhuniyo āha. Tā gantvā sabbesaṃ gatabhāvaṃ ṇatvā āgamma theriyā ārocesuṃ. Sā sutvā “mā tumhe tesam gatabhāvaṃ cintayittha, attano uddesaparipucchāyonisomanasikāresuyeva yogaṃ karoṭhā”ti vatvā bhikkhācāraṇelāyaṃ pārupitvā attadvādasamā gāmadvāre nigrodharukkhamūle aṭṭhāsi. Rukkhe adhivatthā devatā dvādasannampi bhikkhunīnaṃ piṇḍapātaṃ datvā “ayye aññattha mā gacchatha, niccaṃ idheva āgaccheyyāthā”ti āha. Theriyā pana kaniṭṭhabhātā Nāgattthero nāma atthi, so “mahantaṃ bhayaṃ, na sakkā yāpetuṃ, paratīraṃ gamissāmi”ti attadvādasamova attano vasaṇaṭṭhānā nikkhanto “theriṃ disvā gamissāmi”ti bhātaragāmaṃ āgato. Therī “therā āgatā”ti sutvā tesam santikaṃ gantvā “kiṃ ayyā”ti pucchi. So taṃ pavattiṃ ārocesi. Sā “ajja ekadivasaṃ vihāreva vasitvā sve gamissathā”ti āha. Therā vihāraṃ agamiṃsu.

Therī punadivase rukkhamūle piṇḍāya caritvā theram upasaṅkamitvā “imaṃ piṇḍapātaṃ paribhuñjathā”ti āha. Thero “vaṭṭissati therī”ti vatvā¹ tuṇhī aṭṭhāsi. Dhammiko tāta piṇḍapāto, kukkucam akatvā

1. Avatvā (Syā, Ka)

paribhuñjathāti. Vaṭṭissati therīti. Sā pattam gahetvā ākāse khiṇi, patto ākāse aṭṭhāsi. Thero “sattatālamatte ṭhitampi bhikkhunībhattameva therī”ti vatvā “bhayaṃ nāma sabbakālaṃ na hoti, bhaye vūpasante ariyavaṃsaṃ kathayamāno ‘bho piṇḍapātika bhikkhunībhattaṃ bhuñjitvā vītināmayitthā’ti cittaṇa anuvadiyamāno santhambhituṃ na sakkhissāmi, appamattā hotha therīyo”ti maggaṃ paṭipajji.

Rukkhadevatāpi “sace thero theriyā hatthato piṇḍapātāṃ paribhuñjissati, na taṃ nivattessāmi. Sace na paribhuñjissati, nivattessāmi”ti cintayamānā ṭhatvā therassa gamaṇaṃ disvā rukkhā oruyha “pattam bhante dethā”ti vatvā pattam gahetvā theram rukkhamaṇāyeva ānetvā āsanaṃ paññāpetvā piṇḍapātāṃ datvā katabhattakiccaṃ paṭiññaṃ kāretvā dvādasā bhikkhuniyo dvādasā ca bhikkhū satta vassāni upaṭṭhahi. Idaṃ **devatā ussukkaṃ āpajjantīti** ettha vatthu. Tatra hi therī sārāṇiyadhammapūrikā ahosi.

Akhaṇḍānīti ādisu yassa sattasu āpattikkhandhesu ādimhi vā ante vā sikkhāpadaṃ bhinnam hoti, tassa sīlaṃ pariyante chinnaṃ sāṭako viya **khaṇḍam** nāma. Yassa pana vemaṇṇaṃ bhinnam, tassa chiddasāṭako¹ viya **chiddam** nāma hoti. Yassa paṭipāṭiyā dve tīṇi bhinnāni, tassa piṭṭhiyaṃ vā kucchiyaṃ vā uṭṭhitena visabhāgavaṇṇena kāḷarattādīnaṃ aññataravaṇṇā gāvī viya **sabalam** nāma hoti. Yassa antarantarā bhinnāni, tassa antarantarā visabhāgabindu vicitrā gāvī viya **kammāsam** nāma hoti. Yassa pana sabbenā sabbaṃ abhinnāni, tassa tāni sīlāni **akhaṇḍāni acchiddāni asabalāni akammāsāni** nāma honti. Tāni panetāni taṇhādāsabyato mocetvā bhujissabhāvakaraṇato **bhujissāni**, Buddhādīhi viññūhi pasatthattā **viññūppasatthāni**, taṇhādīṭṭhihi aparāmaṭṭhattā ‘idaṃ nāma tvaṃ āpannapubbo’ti kenaci parāmaṭṭhum asakkuṇeyyattā ca **aparāmaṭṭhāni**, upacārasamādhim appanāsamādhim vā samvattayantīti **samādhisaṃvattanikānīti** vuccanti.

1. Majjhe chiddasāṭako (Di-Ṭṭha 2. 126; Ma-Ṭṭha 2. 297 piṭṭhesu)

Sīlasāmaññagato viharatīti tesu tesu disābhāgesu viharantehi bhikkhūhi saddhiṃ samānabhāvūpagatasīlo viharati. Sotāpannādīnaṃ hi sīlaṃ samuddantarepi devalokepi vasantānaṃ aññesaṃ Sotāpannādīnaṃ sīlena samānameva hoti, natthi maggasīle nānattaṃ. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Yāyaṃ diṭṭhīti maggasampayuttā sammādiṭṭhi. **Ariyāti** niddosā. Niyyātīti **niyyānikā**. **Takkarassāti** yo tathākārī hoti. **Dukkhakkhayāyāti** sabbadukkhakkhayatthaṃ. **Diṭṭhisāmaññagatoti** samānadiṭṭhibhāvaṃ upagato hutvā viharatīti.

2. Dutiyasāraṇīyasuttavaṇṇanā

12. Dutīye yo te dhamme pūreti, taṃ sabrahmacārīnaṃ piyaṃ karontīti **piyakaraṇā**. Garuṃ karontīti **garukaraṇā**. **Saṅgahāyāti** saṅgaṇhanatthāya. **Avivādāyāti** avivadanatthāya¹. **Sāmaggiyāti** samaggabhāvatthāya. **Ekābhāvāyāti** ekabhāvatthāya ninnānākaraṇāya. **Samvattarantīti** vattanti pavattanti.

3. Nissāraṇīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **nissāraṇīyā dhātuyoti** nissaraṇadhātuyova². **Mettā hi kho me cetovimuttīti** ettha paccanīkadhammehi vimuttattā tikacatukkajjhānikā mettāva mettācetovimutti nāma. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulīkatāti** punappunaṃ katā. **Yānīkatāti** yuttayānasadisā katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhā katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā. **Paricitāti** samantato citā ācitā upacitā. **Susamāraddhāti** suppaṇakaraṇena suṭṭhu samāraddhā. **Pariyādāya tiṭṭhatīti** pariyādiyitvā gahetvā tiṭṭhati. **Mā hevantissa vacanīyoti** yasmā abhūtabyākaraṇaṃ byākaroti, tasmā “mā evaṃ bhaṇī”ti vattabbo. **Yadidaṃ mettācetovimuttīti** yā ayaṃ mettācetovimutti, idaṃ nissaraṇaṃ byāpādassa, byāpādato nissaṭāti attho. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānato vuṭṭhito saṅkhāre sammasitvā tatiyamaggaṃ patvā

1. Avivādakaraṇatthāya (Syā, Ka)

2. Nissaṭadhātuyova (Ka)

“Puna byāpādo natthī”ti tatiyaphalena nibbānaṃ passati, tassa cittaṃ accantanissaraṇaṃ byāpādassa. Etenupāyena sabbattha attho veditabbo.

Animittācetovimuttīti balavavipassanā. Dīghabhāṇakā pana arahattaphalasamāpattīti vadanti. Sā hi rāganimittādīnañcava rūpanimittādīnañca niccanimittādīnañca abhāvā animittāti vuttā. **Nimittānusārī**ti vuttappabhedanā nimittanā anusaraṇasabhāvaṃ.

Asmīti asmimāno. **Ayamahamasmīti** pañcasu khandhesu ayaṃ nāma ahaṃ asmīti. Ettāvata arahattaṃ byākataṃ hoti.

Vicikicchākathaṃkathāsallanti vicikicchābhūtaṃ kathaṃkathāsallanā. **Mā hevantissa vacanīyoti** sace te paṭhamamaggavajjhā vicikicchā uppajjati, arahattabyākaraṇaṃ micchā hoti, tasmā “mā abhūtaṃ gaṇhī”ti vāretabbo. **Asmīti mānasamugghātoti** arahattamaggo. Arahattamaggaphalavasena hi nibbāne diṭṭhe puna asmimāno natthīti arahattamaggo “asmīti mānasamugghāto”ti vutto. Iti imasmiṃ sutte abhūtabyākaraṇaṃ nāma kathitaṃ.

4. Bhaddakasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **na bhaddakanti** na laddhakaṃ. Tattha yo hi bhītabhīto marati, tassa na bhaddakaṃ maraṇaṃ hoti. Yo apāye paṭisandhiṃ gaṇhāti, tassa na bhaddikā kālakiriyaṃ hoti. **Kammārāmoti** ādīsu āramaṇaṃ ārāmo, abhiratīti attho. Vihāra karaṇādīhi navakamme ārāmo assāti **kammārāmo**. Tasmiṃyeva kamme ratoti **kammarato**. Tadeva kammārāmatanā punappunāṃ yuttoti **anuyutto**. Esa nayo sabbattha. Ettha ca **bhassanti** ālāpasallāpo. **Niddāti** soppanā. **Saṅgaṇikāti** gaṇasaṅgaṇikā. Sā “ekassa dutiyo hoti, dvinnāṃ hoti tatiyako”ti ādinā nayena veditabbā. **Saṃsaggoti** dassanasavanasamullāpasambhogakāyasaṃsaggavasena pavattho saṃsaṭṭhabhāvo. **Papañcoti** taṇhādīṭṭhimānavasena pavatto madanākārasaṇṭhito kilesapapañco. **Sakkāyanti** tebhūmakavattāṃ. **Sammā dukkhassa antakiriyaṃ**ti hetunā nayena¹ sakalavattādukkhassa parivaṭumaparicchedakaraṇatthaṃ. **Magoti** magasadiso. **Nippapañcapadeti** nibbānapade. **Ārādhayīti** paripūrayi taṃ sampādesīti.

5. Anutappiyasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **anutappā**ti anusocitabbā anutāpakārī. Imesu dvīsupi suttesu gāthāsu ca vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Nakulapitusuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **bāḷhagilā**noti adhimattagilāno. **Etadavocā**ti sāmikassa bhesajjam katvā byādhiṃ vūpasametum asakkontī idāni sīhanādam naditvā¹ saccakiriyāya byādhiṃ vūpasametum santike nisīditvā etaṃ “mā kho tvaṇ”ti-ādivacanaṃ avoca. **Sāpekkhoti** sataṇho. **Na nakulamātā**ti etthi na-kāro na sakkhatīti² evaṃ parapadena yojetabbo. **Santharitunti**³ nicchiddam kātum, saṇṭhapetunti attho. **Veṇim olikhitunti** eḷakalomāni kappetvā vijaṭetvā veṇim kātum.

Aññaṃ gharaṃ⁴ gamissatīti aññaṃ sāmikaṃ gaṇhissati. **Soḷasa vassāni gahaṭṭhakaṃ brahmacariyaṃ samāciṇṇanti** ito soḷasavassamatthake gahaṭṭhabrahmacariyavāso samāciṇṇo. **Dassanakāmatarā**ti atirekena dassanakāmā. Imehi tīhi aṅgehi sīhanādam naditvā “iminā saccena tava sarīre byādhi phāsu hotū”ti saccakiriyaṃ akāsi.

Idāni Bhagavantam sakkhiṃ katvā attano sīlādiguṇehipi saccakiriyaṃ kātum **siyā kho pana teti**-ādimāha. Tattha **paripūrakārini**ti samattakārini. **Cetosamathassā**ti samādhikammaṭṭhānassa. **Ogādhappattā**ti ogādham anuppavesam pattā. **Patigādhappattā**ti patigādham patiṭṭham pattā. **Assāsappattā**ti assāsam avassayaṃ pattā. **Vesārajappattā**ti somanassañāṇam pattā. **Aparappaccayā**ti parapaccayo vuccati parasaddhā parapattiyāyanā, tāya virahitāti attho. Imehi tīhi aṅgehi attano guṇe ārabba saccakiriyaṃ akāsi. **Gilānā vuṭṭhitoti** gilāno hutvā vuṭṭhito. **Yāvatā**ti yattikāyo. **Tāsaṃ aññatarā**ti tāsaṃ antare ekā. **Anukampikā**ti hitānukampikā. **Ovādikā**ti ovādadāyikā. **Anusāsikā**ti anusīṭṭhidāyikā.

1. Nadantī (Sī)

3. Sandharitunti (Ka)

2. Sakkhīti (Ka), sakkhissatīti (Pāliyaṃ)

4. Vīraṃ (Sī), bhattāraṃ (Syā)

7. Soppasuttavaṇṇanā

17. Sattame **paṭisallānā vuṭṭhitoti** ekibhāvāya dhammanijjhānakkhantito phalasamāpattivihārato vuṭṭhito. **Yathāvihāraṇti** attano attano vasanavihāraṇ. **Navāti** pabbajjāya navakā. Te pañcasatamattā ahesuṇ. **Kākacchamānāti** kākasaddaṇ karontā dante khādantā. **Therāti** thirabhāvaṇ pattā. **Tena noti** tena nu. **Seyyasukhādini** heṭṭhā vuttatthāneva. **Raṭṭhikoti** yo raṭṭhaṇ bhuñjati. **Pettaṇikoti** yo pitarā bhuttānubhuttaṇ bhuñjati. **Senāpatikoti** senāya jeṭṭhako. **Gāmagāmaṇikoti** gāmabhojako. **Pūgagāmaṇikoti** gaṇajeṭṭhako. **Avipassako kusalānaṇ dhammānaṇti** kusalānaṇ dhammānaṇ anesako agavesako hutvā. **Bodhipakkhiyānaṇ dhammānaṇti** sattatimsāya bodhipakkhiyadhammānaṇ.

8. Macchabandhasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **macchikanti** macchaghākataṇ. Hatthinā yāṭīti **hattiyāyī**. Paratopi eseva nayo. **Vajjheti** vadhitabbe. **Vadhāyanīṭeti**¹ vadhāya upanīte. **Pāpakena manasāti** lāmakena vadhakacittena. Pāḷiyaṇ pana vadhāyupanīṭeti² likhanti. **Māgavikoti** migaghātako. **Ko pana vādo manussabhūtaṇti** yo manussabhūtaṇ pāpakena manasā anupekkhati, tassa sampattiyā abhāve³ kimeva vattabbaṇ. Idaṇ pāpakassa kammuno aniṭṭhaphalabhāvaṇ dassetuṇ vuttaṇ. Yesaṇ pana tādisaṇ kammaṇ karontānampi yasapaṭilābho hoti, tesaṇ taṇ akusalaṇ nissāya kusalaṇ vipaccatīti veditabbaṇ. Tena panassa akusalakammena upahatattā vipāko na ciraṭṭhitiko hoti. Imasmiṇ sutte akusalapakkova kathito.

9. Paṭhamamaraṇassatisuttavaṇṇanā

19. Navame **Nāṭiketi**⁴ evaṇnāmake gāme. **Giṇṇakāvasatheti** iṭṭhakāmaye pāsāde. **Amatogadhāti** nibbānogadhā, nibbānapaṭiṭṭhāti⁵ attho. **Bhāvētha noti** bhāvētha nu. **Maraṇassatinti** maraṇassatikammaṭṭhānaṇ. **Aho vatāti** patthanatthe nipāto. **Bahu vata me kataṇ**

1. Vadhāyopanīṭeti (Sī), vadhāyānīṭeti (Syā)

3. Abhāvena (Ka)

4. Nāḍiketi (Sī, Syā)

2. Vadhāyunnīṭeti (Sī)

5. Nibbānaṇ paviṭṭhāti (Syā)

assāti tumhākaṃ sāsane mama kiccaṃ bahu kataṃ assa. **Tadantaranti** taṃ antaraṃ khaṇaṃ okāsaṃ. **Assasitvā vā passasāmī**ti ettha assāso vuccati anto pavisanavāto, passāso bahi nikkhamanavāto. Iti ayaṃ bhikkhu yāva anto pavitṭhavāto bahi nikkhamati, bahi nikkhanto vāto anto pavisati, tāva jīvitam patthento evamāha. **Dandhanti** mandaṃ garukaṃ asīghappavattaṃ. **Āsavānaṃ khayāyā**ti arahattaphalatthāya. Imasiṃ sutte maraṇassati arahattaṃ pāpetvā kathitāti.

10. Dutiyamarāṇassatisuttavaṇṇanā

20. Dasame **patigatāyā**ti¹ paṭipannāya. **Iti paṭisañcikkhatī**ti evaṃ paccavekkhati. **So mamassa antarāyoti** ettha tividho antarāyo jīvitantarāyo, samaṇadhammantarāyo, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyo ceva maggantarāyo cāti. Taṃ sabbampi sandhāyevamāha. **Byāpajjeyyā**ti ajiṇṇakādivasena vipajjeyya. **Adhimattoti** balavā. **Chandoti** kattukamyatāchando. **Vāyāmoti** payogavīriyaṃ. **Ussāhoti** ussāpanavīriyaṃ. **Ussolīti** sampādanavīriyaṃ. **Appaṭivānīti** anukkaṇṭhanā appaṭisaṅgharaṇā². Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Sāraṇīyavaggo dutiyo.

3. Anuttariyavagga

1-2. Sāmakasuttādivaṇṇanā

21-22. Tatiyassa paṭhame **Sāmagāma**keti sāmakaṇaṃ ussannattā evamladdhanāme gāmake. **Pokkharāṇiyāyanti** pokkharāṇiyānāmake vihare. **Abhikkantāya rattiyā**ti rattiyā paṭhamayāmaṃ atikkamma majjhimayāme sampatte. **Abhikkantavaṇṇā**ti abhikkanta-atimanāpavaṇṇā. **Kevalakappanti** sakalakappaṃ. **Pokkharāṇiyaṃ obhāsetvā**ti pokkharāṇiyānāmakam mahāvihāraṃ attano obhāsena pharitvā. **Samanuñño**ti samāna-anuñño³ samānacitto. **Dovacassatī**ti dubbacabhāvo. **Pāpamittatī**ti

1. Patihitāyāti (Sī), paṭihitāyāti (Syā)

2. Anuggaṇhanā appaṭisaṅkharaṇā (Ka)

3. Samānamanuñño (Ka)

lāmakamittatā. Imasmiṃ sutte parihāniyadhammāva kathitā. Dutīye aparihāniyadhammā lokuttaramissakā kathitā.

3. Bhayasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **kāmarāgarattāyanti** kāmarāgaratto ayam.

Chandarāgavinibaddhoti chandarāgena vinibaddho. **Bhayāti** cittutrāsabhayā.

Paṅkāti kilesapaṅkato¹. **Saṅgo paṅko ca ubhayanti** saṅgo ca paṅko ca

idampi ubhayam. **Ete kāmā pavuccanti, yattha satto puthujjanoti** yasmiṃ

saṅge ca paṅke ca puthujjano satto laggo laggito palibuddho. **Upādāneti**

catubbidhe upādāne. **Jātimaraṇasambhave**ti jātiyā ca maraṇassa ca

sambhave paccayabhūte. **Anupādā vimuccantīti** anupādiyitvā vimuccanti.

Jātimaraṇasaṅkhayeti jātimaraṇānam saṅkhasaṅkhāte nibbāne,

nibbānārammaṇāya vimuttiyā vimuccantīti attho. Imasmiṃ tṛtīye vivatṭetvā

arahattameva patto esa bhikkhu. Idāni taṃ khīṇāsavaṃ thomento **te**

khemappattāti-ādimāha. Tattha **khemappattāti** khemabhāvaṃ pattā.

Sukhinoti lokuttarasukhena sukhitā. **Diṭṭhadhammābhini**bbutāti abbhantare

kilesābhāvena diṭṭhadhammeyeva abhinibbutā. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva

kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

4. Himavantasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **padāleyyāti** bhindeyya. **Chavāyāti** lāmikāya. **Samādhissa**

samāpattikusalo hotīti āhārasappāya-utusappāyāni pariggahetvā samādhim

samāpajjitum kusalo hoti cheko samattho paṭibalo. **Samādhissa tṭitikusaloti**

samādhissa tṭitīyam kusalo, samādhim tṭhapetum sakkotīti attho. **Samādhissa**

vuṭṭhānakusaloti samādhissa vuṭṭhāne kusalo, yathāparicchedena vuṭṭhātum

sakkotīti attho. **Samādhissa kallitakusaloti**² samādhissa kallatāya kusalo,

samādhicittam hāsetum kalam kātum sakkotīti attho. **Samādhissa**

gocarakusaloti samādhissa asappāye anupakārake dhamme vajjetvā sappāye

upakārake sevantopi, “ayam

1. Saṅgāti kilesasaṅgato (Ka)

2. Kallatākusaloti (Syā, Ka)

samādhinimittārammaṇo, ayaṃ lakkhaṇārammaṇo”ti jānantopi samādhissa gocarakusalo nāma hoti. **Samādhissa abhinīhāra**kusaloti upari-uparisaṃpattisaṃpajjanatthāya paṭhamajjhānādisamādhim abhinīharitum sakkonto samādhissa abhinīhāra kusalo nāma hoti. So paṭhamajjhānā vuṭṭhāya dutiyaṃ saṃpajjati, dutiyajjhānā -pa- tatiyajjhānā vuṭṭhāya catuttham saṃpajjati.

5. Anussatiṭṭhānasuttavaṇṇanā

25. Pañcame **anussatiṭṭhānā**nīti anussatikāraṇāni. **Itipi so Bhagavāti-**ādīni Visuddhimagge¹ vitthāritāneva. **Idampi kho bhikkhave ārammaṇaṃ karitvā**ti idaṃ Buddānussatikammaṭṭhānaṃ ārammaṇaṃ karitvā. **Visujjhantī**ti paramavisuddhim nibbānaṃ pāpuṇanti. Sesam sabbattha uttānatthameva. Imasmiṃ pana sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāni kathitānīti veditabbāni.

6. Mahākaccānasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **sambādheti** pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamoti** ettha okāsā vuccanti cha anussatiṭṭhānāni, tesam adhigamo. **Visuddhiyāti** visujjhanatthāya. **Sokaparidevānaṃ samatikkamāyāti** sokānañca paridevānañca samatikkamatthāya. **Atthaṅgamāyāti** atthaṃ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyāti** saḥavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyāti** apaccayaparinibbānassa paccakkhikiriyatthāya.

Sabbasoti sabbākārena. **Ākāsasamenāti** alagganaṭṭhena ceva apalibuddhaṭṭhena ca ākāsasadisena. **Vipulenāti** na parittakena. **Mahaggatenāti** mahantabhāvaṃ gatena, mahantehi vā ariyasāvaṃkehi gatena, paṭipannenaṭṭhi attho. **Appamāṇenāti** pharaṇa-appamāṇatāya appamāṇena. **Averenāti** akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenāti** kodhadukkhavajjitena. Sabbametam Buddhānussaticittameva sandhāya vuttam. Paratopi eseṇa nayo. **Visuddhidhammāti** visujjhanasabhāvā. Imasmimpi sutte cha anussatiṭṭhānāni missakāneva kathitānīti.

1. Visuddhi 1. 191 piṭṭhe.

7. Paṭhamasamayasuttavaṇṇanā

27. Sattame **manobhāvanīyassāti** ettha manam bhāveti vaḍḍhetīti manobhāvanīyo. **Dassanāyāti** dassanattamam. **Nissaraṇanti** niggamanam vūpasamanam. **Dhammam desetīti** kāmarāgappajahanattāya asubhakammaṭṭhānam katheti. Dutiyavārādīsu byāpādappahānāya mettākammaṭṭhānam, thinamiddhappahānāya thinamiddhavinodanakammaṭṭhānam ālokasaññam vā vīriyārambhavatthu-ādīnam vā aññataram, uddhaccakukkuccappahānāya samathakammaṭṭhānam, vicikicchāpahānāya tiṇṇam ratanānam guṇakatham kathento dhammam desetīti veditabbo. **Āgammāti** ārabhha. **Manasikarototi** ārammaṇavasena citte karontassa. **Anantarā āsavānam khayō hotīti** anantarāyena āsavānam khayō hoti.

8. Dutiyasamayasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **maṇḍalamāleti** bhojanasālāya. **Cārittakilamathoti** piṇḍapātacariyāya uppannakilamatho. **Bhattakilamathoti** bhattadaratho. **Vihārapacchāyāyanti** vihārapaccante chāyāya. **Yadevassa divā samādhinimittam manasikataṃ hotīti** yaṃ eva tassa tato purimadivasabhāge samathanimittam citte kataṃ hoti. **Tadevassa tasmim samaye samudācaratīti** tamyeva etassa tasmim samaye divāvihāre nisinnassa manodvāre sañcarati. **Ojaṭṭhāyīti** ojāya ṭhito paṭiṭṭhito. **Phāsukassa hotīti** phāsukaṃ assa hoti. **Sammukhāti** kathentassa sammukhaṭṭhāne. **Sutanti** sotena sutam. **Paṭiggahitanti** cittena paṭiggahitam.

9. Udāyīsuttavaṇṇanā

29. Navame **Udāyinti** Lāḷudāyittheram. **Suṇomaham āvusoti** āvuso nāham badhiro, suṇāmi Bhagavato vacanam, pañham pana upaparikkhāmīti. **Adhicittanti** samādhivipassanācittam. **Idam bhante anussatiṭṭhānanti** idam jhānattayasāṅkhātāṃ anussatikāraṇam. **Diṭṭhadhammasukhavihārāya samvattatīti** imasmim yeve attabhāve sukhavihārattāya pavattati. **Ālokasaññanti** ālokanimutte uppannasaññam. **Divā saññam adhiṭṭhātīti** divāti saññam

ṭhapeti. **Yathā divā tathā rattinti** yathānena divā ālokasaññā manasikatā, rattimpi tatheva taṃ manasi karoti. **Yathā rattim tathā divāti** yathā vānena rattim ālokasaññā manasikatā, divāpi taṃ tatheva manasi karoti. **Vivaṭenāti** pākaṭena. **Apariyonaddhenāti** nīvaraṇehi anonaddhena. **Sappabhāsaṃ cittam bhāveti**ti dibbacakkhuñāṇaṭṭhāya sahoḥbhāsakaṃ cittam brūheti vaḍḍheti. Yaṃ pana “ālokasaññaṃ manasi karoti”ti vuttaṃ, taṃ thinamiddhavinodanālokasaññaṃ sandhāya vuttaṃ, na dibbacakkhuñāṇālokanti veditabbaṃ. **Ñāṇadassanappaṭilābhāyāti** dibbacakkhusaṅkhātassa ñāṇadassanassa paṭilābhāya.

Imameva kāyanti—ādīsu yaṃ vattaḥkammaṃ siyā, taṃ sabbam sabbākārena vitthārato Visuddhimagge kāyagatāsaticammaṭṭhāne vuttaṃ. **Kāmarāgappahānāyāti** pañcakāmaguṇikassa rāgassa pahānatthāya. **Seyyathāpi passeyyāti** yathā passeyya. **Sarīranti** matasarīraṃ. **Sivathikāya chaṭṭitanti** susāne apavidḍhaṃ. Ekāhaṃ matassa assāti **ekāhamataṃ**. Dvīhaṃ matassa assāti **dvīhamataṃ**. Tīhaṃ matassa assāti **tīhamataṃ**. Bhastā viya vāyunā uddhaṃ jīvitapariyādānā yathānukkamaṃ samuggatena sūnabhāvena dhumātattā uddhumātaṃ, uddhumātaṃ uddhumātakaṃ. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ uddhumātanti **uddhumātakaṃ**. Vinīlaṃ vuccati viparibhinnavaṇṇaṃ, vinīlameva **vinīlakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vinīlanti **vinīlakaṃ**. Maṃsussadaṭṭhānesu rattavaṇṇassa pubbasannicayaṭṭhānesu setavaṇṇassa yebhuyyena ca nīlavaṇṇassa nīlaṭṭhāne nīlasāṭakapārutasseva chavasārīrassetaṃ adhivacanaṃ. Paribhinnaṭṭhānehi navahi vā vaṇamukhehi vissandamānaṃ pubbaṃ vipubbaṃ, vipubbameva **vipubbakaṃ**. Paṭikūlattā vā kucchitaṃ vipubbanti vipubbakaṃ. Vipubbakaṃ jātaṃ tathābhāvaṃ gatanti **vipubbakajātaṃ**.

So imameva kāyanti so bhikkhu imaṃ attano kāyaṃ tena kāyena saddhiṃ ñāṇena upasaṃharati upaneti. Kathaṃ? **Ayampi kho kāyo evaṃdhammo evaṃbhāvī evaṃanattī**toti. Idaṃ vuttaṃ hoti—āyu usmā viññāṇanti imesaṃ tiṇṇaṃ dhammānaṃ atthitāya ayaṃ kāyo ṭhānagamanādikhāmo hoti, imesaṃ pana vigamā ayampi evaṃdhammo evaṃpūṭisabhāvoyevāti. **Evaṃbhāvī**ti evamevaṃ uddhumātādibhedo bhavissati. **Evaṃanattī**toti evaṃ¹ uddhumātādibhāvaṃ anatikkanto.

1. Etaṃ anatītoti etaṃ (Sī)

Khajjamānanti udarādīsu nisīditvā udaramaṁsa-oṭṭhamāṁsa-akkhikamaṁsādīni luñcitvā luñcitvā khādiyamānaṁ. **Samāṁsalohitanti** sesāvasesamaṁsalohitayuttaṁ. **Nimmaṁsalohitamakkhanti** maṁse khīṇepi lohitaṁ na sussati, taṁ sandhāya vuttaṁ “nimmaṁsalohitamakkhitaṁ”ti. **Aññenāti** aññena disābhāgena. **Hatthaṭṭhikanti** catusaṭṭhibhedampi hatthaṭṭhikaṁ pāṭiyekkaṁ pāṭiyekkaṁ vippakiṇṇaṁ. **Pādaṭṭhikā**disupi eseṁ nayo. **Terovassikā**nīti atikkantaṁvaccharāni. **Pūtī**nīti abbhokāse ṭhitāni vātātapavutṭhisamphassaṁ terovassikāneva pūtīni honti, antobhūmigatāni pana cirataṁ tiṭṭhanti. **Cuṇṇakajātā**nīti cuṇṇavicuṇṇaṁ hutvā vippakiṇṇāni. Sabbattha **so imamevāti** vuttanayena khajjamānādīnaṁ vasena yojanā kātabbā. **Asmimānasamugghātā**yāti asmīti pavattassa navavidhassa mānassa samugghātathāya. **Anekadhātupaṭivedhā**yāti anekadhātūnaṁ paṭivijjhanathāya. **Satova abhikkamatī**ti gacchanto satipaṇṇāhi samannāgatova gacchati. **Satova paṭikkamatī**ti paṭinivattantopi satipaṇṇāhi samannāgatova nivattati. Sesapadesupi eseṁ nayo. **Satisampajaññā**yāti satiā ca ñāṇassa ca atthāya. Iti imasmim sutte satiñāṇāni missakāni kathitānīti.

10. Anuttariyasuttavaṇṇanā

30. Dasame **uccāvacanti** yaṁkiñci mahantakhuḍḍakaṁ, uccaṇīcaṁ vā. **Hīnanti** nihīnaṁ. **Gammanti** gāmaṁvāsikānaṁ dassanaṁ. **Pothujjanikanti** puthujjanānaṁ santakaṁ. **Anariyanti** na ariyaṁ na uttamaṁ na parisuddhaṁ. **Anatthasaṁhitanti** na atthasaṁnissitaṁ. **Na nibbidā**yāti na vaṭṭe nibbindanathāya. **Na virāgā**yāti na rāgādīnaṁ virajjanathāya. **Na nirodhā**yāti na rāgādīnaṁ appavattinirodhāya. **Na upasamā**yāti na rāgādīnaṁ vūpasamanathāya. **Na abhiññā**yāti na abhijānanathāya. **Na sambodhā**yāti na sambodhisāṅkhātassa catumaggañāṇāṇassa paṭivijjhanathāya. **Na nibbānā**yāti na nibbānassa sacchikiriyāya.

Navitṭhasaddhoti patiṭṭhitasaddho. **Nivitṭhapemoti** patiṭṭhitapemo. **Ekantagatoti**¹ ekantaṁ gato, acalappattoti² attho. **Abhippasannoti** ativiya pasanno. **Etadānuttariyanti** etaṁ anuttaraṁ. **Hatthismimpi sikkhatī**

1. Ekantigatoti (Sī)

2. Acalasaddhoti (Sī, Syā)

hatthinimittam sikkhitabbam hatthisippam sikkhati. Sesapadesupi eseva nayo. **Uccāvacanti** mahantakhuddakam sippam sikkhati.

Upaṭṭhitā pāricariyeti pāricariyāya paccupaṭṭhitā. **Bhāvayanti anussatinti** anuttaram anussatiṃ bhāventi. **Vivekappaṭisaṃyuttanti** nibbānanissitam katvā. **Khemanti** nirupaddavam. **Amatagāminanti** nibbānagāminam, ariyamaggaṃ bhāventīti attho. **Appamāde pamoditāti** satiyā avippavāsasaṅkhāte appamāde āmoditā pamoditā. **Nipakāti** nepakkena samannāgatā. **Sīlasaṃvutāti** sīlena saṃvutā pihitā. **Te ve kālena paccetīti** te ve yuttappayuttakāle jānanti. **Yattha dukkham nirujjhatīti** yasmim ṭhāne sakalam vaṭṭadukkham nirujjhati, tam amataṃ mahānibbānam te bhikkhū jānantīti. Imasmim sutte cha anuttariyāni missakāni kathitānīti.

Anuttariyavaggo tatiyo.

4. Devatāvagga

1. Sekhasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **sekhassāti** sattavidhassa sekhasa. Puthujjane pana vattabbameva natthi. **Parihānāyāti** uparūpariguṇaparihānāya¹.

2-3. Aparihānasuttadvayaṇṇanā

32-33. Dutīye **Satthugāravatāti** Satthari garubhāvo. **Dhammagāravatāti** navavidhe lokuttaradhamme garubhāvo. **Samghagāravatāti** saṃghe garubhāvo. **Sikkhagāravatāti** tīsu sikkhāsu garubhāvo. **Appamādagāravatāti** appamāde garubhāvo. **Paṭisanthāragāravatāti** dhammāmisavasena duvidhe paṭisanthāre garubhāvo. Satthā² garu assāti **Satthugaru**. Dhammo³ garu assāti **Dhammagaru**. **Tibbagāravoti** bahalagāravo.

1. Uparūpariguṇehi parihānāya (Sī), upariguṇehi parihānāya (Syā)

2. Satthari (Syā, Ka)

3. Dhamme (Syā, Ka)

paṭisanthāre gāravo assāti **paṭisanthāragāravo**. Tatiye **sappatissoti** sajettṭhako sagāravo. Hirottappaṃ panettha missakaṃ kathitaṃ.

4. Mahāmoggallānasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **Tisso nāma bhikkhū**ti therasseva saddhivihāriko.
Mahiddhiko mahānubhāvoti ijghanatṭhena mahatī iddhi assāti mahiddhiko.
 Anupharaṇatṭhena mahā ānubhāvo assāti mahānubhāvo. **Cirassaṃ kho mārisa Moggallāna imaṃ pariyāyamakāsīti** evarūpaṃ loke pakatiyā piyasamudāhāravacanaṃ¹ hoti. Lokiyā hi cirassaṃ āgatampi anāgatapubbampi manāpajātiyaṃ āgataṃ disvā “kuto bhavaṃ āgato, cirassaṃ bhavaṃ āgato, kathaṃ te idhāgamanamaggo ñāto, kiṃ maggamūlhoṣī”ti-ādīni vadanti. Ayaṃ pana āgatapubbattāyeva evamāha. Thero hi kālena kālaṃ brahmalokaṃ gacchatiyeva. Tattha **pariyāyamakāsīti** vāraṃ akāsi. **Yadidaṃ idhāgamanāyāti** yo ayaṃ idhāgamanāya vāro, taṃ cirassaṃ akāsīti vuttaṃ hoti. **Idamāsaṇaṃ paññattanti** mahārahaṃ brahmapallaṅkaṃ paññāpetvā evamāha. **Aveccappasādenāti** adhigatena acalena maggappasādena. Imasmiṃ sutte sotāpattimaggañāṇaṃ kathitaṃ.

5. Vijjābhāgiyasuttavaṇṇanā

35. Pañcame **vijjābhāgiyāti** vijjakoṭṭhāsikā. **Aniccasaññāti** aniccānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Anicce dukkhasaññāti** dukkhānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Dukkhe anattasaññāti** anattānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Pahānasaññāti** pahānānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Virāgasaññāti** virāgānupassanāñāṇe uppannasaññā. **Nirodhasaññāti** nirodhānupassanāñāṇe uppannasaññā.

1. Piyasamudācāravacanaṃ (Ka) Ma-Ṭṭha 2. 201 piṭṭhepi passitabbaṃ.

6. Vivādamūlasuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe **vivādamūlānī**ti vivādassa mūlāni. **Kodhanoti** kujjhanalakkhaṇena kodhena samannāgato. **Upanāhī**ti vera-appaṭinissaggalakkhaṇena upanāhena samannāgato. **Ahitāya dukkhāya devamanussānanti** dvinnam bhikkhūnam vivādo katham devamanussānam ahitāya dukkhāya saṁvattati? Kosambakakkhandhake viya dvīsu bhikkhūsu vivādam āpannesu tasmim vihare tesam antevāsikā vivadanti, tesam ovādam gaṇhanto bhikkhunisaṁgho vivadati. Tato tesam upaṭṭhākā vivadanti, atha manussānam ārakkhadevatā dve koṭṭhāsā honti. Tattha dhammavādīnam ārakkhadevatā dhammavādīniyo honti, adhammavādīnam adhammavādīniyo. Tato ārakkhadevatānam mittā bhummadevatā bhijjanti. Evaṁ paramparāya yāva brahmalokā ṭhapetvā ariyasāvake sabbe devamanussā dve koṭṭhāsā honti. Dhammavādīhi pana adhammavādinova bahutarā honti. Tato yaṁ bahukehi gahitaṁ, taṁ gacchanti. Dhammaṁ vissajjetvā bahutarāva adhammaṁ gaṇhanti. Te adhammaṁ purakkhatvā viharantā apāye nibbattanti. Evaṁ dvinnam bhikkhūnam vivādo devamanussānam ahitāya dukkhāya hoti. **Ajjhattaṁ vā**ti tumhākaṁ abbhantaraparisāya. **Bahiddhā**ti paresam parisāya.

Makkhīti paresam guṇamakkhanalakkhaṇena makkhena samannāgato. **Paḷāsī**ti yugaggāhalakkhaṇena paḷāsena samannāgato. **Issukī**ti parassa sakkārādīni issāyanalakkhaṇāya issāya samannāgato. **Maccharī**ti āvāsamacchariyādīhi samannāgato. **Saṭhoti** kerāṭiko. **Māyāvī**ti katapaṭicchādako. **Pāpicchoti** asantasambhāvanicchako dussīlo. **Micchādīṭṭhī**ti natthikavādī ahetuvādī akiriyavādī. **Sandiṭṭhiparāmāsī**ti sayam diṭṭhameva parāmasati. **Ādhānaggāhī**¹ dalhaggāhī. **Duppaṭinissaggī**ti na sakkā hoti gahitaṁ vissajjāpetum. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitanti.

7. Dānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **Velukaṇḍakī**ti Velukaṇḍakanagaravāsini. **Chalaṅgasamannāgatanti** chahi guṇaṅgehi samannāgataṁ. **Dakkhiṇaṁ patitṭhāpetī**ti dānam deti. **Pubbeva dānā sumanoti** dānam dassāmīti māsaddhamāsato

1. Ādānaggāhī (Syā)

paṭṭhāya somanassappatto hoti. Ettha hi pubbacetanā dassāmīti cittuppadakālato paṭṭhāya “ito uṭṭhitena dānaṃ dassāmī”ti khettaggahaṇaṃ ādiṃ katvā cintentassa labbhati. **Dadaṃ cittaṃ pasādetīti** evaṃ vuttā muñcacetanā pana dānakāleyeva labbhati. **Datvā attamano hotīti** ayaṃ pana aparacetanā aparāparaṃ anussarantassa labbhati. **Vītarāgāti** vigatarāgā khīṇāsavā. **Rāgavinayāya vā paṭipannāti** rāgavinayapaṭipadaṃ paṭipannā. Ukkatṭhadesanā cesā, na kevalaṃ pana khīṇāsavānaṃ, anāgāmisakadāgāmisotāpānnānampi antamaso tadahupabbajitassa bhaṇḍagāhakaśāmaṇerassāpi dinnā dakkhiṇā chaḷaṅgasamannāgatāva hoti. Sopi hi sotāpattimaggaṭṭhameva pabbajito.

Yaññaassa sampadāti dānassa paripuṇṇatā. **Saññaṭāti** silasaññaṃmena saññaṭatā. **Sayaṃ ācamayitvānāti** attanāva hatthapāde dhovitvā mukhaṃ vikkhāletvā. **Sakehi¹ pāṇibhīti** attano hatthehi. Sayehītipi² pāṭho. **Saddhoti** ratanattayaguṇe saddahanto. **Muttena cetasāti** lābhamaccharādīhi vimuttena cittaṇa. **Abyāpajjhaṃ sukhāṃ lokanti** niddukkhaṃ ulārasukhasomanassaṃ devalokaṃ.

8. Attakārīsuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **addasaṃ vā assosiṃ vāti** akkhīni ummīletvā mā addasaṃ, asukasmīṃ nāma ṭhāne vasatīti mā assosiṃ, kathentassa vā vacanaṃ mā assosiṃ. **Kathaṃ hi nāmāti** kena nāma kāraṇena. **Ārambhadhātūti³** ārabhanavasena pavattavīriyaṃ. **Nikkamadhātūti** kosajjato nikkhamanasabhāvaṃ vīriyaṃ. **Parakkamadhātūti** parakkamasabhāvo. **Thāmadhātūti** thāmasabhāvo. **Ṭhitidhātūti** ṭhitisabhāvo. **Upakkamadhātūti** upakkamasabhāvo. Sabbaṃ cetaṃ tena tenākārena pavattassa vīriyasappa nāmaṃ.

9-10. Nidānasuttādivaṇṇanā

39-40. Navame **kammānanti** vaṭṭagāmikammānaṃ. **Samudayāyāti** piṇḍakaraṇatthāya. **Nidānanti** paccayo. **Lobhajenāti** lobhato jātena.

1. Schi (Sī)

2. Sakehītipi (Sī), saññehītipi (Ka)

3. Ārambhadhātūti (Ka)

na paññāyanti “evarūpena kammaena nibbattā”ti na dissanti. Sukkapakkhe **kammānanti** vivaṭṭagāmikammānaṃ. Iti imasmim̐ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ. Dasame **Niculavaneti**¹ Mahāmucalindavane. **Saddhammoti** Sāsanasaddhammo.

11. Dārukkhandhasuttavaṇṇanā

41. Ekādasame **cetovasippattoti** cittavasibhāvaṃ patto. **Pathavīveva adhimucceyyāti** thaddhākāraṃ pathavīdhātūti sallakkheyya. **Yaṃ nissāyāti** yaṃ vijjamānaṃ thaddhākāraṃ pathavīdhātum̐ nissāya amum̐ dārukkhandhaṃ pathavīveva adhimucceyya, sā ettha pathavīdhātu atthīti. Iminā nayena sesapadānīpi vedītabbāni. Yatheva hi tasmim̐ thaddhākārā pathavīdhātu atthi, evaṃ yūsākārā āpodhātu, uṇhākārā tejodhātu, vitthambhanākārā vāyodhātu, rattavaṇṇamhi sāre padumapupphavaṇṇā subhadhātu, pūtibhūte cuṇṇe ceva pheggupapaṭikāsu ca amanuññaṇṇā asubhadhātu, taṃ nissāya² amum̐ dārukkhandhaṃ asubhantveva adhimucceyya sallakkheyyāti. Imasmim̐ sutte missakavihāro nāma kathito.

12. Nāgitasuttavaṇṇanā

42. Dvādasame **gāmantavihārīti** gāmantasenaśanavāsīm̐. **Samāhitaṃ nisinnanti** tasmim̐ gāmantasenaśane samādhim̐ appetvā nisinnaṃ. **Idānimanti** idāni imaṃ. **Samādhimhā cāveśatīti** samādhito uṭṭhāpessati. **Na attamano homīti** na sakamano homi. **Pacalāyamānanti** niddāyamānaṃ. **Ekattanti** ekasabhāvaṃ, ekaggatābhūtaṃ araññaśāññaṃyeva citte karissatīti attho. **Anurakkhissatīti** anuggaṇhissati. **Avimuttaṃ vā cittaṃ vimocessatīti** aññaśmim̐ kāle avimuttaṃ cittaṃ idāni pañcahi vimuttihi vimocayissati. **Riñcatīti** vajjeti³ vissajjeti. **Paṭipañāmetvāti** panuditvā⁴ vissajjetvā. **Uccārapassāvakkammāyāti** uccārapassāvakkaraṇatthāya. Iminā ettakena ṭhānena Sathārā araññasenaśanassa vaṇṇo kathito. Suttassa pana paṭhamakoṭṭhāse yaṃ vattabbaṃ, taṃ heṭṭhā vuttamevāti.

Devatāvaggo⁵ catuttho.

1. Veluvaneti (Syā, Ka)

3. Cajati (Sī)

4. Pannarivā (Ka)

2. Tannissāyeva (Sī, Syā)

5. Sekkhaparihāniyavaggo (Syā)

5. Dhammikavagga

1. Nāgasuttavaṇṇanā

43. Pañcamassa paṭhame **āyasmatā Ānandena saddhinti** idaṃ “āyāmānandā”ti therāṃ āmantetvā gatattā vuttaṃ, Satthā pana anūnehi pañcahi bhikkhusatehi parivuto tattha agamāsīti veditabbo. **Tenupasaṅkamīti** teheva pañcahi bhikkhusatehi parivuto upasaṅkami. **Parisīñcivāti** vohāravacanametam, nhāyivāti attho. **Pubbāpayamānoti** rattadupaṭṭam nivāsetvā uttarāsaṅgacīvaraṃ dvīhi hatthehi gahetvā pacchimalokadhātum piṭṭhito katvā puratthimalokadhātum abhimukho vodakabhāvena gattāni pubbasadisāni kurumāno aṭṭhāsīti attho. Bhikkhusaṅghopi tena tena ṭhānena otarivā nhatvā paccuttaritvā Satthāraṃyeva parivāretvā aṭṭhāsi. Iti tasmim samaye ākāśato patamānaṃ rattasuvaṇṇakuṇḍalaṃ viya sūriyo pacchimalokadhātum paṭipajji, parisuddharajatamaṇḍalo viya pācīnalokadhātuto cando abbhuggaṇchi, majjhaṭṭhānepi pañcabhikkhusataparivāro Sammāsambuddho chabbaṇṇabuddharasmiyo vissajjetvā Pubbakoṭṭhakanadītire lokaṃ alaṅkurumāno aṭṭhāsi.

Tena kho pana samayena -pa- Seto nāma nāgoti setavaṇṇatāya evamladdhanāmo hatthināgo. **Mahātūriyatālītavāditenāti** mahantena tūriyatālītavāditenā. Tattha paṭhamam saṅghaṭṭanaṃ tālītaṃ nāma hoti, tato param vāditaṃ. **Janoti** hatthidassanattham sannipatitamahājano. **Disvā evamāhāti** aṅgapaccaṅgāni ghaṃsitvā nhāpetvā uttāretvā bahitīre ṭhapetvā gattāni vodakāni katvā hatthālaṅkārena alaṅkataṃ taṃ mahānāgaṃ disvā idaṃ “abhirūpo vata bho”ti pasamsāvacanam āha. **Kāyupapannoti** sarīrasampattiya upapanno, paripuṇṇaṅgapaccaṅgoti attho. **Āyasmā Udāyīti** paṭisambhidāppatto Kāḷudāyitthero. **Etadavocāti** taṃ mahājanaṃ hatthissa vaṇṇam bhaṇantaṃ disvā “ayaṃ jano ahetukapaṭisandhiyaṃ nibbatta hatthino vaṇṇam katheti, na Buddhahatthissa. Ahaṃ dāni iminā hatthināgena upamaṃ katvā¹ Buddhanāgassa

vaṇṇaṃ kathessāmi”ti cintetvā etaṃ “hatthimeva nu kho bhante”ti-
ādivacanaṃ avoca. Tattha **mahantanti** ārohasampannaṃ. **Brahantanti**
pariṇāhasampannaṃ. **Evamāhāti** evaṃ vadati. Atha Bhagavā yasmā ayaṃ
nāgasaddo hatthimhiceva assaṅga-uragarukkhamanussesu cāpi pavattati,
tasmā **hatthimpi khoti**-ādimāha.

Āgunti pāpakaṃ lāmaṃ akusaladhammaṃ. **Tamahaṃ nāgoti brūmi**
taṃ ahaṃ imehi tīhi dvārehi dasannaṃ akusalakammappathānaṃ
dvādasannaṃ akusalacittānaṃ akaraṇato nāgoti vadāmi. Ayañhi na āgum
karotīti iminā atthena nāgo. **Imāhi gāthāhi anumodāmi** imāhi
catusaṭṭhipadāhi soḷasahi gāthāhi anumodāmi abhinandāmi.

Manussabhūtanti devādi bhāvaṃ anupagantvā¹ manussameva bhūtaṃ.
Attadantanti attanāyeva dantaṃ, na aññehi damathaṃ upanītaṃ. Bhagavā hi
attanā uppāditeneva maggadamaṭṭhena cakkhutopi danto, sotatopi, ghānatopi,
jivhātopi, kāyatopi, manatopīti imesu chasu ṭhānesu danto santo nibbuto
parinibbuto. Tenāha “attadantaṃ”ti. **Samāhitanti** duvidhenāpi samādhinā
samāhitaṃ. **Iriyamānanti** viharamānaṃ². **Brahmapatheti** seṭṭhapathe
amatapathe nibbānapathe. **Cittassūpasame ratanti** paṭhamajjhānena pañca
nīvaraṇāni vūpasametvā, dutiyajjhānena vitakkavicāre, tatiyajjhānena pīṭim,
catutthajjhānena sukhadukkhaṃ vūpasametvā tasmim cittassūpasame rataṃ
abhirataṃ.

Namassantīti kāyena namassanti, vācāya namassanti, manasā
namassanti, dhammānudhammapaṭṭipattiyā namassanti, sakkaronti garuṃ
karonti. **Sabbadhammāna pāragunti** sabbesaṃ
khandhāyatanadhātudhammānaṃ abhiññāpāragū pariññāpāragū
pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragūti
chabbidhena pāragamanena pāragataṃ pārapattaṃ matthakappattaṃ.
Devāpi taṃ namassantīti dukkhappattā subrahmadevaputtādayo sukhappattā
ca sabbeva dasasahassacakkavālāvāsino devāpi tumhe namassanti. **Iti me**
Arahato sutanti iti mayā catūhi kāraṇehi arahāti laddhāvohārānaṃ
tumhākaṃyeva santike sutanti dīpeti.

1. Anupagantvā mānusaṃ gantvā (Ka)

2. Visādamānaṃ (Ka)

Sabbasaṃyojanāti sabbāni dasavidhasaṃyojanāni atikkantaṃ. **Vanā nibbanamāgatanti** kilesavanato nibbanam kilesavanarahitaṃ nibbanam āgataṃ sampattaṃ. **Kāmehi nekkhammaratanti** duvidhehi kāmehi nikkhantattā pabbajjā aṭṭha samāpattiyo cattāro ca ariyamaggā kāmehi nekkhammaṃ nāma, tattha rataṃ abhirataṃ. **Muttaṃ selāva kañcananti** seladhātuto muttaṃ kañcanasadisaṃ.

Sabbe accarucīti sabbasatte atikkamitvā pavattaruci. Aṭṭhamakañhi atikkamitvā pavattarucitāya sotāpanno accaruci nāma, sotāpannaṃ atikkamitvā pavattarucitāya sakadāgāmī -pa- khīṇāsavaṃ atikkamitvā pavattarucitāya Paccekabuddho, Paccekabuddhaṃ atikkamitvā pavattarucitāya Sammāsambuddho accaruci nāma. **Himavāvaññe**¹ **siluccayeti** yathā Himavā pabbatarājā aññe pabbate atirocati, evaṃ atirocatīti attho. **Saccanāmoti** tacchanāmo bhūtanāmo āguṃ akaraṇeneva nāgoti evaṃ avitathanāmo.

Soraccanti sucisīlaṃ. **Avihimsāti** karuṇā ca karuṇāpubbabhāgo ca. **Pādā nāgassa te duveti** te Buddhanāgassa duve purimapādā.

Tapoti dhutasamādānaṃ². **Brahmacariyanti** ariyamaggasīlaṃ. **Caraṇā nāgassa tyāpareti** te Buddhanāgassa apare dve pacchimapādā. **Saddhāhatthoti** saddhāmayāya soṇḍāya samannāgato. **Upekkhāsetadantavāti** chaḷaṅgupekkhāmayehi setadanteḥi samannāgato.

Sati gīvāti yathā nāgassa aṅgapaccaṅgasmiṃ sirājālānaṃ gīvā patiṭṭhā, evaṃ Buddhanāgassa soraccādīnaṃ dhammānaṃ sati, tena vuttaṃ “sati gīvā”ti. **Siro paññāti** yathā hatthināgassa siro uttamaṅgo, evaṃ Buddhanāgassa sabbaññutaññānaṃ. Tena hi so sabbadhamme jānāti. Tena vuttaṃ “siro paññā”ti. **Vīmaṃsā dhammacintanāti** yathā hatthināgassa aggaṣoṇḍo vīmaṃsā nāma hoti. So tāya thaddhamudukam khāditabbākhaḍḍitabbāṇca vīmaṃsati, tato pahātabbam pajahati, ādātabbam ādiyati, evameva Buddhanāgassa dhammakotṭhāsaparicchedakañāṇasaṅkhātā dhammacintanā vīmaṃsā. Tena hi ñāṇena so bhabbābhabbe³ jānāti. Tena vuttaṃ “vīmaṃsā

1. Himavāññe (Syā, Ka)

2. Vattasamādānaṃ (Syā)

3. Sevittabbāsevitabbe (Ka)

dhammacintanā”ti. **Dhammakucchisamātapoti**¹ dhammo vuccati catutthajjhānasamādhī, kucchiyeva samātapo kucchisamātapo. Samātapo nāma samātapanaṭṭhānaṃ. Dhammo kucchisamātapo assāti dhammakucchisamātapo. Catutthajjhānasamādhismim̐ ṭhitassa hi te te iddhividhādidhammā ijjhanti, tasmā so kucchisamātapoti vutto. **Vivekoti** kāyacitta-upadhiviveko. Yathā nāgassa vāladhi makkhikā vāreti, evaṃ Tathāgatassa viveko gahaṭṭhapabbajite vāreti. Tasmā so **vāladhīti** vutto.

Jhāyīti duvidhena jhānena jhāyī. **Assāsarototi** nāgassa hi assāsapassāsā viya Buddhanāgassa phalasamāpatti, tattha rato, assāsapassāsēhi viya tāya vinā na vattatīti attho. **Sabbattha saṃvutoti** sabbadvāresu saṃvuto. **Anavajjānīti** sammā-ājīvena uppannabhojanāni. **Sāvajjānīti** pañcavidhamicchājīvavasena uppannabhojanāni.

Aṇum̐thūlanti khuddakañca mahantañca. **Sabbaṃ chetvāna bandhananti** sabbaṃ dasavidhampi saṃyojanaṃ chinditvāna. **Nupalippati lokenāti** lokena saddhim̐ taṇhāmānadiṭṭhilepehi na lippati. **Mahāginīti** mahā-aggi. **Viññūhi desitāti** idha paṭisambhidāppatto Kāḷudāyittherova viññū paṇḍito, tena desitāti attho. **Viññassanti mahānāgā, nāgaṃ nāgena desitanti** Udāyittheranāgena desitaṃ Buddhanāgaṃ itare khīṇāsavā nāgā vijānissanti.

Sarīraṃ vijahaṃ nāgo, parinibbissatīti Bodhipallāne kilesaparinibbānena parinibbuto, yamakasālantare anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyissati. Evaṃ paṭisambhidāppatto Udāyitthero soḷasahi gāthāhi catusaṭṭhiyā padehi Dasabalassa vaṇṇaṃ kathento desanaṃ niṭṭhāpesi, Bhagavā anumodī. Desanāvasāne caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pivimsūti.

2. Migasālāsuttavaṇṇanā

44. Dutiye **kathaṃ kathaṃ nāmāti** kena kena nāma kāraṇena. **Aññeyyoti** ājānitabbo. **Yatra hi nāmāti** yasmiṃ nāma dhamme.

1. Dhammakucchisamāvāpoti (Sī)

samasamagatikā¹ samabhāveneva samagatikā. **Bhavissantīti** jātā. **Sakadāgānipatto**² Tusitaṃ kāyaṃ upapannoti sakadāgānipuggalo hutvā Tusitabhavaneyeva nibbato. **Kathaṃ kathaṃ nāmāti** kena kena nu kho kāraṇena, kiṃ nu kho jānitvā desito, udāhu ajānitvāti. Thero kāraṇaṃ ajānanto **evaṃ kho panetaṃ bhagini Bhagavatā byākatanti** āha.

Ammakā ammakasaññāti³ itthī hutvā itthisaññāya⁴ eva samannāgatā. **Ke ca purisapuggalaparopariyañāṇeti** ettha purisapuggalaparopariyañāṇaṃ vuccati purisapuggalānaṃ tikkhamuduvaseṇa indriyaparopariyañāṇaṃ. Tasmā kā ca bālā migasālā, ke ca purisapuggalānaṃ indriyaparopariyañāṇe appaṭihatavisayā Sammāsambuddhā, ubhayametaṃ dūre suvidūreti ayamettha saṅkhepo.

Idāni migasālāya attano dūrabhāvaṃ dassento **chayime Ānandāti-** ādimāha. **Sorato hotīti** pāpato suṭṭhu orato virato hoti. Suratotipi pāṭho. **Abhinandanti sabrahmacārī ekattavāsenāti** tena saddhim ekatovāseṇa sabrahmacārī abhinandanti tussanti. Ekantavāsenāti pāṭho, satatavāsenāti attho. **Savanenapi akataṃ hotīti** sotabbayuttakaṃ asutaṃ hoti. **Bāhusaccenapi akataṃ hotīti** ettha bāhusaccaṃ vuccati vīriyaṃ, vīriyena kattabbayuttakaṃ akataṃ hotīti attho. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ hotīti** diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṃ appaṭividdhaṃ hoti. **Sāmāyikampi vimuttiṃ na labhatīti** kālānukālaṃ dhammassavanaṃ nissāya pītipāmojjaṃ na labhati. **Hānagāmiyeve hotīti** parihānimeva gacchati.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Paminantīti** pametuṃ tuletum ārabhanti. **Eko hīnoti** eko guṇehi hīno. **Eko paṇītoti** eko guṇehi paṇīto. **Taṃ hīti** taṃ pamāṇakaraṇaṃ.

Abhikkantataroti sundarataro. **Paṇītaroti** uttamataro. **Dhammasoto nibbahatīti** sūraṃ hutvā pavattamānavipassanāñāṇaṃ nibbahati,

1. Samasamagatiyāti (Ṭikāyaṃ)

2. Sakadāgāmisatto (Sī, Syā)

3. Ambakā ambakapaññāti (Si), ambakā ambakasaññāti (Syā)

4. Itthipaññāya (Sī)

ariyabhūmiṃ sampāpeti. **Tadantaraṃ ko jāneyyāti** taṃ antaraṃ taṃ kāraṇaṃ aññatra Tathāgatena ko jāneyyāti attho.

Kodhamānoti kodho ca māno ca. **Lobhadhammāti** lobhoyeva. **Vacīsaṅkhārāti**¹ ālāpasallāpavasena vacanāneva. **Yo vā panassa mādisoti** yo vā pana aññopi mayā sadiso Sammāsambuddhoyeva assa, so puggalesu pamāṇaṃ gaṇheyyāti attho. **Khaññatīti** guṇakhaṇaṇaṃ pāpuṇāti. **Ime kho Ānanda cha puggalāti** dve soratā, dve adhigatakodhamānalobhadhammā, dve adhigatakodhamānavacīsaṅkhārāti ime cha puggalā. **Gatinti** ñāṇagatiṃ. **Ekaṅgahīnāti** ekekena guṇaṅgena hīnā. Pūraṇo sīlena visesī ahosi, isidatto paññāya. Pūraṇassa sīlaṃ isidattassa paññāṭṭhāne ṭhitam, isidattassa paññā pūraṇassa sīlaṭṭhāne ṭhitāti.

3. Inasuttavaṇṇanā

45. Tatiye **dāliddiyanti** daliddabhāvo. **Kāmabhoginoti** kāme bhuñjanakasattassa. **Assakoti** attano santakena rahito. **Anālikoti** na aḍḍho². **Inaṃ ādiyatīti** jīvitum asakkonto inaṃ ādiyati. **Vaḍḍhiṃ paṭissuṇāti** dātum asakkonto vaḍḍhiṃ dassāmīti paṭijānāti. **Anucarantipi nanti** parisamajjhagaṇamajjhādīsu ātapaṭhapanapaṃsu-okiraṇādīhi vippakāraṃ pāpento pacchato pacchato anubandhanti. **Saddhā natthīti** okappanasaddhāmettakampi natthi. **Hirī natthīti** hiyīyanākārayamattakampi natthi. **Ottappaṃ natthīti** bhāyanākāramattakampi natthi. **Vīriyaṃ natthīti** kāyikavīriyamattakampi natthi. **Paññā natthīti** kammassakatapaññāmettakampi natthi. **Ināḍānasmim vadāmīti** iṇaggahaṇaṃ vadāmi. **Mā maṃ jaññūti**³ māmam jānātu.

Dāliddiyaṃ dukkhanti dhanadaliddabhāvo dukkham.
Kāmalābhābhijappinanti kāmalābhaṃ patthentānaṃ.
Pāpakammavinibbayoti pāpakammavaḍḍhako. **Saṃsappatīti** paripphandati.
Jānanti jānanto. **Yassa vipphaṇṇasārajāti** ye

1. Vacīsaṃsārāti (Sī)

2. Anāḷhiyoti na aḍḍho (Sī), anaddhikoti na addho (Syā), anāḷikoti anaḷo (Ka)

3. Jaññāti (Sī)

assa vipphaṇṇasārato jātā. **Yonimaññataranti** ekaṃ tiracchānayanim. **Dadam**
cittam pasādayanti cittam pasādentō dadamāno.

Kaṭaggāhoti jayaggāho anaparādhaggāho hoti. **Gharamesinoti**
gharāvāsaṃ pariyasantassa vasamānassa vā. **Cāgo puññaṃ pavaḍḍhatī**
cāgoti saṅkham gataṃ puññaṃ vaḍḍhati. Cāgā puññanti vā pāṭho.
Patitṭhitāti patitṭhitasaddhā nāma sotāpannassa saddhā. **Hirimanoti**
hirisampayuttacitto. **Nirāmisam sukhanti** tīṇi jhānāni nissāya
uppañjanakasukham. **Upekkhanti** catutthajjhānupekkham. **Āraddhavīriyoti**
paripuṇṇapaggahitavīriyo. **Jhānāni upasampajjā**ti cattāri jhānāni patvā.
Ekodi nipako satoti ekaggacitto kammassakatañāṇasatīhi ca samannāgato.

Evaṃ ñatvā yathābhūtanti evaṃ ettakaṃ kāraṇaṃ yathāsabhāvaṃ
jānitvā. **Sabbasaṃyojanakkhayeti** nibbāne. **Sabbasoti** sabbākārena.
Anupādāyāti aggahetvā. **Sammā cittam vimuccatī**ti idaṃ vuttaṃ hoti—
sabbasaṃyojanakkhayasaṅkhāte nibbāne sabbaso anupādiyitvā sammā
hetunā nayena maggacittaṃ vimuccati. “Etaṃ ñatvā yathābhūtaṃ,
sabbasaṃyojanakkhayan”¹tipi Pāliyaṃ likhitaṃ¹, tassa etaṃ
sabbasaṃyojanakkhayasaṅkhātaṃ nibbānaṃ yathābhūtaṃ ñatvāti attho.
Purimacchimehi pana saddhim na ghaṭṭiyati.

Tassa sammā vimuttassāti tassa sammā vimuttassa khīṇāsavassa.
Ñāṇam hotīti paccavekkhaṇāñāṇaṃ hoti. **Tādinoti** taṃ saṅghitassa. **Akuppā**ti
akuppārammaṇattā kuppakāraṇānaṃ kilesānaṃ abhāvena akuppā.
Vimuttīti maggavimuttiṃ phalavimuttiṃ. **Bhava**saṃyojanakkhayeti
bhava

1. Pāliṃ likhanti (Sī, Syā)

2. Uppannattā (Sī, Syā)

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

46. Catutthe **Cetīsūti** Cetiraṭṭhe. **Sayaṃjātiyanti** evaṃnāmake nigame. **Mahācundoti** Dhammasenāpatissa kaniṭṭhabhātiko. Dhamme yogo anuyogo etesanti **dhammayogā**. Dhammakathikānaṃ etaṃ nāmaṃ. **Jhāyantīti jhāyī**. **Apasādentīti** ghaṭṭenti himsanti. **Jhāyantīti** cintenti. **Pajjhāyantīti**-ādīni upasaggavasena vaḍḍhitāni. **Kimime jhāyantīti** kiṃ nāma ime jhāyanti. **Kintime jhāyantīti** kimatthaṃ ime jhāyanti. **Kathaṃ ime jhāyantīti** kena kāraṇena ime jhāyanti. **Amataṃ dhātuṃ kāyena phusitvā viharantīti** maraṇavirahitaṃ nibbānadhātuṃ sandhāya kammaṭṭhānaṃ gahetvā viharantā anukkamena taṃ nāmakāyena phusitvā viharanti. **Gambhīraṃ attapadanti** gulhaṃ paṭicchannaṃ khandhadhātu-āyatanādi-atthaṃ. **Paññāya ativijjha passantīti** saḥavipassanāya maggapaññāya paṭivijjhivā passanti. Imasmiṃ panatthe sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchapaññāpi vaṭṭatiyevāti.

5-6. Sandiṭṭhikasuttadvayaṇṇanā

47-48. Pañcame **santaṃ vā ajjhantanti** niyakajjhatte vijjamānaṃ. **Lobhoti**-ādīhi tīni akusalamūlāni dassitāni. **Lobhadhammāti**-ādīhi taṃsampayuttakā dhammā. Chaṭṭhe **kāyasandosanti** kāyadvārassa dussanākāraṃ. Sesadvayepi eseṇa nayo. Imesu dvīsu suttasu paccavekkhaṇāva kathitā.

7. Khemasuttavaṇṇanā

49. Sattame **vusitavāti** vutthabrahmacariyavāso. **Katakaraṇīyoti** catūhi maggehi kattabbaṃ katvā ṭhito. **Ohitabhāroti** khandhabhāraṃ kilesabhāraṃ abhisankhārabhāraṇa otāretvā ṭhito. **Anuppattasadatthoti** sadattho vuccati arahattaṃ, taṃ pattoti attho. **Parikkhīṇabhavasamyojanoti** khīṇabhavabandhano. **Sammadaññā vimuttoti** sammā hetunā kāraṇena jānitvā vimutto. **Tassa na evaṃ hoti atthi me seyyoti vāti**-ādīhi seyyassa seyyohamasmīti mānādayo tayo mānā paṭikkhattā. Na hi khīṇāsavassa “atthi mayhaṃ seyyo, atthi sadiso, atthi hīno”ti māno hoti. **Natthi me seyyoti**-ādīhipi

teyeva paṭikkhittā. Na hi khīṇāsavassa “ahameva seyyo, ahaṃ sadiso, ahaṃ hīno, aññe seyyādayo natthi”ti evaṃ māno hoti.

Acirapakkantesūti¹ arahattaṃ byākaritvā aciraṃyeva pakkantesu. **Aññaṃ byākarontīti** arahattaṃ kathenti. **Hasamānakā maññe aññaṃ byākarontīti** hasamānā viya kathenti. **Vighātaṃ āpajjantīti** dukkhaṃ āpajjanti.

Na ussesu na omesu, samatte napanīyareti ettha **ussāti** ussitatā seyyapuggalā. **Omāti** hīnā. **Samattoti** sadiso. Iti imesu tīsupi seyyahīnasadisesu khīṇāsavā mānena na upanīyare na upanenti, na upagacchantīti attho. **Khīṇā jātīti** khīṇā tesam jāti. **Vusitaṃ brahmacariyanti** vutthaṃ maggabrahmacariyaṃ. **Caranti saṃyojanavippamuttāti** sabbasaṃyojanehi vimuttā hutvā caranti. Suttepi gāthāyampi khīṇāsavo kathito.

8. Indriyasamvarasuttavaṇṇanā

50. Aṭṭhame **hatūpanisaṃ hotīti** hatūpanissayaṃ hoti. **Sīlavipannassāti** vipannasīlassa. **Yathābhūtañāṇadassananti** taruṇavipassanāñāṇaṃ. **Nibbidāviraḡoti** ettha nibbidā balavavipassanā, virāgo ariyamaggo. **Vimuttiñāṇadassananti** ettha **vimuttīti** arahattaphalaṃ, **ñāṇadassananti** paccavekkhaṇaṇāṇaṃ. **Upanisasampannaṃ hotīti** sampanna-upanissayaṃ hoti. Imasmiṃ sutte sīlānurakkhaṇa-indriyasamvaro kathito.

9. Ānandasuttavaṇṇanā

51. Navame **kittāvatāti** kittakena. **Assutañcevatī** aññasmiṃ kāle assutapubbaṃ. **Na sammosaṃ gacchantīti** vināsaṃ na gacchanti. **Cetasā samphuṭṭhapubbāti** cittaena phusitapubbā. **Samudācarantīti** manodvāre caranti. **Aviññātañca vijānātīti** aññasmiṃ kāle aviññātakāraṇaṃ jānāti. **Pariyāpuṇātīti** vaḷaṇjeti katheti. **Desetīti** pakāseti. **Paraṃ**² **vācetīti** paraṃ uggaṇhāpeti.

1. Acirapakkante (Pāliyaṃ)

2. Paresaṃ (Pāliyaṃ)

Āgatāgamāti dīghādīsu yo koci āgamo āgato etesanti āgatāgamā.
Dhammadhārāti Suttantapiṭakadharā. **Vinayadharā**ti Vinayapiṭakadharā.
Mātikādhārāti dvepātimokkhadharā. **Puripucchatī**ti anusandhipubbāparam
 pucchati. **Paripañhatī**ti idañcidañca pucchissāmīti paritulati paricchindati.
Idaṃ bhante kathanti bhante idaṃ anusandhipubbāparam katham hotīti
 pucchati. **Idaṃ bhante kathanti** bhante idaṃ anusandhipubbāparam katham
 hotīti pucchati. **Imassa kvatthoti** imassa bhāsītassa ko atthoti pucchati.
Avivaṭanti avivaritaṃ. **Vivarantī**ti pākaṭaṃ karonti. **Kaṅkhāṭhāniyesū**ti
 kaṅkhāya kāraṇabhūtesu. Tattha yasmim dhamme kaṅkhā uppajjati, sveva
 kaṅkhāṭhāniyo nāmāti veditabbo.

10. Khattiyasuttavaṇṇanā

52. Dasame **bhogādhippāyā**ti bhogasamharaṇatthaṃ ṭhapitādhippāyā
 pavatta-ajjhāsaya. **Paññūpavicārā**ti paññavanto bhaveyyāmāti evaṃ
 paññatthāya pavattūpavicārā. Ayameva nesaṃ vicāro citte upavicarati.
Balādhiṭṭhānāti balakāyādhiṭṭhānā. Balakāyaṃ hi laddhā te laddhapatiṭṭhā
 nāma honti. **Pathavībhinivesā**ti pathavisāmīno bhavissāmāti evaṃ pathavi-
 atthāya katacittābhinivesā. **Issariyapariyosānā**ti rajjābhisekapariyosānā.
 Abhisekaṃ hi patvā te pariyosānappattā nāma honti. Iminā nayena sabbattha
 attho veditabbo.

Sesapadesu panettha ayamadhippāyo—brāhmaṇā tāva mante labhitvā
 laddhapatiṭṭhā nāma honti, gahapatikā yaṃkiñci sippaṃ, itthi
 kuladāyajjasāmikaṃ puttaṃ, corā yaṃkiñci āvudhasatthaṃ, samaṇā
 sīlaparipuṇṇā¹ laddhapatiṭṭhā nāma honti. Tasmā **mantādhiṭṭhānā**ti-ādīni
 vuttāni.

Brāhmaṇānañca “yaññaṃ yajissāmā”ti cittaṃ abhinivisati, brahmaloke
 patte pariyosānappattā nāma honti. Tasmā te **yaññābhinivesā**
brahmalokapariyosānāti vuttā. Kammantakaraṇatthāya mano etesaṃ
 abhinivisatīti **kammantābhinivesā**. Kamme niṭṭhite pariyosānappattā
 nāmahontīti **niṭṭhitakammantapariyosānā**.

Purisādhippāyāti purisesu pavatta-ajjhāsaya. Alaṅkāratthāya mano
 upavicarati etissāti **alaṅkārupavicārā**. Asapattī² hutvā

1. Sīle paripuṇṇā (Sī)

2. Asapati (Syā)

ekikāva ghare vaseyyanti evamassā cittaṃ abhinivisatīti **asapattībhinivesā**¹. Gharāvāsissariye laddhe pariyosānappattā nāma hontīti issariyapariyosānā.

Parabhaṇḍassa ādāne adhippāyo etesanti **ādānādhippāyā**. Gahane niliyanatthāne etesaṃ mano upavicaratīti **gahanūpavicārā**. Andhakāratthāya etesaṃ cittaṃ abhinivisatīti **andhakārābhinivesā**. Adassanappattā pariyosānappattā hontīti **adassanapariyosānā**.

Adhivāsanakkhantiyañca sucibhāvasīle ca adhippāyo etesanti **khantisoraccādhippāyā**. Akiñcanabhāve niggahaṇabhāve cittaṃ etesaṃ abhinivisatīti **ākiñcaññābhinivesā**². Nibbānappattā pariyosānappattā hontīti **nibbānapariyosānā**.

11. Appamādasuttavaṇṇanā

53. Ekādasame **samadhiggayhāti** suṭṭhu gaṇhitvā. **Jaṅgalānaṃ**³ **pāṇānanti** pathavītalacārīnaṃ sapādakapāṇānaṃ. **Padajātānīti** padāni. **Samodhānaṃ gacchantīti** odhānaṃ upanikkhepaṃ⁴ gacchanti. **Aggamakkhāyatīti** seṭṭhaṃ akkhāyati. **Pabbajalāyakoti** pabbajatiṇacchedako. **Odhunātīti** heṭṭhā mukhaṃ dhunāti. **Nidhunātīti**⁵ ubhohi passehi dhunāti. **Nicchādetīti** bāhāya vā paharati, rukkhe vā paharati. **Ambapiṇḍiyāti** ambaphalapiṇḍiyā. **Vaṇṭūpanibandhanānīti** vaṇṭe upanibandhanāni, vaṇṭe vā patiṭṭhātāni. **Tadanvayāni bhavanti** vaṇṭānuvattakāni bhavanti, ambapiṇḍidaṇḍakānuvattakāni bhavanti⁶ attho. **Khuddarājānoti**⁶ khuddakarājāno, pakatirājāno vā.

12. Dhammikasuttavaṇṇanā

54. Dvādasame **sabbasoti** sabbesu. **Sattasu vihāresūti** sattasu pariveṇesu. **Paribhāsātīti** paribhavati bhayaṃ upadaṃseti. **Vihimsatīti** viheṭheti. **Vitudatīti** vijjhati. **Roseti vācāyāti** vācāya ghaṭṭeti. **Pakkamantīti** disā pakkamanti. **Nā saṇṭhantīti** nappatiṭṭhahanti.

1. Asapatībhinivesā (Syā)

3. Jaṅgamānaṃ (Sī)

5. Niddhunātīti (Sī, Ka)

2. Akiñcanābhinivesā (Syā, Ka)

4. Pakkhepaṃ (Sī, Syā)

6. Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā)

Riñcantīti chaḍḍenti vissajjenti. **Pabbājeyyāmā**ti nīhareyyāma. **Handā**ti vavassaggatthe nipāto. **Alanti** yuttametaṃ, yaṃ taṃ pabbājeyyunti attho. **Kim te** imināti kiṃ tava iminā jātibhūmiyaṃ vāseṇa. **Tīradassim sakunanti** disākākaṃ. **Muñcantī**ti disādassanattaraṃ vissajjenti. **Sāmantā**ti avidūre. Samantātipi pāṭho, samantatoti attho. **Abhinivesoti** pattharitvā ṭhitasākhānaṃ niveso. **Mūlasantānakānanti** mūlānaṃ niveso.

Āḷhakathālikāti taṇḍulāḷhakassa bhattapacanathālikā. **Khuddaṃ madhanti** khuddamakkhikāhi kataṃ daṇḍakamadhuṃ. **Anelakanti** niddosaṃ. **Na ca sudaṃ aññaṃaññaṃ phalāni himsanti**ti aññaṃaññaṃ koṭṭhāse phalāni na himsanti. Attano koṭṭhāsehi¹ mūlaṃ vā tacāṃ vā pattāṃ vā chindanto nāma natthi, attano attano sākāya heṭṭhā patitāneva paribhuñjanti. Aññaṃ koṭṭhāsato aññaṃ koṭṭhāsaṃ parivattitvā gatampi “na amhākaṃ sākāya phalaṃ”ti ñatvā no khādanti. **Yāvadattharaṃ bhakkhitvā**ti kaṇṭhappamāṇeṇa khādītva. **Sākāraṃ bhañjitvā**ti chattappamāṇamattaṃ chindītva chāyaṃ katvā pakkāmi. **Yatra hi nāmā**ti yo hi nāma. **Pakkamissatī**ti pakkanto. **Nādāsī**ti devatāya ānubhāveṇa phalameva na gaṇhi. Evaṃ hi sā adhiṭṭhāsi.

Tenupasaṅkamīti janapadavāsīhi gantvā “mahārāja rukkho phalaṃ na gaṇhi, amhākaṃ nu kho doso tumhākaṃ”ti vutte “neva mayhaṃ doso atthi, na jānapadānaṃ, amhākaṃ vijite adhammo nāma na vattati, kena nu kho kāraṇeṇa rukkho na phalito, Sakkaṃ upasaṅkamitvā pucchissāmi”ti cintetvā yena Sakko Devānamindo tenupasaṅkami. **Pavattesī**ti parivattesi. **Ummūlamakāsī**ti uddharimūlaṃ akāsi. **Api nu tvanti** api nu tava. **Aṭṭhitāyevā**ti aṭṭhitāya eva. **Sacchavī**ti samānacchavīni pakatiṭṭhāne ṭhitāni. **Na paccakkosati**ti nappaṭikkosati. **Rosantanti** ghaṭṭentaṃ. **Bhaṇḍantanti** paharantaṃ.

Sunettoti nettā vuccanti akkhīni, tesaṃ sundaratāya sunetto. **Titthakaroti** sugati-ogāhanatitthassa kāraṇo. **Vītarāgoti**

vikkhambhanavasena vigatarāgo. **Pasavatīti** paṭilabhati. **Diṭṭhisampannanti** dassanasampannaṃ, sotāpannanti attho. **Khantinti** attano guṇakhaṇanaṃ. **Yathāmaṃ sabrahmacārīsūti** yathā imaṃ sabrahmacārīsu akkosanaparibhāsaṃ, aññaṃ evarūpaṃ guṇakhaṇtiṃ na vadāmīti attho. **Na no samasabrahmacārīsūti**¹ ettha samajano² nāma sakajano vuccati. Tasmā na no sakesu samānabrahmacārīsu cittāni paduṭṭhāni bhavissantīti ayamettha attho.

Jotipālo ca Govindoti nāmena Jotipālo ṭhānena³ Mahāgovindo. **Sattapurohitoti** reṇu-ādīnaṃ sattannaṃ rājūnaṃ purohito. **Ahimsakā**⁴ **atītaṃseti** ete cha Satthāro atītaṃse ahimsakā ahesuṃ. **Nirāmagandhāti** kodhāmagandhena nirāmagandhā. **Karuṇedhimuttāti** karuṇajjhāne adhimuttā⁵, karuṇāya ca karuṇāpubbabbhāge ca ṭhitā. **Yeteti** ete, ayameva vā pāṭho. **Na sādthurūpaṃ āsīdeti** sādhusabhāvaṃ na ghaṭṭeyya. **Diṭṭhiṭṭhānappahāyinenti** dvāsaṭṭhidiṭṭhigatappahāyinaṃ. **Sattamoti** arahattato paṭṭhāya sattamo. **Avītarāgoti** avigatarāgo. Etena anāgāmibhāvaṃ paṭikkhipati. **Pañcindriyā mudūti** pañca vipassanindriyāni mudūni. Tassa hi tāni sakadāgāmiṃ upādāya mudūni nāma honti. **Vipassanāti** saṅkhārapariggahaññaṃ. **Pubbeva upahaññatīti** paṭhamataraññeva upahaññati. **Akkhatoti** guṇakhaṇanena akkhato anupahato hutvā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Dhammikavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Āmasabrahmacārīsūti (Sī, Syā)

3. Dhanena (Ka)

5. Karuṇe vimuttāti karuṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)

2. Āmajano (Sī, Syā)

4. Ahimsate (Sī)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

6. Mahāvagga

1. Soṇasuttavaṇṇanā

55. Chaṭṭhassa paṭhame **Soṇoti** Sukhumālasaṇatthero. **Sītavaneti** evaṁnāmake susāne. Tasmiṁ kira paṭipāṭiyā pañca caṅkamanapaṇṇasālāsātāni¹ māpitāni, tesu thero attano sappāyacaṅkamanam gahetvā samaṇadhammaṁ karoti. Tassa āraddhavīriyassa hutvā caṅkamato pādatalāni bhijjimsu, jāṇūhi caṅkamato jāṇukānipi hatthatalānipi bhijjimsu, chiddāni ahesum. Evaṁ āraddhavīriyo viharanto obhāsanimittamattakampi dassetuṁ nāsakkhi. Tassa vīriyena kilamitakāyassa koṭiyam pāsāṇaphalake nisinnassa yo vitakko udapādi, taṁ dassetuṁ **atha kho āyasmato**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **āraddhavīriyā**ti paripuṇṇapaggahitavīriyā. **Na anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccatī**ti sace hi ahaṁ ugghaṭṭitaññū vā assaṁ vipaṇcitaññū vā neyyo vā, nūna² me cittaṁ vimucceyya. Addhā panasmi padaparamo, yena me cittaṁ na vimuccatīti sanniṭṭhānaṁ katvā **saṁvijjanti kho** panāti-ādini cintesi. Tattha **bhogā**ti upayogathe paccattaṁ.

Pāturahosīti therassa cittācāraṁ ñatvā “ayaṁ Soṇo ajja sītavane padhānabhūmiyaṁ nisinno imaṁ vitakkaṁ vitakketi, gantvāssa vitakkaṁ sahottham³ gaṇhitvā viṇopamaṁ kammaṭṭhānaṁ kathessāmīti pamukhe pākaṭo ahosi. **Paññatte āsaneti** padhānikabhikkhū attano vasanaṭṭhāne ovadituṁ āgatassa Buddhassa Bhagavato nisīdanatthaṁ yathālābhena āsanaṁ paññāpetvāva padhānaṁ karonti, aññaṁ alabhamānā purāṇapaṇṇānipi santharitvā upari saṅghāṭim paññapenti. Theropi āsanaṁ paññāpetvā padhānaṁ akāsi. Taṁ sandhāya vuttaṁ “paññatte āsane”ti.

Taṁ kiṁ maññasīti Satthā “imassa bhikkhuno avasesakammaṭṭhānehi attho natthi, ayaṁ gandhabbasippe cheko ciṇṇavasī, attano visaye

1. Caṅkamanasātāni (Sī, Syā)

2. Tena (Ka)

3. Sahoṭṭham (Sī, Syā) Vi-Ṭṭha 1. 192 piṭṭhepi passitabbaṁ.

kathiyamānaṃ khippameva sallakkhessatī”ti vīṇopamaṃ kathetum “taṃ kiṃ maññaṣī”ti-ādimāha. **Vīṇāya tantissare kusalatā** nāma vīṇāya vādanakusalatā, so ca tattha kusalo. Mātāpitāro hissa “amhākaṃ putto aññaṃ sippaṃ sikkhanto kāyena kilamissati, idaṃ pana sayane nisinneneva sakkā uggaṇhitum”ti gandhabbasippameva uggaṇhāpesum. Tassa—

“Satta sarā tayo gāmā, mucchanā ekavīsati.

Thānā ekūnapañña, iccete saramaṇḍalā”ti¹—

Ādikaṃ gandhabbasippaṃ sabbameva paṇaṃ ahosi. **Accāyatāti** ati-āyatā kharamucchanā. **Saravatīti** sarasampannā. **Kammaññaṭi** kammakkhamā kammayoggā. **Atisithilāti** mandamucchanā. **Same guṇe paṭiṭṭhitāti** majjhime sare ṭhapetvā mucchitā.

Accāraddhanti atigāhaṃ. **Uddhaccāya saṃvattatīti** uddhatabhāvāya saṃvattati. **Atilīnanti** atisithilaṃ. **Kosajjāyāti** kusītabhāvatthāya. **Vīriyasamathaṃ adhiṭṭhahāti** vīriyasampayuttaṃ samathaṃ adhiṭṭhaha, vīriyaṃ samathena yojehīti attho. **Indriyānañca samataṃ paṭivijjhāti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ samataṃ samabhāvaṃ adhiṭṭhāhi. Tattha saddhaṃ paññāya, paññañca saddhāya, vīriyaṃ samādhinā, samādhinā vīriyena yojayatā² indriyānaṃ samatā adhiṭṭhitā nāma hoti. Sati pana sabbatthikā, sā sadā balavatiyeva vaṭṭati. Tañca pana tesaṃ yojanāvidhānaṃ Visuddhimagge³ pakāsitameva. **Tattha ca nimittaṃ gaṇhāhīti** tasmim ca samabhāve sati yena ādāse mukhabimbeneva nimittena uppajjitabbaṃ, taṃ samathanimittaṃ vipassanānimittaṃ magganimittaṃ phalanimittañca gaṇhāhi nibbattehīti evamassa Satthā arahatte pakkipitvā kammaṭṭhānaṃ kathesi.

Tattha ca nimittaṃ aggahesīti samathanimittañca vipassanānimittañca aggahesi. **Cha ṭhanānīti** cha kāraṇāni. **Adhimutto hotīti** paṭivijjhivā paccakkhaṃ katvā ṭhito hoti. **Nekkhammādhimuttoti**-ādi sabbaṃ arahattavaseneva vuttaṃ. Arahattañhi sabbakilesehi nikkhantattā **nekkhammaṃ**, teheva pavivittattā **paviveko**, byāpajjhābhāvato **abyāpajjhaṃ**, taṇhākkhayante

1. Saramaṇḍalanti (Sī, Syā)

2. Yojitā (Sī, Ka)

3. Visuddhi 1. 125 piṭṭhe.

uppannattā **taṇhākkhayo**, upādānakkhayante uppannattā **upādānakkhayo**, sammohābhāvato **asammohoti** vuccati.

Kevalam saddhāmattakanti paṭivedharahitaṃ kevalam paṭivedhapaññāya asammissakaṃ saddhāmattakaṃ. **Paṭicayanti** punappunam karaṇena vaḍḍhim. **Vītarāgattā**ti maggapaṭivedhena rāgassa vigatattāyeva nekkhammasaṅkhātāṃ arahattaṃ paṭivijjhivā sacchikatvā ṭhito hoti, phalasamāpattivihārena viharati, tanninnamānasoyeva ca hotīti attho. Sesapadesupi eseva nayo.

Lābhasakkārasilokanti catupaccayaalābhaṇca tesaññeva sukatabhāvaṇca vaṇṇabhaṇaṇca. **Nikāmayamānoti** icchamāno patthayamāno. **Pavivekādhimuttoti** paviveke adhimutto ahanti evaṃ arahattaṃ byākarotīti attho.

Sīlabbataparāmāsanti sīlaṇca vataṇca parāmasitvā gahitaṃ gahaṇamattaṃ. **Sārato paccāgacchantoti** sārābhāvena jānanto¹. **Abyāpajjhādhimuttoti** abyāpajjhaṃ arahattaṃ byākaroti. Imināva nayena sabbatṭhānesu attho daṭṭhabbo. Apicettha “nekkhammādhimuttoti imasmiṃyeva arahattaṃ kathitaṃ, sesesu pañcasu nibbānaṃ”ti eke vadanti. Apare “asammohādhimuttoti ettheva nibbānaṃ kathitaṃ, sesesu arahattaṃ”ti vadanti. Ayaṃ panettha sāro—sabbesveva tesu arahattampi nibbānampi kathitamevāti.

Bhusāti balavanto dibbarūpasadisā. **Nevassa cittaṃ pariyādiyantīti** etassa khīṇāsavassa cittaṃ gahetvā ṭhātuṃ na sakkonti. Kilesā hi uppajjamānā cittaṃ gaṇhanti nāma. **Amissīkatanti** kilesā hi ārammaṇena saddhiṃ cittaṃ missaṃ karonti², tesaṃ abhāvā amissīkataṃ. **Ṭhitanti** patiṭṭhitaṃ. **Āneñcappattanti** acalappattaṃ. **Vayañcassānupassatīti** tassa cesa³ cittassa uppādampi vayampi passati. **Bhusā vātavutṭhīti** balavā vātakkhandho. **Neva saṅkampeyyāti** ekabhāgena cāletuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampakampeyyāti** thūṇaṃ⁴ viya sabbabhāgato kampetuṃ na sakkuṇeyya. **Na sampavedheyyāti** vedhetvā pavedhetvā pātetuṃ⁵ na sakkuṇeyya.

1. Gacchanto (Ka)

2. Missīkaronti (Sī)

3. Tassa ca (Ka)

4. Guṇaṃ (Sī, Syā)

5. Cāletuṃ (Syā)

Nekkhammaṃ adhimuttassāti arahattaṃ paṭivijjhivā ṭhitassa khīṇāsavassa. Sesapadesupī arahattameva kathitaṃ. **Upādānakkhayassa cāti** upayogatthe sāmivacanāṃ. **Asammohañca cetasoti** cittassa ca asammohaṃ adhimuttassa. **Disvā āyatanuppādanti** āyatanānaṃ uppādañca vayañca disvā. **Sammā cittaṃ vimuccatīti** sammā hetunā nayena imāya vipassanāpaṭipattiyā phalasamāpattivāsena cittaṃ vimuccati, nibbānārammaṇe adhimuccati. Atha vā iminā khīṇāsavassa paṭipadā kathitā. Tassa hi āyatanuppādaṃ disvā imāya vipassanāya adhigatassa ariyamaggassānubhāvena sabbakilesehi sammācittaṃ vimuccati. Evaṃ tassa **sammā vimuttassa -pa- na vijjati**. Tattha **santacittassāti** nibbutacittassa. Sesamettha uttānatthamevāti.

2. Phaggunasuttavaṇṇanā

56. Dutiye **samadhosīti** uttānākāraṃ dassesi. **Paṭikkamantīti** parihāyanti. **No abhikkamantīti** na vaḍḍhanti. **Sīsaveṭhanāṃ dadeyyāti** sīsaṃ veṭhetvā daṇḍakena¹ samparivattakaṃ bandheyya. **Indriyāni vippasīdimīsūti** tasmīṃ maraṇasamaye cha indriyāni vippasannāni ahesuṃ. **Atthupaparikkhāyāti** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ upaparikkhane². **Anuttare upadhisāṅkhayeti** nibbāne. **Avimuttaṃ hotīti** arahattaphalena adhimuttaṃ hoti.

3. Chaḷabhijātisuttavaṇṇanā

57. Tatiye **chaḷabhijātiyoti** cha jātiyo. **Tatridanti** tatrāyaṃ. **Luddāti** dāruṇā. **Bhikkhū kaṇṭakavuttikāti** samaṇā nāmete. **Ekasātakāti** ekeneva pilotikakhaṇḍena purato paṭicchādanakā. **Akāmakassa bilarāṃ olaggeyyunti** satthe gacchamāne goṇamhi mate gomaṃsamūlaṃ uppādanatthāya vibhajitvā khādamānā ekassa gomaṃsaṃ anicchantasseva koṭṭhāsaṃ katvā “ayañca te khāditabbo, mūlañca dātabban”ti taṃ koṭṭhāsasaṅkhātāṃ bilarāṃ olaggeyyuṃ, balakkārena hatthe ṭhapeyyunti attho. **Akhettaññunāti** abhijātapaññattiyā khettaṃ ajānantena. **Taṃ suṇāhīti** taṃ mama paññattim suṇāhi. **Kaṇhābhijātikoti** kālakajātiko. **Kaṇhaṃ dhammaṃ abhi jāyatīti** kaṇhasabhāvo hutvā jāyati nibbattati, kaṇhābhijātiyaṃ vā jāyati.

1. Gaṇḍakena (Sī)

2. Upaparikkhārena (Syā), upaparikkhanena (Ka)

Nibbānaṃ abhijāyatiti nibbānaṃ pāpuṇāti, ariyabhūmisāṅkhātāya vā nibbānājātiyā jāyati.

4. Āsavasuttavaṇṇanā

58. Catutthe **saṃvarā pahātabbā**ti saṃvarena pahātabbā. Sesesupi eseva nayo. **Idhā**ti imasmiṃ sāsane. **Paṭisaṅkhā**ti paṭisaṅjānitvā, paccavekkhitvāti attho. **Yonisoti** upāyena pathena. Ettha ca asaṃvare ādinavapaṭisaṅkhā yoniso paṭisaṅkhāti veditabbā. Sā cāyaṃ “varaṃ bhikkhave tattāya ayosalākāya ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya cakkhundriyaṃ sampalimaṭṭhaṃ, na tveva cakkhuviññeyyesu rūpesu anubyañjanaso nimittaggāho”ti-ādinā ādittapariyāyena¹ veditabbā.

Cakkhundriyasamvarasamvuto viharatiti ettha cakkhumeva indriyaṃ cakkhundriyaṃ, saṃvaraṇato saṃvaro, pidahanato thakanatoti vuttaṃ hoti. Satiyā etaṃ adhivacanaṃ. Cakkhundriye saṃvaro **cakkhundriyasamvaro**. Javane uppajjamānopi hesa tasmīṃ dvāre kilesānaṃ uppattivāraṇato cakkhundriyasamvaroti vuccati. **Samvutoti** tena saṃvarena upeto. Tathā hi “pātimokkhasamvarasamvuto”ti imassa Vibhaṅge “iminā pātimokkhasamvarena upeto hoti -pa- samannāgato”ti vuttaṃ. Atha vā saṃvarīti saṃvuto, thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Cakkhundriyasamvarasamvutoti cakkhundriyasamvarasāṅkhātāṃ satikavāṭaṃ cakkhudvāre gharadvāre kavāṭaṃ viya saṃvari thakesi pidahīti vuttaṃ hoti. Ayamevettha attho sundarataro. Tathā hi “cakkhundriyasamvaraṃ samvutassa viharato, samvutassa viharato”ti etesu padesu ayamevattho dissatīti.

Yaṃ hissati-ādimhi yaṃ cakkhundriyasamvaraṃ assa bhikkhuno samvutassa athaketvā apidahitvā viharantassāti attho. Yekārassa vā esa yanti ādeso, ye assāti attho. **Āsavā vighātapariḷāhā**ti cattāro āsavā ca aññe ca vighātakarā kilesapariḷāhā vipākapariḷāhā vā. Cakkhudvārasmiñhi iṭṭhārammaṇaṃ āpāthagataṃ kāmassadavasena assādayato abhinandato kāmāsavo uppajjati, “īdisaṃ aññasmimpi sugatibhave labhissāmi”ti bhavapatthanāya assādayato

1. Saṃ 2. 377 piṭṭhe.

bhāvāsavo uppajjati, sattoti vā sattassāti vā gaṇhato diṭṭhāsavo uppajjati, sabbeheva sahaajātaṃ aññāṇaṃ avijjāsavoti cattāro āsavā uppajjanti. Etehi sampayuttā apare kilesā vighātapariḷāhā āyatim vā tesam vipākā tehipi asaṃvutasseva viharato uppajjeyyunti vuccanti. **Evamaṃsa teti evaṃ assa te, etenupāyena na honti, no aññathāti vuttaṃ hoti. Paṭisaṅkhā yoniso sotindriyasamvarasamvutoti-**ādīsupi eseva nayo. **Ime vuccanti āsavā samvarā pahātabbāti** imesu chasu dvāresu cattāro cattāro katvā catuvīsati āsavā samvarena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso cīvaranti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbaṃ Visuddhimagge¹ sīlakathāya vuttameva. **Yaṃ hissāti** yaṃ hi cīvaraṃ piṇḍapātādīsu vā aññataraṃ assa. **Appaṭisevatoti** evaṃ yoniso appaṭisevantassa. Imasmiṃ vāre² aladdhaṃ cīvarādiṃ patthayato laddhaṃ vā assādayato kāmāsavassa uppatti veditabbā, īdisaṃ aññasmimpi sugatibhave labhissāmīti bhavapatthanāya assādayato bhavāsavassa, ahaṃ labhāmi na labhāmīti vā mayhaṃ vā idanti attasaññaṃ adhiṭṭhahato diṭṭhāsavassa, sabbeheva pana sahaajāto avijjāsavoti evaṃ catunnaṃ āsavānaṃ uppatti vighātapariḷāhāva³ navavedanuppādanatopi veditabbā. **Ime vuccanti bhikkhave āsavā paṭisevanā pahātabbāti** ime ekamekasmiṃ paccaye cattāro cattāro katvā soḷasa āsavā iminā nāṇasamvarasaṅkhātena paccavekkhaṇapaṭisevanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso khamo hoti sītassāti upāyena pathena paccavekkhitvā khantā hoti sītassa, sītaṃ khamati sahati, na avīrapuriso viya appamattakenapi sītena calati kampati kammaṭṭhānaṃ vijahati. **Uṇhādīsupi** eseva nayo. Ettha ca vacanameva **vacanapathoti** veditabbaṃ. **Dukkhananti-**ādīsu dukkhamanaṭṭhena dukkhā, bahalaṭṭhena tībba, pharusaṭṭhena kharā, tikhiṇaṭṭhena kaṭukā, assādavirahato asātā, manaṃ avaḍḍhanato amanāpā, pāṇaharaṇasamatthatāya pāṇaharāti veditabbā. **Yaṃ hissāti** sītādīsu yaṃkiñci ekadhammampi assa. **Anadhivāsatoti** anadhivāsentassa

1. Visuddhi 1. 29 piṭṭhe.

2. Ṭhāne (Syā)

3. Vighātapariḷāhā ca (Ma-Ṭṭha 1. 80 piṭṭhe)

akkhamantassa. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā—sītena phuṭṭhassa uṇhaṃ patthayato kāmāsavo uppajjati, evaṃ sabbattha. “Natthi sugatibhave sītaṃ vā uṇhaṃ vā”ti bhavaṃ patthentassa bhavāsavo, mayhaṃ sītaṃ uṇhanti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantīti** ime sītādīsu ekamekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā imāya khantisamvarasaṅkhātāya adhivāsānāya pahātabbāti vuccantīti attho.

Paṭisaṅkhā yoniso caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjetīti ahaṃ samaṇoti na caṇḍassa hatthissa āsanne ṭhātabbaṃ. Tatonidānañhi maraṇampi maraṇamattampi dukkhaṃ bhaveyyāti evaṃ upāyena pathena paccavekkhitvā caṇḍaṃ hatthiṃ parivajjeti paṭikkamati. Esa nayo sabbattha. **Caṇḍanti** duṭṭhaṃ vālaṃ. **Khāṇunti** khadirakhāṇukādiṃ. **Kaṇṭakattāhānanti**¹ yattha kaṇṭakā vijjhanti, taṃ okāsaṃ. **Sobbhanti** sabbato chinnataṇaṃ. **Papātanti** ekato chinnataṇaṃ, **candanikanti** ucchiṭṭhodakagabbhamalādīnaṃ chaḍḍanaṭṭhānaṃ. **Oḷigallanti** tesameva kaddamādīnaṃ sandanokāsaṃ. Taṃ jaṇṇumattampi asucibharitaṃ hoti. Dvepi cetāni ṭhānāni amanussussadaṭṭhānāni² honti, tasmā vajjetabbāni. **Anāsaneti** ettha ayuttaṃ āsanaṃ anāsaṇaṃ, taṃ atthato aniyatavattubhūtaṃ rahopaticchannāsananti veditabbāni. **Agocareti** etthapi ayutto gocaro agocaro. So vesiyādibhedato pañcavidho. **Pāpake mitteti** lāmake dussīle mittapatirūpake amitte. **Pāpakesūti** lāmakesu. **Okappeyyunti** saddaheyyuṃ adhimucceyyuṃ “addhā ayamāyasmā akāsi vā karissati vā”ti. **Yaṃ hissāti** hatthi-ādīsu yaṃkiñci ekampi assa. Āsavuppatti panettha evaṃ veditabbā—hatthi-ādinidānena dukkhena phuṭṭhassa sukhaṃ patthayato kāmāsavo uppajjati, “natthi sugatibhave īdisaṃ dukkhaṃ”ti bhavaṃ patthentassa bhavāsavo, maṃ hatthi maddati maṃ assoti gāho diṭṭhāsavo, sabbeheva sampayutto avijjāsavoti. **Ime vuccantīti** ime hatthi-ādīsu ekekassa vasena cattāro cattāro katvā aneke āsavā iminā sīlasamvarasaṅkhātāna parivajjanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso uppannaṃ kāmavitakkaṃ nādhivāsetīti “itipāyaṃ vitakko akusalo, itipi sāvajjo, itipi dukkhavipāko, so ca

1. Kaṇṭakādhānanti (Sī)

2. Amanussaduṭṭhāni (Ka)

kho attabyābādhāya saṁvattatī¹ti-ādinā¹ nayena yoniso kāmavitakke ādinavaṁ paccavekkhitvā tasmim̐ tasmim̐ ārammaṇe uppannaṁ kāmavitakkaṁ nādhivāseti, cittaṁ āropetvā na vāseti, abbhantare vā na vāsetīti attho. Anadhivāsento kiṁ karotīti? **Pajahati**. Kiṁ kacavaraṁ viya piṭakenāti? Na hi, api ca kho naṁ **vinodeti** tudati vijjhati nīharati. Kiṁ balibaddaṁ viya patodenāti? Na hi, atha kho naṁ **byantikaroti** vigatantaṁ karoti, yathāssa antopi nāvasissati antamaso bhaṅgamattampi, tathā naṁ karoti. Kathaṁ pana naṁ tathā karotīti? **Anabhāvaṁ gameti** anu anu abhāvaṁ² gameti, vikkhambhanappahānena yathā suvikkhambhito hoti, tathā karoti. Sesavitakkadvayepi eseṇa nayo. **Uppannuppanneti** uppanne uppanne, uppannamatteyevāti vuttaṁ hoti. Sakim̐ vā uppanne vinodetvā dutiye vāre ajjuhekkhitā na hoti, satakkhattumpi uppanne uppanne vinodetiyeṇa. **Pāpake akusale dhammeti** teyeṇa kāmavitakkādayo, sabbeṇi vā nava mahāvitakke. Tattha tayo vuttā, avasesā³ “nātivitakko janapadavitakko amarāvitakko parānuddayatāpaṭisaṁyutto vitakko lābhasakkārasilokappaṭisaṁyutto vitakko anavaññattippaṭisaṁyutto vitakko”ti⁴ ime cha. **Yaṁ hissāti** etesu vitakkesu yaṁkiñci assa. Kāmavitakko panettha kāmāsavo eva, tabbiseso bhavāsavo, taṁsāmpayutto diṭṭhāsavo, sabbavitakkesu avijjā avijjāsavoti evaṁ āsavuppatti veditabbā. **Ime vuccantīti** ime kāmavitakkādivasena vuttappakārā āsavā iminā tasmim̐ vitakke ādinavapaccavekkhaṇasahitena vīriyasāṁvarasaṅkhātena vinodanena pahātabbāti vuccanti.

Paṭisaṅkhā yoniso satisambojjhaṅgaṁ bhāvetīti abhāvanāya ādinavaṁ bhāvanāya ca ānisaṁsaṁ upāyena pathena paccavekkhitvā satisampojjhaṅgaṁ bhāveti. Eṇa nayo sabbattha. Bojjhaṅgānaṁ bhāvanā heṭṭhā vittāritāva. **Yaṁ hissati** etesu bojjhaṅgesu yaṁkiñci assa. Āsavuppattiyaṁ panettha imesaṁ ariyamaggasāmpayuttānaṁ bojjhaṅgānaṁ abhāvitattā ye uppajjeyyuraṁ kāmāsavādayo āsavā, bhāvayato evaṁsa

1. Ma 1. 162 piṭṭhe.

3. Avasesesu (Sī, ka)

2. Anu abhāvaṁ (Syā)

4. Khu 7. 402 piṭṭhe Mahāniddeṣe.

te na hontīti ayaṃ nayo veditabbo. **Ime vuccantīti** ime kāmāsavādayo āsavā imāya lokuttarāya bojjhaṅgabhāvanāya pahātabbāti vuccanti. (Imehi chahākārehi pahīnāsavaṃ bhikkhuṃ thomento **yato kho bhikkhavi-** ādimāha. Tattha **yatoti** sāmi vacane to-kāro, yassāti vuttaṃ hoti. Porāṇā pana yamhi kāleti vaṇṇayanti. **Ye āsavā saṃvarā pahātabbā, te saṃvarā pahīnā hontīti** ye āsavā saṃvarena pahātabbā, te saṃvareneva pahīnā honti, na appahīnesuyeva pahīnasaññī hotīti.)¹

5. Dārukammikasuttavaṇṇanā

59. Pañcame **dārukammikoti** dāruvikkayena pavattitājīvo eko upāsako. **Kāsikacandananti** saṇhacandanam. **Aṅgenāti** aṅgaṇgena, sukkapakkhe gaṇaṇgena. **Nemantanikoti** nimantanam gaṇhanako. **Samghe dānam dassāmīti** bhikkhusaṃghassa dassāmi. So evaṃ vatvā Satthāraṃ abhivādetvā pakkāmi. Athassa aparabhāge pañcasatā kulūpakā bhikkhū gihibhāvaṃ pāpuṇimsu. So “kulūpakabhikkhū te vibbhantā”ti vutte “kiṃ ettha mayhan”ti vatvā cittuppādavemattamattampi na akāsi. Idam sandhāya Satthā **saṃghe te dānam dadato cittaṃ pasīdissatīti** āha.

6. Hatthisāriputtasuttavaṇṇanā

60. Chatṭhe **abhidhammakathanti** abhidhammamissakam katham. **Katham opātetīti** tesam katham vicchinditvā attano katham katheti. **Therānam bhikkhūnanti** karaṇatthe sāmivacanam, therehi bhikkhūhi saddhinti attho. Yā ca therānam abhidhammakathā, tam ayampi kathetum sakkotīti attho. **Cetopariyāyanti** cittavāraṃ. **Idhāti** imasmim loke. **Soratasoratoti** sūrato viya sūrato, soraccasamannāgato viyāti attho. **Nivātanivātoti** nivāto viya nivāto, nivātavutti viyāti attho. **Upasantupasantoti** upasanto viya

1. () Ayaṃ saṃvaṇṇanākkamo Sīhaḷa-potthakeyeva atthi. Tīkāyaṃ pana tabbaṇṇanā dissati. Tasmā Pāḷiyampi “yato kho bhikkhave bhikkhuno”ti-ādinā nigamanavākyaena bhavitabbaṃ. Ma 1. 14 piṭṭhepi passitabbaṃ.

upasanto. **Vapakassateva Satthārāti** Satthu santikā apagacchati.
Samsatṭhassāti pañcahi samsaggehi samsatṭhassa. **Vissatṭhassāti**
vissajjitassa. **Pākatassāti** pākatindriyassa.

Kitṭhādoti kitṭhakhādako. **Antaradhāpeyyāti** nāseyya. **Gopasūti** gāvo ca
ajikā ca. **Sippisambukanti** sippiyo ca sambukā ca. **Sakkharakaṭṭhalanti**
sakkharā ca kaṭṭhalāni ca. **Ābhidosikanti** abhiññādosam
kudrūsakabhojanam. **Nacchādeyyāti** na ruceyya. Tattha yadetam **purisam**
bhuttāvinti upayogavacanam, tam sāmī-atthe daṭṭhabbam. **Amuṃ hāvuso**
purisanti āvuso amuṃ purisam.

Sabbanimittānanti sabbesam niccanimittādīnam nimittānam. **Animittam**
cetosamādhinti balavavipassanāsamādhim. **Cīrikasaddoti** jhallikasaddo¹.
Sarissati nekkhammassāti pabbajjāya guṇam sarissati. **Arahataṃ ahoṣīti**
Bhagavato sāvakānam arahantānam antare eko arahā ahoṣi. Ayañhi thero
satta vāre gihi hutvā satta vāre pabbajji. Kim kārāṇā?
Kassapasammāsambuddhakāle kiresa ekassa bhikkhuno gihibhāve vaṇṇam
kathesi. So teneva kammena arahattassa upanissaye vijjamāneyeva satta vāre
gihibhāve ca pabbajjāya ca sañcaranto sattame vāre pabbajjivā arahattam
pāpuṇīti.

7. Majjhesuttavaṇṇanā

61. Sattame **pārāyane Metteyyapañheti** pārāyanasamāgamamhi
Metteyyamāṇavassa pañhe. **Ubhonte² veditvānāti** dve ante dve koṭṭhāse
jānitvā. **Majjhe mantā na lippatīti** mantā vuccati paññā, tāya ubho ante
viditvā majjhe na lippati, vemajjhaṭṭhāne na lippati. **Sibbinimaccagāti³**
sibbinisaṅkhātānam taṇham atīto. **Phassoti** phassavasena nibbattattā ayam
attabhāvo. **Eko antoti** ayameko koṭṭhāso. **Phassasamudayoti** phasso
samudayo assāti phassasamudayo, imasmim attabhāve
katakammaphassapaccayā nibbatto anāgatattabhāvo. **Dutiyo antoti** dutiyo
koṭṭhāso. **Phassanirodhoti** nibbānam. **Majjheti** sibbinitaṇham chetvā
dvidhākaraṇaṭṭhena nibbānam majjhe nāma hoti. **Taṇhā**

1. Ciriḷiyasaddoti ciriyasaddo (Sī, Syā) 2. Ubhante (Sī) 3. Sibbanimaccagāti (Sī)

hi naṃ sabbatīti taṇhā taṃ attabhāvadvayasaṅkhātāṃ phassaṇca phassasamudayaṇca sabbati ghaṭṭeti. Kim kāraṇā? Tassa tasseva bhavassa abhinibbattiyā. Yadi hi taṇhā na sabbeyya, tassa tassa bhavassa nibbatti na bhaveyya. Imasmiṃ ṭhāne koṭimajjhikūpamaṃ gaṇhanti. Dvinnañhi kaṇḍānaṃ ekato katvā majjhe suttena saṃsibbitānaṃ koṭi majjhanti vuccati. Sutte chinne ubho kaṇḍāni ubhato patanti. Evamettha kaṇḍadvayaṃ viya vuttappakārā dve antā, sibbitvā ṭhitasuttaṃ viya taṇhā, sutte chinne kaṇḍadvayassa ubhatopatanāṃ viya taṇhāya niruddhāya antadvayaṃ niruddhameva hoti. **Ettāvatāti** ettakena iminā ubho ante viditvā taṇhāya majjhe anupalittabhāvena abhiññeyyaṃ catusaccadhammaṃ abhijānāti nāma, tīraṇapariññāya ca pahānapariññāya ca parijānitabbaṃ lokiyasaccadvayaṃ parijānāti nāma. **Diṭṭheva dhammeti** imasmiṃyeva attabhāve. **Dukkassantakaro hotīti** vaṭṭadukkhassa koṭikaro paricchedaparivaṭumakaro hoti nāma.

Dutiyavāre tiṇṇaṃ kaṇḍānaṃ vasena upamā veditabbā. Tiṇṇaṃhi kaṇḍānaṃ suttena saṃsibbitānaṃ sutte chinne tīṇi kaṇḍāni tīsu ṭhānesu patanti, evamettha kaṇḍattayaṃ viya atītānāgatapaccuppannā khandhā, suttaṃ viya taṇhā. Sā hi atītaṃ paccuppannena, paccuppannaṇca anāgatena saddhiṃ saṃsibbati. Sutte chinne kaṇḍattayassa tīsu ṭhānesu patanaṃ viya taṇhāya niruddhāya atītānāgatapaccuppannā khandhā niruddhāva honti.

Tatīyavāre **adukkhamasukhā majjheti** dvinnaṃ vedanānaṃ antaraṭṭhakabhāvena majjhe. Sukhañhi dukkhassa, dukkhaṃ vā sukkhassa antaraṃ nāma natthi. **Taṇhāsibbinīti** vedanāsu nandirāgo vedanānaṃ upacchedaṃ nivāretīti tā sabbati nāma.

Catutthavāre **viññāṇaṃ majjheti** paṭisandhiviññāṇampi sesaviññāṇampi¹ nāmarūpapaccayasamudāgatattā nāmarūpānaṃ majjhe nāma.

Pañcamavāre **viññāṇaṃ majjheti** kammaviññāṇaṃ majjhe, ajjhattivāyatanesu vā manāyatanena kammassa gahitattā idha yaṃkiñci viññāṇaṃ majjhe nāma, manodvāre vā āvajjanassa ajjhattivāyatananissitattā javanaviññāṇaṃ majjhe nāma.

1. Paṭisandhiviññāṇaṃ hi (Sī)

Chatṭhavāre **sakkāyoti** tebhūmakavaṭṭaṃ. **Sakkāyasamudayoti** samudayasaccaṃ. **Sakkāyanirodhoti** nirodhasaccaṃ. **Pariyāyenāti** tena tena kāraṇeneva. Sesaṃ sabbattha vuttanayeneva veditabbaṃ.

8. Purisindriyāñāṇasuttavaṇṇanā

62. Aṭṭhame **aññataroti** Devadattapakkhiko eko. **Samannāharitvāti** āvajjitvā. idaṃ so “kiṃ nu kho Bhagavatā jānitvā kathitaṃ, udāhu ajānitvā, ekaṃsikaṃ vā kathitaṃ udāhu vibhajja kathitaṃ”ti adhippāyena pucchati. **Āpāyikoti** apāye nibbattanako. **Nerayikoti** nirayagāmī. **Kappaṭṭhoti** kappaṭṭhiyakammassa katattā kappaṃ ṭhassati. **Atekicchoti** na sakkā tikicchituṃ. **Dvejjiṃhanti** dvidhābhāvaṃ. **Vālaggakoṭinittudanamattanti** vālassa aggakoṭiyā dassetabbamattakaṃ, vālaggakoṭinipātamattakaṃ vā. **Purisindriyāñāṇānīti** purisapuggalānaṃ indriyaparopariyattañāṇāni, indriyānaṃ tikkhamudubhāvajānanāñāṇānīti attho.

Vijjamānā kusalāpidhammā akusalāpi dhammāti ettakā kusalā dhammā vijjanti, ettakā akusalā dhammāti jānāmi. **Antarahitāti** adassanaṃ gatā. **Sammukhībhūtāti** samudācāravasena pākaṭā jātā. **Kusalamūlanti** kusalajjhāsayo. **Kusalā¹ kusalanti** tamhā kusalajjhāsaya aññampi kusalaṃ nibbattissati. **Sārādānīti** sārādāni gahitasārāni, saradamāse vā nibbattāni. **Sukhasayitānīti** sukhasannicitāni. **Sukhetteti** maṇḍakhette. **Nikkhittānīti** vuttāni. **Sappaṭibhāgāti** sarikkhakā. **Abhido addharattanti²** abhi-addharattaṃ addharatte abhimukhībhūte. **Bhatakālasamayeti** rājakulānaṃ bhatakālasaṅkhāte samaye. **Parihānadhammoti** ko evaṃ Bhagavatā ñātoti? Ajātasatturājā. So hi pāpamittaṃ nissāya maggaphalehi parihīno. Aparepi Suppabuddhasunakkhattādayo Bhagavatā ñātāva. **Aparihānadhammoti** evaṃ Bhagavatā ko ñāto? Susīmo paribbājako aññe ca evarūpā. **Parinibbāyissatīti** evaṃ ko ñāto Bhagavatāti? Santatimahāmatto aññe ca evarūpā.

1. Kusalamūlā (Sī, Syā)

2. Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)

9. Nibbedhikasuttavaṇṇanā

63. Navame anibbidhapubbe appadālitapubbe lobhakkhandhādayo nibbijjhati padāletīti **nibbedhikapariyāyo**, nibbijjhanakāraṇanti attho. **Nidānasambhavoti** kāme nideti uppādanasamatthatāya niyyādetīti nidānaṃ. Sambhavati tatoti sambhavo, nidānameva sambhavo **nidānasambhavo**. **Vemattatāti** nānākaraṇaṃ.

Kāmaguṇāti kāmayitabbaṭṭhena kāmā, bandhanaṭṭhena guṇā “antaguṇaṃ”ti-ādīsu viya. **Cakkhuviññeyyāti** cakkhuviññāṇena passitabbā. **Itthāti** pariyiṭṭhā vā hontu mā vā, itthārammaṇabhūtāti attho. **Kantāti** kamaṇiyā. **Manāpāti** manavaḍḍhanakā. **Piyarūpāti** piyajātikā. **Kāmūpasañhitāti** ārammaṇaṃ katvā uppajjamānena kāmena upasañhitā. **Rajanīyāti** rūguppattikāraṇabhūtā. **Nete kāmāti** na ete kamaṇaṭṭhena kāmā nāma honti. **Sanḥkapparāgoti** sanḥkappavasena uppannarāgo. **Kāmoti** ayaṃ kāmappahānāya paṭipannehi pahātabbo. Kamaṇaṭṭhena kāmā nāma. **Citrānīti** citravacitrārammaṇāni.

Phassoti sahaḥjātaḥpasso. **Kāmayamānoti** kāmaṃ kāmayamāno. **Tajjaṃ tajjanti** tajjātikaṃ tajjātikaṃ. **Puññābhāgiyanti** dibbe kāme patthetvā sucariṭapāripūriyā devaloke nibbattassa atthabhāvo puññābhāgiyo nāma, duccariṭapāripūriyā apāye nibbattassa atthabhāvo apuññābhāgiyo nāma. **Ayaṃ vuccati bhikkhave kāmānaṃ vipākoti** ayaṃ duvidhopi kāmappaṭṭhaṇaṃ nissāya uppannattā kāmānaṃ vipākoti vuccati. **So imaṃ nibbedhikanti** so bhikkhu imaṃ chattiṃsaṭṭhānesu¹ nibbijjhanakaṃ seṭṭhacariyaṃ jānāti. **Kāmanirodhanti** kāmānaṃ nirodhena evaṃ laddhanāmaṃ. Imasmiñhi ṭhāne brahmacariyasaṅkhāto maggova kāmanirodhoti vutto.

Sāmisāti kilesāmisasampayuttā. Iminā nayena sabbaṭṭhānesu² attho veditabbo. Apicettha **vohāravepakkanti** vohāravipākaṃ. Kathāsaṅkhāto hi vohāro saññāya vipāko nāma. **Yathā yathā nanti** ettha **naṃ**-iti nipātamattameva. Iti yasmā yathā yathā sañjānāti,

1. Chattiṃ sāyatanesu (Ka)

2. Sabbavāresu (Si)

tathā tathā evaṃsaññī ahosinti katheti, tasmā vohāravepakkāti attho.

Avijjāti atthasu ṭhānesu aññābhūtā bahala-avijjā¹. Nirayaṃ gamentīti **nirayagamanīyā**, niraye nibbattipaccayāti attho. Sesusupi eseṇa nayo. **Cetanāhanti** cetanaṃ ahaṃ. Idha sabbasaṅgāhikā saṃvidahanacetanā gahitā. **Cetayitvāti** dvārappavattacetanā. **Manasāti** cetanāsampayuttacittena. **Nirayavedanīyanti** niraye vipākadāyakaṃ. Sesusupi eseṇa nayo. **Adhimattanti** balavadukkhāṃ. **Dandhavirāgīti**² garukaṃ na khippaṃ saṅkaṃ vigacchanakadukkhāṃ. **Urattāḷim kandatīti** uraṃ tāletvā rodati. **Pariyettḥinti** pariyesanaṃ. **Ekapadaṃ dvipadanti** ekapadamantaṃ vā dvipadamantaṃ vā, ko mantaṃ jānātīti attho. **Sammohavepakkanti** sammohavipākaṃ. Dukkassa hi sammoho nissandavipāko nāma. Dutiyapadeṇi eseṇa nayo. Pariyesanāpi hi tassa nissandavipākoti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Sīhanādasuttavaṇṇanā

64. Dasame **āsabhaṃ ṭhānanti** seṭṭhaṃ niccalatṭhānaṃ. **Sīhanādanti** abhītanādaṃ pamukhanādaṃ. **Brahmacakkanti** seṭṭhaññācakkāṃ paṭivedhaññāñceva desaññāñña. **Ṭhānañca ṭhānatoti** kāraṇaṃ kāraṇato. **Yampīti** yena ñāṇena. **Idampi Tathāgatassāti** idampi ṭhānāṭṭhānaññaṃ Tathāgatassa Tathāgatabalaṃ nāma hoti. Evaṃ sabbapadesu attho veditabbo. **Kammasamādānānanti** samādiyivā katānaṃ kusalākusalakammānaṃ, kammameva vā kammasamādānaṃ. **Ṭhānaso hetusoti** paccayato ceṇa hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu. **Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti** catunnaṃ jhānaṃ atṭhannaṃ vimokkhānaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. **Samkilesanti** hānabhāgiyaṃ dhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyaṃ dhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”³ evaṃ vuttaṃ paṇaṇajjhānañceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimañhi paṇaṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānaṃ”^{ti} vuttaṃ. Bhavaṅgena

1. Balava-avijjā (Sī)

2. Dandhavirāganti (Sī, Syā)

3. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

pana sabbajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasamāpattiyā nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”ti vuttaṃ. **Anekavihitanti**-ādini Visuddhimagge¹ vaṇṇitāni. Āsavakkhayañāṇaṃ heṭṭhā vuttatthameva. Purimassāpi ñāṇattayassa vitthārakathaṃ icchantena Majjhimaṭṭhakathāya Mahāsīhanādavaṇṇanā² oloketabbā. **Samāhitassāti** ekaggacittassa. **Samādhi maggoti** samādhi etesaṃ ñāṇānaṃ adhiḡamāya upāyo. **Asamādhīti** anekaggabhāvo. **Kummaggoti** micchāmaggo. Imasmiṃ sutte Tathāgatassa ñāṇabalaṃ kathitanti.

Mahāvaggo chaṭṭho.

7. Devatāvagga

1. Anāgāmiḡhalasuttādivaṇṇanā

65-67. Sattamassa paṭhame **assaddhiyanti** assaddhabhāvaṃ. **Duppaññatanti** nippaññabhāvaṃ. Dutiye **pamāḡdanti** sativippavāsaṃ. Tatiye **ābhisamācārikanti** uttamasamācārabhūtaṃ vattavasena paṇṇattisīlaṃ. **Sekhadhammanti** sekhaḡaṇṇattisīlaṃ. **Sīlānīti** cattāri mahāsīlāni.

4. Saṅgaṇikārāmasuttavaṇṇanā

68. Catutthe **saṅgaṇikārāmoti** gaṇasaṅgaṇikārāmo. Suttantikagaṇādīsu pana gaṇesu attano vā parisāsaṅkhāte gaṇe ramatīti **gaṇārāmo**. **Paviveketi** kāyaviveke. **Cittassa nimittanti** samādhivipassanācittassa nimittaṃ samādhivipassanākāraṃ. **Samādiṭṭhinti** vipassanāsamādiṭṭhiṃ. **Samādhinti** maggasaṃādhīnceva phalasamādhīṇca. **Samyojanānīti** dasasaṃyojanāni. **Nibbānanti** apaccayapariniḡbānaṃ.

5. Devatāsuttavaṇṇanā

69. Pañcame **sovacassatāti** subbacabhāvo. **Kalyāṇamittatāti** sucimittatā. **Satthugāravoti** Satthari gāravayutto. Esa nayo sabbattha.

1. Visuddhi 2. 40 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 1. 325 piṭṭhe.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **na santenā**ti paccanīkakileschi avūpasantena. **Na paṇītenā**ti na atappakena. **Na paṭippassaddhaladdhenā**ti¹ kilesappaṭippassaddhiyā aladdhena appattena. **Na ekodibhāvādhigatenā**ti ekaggabhāvaṃ upagatena.

7. Sakkhibhabbasuttavaṇṇanā

71. Sattame **tatra tatrā**ti tasmim tasmim visese. **Sakkhibhabbatanti** paccakkhabhāvaṃ. **Āyataneti** kāraṇe. **Hānabhāgiyā**dayo Visuddhimagge² saṃvaṇṇitā. **Asakkaccakārī**ti na sukatakārī na ādarakārī. **Asappāyakārī**ti na sappāyakārī na upakārabhūtaḍḍhammakārī.

8. Balasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhame **balatanti** balabhāvaṃ thāmaḥbhāvaṃ. **Asātaccakārī**ti na satatakārī. Sesam heṭṭhā vuttanayameva.

9-10. Tajjhānasuttadvayaṇṇanā

73-74. Navame **na yathābhūtaṃ sammappaññāya sudiṭṭho** hotīti vattukāmakilesakāmesu ādīnavo na yathāsabhāvato jhānapaññāya sudiṭṭho hoti. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Devatāvaggo sattamo.

8. Arahattavagga

1. Dukkhasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **savighātanti** sa-upaghātaṃ sopaddavaṃ. **Saparilāhanti** kāyikacetasikena parilāhena saparilāhaṃ. **Pāṭikaṅkhāti** icchitabbā avassambhāvinī.

1. Paṭippassaddhaladdhenāti (Sī)

2. Visuddhi 1. 85 piṭṭhe.

2. Arahattasuttavaṇṇanā

76. Dutiye **mānanti** jāti-ādīhi maññanam. **Omānanti** hīnohamasmīti mānam. **Atimānanti** atikkamitvā pavattam accuṇṇatimānam. **Adhimānanti** adhigatamānam. **Thambhanti** kodhamānehi thaddhabhāvam. **Atinipātanti** hīnassa hīnohamasmīti mānam.

3. Uttarimanussadhammasuttavaṇṇanā

77. Tatiye **uttarimanussadhammāti** manussadhammato uttari. **Alamariyañāṇadassanavisesanti** ariyabhāvam kātum samattham ñāṇadassanavisesam, cattāro magge cattāri ca phalānīti attho. **Kuhananti** tividham kuhanavatthum. **Lapananti** lābhatthikatāya ukkhipitvā avakkhipitvā vā lapanam.

4. Sukhasomanassasuttavaṇṇanā

78. Catutthe **yoni cassa āraddhā hotīti** kāraṇaṇcassa paripuṇṇam paggahitam hoti. **Dhammārāmoti** dhamme ratim vindati. Bhāvanāya ramati, bhāvento vā ramatīti **bhāvanārāmo**. Pahāne ramati, pajahanto vā ramatīti **pahānārāmo**. Tividhe paviveke ramatīti **pavivekārāmo**. Abyāpajjhe niddukkhabhāve ramatīti **abyāpajjhārāmo**. Nippapañcasāṅkhāte nibbāne ramatīti **nippapañcārāmo**.

5. Adhigamasuttavaṇṇanā

79. Pañcame **na āyakusaloti** na āgamanakusalo. **Na apāyakusaloti** na apagamanakusalo. **Chandanti** kattukamyatāchandaṃ. **Na ārakkhatīti** na rakkhati.

6. Mahantattasuttavaṇṇanā

80. Chaṭṭhe **āloka bahuloti** ñāṇāloka bahulo. **Yoga bahuloti** yoge bahulaṃ karoti. **Veda bahuloti** pītipāmojjabahulo. **Asantuṭṭhi bahuloti** kusaladhammesu asantuṭṭho. **Anikkhattadhuroti** aṭṭhapitadhuro paggahitavīriyo. **Uttari ca patāretīti** sampati uttariṇca vīriyaṃ karotepa. Sattamaṃ uttānameva.

8-10. Dutīyanirayasuttādivaṇṇanā

82-84. Aṭṭhame **pagabbhoti** kāyapāgabbhiyādihi samannāgato. Navamaṃ uttānameva. Dasame **vighātavāti** mahicchataṃ nissāya uppannena lobhadukkhena dukkhito. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Arahattavaggo aṭṭhamo.

9. Sītivagga

1. Sītibhāvasuttavaṇṇanā

85. Navamassa paṭhame **sītibhāvanti** sītalabhāvaṃ. **Yasmiṃ samaye cittaṃ niggaṇhitabbanti**-ādisu uddhaccasamaye cittaṃ samādhinā niggaṇhetabbaṃ nāma, kosajjānupatitakāle vīriyena paggaṇhetabbaṃ nāma, nirassādagatakāle samādhinā sampahaṃsitabbaṃ nāma, samappavattakāle bojjhaṅgupekkhāya ajjupekkhitabbaṃ nāma.

2. Āvaraṇasuttavaṇṇanā

86. Dutīye **kammāvaraṇatāyāti** pañcānantariyakammehi. **Kilesāvaraṇatāyāti** niyatamicchādiṭṭhiyā. **Vipākāvaraṇatāyāti** akusalavipākapaṭisandhiyā vā kusalavipākepi ahetukapaṭisandhiyā vāti.

4-5. Sussūsatisuttādivaṇṇanā

88-89. Catutthe **anattanti** avaḍḍhiṃ. **Atthaṃ riñcatīti** vaḍḍhi-atthaṃ chaḍḍeti. **Ananulomikāyāti** sāsanassa ananulomikāya. Pañcame **diṭṭhisampadanti** sotāpattimaggaṃ.

8-11. Abhabbatṭhānasuttacatukkavaṇṇanā

92-95. Aṭṭhame **anāgamanīyaṃ vatthunti** anupagantabbaṃ¹ kāraṇaṃ, pañcannaṃ verānaṃ dvāsaṭṭhiyā ca diṭṭhigatānametaṃ adhivacanaṃ. **Aṭṭhamaṃ bhavanti** kāmāvacare aṭṭhamaṃ paṭisandhiṃ. Navame **kotūhalamaṅgalenāti**

1. Ananuganthabbaṃ (Sī)

diṭṭhasutamutamaṅgalena. Dasame **sayamkatanti**-ādini atthadiṭṭhivasena vuttāni. **Adhiccasamuppannanti** ahetunibbattaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sītivaggo navamo.

10. Ānisaṃsavagga

1-2. Pātubhāvasuttādivaṇṇanā

96-97. Dasamassa paṭhame **ariyāyatane**ti Majjhimadesse. **Indriyānanti** manacchaṭṭhānaṃ. Dutiye **saddhammaniyatoti** sāsanasaddhamme niyato. **Asādhāraṇenāti** puthujjanehi asādhāraṇena.

7. Anavatthitasuttavaṇṇanā

102. Sattame **anodhim karitvāti** “ettakāva saṅkhārā aniccā, na ito pare”ti evaṃ sīmaṃ mariyādaṃ akatvā. **Anavatthitāti** avatthitāya rahitā¹, bhijjamānāva hutvā upaṭṭhahissantīti² attho. **Sabbaloketi** sakale tedhātuke. **Sāmaññenāti** samaṇabhāvena, ariyamaggenāti attho.

8. Ukkhittāsikasuttavaṇṇanā

103. Aṭṭhame **mettāvatāyāti** mettāyuttāya pāricariyāya. Satta hi sekhā Tathāgataṃ mettāvatāya paricaranti, khīṇāsavo paricīṇṇasatthuko.

9. Atammayasuttavaṇṇanā

104. Navame **atammayoti** tammayā vuccanti taṇhādiṭṭhiyo, tāhi rahito. **Ahaṃkāṛāti** ahaṃkāradiṭṭhi. **Mamaṃkāṛāti** mamaṃkāratanaṃ. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Ānisaṃsavaggo dasamo.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Anavatthitatoti ṭhānarahitā (Si), anavatthitatoti avatthitato ṭhānarahitā (Syā)

2. Saṇṭhahissantīti (Ka)

11. Tikavagga

1. Rāgasuttavaṇṇanā

107. Ekādasamassa paṭhame **asubhā**ti asubhakammaṭṭhānaṃ. **Mettā**ti mettākammaṭṭhānaṃ. **Paññā**ti saḥavipassanā maggapaññā.

6. Assādasuttavaṇṇanā

112. Chaṭṭhe **assādaditṭh**īti sassataditṭhi. **Attānuditṭh**īti attānaṃ anugatā vīsativatthukā sakkāyaditṭhi. **Micchādītṭh**īti dvāsattividdhāpi dītṭhi. **Sammādītṭh**īti maggasammādītṭhi, natthi dinnanti-ādikā vā micchādītṭhi, kammassakataññaṇaṃ sammādītṭhi.

7. Aratisuttavaṇṇanā

113. Sattame **adhammacariyā**ti dasa akusalakammaṭṭhānā.

10. Uddhaccasuttavaṇṇanā

116. Dasame **asaṃvaroti** anadhivāsakabhāvo. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Tikavaggo ekādasamo.

12. Sāmaññaavaggavaṇṇanā

119-121. Ito paresu **Tapussoti** dvejācīkupāsako. **Tathāgate** **niṭṭhaṅgatoti** Buddhagūṇesu paṭiṭṭhitacitto pahīnakaṅkho. Amataṃ addasāti **amataddaso**. **Ariyenā**ti niddosena lokuttarasīlena. **Ñāṇenā**ti paccavekkhaṇaṇāṇena. **Vimuttiyā**ti

sekhaphalavimuttiyā. **Tavakaṇṇikoti** evaṃnāmakō gahapati. Tapakaṇṇikotipi Pāḷi.

24. Rāgaṭṭhapaṇṇanā

140. **Rāgaṭṭhapaṇṇanā** pañcakāmaguṇikarāgassa. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Chakkanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Sattakanipāta

Paṇṇāsaka

1. Dhanavagga

1-5. Paṭhamapiyasuttādivaṇṇanā

1-5. Sattakanipātassa paṭhame **anavaññattikā**moti abhiññātabhāvakāmo. Tatiye **yoniso vicine dhammanti** upāyena catusaccadhammaṃ vicināti. **Paññāyatthaṃ vipassatī**ti sahavipassanāya maggapaññāya saccadhammaṃ vipassati. **Pajjotassevā**ti dīpasseva. **Vimokkho hoti cetasoti** tassa imehi balehi samannāgatassa khīṇāsavassa dīpanibbānaṃ viya carimakacittassa vatthārammaṇehi vimokkho hoti, gataṭṭhānaṃ na paññāyati. Catutthe **saddho hotī**ti-ādīni pañcakanipāte vaṇṇitāneva. Pañcame **dhanānī**ti adālididiyakaraṇaṭṭhena dhanāni.

7. Uggasuttavaṇṇanā

7. Sattame **Uggo rājamahāmattoti** Pasenadikosalassa mahā-amacco. **Upasaṅkamī**ti bhuttaṭṭhāro upasaṅkkami. **Adḍhoti** nidhānagatena dhanena aḍḍho. **Migāro Rohaṇeyyoti** Rohaṇasetṭhino nattāraṃ Migārasettim sandhāyevamāha. **Mahaddhanoti** vaḷaṇṇadhanena mahaddhano. **Mahābhogoti** upabhogaparihogabhaṇḍassa mahantatāya mahābhogo. **Hiraññassā**ti suvaṇṇasseva. Suvaṇṇameva hissa koṭisaṅkhyāṃ ahosi. **Rūpiyassā**ti sesassa taṭṭakasaraka-attharaṇapāvuraṇādino paribhogaparikkhārassa pamāṇasaṅkhāne vādoyeva natthi.

8. Saṃyojanasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **anunayasamyojananti** kāmarāgasamyojanaṃ. Sabbāneva cetāni bandhanaṭṭhena samyojanānīti veditabbāni. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Dhanavaggo paṭhamo.

2. Anusayavagga

3. Kulasuttavaṇṇanā

13. Dutiyassa tatiye **nālanti** na yuttaṃ nānucchavikaṃ. **Na manāpenāti** na manamhi appanakena¹ ākārena nisinnāsanato paccuṭṭhenti, anādārameva dassenti. **Santamassa pariguhantīti**² vijjamānampi deyyadhammaṃ etassa niguhanti paṭicchādenti. **Asakkaccaṃ denti no sakkaccanti** lūkhaṃ vā hotu paṇītaṃ vā, asahatthā acittikārena denti, no cittikārena.

4. Puggalasuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ubhatobhāgavimuttoti** dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato. So catunnaṃ arūpasamāpattīnaṃ ekekato vuṭṭhāya saṅkhāre sammāsivā arahattaṃ pattānaṃ catunnaṃ, nirodhā vuṭṭhāya arahattaṃ patta-anāgāmino ca vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto. Idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā hontī”³ti evaṃ aṭṭhavimokkhalābhino vasena āgatā.

Paññāya vimuttoti **paññāvimutto**. So sukkhavipassako, catūhi jhānehi vuṭṭhāya arahattaṃ pattā cattāro cāti imesaṃ vasena pañcavidho hoti. Pāḷi panettha aṭṭhavimokkhapaṭikkhepavaseneva āgatā. Yathāha “na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusivā viharati,

1. Appakena (Ka)

2. Niguhantīti (Sī)

3. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti¹.

Phuṭṭhantaṃ saccikatoti **kāyasakkhī**. So jhānaphassaṃ paṭhamāṃ phusati, pacchā nirodhaṃ nibbānaṃ sacchikaroti. So sotāpatti-phalaṭṭhaṃ ādiṃ katvā yāva arahattamaggaṭṭhā chabbidho hoti. Tenāha “idhekacco puggalo aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā ekacce āsavā parikkhīṇā honti. Ayaṃ vuccati puggalo kāyasakkhī”ti¹.

Diṭṭhantaṃ pattoti **diṭṭhippatto**². Tatridaṃ saṅkhepalakkhaṇaṃ—dukkhā saṅkhārā, sukho nirodho nītaṃ hoti diṭṭhaṃ viditaṃ sacchikataṃ phusitaṃ paññāyāti diṭṭhippatto. Vitthārato pana sopi kāyasakkhī viya chabbidho hoti. Tenevāha “idhekacco puggalo ‘idaṃ dukkhaṇ’ti yathābhūtaṃ pajānāti -pa- ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa-. Ayaṃ vuccati puggalo diṭṭhippatto”ti¹.

Saddhāya vimuttoti **saddhāvimutto**. Sopi vuttanayeneva chabbidho hoti. Tenāha “idhekacco puggalo ‘idaṃ dukkhaṇ’ti yathābhūtaṃ pajānāti -pa- ‘ayaṃ dukkhanirodhagāminī paṭipadā’ti yathābhūtaṃ pajānāti, Tathāgatappaveditā cassa dhammā paññāya vodiṭṭhā honti vocaritā paññāya -pa- no ca kho yathādiṭṭhippattassa. Ayaṃ vuccati puggalo saddhāvimutto”ti¹. Etassa hi saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggakkhaṇe saddahantassa viya okappentassa viya adhimuccantassa viya ca kilesakkhayaṃ hoti, diṭṭhippattassa pubbabhāgamaggakkhaṇe kilesacchedakañāṇaṃ adandhaṃ tikkhaṇaṃ sūraṃ hutvā vahati. Tasmā yathā nāma nātittikkhaṇena asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ na hoti, asi sīghaṃ na vahati, saddo suyyati, balavataro vāyāmo katabbo hoti, evarūpā saddhāvimuttassa pubbabhāgamaggabhāvanā. Yathā pana sunisitenā asinā kadaliṃ chindantassa chinnaṭṭhānaṃ maṭṭhaṃ hoti, asi sīghaṃ vahati, saddo na suyyati,

1. Abhi 3. 184 piṭṭhe.

2. Diṭṭhappatto (Si)

balavavāyāmakiccaṃ na hoti, evarūpā paññāvimuttassa
pubbabhāgamaggabhāvanā veditabbā.

Dhammaṃ anussaratīti **dhammānusārī**. Dhammoti paññā,
paññāpubbaṅgamaṃ maggaṃ bhāvetīti attho. **Saddhānusārī**hipi eseva
nayo. Ubhopena sotāpattimaggaṃ bhāyeva. Vuttampi cetam “yassa puggalassa
sotāpattiphalasacchikiriyāya paṭipannassa paññindriyaṃ adhimattaṃ hoti,
paññāvāhiṃ¹ paññāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, ayaṃ vuccati
puggalo dhammānusārī. Yassa puggalassa sotāpattiphalasacchikiriyāya
paṭipannassa saddhindriyaṃ adhimattaṃ hoti, saddhāvāhiṃ
saddhāpubbaṅgamaṃ ariyamaggaṃ bhāveti, ayaṃ vuccati puggalo
saddhānusārī”ti². Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panesā
ubhatobhāgavimuttādikathā Visuddhimagge³ paññābhāvanādhikāre vuttā.
Tasmā tattha vuttanayeneva veditabbāti.

5. Udakūpamāsuttavaṇṇanā

15. Pañcame **udakūpamā**ti nimujjanādi-ākāraṃ⁴ gahetvā udakena
upamitā. **Sakim nimuggoti** ekavārameva nimuggo. **Ekantakāḷakehī**ti
niyatamicchādiṭṭhiṃ sandhāya vuttaṃ. **Ummujjatī**ti utthahati. **Sādhū**ti
sobhanā bhaddakā. **Hāyatiyevā**ti caṅkavāre⁵ āsitta-udakaṃ viya
parihāyateva. **Ummujjitvā vipassati viloketī**ti utthahitvā gantabbadisaraṃ
vipassati viloketi. **Pataratī**ti gantabbadisābhimukho tarati nāma.
Paṭigādhappatto hotīti utthāya viloketvā pataritvā ekasmiṃ thāne
patiṭṭhāpato nāma hoti, tiṭṭhati na punāgacchati. **Tiṇṇo pārāṅgato thale**
tiṭṭhatīti sabbakilesoghaṃ taritvā paratīraṃ gantvā nibbānathale patiṭṭhito
nāma hoti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

6. Aniccānupassīsuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe aniccāti evaṃ paññāya pharanto anupassatīti **aniccānupassī**.
Aniccāti evaṃ saññā assāti **aniccasaññī**. Aniccāti evaṃ nāṇena
paṭisaṃveditā assāti **aniccapaṭisaṃvedī**. **Satatanti** sabbakālaṃ. **Samitanti**

1. Paññāvāhī (Sī, Syā, Ka)

2. Visuddhi 2. 297, 352 piṭṭhesu.

3. Caṅgavāre (Sī), paṅkavāre (Syā)

4. Abhi 3. 185 piṭṭhe.

5. Ummujjanādiṃ ākāraṃ (Sī)

yathā purimacittena pacchimacittam samitam samupagatam ghaṭṭitam hoti, evam. **Abbokinṇanti** nirantaram aññena cetasā asammissam. **Cetasā adhimuccamānoti** cittena sannitṭhāpayamāno. **Paññāya pariyogāhamānoti** vipassanāñāṇena anupavisamāno.

Apubbam acarimanti apure apacchā ekakkhaṇeyeva. Idha samasīsī kathito. So catubbidho hoti rogasamasīsī vedanāsamasīsī iriyāpathasamasīsī jīvitasamasīsīti. Tattha yassa aññatarena rogena phuṭṭhassa sato rogavūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayam **rogasamasīsī** nāma. Yassa pana aññataram vedanam vedayato vedanāvūpasamo ca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayam **vedanāsamasīsī** nāma. Yassa pana ṭhānādisu iriyāpathesu aññatarasamaṅgino vipassantassa iriyāpathassa pariyosānañca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayam **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yassa pana upakkamato vā sarasato¹ vā jīvitapariyādānañca āsavakkhayo ca ekappahāreneva hoti, ayam **jīvitasamasīsī** nāma. Ayamidha adhippeto. Tattha kiñcāpi āsavapariyādānam maggacittena, jīvitapariyādānam cuticittena hotīti ubhinnaṁ ekakkhaṇe sambhavo nāma natthi. Yasmā panassa āsavesu khīṇamattesu paccavekkhaṇavārānantameva jīvitapariyādānam gacchati, antaram na paññāyati, tasmā evam vuttam.

Antarāparinibbāyīti yo pañcasu suddhāvāsesu yattha katthaci uppanno nibbattakkhaṇe vā thokam atikkamitvā vā vemajjhe ṭhatvā vā arahattam pāpuṇāti, tassetam nāmam. **Upahaccaparinibbāyīti** yo tattheva āyuvemajjham atikkamitvā arahattam pāpuṇāti. **Asaṅkhāraparinibbāyīti** yo tesamīeva puggalānam asaṅkhāreneva appayogena kilese khepeti. **Sasaṅkhāraparinibbāyīti** yo sasaṅkhārena sappayogena kilese khepeti. **Uddhamisoto Akaniṭṭhagāmīti** yo heṭṭhā catūsu Suddhāvāsesu yattha katthaci nibbattitvā tato cuto anupubbena Akaniṭṭhe uppajjitvā arahattam pāpuṇāti.

7-9. Dukkhānupassīsuttaḍḍivāṇṇanā

17-19. Sattame **dukkhānupassīti** pīlanākāraṃ dukkhato anupassanto. Atthame **anattānupassīti** avasavattanākāraṃ anattāti anupassanto. Navame **sukhānupassīti** sukhanti evaṃ nāṇena anupassanto.

10. Niddasavatthusuttavaṇṇanā

20. Dasame **niddasavatthūnīti** niddasādivatthūni, “niddaso bhikkhu, nibbīso, nittimso, niccattālīso, nippaṇṇāso”ti evaṃ vacanakāraṇāni. Ayaṃ kira paṇho titthiyasamaye uppanno. Titthiyā hi dasavassakāle mataṃ nigaṇṭhaṃ niddasoti vadanti. So kira puna dasavasso na hoti. Na kevalaṇca dasavasso, navavassopi ekavassopi na hoti. Eteneva nayena vīsativassādikālepi mataṃ nigaṇṭhaṃ “nibbīso nittimso niccattālīso nippaṇṇāso”ti vadanti. Āyasmā Ānando gāme vicaranto taṃ kathāṃ sutvā vihāraṃ gantvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā āha—na idaṃ Ānanda titthiyānaṃ adhivacanaṃ¹ mama sāsane khīṇāsavassetāṃ adhivacanaṃ. Khīṇāsavo hi dasavassakāle parinibbuto puna dasavasso na hoti. Na kevalaṇca dasavassova, navavassopi -pa- ekavassopi. Na kelavaṇca ekavassova, ekādasamāsikopi -pa- ekamāsikopi ekamuhuttikopi na hotiyeva. Kasmā? Puna paṭisandhiyā abhāvā. Nibbīsādīsipi eseva nayo. Iti Bhagavā “mama sāsane khīṇāsavassetāṃ adhivacanaṃ”ti vatvā yehi² kāraṇehi niddaso hoti, tāni dassetuṃ imaṃ desanaṃ ārabhi.

Tattha **idhāti** imasmiṃ sāsane. **Sikkhāsamādāne tibbacchando hotīti** sikkhāttayapūraṇe balavacchando hoti. **Āyatim ca sikkhā samādāne avigatapemoti** anāgate punadivasādīsipi sikkhāpūraṇe avigatapemeneva samannāgato hoti. **Dhammanisantīyāti** dhammanisāmanāya³. Vipassanāyetaṃ adhivacanaṃ. **Ichhāvinayeti** taṇhāvinaye. **Paṭisallāneti** ekībhāve. **Vīriyārambheti** kāyikacetasikassa

1. Titthakānaṃ (Sī, Syā) 2. Tehi (Sī) 3. Dhammanisantīti dhammanisāmanā (Sī, Ka)

vīriyassa pūraṇe. **Satinepakke**ti satiyañceva nipakabhāve ca.
Diṭṭhipaṭivedheti maggadassane. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Anusayavaggo dutiyo.

3. Vajjisattakavagga

1. Sārāndadasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Sārāndade ceti**yeti evaṃnāmake vihāre.
 Anuppanne kira Tathāgate tattha Sārāndadassa yakkhassa nivāsanaṭṭhānaṃ
 cetiyaṃ ahosi, athettha Bhagavato vihāraṃ kāresuṃ. So
 Sārāndadacetiyaṃtveva saṅkhaṃ gato. **Yāvaki**vañcāti yattakaṃ kālaṃ.
Abhiṇhaṃ sannipātāti divasassa tikkhattuṃ sannipatantāpi antaranārā
 sannipatantāpi-abhiṇhaṃ sannipātāva. **Sannipātabahulā**ti “hiyyopi
 purimadivasampi sannipatamha, puna ajja kimatthaṃ sannipatāmā”ti
 vosānāmanāpajjanena sannipātabahulā. **Vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ**
pāṭikaṅkhā no parihānīti abhiṇhaṃ asannipatantā hi disāsu āgataṃ sāsanaṃ
 na suṇanti, tato “asukagāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, asukaṭṭhāne corā
 pariyuṭṭhitā”ti na jānanti. Corāpi “pamattā rājāno”ti ñatvā gāmanigamādīni
 paharantā janapadaṃ nāsenti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Abhiṇhaṃ
 sannipatantā pana taṃ taṃ pavattiṃ suṇanti, tato balaṃ pesetvā
 amittamaddanaṃ karonti. Corāpi “appamattā rājāno, na sakkā amhehi
 vaggabandhanena vicarituṃ”ti bhijjitvā palāyanti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi
 hoti. Tena vuttaṃ “vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā no parihānī”ti.

Samaggāti-ādīsu sannipātabheriyā niggaṭāya “ajja me kiccaṃ atthi
 maṅgalaṃ atthi”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma.
 Bherisaddaṃ pana sutvāva bhuñjamānāpi alaṅkurumānāpi vatthāni
 nivāsayaṃmānāpi addhabhuttā addhālaṅkatā vatthaṃ nivāsantāva sannipatantā
samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvāva
 kattabbaṃ katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ
 vuṭṭhitesu hi ye paṭhamāṃ gacchanti, tesāṃ evaṃ

hoti “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayakathā bhavissatī”ti. Ekato vuṭṭhahantā pana **samaggā vuṭṭhahanti** nāma. Apica “asukaṭṭhāne gāmasīmā vā nigamasīmā vā ākulā, corā vā pariyuṭṭhitā”ti sutvā “ko gantvā amittamaddanaṃ karissatī”ti vutte “ahaṃ paṭhamam ahaṃ paṭhaman”ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma. Ekassa pana kammante osīdamāne sesā puttabhātaro pesetvā tassa kammantaṃ upatthambhayamānāpi āgantukarājānaṃ “asukassa gehaṃ gacchatu, asukassa gehaṃ gacchatū”ti avatvā sabbe ekato saṅgaṇhantāpi ekassa maṅgale vā roge vā aññasmim vā pana tādise sukhadukkhe uppanne sabbe tattha sahāyabhāvaṃ gacchantāpi **samaggā vijjīkaraṇīyāni karonti** nāma.

Apaññattanti-ādīsu pubbe akataṃ suṅkaṃ vā baliṃ vā daṇḍaṃ vā āharāpentā **apaññattaṃ paññāpentī** nāma. Porāṇapaveṇiyā āgatameva pana anāharāpentā¹ **paññattaṃ samucchindanti** nāma. Coroti gahetvā dassite avicinitvā² chejjabhejjaṃ anusāsantā porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya na vattanti nāma. Tesam apaññattaṃ paññāpentānaṃ abhinavasuṅkādiṇi manussā “ati-upaddutamha, ke imesaṃ vijjite vasissanti”ti paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Paññattaṃ samucchindantānaṃ paveṇi-āgatāni suṅkādiṇi aggaṇhantānaṃ koso parihāyati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ alabhamānā thāmabalena parihāyanti. Te neva yuddhakkhamā honti na pārīcariyakkhamā. Porāṇaṃ vajjidhammaṃ samādāya avattantānaṃ vijjite manussā “amhākaṃ puttaṃ pitaraṃ bhātaraṃ acoraṃyeva coroti katvā chindimsu bhindimsū”ti kujjhitvā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Evaṃ rājūnaṃ parihāni hoti. Apaññattaṃ na paññāpentānaṃ pana “paveṇi-āgataṃyeva rājāno karonti”ti manussā haṭṭhatuṭṭhā kasivāṇijjādike kammante sampādentī. Paññattaṃ asamucchindantānaṃ paveṇi-āgatāni suṅkādiṇi gaṇhantānaṃ koso vaḍḍhati, tato hatthi-assabalakāya-orodhādayo yathānibaddhaṃ vaṭṭaṃ labhamānā thāmabalasampannā yuddhakkhamā ceva pārīcariyakkhamā ca honti. Porāṇe

1. Āharāpentā (Sī, Syā, Ka)

2. Vinicchinitvāya (Syā)

vajjidhamme samādāya vattantānaṃ manussā na ujjhāyanti. “Rājāno porāṇapaveṇiyā karonti, aṭṭakulika¹ senāpati-uparājūhi parikkhitaṃ sayampi parikkhipitvā paveṇipotthakaṃ vācāpetvā anucchavikameva daṇḍaṃ pavattayanti, etesaṃ doso natthi, amhākaṃyeva doso”ti appamattā kammante karonti. Evaṃ rājūnaṃ vuddhi hoti.

Sakkarissantīti yaṃkiñci tesāṃ sakkāraṃ karontā sundarameva karissanti. **Garuṃ karissantīti** garubhāvaṃ paccupaṭṭhapetvā karissanti. **Mānessantīti** manena piyāyissanti². **Pūjessantīti** paccayapūjāya pūjessanti. **Sotabbaṃ maññissantīti** divasassa dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ gantvā tesāṃ kathaṃ sotabbaṃ saddhātappaṃ maññissanti. Tattha ye evaṃ mahallakānaṃ rājūnaṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya vā nesaṃ upaṭṭhānaṃ na gacchanti, te tehi vissaṭṭhā anovadiyamānā³ kīlāpasutā rajjato parihāyanti. Ye pana tathā paṭipajjanti, tesāṃ mahallakarājāno “idaṃ kātappaṃ, idaṃ na kātappaṃ”ti porāṇapaveṇiṃ ācikkhanti. Saṅgāmaṃ patvāpi “evaṃ pavisitappaṃ, evaṃ nikkhamitappaṃ”ti upāyaṃ dassenti. Te tehi ovadiyamānā yathā-ovādaṃ paṭipajjamānā sakkonti rajjapaveṇiṃ sandhāretuṃ. Tena vuttaṃ “vuddhiyeva licchavī vajjīnaṃ pāṭikaṅkhā”ti.

Kulitthiyoti kulagharāṇiyo. **Kulakumāriyoti** anividdhā⁴ tāsāṃ dhītaro. **Okassāti** vā **pasayhāti** vā pasayhākārassevetāṃ nāmaṃ. Okāsātipi paṭhanti. Tattha **okassāti** avakasitvā ākaḍḍhitvā. **Pasayhāti** abhibhavitvā ajjhottharivāti ayaṃ vacanatto. Evañhi karontānaṃ vijite manussā “amhākaṃ gehe puttabhātaropi, khelaṅghāṇikādīni mukhena apanetvā saṃvaḍḍhitā dhītaro pi ime balakkārena gahetvā attano ghare vāsenti”ti kupitā paccantaṃ pavisitvā corā vā corasahāyā vā hutvā janapadaṃ hananti. Evaṃ akarontānaṃ pana vijite manussā appossukkā sakāni kammāni karontā rājakosaṃ vaḍḍhenti. Evamettha vuddhihāṇiyo veditabbā.

1. Atthakusala (Syā)

2. Piyā bhavissanti (Syā, Ka)

3. Atthe anovadiyamānā (Sī)

4. Anivittā (Sī, Syā)

Vajjīnaṃ vajjicetiyaṇīti Vajjirājūnaṃ Vajjiraṭṭhe cittaṭṭhena¹ cetiyaṇīti laddhanāmāni yakkhaṭṭhānāni. **Abbhantarāṇīti** antonagare ṭhitāni. **Bāhirāṇīti** bahinagare ṭhitāni. **Dinnapubbaṃ katapubbanti** pubbe dinnaṇca kataṇca. **No parihāpessanti** ahāpetvā yathāpavattameva karissanti. Dhammikaṃ balim parihāpentānaṃhi devatā ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ na karonti, anuppannaṃ dukkhaṃ uppādetum asakkontiyopi uppannaṃ kāsaśisārogaḍim vaddhenti, saṅgāme patte sahāyā na honti. Aparihāpentānaṃ pana ārakkhaṃ susaṃvihitaṃ karonti, anuppannaṃ sukhaṃ uppādetum asakkontiyopi uppannaṃ kāsaśisārogaḍim haranti, saṅgāmasīse sahāyā hontīti. Evamettha vuddhihāniyo vedītabbā.

Dhammikā rakkhāvaraṇaguttīti ettha rakkhā eva yathā anicchitaṃ nāgacchati, evaṃ āvaraṇato āvaraṇaṃ. Yathā icchitaṃ na nassati, evaṃ gopāyanato gutti. Tattha balakāyena parivāretvā rakkhaṇaṃ pabbajitānaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma na hoti. Yathā pana viharassa upavane rukkhe na chindanti, vājikā vājaṃ² na karonti, pokkharāṇiṣu macche na gaṇhanti, evaṃ karaṇaṃ dhammikā rakkhāvaraṇagutti nāma. **Kintīti** kena nu kho kāraṇena.

Tattha ye anāgatānaṃ arahantānaṃ āgamaṇaṃ na icchanti, te assaddhā honti appasannā. Pabbajite sampatte paccuggamaṇaṃ na karonti, gantvā na passanti, paṭisanthāraṃ na karonti, pañhaṃ na pucchanti, dhammaṃ na suṇanti, dānaṃ na denti, anumodanaṃ na suṇanti, nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahanti. Atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati “asuko nāma rājā assaddho appasanno, pabbajite sampatte paccuggamaṇaṃ na karoti -pa-nivāsanaṭṭhānaṃ na saṃvidahati”ti. Taṃ sutvā pabbajitā tassa nagaradvārena gacchantāpi nagaraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ arahantānaṃ anāgamaṇameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te “vasissāmāti tāva cintetvā āgatamhā, imesaṃ pana rājūnaṃ iminā nīhārena ke vasissanti”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ anāgatesu anāgacchantesu āgatesu dukkhaṃ viharantesu so deso pabbajitānaṃ anāvāso hoti. Tato devatārakkhā na hoti, devatārakkhāya asati amanussā

1. Cittikatāni (Sī), cittakatāni (Syā)

2. Vāpikā vāpaṃ (Sī, Syā)

okāsaṃ labhanti, amanussā ussannā anuppannaṃ byādhiṃ uppādentī.
 Sīlavantānaṃ dassanapañhapucchanādivatthukassa puññaṃ anāgamo hoti.
 Vipariyāyena yathāvuttakaṇhapakkhaviparītassa sukkapakkhassa sambhavo
 hotīti evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

2. Vassakārasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **abhiyātukā**moti abhibhavanatthāya yātukāmo. **Vajjī**
 Vajjirājāno. **Evaṃmahiddhiketi** evaṃ mahatiyā rājiddhiyā samannāgate.
 Etena nesaṃ samaggaḥhāvaṃ katheti. **Evaṃmahānubhāveti** evaṃ
 mahantena rājānubhāvena samannāgate. Etena nesaṃ hatthisippādīsu
 katasikkhataṃ katheti, yaṃ sandhāya vuttaṃ “sikkhitā vatime
 Licchavikumārakā susikkhitā vatime Licchavikumārakā, yatra hi nāma
 sukhumena tālacchiggaḥena asanaṃ atipātayissanti poṅkhānupoṅkhaṃ
 avirādhitaṃ”¹. **Ucchecchāmīti** ucchindissāmi. **Vināsessāmīti** adassanaṃ
 nayissāmi. **Anayabyasananti** avaḍḍhiñceva ñātibyasanañca. **Āpādessāmīti**
 pāpayissāmi.

Iti kira so ṭhānanisajjādīsu imāṃ yuddhakathameva katheti,
 “gamanasajjā hothā”²ti ca balakāyaṃ āṇāpeti. Kasmā? Gaṅgāya kira ekaṃ
 Paṭṭanagāmaṃ nissāya addhayaḥjanam² Ajātasattuno vijitaṃ, addhayaḥjanam²
 Licchavīnaṃ. Tatra pabbatapādato mahaggaḥhabhaṇḍam³ otarati. Taṃ sutvā
 “ajja yāmi, sve yāmi”²ti Ajātasattuno saṃvidahantasseva Licchavino
 samaggā sammodamānā puretaraṃ āgantvā sabbaṃ gaṇhanti. Ajātasattu
 pacchā āgantvā taṃ pavattiṃ ñatvā kujjhitvā gacchati. Te
 punasaṃvaccharepi tatheva karonti. Atha so balavāghātajāto, tadā
 evamakāsi.

Tato cintesi “gaṇena saddhiṃ yuddhaṃ nāma bhāriyaṃ, ekopi
 moghappahāro nāma natthi. Ekena kho pana⁴ paṇḍitena saddhiṃ mantetvā
 karonto niraparādhho hoti, paṇḍito ca Satthārā sadiso natthi, Satthā ca
 avidūre dhuravihāre vasati, handāhaṃ pesetvā pucchāmi. Sace me

1. Saṃ 3. 395 piṭṭhe.

3. Mahaggaṃ gandhabhaṇḍam (Sī, Syā)

2. Atṭhayaḥjanam (Syā, Ka)

4. Kenaci (Ka)

gatena koci attho bhavissati, Satthā tuṇhī bhavissati. Anatto pana sati ‘kiṃ rañño tattha gatenā’ti vakkhatī”ti. So Vassakāraṃ brāhmaṇaṃ pesesi. Brāhmaṇo gantvā Bhagavato tamatthaṃ ārocesi. Tena vuttaṃ **atha kho rājā -pa- āpādessāmi vajjīti**.

Bhagavantam bijayamānoti thero vattasīse ṭhatvā Bhagavantam bijati, Bhagavato pana sītaṃ vā uṇhaṃ vā natthi. Bhagavā brāhmaṇassa vacanaṃ sutvā tena saddhiṃ amantevā therena saddhiṃ mantetukāmo **kinti te Ānanda sutanti**-ādimāha. Taṃ vuttatthameva.

Ekamidāhanti idaṃ Bhagavā pubbe vajjīnaṃ imassa vajjisattakassa desitabhāvappakāsanatthaṃ āha. **Akaraṇīyāti** akattabbā, aggahetabbāti attho. **Yadidanti** nipātamatthaṃ. **Yuddhassāti** karaṇatthe sāmivacanaṃ, abhimukhaṃ yuddhena gahetuṃ na sakkāti attho. **Aññatra upalāpanāyāti** ṭhapetvā upalāpanaṃ. Upalāpanā nāma “alaṃ vivādena, idāni samaggā homā”ti hatthi-assarathahiraññasuvaṇṇādīni pesetvā saṅgahakaraṇaṃ, evañhi saṅgahaṃ katvā kevalaṃ vissāsenā sakkā gaṇhitunti attho. **Aññatra mithubhedāti** ṭhapetvā mithubhedam. Iminā “aññamaññabhedam katvāpi sakkā ete gahetun”ti dasseti. Idaṃ brāhmaṇo Bhagavato kathāya nayaṃ labhitvā āha. Kiṃ pana Bhagavā brāhmaṇassa imāya kathāya nayalābhaṃ na jānātīti¹? Āma jānāti. Jānanto kasmā kathesi? Anukampāya. Evaṃ kirassa ahosi “mayā akathitepi katipāhena gantvā sabbe gaṇhissati kathite pana samagge bhindanto tihi saṃvaccharehi gaṇhissati. Ettakampi jīvītameva varaṃ. Ettakañhi jīvantaṃ attano patiṭṭhābhūtaṃ puññaṃ karissanti. **Abhinanditvāti** cittaṃ nanditvā. **Anumoditvāti** “yāva subhāsitaṃ bhotā Gotamena”ti vācāya anumoditvā. **Pakkāmīti** rañño santikaṃ gato. Rājāpi tameva pesetvā sabbe bhinditvā gantvā anayabyasanaṃ pāpesi.

3. Paṭhamasattakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **abhiṇhaṃ sannipātāti** idaṃ vijjisattake vuttasadisameva. Idhāpi ca abhiṇhaṃ asannipatantā disāsu āgatasāsaṇaṃ na suṇanti,

1. Jānātīti (Sī, Syā)

tato “asukavihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukasmim ṭhāne bhikkhū vejjakammadūtakammādīni karonti, viññattibahulā phalapupphadānādīhi jīvikam kappenti”ti-ādīni na jānanti. Pāpabhikkhūpi “pamatto saṃgho”ti ñatvā rāsibhūtā sāsanaṃ osakkāpenti. Abhiṇham sannipatantā pana tam pavattim suṇanti, tato bhikkhusaṃgham pesetvā sīmaṃ ujum kārenti, uposathappavāraṇāyo pavattāpenti, micchājīvanam ussannaṭṭhāne ariyavaṃsike pesetvā ariyavaṃsam kathāpenti, pāpabhikkhūnam vinayadharehi niggaham karāpenti. Pāpabhikkhūpi “appamatto saṃgho, na sakkā amhehi vaggabandhanena vicaritun”ti bhijjivā palāyanti. Evamettha vuddhihāniyo veditabbā.

Samaggāti-ādīsu cetiyapaṭijagganattam vā bodhighara-uposathāgāraccādanattam vā katikavattam vā ṭhapetukāmatāya “saṃgho sannipatatū”ti bheriyā vā ghaṇṭiyā vā ākoṭitamattāya “mayham cīvarakammaṃ atthi, mayam patto pacitabbo, mayham navakammaṃ atthi”ti vikkhepaṃ karontā na samaggā sannipatanti nāma. Sabbam pana tam kammaṃ ṭhapetvā “aham purimataram, aham purimataran”ti ekappahāreneva sannipatantā samaggā sannipatanti nāma. Sannipatitā pana cintetvā mantetvā kattabbari katvā ekatova avuṭṭhahantā na samaggā vuṭṭhahanti nāma. Evaṃ vuṭṭhitesu hi ye paṭhamam gacchanti, tesam evam hoti “amhehi bāhirakathāva sutā, idāni vinicchayaṃ kathā bhavissati”ti. Ekappahāreneva vuṭṭhahantā samaggā vuṭṭhahanti nāma. Apica “asukatṭhāne vihārasīmā ākulā, uposathappavāraṇā ṭhitā, asukatṭhāne vejjakammādikārakā pāpabhikkhū ussannā”ti sutvā “ko gantvā tesam niggaham karissati”ti vutte “aham paṭhamam, aham paṭhaman”ti vatvā gacchantāpi samaggā vuṭṭhahanti nāma.

Āgantukam pana disvā “imam pariveṇam yāhi, etaṃ pariveṇam yāhi, ayam ko”ti¹ avatvā sabbe vattam karontāpi, jīṇapattacīvarakam disvā tassa bhikkhācāravattena pattacīvaram pariyesantāpi, gilānassa gilānabhesajjam pariyesamānāpi, gilānameva anātham “asukapariveṇam yāhi”ti-avatvā attano attano pariveṇe paṭijaggantāpi, eko

oliyamānako gantho hoti, paññavantaṃ bhikkhuṃ saṅgaṇhitvā tena taṃ ganthaṃ ukkhipāpentāpi samaggā saṃghakaraṇīyāni karonti nāma.

Apaññattanti-ādīsu navaṃ adhammikaṃ katikavattaṃ vā sikkhāpadaṃ vā gaṇhantā apaññattaṃ paññāpentī nāma purāṇasanthatavatthusmiṃ Sāvattiyaṃ bhikkhū viya. Uddhammaṃ ubbinayaṃ sāsaṇaṃ dīpentā paññattaṃ samucchindanti nāma vassasatapariniḃbute Bhagavati Vesālikā Vajjiputtakā viya. Khuddānukhuddakā pana āpattiyo sañcicca vītikkamantā yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya na vattanti nāma Assajipunabbasukā viya. Tathā akarontā pana apaññattaṃ na paññāpentī, paññattaṃ na samucchindanti, yathāpaññattesu sikkhāpadesu samādāya vattanti nāma āyasmā Upaseno viya, āyasmā Yaso Kākaṇḍakaputto viya, āyasmā Mahākassapo viya ca. **Vuddhiyevāti** sīlādiguṇehi vuddhiyeva, no parihāni.

Therāti thirabhāvappattā therakārakehi guṇehi samannāgatā. Bahū rattiyo jānantīti **rattaññū**. Ciraṃ pabbajitānaṃ etesanti **cirapabbajitā**. Saṃghassa pitiṭṭhāne ṭhitāti **saṃghapitaro**. Pitiṭṭhāne ṭhitattā saṃghaṃ pariṇenti pubbaṅgamā hutvā tīsu sikkhāsu pavattentīti **saṃghapariṇāyakā**.

Ye tesāṃ sakkārādīni na karonti, ovādatthāya dve tayo vāre upaṭṭhānaṃ na gacchanti, tepi tesāṃ ovādaṃ na denti, paveṇikathaṃ na kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ na sikkhāpentī. Te tehi vissaṭṭhā¹ sīlādīhi dhammakkhandahehi sattahi ca ariyadhanehīti evamādīhi guṇehi parihāyanti. Ye pana tesāṃ sakkārādīni karonti, upaṭṭhānaṃ gacchanti, tesāṃ te “evam te abhikkamitabban”ti-ādikaṃ ovādaṃ denti, paveṇikathaṃ kathenti, sārabhūtaṃ dhammapariyāyaṃ sikkhāpentī, terasahi dhutaṅgehi dasahi kathāvattṭhūhi anusāsanti, te tesāṃ ovāde ṭhatvā sīlādīhi guṇehi vaḍḍhamānā sāmāññatthaṃ anupāpuṇanti. Evamettha hānivuddhiyo daṭṭhabbā.

Punabbhavo sīlamassāti ponobbhavikā², punabbhavadāyikāti attho, tassā **ponobbhavikāya**. Na vasaṃ gacchissantīti ettha ye catunnaṃ paccayānaṃ kāraṇā upaṭṭhākānaṃ padānupadikā hutvā gāmato gāmaṃ vicaranti, te

1. Vipprasannā (Ka)

2. Ponobbhavikā (Si)

tassā vasaṃ gacchanti nāma. Itare na gacchanti. Tattha hānivuddhiyo pākaṭāyeva.

Āraññakesūti pañcadhanusatikapacchimesu. **Sāpekkhāti** sālayā. Gāmantasenāsanesu hi jhānaṃ appētvāpi tato vuṭṭhitamattova itthipurisadārakadārikādisaddaṃ suṇāti, yenassa¹ adhigatavisesopi hāyatiyeva. Araññāsenāsane niddāyitvāpi pabuddhamatto sīhabyagghamorādīnaṃ saddaṃ suṇāti, yena araṇṇe pītiṃ paṭilabhitvā tameva sammasanto aggaphale paṭiṭṭhāti. Iti Bhagavā gāmantasenāsane jhānaṃ appētvā nisinnabhikkhuto araṇṇe niddāyamānameva paśaṃsati. Tasmā tameva atthavaśaṃ paṭicca “āraññakesu senāsanesu sāpekkhā bhavissanti”ti āha.

Paccattaññeva satim upaṭṭhāpessantiti attanāva attano abbhantare satim upaṭṭhāpessanti. **Pesalāti** piyasīlā. Idhāpi sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ anicchantā nevāsikā assaddhā honti appasannā, vihāraṃ sampattabhikkhūnaṃ paccuggamana pattacīvarapaṭiggahaṇa āsanapaññāpana tālavaṇṭaggahaṇādīni na karonti. Atha nesaṃ avaṇṇo uggacchati “asukavihāravāsino bhikkhū assaddhā appasannā vihāraṃ pavitṭhānaṃ vattappaṭivattampi na karonti”ti. Taṃ sutvā pabbajitā vihāradvārena gacchantāpi vihāraṃ na pavisanti. Evaṃ anāgatānaṃ anāgamaṇameva hoti. Āgatānaṃ pana phāsuvihāre asati yepi ajānitvā āgatā, te “vasissāmāti tāvacintevā āgatamhā, imesaṃ pana nevāsikānaṃ imināva nīhārena ko vasissati”ti nikkhamitvā gacchanti. Evaṃ so vihāro aññesaṃ bhikkhūnaṃ anāvāsova hoti. Tato nevāsikā sīlavantānaṃ dassanaṃ alabhantā kaṅkhāvinodakaṃ vā ācārasikkhāpakam vā madhuradhammassavanaṃ vā na labhanti. Tesam neva aggahitadhammaggaṇaṃ, na gahitasajjhāyakaraṇaṃ hoti. Iti nesaṃ hāniyeva hoti, na vuddhi.

Ye pana sabrahmacārīnaṃ āgamaṇaṃ icchanti, te saddhā honti pasannā, āgatānaṃ sabrahmacārīnaṃ paccuggamanādīni katvā senāsanaṃ paññāpetvā

1. Tenassa (Sī, Syā)

denti, te gahetvā bhikkhācāraṃ pavisanti, kaṅkhaṃ vinodenti, madhuradhammassavanaṃ labhanti. Atha nesaṃ kittisaddo uggacchati “asukavihāre bhikkhū evaṃ saddhā pasannā vattasampannā saṅgāhakā”ti. Taṃ sutvā bhikkhū dūratopi āgacchanti. Tesāṃ nevāsikā vattaṃ karonti, samīpaṃ gantvā vuḍḍhataṃ āgantukaṃ vanditvā nisīdanti, navakatarassa santike āsanaṃ gahetvā nisīditvā “imasmiṃ vihāre vasissatha, gamissatha”ti pucchanti. “Gamissāmā”ti vutte “sappāyaṃ senāsaṇaṃ, sulabhā bhikkhā”ti ādīni vatvā gantuṃ na denti. Vinayadharo ce hoti, tassa santike vinayaṃ sajjhāyanti. Suttantādidharo ce, tassa santike taṃ taṃ dhammaṃ sajjhāyanti. Te āgantukattherānaṃ ovāde ṭhatvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇanti. Āgantukā “ekaṃ dve divasāni vasissāmāti āgataṃhā, imesaṃ pana sukhasaṃvāsātāya dasa dvādasa vassāni vasimhā”ti vattāro honti. Evamettha hānivuddhiyo veditabbā.

4. Dutiyasattakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **na kammārāmā**ti ye divasaṃ cīvarakamma kāyabandhana pariśāvana dhammakaraṇa sammajjani pādakaṭhalikādīneva karonti, te sandhāyesa paṭikkhepo. Yo pana tesāṃ karaṇavelāya evaṃ etāni karoti, uddesavelāya uddesaṃ gaṇhāti, sajjhāyavelāya sajjhāyati, cetiyaṅgaṇavattavelāya cetiyaṅgaṇavattaṃ karoti, manasikāavelāya manasikāraṃ karoti, na so kammārāmo nāma.

Yo itthivaṇṇapurisavaṇṇādivasena ālāpasallāpaṃ karontoyeva rattindivaṃ vītināmeti, evarūpe bhasse pariyantakārī na hoti, ayaṃ **bhassārāmo** nāma. Yo pana rattindivaṃ dhammaṃ katheti, pañhaṃ vissajjeti, ayaṃ appabhassova bhasse pariyantakārīyeva. Kasmā? “Sannipatitānaṃ vo bhikkhave dvayaṃ karaṇīyaṃ dhammī vā kathā ariyo vā tuṇhībhaṃvo”ti¹ vuttattā.

Yo ṭhitopi gacchantopi nisinnopi thinamiddhābhībhūto niddāyatiyeva, ayaṃ **niddārāmo** nāma. Yassa pana karajakāyagelaññaṃ cittaṃ

1. Ma 1. 217 piṭṭhe.

bhavaṅgaṃ otarati, nāyaṃ niddārāmo. Tenevāha “abhiḥānāmahaṃ aggivessana gimhānaṃ pacchime māse pacchābhattaṃ piṇḍapātappaṭikkanto catugguṇaṃ saṃghātiṃ paññapetvā dakkhiṇena passena sato sampajāno niddaṃ okkamitā”ti¹.

Yo “ekassa dutiyo, dvinnaṃ tatiyo, tiṇṇaṃ catuttho”ti evaṃ saṃsaṭṭhova viharati, ekako assādaṃ na labhati, ayaṃ **saṅgaṇikārāmo**. Yo pana catūsu iriyāpathesu ekakova assādaṃ labhati, nāyaṃ saṅgaṇikārāmo.

Asantasambhāvanicchāya samannāgatā dussilā **pāpicchā** nāma. Yesaṃ pāpakā mittā catūsu iriyāpathesu saha ayanato pāpasahāyā, ye ca tanninnatappaṇatappabbhāratāya pāpesu sampavaṅkā, te **pāpamittā pāpasahāyā pāpasampavaṅkā** nāma.

Oramattakenāti avaramattakena appamattakena. **Antarā**ti arahattaṃ appatvāva etthantare. **Vosānanti** pariniṭṭhitabhāvaṃ “alamettāvata”ti osakkaṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—yāva sīlapārisuddhiḥhānavipassanā sotāpānabhāvādīnaṃ aññataramattakena vosānaṃ nāpajjissanti, tāva vuddhiyeva bhikkhūnaṃ pāṭikaṅkhā, no parihānīti.

7. Saññāsuttavaṇṇanā

27. Sattame **aniccasaññā**dayo aniccānupassanādīhi sahatagasaññā.

8. Paṭhamaparihānisuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame uppannānaṃ Saṃghakiccānaṃ nittharaṇena bhāraṃ vahanṭīti **bhāravāhino**. **Te tena paññāyissantīti** te therā tena attano therabhāvānurūpena kiccena paññāyissantīti. **Tesu yogaṃ āpajjatīti** payogaṃ āpajjati, sayāṃ tāni kiccāni kātuṃ ārabhatīti.

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

9. Dutiyaparihānisuttavaṇṇanā

29. Navame **bhikkhudassanam hāpetīti** bhikkhusaṃghassa dassanatthāya gamanam hāpeti. **Adhisīleti** pañcasīladasasīlasaṅkhāte uttamasīle. **Ito bahiddhāti** imamhā sāsana bahiddhā. **Dakkhiṇeyyam gavesatīti** deyyadhammapaṭiggāhake pariyesati. **Tattha ca pubbakāram karotīti** tesam bāhirānam titthiyānam datvā pacchā bhikkhūnam deti. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Vajjisattakavaggo tatiyo.

4. Devatāvagga

5. Paṭhamamittasuttavaṇṇanā

36. Catutthassa pañcame **duddadanti** duppariccam mahārahaṃ bhaṇḍakaṃ. **Dukkaram karotīti** kātuṃ asukaram kammaṃ karoti. **Dukkhamam khamatīti** sahāyassa atthāya duradhivāsam¹ adhivāseti. **Guyhamassa² āvi karotīti** attano guyhaṃ tassa āvikaroti. **Guyhamassa pariguhatīti** tassa guyhaṃ aññesaṃ nācikkhati. **Khīṇena nātimaññatīti** tassa bhoge khīṇe tena khayena taṃ nātimaññati, tasmim omānam attani ca atimānam na karoti.

6. Dutiyamittasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **vattāti** vacanakusalo. **Vacanakkhamoti** vacanam khamati, dinnam ovādam karoti. **Gambhīranti** guyhaṃ rahassaṃ jhānanissitaṃ vipassanāmaggaḥ phalaṇi-bbānanissitaṃ.

7. Paṭhamapaṭisambhidāsuttavaṇṇanā

38. Sattame **idaṃ me cetaso līnattanti** uppanne cetaso līnatte “idaṃ me cetaso līnattan”ti yathāsabhāvato jānāti. **Ajjhattaṃ saṃkhittaṃ** nāma thinamiddhānugataṃ. **Bahiddhā vikkhittaṃ** nāma pañcasu kāma—

1. Durabhisambhavaṃ (Ka)

2. Guyhassa (Ka)

guṇesu vikkhittam. **Vedanā**ti-ādini papañcamūlavasena gahitāni. Vedanā hi taṇhāya mūlaṃ sukhavasena taṇhuppattito, saññā diṭṭhiyā mūlaṃ avibhūtārammaṇe diṭṭhi-uppattito, vitakko mānassa mūlaṃ vitakkavasena asmīti mānuppattito. **Sappāyāsappāyesūti** upakārānupakāresu. **Nimittanti** kāraṇam. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Devatāvaggo catuttho.

5. Mahāyaññavagga

1-2. Sattaviññāṇatṭhitisuttādivaṇṇanā

44-45. Pañcamassa paṭhame **viññāṇatṭhitiyoti** paṭisandhiviññāṇassa ṭhānāni. **Seyyathāpīti** nidassanatthe nipāto, yathā manussāti attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṇṭhānādivasena dvepe ekasadisā natthi. Yepi hi katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṇṭhānena vā sadisā honti, tesampi ālokitavilokitakathitahasitagamanaṭṭhānādihi viseso hotiyeva. Tasmā **nānattakāyāti** vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi dvihetukāpi ahetukāpi hoti. Tasmā **nānattasaññīnoti** vuttā. **Ekacce ca devāti** cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana tesam dvihetukāpi tihetukāpi hoti, ahetukā natthi. **Ekacce ca vinipātikāti** catu-apāyavinimuttā uttaramātā yakkhinī, piyaṅkaramātā, phussamittā, dhammaguttāti evamādikā aññe ca vemānikā petā. Etesañhi pīta odāta kāḷa maṅkuracchavisāmavaṇṇādivasena ceva kisa thūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya dvihetukatihetuka-ahetukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā, kapaṇamanussā viya appesakkhā dullabhaḡhāsacchādanā dukkhapīḷitā viharanti. Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juṇhapakkhe sukhitā honti. Tasmā suhasamussayato vinipatitattā **vinipātikāti** vuttā. Ye panettha tihetukā, tesam dhammābhisamayopi hoti piyaṅkaramātādīnaṃ viya.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno.

Paṭhamābhiniḍḍattāti te sabbevi paṭhamajjhānena abhiniḍḍattā.

Brahmapārisajjā¹ pana parittena abhiniḍḍattā, tesam kappassa tatiyo bhāgo āyupamāṇam. Brahmapurohitā majjhimena, tesam upaḍḍhakappo āyupamāṇam, kāyo ca tesam vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, tesam kappo āyupamāṇam, kāyo ca pana tesam ativipphārikova hoti. Iti te kāyassa nānattā paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā **nānattakāyā ekattasaññī**noti veditabbā.

Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci aḍḍhayojanaṃ, kesañci yojanaṃ attabhāvo hoti, Devadattassa pana yojanasatiko jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā, keci mahantā. Pettivisayesupi keci saṭṭhihatthā, keci asītihatthā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā. Tathā kālakañcikā asurā. Apicettha dīghapiṭṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva hoti. Iti āpāyikāpi **nānattakāyā ekattasaññī**notveva saṅkhyam gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍa-ukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī viya sarati vissaratīti² Ābhassarā. Tesu pañcakanaye dutiyatatiyajjhānadvayaṃ parittam bhāvetvā upapannā parittābhā nāma honti, tesam dve kappā āyupamāṇam. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā appamāṇābhā nāma honti, tesam cattāro kappā āyupamāṇam. Paṇītam bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti, tesam aṭṭha kappā āyupamāṇam. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbeva te gahitā. Sabbesañhi tesam kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā vā avitakka-avicārā vāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena vokiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti attho. Etesañhi na ābhassarānaṃ viya chijjivā chijjivā pabbhā gacchati. Pañcakanaye pana parittamajjhimaṇītaṃ catutthajjhānassa vasena soḷasabāttimsacatussatṭhikappāyukā paritta-appamāṇasubhakiṇhā nāma hutvā nibbantanti. Iti sabbepi te **ekattakāyā** ceva

1. Tesu brahmapārisajjā (Dī-Ṭṭha 2. 100 piṭṭhe)

2. Nissaratīti (Syā)

catutthajjhānasaññāya **ekattasaññino** cāti veditabbā. **Vehapphalāpi** catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti. **Asaññasattā** viññāṇabhāvā ettha saṅgamaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivattaṭṭhappakkhe ṭhitā na sabbakālikā, kappasatasahassampi asaṅkheyyampi Buddhasuññe loke na uppajjanti. Soḷasakappasahassa-abbhantare Buddhesu uppannesuyeva uppajjanti. Dhammacakkappavattissa Bhagavato khandhāvāraṭṭhānasadisā¹ honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim na sattāvāsaṃ bhajanti. Mahāsīvatthero pana “na kho pana so Sāriputta āvāso² sulabharūpo, yo mayā anāvutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehi”³ ti³ iminā suttana Suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsaṇca bhajantīti vadati, taṃ appatibāhiyattā suttassā anuññātāṃ.

Nevasaññānāsaññāyatanaṃ yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassāpi sukhumattā neva viññāṇaṃ nāviññāṇaṃ. Tasmā viññāṇaṭṭhisu na vuttaṃ. Dutīye **samādhiparikkhārā**ti maggasaṃmādhissa sambhārā.

3. Paṭhama-aggisuttavaṇṇanā

46. Tatiye sabbepi rāgādayo anuḍahanaṭṭhena **aggī**. **Āhuneyyaggī**ti-ādīsu panettha āhunaṃ vuccati sakkāro, āhunaṃ arahantīti āhuneyyā. Mātāpitāro hi puttānaṃ bahupakārattā āhunaṃ arahanti, tesu vippaṭipajjamānā puttā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā kiñcāpi mātāpitāro na anuḍahanti, anuḍahanassa pana paccayā honti. Iti anuḍahanaṭṭheneva āhuneyyaggīti vuccanti. **Gahapatī**ti pana gehasāmiko vuccati, so mātugāmassa sayanavattthālāṅkādi-anuppadānena bahupakāro. Taṃ aticaranto mātugāmo nirayādīsu nibbattati. Tasmā sopi purimanayeneva anuḍahanaṭṭhena **gahapataggī**ti vutto. **Dakkhiṇeyyaggī**ti ettha pana dakkhiṇāti cattāro paccayā, bhikkhusaṃgho dakkhiṇeyyo. So hi gihīnaṃ tīsu saraṇesu pañcasu sīlesu dasasu sīlesu mātāpitupaṭṭhāne dhammikasamaṇabrāhmaṇupaṭṭhāneti evamādīsu kalyāṇadhammesu niyojanena bahupakāro. Tasmim micchāpaṭipannā

1. Khandhāvārasadisā (Sī, Syā)

2. Sattāvāso (Sī, Syā)

3. Ma 1. 116 piṭṭhe.

gihī bhikkhusaṃghaṃ akkositvā paribhāsivā nirayādīsu nibbattanti. Tasmā sopi purimanayeneva anudāhanaṭṭhena dakkhiṇeyyaggāti vutto. Kaṭṭhato nibbatto pākatikova aggi **kaṭṭhaggi** nāma.

4. Dutiya-aggisuttavaṇṇanā

47. Catutthe **uggatasarīrassāti** so kira brāhmaṇamahāsālo attabhāvenapi bhogehipi uggato sārappatto ahosi, tasmā uggatasarīrotveva paññāyittha. **Upakkhaṭoti**¹ paccupaṭṭhito. **Thūṇūpanītānīti** yūpasāṅkhātāṃ thūṇaṃ upanītāni. **Yaññatthāyāti** vadhitvā yajanatthāya. **Upasaṅkamīti** so kira sabbaṃ taṃ yaññasambhāraṃ sajjetvā cintesi “samaṇo kira Gotamo mahāpaṇṇo, kiṃ nu kho me yaññassa vaṇṇaṃ kathessati udāhu avaṇṇaṃ, pucchitvā jānissāmi”²ti iminā kāraṇena yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Aggissa ādānanti** yaññayajanatthāya navassa maṅgalaggino ādiyaṇaṃ. **Sabbena sabbanti** sabbena sutena sabbaṃ sutāṃ sameti saṃsandati, ekasadisāṃ hotīti dasseti. **Satthānīti** vihiṃsanaṭṭhena satthāni viyāti satthāni. **Sayaṃ paṭhamāṃ samārambhatīti** attanāva paṭhamataraṃ ārabhati. **Hantuntī** hanitum.

Pahātabbāti² pariharitabbā. **Atohayanti** ato³ hi mātāpitito ayaṃ. **Āhutoti** āgato. **Sambhūtoti** uppanno. **Ayaṃ vuccati brāhmaṇa gahapataggīti** ayaṃ puttadārādigaṇo yasmā gahapati viya gehasāmiko viya hutvā aggati vicarati, tasmā gahapataggīti vuccati. **Attānanti** cittaṃ. **Damentīti** indriyadamanena damenti. **Samentīti** rāgāmidisamanena samenti. Tesaṃñeva parinibbāpanena **parinibbāpenti**. **Nikkhipitabboti** yathā na vinassati, evaṃ ṭhapetabbo. **Upavāyatanti** upavāyatu. Evaṃca pana vatvā brāhmaṇo sabbesampi tesaṃ pāṇānaṃ jīvitaṃ datvā yaññasālaṃ viddhamsetvā Satthu sāsane opānabhūto ahosīti.

1. Upakaṭṭhoti (Sī)

2. Parihātabbāti (Sī, Syā)

3. Ito hayanti ito (Syā), tatopāyanti tatopi (Ka)

5-6. Saññāsuttadvayaṇṇanā

48-49. Pañcame **amatogadhāti** nibbānapatiṭṭhā. **Amatapariyosānāti** nibbānāvasānā. Chaṭṭhe **methunadhammasamāpattiyaṭi** methunadhammena samaṅgibhāvato. **Nhārudaddulanti** nhārukhaṇḍaṃ nhāruvilekhanam vā. **Anusandatīti** pavattati. **Natthi me pubbenāparam visesoti** natthi mayham pubbena abhāvitakālena saddhim aparam bhāvitakāle viseso. **Lokacitresūti** tidhātukalokasannivāsasakhātesu lokacitresu. **Ālasyeti** ālasiyabhāve. **Vissatṭhiyeti** vissatṭhabhāve. **Ananuyogeti** yogassa ananuyuñjane. **Ahaṅkāramamaṅkāramānāpagatanti** ahaṅkāradiṭṭhito ca mamaṅkāratanaḥato ca navavidhamānato ca apagataṃ. **Vidhāsamatikkantanti** tisso vidhā atikkantaṃ. **Santanti** tappaccanīkakilesehi santaṃ. **Suvimuttanti** pañcahi vimuttihi suṭṭhu vimuttaṃ.

7. Methunasuttavaṇṇanā

50. Sattame **upasaṅkamīti** bhuttaṭpātarāso dāsakammakaraparivuto upasaṅkami. **Bhavampi noti bhavampi nu.** **Brahmacārī paṭijānātīti** “ahaṃ brahmacārī”ti evaṃ brahmacariyavāsaṃ paṭijānātīti pucchati. Evaṃ kirassa ahosi “brāhmaṇasamaye vedaṃ uggaṇhantā¹ aṭṭhacattālīsa vassāni brahmacariyaṃ caranti. Samaṇo pana Gotamo agāraṃ ajjhāvasanto tīsu pāsādesu tividhanāṭakaratiyā abhirami, idāni kiṃ nu kho vakkhatī”ti imamatthaṃ sandhāyevaṃ pucchati. Tato Bhagavā mantena kaṇhasappaṃ gaṇhanto viya amittaṃ gīvāya pādena akkamanto viya attano saṅkilesakāle chabbassāni padhānacariyāya rajjasukhaṃ vā pāsādesu nāṭakasampattiṃ vā ārabba vitakkamattassāpi anuppannabhāvaṃ sandhāya sīhanādaṃ nadanto **yaṃ hi taṃ brahmaṇāti**-ādimāha. Tattha **dvayaṃdvayasamāpattinti** dvīhi dvīhi samāpajjitabbabhāvaṃ. **Dukkhasmāti** sakalavaṭṭadukkhato. **Sañjagghatīti** hasitakathaṃ katheti. **Samkīlatīti** keḷim karoti. **Samkeḷāyatīti** mahāhasitaṃ hasati. **Cakkhunā cakkhunti** attano cakkhunā tassā cakkhuṃ paṭivijjhitaṃ upanijjhāyati. **Tirokuttaṃ vā tiropākāraṃ vāti** parakuṭṭe vā

1. Uggaṇhanti (Ka)

parapākāre vā. **Devoti** eko devarājā. **Devaññataroti** aññataro devaputto. **Anuttaram** sammāsambodhinti arahattañceva sabbaññutaññāṇaṇca.

8. Saṃyogasuttavaṇṇanā

51. Aṭṭhame **saṃyogavisam̐yoganti** saṃyogavisam̐yogasādhakam̐. **dhammapariyāyanti** dhammakāraṇam̐. **Ajjhattam̐ itthindriyanti** niyakajjhatte¹ itthibhāvaṃ. **Itthikuttanti** itthikiriyaṃ. **Itthākappanti** nivāsanapārūpanādi-itthi-ākappam̐. **Itthividhanti** itthiyā mānavidham̐. **Itthichandanti** itthiyā ajjhāsayaacchandam̐. **Itthissaranti** itthisaddam̐. **Itthālaṅkāraṇti** itthiyā pasādhanabhaṇḍam̐. **Purisindriyādīsupi** eseṇa nayo. **Bahiddhā saṃyoganti** purisena saddhim̐ samāgamam̐. **Ativattatīti** anabhiratīti evam̐ vuttāya balavavipassanāya ariyamaggaṃ patvā ativattati. Imasmim̐ sutte vaṭṭavivaṭṭam̐ kathitam̐.

9. Dānamahapphalasuttavaṇṇanā

52. Navame **sāpekhōti** sataṇho. **Paṭibaddhacittoti** vipāke baddhacitto. **Sannidhipekhōti** nidhānapekho hutvā. **Peccāti** paralokaṃ gantvā. **Tam̐ kamam̐ khepetvāti** tam̐ kammavipākaṃ khepetvā. **Iddhinti** vipākiddhim̐. **Yasanti** parivārasampadam̐. **Ādhipaccanti** jeṭṭhabhāvakāraṇam̐. **Āgantā itthattanti** itthabhāvaṃ ime pañcakkhandhe puna āgantā, na tatrūpapattiko na uparūpapattiko, heṭṭhāgāmīyeṇa hotīti attho. **Sāhu dānanti** dānam̐ nāmetam̐ sādhu bhaddakam̐ sundaram̐. **Tāni mahāyaññānīti** tāni sappinavanītadadhimadhuphāṇitādīhi niṭṭhānam̐ gatāni² mahādānāni. **Cittālaṅkāracittaparikkhāraṇti** samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtañceva parivārabhūtaṇca. **Brahmakāyikānaṃ devānaṃ saḥabyatanti** na sakkā tattha dānena upapajjitum̐. Yasmā pana tam̐ samathavipassanācittassa alaṅkārabhūtam̐, tasmā tena dānālaṅkatena cittena jhānañceva ariyamaggaṇca nibbattetvā jhānena tattha upapajjati. **Anāgāmī hotīti** jhānānāgāmī nāma hoti. **Anāgantā itthattanti** puna itthabhāvaṃ na āgantā, uparūpapattiko vā tatrūpapattiko vā hutvā tattheva parinibbāyati. Iti imesu dānesu paṭhamam̐ taṇhuttariyadānam̐, dutiyam̐ cittikāradānam̐, tatiyam̐ hirottappadānam̐, catuttham̐

1. Niyakajjhattam̐ (Sī)

2. Katāni (Ka)

niravasesadānaṃ, pañcamaṃ dakkhiṇeyyadānaṃ, chaṭṭhaṃ
somanassupavicāradānaṃ, sattamaṃ alaṅkāraparivāradānaṃ nāmāti.

10. Nandamātāsuttavaṇṇanā

53. Dasamaṃ atthuppattivasena desitaṃ. Satthā kira vutthavasso pavāretvā dve aggasāvake ohāya “Dakkhiṇāgiriṃ cārikaṃ gamissāmī”ti nikkhami, rājā pasenadi Kosalo, Anāthapiṇḍiko gahapati, Visākhā mahā-upāsikā, aññe ca bahujanā Dasabalaṃ nivattetuṃ nāsakkhimsu. Anāthapiṇḍiko gahapati “Satthāraṃ nivattetuṃ nāsakkhin”ti raho cintayamāno nisīdi. Atha naṃ Puṇṇā nāma dāsī disvā “kiṃ nu kho te sāmi na pubbe viya indriyāni vipasannānī”ti pucchi. Āma Puṇṇe, Satthā cārikaṃ pakkanto, tamahaṃ nivattetuṃ nāsakkhim. Na kho pana sakkā jānituṃ puna sīghaṃ āgaccheyya vā na vā, tenāhaṃ cintayamāno nisinnoti. Sacāhaṃ Dasabalaṃ nivatteyyaṃ, kiṃ me kareyyāsīti. Bhujissaṃ taṃ karissāmīti. Sā gantvā Satthāraṃ vanditvā “nivattatha bhante”ti āha. Mama nivattanapaccayā tvaṃ kiṃ karissasīti. Tumhe bhante mama parādhīnabhāvaṃ jānātha, aññaṃ kiñci kātuṃ na sakkomi, saraṇesu pana patiṭṭhāya pañca sīlāni rakkhissāmīti. Sādhu sādhu Puṇṇeti Satthā dhammagāravena ekapadasmiññeva nivatti. Vuttañhetarṃ “dhammagaru bhikkhave Tathāgato dhammagāravo”ti¹.

Satthā nivattitvā Jetavanamahāvihāraṃ pāvīsi. Mahājano Puṇṇāya sādhu-kārasahassāni adāsi. Satthā tasmīṃ samāgame dhammaṃ desesi, caturāsītipāṇasahassāni amatapānaṃ pivimsu. Puṇṇāpi seṭṭhinā anuññātā bhikkhuni-upassayaṃ gantvā pabbaji. Sammāsambuddho Sāriputtamoggallāne āmantetvā “ahaṃ yaṃ disaṃ cārikāya nikkhanto, tattha na gacchāmi. Tumhe tumhākaṃ parisāya saddhiṃ taṃ disaṃ cārikaṃ gacchathā”ti vatvā uyyojesi. Imissaṃ atthuppattiyaṃ **ekaṃ samayaṃ āyasmā Sāriputtoti**-ādi vuttaṃ.

Tattha **Velukaṇḍakī**ti Velukaṇḍakanagaravāsini. Tassa kira nagarassa pākāraguttatthāya pākārapariyantena velū ropitā, tenassa

1. Am 2. 107 piṭṭhe.

Veḷukaṇḍakanteva nāmaṃ jātaṃ. **Pārāyananti** nibbānasaṅkhātapāraṃ ayanato pārāyananti laddhavohāraṃ dhammaṃ. **Sarena bhāsati**ti satta bhūmikasā pāsādassa uparimatale susaṃvihitārakkhaṭṭhāne nisinnā samāpattibalena rattibhāgaṃ vītināmetvā samāpattito vuṭṭhāya “imaṃ rattāvasesaṃ katarāya ratiyā vītināmessāmi”ti cintetvā “dhammaratiyā”ti katasanniṭṭhānā tīṇi phalāni pattā ariyasāvikā aḍḍhateyyagāthāsataparimaṇaṃ Pārāyanasuttaṃ madhurena sarabhaññaṇa bhāsati. **Assosi khoti** ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā tassa pāsādassa uparibhāgaṃ gatenā maggena naravāhanayānaṃ¹ āruya gacchamāno assosi. **Kathāpariyosānaṃ āgamayamāno aṭṭhāsīti** “kiṃ saddo esa bhaṇe”ti pucchitvā “Nandamātāya upāsikāya sarabhaññasaddo”ti vutte otaritvā “idamavocā”ti idaṃ desanāpariyosānaṃ olokeno avidūraṭṭhāne ākāse aṭṭhāsīti.

Sādhu bhagini sādhu bhaginīti ‘suggahitā te bhagini dhammadesanā sukathitā, pāsāṇakacetiye nisīditvā soḷasannaṃ pārāyanikabrāhmaṇānaṃ Sammāsambuddhena kathitadivase ca ajja ca na kiñci antaraṃ passāmi, majjhe chinna suvaṇṇaṃ viya te Satthu kathitena saddhim sadisameva kathitaṃ”ti vatvā sādhu kārāṃ dadanto evamāha. **Ko paneso bhadramukhā**ti imasmiṃ susaṃvihitārakkhaṭṭhāne evaṃ mahantena saddena ko nāmesa bhadramukha laddhamukha, kiṃ nāgo supaṇṇo devo māro brahmāti suvaṇṇapaṭṭavaṇṇaṃ² vātapānaṃ vivaritvā vigatasārajjā tīṇi phalāni pattā ariyasāvikā Vessavaṇaṇa saddhim kathayamānā evamāha. **Ahaṃ te bhagini bhātā**ti sayāṃ sotāpaṇnattā anāgāmi-ariyasāvikāṃ jeṭṭhikāṃ maññaṃmano “bhaginī”ti vatvā puna taṃ paṭhamavaye ṭhitattā attano kaniṭṭhaṃ, attānaṃ pana navutivassasatasahassāyukattā mahallakataṃ maññaṃmano “bhātā”ti āha. **Sādhu bhadramukhā**ti bhadramukha sādhu sundaraṃ, svāgamaṇaṃ te āgamaṇaṃ, āgantum yuttaṭṭhānamevasi ātatoti attho. **Idaṃ te hotu atitheyyanti** idameva dhammabhaṇaṇaṃ tava atithipaṇṇākāro hotu, na hi te aññaṃ ito uttaritaraṃ dātabbaṃ passamīti

1. Nārivāhanayānaṃ (Sī, Syā) 2. Suvaṇṇavaṇṇaṃ (Sī), suvaṇṇapakavaṇṇaṃ (Ka)

adhippāyo. **Evañceva me¹ bhavissati ātittheyyanti** evaṃ attano pattidānaṃ yācitvā “ayaṃ te dhammakathikasakkāro”ti aḍḍhateḷasāni koṭṭhasatāni rattasālīnaṃ pūretvā “yāvāyaṃ upāsikā dharati, tāva mā khayāṃ gamiṃsū”ti adhiṭṭhahitvā pakkāmi. Yāva upāsikā aṭṭhāsi, tāva koṭṭhānaṃ heṭṭhimatalaṃ nāma daṭṭhum nāsakkhiṃsu. Tato paṭṭhāya “Nandamātāya koṭṭhāgāraṃ viyā”ti vohāro udapādi.

Akatapātarāsoti abhuttapātarāso. **Puññanti** pubbacetanā ca muñcacetanā ca. **Puññamahīti** aparacetanā. **Sukhāya hotūti** sukhathāya hitatthāya hotu. Evaṃ attano dāne Vessavaṇassa pattiṃ adāsi.

Pakaraṇeti kāraṇe. **Okassa pasayhāti** ākaḍḍhitvā abhibhavitvā. **Yakkhayoninti** bhummadevatābhāvaṃ. **Teneva purimena attabhāvena uddassetīti** purimasarīrasadisameva sarīraṃ māpetvā alaṅkatapaṭiyatto sirigabbhasayanatale attānaṃ dasseti. **Upāsikā paṭidesitāti** upāsikā ahanti evaṃ upāsikābhāvaṃ desesiṃ. **Yāvadeti** yāvadeva². Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Mahāyaññavaggo pañcama.

Paṇṇāsako niṭṭhito.

1. Evaṃ me (Sī), evañca me (Syā)

2. Yāvadeti yāvade eva (Sī), yāvadevātiyāva eva (Syā)

6. Abyākatavagga

1. Abyākatasuttavaṇṇanā

54. Chaṭṭhavaggassa paṭhame **abyākatavatthūsūti** ekaṃsādivasena akathitavatthūsu. **Tathāgatoti** satto. **Diṭṭhigatametanti** micchādiṭṭhimattakametaṃ, na tāya diṭṭhiyā gahitasatto nāma atthi. **Paṭipadanti** ariyamaggaṃ. **Na chambhatīti** diṭṭhivasena na kampati. Sesapadesupi eseva nayo. **Taṇhāgatanti** diṭṭhitaṇhā. **Saññāgatādisupi** eseva nayo. Diṭṭhisaññā eva hettha saññāgataṃ, diṭṭhinissitamānoyeva diṭṭhimaññītameva vā maññitaṃ, diṭṭhipapañcova papañcitaṃ, diṭṭhupādānameva upādānaṃ, diṭṭhiyā virūpaṃ paṭisaraṇabhāvoyeva vipaṭisāro nāmāti veditabbo. Ettha ca diṭṭhiggahaṇena dvāsatti diṭṭhiyo, diṭṭhinirodhagāminipaṭipadāgahaṇena sotāpattimaggo gahitoti.

2. Purisagatisuttavaṇṇanā

55. Dutiye **purisagatiyoti** purisassa ñāṇagatiyo. **Anupādāparinibbānanti** apaccayanibbānaṃ. **No cassāti** atīte attabhāvanibbattaṃ kammaṃ no ce abhavissa. **No ca me siyāti** etarahi me ayaṃ attabhāvo na siyā. **Na bhavissatīti** etarahi me anāgatattabhāvanibbattaṃ kammaṃ na bhavissati. **Na ca me bhavissatīti** anāgate me attabhāvo na bhavissati. **Yadatthi yaṃ bhūtanti** yaṃ atthi yaṃ bhūtaṃ paccuppannakkhandhapañcakaṃ. **Taṃ pajahāmīti upekkhaṃ paṭilabhatīti** taṃ tattha chandarāgappahānena pajahāmīti vipassanupekkhaṃ paṭilabhati. **Bhave na rajjatīti** atīte khandhapañcake taṇhādiṭṭhihi na rajjati. **Sambhave na rajjatīti** anāgatepi tatheva na rajjati. **Atthuttari padaṃ santanti** uttari santaṃ nibbānapadaṃ nāma atthi. **Sammappaññāya passatīti** taṃ sahavipassanāya maggapaññāya sammā passati. **Na sabbena sabbanti** ekaccānaṃ kilesānaṃ appahīnattā saccappaṭicchādakassa tamassa sabbaso aviddhaṃsitattā na saggākārena sabbānaṃ. **Haññamāneti** saṇḍāsena gahetvā muṭṭhikāya koṭṭiyamāne. **Antarāparinibbāyīti** upapattisamanantarato paṭṭhāya āyuno vemajjhaṃ anatikkamitvā etthantare kilesaparinibbānena parinibbuto hoti. **Anupahacca talanti** ākāsaṭaṃ anupahacca anatikkamitvā, bhūmiṃ appatvā ākāseyeva

nibbāyeyyāti imāhi tīhi upamāhi tayo antarāparinibbāyī dassitā.

Upahaccaparinibbāyīti āyuvemajjham atikkamitvā pacchimakoṭṭim appatvā parinibbuto hoti. **Upahacca talanti** jalamānā gantvā ākāsatalam atikkamitvā pathavītalām vā upahanitvā pathaviyaṃ patitamattāva nibbāyeyya. Asaṅkhārena appayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **asaṅkhāraparinibbāyī**. Sasaṅkhārena sappayogena kilese khepetvā parinibbāyīti **sasaṅkhāraparinibbāyī**. **Gacchanti** nirārakkham araṇṇaṃ. **Dāyanti** sārakkham abhayatthāya dinnam araṇṇaṃ. Sesamettha uttānatthameva. Imasmiṃ sutte ariyapuggalāva kathitāti.

3. Tissabrahmāsuttavaṇṇanā

56. Tatiye **bhikkhuniyoti** Mahāpajāpatiyā parivārā pañcasatā bhikkhuniyo. **Vimuttāti** pañcahi vimuttihi vimuttā. **Anupādisesāti** upādānasesaṃ aṭṭhapetvā¹ pañcahi vimuttihi anavasesāhipi vimuttā. **Sa-upādisese vā sa-upādisesoti** sa-upādānasese puggale “sa-upādānaseso ayan”ti. Itarasmimpi eseva nayo. **Tissoti** therassa saddhivihārikabrahmā. **Anulomikānīti** paṭipattiyā anulomāni vivittāni antimapariyantimāni. **Indriyānīti** saddhādāni vipassanindriyāni. **Samannānaya mānoti** samannāhāre ṭhapayamāno. **Na hi pana teti** idaṃ kasmā ārabhi? Sattamassa puggalassa dassanattham. Sattamo hi saddhānusāripuggalo na dassito. Atha Bhagavā balavavipassakavasena taṃ dassento evamāha. Tattha **sabbanimittānanti** sabbesaṃ niccanimittādīnaṃ. **Animittanti** balavavipassanāsamādhim.

4. Sīhasenāpatisuttavaṇṇanā

57. Catutthe **maccharīti** pañcamaccherayutto. **Kadariyoti** thaddhamacchariyo, paresaṃ diyyamānampi vāreti. **Anuppadānaratoti** punappunam dānam dadamānova ramati. **Anukampantāti** “ko ajja amhehi anuggahetabbo, kassa deyyadhammaṃ vā paṭiggaṇheyyāma, dhammaṃ vā deseyyāma”ti evaṃ cittena anukampamānā.

1. Agahetvā (Si)

5. Arakkheyyasuttavaṇṇanā

58. Pañcame **nimittanti** dhammanimittampi puggalanimittampi. Ayañhi attanā desitadhamme ekapadampi durakkhātaṃ aniyyānikaṃ apassanto dhammanimittaṃ na samanupassati, “durakkhāto tayā dhammo na svākhāto”ti uttāhāhitvā paṭippharantaṃ ekaṃ puggalampi apassanto puggalanimittaṃ na samanupassati nāma. Sesadvayepi eseva nayo. Chaṭṭhasattamāni uttānāneva.

8. Pacalāyamānasuttavaṇṇanā

61. Aṭṭhame **pacalāyamānoti** taṃ gāmaṃ upanissāya ekasmiṃ vanasaṇḍe samaṇadhammaṃ karonto sattāhaṃ caṅkamanavīriyena nimmathitattā kilantagatto caṅkamanakoṭiyaṃ pacalāyamāno nisinno hoti. **Pacalāyasi** notī niddāyasi nu. **Anumajjitvāti** parimajjitvā¹. **Ālokasaññanti** middhavinodana-ālokasaññaṃ. **Divāsaññanti** divātisaññaṃ. **Yathādivā tathā rattinti** yathā divā ālokasaññaṃ adhiṭṭhitā, tathā naṃ rattimpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Yathā rattim tathā divāti** yathā ca te rattim ālokasaññaṃ adhiṭṭhitā, tathā naṃ divāpi adhiṭṭhaheyyāsi. **Sappabhāsanti** dibbacakkhuñāṇatthāya sahobhāsaṃ. **Pacchāpuresaññīti** purato ca pacchato ca abhiharaṇasaññāya saññāvā. **Antogatehi indriyehīti** bahi avikkhittehi anto anupaviṭṭheheva pañcahi indriyehi. **Middhasukhanti** niddāsukhaṃ. Ettakena ṭhānena Bhagavā therassa middhavinodanakammaṭṭhānaṃ kathesi. **Soṇḍanti** mānasoṇḍaṃ. **Kiccakaraṇīyānīti** ettha avassaṃ kattabbāni kiccāni, itarāni karaṇīyāni. **Maṅkubhāvoti** nittejatā domanassatā. Ettakena ṭhānena Satthārā therassa bhikkhācāravattaṃ kathitaṃ.

Idāni bhasse pariyantakāritāya samādapetuṃ **tasmā tihāti**-ādimāha. Tattha **viggāhikakathanti** “na tvaṃ imaṃ dhammavinayaṃ ājānāsī”ti-ādinayappavattā viggāhikakathā. **Nāhaṃ Moggallānāti**-ādi pāpamittasaṃsaggavivajjanatthaṃ vuttaṃ. **Kittāvatā nu khoti** kittakena nu kho. **Taṇhāsaṅkhayavimutto hotīti** taṇhāsaṅkhaye nibbāne taṃ ārammaṇaṃ katvā

1. Apanijitvāti parimadditvā (Sī)

vimuttacittatāya taṇhāsaṅkhayavimutto nāma saṅkhittena kittāvatā hoti.

Yāya paṭipattiyā taṇhāsaṅkhayavimutto hoti, tameva khīṇāsavassa

bhikkhuno pubbabhāgaṭṭhapaṭipadaṃ saṅkhittena desethāti pucchati.

Accantaniṭṭhoti khayavayasāṅkhātaraṃ antaraṃ atītāti accantā, accantā niṭṭhā

assāti accantaniṭṭho, ekantaniṭṭho satataniṭṭhoti attho. **Accantayogakkhemī**ti

accantaṃ yogakkhemī, niccayogakkhemīti attho. **Accantabrahmacārī**ti

accantaṃ brahmacārī, niccabrahmacārīti attho. Accantaṃ pariyosānamassāti

purimanayeneva **accantapariyosāno**. **Seṭṭho devamanussānanti** devānaṃ

manussānaṃ seṭṭho uttamo. Evarūpo bhikkhu kittāvatā hoti, saṅkhapeneva

tassa paṭipattiṃ kathethāti yācati.

Sabbe dhammā nālaṃ abhinivesāyāti ettha sabbe dhammā nāma
pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasa dhātuyo, te sabbe pi

taṇhādiṭṭhivasena abhinivesāya nālaṃ na pariyattā na samattā na yuttā.

Kasmā? Gahitākārena atīṭhanato. Te hi niccā sukhā atthāti gahitāpi aniccā

dukkhā anattāva sampajjanti. Tasmā nālaṃ abhinivesāya. **Abhijānātī**ti

aniccaṃ dukkhaṃ anattāti ñātapariññāya abhijānāti. **Parijānātī**ti

tīraṇapariññāya parijānāti. **Yaṃkiñci vedananti** antamaso

pañcaviññāṇasampayuttaṃ yaṃkiñci appamattakampi vedanaṃ anubhavati.

Iminā Bhagavā therassa vedanāvasena vinivaṭṭetvā arūpapariggahaṃ dasseti.

Aniccānupassīti aniccato anupassanto. **Virāgānupassī**ti ettha dve virāgā

khayavirāgo ca accantavirāgo ca. Tattha saṅkhārānaṃ khayaṃ khayato

passanā vipassanāpi, accantavirāgaṃ nibbānaṃ virāgabho

dassanamaggañāṇampi virāgānupassanā. Tadubhayasamaṅgipuggalo

virāgānupassī nāma. Taṃ sandhāya vuttaṃ “virāgānupassī”ti, virāgato

anupassantoti attho. **Nirodhānupassimhipi** eseva nayo. Nirodhopi hi

khayanirodho accantanirodhoti duvidhoyeva. **Paṭinissagga**, **nupassī**ti ettha

paṭinissaggo vuccati vossaggo. So ca pariccāgavossaggo

pakkhandanavossaggoti duvidho hoti. Tattha **pariccāgavossaggoti** vipassanā.

Sā hi tadanāvasena kilese ca khandhe ca vossajjati. **Pakkhandanavossaggoti**

maggo. So hi nibbānaṃ ārammaṇato pakkhandati. Dvīhipi vā kāraṇehi so

vossaggoyeva, samucchedavasena khandhānaṃ kilesānaṃ vossajjanato

nibbāne ca pakkhandanato.

tasmā kilese ca khandhe ca pariccajatīti pariccāgavossaggo. Nirodhāya nibbānadhātuyā cittaṃ pakkhandatīti pakkhandanavossaggoti ubhayampetaṃ magge sameti. Tadubhayasamaṅgī puggalo imāya paṭinissaggānupassanāya samannāgatattā paṭinissaggānupassī nāma hoti. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Na kiñcilo ke upādiyatīti** kiñci ekampi saṅkhāragataṃ taṇhāvasena na upādiyati na gaṇhāti na parāmasati.

Anupādiyaṃ na paritassatīti aggaṇhanto taṇhāparitassanāya na paritassati. **Paccattaṃyeva parinibbāyatīti** sayameva kilesaparinibbānena parinibbāyati. **Khīṇā jātīti** ādinā paṇassa paccavekkhaṇā dassitā. Iti Bhagavā saṃkhittena khīṇāsavassa pubbabhāgappaṭipadaṃ pucchito saṃkhitteneva kathesi. Idaṃ pana suttaṃ therassa ovādo pi aho si vipassanāpi. So imasmiṃ yeva sutte vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pattoti.

9. Mettasuttavaṇṇanā

62. Navame **mā bhikkhave puññānaṃ bhāyitthāti** puññāni karontā tesāṃ mā bhāyittha. **Mettacittaṃ bhāvesinti** tikacatukkajjhānikāya mettāya sampayuttaṃ paṇītaṃ katvā cittaṃ bhāvesinti dasseti. **Saṃvaṭṭamāne sudāhanti**¹ saṃvaṭṭamāne sudaṃ ahaṃ. **Saṃvaṭṭamāneti** jhāyamāne vipajjamāne². **Dhammikoti** dasakusaladhammasamannāgato. **Dhammarājāti** tasseva vevacanaṃ. Dhammena vā laddharajjattā dhammarājā. **Cāturantoti** puratthimasamuddādīnaṃ catunnaṃ samuddānaṃ vasena caturantāya pathaviyā issaro. **Vijitāvīti** vijitasāṅgāmo. Janapado tasmīṃ thāvariyaṃ thirabhāvaṃ pattoti **janapadatthāvariyaṃ** **pattoti**. **Parosahassanti** atirekasahassaṃ. **Sūrāti** abhīruno. **Vīraṅgarūpāti** vīraṇaṃ aṅgaṃ vīraṅgaṃ, vīriyassetāṃ nāmaṃ. Vīraṅgarūpametesanti vīraṅgarūpā. Vīriyajātikā vīriyasabhāvā vīriyamayā viya akilāsuno divasampi yujjhantā na kilamantīti vuttaṃ hoti. **Sāgarapariyantanti** cakkavālapabbataṃ sīmaṃ katvā ṭhitasamuddapariyantaṃ. **Adaṇḍenāti** dhanadaṇḍenapi chejjabhejjānusāsanena satthadaṇḍenapi vināyeva. **Asatthenāti** ekatodhārādīnā paraviheṭhanasatthenapi vināyeva. **Dhammena abhivijiyātīti** ehi kho mahārājāti evaṃ paṭirājūhi sampaṭicchitāgamano “pāṇo na hantabbo”ti-ādinā dhammeneva vuttappakāraṃ pathaviṃ abhivijinitvā.

1. Saṃvaṭṭamānassudāhanti (Sī, Ka)

2. Vinassiyamāne (Syā), vinassane (Ka)

Sukhesinoti¹ sukhapariyesake satte āmanteti. **Suññabrahmūpagoti** suññabrahmavimānūpago. **Pathaviṃ imanti** imaṃ sāgarapariyantam mahāpathaviṃ. **Asāhasenāti** na sāhasikakammena. **Samena manusāsītanti**² samena kammena anusāsīm. **Tehi etaṃ sudesitanti** tehi saṅgāhakehi mahākāruṇikehi Buddhehi etaṃ ettakam ṭhānam sudesitam sukathitam. **Pathabyoti** puthavisāmiko.

10. Bhariyāsuttavaṇṇanā

63. Dasame **kevaṭṭā maññe macchavilopeti** kevaṭṭānam macchapacchim otāretvā ṭhitaṭṭhāne jāle vā udakato ukkhittamatte macchaggāhakānam mahāsaddo hoti, taṃ sandhāyetam vuttam. **Sujātāti** Visākhāya kaniṭṭhā. **Sā neva sassuṃ ādiyatīti** sassuyā kattabbavattam nāma atthi, taṃ na karoti, sassūtipi nam na gaṇeti. **Na sasuram ādiyatīti** vacanam³ na gaṇhāti. Evaṃ anādaratāyapi aggahaṇenapi na ādiyati nāma sesesupi eseva nayo. Evaṃ Anāthapiṇḍiko suṇisāya ācāram gahevā Satthu purato nisīdi. Sāpi Sujātā “kim nu kho ayam seṭṭhi Dasabalassa santike mayham guṇam kathessati udāhu aguṇan”ti gantvā avidūre saddam suṇantī aṭṭhāsi. Atha nam Satthā **ehi Sujāteti** āmantesi.

Ahitānukampinīti na hitānukampinī. **Aññesūti** parapurisesu. **Atimaññateti** omānātimānavasena atimaññāti. **Dhanena kītassāti** dhanena kītā assa. **Vadhāya ussukāti** vadhituṃ ussukkamāpannā. **Yam itthiyā vindati sāmiko dhananti** itthiyā sāmiko yaṃ dhanam labhati. **Appampi tassa apahātumicchatīti** thokatopi assa harituṃ icchatī, uddhane āropita-ukkhaliyam pakkipitabbataṇḍulatopi thokam haritumeva vāyamati. **Alasāti** nisinnaṭṭhāne nisinnāva ṭhitaṭṭhāne ṭhitāva hoti. **Pharusāti** kharā. **Duruttavādīnīti** dubbhāsitaḥāsini, kakkhaḷam vāḷakathameva katheti. **Uṭṭhāyakānam abhibhuyya vattatīti** ettha uṭṭhāyakānanti bahuvacanavasena vīriyūṭṭhānasampanno sāmiko vutto, tassa taṃ uṭṭhānasampattim abhibhavitvā heṭṭhā katvā vattati. **Pamodatīti** āmoditapamoditā

1. Sukhesinanti (Syā)

2. Damanusāsīyanti (Sī)

3. Vacanam panassā (Sī), vacanampiṇṇā (Syā)

hoti. **Koleyyakā**ti kulasampannā. **Patibbatā**ti patidevatā. **Vadhadaṇḍatajjitā**ti daṇḍakaṃ gahetvā vadhena tajjitā, “ghāteṣāmi naṃ”tivuttā. **Dāsīsamanti** sāmikassa vattapūrikā dāsīti maṃ Bhagavā dhāretūti vatvā saraṇesu patiṭṭhāsi.

11. Kodhanasuttavaṇṇanā

64. Ekādasame **sapattakantā**ti sapattānaṃ verīnaṃ kantā piyā tehi icchitapatthitā. **Sapattakaraṇā**ti sapattānaṃ verīnaṃ atthakaraṇā. **Kodhaparetoti** kodhānugato. **Pacuratthatāyā**ti bahu-atthatāya bahuhitatāya. **Anatthampī**ti avuddhimpī. **Attho me gahitoti** vuḍḍhi me gahitā.

Atho atthaṃ gahetvānāti atho vuddhiṃ gahetvā. **Anatthaṃ adhipajjatī**ti anatto me gahitoti sallakkheti. **Vadhaṃ katvā nā**ti paṇātipātakammaṃ katvā. **Kodhasammadasammattoti** kodhamadena matto, ādinnagahitaparāmaṭṭhoti attho. **Āyasakya**nti ayasabhāvaṃ, ayaso niyaso hotīti attho. **Antarato jātanti** abbhantare uppannaṃ. **Atthaṃ na jānā**nti vuddhi-atthaṃ na jānāti. **Dhammaṃ na passatī**ti samathavipassanādhammaṃ na passati. **Andhatamanti** andhabhāvakaraṃ tamaṃ bahalatamaṃ¹. **Sahateti** abhibhavati.

Dummaṅkuyanti dummaṅkubhāvaṃ nittejaraṃ dubbaṇṇamukhataṃ. **Yato patāyati**ti yadā nibbattati. **Na vāco hoti gāravoti** vacanassapi garubhāvo na hoti. **Na dīpaṃ hoti kiñcananti** kāci patiṭṭhā nāma na hoti. **Tapanīyānī**ti tāpajanakāni. **Dhammehī**ti samathavipassanādhammehi. **Ārakā**ti dūre. **Brāhmaṇanti** khīṇāsavabrāhmaṇaṃ. **Yāya mātu bhatoti** yāya mātaraḥ bhato posito. **Pāṇadadiṃ santinti** jīvitadāyikaṃ samānaṃ. **Hanti kuddho puthuttānanti** kuddho puggalo puthu nānākāraṇehi attānaṃ hanti. **Nānārūpesu mucchitoti** nānārammaṇesu adhimucchito hutvā. **Rajjuyā bajjha mīyanti**ti rajjuyā bandhitvā maranti. **Pabbatāmapī kandareti** pabbatakandarepi patitvā maranti.

1. Andhabhāvakaraghanamahātamaṃ (Sī)

Bhūnahaccānī¹ hata vuddhīni. **Itāyanti** iti ayaṃ. **Taṃ damena samucchindeti** taṃ kodhaṃ damena chindeyya. Katarena damenāti? **Paññāvīriyena diṭṭhiyāti** vipassanāpaññāya ceva vipassanāsampayuttana kāyikacetasikavīriyena ca maggasammādiṭṭhiyā ca. **Tatheva dhamme sikkhethāti** yathā akusalaṃ samucchindeyya, samathavipassanā dhammepi tatheva sikkheyya. **Mā no dummaṅkuyaṃ ahūti** mā amhākaṃ dummaṅkubhāvo ahoṣīti imamatthaṃ patthayamānā. **Anāyāsāti** anupāyāsā. **Anussukāti** katthaci ussukkaṃ anāpannā. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Abyākatavaggo chaṭṭho.

7. Mahāvagga

1. Hiri-ottappasuttavaṇṇanā

65. Sattamassa paṭhame **hatūpanisoti** hata-upaniso chinnapaccayo. **Yathābhūtaññadassananti** taruṇavipassanā. **Nibbidāvirāgoti** balavavipassanā ceva maggo ca. **Vimuttiññadassananti** arahattavimutti ca paccavekkhaṇā ca.

2. Sattasūriyasuttavaṇṇanā

66. Dutiye yasmā ayaṃ sattasūriyadesanā tejo saṃvaṭṭadassanavasena pavattā, tasmā tayo saṃvaṭṭā, tisso saṃvaṭṭasīmā, tīṇi saṃvaṭṭamūlāni, tīṇi kolāhalānīti ayaṃ tāva āditova imassa suttassa purecārikakathā veditabbā. Sā Visuddhimagge² pubbenivāsānussatiniddese vitthāritāva. **Etadavocāti** aniccakammaṭṭhānikānaṃ pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ ajjhāsayena upādinnakānaṃ anupādinnakānaṃ saṅkhārānaṃ vipattidassanattamaṃ etaṃ “aniccā bhikkhave saṅkhārā”ti-ādisattasūriyopamasuttantaṃ avoca. Tattha **aniccāti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccā. **Saṅkhārāti** upādinnaka-anupādinnakā saṅkhāradhammā. **Addhuvāti** evaṃ aciraṭṭhena³ na dhuvā.

1. Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)

2. Visuddhi 2. 43 piṭṭhe.

3. Addhuvāti athiraṭṭhena (Sī, Syā)

anassāsikāti asassatabhāvena¹ assāsarahitā. **Alamevā**ti yuttameva.

Ajjhogālhoti uduke anupaviṭṭho. **Accuggatoti** udakapiṭṭhito uggato.
Devo na vassatīti paṭhamam tāva upakappanamegho nāma
koṭisatasahassacakkavāle ekamegho hutvā vassati, tadā nikkhantabījaṃ na
puna gehaṃ pavisati. Tato paṭṭhāya dhamakaraṇe niruddhaṃ viya udakaṃ
hoti, puna ekabindumpi devo na vassatīti upamānadhammakathāva
pamāṇam. Vinassante pana loke paṭhamam Avīcito paṭṭhāya tuccho hoti,
tato uṭṭhahitvā sattā manussaloke ca tiracchānesu ca nibbattanti.
Tiracchānesu nibbattāpi puttabhātikesu mettaṃ paṭilabhitvā kālakatā
devamanussesu nibbattanti. Devatā ākāseṇa carantiyo ārocenti “na idaṃ
ṭhānaṃ sassataṃ na nibaddhaṃ, mettaṃ bhāvētha, karuṇaṃ, muditaṃ,
upekkhaṃ bhāvēthā”ti. Te mettādayo bhāvetvā tato cutā brahmaloke
nibbattanti.

Bījagāmāti ettha bījagāmo nāma pañca bījajātāni. **Bhūtagāmo** nāma
yaṃkiñci nikkhantamūlapaṇṇam haritakaṃ. **Osadhitiṇavanappatayoti** ettha
osadhīti osadharukkhā. **Tiṇā**ti bahisārā tālanāḷikerādayo. **Vanappatayoti**
vanajeṭṭhakarukkhā. **Kunnadiyoti** ṭhapetvā pañca mahānadiyo avasesā
ninnagā. **Kusobbhā**ti² ṭhapetvā satta mahāsare avasesā rahadādayo. **Dutiyo**
sūriyoti-ādīsu dutiyasūriyakāle eko udeti, eko atthaṅgmeti. Tatiyakāle eko
udetī, eko atthaṅgmeti, eko majjhe hoti. Catutthakāle catukulike gāme
cattāro piṇḍacārikā dvārapaṭipāṭiyā ṭhitā viya honti. Pañcamādikālepi eseṇa
nayo. **Palujjantī**ti chijjivā chijjivā patanti. **Neva chārikā paññāyati na**
masīti cakkavāḷamahāpathavī Sinerupabbatarājā himavā cakkavāḷapabbato
cha kāmāsaggā paṭhamajjhānikabrahmalokāti ettake ṭhāne daḍḍhe accharāya
gahetabbamattāpi chārikā vā aṅgāro vā na paññāyati. **Ko mantā ko**
saddhātāti ko tassa saddhāpanatthāya samattho, ko vā tassa saddhātā.
Aññatra diṭṭhapadehīti

1. Assātabhāvena (Ka)

2. Kusubbhāti (Sī), kusubbhāti (Syā)

diṭṭhapade sotāpanne ariyasāvake ṭhapetvā ko añño saddahissatīti attho.

Vītarāgoti vikkhambhanavasena vītarāgo. **Sāsanam ājānimsūti** anusīṭṭhiṃ jānimsu, brahmalokasahabyatāya maggaṃ paṭipajjimsu. **Samasamagatiyoti**¹ dutiyattabhāve sabbākārena samagatiko ekagatiko. **Uttari mettaṃ bhāveyyanti** paṭhamajjhānato uttari yāva tikacatukkajjhānā paṇītaṃ katvā mettaṃ bhāveyyaṃ. **Cakkumāti** pañcahi cakkhūhi cakkhumā. **Parinibbutoti** Bodhipallaṅkeyeva kilesaparinibbānena parinibbuto. Evaṃ aniccalakkhaṇaṃ dīpetvā Satthari desanaṃ vinivaṭṭente pañcasatāpi te aniccakammaṭṭhānikā bhikkhū desanānusārena ñāṇaṃ pesetvā nisinnāsanesuyeva arahattaṃ pāpuṇimsūti.

3. Nagaropamasuttavaṇṇanā

67. Tatiye **yatoti** yadā. **Paccantimanti** raṭṭhapariyante raṭṭhāvasāne nivīṭṭhaṃ. Majjhimadesanagarassa pana rakkhākiccaṃ natthi, tena taṃ na gahitaṃ. **Nagaraparikkhārehi suparikkhatanti**² nagarālaṅkārehi alaṅkataṃ. **Akaraṇīyanti** akattabbaṃ ajiniyaṃ³. **Gambhīranemāti** gambhīra-āvāṭā. **Sunikhātāti** suṭṭhu sannisīdāpitā. Taṃ panetaṃ esikāthambhaṃ iṭṭhakāhi vā karonti silāhi vā khadirādihi vā sāraruḁkhehi. Taṃ nagaraguttatthāya karontā bahinagare karonti, alaṅkāratthāya karontā antonagare. Taṃ iṭṭhakāmayam karontā mahantaṃ āvāṭaṃ katvā cayaṃ cinitvā upari aṭṭhaṃsaṃ katvā sudhāya limpanti. Yadā hatthinā dantehi abhihato na calati, tadā sulitto nāma hoti. Silāthambhādayopi aṭṭhaṃsā eva honti. Te sace aṭṭha ratanā honti, caturatanamattaṃ āvāṭe pavisati, caturatanamattaṃ upari hoti. Soḷasaratanavīsataratanesupi eseva nayo. Sabbesañhi upaḍḍhaṃ heṭṭhā hoti upaḍḍhaṃ upari. Te gomuttavaṅkā honti, tena tesaṃ antare padaramayaṃ⁴ katvā kammaṃ kātuṃ sakkā hoti, te pana katacittakammā paggaḥitaddhajāva honti.

1. Samagatiyoti (Sī)

2. Parikkhattanti (Sī, Syā, Ka)

3. Agamaṇīyaṃ (Sī), atthapaṇīyaṃ (Ka)

4. Padaracayaṃ (Sī), suparicayaṃ (Ka)

Parikhāti parikkhipitvā ṭhitamātikā. **Anupariyāyapathoti** anto pākārassa pākārena saddhim gato mahāpatho, yattha ṭhitā bahipākāre ṭhitehi saddhim yujjhanti. **Salākanti** saratomarādinissaggiyāvudham. **Jevanikanti** ekatodhārādisesāvudham.

Hatthārohāti sabbepi hatthi-ācariyahatthivejjahatthibandhādayo¹. **Assārohāti** sabbepi assācariya-assavejja-assabandhādayo. **Rathikāti** sabbepi rathācariyarathayo dharatharakkhādayo. **Dhanuggahāti** issāsā. **Celakāti** ye yuddhe jayaddhajaṃ gahetvā purato gacchanti. **Calakāti** “idha rañño ṭhānaṃ hotu, idha asukamahāmattassā”ti evaṃ senābyūhakārakā. **Piṇḍadāyikāti** sāhasikamahāyodhā. Te kira parasenaṃ pavisitvā piṇḍapiṇḍamiva chetvā chetvā dayanti², uppatitvā niggacchantīti attho. Ye vā saṅgāmaṃ yodhānaṃ bhattapānīyaṃ gahetvā pavisanti, tesampetaṃ nāmaṃ. **Uggā rājaputtāti** uggatuggatā saṅgāmāvacarā rājaputtā. **Pakkhandinoti** ye “kassa sīsaṃ vā āvudhaṃ vā āharāma”ti vatvā “asukassā”ti vuttā saṅgāmaṃ pakkhanditvā tadeva āharanti, ime pakkhandantīti pakkhandino. Mahānāgā viya **mahānāgā**, hatthi-ādīsūpi abhimukhaṃ āgacchantesu anivattiyayodhānaṃ etaṃ adhivacanaṃ. **Sūrāti** ekasūrā³, ye sajalikāpi savammikāpi samuddaṃ taritum sakkonti. **Cammayodhinoti** ye cammakaṇḍukaṃ vā pavisitvā saraparittāṇacammaṃ vā gahetvā yujjhanti. **Dāsakaputtāti** balavasinehā gharadāsayodhā. **Dovārikoti** dvārapālo. **Vāsanalepanasampannoti** vāsanena sabbavivarapaṭicchādanena sudhālepena sampanno, bahi vā khāṇupākārasaṅkhātēna vāsanena ghanamaṭṭhena ca sudhālepena sampanno puṇṇaghaṭapantiṃ dassetvā katacittakammapaggahitaddhajo. **Tiṇakatṭhodakanti** hatthi-assādīnaṃ ghāsathāya gehānañca chādanatthāya āharitvā bahūsu ṭhānesu ṭhapitatiṇaṃ, gehakaraṇapacanādīnaṃ atthāya āharitvā ṭhapitakatṭhañca, yantehi pavesetvā pokkharaṇīsu ṭhapita-udakañca. **Sannicitaṃ hotīti** paṭikacceva anekesu ṭhānesu suṭṭhu nicitaṃ hoti. **Abbhantarānaṃ ratiyāti** antonagaravāsīnaṃ rati-atthāya.

1. ...hatthimeṇḍādayo (Dī-Ṭṭha 1. 142 piṭṭhe)

2. Dassanti (Sī)

3. Ekantasūrā (Ka, Dī-Ṭṭha 1. 143 piṭṭhe ca)

aparitassāyāti tāsam anāpajjanatthāya. **Sāliyavakanti** nānappakārā sāliyo ceva yavā ca. **Tilamuggamāsāparaṇṇanti** tilamuggamāsā ca sesāparaṇṇaṇca.

Idāni yasmā Tathāgatassa nagare kammaṃ nāma natthi, nagarasadisam pana ariyasāvakaṃ nagaraparikkhārasadise ca satta dhamme catu-āhārasadisāni ca cattāri jhānāni dassetvā ekādasasu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipitvā desanaṃ vinivaṭṭessāmīti ayaṃ upamā ābhatā, tasmā taṃ desanaṃ pakāsetuṃ idaṃ **evameva khoti**-ādi āradham. Tattha **saddhammehīti** sudhammehi. **Saddhoti** okappanasaddhāya ceva paccakkhasaddhāya ca samannāgato. Tattha dānasīlādīnaṃ phalaṃ saddahitvā dānādipuññakaraṇe saddhā okappanasaddhā nāma. Maggena āgatasaddhā paccakkhasaddhā nāma. Pasādasaddhātīpi esā eva. Tassā lakkhaṇādīhi vibhāgo veditabbo.

“Sampakkhandanalakkhaṇā ca mahārāja saddhā sampasādanalakkhaṇā cā”¹ ti hi vacanato idaṃ saddhāya **lakkhaṇam** nāma. “Tīhi bhikkhave ṭhānehi saddho pasanno veditabbo, katamehi tīhi. Sīlavantānaṃ dassanakāmo hoti”² ti-ādina² nayena vuttaṃ pana saddhāya **nimittam** nāma. “Ko cāhāro saddhāya, saddhammassavanantissa vacanīyaṃ”³ ti ayaṃ panassā **āhāro** nāma. “Saddhāpabbajitassa bhikkhave bhikkhuno ayaṃ anudhammo hoti, yaṃ rūpe nibbidābahulo viharissatī”⁴ ti ayamassa **anudhammo** nāma. “Saddhā bandhati pātheyyaṃ, sirī bhogānamāsayo⁵. Saddhā dutiyā purisassa hoti⁶. Saddhāya tarati oghaṃ⁷. Saddhā bijaṃ tapo vuṭṭhi⁸. Saddhāhattho mahānāgo. Upekkhāsetadantavā”⁹ ti-ādīsu pana suttesu etissā baddhabhattapuṭādisarikkhatāya anekasarasatā Bhagavatā pakāsitā. Imasmim pana Nagaropamasuttante esā acalasuppatiṭṭhitatāya esikāthambhasadisā katvā dassitā.

Saddhesikoti saddham esikāthambham katvā ariyasāvako akusalam pajahatīti iminā nayena sabbapadesu yojanā kātabbā. Apicettha hirottappehi tīsu dvāresu samvaro sampajjati, so catupārisuddhisīlam

1. Khu 11. 33 piṭṭhe milindapañhe.

4. Vihareyyāti (Saṃ 2. 147 piṭṭhe.)

7. Saṃ 1. 217 piṭṭhe.

2. Am 1. 149 piṭṭhe.

5. Saṃ 1. 41 piṭṭhe.

8. Khu 1. 291; Saṃ 1. 175 piṭṭhesu.

3. Am 3. 347 piṭṭhe.

6. Saṃ 1. 24 piṭṭhe.

hoti. Iti imasmim̐ sutte ekādasasu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipithā desanāya kuṭaṃ gahitanti veditabbaṃ.

4. Dhammaññūsuttavaṇṇanā

68. Catutthe **kālaṃ jānātīti** yuttappattakālaṃ jānāti. **Ayaṃ kālo uddesassāti** ayaṃ Buddhavacanaṃ uggaṇhanakālo. **Paripucchāyāti** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ paripucchāya. **Yogassāti** yoge kammaṃ pakkhipanassa. **Paṭisallānassāti** nilīyanassa ekībhāvassa. **Dhammānudhammapaṭipannoti** navannaṃ lokuttaradhammānaṃ anurūpadhammaṃ pubbabhāgapaṭipadaṃ paṭipanno. **Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu puggalaparoparaññū hotīti** evaṃ bhikkhu puggalānaṃ paroparaṃ tikkhamudubbhāvaṃ jānanaśamattho nāma hoti.

5. Pāricchattakasuttavaṇṇanā

69. Pañcame **pannapalāsoti** patitapalāso. **Jālakajātoti** sañjātapattapupphajālo. Tassa hi pattajālaṅca pupphajālaṅca saheva nikkhamati. **Khārakajātoti** pāṭiyekkaṃ sañjātena¹ suvibhattena pattajālakena ca pupphajālakena ca samannāgato. **Kuṭumalakajātoti**² sañjātamakuḷo. **Korakajātoti** avikasitehi mahākucchīhi sambhinnamukhehi pupphehi samannāgato. **Sabbapāliphulloti** sabbākārena supupphito. **Dibbe cattāro māseti** dibbena āyunā cattāro māse. Manussagaṇanāya pana tāni dvādasa vassasahassāni honti. **Paricārentīti** ito cito ca indriyāni cārenti, kīlanti ramantīti attho.

Ābhāya phuṭaṃ hotīti tattakaṃ ṭhānaṃ obhāsenā phuṭaṃ hoti. Tesaṃhi pupphānaṃ bālasūriyassa viya ābhā hoti, pattāni paṇṇacchattappamāṇāni, anto mahātumbamattā reṇu hoti. Pupphite pana pāricchattake ārohanakiccaṃ vā aṅkusakaṃ gahetvā namanakiccaṃ vā pupphāharaṇatthaṃ caṅkoṭakakiccaṃ vā natthi, kantanakavāto uṭṭahitvā pupphāni vaṇṭato kantati, sampaṭicchanaṅkavāto sampaṭicchati, pavesanaṅkavāto sudhammaṃ devasabhaṃ paveseti, sammajjanaṅkavāto purāṇapupphāni nīharati, santharaṇakavāto pattakaṇṇikakesarāni rañjento santharati. Majjhaṭṭhāne

1. Saṇṭhitena (Sī, Syā)

2. Kuṭumalakajātoti (Sī, Syā)

dhammāsanam hoti yojanappamāṇo ratanapallaṅko¹ upari tiyojanena setacchattena dhāriyamānena, tadanantaram Sakkassa devarañño āsanam atthariyati, tato tettiṃsāya devaputtānam, tato aññesam mahesakkhānam devānam, aññataradevatānam pupphakaṇṇikāva āsanam hoti. Devā devasabham pavisitvā nisīdanti. Tato pupphehi reṇuvaṭṭi uggantvā uparikaṇṇikam āhacca nipatamānā devatānam tigāvutappamāṇam attabhāvam lākhārasaparikammasajjitam viya suvaṇṇacūṇṇapiṇjaram viya karoti. Ekacce devā ekekaṃ puppham gahetvā aññamaññaṃ paharantāpi kīḷantiyeva. Paharaṇakālepi mahātumbappamāṇā reṇu nikkhamitvā sarīram pabhāsampannehi gandhacūṇṇehi sañjātamanosilārāgam viya karoti. Evaṃ sā kīḷā catūhi māsehi pariyosānam gacchati. **Ayamānubhāvoti** ayam anupharitum ānubhāvo.

Idāni yasmā na Satthā pāricchattakena atthiko, tena pana saddhim upametvā satta ariyasāvake dassetukāmo, tasmā te dassetum **evameva khoti-** ādimāha. Tattha **pabbajjāya cetetīti** pabbajissāmīti cinteti. **Devānamvāti** devānam viya. **Yāva brahmalokā saddo abbhuggacchatīti** pathavītalato yāva brahmalokā sādhu-kārasaddena sabbam ekasaddameva hoti.

Ayamānubhāvoti ayam khīṇāsavassa bhikkhuno anupharaṇānubhāvo. Imasmim sutte catupārisuddhisīlam pabbajjānissitam hoti, kasiṇaparikammaṃ paṭhamajjhānasannissitam, vipassanāya saddhim tayo maggā tīṇi ca phalāni arahattamaggasannissitāni honti. Desanāya heṭṭhato vā uparito vā ubhayato vā paricchedo hoti, idha pana ubhayato paricchedo. Tenetaṃ vuttam. Saṅkhepato panettha vaṭṭavivaṭṭam kathitanti veditabbam.

6. Sakkaccasuttavaṇṇanā

70. Chaṭṭhe **parisuddhā ca bhavissantīti** bhiyyoso mattāya parisuddhā bhavissantī nimmalā. **Sakammāragatoti** ettha sa-kāro nipātamattam, kammāragato kammāruddhanagatoti attho.

1. Yojanappamāṇe ratanapallaṅke (Syā)

7. Bhāvanāsuttavaṇṇanā

71. Sattame **ananuyuttassā**ti na yuttappayuttassa hutvā viharato.

Seyyathāpi bhikkhave kukkuṭiyā aṇḍānīti imā

kaṇhapakkhasukkapakkhavasena dve upamā vuttā. Tāsu kaṇhapakkhūpamā atthassa asādhikā, itarā sādhikāti sukkapakkhūpamāya eva attho veditabbo.

Seyyathāti opammatthe nipāto. **Apī**ti sambhāvanatthe. Ubhayenāpi

seyyathāpi nāma bhikkhaveti dasseti. **Kukkuṭiyā aṇḍāni aṭṭha vā dasa vā**

dvādasa vāti ettha pana kiñcāpi kukkuṭiyā vuttappakārato ūnādhikānīpi

aṇḍāni honti, vacanasiliṭṭhatāya panetaṃ vuttaṃ. Evañhi loke siliṭṭhaṃ

vacanaṃ hoti. **Tānassūti** tāni assu, bhaveyyunti¹ attho. **Kukkuṭiyā sammā**

adhisayitānīti tāya janettiyā kukkuṭiyā pakkhe pasāretvā tesāṃ upari

sayantiyā sammā adhisayitāni. **Sammā pariseditānī**ti kālana kālāṃ utum

gaṇhāpentiyaṃ suṭṭhu samantato seditāni, usmīkatānīti vuttaṃ hoti. **Sammā**

paribhāvitānīti kālana kālāṃ suṭṭhu samantato bhāvitāni, kukkuṭagandhaṃ

gāhāpitānīti attho.

Kiñcāpi tassā kukkuṭiyāti tassā kukkuṭiyā imaṃ tividhakiriyākaraṇena

appamādaṃ katvā kiñcāpi na evaṃ icchā uppajjeyya. **Atha kho bhabbāva**

teti atha kho te kukkuṭapotakā vuttanayena sotthinā abhinibbhijjituṃ

bhabbāva. Te hi yasmā tāya kukkuṭiyā evaṃ tīhākārehi tāni aṇḍāni

paripāliyamānāni na pūṭini honti. Yopi nesaṃ allasineho, so pariyādānaṃ

gacchati, kapālaṃ tanukaṃ hoti, pādanakhasikhā ca mukhatuṇḍakañca

kharaṃ hoti, sayampi pariṇāmaṃ gacchati. Kapālassa tanuttā bahiddhā

āloko anto paññāyati, tasmā “ciraṃ vata mayaṃ saṃkuṭitahatthapādā

sambādhe sayimha, ayañca bahi āloko dissati, ettha dāni no sukhavihāro

bhavissati”ti nikkhamitukāmā hutvā kapālaṃ pādena paharanti, gīvaṃ

pasārenti, tato taṃ kapālaṃ dvedhā bhijjati. Atha te pakkhe vidhunantā

taṃkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamantiyeva. Nikkhamantā ca

gāmakkhetaṃ upasobhayamānā vicaranti.

1. Te bhaveyyunti (Sī, Syā)

Evameva khoti idaṃ opammasampañipādanāṃ. Taṃ evaṃ atthena saṃsandetvā veditabbaṃ—tassā kukkuṭiyā aṇḍesu adhisayanāditividhakiriyākaraṇaṃ viya hi imassa bhikkhuno bhāvanāṃ anuyuttakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyāsampādanena aṇḍānaṃ apūtibhāvo viya bhāvanāṃ anuyuttassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa aparihāni, tassā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānaṃ allasinehapariyādānaṃ viya tassa bhikkhuno tividhānupassanāsampādanena bhavattayānugatanikantisinehapariyādānaṃ, aṇḍakapālānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno avijjaṇḍakosassa tanubhāvo, kukkuṭapotaḥkānaṃ nakhatuṇḍakānaṃ thaddhabhāvo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭapotaḥkānaṃ pariṇāmakālo viya bhikkhuno vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭapotaḥkānaṃ pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṃ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya tassa bhikkhuno vipassanāñāṇagabbhaṃ gaṇhāpetvā vicarantassa tajjātikāṃ utusappāyaṃ vā bhojanasappāyaṃ vā puggalasappāyaṃ vā dhammassavanasappāyaṃ vā labhitvā ekāsane nisinnasseva vipassanāṃ vaḍḍhentassa anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṃ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā arahattappattakālo veditabbo.

Yathā pana kukkuṭapotaḥkānaṃ pariṇatabhāvaṃ ñatvā mātāpi aṇḍakosaṃ bhindati, evaṃ tathārūpassa bhikkhuno ñāṇaparipākāṃ ñatvā Satthāpi—

“Ucchinda sinehamattano, kumudaṃ sārādikaṃva pāṇinā.

Santimaggameva brūhaya, nibbānaṃ Sugatena desitan”¹—

Ādinā nayena obhāsaṃ pharitvā gāthāya avijjaṇḍakosaṃ paharati. So gāthāpariyosāne avijjaṇḍakosaṃ bhinditvā arahattaṃ pāpuṇāti. Tato paṭṭhāya yathā te kukkuṭapotaḥkā gāmakkhettaṃ upasobhayamānā tattha vicaranti, evaṃ ayampi mahākhīṇāsavo nibbānārammaṇaṃ phalasamāpattiṃ appetvā saṃghārāmaṃ upasobhayamāno vicarati.

1. Khu 1. 54 piṭṭhe.

Phalagaṇḍassāti vaḍḍhakissa. So hi olambakasaṅkhātāṃ phalaṃ cāretvā¹ dārūnaṃ gaṇḍaṃ haratīti phalagaṇḍoti vuccati. **Vāsijaṭeti** vāsidaṇḍakassa gahaṇaṭṭhāne. **Ettakaṃ me ajja āsavānaṃ khīṇanti** pabbajitassa hi pabbajjāsaṅkhepena uddesena paripucchāya yonisomanasikārena vattapaṭipattiyā ca niccakālaṃ āsavā khīyanti. Evaṃ khīyamānānaṃ pana nesaṃ “ettakaṃ ajja khīṇaṃ ettakaṃ hiyyo”ti evamassa ñāṇaṃ na hotīti attho. Imāya upamāya vipassanānisamso dīpito.

Hemantikenāti hemantasamayena. **Paṭippassambhanti**² thirabhāvena parihāyanti. **Evameva khoti** ettha mahāsamuddo viya sāsanaṃ datṭhabbaṃ, nāvā viya yogāvacaro, nāvāya mahāsamudde pariyāyanaṃ viya imassa bhikkhuno ūnapañcavassakāle ācariyupajjhāyānaṃ santike vicaraṇaṃ, nāvāya mahāsamudda-udakena khajjamānānaṃ bandhanānaṃ tanubhāvo viya bhikkhuno pabbajjāsaṅkhepena uddesaparipucchādīhiyeva saṃyojanānaṃ tanubhāvo, nāvāya thale ukkhittakālo viya bhikkhuno nissayamuttakassa kammaṭṭhānaṃ gahetvā araṇṇe vasanakālo, divā vātātapena saṃsussanaṃ viya vipassanāñāṇena taṇhāsinehassa saṃsussanaṃ, rattim himodakena temanaṃ viya kammaṭṭhānaṃ nissāya uppannena pītipāmojjena cittatemaṇaṃ, rattindivaṃ vātātapehi ceva himodakena ca parisukkhaparitintānaṃ bandhānānaṃ dubbalabhāvo viya vipassanāñāṇapītipāmojjehi saṃyojanānaṃ bhiyyoso mattāya dubbalabhāvo, pāvussakamegho viya arahattamaggañāṇaṃ, meghavuṭṭhi-udakena nāvāya antopūtibhāvo viya āraddhavipassakassa rūpasattakādivasena vipassanaṃ vaḍḍhentassa okkhāyamāne pakkhāyamāne kammaṭṭhāne ekadivasaṃ utusappāyādīni laddhā ekapallaṅkena nisinnassa arahattaphalādhigamo, pūtibandhanāya nāvāya kiñci kālaṃ ṭhānaṃ³ viya khīṇasaṃyojanassa arahato mahājanaṃ anuggaṇhantassa yāvatāyukaṃ ṭhānaṃ, pūtibandhanāya nāvāya anupubbena bhijjitvā apaṇṇattikabhāvūpagamo viya khīṇāsavassa upādinnakakkhandhabhedena anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbutassa apaṇṇattikabhāvūpagamoti imāya upamāya saṃyojanānaṃ dubbalatā dīpitā.

1. Dhāretvā (Syā, Ka)

2. Parihāyantīti (Ka)

3. Kañcikalāṭṭhānaṃ (Si)

8. Aggikkhandhopamasuttavaṇṇanā

72. Aṭṭhamam atthuppattiyam kathitam. Atthuppatti panassa heṭṭhā Cūḷaccharāsaṅghātasuttavaṇṇanāya¹ vitthāritā eva. **Passatha** noti passatha nu. **Ālīṅgitvā** upagūhitvā. **Upanisīdeyyā**ti samīpe nissāya nisīdeyya. **Upanipajjeyyā**ti upagantvā nipajjeyya. **Ārocayāmī**ti ācikkhāmi. **Paṭivedayāmī**ti paṭivedetvā jānāpetvā kathemi. **Vālarajjuyā**ti assavālagovālehi vaṭṭitarajjuyā. **Paccorasminti** uramajjhe. **Phenuddehakanti** pheṇam uddehitvā², ussādetvāti attho. **Attatthanti** attano diṭṭhadhammikasamparāyikalokiyalokuttaram attham. **Paratthobhayatthesupi** eseva nayo. Sesamettha yaṁ vattabham siyā, taṁ sabham Cūḷaccharāsaṅghātasuttassa³ atthuppattiyam kathitameva. Idañca pana suttam kathetvā Satthā Cūḷaccharāsaṅghātasuttam kathesi. Navamam uttānatthameva.

10. Arakasuttavaṇṇanā

74. Dasame **parittanti** appam thokam. Tañhi sarasaparittatāyapi khaṇaparittatāyapi ṭhitiparittatāyapi parittameva. Lahum uppajjitvā nirujjhanato **lahukam**⁴. **Mantāyam boddhabbanti** mantāya boddhabbam, paññāya jānitabbanti attho. **Pabbateyyā**ti pabbatasambhavā. **Hārahārīnī**ti rukkhanaḷaveḷu-ādīni haritabbāni haritum samatthā. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo sattamo.

8. Vinayavagga

1. Paṭhamavinayadharasuttavaṇṇanā

75. Aṭṭhamassa paṭhame **āpattim jānāti**ti āpattimyeva āpattīti jānāti. Sesapadesupi eseva nayo.

1. Am-Ṭṭha 1. 46 piṭṭhe.

3. Am 1. 9 piṭṭhe.

2. Uddahitvā (Sī, Syā)

4. Lahusam (Sī, Ṭikāyam ca)

2. Dutiyavinayadharasuttavaṇṇanā

76. Dutie **svāgatānī**ti su-āgatāni suppaguṇāni. **Suvibhattānī**ti koṭṭhāsato suṭṭhu vibhattāni. **Suppavattīnī**ti āvajjitāvajjitatṭhāne suṭṭhu pavattāni dalhappaguṇāni. **Suvinicchitānī**ti suṭṭhu vinicchitāni. **Suttasoti** vitaṅgato. **Anubyañjanasoti** Khandhakaparivārato.

3. Tatiyavinayadharasuttavaṇṇanā

77. Tatie **vinaye kho pana t̥hito hotīti** vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asamhīroti** na sakkā hoti gahitaggahaṇaṃ vissajjāpetum.

9. Satthusāsanasuttavaṇṇanā

83. Navame **ekoti** adutiyo. **Vūpakatṭhoti** kāyena gaṇato, cittena kilesehi vūpakatṭho vivekatṭho dūrībhūto. **Appamattoti** sati-avippavāse t̥hito. **Pahitattoti** pesitatto. **Nibbidāyāti** vaṭṭe ukkaṇṭhanatthāya. **Virāgāyāti** rāgādīnaṃ virajjanatthāya. **Nirodhāyāti** appavattikaraṇatthāya. **Vūpasamāyāti** kilesavūpasamāya appavattiyā. **Abhiññāyāti** tilakkhaṇaṃ āropetvā abhijānanatthāya. **Sambodhāyāti** maggasaṅkhātassa sambodhassa atthāya. **Nibbānāyāti** nibbānassa sacchikaraṇatthāya.

10. Adhikaraṇasamathasuttavaṇṇanā

84. Dasame adhikaraṇāni samenti vūpasamentīti **adhikaraṇasamathā**. **Uppannuppannānanti** uppannānaṃ uppannānaṃ. **Adhikaraṇānanti** vivādādhikaraṇaṃ anuvādādhikaraṇaṃ āpattādhikaraṇaṃ kiccādhikaraṇanti imesaṃ catunnaṃ. **Samathāya vūpasamāyāti** samathatthañceva vūpasamanatthañca. **Sammukhāvīnayo dātabbo -pa- tiṇavatthārakoti** ime satta samathā dātabbā. Tesāṃ vinicchāyo vinayasamvaṇṇanato¹ gahetabbo. Apica Dīghanikāye.

1. Vi-Ṭṭha 4. 36 piṭṭhe.

Saṅgītisuttavaṇṇanāyampi¹ vitthāritoyeva, tathā Majjhimanikāye
Sāmagāmasuttavaṇṇanāyāti².

Vinayavaggo aṭṭhamo.

Ito parāni satta suttāni uttānatthāneva. Na hettha kiñci hetthā
avuttanayaṃ nāma atthīti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Sattakanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dī-Ṭṭha 3. 223 piṭṭhe.

2. Ma-Ṭṭha 4. 28 piṭṭhe.

Aṭṭhakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Mettāvagga

1. Mettāsuttavaṇṇanā

1. Aṭṭhakanipātassa paṭhame āsevitāyāti ādarena sevitāya. **Bhāvitāyāti** vadḍhitāya. **Bahulīkatāyāti** punappunam katāya. **Yānikatāyāti** yuttayānasadisakatāya. **Vatthukatāyāti** patiṭṭhānatṭhena vatthu viya katāya. **anuttṭhitāyāti** paccupaṭṭhitāya. **Paricitāyāti** samantato citāya upacitāya. **Susamāraddhāyāti** suṭṭhu samāraddhāya sukatāya. **Ānisaṃsāti** guṇā. **Sukham** supatīti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Ekādasakanipāte vakkhāma.

Appamāṇanti pharaṇavasena appamāṇaṃ. **Tanū saṃyojanā honti**, **passato upadhikkhayanti** mettāpadaṭṭhānāya vipassanāya anukkamena upadhikkhayasaṅkhātāṃ arahattaṃ pattassa dasa saṃyojanā pahīyantīti attho. Atha vā **tanū saṃyojanā hontīti** paṭighañceva paṭighasampayuttasaṃyojanā ca tanukā honti. **Passato upadhikkhayanti** tesāmyeva kilesūpadhīnaṃ khayasaṅkhātāṃ mettaṃ adhigamavasena passantassa. **Kusalī tena hotīti** tena mettāyanena kusalo hoti. **Sattasaṇḍanti** sattasaṅkhātena saṇḍena samannāgataṃ, sattabharitanti attho. **Vijetvāti** adaṇḍena asatthena dhammeneva vijinitvā. **Rājisayoti** isisadisā dhammikaṛājāno. **Yajamānāti** dānāni dadamānā. **Anupariyagāti** vicariṃsu.

Assamedhanti-ādīsu¹ porāṇakarājakāle kira sassamedhaṃ purisamedhaṃ sammāpāsaṃ vācāpeyyanti cattāri saṅghavatthūni ahesuṃ, yehi

1. Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) Saṃ-Ṭṭha 1. 133 piṭṭhepi passitabbaṃ.

rājāno lokam saṅgaṇhiṃsu. Tattha nipphannasassato dasamabhāgaggahaṇam **sassamedham** nāma, sassasampādane medhāvitāti attho. Mahāyodhānam chamāsikam bhattavetanānuppadānam **purisamedham** nāma, purisasāṅgaṇhane medhāvitāti attho. Daliddamanussānam hatthato lekham gahetvā tīṇi vassāni vinā vaḍḍhiyā saḥassadvisahassamattadhanānuppadānam **sammāpāsam** nāma. Tañhi sammā manusse pāseti hadaye bandhitvā viya ṭhapeti, tasmā sammāpāsanti vuccati. “Tāta mātulā”ti-ādinā nayena pana saṅhavācābhaṇanam **vācāpeyyam** nāma, piyavācāti attho. Evaṃ catūhi saṅgahavatthūhi saṅgahitam raṭṭham iddhañceva hoti phītañca bahu-annapānam khemaṃ nirabbudam. Manussā mudā modamānā ure putte naccantā apārutagharā viharanti. Idam gharadvāresu aggaḷānam abhāvato **niraggaḷanti** vuccati. Ayam porāṇikā paveṇi.

Aparabhāge pana Okkākarājakāle brāhmaṇā imāni cattāri saṅgahavatthūni imaṇca raṭṭhasampattiṃ parivattetvā uddhammūlakam katvā **assamedham purisamedhanti**-ādike pañca yaññe nāma akaṃsu. Tesu assamettha medhanti vadhentīti **assamedho**. Dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ekasmiṃ pacchimadivaseyeva sattanavutipaṇcapasusataghātabhiṃsanassa ṭhapetvā bhūmiṇca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Purisamettha medhantīti **purisamedho**. Catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetam adhivacanam. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso**. Divase divase yugacchiggaḷe pavesanadaṇḍakasaṅkhātam sammam khipitvā tassa patitokāse vedim katvā saṃhārimhi yūpādihi sarassatīnadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṃ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetam¹ adhivacanam. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo**. Ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa² yaññassetam adhivacanam. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo**. Navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhim bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetam adhivacanam.

1. Sataghātasassetam (Ka), Sabbayāgassetam (Am-Ṭṭha 2. 302 piṭṭhe)

2. Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)

Kalampi te nānubhavanti soḷasinti sabbepi mahāyāgā ekassa mettācittassa vipākamahantaṭāya soḷasim kalam na agghanti, soḷasamaṃ bhāgaṃ na pāpuṇantīti attho. **Na jinātīti** na attanā parassa jānim karoti. **Na jāpayeti** na parena parassa jānim kāreti. **Mettaṃsoti** mettāyamānacittakoṭṭhāso hutvā. **Sabbabhūtānanti** sabbasattesu. **Veram tassa na kenacīti** tassa kenaci saddhim akusalaveram vā puggalaveram vā natthi.

2. Paññāsuttavaṇṇanā

2. Dutiye **ādibrahmacariyikāyāti** maggabrahmacariyassa ādibhūtāya. **Paññāyāti** vipassanāya. **Garuṭṭhāniyanti** gāravuppattipaccayabhūtaṃ garubhāvanīyaṃ. **Tibbanti** bahalam¹. **Paripucchatīti** atthapāli-anusandhipubbāparam² pucchati. **Paripañhatīti** pañham karoti, idaṇcidaṇca paṭipucchissāmīti vitakketi. **Dvayenāti** duvidhena. **Anānākathikoti** anānattakathiko hoti. **Atiracchānakathikoti** nānāvidham tiracchānakatham na katheti. **Ariyam vā tuṇhībhāvanti** ariyatunhībhāvo nāma catutthajjhānam, sesakammaṭṭhānamanasikāropi vaṭṭati. **Jānam jānātīti** jānitabbakam jānāti. **Passam passatīti** passitabbakam passati. **Piyattāyāti** piyabhāvattāya. **Garuttāyāti** garubhāvattāya. **Bhāvanāyāti** bhāvanattāya guṇasambhāvanāya vā. **Sāmaññāyāti** samaṇadhammatthāya. **Ekībhāvāyāti** nirantarabhāvattāya.

3-4. Appiyasuttadvayavaṇṇanā

3-4. Tatiye **appiyapasaṃsīti** appiyajanassa pasaṃsako vaṇṇabhāṇī. **Piyagarahīti** piyajanassa nindako garahako. Catutthe **anavaññattikāmoti** “aho vata maṃ aṇṇena avajāneyyun”ti anavajānanakāmo. **Akālaññūti** kathākālam³ na jānāti, akāle katheti. **Asucīti** asucīhi kāyakammādīhi samannāgato.

5. Paṭhamalokadhammasuttavaṇṇanā

5. Pañcame lokassa dhammāti **lokadhammā**. Etehi muttā⁴ nāma natthi, Buddhānampi honti. Tenevāha **lokaṃ anuparivattantīti** anubandhanti

1. Balavam (Ka) 2. ...pubbāparāni (Sī, Syā) 3. Kālākālam (Syā) 4. Mutto (Ka)

nappajahanti, lokato na nivattantīti attho. **Loko ca aṭṭha lokadhamme anuparivattatīti** ayañca loko ete anubandhati na pajahati, tehi dhammehi na nivattatīti attho.

Lābho alābhoti lābhe āgate alābho āgatoyevāti veditabbo. **Ayasādīsipi** eseva nayo. **Avekkhati vipariṇāmadhammeti** “vipariṇāmadhammā ime”ti evaṃ avekkhati. **Vidhūpitāti** vidhamitā viddhamsitā. **Padañca ñatvāti** nibbānapadam jānitvā. **Sammappajānāti bhavassa pāragūti** bhavassa pāram gato nipphattim matthakam patto, nibbānapadam ñatvāva tam pāram gatabhāvaṃ sammappajānātīti. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭam kathitam.

6. Dutiyalokadhammasuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **ko visesoti** kim visesakāraṇam. **Ko adhippayāsoti** ko adhikappayogo. **Pariyādāyāti** gahetvā pariniṭṭhapetvā. Idhāpi vaṭṭavivaṭṭameva kathitam.

7. Devadattavipattisuttavaṇṇanā

7. Sattame **acirapakkanteti** saṅgham bhinditvā na cirapakkante. **Ārabbhāti** āgamma paṭicca sandhāya. **Attavipattinti** attano vipattim vipannākāram. Sesapadesupi eseva nayo. **Abhibhuyyāti** abhibhavitvā madditvā.

8. Uttaravipattisuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **Vaṭṭajālikāyanti**¹ evaṃnāmake vihare. So kira vaṭṭavane niviṭṭhattā Vaṭṭajālikāti saṅkham gato². **Pāturahosīti** imamattham devarañño āroccasāmīti gantvā pākaṭo ahosi. **Ādibrahmacariyakoti** sikkhattayaṣaṅgahassa sakalasāsanabrahmacariyassa ādibhūto.

9. Nandasuttavaṇṇanā

9. Navame **kulaputtoti** jātikulaputto. **Balavāti** thāmasampanno. **Pāsādikoti** rūpasampattiya pasādajanako. **Tibbarāgoti** bahalarāgo³. **Kimaññatrāti**—ādīsu ayamattho—kim aññena

1. Dhavaṭṭajālikāyanti (Sī), vaṭṭajālikāyanti (Syā)

2. Niṭṭham gato (Sī)

3. Balavarāgo (Sī)

kāraṇena kathitena, ayaṃ Nando indriyesu guttadvāro bhojane mattaññū jāgariyamanuyutto satisampajaññaṇa samannāgato, yehi¹ Nando sakkoti paripuṇṇaṃ parisuddhaṃ brahmacariyaṃ caritum. Sace imehi kāraṇehi samannāgato nābhavissa, na sakkuṇeyyāti. **Itiha tatthāti** evaṃ tattha. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitaṃ.

10. Kāraṇḍavasuttavaṇṇanā

10. Dasame aññaṇāññaṃ paṭicaratīti aññaṇa kāraṇa vacanena vā aññaṇa kāraṇaṃ vacanaṃ vā paṭicchādeti. **Bahiddhā kathaṃ apanāmetīti** bāhirato aññaṃ āgantukakathaṃ otāreti². **Apaneyyesoti**³ apaneyyo nīharitabbo esa. **Samaṇadūsīti** samaṇadūsako. **Samaṇapalāpoti** vīhīsu vīhipalāpo viya nissāratāya samaṇesu samaṇapalāpo. **Samaṇakāraṇḍavoti** samaṇakacavaro. **Bahiddhā nāsentīti** bahi nīharanti. **Yavakaraṇeti** yavakhette. **Phuṇamānassāti** ucce ṭhāne ṭhatvā mahāvāte opuniyamānassa. **Apasammajjantīti** sāraddhaññaṇaṃ ekato dubbalaḍḍhaññaṇaṃ ekato karaṇatthaṃ punappunaṃ apasammajjanti, apasammajjanisaṅkhātena vātaggāhinā suppena vā vatthena vā nīharanti⁴. **Daddaranti** daddarasaddaṃ⁵.

Samvāsā'yanti samvāsena ayaṃ. **Vijānāthāti** jāneyyātha. **Santavācoti** saṇhavāco. **Janavatīti** janamajjhe. **Raho karoti karaṇanti** karaṇaṃ vuccati pāpakammaṃ, taṃ raho paṭicchanno hutvā karoti. **Saṃsappī ca musāvādīti** saṃsappitvā musāvādī, musā bhaṇanto saṃsappati phandati attho. Imasmim sutte vaṭṭameva kathetvā gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitanti.

Mettāvaggo paṭhamo.

2. Mahāvagga

1. Verañjasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **abhivādetīti** evamādinī **na samaṇo Gotamoti** ettha vuttanakārena yojetvā evamettha attho

1. Yena (Sī, Ka)

2. Osāreti (Ka)

3. Apaneyyoti (Sī, Syā)

4. Paharanti (Sī, Syā)

5. Babbarasaddaṃ (Sī, Syā)

veditabbo “na vandati nāsanā vuṭṭhāti, nāpi ‘idha bhonto nisīdantū’ti evaṃ āsanena vā nimanteti”ti. Ettha hi vāsaddo vibhāvane nāma atthe “rūpaṃ niccaṃ vā aniccaṃ vā”ti-ādīsu viya. Evaṃ vatvā atha attano abhivādanādīni akarontaṃ Bhagavantaṃ disvā āha **tayidaṃ bho Gotama tathevāti**. Yaṃ taṃ mayā sutam, taṃ tatheva, taṃ savanañca me dassanañca saṃsandati sameti, atthato ekībhāvaṃ gacchati. Na hi bhavaṃ Gotamo -pa- āsanena vā nimanteti. Evaṃ attanā sutam diṭṭhena nigametvā nindanto āha **tayidaṃ bho Gotama na sampannamevāti** taṃ abhivādanādīnaṃ akaraṇaṃ ayuttamevāti.

Athassa Bhagavā attukkaṃsanaparavambhanadosaṃ anupagamma karuṇāsītalena hadayena taṃ aññāṇaṃ vidhamitvā yuttabhāvaṃ dassetukāmo **nāhaṃ taṃ brāhmaṇāti**-ādimāha. Tatrāyaṃ saṅkhepattho—ahaṃ brāhmaṇa appaṭihatena sabbaṇṇutaññānacakkhunā olokontopi taṃ puggalaṃ etasmiṃ sadevakādibhede loka na passāmi, yamaṃ abhivādeyyaṃ vā paccuṭṭheyyaṃ vā āsanena vā nimanteyyaṃ. Anacchariyaṃ vā etaṃ, svāhaṃ¹ ajja sabbaññutaṃ patto evarūpaṃ nipaccakārāhaṃ puggalaṃ na passāmi. Apica kho yadāpāhaṃ sampatijātova uttarena mukho sattapadavītiḥārena gantvā sakalaṃ dasasahasilokadhātum olokesiṃ, tadāpi etasmiṃ sadevakādibhede loka taṃ puggalaṃ na passāmi, yamaṃ evarūpaṃ nipaccakāraṃ kareyyaṃ. Atha kho maṃ soḷasakappasahassāyuko khīṇāsavamahābrahmāpi añjaliṃ paggaḥetvā “tvaṃ loka mahāpuriso, tvaṃ sadevakassa lokassa aggo ca jeṭṭho ca seṭṭho ca, natthi tayā uttaritaro”ti sañjātasomanasso patimānesi. Tadāpi cāhaṃ attanā uttaritaraṃ apassanto āsabiṃ vācaṃ nicchāresiṃ “aggohamasmi lokassa, jeṭṭhohamasmi lokassa, seṭṭhohamasmi lokassa”ti. Evaṃ sampatijātassāpi mayhaṃ abhivādanādiraho puggalo natthi, svāhaṃ idāni sabbaññutaṃ patto kaṃ abhivādeyyaṃ. Tasmā tvaṃ brāhmaṇa mā Tathāgata² evarūpaṃ paramanipaccakāraṃ patthayi³. Yañhi brāhmaṇa Tathāgato abhivādeyya vā -pa- āsanena vā nimanteyya, muddhāpi tassa puggalassa rattipariyosāne paripākasithilabandhanaṃ vaṇṭā muttatālapalaṃ viya gīvato chijjitvā sahasāva bhūmiyaṃ nipateyya.

1. Yvāhaṃ (Vi-Ṭṭha 1. 102 piṭṭhe)

2. Tathāgate (Ka)

3. Patthayittha (Ka)

Evam vuttepi brāhmaṇo duppaññatāya Tathāgatassa lokajetṭhabhāvaṃ asallakkhento kevalaṃ taṃ vacanaṃ asahamāno āha **arasarūpo bhavaṃ Gotamoti**. Ayaṃ kirassa adhippāyo—yaṃ loke abhivādanapaccuṭṭhāna añjalikammasāmīcikammaṃ “sāmaggirasō”ti vuccati, taṃ bhoto Gotamassa natthi. Tasmā arasarūpo bhavaṃ Gotamo, arasajātiko arasasabhāvoti. Athassa Bhagavā cittamudubhāvajananaṭṭhaṃ ujuvipaccanīkabhāvaṃ parihaaranto aññathā tassa vacanassa atthaṃ attani sandassento **atthi khvesa brāhmaṇa pariyāyoti**-ādimāha.

Tattha **atthi khvesā**ti atthi kho esa. **Pariyāyoti** kāraṇaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—atthi kho brāhmaṇa etaṃ kāraṇaṃ, yena kāraṇena maṃ “arasarūpo bhavaṃ Gotamo”ti vadamāno puggalo sammā vadeyya, avitathavādīti saṅkhaṃ gaccheyya. Katamo pana soti? Ye te brāhmaṇa rūparasā -pa-phoṭṭhabbarasā, te Tathāgatassa pahīnāti. Kim vuttaṃ hoti? Ye te jātivasena vā upapattivasena vā¹ seṭṭhasammatānampi puthujjanānaṃ rūpārammaṇādīni assādentānaṃ abhinandantānaṃ rajjantānaṃ uppajjanti kāmasukhassādasāṅkhātā rūparasā saddarasā gandharasā rasarasā phoṭṭhabbarasā, ye imaṃ lokaṃ gīvāya bandhitvā viya āviñchanti², vatthārammaṇādisāmaggiyañca³ uppannattā sāmaggirasāti vuccanti, te sabbepi Tathāgatassa pahīnā. “Mayhaṃ pahīnā”ti vattabbepi mamaṅkārena⁴ attānaṃ anukkipanto dhammaṃ deseti, desanāvilāso vā esa Tathāgatassa.

Tattha **pahīnāti** cittasantānato vigatā, pajahitā vā. Etasmiṃ panatthe karaṇe sāmivacanaṃ daṭṭhabbaṃ. Ariyamaggasatthena ucchinnaṃ taṇhāvijjāmayāṃ mūlaṃ etesanti **ucchinnaṃ mūlā**. Tālavatthu viya nesaṃ vatthu katanti **tālāvatthukatā**. Yathā hi tālarukkhaṃ samūlaṃ uddharitvā tassa vatthumatte tasmīṃ padese kate na puna tassa tālassa uppatti paññāyati, evaṃ ariyamaggasatthena samūle rūpādirase uddharitvā tesāṃ pubbe uppannapubbabhāvena vatthumatte cittasantāne kate sabbepi te tālāvatthukatāti vuccanti. Aviruḷhidhammattā vā matthakacchinnaṭṭalo viya katāti bhālāvatthukatā. Yasmā pana evaṃ tālāvatthukatā anabhāvaṃkatā⁵

1. Uppattivasena vā (Sī, Syā)

2. Āviñjanti (Syā)

3. ...sāmaggiyā vā (Sī, Syā)

4. Mamaṅkārena (Sī, Syā)

5. Anu-abhāvaṃkatā (Sī, Syā)

honti, yathā nesam pacchābhāvo na hoti, tathā katā honti. Tasmā āha **anabhāvaṃkatāti. Āyatim anuppādadhammāti** anāgate anuppajjanakasabhāva.

No ca kho yaṃ tvaṃ sandhāya vadesīti yañca kho tvaṃ sandhāya vadesi, so pariyāyo na hoti. Nanu ca evaṃ vutte yo brāhmaṇena vutto sāmaggiraso, tassa attani vijjamānatā anuññātā hotīti? Na hoti. Yo hi naṃ sāmaggirasam kātuṃ bhabbo hutvā na karoti, so tadabhāvena arasarūpoti vattabbataṃ arahati. Bhagavā pana abhabbo etaṃ kātuṃ, tenassa karaṇe¹ abhabbataṃ pakāsento āha “no ca kho yaṃ tvaṃ sandhāya vadesī”ti. Yaṃ pariyāyaṃ sandhāya tvaṃ maṃ “arasarūpo”ti vadesi, so amhesu neva vattabboti.

Evaṃ brahmaṇo attanā adhippetam arasarūpatam āropetuṃ asakkonto athāparam **nibbhogobhavanti**-ādimāha. Sabbapariyāyesu cettha vuttanayeneva yojanākkamaṃ viditvā sandhāyabhāsitamattam² evaṃ veditabbam—brāhmaṇo tadeva vayovuddhānam abhivādanādikammaṃ loke “sāmaggiparibhogo”ti maññamāno tadabhāvena ca Bhagavantam “nibbhogo”ti-ādimāha. Bhagavā ca yvāyaṃ rūpādīsu sattānam chandarāgaparibhogo, tadabhāvaṃ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yaṃ loke vayovuddhānam abhivādanādikulasamudācārakammaṃ lokiyā karonti, tassa akiriyaṃ sampassamāno Bhagavantam **akiriyaṃvadoti** āha. Bhagavā pana yasmā kāyaduccaritādīnam akiriyaṃ vadati, tasmā taṃ akiriyaṃvaditaṃ³ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tattha ṭhapetvā kāyaduccaritādīni avasesā akusalā dhammā **anekavihitā pāpakā akusalā dhammāti** veditabbā.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṃ Bhagavati apassanto “imaṃ āgamma ayaṃ lokatanti lokapaveṇī ucchijjati”ti maññamāno Bhagavantam **ucchedavādoti** āha. Bhagavā pana yasmā pañcakāmaguṇikarāgassa ceva akusalacittadvayasampayuttassa ca dosassa anāgāmi maggena ucchedaṃ vadati, sabbākusalasambhavassa pana mohassa arahattamaggena.

1. Karaṇena (Sī, Syā)

2. Sandhāyabhāsitamattam (?)

3. Akiriyaṃvadam (Ka)

ucchedaṃ vadati, ṭhapetvā te tayo avasesānaṃ pāpakānaṃ akusalānaṃ dhammānaṃ yathānurūpaṃ catūhi maggehi ucchedaṃ vadati, tasmā taṃ ucchedavādaṃ¹ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo “jigucchati maññe samaṇo Gotamo idaṃ vayovuddhānaṃ abhivādanādikulasamudācārakammaṃ, tena taṃ na karotī”ti maññamāno Bhagavantaṃ **jegucchīti** āha. Bhagavā pana yasmā jigucchati kāyaduccaritādīhi, yāni kāyavacīmanoduccaritāni ceva yā ca akusalānaṃ lāmakadhammānaṃ samāpatti samāpajjanā samaṅgibhāvo, taṃ sabbampi gūthaṃ viya maṇḍanaajātiko puriso jigucchati hiriyati, tasmā taṃ jegucchitaṃ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni. Tattha **kāyaduccaritenāti**—ādi karaṇavacanaṃ upayogatthe daṭṭhabbaṃ.

Puna brāhmaṇo tadeva abhivādanādikammaṃ Bhagavati apassanto “ayaṃ idaṃ lokajetṭhakakammaṃ vineti vināseti, atha vā yasmā etaṃ sāmīcikammaṃ na karoti, tasmā ayaṃ vinetabbo niggaṇhitabbo”ti maññamāno Bhagavantaṃ **venayikoti** āha. Tatrāyaṃ padattho—vinayatīti vinayo, vināsetīti vuttaṃ hoti. Vinayo eva **venayiko**. Vinayaṃ vā arahatīti **venayiko**, niggahaṃ arahatīti vuttaṃ hoti. Bhagavā pana yasmā rāgādīnaṃ vinayāya vūpasamāya dhammaṃ deseti, tasmā venayiko hoti. Ayameva cettha padattho—vinayāya dhammaṃ desetīti venayiko. Vicitrā hi taddhitavutti. Svāyaṃ taṃ venayikabhāvaṃ attani sampassamāno aparaṃ pariyāyamanujāni.

Puna brāhmaṇo yasmā abhivādanādīni sāmīcikammāni karontā vayovuddhe tosentī hāsentī, akarontā pana tāpentī vihesentī domanassaṃ nesaṃ uppādentī, Bhagavā ca tāni na karoti, tasmā “ayaṃ vayovuddhe tapatī”ti maññamāno sappurisācāravirahitattā vā “kapaṇapuriso ayan”ti maññamāno Bhagavantaṃ **tapassīti** āha. Tatrāyaṃ padattho—tapatīti tapo, rosetī vihesetīti attho. Sāmīcikammākaraṇassetāṃ adhivacanaṃ. Tapo assa atthīti **tapassī**. Dutīye atthavikappe byañjanāni avicāretvā loke kapaṇapuriso

1. Taṃ ucchedabhāvaṃ (Ka)

tapassīti vuccati. Bhagavā pana ye akusalā dhammā lokam tapanato tapanīyāti vuccanti, tesam pahīnattā yasmā tapassīti saṅkham gato, tasmā tam tapassitam attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tatrāyam vacanattho—tapantīti tapā, akusaladhammānametaṃ adhivacanaṃ. Te tape assi nirassi pahāsi viddhamāsīti tapassī.

Puna brāhmaṇo tam abhivādanādikammaṃ devalogagabbhasampattiya devalogapaṭisandhipaṭilābhāya samvattatīti maññamāno Bhagavati cassa abhāvaṃ disvā Bhagavantaṃ **apagabbho**ti āha. Kodhavasena vā Bhagavato mātukucchismiṃ paṭisandhiggahaṇe dosaṃ dassentopi evamāha. Tatrāyam vacanattho—gabbhato apagatoti **apagabbho**, abhabbo devalogūpapattim pāpuṇitunti adhippāyo. Hīno vā gabbho assāti apagabbho. Devalogagabbhaparibāhirattā āyatim hīnagabbhapaṭilābhabhāgīti. Hīno vāssa¹ mātukucchismiṃ gabbhavāso ahoṣīti adhippāyo. Bhagavato pana yasmā āyatim gabbhaseyyā apagatā, tasmā so tam apagabbhataṃ attani sampassamāno aparam pariyāyamanujāni. Tatra ca **yassa kho brāhmaṇa āyatim gabbhaseyyā punabbhavābhiniḃbatti pahīnāti** etesaṃ padānaṃ evamattho daṭṭhabbo—brāhmaṇa yassa puggalassa anāgate gabbhaseyyā punabbhave ca abhiniḃbatti anuttarena maggena vihatakāraṇattā pahīnā. Gabbhaseyyāgahaṇena cettha jalābujayoni gahitā, punabbhavābhiniḃbattiggahaṇena itarā tissopi.

Apica gabbhassa seyyā **gabbhaseyyā**. Punabbhavo eva abhiniḃbatti **punabbhavābhiniḃbattīti** evamettha attho daṭṭhabbo. Yathā ca viññāṇaṭṭhīti uttepi na viññāṇato aññā ṭhīti atthi, evamidhāpi na gabbhato aññā seyyā veditabbā. Abhiniḃbatti ca nāma yasmā punabbhavabhūtāpi apunabbhavabhūtāpi atthi, idha ca punabbhavabhūtā adhippetā, tasmā vuttaṃ “punabbhavo eva abhiniḃbatti punabbhavābhiniḃbattī”ti.

Evam āgatakālato paṭṭhāya arasarūpatādīhi aṭṭhahi akkosavatthūhi akkosantampi brāhmaṇaṃ Bhagavā dhammissaro dhammarājā dhammassāmī Tathāgato anukampāya sītaleneva² cakkhunā brāhmaṇaṃ olokento yaṃ dhammadhātum paṭivijjhivā desanāvilāsappatto nāma hoti,

1. Tassa (Ka)

2. Anukampāsītaleneva (Sī)

tassā dhammadhātuyā suppaṭividdhattā vigatavalāhake nabhe puṇṇacando viya ca Saradakāle sūriyo viya ca brāhmaṇassa hadayandhakāraṃ vidhamento tāniyeva akkosavatthūni tena tena pariyāyena aññathā dassetvā punapi attano karuṇāvipphāraṃ aṭṭhahi lokadhammehi akampiyabhāvena paṭiladdhatādiguṇalakkhaṇaṃ pathaviśamacittataṃ akuppadhammatañca pakāsento “ayaṃ brāhmaṇo kevalaṃ palitasirakhaṇḍadantavalittacatādihi attano vuddhabhāvaṃ sallakkheti, no ca kho jānāti attānaṃ jātīyā anugataṃ jarāya anusaṇaṃ byādhinā adhibhūtaṃ maraṇena abbhāhataṃ ajja maritvā puna sveva uttānaseyyadāraḥabhāvagamanīyaṃ. Mahantena kho pana ussāhena mama santikaṃ āgato, tadassa āgamaṇaṃ sātthakaṃ hotū”ti cintetvā imasmiṃ loke attano appaṭisamaṃ purejātabhāvaṃ dassento **seyyathāpi brāhmaṇā**ti-ādinaṃ nayena brāhmaṇassa dhammadesanaṃ vadḍhesi.

Tattha **seyyathāpi**ti-ādinaṃ heṭṭhā vuttanayeneva attho veditabbo. Ayaṃ pana viseso—heṭṭhā vuttanayeneva hi te kukkuṭapotaḥ pakke vidhunantā taṃkhaṇānurūpaṃ viravantā nikkhamanti. Evaṃ nikkhamantānañca¹ tesāṃ yo paṭhamataraṃ nikkhamati, so jeṭṭhoti vuccati. Tasmā Bhagavā tāya upamāya attano jeṭṭhabhāvaṃ sādhetukāma brāhmaṇaṃ pucchati **yo nu kho tesāṃ kukkuṭacchāpakānaṃ** -pa- **kinti svāssa vacanīyoti**. Tattha **kukkuṭacchāpakānanti** kukkuṭapotaḥkānaṃ. **Kinti svāssa vacanīyoti** so kinti vacanīyo assa, kiṃ vattabbo bhaveyya jeṭṭho vā kaniṭṭho vāti.

“**Jeṭṭho**”tissa bho Gotama vacanīyoti bho Gotama so jeṭṭho-iti assa vacanīyo. Kasmāti ce? **So hi nesāṃ jeṭṭhoti**, yasmā so nesāṃ vuddhataroti attho. Athassa Bhagavā opammaṃ sampaṭipādentō **evameva khoti** āha, yathā so kukkuṭapotaḥ, evaṃ ahampi. **Avijjāgatāyapajāyāti** avijjā vuccati aññāṇaṃ, tattha gatāya. **Pajāyāti** sattādhivacanametāṃ, avijjākosassa anto pavitṭhesu sattesūti vuttaṃ hoti. **Aṇḍabhūtāyāti** aṇḍe bhūtāya pajātāya sañjātāya. Yathā hi aṇḍe nibbattā ekacce sattā aṇḍabhūtāti vuccanti,

1. Nikkhamantānaṃ (Ka)

evamayaṃ sabbāpi pajā avijjaṇḍakose nibbattattā aṇḍabhūtāti vuccati.
Pariyonaddhāyāti tena avijjaṇḍakosena samantato onaddhāya baddhāya
 veṭhitāya. **Avijjaṇḍakosaṃ padāletvāti** taṃ avijjāmayam aṇḍakosaṃ
 bhinditvā. **Ekova loketi** sakalepi lokasannivāse ahameva eko adutiyo.
Anuttaram sammāsambodhiṃ abhisambuddhoti uttararahitam sabbasetṭham
 sammā sāmāñca bodhiṃ, atha vā pasattham sundarañca bodhiṃ.
 Arahattamaggañāṇassetam nāmaṃ, sabbaṇṇutaññāṇassāpi nāmameva.
 Ubhayampi vaṭṭati. Aññesaṃ arahattamaggo anuttarā bodhi hoti, na hotīti?
 Na hoti. Kasmā? Asabbaguṇadāyakattā. Tesam hi kassaci arahattamaggo
 arahattaphalameva deti, kassaci tisso vijjā, kassaci cha abhiññā, kassaci
 catasso paṭisambhidā, kassaci sāvakaṇāpāramiññāṇam. Paccekabuddhānampi
 paccekabodhiññāṇameva deti, Buddhānam pana sabbaguṇasampattiṃ deti
 abhiseko viya rañño sabbalokissarabhāvaṃ. Tasmā aññassa kassacipi
 anuttarā bodhi na hotīti. **Abhisambuddhoti** abbhaññāsīm paṭivijjhiṃ,
 pattomhi adhigatommhīti vuttam hoti.

Idāni yadetaṃ Bhagavatā “evameva kho”ti-ādinā nayena vuttam
 opammasamapaṭipādanam, taṃ evam atthena saṃsanditvā veditabham—
 yathā hi tassā kukkuṭiyā attano aṇḍesu adhisayanāditividhakiriyākaraṇam,
 evam Bodhipallaṅke nisinnassa bodhisattabhūtassa Bhagavato attano santāne
 aniccaṃ dukkham anattāti tividhānupassanākaraṇam, kukkuṭiyā
 tividhakiriyāsampādanena aṇḍānam apūtibhāvo viya bodhisattabhūtassa
 Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāññāṇassa aparihāni,
 kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena aṇḍānam allasinehapariyādānam viya
 bodhisattabhūtassa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena
 bhavattayānugatanikantisinehapariyādānam, kukkuṭiyā
 tividhakiriyākaraṇena aṇḍakapālānam tanubhāvo viya bodhisattabhūtassa
 Bhagavato tividhānupassanāsampādanena avijjaṇḍakosassa tanubhāvo,
 kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotaṇḍakassa pādanakhatuṇḍakānam
 thaddhakharabhāvo viya bodhisattabhūtassa Bhagavato
 tividhānupassanāsampādanena vipassanāññāṇassa
 tikkhakharavippasannasūrabhāvo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena
 kukkuṭapotaṇḍakassa pariṇāmakālo viya.

bodhisattabhūtaṣa Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇassa pariṇāmakālo vaḍḍhikālo gabbhaggahaṇakālo, kukkuṭiyā tividhakiriyākaraṇena kukkuṭapotakassa pādanakhasikhāya vā mukhatuṇḍakena vā aṇḍakosaṃ padāletvā pakkhe papphoṭetvā sotthinā abhinibbhidākālo viya Bhagavato tividhānupassanāsampādanena vipassanāñāṇagabbhaṃ¹ gaṇhāpetvā anupubbādhigatena arahattamaggena avijjaṇḍakosaṃ padāletvā abhiññāpakkhe papphoṭetvā sotthinā sakalabuddhaguṇasacchikatakālo veditabbo.

Ahaṃ hi brāhmaṇa jeṭṭho seṭṭho lokassāti brāhmaṇa yathā tesāṃ kukkuṭapotakānaṃ paṭhamataraṃ aṇḍakosaṃ padāletvā abhinibbatto² kukkuṭapotako jeṭṭho hoti, evaṃ avijjāgatāya pajāya taṃ avijjaṇḍakosaṃ padāletvā paṭhamataraṃ ariyāya jātīyā jātattā ahañhi jeṭṭho vuddhatamoti saṅkhaṃ gato, sabbaguṇehi pana appaṭisamattā seṭṭhoti.

Evaṃ Bhagavā attano anuttaraṃ jeṭṭhasēṭṭhabhāvaṃ brāhmaṇassa pakāsetvā idāni yāya paṭipadāya taṃ adhigato, taṃ paṭipadaṃ pubbabhāgato pabhuti dassetuṃ **āraddhaṃ kho pana me brāhmaṇāti**-ādimāha. Tattha **āraddhaṃ kho pana me brāhmaṇa vīriyaṃ ahoṣīti** brāhmaṇa na mayā ayaṃ anuttaro jeṭṭhasēṭṭhabhāvo kusītena muṭṭhassatinā sāraddhakāyena vikkhittacittena adhigato, apica kho tadadhigamāya āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ ahoṣi. Bodhimaṇḍe nisinnena mayā catusammappadhānabhedāṃ vīriyaṃ āraddhaṃ ahoṣi, paggaḥitaṃ asithilappavattitaṃ. Āraddhattāyeva ca me taṃ **asallīnaṃ** ahoṣi. Na kevalaṇca vīriyameva, satipi me ārammaṇābhimukhabhāvena **upaṭṭhitā** ahoṣi, upaṭṭhitattāyeva ca **asammuṭṭhā**³. **Passaddho kāyo asāraddhoti** kāyacittappassaddhivasena kāyopi me passaddho ahoṣi. Tattha yasmā nāmakāye passaddhe rūpakāyopi passaddhoyeva hoti, tasmā “nāmakāyo rūpakāyo”ti avisesetvāva “passaddho kāyo”ti vuttaṃ. **Asāraddhoti** so ca kho passaddhattāyeva asāraddho, vigatadarathoti vuttaṃ

1. Vipassanāñāṇaṃ gabbhaṃ (Sī), vipassanāñāṇena gabbhaṃ (Syā, Ka)

2. Abhinibbhido (Ka)

3. Apammuṭṭhā (Sī, Syā)

hoti. **Samāhitam cittam ekagganti** cittampi me sammā āhitam suṭṭhu ṭhapitam appitam viya ahosi, samāhitattā eva ca tam ekaggam acalam nipphandananti. Ettāvatā jhānassa pubbabhāgapaṭipadā kathitā hoti.

Idāni imāya paṭipadāya adhigatam paṭhamajjhānam ādim katvā vijjāttayapariyosānam visesam dassento **so kho ahanti**-ādimāha. Tattha yaṁ tava vinicchayanayena vattabham siyā, tam Visuddhimagge¹ vuttameva.

Ayam kho me brāhmaṇāti-ādīsu pana **vijjāti** viditakaraṇaṭṭhena vijjā. Kim viditam karoti? Pubbenivāsam. **Avijjāti** tasseva pubbenivāsassa aviditakaraṇaṭṭhena tappaṭicchādakamoho. **Tamoti** sveva moho tappaṭicchādakaṭṭhena tamo nāma. **Ālokoti** sā eva vijjā obhāsakaraṇaṭṭhena ālokoti. Ettha ca vijjā adhigatāti attho, sesam pasamsāvacanam. Yojanā panettha—ayam kho me vijjā adhigatā, tassa me adhigatavijjassa avijjā vihatā, vinaṭṭhāti attho. Kasmā? Yasmā vijjā uppannā. Esa nayo itarasmimpi padadvaye. **Yathā tanti** ettha **tanti** nipātamattam, satiyā avippavāsena appamattassa vīriyātāpena ātāpino kāye ca jīvite ca anapekkhatāya pahitattassa pesitattassāti attho. Idam vuttam hoti—yathā appamattassa ātāpino pahitattassa viharato avijjā vihaññeyya, vijjā uppajjeyya, tamo vihaññeyya, āloko uppajjeyya, evameva mama avijjā vihatā, vijjā uppannā, tamo vihato, āloko uppanno. Etassa me padhānānuyogassa anurūpameva phalam laddhanti.

Ayam kho me brāhmaṇa paṭhamā abhinibbhidā ahosi
kukkuṭacchāpakasseva aṇḍakosamhāti ayam kho mama brāhmaṇa
pubbenivāsānussatiñānamukhatuṇḍakena pubbe
nivutthakkhandhappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā paṭhamā
abhinibbhidā paṭhamā nikkhanti paṭhamā ariyajāti ahosi
kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosam
padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbhidā nikkhanti kukkuṭanikāye
paccājātīti. Ayam tava pubbenivāsakathāyam nayo.

1. Visuddhi 1. 134 piṭṭhe.

Cutupapātakathāya pana **vijjā**ti dibbacakkhuñāṇavijjā. **Avijjā**ti cutupapātaṭṭhādikā avijjā. Yathā pana pubbenivāsakathāyaṃ “pubbenivāsānussatiñāṇamukhatuṇḍakena pubbe nivutthakkhandhappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā”ti vuttam, evamidha “cutupapātāñāṇamukhatuṇḍakena cutupapātaṭṭhādikam avijjaṇḍakosam padāletvā”ti vattabham.

Yaṃ panetaṃ paccavekkhaṇaṇāṇapariggahitaṃ āsavānaṃ khayañāṇādhighamaṃ brāhmaṇassa dassento **ayaṃ kho me brāhmaṇa tatiyā vijjā**ti-ādimāha, tattha **vijjā**ti arahattamaggavijjā. **Avijjā**ti catusaccappaṭicchādikā avijjā. **Ayaṃ kho me brāhmaṇa tatiyā abhinibbhidā aho**sīti ettha ayaṃ kho mama brāhmaṇa āsavānaṃ khayañāṇamukhatuṇḍakena catusaccappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā tatiyā abhinibbhidā tatiyā nikkhanti tatiyā ariyajāti ahosi kukkuṭacchāpakasseva mukhatuṇḍakena vā pādanakhasikhāya vā aṇḍakosam padāletvā tamhā aṇḍakosamhā abhinibbhidā nikkhanti kukkuṭanikāye paccājātīti.

Ettāvatā kiṃ dassesīti? So hi brāhmaṇa kukkuṭacchāpakasmiṃ aṇḍakosam padāletvā tato nikkhamanto sakimeva jāyati, ahaṃ pana pubbenivutthakkhandhappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam bhinditvā paṭhamam tava pubbenivāsānussatiñāṇavijjāya jāto, tato sattānaṃ cutipaṭisandhippaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā dutiyam dibbacakkhuñāṇavijjāya jāto, puna catusaccappaṭicchādakam avijjaṇḍakosam padāletvā dutiyam āsavānaṃ khayañāṇavijjāya jāto. Evaṃ tīhi vijjāhi tikkhattum jātomhi. Sā ca me jāti ariyā supārisuddhāti idam dasseti. Evaṃ dassento ca pubbenivāsañāṇena atītaṃsañāṇam, dibbacakkhunā paccuppannānāgataṃsañāṇam, āsavakkhayena sakalalokiyalokuttaraguṇanti evam tīhi vijjāhi sabbepi sabbaññuguṇa pakāsetvā attano ariyāya jātīyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṃ brāhmaṇassa dassesi.

Evaṃ vutte Veraṇjo brāhmaṇoti evam Bhagavatā lokānukampakena brāhmaṇam anukampamānena niguhitabbepi attano ariyāya jātīyā jeṭṭhaseṭṭhabhāve vijjāyapākāsikāya dhammadesanāya vutte pītivipphāraparipuṇṇagattacitto Veraṇjo brāhmaṇo tam Bhagavato ariyāya jātīyā jeṭṭhaseṭṭhabhāvaṃ viditvā “īdisam nāmāham

sabbalokajetṭhaṃ sabbaguṇasamannāgataṃ sabbaññuṃ ‘aññesaṃ abhivādanādikammaṃ na karotī’ti avacaṃ, dhīratthu vata bho aññāṇaṃ”ti attānaṃ garahitvā “ayaṃ dāni loke ariyāya jātiyā purejātattṭhena jetṭho, sabbaguṇehi appaṭṭisamatṭhena seṭṭho”ti niṭṭhaṃ gantvā Bhagavantam etadavoca **jetṭho bhavaṃ Gotamo seṭṭho bhavaṃ Gotamoti**. Evañca pana vatvā puna taṃ Bhagavato dhammadesanaṃ abbhanumodamāno **abhikkantaṃ bho Gotamāti**-ādimāha. Taṃ vuttatthamevāti.

2. Sīhasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **abhiññātā**ti ñātā paññātā pākaṭā. **Santhāgāreti** mahājanassa¹ vissamanatthāya kate agāre. Sā kira santhāgārasālā nagaramajjhe ahoṣi, catūsu ṭhānesu ṭhitānaṃ paññāyati, catūhi disāhi āgatamanussā paṭhamam tattha vissamitvā pacchā attano attano phāsukaṭṭhānaṃ gacchanti. Rājakulānaṃ rajjakiccasantharaṇatthāya kataṃ agārantipi vadantiyeva. Tattha hi nisīditvā Licchavirājāno rajjakiccaṃ santharanti karonti vicārenti. **Sannisinnāti** tesaṃ nisīdanatthaññeva paññattesu mahārahavarapaccattharaṇesu samussitasetacchattesu āsanesu sannisinnā. **Anekapariyāyena Buddhassa vaṇṇam bhāsantīti** rājakule kiccañceva lokatthacariyañca vicāretvā anekehi kāraṇehi Buddhassa vaṇṇam bhāsanti kathenti dīpenti. Paṇḍitā hi te rājāno saddhā pasannā sotāpannāpi sakadāgāminopi anāgāminopi ariyasāvakā, te sabbepi lokiyaṇaṃ chinditvā Buddhādīnaṃ tiṇṇaṃ ratanānaṃ vaṇṇam bhāsanti. Tattha tividho Buddhavaṇṇo nāma cariyavaṇṇo sarīravaṇṇo guṇavaṇṇoti. Tatime rājāno cariyāya vaṇṇam ārabhiṃsu—“dukkamaṃ vata kataṃ Sammāsambuddhena kappasatasahassādhikāni cattāri asaṅkheyyāni dasa pāramiyo dasa upapāramiyo dasa paramatthapāramiyoti samattimā pāramiyo pūrentena, ñātattacariyaṃ lokatthacariyaṃ Buddhacariyaṃ² matthakaṃ pāpetvā pañca mahāpariccāge pariccajantenā”ti aḍḍhacchakkehi³ jātakasatehi Buddhavaṇṇam kathentā tusitabhavanaṃ pāpetvā ṭhapayimsu.

1. Mahājanassa santhambhanāgāre (Sī), mahājanassa santhāgāre (Syā)

2. Buddhacariyaṃ (Sī)

3. Aḍḍhachattṭhehi (Syā)

Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsantā pana “tena Bhagavatā dhammo desito, nikāyato pañca nikāyā, piṭakato tīṇi piṭakāni, aṅgato nava aṅgāni, khandhato caturāsītiddhammakhandhasahassāni”ti koṭṭhāsavasena dhammaguṇaṃ kathayimṣu.

Samghassa vaṇṇaṃ bhāsantā Satthu dhammadesanaṃ sutvā “paṭiladdhasaddhā kulaputtā bhogakkhandhañceva nātiparivaṭṭaṇca pahāya setacchattaṃ oparajjaṃ senāpatiseṭṭhibhaṇḍāgārikaṭṭhānantarādīni agaṇetvā nikkhamma Satthu varasāsane pabbajanti. Setacchattaṃ pahāya pabbajitānaṃ Bhaddiyarājamahākappinapukkusāti-ādīnaṃ rājapabbajitānaṃyeva Buddhakāle asītisahassāni ahesuṃ. Anekakoṭṭisataṃ dhanāṃ pahāya pabbajitānaṃ pana Yasakulaputtasoṇaseṭṭhiputtaraṭṭhapālakulaputtādīnaṃ paricchedo natthi. Evarūpā ca evarūpā ca kulaputtā Satthu sāsane pabbajanti”ti pabbajjāsāṅkhepavasena saṃghaguṇaṃ kathayimṣu.

Sīho senāpatīti evaṃnāmako senāya adhipati. Vesāliyaṃ hi satta sahassāni satta satāni satta ca rājāno, te sabbepi sannipatitvā sabbesaṃ manāṃ gahetvā “raṭṭhaṃ vicāretuṃ samatthaṃ ekaṃ vicinathā”ti vicinantā¹ Sīhaṃ rājakumāraṃ disvā “ayaṃ sakkhissati”ti sannitṭhānaṃ katvā tassa rattamaṇivaṇṇaṃ kambalapariyonaddhaṃ senāpaticchattaṃ adamsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “Sīho senāpatī”ti. **Nigaṇṭhasāvako**ti Nigaṇṭhassa Nāṭaputtassa paccayadāyako upaṭṭhāko. Jambudīpatalasmiṃ hi tayo janā Nigaṇṭhānaṃ aggupaṭṭhākā—Nālandāyaṃ Upālī gahapati, Kapilapure Vappo sakko, Vesāliyaṃ ayaṃ Sīho senāpatīti. **Nisinno hotī**ti sesarājūnaṃ parisāya antarantare āsanāni paññāpayimṣu, Sīhassa pana majjhe ṭhāneti tasmīṃ paññatte mahārahe rājāsane nisinno hoti. **Nissamsayanti** nibbicikicchaṃ addhā ekaṃsena, na hete yassa vā tassa vā appesakkhassa evaṃ anekasatehi kāraṇehi vaṇṇaṃ bhāsanti.

Yena Nigaṇṭho Nāṭaputto tenupasaṅkamīti Nigaṇṭho kira Nāṭaputto “sacāyaṃ Sīho kassacideva samaṇassa Gotamassa vaṇṇaṃ kathentassa sutvā samaṇaṃ Gotamaṃ dassanāya upasaṅkamissati, mayhaṃ parihāni

1. Vicārethāti vicarantā (Ka)

bhavissatī”ti cintetvā paṭhamataraṇyeva Sīhaṃ senāpatiṃ etadavoca
 “senāpati imasmim loke ‘ahaṃ Buddho ahaṃ Buddho’ti bahū vicaranti.
 Sace tvaṃ kassaci dassanāya upasaṅkamitukāmo ahosi, maṃ puccheyyāsi.
 Ahaṃ te yuttaṭṭhānaṃ pesessāmi, ayuttaṭṭhānato¹ nivāressāmī”ti. So taṃ
 kathaṃ anussaritvā “sace maṃ pesessati, gamissāmi. No ce, na
 gamissāmī”ti cintetvā yena Nigaṇṭho Nāṭaputto, tenupasaṅkami.

Athassa vacanaṃ sutvā Nigaṇṭho mahāpabbatena viya balavasokena
 otthaṭṭha “yattha dānissāhaṃ gamanaṃ na icchāmi, tattheva gantukāmo jāto,
 hatohamasmi”ti anattamano hutvā “paṭibāhanupāyamaṃ karissāmī”ti
 cintetvā **kiṃ pana tvanti**-ādimāha. Evaṃ vadanto vicarantaṃ goṇaṃ
 daṇḍena pahaṇanto viya jalamānaṃ padīpaṃ nibbāpento viya bhattabharitaṃ
 pattāṃ nikujjanto viya ca Sīhassa uppannapītiṃ vināsesi.

Gamiyābhisāṅkhāroti hatthiyānādīnaṃ
 yo jāpanagandhamālādiggahaṇavasena pavatto payogo. **So paṭippassambhīti**
 so vūpasanto.

Dutiyampi khoti dutiyavārampi. Imasmiṃca vāre Buddhassa vaṇṇaṃ
 bhāsaṇtā Tusitabhavanato paṭṭhāya yāva Mahābodhipallaṅkā Dasabalassa
 heṭṭhā pādālehi upari kesagehi paricchinditvā
 dvattiṃsamahāpurisalakkhaṇa-asīti-anubyañjanabyāmaṃpabbhānaṃ vasena
 sarīravaṇṇaṃ kathayimṃsu. Dhammassa vaṇṇaṃ bhāsaṇtā “ekapadepi
 ekabyañjanepi avakhalitaṃ nāma natthī”ti sukathitavaseneva dhammaguṇaṃ
 kathayimṃsu. Saṃghassa vaṇṇaṃ bhāsaṇtā “evarūpaṃ yasasirivibhavaṃ
 pahāya Satthu sāsane pabbajitā na kosajjapakatikā honti, terasasu pana
 dhutaṅgaguṇesu paripūrakārino hutvā sattasu anupassanāsu kammaṃ
 karonti, aṭṭhatim sārammaṇavibhattiyo vaḷaṇjenti”ti paṭipadāvasena
 saṃghaguṇe kathayimṃsu.

Tatīyavāre pana Buddhassa vaṇṇaṃ bhāsamānā “itipi so Bhagavā”ti
 suttantapariyāyeneva Buddhaguṇe kathayimṃsu, “svākhāto Bhagavatā
 dhammo”ti-ādinaṃ suttantapariyāyeneva dhammaguṇe, “suppaṭipanno

1. Ayuttaṃ te (Syā, Ka)

Bhagavato sāvakasaṃgho”ti-ādinā suttantapariyāyeneva saṃghaguṇe ca kathayim̐su. Tato Sīho cintesi “imesañca Licchavirājakumārānaṃ tatiyadivasato paṭṭhāya Buddhadhammasaṃghaguṇe kathentānaṃ mukhaṃ nappahoti, addhā anomaguṇena samannāgato so Bhagavā, imaṃ dāni uppannaṃ pītiṃ avijahitvāva ahaṃ ajja Sammāsambuddhaṃ passissāmi”ti. Athassa kiṃ hi me karissanti Nigaṇṭhā”ti vitakko udapādi. Tattha **kiṃ hi me karissantī**ti kiṃ nāma mayhaṃ Nigaṇṭhā karissanti. **Apalokitā vā anapalokitā vā**ti āpucchitā vā anāpucchitā vā. Na hi me te āpucchitā yānavāhanasampattiṃ, na ca issariyavisesaṃ dassanti, nāpi anāpucchitā harissanti, aphalaṃ etesaṃ āpucchanti adhippāyo.

Vesāliyā niyyāsīti yathā hi gimhakāle deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokameva gantvā tiṭṭhati nappavattati, evaṃ Sīhassa paṭhamadivase “Dasabalaṃ passissāmi”ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathāpi dutiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā thokaṃ gantvā vālikāpuñjaṃ paharivā appavattaṃ hoti, evaṃ Sīhassa dutiyadivase “Dasabalaṃ passissāmi”ti uppannāya pītiyā Nigaṇṭhena paṭibāhitakālo. Yathā tatiyadivase deve vuṭṭhe udakaṃ sandamānaṃ nadiṃ otarivā purāṇapaṇṇasukkhadaṇḍakaṭṭhakacavarādīni parikaḍḍhantaṃ vālikāpuñjaṃ bhindivā samuddaninnaeva hoti, evaṃ Sīho tatiyadivase tiṇṇaṃ vatthūnaṃ guṇakathaṃ sutvā uppanne pītipāmojje “aphalā Nigaṇṭhā nipphalā Nigaṇṭhā, kiṃ me ime karissanti, gamissāmahaṃ Satthu santikaṃ”ti manāṃ abhinīharitvā Vesāliyā niyyāsi. Niyyanto ca “cirassāhaṃ Dasabalassa santikaṃ gantukāmo jāto, na kho pana me yuttaṃ aññātakavesena gantun”ti “yekeci Dasabalassa santikaṃ gantukāmā, sabbe nikkhamantū”ti ghosanaṃ kāretvā pañcarathasatāni yojāpetvā uttamarathe ṭhito tehi ceva pañcahi rathasatehi mahatiyā ca parisāya parivuto gandhapupphacuṇṇavāsādīni gāhāpetvā niyyāsi. **Divā divassā**ti divasassa divā, majjhanhike atikkantamatte.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti ārāmaṃ pavisanto dūratova asīti-anubyañjanabyāmapabhādvattiṃsamahāpurisalakkhaṇāni chabbaṇṇaghanabuddharasmiyo ca disvā “evarūpaṃ nāma purisaṃ evaṃ āsanne vasantaṃ ettakaṃ kālāṃ nāddasaṃ,

vañcīto vatamhi, alābhā vata me”ti cintetvā mahānidhiṃ disvā daliddapuriso viya sañjātapītipāmojjo yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Dhammassa cānudhammaṃ byākarontī**ti bhotā Gotamena vuttakāraṇassa anukāraṇaṃ kathenti. Kāraṇavacano hettha dhammasaddo “hetumhi ñāṇaṃ dhammapaṭisambhidā”ti-ādīsu¹ viya. Kāraṇanti cettha tathāpavattassa saddassa attho adhippeto tassa pavattihetubhāvato. Atthappayutto hi saddappayogo. Anukāraṇanti eso eva parehi tathā vuccamāno.

Sahadhammiko vādānuvādoti. Parehi vuttakāraṇehi sakāraṇo hutvā tumhākaṃ vādo vā tato paraṃ tassa anuvādo vā koci appamattakopi viññūhi garahitabbaṃ tṭhānaṃ kāraṇaṃ na āgacchati. Idaṃ vuttaṃ hoti—kiṃ sabbākāreṇapi tava vāde gārayhaṃ kāraṇaṃ natthīti. **Anabbhakkhātukāmā**ti na abhūtena vattukāmā. **Atthi sīhapariyāyoti**-ādīnaṃ attho Verañjakaṇḍe āgatanayeneva veditabbo. **Paramena assāsenā**ti catumaggacatuphalasaṅkhātena uttamaṇa. **Assāsāya dhammaṃ desemī**ti assāsanatthāya santhambhanatthāya dhammaṃ desemi. Iti Bhagavā aṭṭhahaṅgehi Sīhassa senāpatissa dhammaṃ desesi.

Anuviccekāraṇanti anuviditvā cintetvā tulayitvā kattabbaṃ karohīti vuttaṃ hoti. **Sādhu hotī**ti sundaro hoti. Tumhādisasmiṃ hi maṃ disvā maṃ saraṇaṃ gacchante Nigaṇṭhaṃ disvā Nigaṇṭhaṃ saraṇaṃ gacchante “kiṃ ayaṃ Sīho ditṭhaditṭhameva saraṇaṃ gacchatī”ti garahā uppajjati, tasmā anuviccekāro tumhādisānaṃ sādhiṃ dasseti. **Paṭākaṃ parihareyyunti** te kira evarūpaṃ sāvakaṃ labhitvā “asuko nāma rājā vā rājamahāmatto vā seṭṭhi vā amhākaṃ saraṇaṃ gato sāvako jāto”ti paṭākaṃ ukkhipitvā nagare ghosentā āhiṇḍanti. Kasmā? Evaṃ no mahantabhāvo āvibhavissatīti ca, sace panassa “kimahaṃ etesaṃ saraṇaṃ gato”ti vipphaṇṇasāro uppajjeyya, tampi so “etesaṃ me saraṇagatabhāvaṃ bahū jānanti, dukkhaṃ idāni paṭinivattitun”ti vinodetvā na paṭikkamissatīti ca². Tenāha “paṭākaṃ parihareyyun”ti. **Opānabhūtaṇti** paṭiyatta-udapāno viya tṭhitaṃ. **Kulanti** tava nivesanaṃ. **Dātabbaṃ maññeyyāsīti** pubbe dasapi vīsati paṭi paṭi jana āgate

1. Abhi 2. 307 piṭṭhe.

2. Na paṭikkamissatīti (Sī), na paṭikkamissati (Ka) Ma-Tṭha 3. 63 piṭṭhe pana passitabbaṃ.

disvā natthīti avatvā desi, idāni maṃ saraṇaṃ gatakāraṇamatteneva mā imesaṃ deyyadhammaṃ upacchindi. Sampattānañhi dātabbamevāti ovadi. **Sutaṃ metaṃ bhanteti** kuto sutanti? Nigaṇṭhānaṃ santikā. Te kira kulagharesu evaṃ pakāsentī “mayāṃ yassa kassaci sampattassa dātabbanti vadāma, samaṇo pana Gotamo ‘mayhameva dānaṃ dātabbaṃ nāññesaṃ, mayhameva sāvakaṇaṃ dānaṃ dātabbaṃ, nāññesaṃ sāvakaṇaṃ, mayhameva dinnāṃ dānaṃ mahapphalaṃ, nāññesaṃ, mayhameva sāvakaṇaṃ dinnāṃ mahapphalaṃ, nāññesaṃ’ti evaṃ vadatī”ti. Taṃ sandhāya ayaṃ “sutaṃ metan”ti āha.

Anupubbim kathanti¹ dānānantaraṃ sīlaṃ, sīlānantaraṃ saggaṃ, saggānantaraṃ magganti evaṃ anupaṭipāṭikathaṃ. Tattha **dānakathanti** idaṃ dānaṃ nāma sukhānaṃ nidānaṃ, sampattīnaṃ mūlaṃ, bhogaṇaṃ paṭiṭṭhā, visamagatassa tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ, idhalokaparalokesu dānasadiso avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ natthi. Idañhi avassayaṭṭhena ratanamayasīhāsanasadisāṃ, paṭiṭṭhānaṭṭhena mahāpathavīsadisāṃ, ārammaṇaṭṭhena² ālambanarajjusadisāṃ. Idañhi dukkhanittharaṇaṭṭhena nāvā, samassāsanaṭṭhena saṅgāmasūro, bhayaaparittāṇaṭṭhena susaṅkhatanagaraṃ, maccheramalādīhi anupalittaṭṭhena padumaṃ, tesāṃ nidhanaṭṭhena³ aggi, durāsadaṭṭhena āsiviso, asantāsanaṭṭhena sīho, balavantaṭṭhena hatthī, abhimaṅgalasammataṭṭhena setavasabho, khemantabhūmisampāpanaṭṭhena valāhako assarājā. Dānaṃ nāmetaṃ mayā gatamaggo, mayheso vaṃso, mayā dasa pāramiyo pūrentena Velāmahāyaṇāṇo Mahāgovindamahāyaṇāṇo Mahāsudassanamahāyaṇāṇo Vessantaramahāyaṇāṇo anekamahāyaṇāṇā pavattitā, sasabhūtena jalita-aggikkhandhe attānaṃ niyyādentena sampattayācakānaṃ cittaṃ gahitaṃ. Dānañhi loke sakkasampattiṃ deti mārasampattiṃ brahmasampattiṃ cakkavattisampattiṃ sāvakaṇāpāramiṇāṇaṃ paccekabodhiṇāṇaṃ abhisambodhiṇāṇaṃ detīti evamādidānaguṇappaṭisaṃyuttaṃ kathaṃ.

Yasmā pana dānaṃ dento sīlaṃ samādātuṃ sakkoti, tasmā tadanantaraṃ sīlakathaṃ kathesi. **Sīlakathanti** sīlaṃ nāmetaṃ avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṃ tāṇaṃ leṇaṃ gati parāyaṇaṃ. Sīlaṃ nāmetaṃ mama

1. Ānupubbikathanti (Sī), anupubbikathanti (Syā), anupubbakathanti (Ka)

2. Ālambaṇaṭṭhena (?)

3. Niddhanaṭṭhena (Sī, Syā)

vaṁso, ahaṁ Saṅkhaṭṭanāgarājakāle Bhūridattanāgarājakāle
 Campeyyanāgarājakāle Sīlavarājakāle Mātuposakahatthirājakāle
 Chaddantahatthirājakāleti anantesu attabhāvesu sīlaṁ paripūresim.
 Idhalokaparalokasampattīnāhi sīlasadiso avassayo paṭiṭṭhā ārammaṇaṁ
 tāṇaṁ leṇaṁ gati parāyaṇaṁ natthi, sīlālaṅkārasadiso alaṅkāro natthi,
 sīlapupphasadisāṁ pupphaṁ natthi, sīlagandhasadiso gandho natthi.
 Sīlālaṅkārena hi alaṅkataṁ sīlagandhānulittaṁ sadevakopi loko olokento
 tittim na gacchatīti evamādisīlaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.

“Idaṁ pana sīlaṁ nissāya ayaṁ saggo labbhatī”ti dassetuṁ
 sīlānantaraṁ saggakathaṁ kathesi. **Saggakathanti** “ayaṁ saggo nāma iṭṭho
 kanto manāpo, niccamettha kīlā, niccaṁ sampattiyo labbhanti,
 Cātumahārājikā devā navutivassasatasahassāni dibbasukhaṁ
 dibbasampattiṁ anubhavanti, Tāvatisā tisso ca vassakoṭṭiyo saṭṭhi ca
 vassasatasahassāni”ti evamādisaggaguṇappaṭisaṁyuttaṁ kathaṁ.
 Saggasampattiṁ kathayantānaṁ hi Buddhānaṁ mukhaṁ nappahoti.
 Vuttampi cetāṁ “anekapariyāyena khvāhaṁ bhikkhave saggakathaṁ
 katheyyan”ti-ādi¹.

Evam saggakathāya palobhetvā pana hatthim alaṅkaritvā tassa soṇḍaṁ
 chindanto viya “ayampi saggo anicco addhuvo, na ettha chandarāgo
 kātabbo”ti dassanatthaṁ “appassādā kāmā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo
 ettha bhiyyo”ti-ādīnā² nayena **kāmānaṁ ādīnavānaṁ okāraṁ saṁkilesaṁ**
 kathesi. Tattha **ādīnavoti** doso. **Okāro**ti avakāro lāmakabhāvo. **Saṁkilesoti**
 tehi sattānaṁ saṁsāre saṁkilissaṇaṁ. Yathāha “saṁkilissanti vata bho
 sattā”ti³.

Evam kāmādinavena tajjetvā **nekkhamme ānisaṁsaṁ pakāsesi**.
Kallacittanti arogacittaṁ. **Sāmuṁkamsikā**ti sāmāṁ ukkamsikā attanāyeva
 uddharitvā gahitā, sayambhuñāṇena diṭṭhā asādhāraṇā aññesanti attho. Kā
 pana sāti? Ariyasaccadesanā. Tenevāha **dukkhaṁ samudayaṁ nirodhaṁ**
magganti. **Virajaṁ vītamalanti** rāgarajādīnaṁ abhāvā virajaṁ,

1. Ma 3. 210 piṭṭhe atthato samānaṁ.

2. Ma 1. 184; Ma 2. 27 piṭṭhesu.

3. Ma 2. 305 piṭṭhe.

rāgamalādīnaṃ vigatattā vītamalaṃ. **Dhammacakkhūnti** idha sotāpattimaggo adhippeto. Tassa uppatti-ākāradassanattamaṃ **yaṃkiñci samudayadhammaṃ sabbaṃ taṃ nirodhadhammaṃ** āha. Tañhi nirodhaṃ ārammaṇaṃ katvā kiccavasena evaṃ¹ sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati². Diṭṭho ariyasaccadhammo etenāti **diṭṭhadhammo**. Esa nayo sesesupi. Tiṇṇā vicikicchā anenāti **tiṇṇavicikicchō**. Vigatā kathaṃkathā assāti **vigatakathaṃkatho**. Visārajjam pattiṭṭhi **vesārajjappatto**. Kattha? Satthusāsane. Nāssa paro paccayo, na paraṃ saddhāya ettha vattatīti **aparappaccayo**.

Pavattamaṃsanti pakatiyā pavattaṃ kappiyamaṃsaṃ mūlaṃ gahetvā antarāpaṇe pariyesāhīti adhippāyo. **Sambahulā Nigaṇṭhāti** pañcasatamattā Nigaṇṭhā. **Thūlaṃ pasunti** thūlaṃ mahāsarīraṃ gokaṇṇamahimsasūkarasaṅkhātāṃ pasuṃ. **Uddissakataṃ** attānaṃ uddisittvā kataṃ, māritanti attho. **Paṭiccammaṃ** svāyaṃ taṃ maṃsaṃ paṭicca taṃ pāṇavadhakammaṃ phusati. Tañhi akusalaṃ upaḍḍhaṃ dāyakaṃ, upaḍḍhaṃ paṭiggāhakaṃ hotīti nesaṃ laddhi. Aparo nayo—**paṭiccammaṃ** attānaṃ paṭiccammaṃ. Atha vā **paṭiccammaṃ** nimittakammasettaṃ adhivacanaṃ, taṃ paṭiccammaṃ ettha atthīti maṃsampi paṭiccammaṃ vuttaṃ. **Upakaṇṇaketi** kaṇṇamūle. **Alanti** paṭikkhepavacanaṃ, kiṃ imināti attho. **Na ca paneteti** ete āyasmanto dīgharattaṃ avaṇṇakāmaṃ hutvā avaṇṇaṃ bhāsantāpi abbhācikkhantā na jiridanti, abbhakkhānassa antaṃ na gacchantīti attho. Atha vā lajjanatthe idaṃ **jiridantīti**³ padaṃ daṭṭhabbaṃ, na lajjantīti attho.

3. Assājānīyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **aṅgehīti** guṇaṅgehi. **Tassaṃ disāyaṃ jāto hotīti** tassaṃ Sindhunadītīradisāyaṃ jāto hoti. Aññepi bhadrā assājānīyā tatttheva jāyanti. **Allaṃ vā sukkhaṃ vāti** allatīnaṃ vā sukkhatīnaṃ vā. **Nāññe asse ubbejetāti** aññe asse na ubbejeti na paharati na ḍaṃsati⁴ na kalahaṃ karoti. **Sāṭheyyānīti** sāṭhabhāvā. **Kūṭheyyānīti** kūṭabhāvā. **Jimheyyānīti** jimhabhāvā. **Vaṇkeyyānīti** vaṇkabhāvā. Iccassa catūhipi padehi asikkhitabhāvova

1. Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 1. 248; Ma-Ṭṭha 3. 65 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

2. Saccasaṅkhātāṃ paṭipadaṃ paṭipajjati (Sī) 3. Jirantīti (Sī, Syā) 4. Na sahati (Syā)

kathito. **Vāhī**ti vahanasabhāvo dinnovādapaṭikaro. **Yāva** **jīvitamaranapariyādānā**ti yāva jīvitassa maraṇena pariyosānā. **Sakkaccaṃ paribhuñjati**ti amataṃ viya paccavekkhitvā paribhuñjati¹. **Purisathāmenā**ti-ādīsu nāṇathāmādayo kathitā. **Sanṭhānanti** osakkanam paṭipassaddhi.

4. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

14. Catutthe “**pehī**”ti **vuttoti** “gacchā”ti vutto. **Piṭṭhito ratham** **pavatteti**ti² khandhaṭṭhikena yugam uppilivā³ pacchimabhāgena ratham pavattento osakkati. **Pacchā laṅghati**, **kubbaram hanati**ti dve pacchimapāde ukkhipitvā tehi paharivā rathakubbaram bhindati. **Tidaṇḍam bhañjati**ti rathassa purato tayo daṇḍakā honti, te bhañjati. **Rathīsāya satthim** **ussajjivā**ti sīsam nāmetvā yugam bhūmiyam pādetvā satthinā rathīsam paharivā. **Ajjhomaddati**ti dvīhi purimapādehi sīsam maddanto tiṭṭhati. **Ubbatumaṃ ratham karoti**ti thalam vā kaṇḍakaṭṭhānam vā ratham āropeti. **Anādiyivā**ti amanasikatvā agaṇitvā. **Mukhādhānanti** mukhaṭṭhapanatthāya dinnam ayasaṅkhalikam. **Khīlaṭṭhāyī**ti cattāro pāde thambhe viya niccalam ṭhapetvā khīlaṭṭhānasadisena ṭhānena tiṭṭhati. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitam.

5. Malasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **asajjhāyamalā**ti uggahitamantānam asajjhāyakaraṇam malam nāma hoti. **Anuṭṭhānamalā gharāti**ti uṭṭhānavīriyābhāvo gharānam malarā nāma. **Vaṇṇassāti** sarīravaṇṇassa. **Rakkhatoti** yaṃkiñci attano santakam rakkhantassa. **Avijjāparamam malanti** tato sesākusalahammamalato aṭṭhasu ṭhānesu aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātā bahalandhakāra-avijjā⁴ paramam malam. Tato hi malatarānam nāma natthi. Imasmimpi sutte vaṭṭameva kathitam.

6. Dūteyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dūteyyanti** dūtakammaṃ. **Gantumarahati**ti taṃ dūteyyasaṅkhātānam sāsanaṃ dhāretvā haritum arahati. **Sotāti** yo taṃ assa sāsanaṃ⁵

1. Sāmaññeva paribhuñjati (Syā, Ka)

2. Paṭivatteti (Sī)

3. Khandhaṭṭhito yugam ubbaṭṭitvā (Sī)

4. Aññāṇatā vaṭṭamūlasaṅkhātāmalanti avijjā (Sī),
aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātāmalandhakārā avijjā (Ka)

5. Yassa sāsanaṃ (Sī, Syā)

deti, tassa sotā. **Sāvetā**ti taṃ uggaṇhitvā “idaṃ nāma tumhehi vuttan”ti paṭisāvetā. **Uggahetā**ti suggahitaṃ katvā uggahetā. **Dhāretā**ti sudhāritaṃ katvā dhāretā. **Viññātā**ti atthānatthassa¹ atthaṃ jānitā. **Viññāpetā**ti paraṃ vijānāpetā. **Sahitā** **sahitassā**ti idaṃ sahitaṃ, idaṃ asahitanti evaṃ sahitāsahitassa kusalo, upagatānupagatesu cheko sāsanaṃ ārocento sahitaṃ² sallakkhetvā āroceti. **Na byathatī**ti na vedhati na chambhati. **Asandiddhanti**³ nissandehaṃ vigatasamsayaṃ. **Pucchitoti** pañhatthāya pucchito.

7-8. Bandhanasuttadvayaṇṇanā

17. Sattame **ruṇṇenā**ti ruditena. **Ākappenā**ti nivāsanapārupanādinā vidhānena. **Vanabhaṇṇenā**ti vanato bhañjitvā āhaṭena pupphaphalādipaṇṇākārena. Aṭṭhamepi eseṇa nayo.

9. Pahārādasuttavaṇṇanā

19. Navame **pahārādoti** evaṃnāmako. **Asurindoti** asurajetṭhako. Asuresu hi Vepacitti Rāhu Pahārādoti ime tayo jetṭhakā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti Dasabalassa abhisambuddhādivasato paṭṭhāya “ajja gamissāmi sve gamissāmi”ti ekādasa vassāni atikkamitvā dvādasame vasse Satthu Verañjāyaṃ vasanakāle “Sammāsambuddhassa santikaṃ gamissāmi”ti cittaṃ uppādetvā “mama ‘ajja sve’ti dvādasā vassāni jātāni, handāhaṃ idāneva gacchāmi”ti taṅkhaṇaṃyeṇa asuragaṇaparivuto asurabhavanā nikkhamitvā divā divassa yena Bhagavā tenupasaṅkami, **ekamantaṃ aṭṭhāsī**ti so kira “Tathāgataṃ pañhaṃ pucchitvā eva dhammaṃ suṇissāmi”ti āgato, Tathāgatassa pana diṭṭhakālato paṭṭhāya Buddhagāravena pucchitum asakkonto api⁴ Satthāraṃ vanditvā ekamantaṃ aṭṭhāsī. Tato Satthā cintesi “ayaṃ pahārādo mayi akathente paṭhamataraṃ kathetum na sakkhissati, ciṇṇavasitṭhāneyeva naṃ kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ ekaṃ pañhaṃ pucchissāmi”ti.

1. Attanā tassa (Ka)

3. Asandiṭṭhanti (Syā)

2. Pahitamatthaṃ (Ka)

4. Asakkontopi (Sī, Syā)

Atha naṃ pucchanto **api pana Pahārādā**ti-ādimāha. Tattha **abhiramantī**ti ratim vindanti, anukkaṇṭhamānā vasantīti attho. So “pariṇṇaṭṭhāneyeva maṃ Bhagavā pucchati”ti attamano hutvā **abhiramanti bhanteti** āha. **Anupubbaninnoti**-ādini sabbāni anupaṭipāṭiyā ninnabhāvassa vevacanāni. **Na āyatakeneva papātoti** na chinnataṭamahāsobbho viya āditova papāto. So hi tīrato¹ paṭṭhāya ekaṅguladvaṅgulavidatthiratanayaṭṭhi-usabha-aḍḍhagāvutagāvuta-aḍḍhajojanādivasena gambhīro hutvā gacchanto Sinerupādamūle caturāsītiyojanasahassagambhīro hutvā ṭhitoti dasseti.

Ṭhitadhammoti ṭhitasabhāvo. **Kuṇapenā**ti yena kenaci hatthi-assādinam kaḷevarena. **Thalam ussāretī**ti hatthena gahetvā viya vīcipahāreneva thalam khipati.

Gaṅgāyamunāti idha ṭhatvā imāsaṃ nadīnaṃ uppattikatham kathetum vaṭṭati. Ayam tāva Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo, tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo mahāsamuddoti saṅkham gato, tisahassayojanappamāṇe manussā vanti, tisahassayojanappamāṇe Himavā patiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītikūṭasahassapaṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmaṃvitthārena ca gambhīrato ca paṇṇāsapaṇṇāsayojanā diyadḍhajojanasataparimaṇḍalā Anotattadahō Kaṇṇamuṇḍadahō Rathakāradahō Chaddantadahō Kuṇāladahō Mandākinidahō Sihappapātadahoti satta mahāsarā patiṭṭhahanti.

Tesu **Anotatto** Sudassanakūṭam Cittakūṭam Kālakūṭam Gandhamādanakūṭam Kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha Sudassanakūṭam sovaṇṇamayaṃ dviyojanasatubbedham antovaṅkam kākamukhasaṇṭhānaṃ tameva saraṃ paṭicchādetvā tiṭṭhati, Cittakūṭam sabbaratanamayaṃ, Kālakūṭam añjanamayaṃ, Gandhamādanakūṭam sānumayaṃ abbhantare muggavaṇṇam, mūlagandho sārāgandho pheggugandho tacagandho papaṭikāgandho rasagandho pattagandho pupphagandho

1. So hi kira kūlato (Sī), so hi tīrappadesato (Syā)

phalagandho gandhagandhoti¹ imehi dasahi gandhehi ussannaṃ,
 nānappakāra-osadhasañchannaṃ kāḷapakkha-uposathadivase ādittamiva
 aṅgāraṃ jalantaṃ tiṭṭhati, Kelāsakūṭaṃ rajatamayaṃ. Sabbāni sudassanena
 samānubbedhasañṭhānāni tameva saraṃ paṭicchādetvā ṭhitāni. Tāni sabbāni
 devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti², nadiyo cetesu sandanti. Taṃ
 sabbampi udakaṃ Anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā
 uttarena vā gacchantā pabbatantarena tattha obhāsaṃ karonti, ujum
 gacchantā na karonti. Tenevassa Anotatto tisaṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilālāni³ nimmacchakacchapāni
 phalikasadisanimmalodakāni nhānatitṭhāni supaṭiyattāni honti, yesu Buddhā
 khīṇāsavā ca Paccekabuddhā ca iddhimantā ca isayo nhāyanti,
 devayakkhādayo udakakīḷaṃ⁴ kīḷanti.

Tassa catūsu passesu sīhamukhaṃ hatthimukhaṃ assamukhaṃ
 usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti.
 Sīhamukhena nikkhantanadītiṇe sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-
 assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattaṃ tikkhattuṃ
 padakkhiṇaṃ katvā itarā tisso nadiyo anupagamma Pācīnahimavanteneva
 amanussapathaṃ gantvā⁵ mahāsamuddaṃ pavisati. Pacchimadisato ca
 uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tattheva padakkhiṇaṃ katvā
 Pacchimahimavanteneva Uttarahimavanteneva ca amanussapathaṃ gantvā
 mahāsamuddaṃ pavisanti. Dakkhiṇamukhato nikkhantanadī pana taṃ
 tikkhattuṃ padakkhiṇaṃ katvā uttarena ujukaṃ pāsānapitṭheneva saṭṭhi
 yojanāni gantvā pabbataṃ paharitvā vuṭṭhāya parikkhepena
 tigāvutappamāṇā udakadhārā hutvā ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gantvā tiyaggaḷe
 nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo udakadhārāvegena bhinno. Tattha
 paññāsayojanappamāṇā tiyaggaḷā nāma mahāpokkharāṇī jātā, pokkharāṇiyā
 kūlaṃ bhinditvā pāsāṇaṃ pavisitvā saṭṭhi yojanāni gatā. Tato
 ghanapathaviṃ bhinditvā umaṅgena⁶ saṭṭhi yojanāni gantvā giṇjhaṃ⁷ nāma
 tiracchānapabbataṃ paharitvā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañca dhārā hutvā
 pavattati.

1. Khandhagandhoti (Sī, Syā)

2. Vasanti (Ka), pavassanti (Syā)

3. Manoharapadasilāni (Sī, Ka), manoharapadarasilāni (Syā),

Ma-Ṭṭha 3. 25 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Uyyānakīḷaṃ (Ka)

5. Manussapathaṃ agantvā (Sī)

6. Ummaggena (Sī, Syā)

7. Vijjhaṃ (Syā, Ka)

sā tikkhattum Anotattam padakkhiṇam katvā gataṭṭhāne **āvattagaṅgā**ti vuccati. Ujukam pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **kaṇhagaṅgā**, ākāseṇa saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **ākāsagaṅgā**, tiyaggaḷapāsāṇe paññāsayaajanokāse ṭhitā **tiyaggaḷapokkharāṇi**, kūlam bhinditvā pāsāṇam pavasitvā saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **bahalagaṅgā**ti, umaṅgena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **umaṅgagaṅgā**ti vuccati. Viñjham nāma tiracchānapabbatam paharitvā pañca dhārā hutvā pavattanaṭṭhāne¹ pana Gaṅgā Yamunā Aciravatī Sarabhū Mahīti pañca saṅkham gatā. Evametā pañca mahānadiyo Himavantato pavattantīti veditabbā.

Savantiyoti yā kāci savamānā gacchantī mahānadiyo vā kunnadiyo vā. **Appenti**ti alliyanti osaranti. **Dhārā**ti vuṭṭhidhārā. **Pūrattanti** puṇṇabhāvo. Mahāsamuddassa hi ayaṃ dhammatā—“imasmiṃ kāle devo mando jāto, jālakkipādini ādāya macchakacchape gaṇhissāmā”ti vā “imasmiṃ kāle mahantā vuṭṭhi, labhissāma nu kho piṭṭhipasāraṇaṭṭhānan”ti² vā vattum na sakkā. Paṭhamakappikakālato paṭṭhāya hi yaṃ Sinerumekhalam āhacca udakam ṭhitam, tato ekaṅgulamattampi udakam neva heṭṭhā osīdati, na uddham uttarati. **Ekarasoti** asambhinnaraso.

Muttāti khuddakamahantavaṭṭadīghādibhedā anekavidhā. **Maṇṇi**ti rattanīlādibhedo anekavidho. **Veluriyoti** vaṃsavaṇṇasirīsapupphavaṇṇādibhedo anekavidho. **Saṅkhoti** dakkhiṇāvattatambakucchikadhamanasāṅkhādibhedo anekavidho. **Silā**ti setakālamuggavaṇṇādibhedā anekavidhā. **Pavāḷanti** khuddakamahantarattaghanarattādibhedam anekavidham. **Masāragallanti** kabaramaṇi. **Nāgā**ti ūmipiṭṭhavāsiniyo vimānaṭṭhakā nāgāpi.

Aṭṭha pahārādāti Satthā aṭṭhapi dhamme vattum sakkoti, soḷasapi bāttiṃsapi catusaṭṭhipi satampi saḥassampi, pahārādena pana aṭṭha kathitā, ahampi teheva sarikkhake katvā kathessāmīti cintetvā evamāha. **Anupubbasikkhā**ti-ādīsu anupubbasikkhāya tisso sikkhā gahitā, anupubbakiriyāya terasa dhutaṅgāni, anupubbapaṭipadāya satta anupassanā aṭṭhārasa mahāvipassanā aṭṭhatimsa ārammaṇavibhattiyo sattatimsa

1. Gataṭṭhāne (Sī)

2. Piṭṭhipasāraṇaṭṭhānanti (Sī, Syā)

bodhipakkhiyadhammā. **Na āyatakeneva aññāpaṭivedhoti** maṇḍūkassa uppatitvā gamanaṃ viya āditova sīlapūraṇādiṃ akatvā arahattappaṭivedho nāma natthi, paṭipāṭiyā pana sīlasamādhipaññāyo pūretvāva sakkā arahattaṃ pattunti attho.

Ārakāvāti dūreyeva. **Na tena nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā pūrattaṃ vāti** asaṅkhyeyyepi kappe Buddhesu anuppannesu ekasattopi parinibbātum na sakkoti, tadāpi “tucchā nibbānadhātū”ti na sakkā vattum. Buddhakāle ca pana ekekasmim samāgame asaṅkhyeyyāpi sattā amattaṃ ārodhenti, tadāpi na sakkā vattum “pūrā nibbānadhātū”ti.

10. Uposathasuttavaṇṇanā

20. Dasame **nisinno hotīti** uposathakaraṇatthāya upāsikāya ratanapāsāde nisinno. Nisajja pana bhikkhūnaṃ cittāni olokeno ekaṃ dussīlapuggalaṃ disvā “sacāhaṃ imasmim puggale nisinneyeva pātimokkhaṃ uddisissāmi, sattadhā tassa muddhā phalissatī”ti tassa anukampāya tuṇhīyeva ahosi. **Abhikkantāti** atikkantā parikkhīṇā. **Uddhaste aruṇeti** uggate aruṇasīse. **Nandimukhiyāti** tuṭṭhamukhiyā. **Aparisuddhā Ānanda parisāti** “asukapuggalo aparisuddho”ti avatvā “aparisuddhā Ānanda parisā”ti āha. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Mahāvaggo dutiyo.

3. Gahapativagga

1. Paṭhama-uggasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **paññatte āsane nisīditi** tassa kira ghare pañcannaṃ bhikkhusatānaṃ pañca āsanasaṭāni niccaṃ paññattāneva honti, tesu aññatarasmim āsane nisīdi. **Tam suṇāhīti** te suṇāhi, tam vā aṭṭhavidhaṃ acchariyadhammaṃ suṇāhi. **Cittam pasīdīti** “Buddho nu kho na Buddho nu kho”ti vitakkamattampi na uppajji, ayameva Buddhoti cittuppādo pasanno anāvilo ahosi. **Sakāni vā nīatikulānīti** attano yāpanamattaṃ

dhanam gahetvā nātigharāni gacchatu. **Kassa vo dammīti** kataraputisassa tumhe dadāmi, ārocetha me attano adhippāyam. **Appaṭivibhattāti** “ettakam dassāmi ettakam na dassāmi, idam dassāmi idam na dassāmī”ti cittaṃ uppādentena hi paṭivibhattā nāma hoti, mayham pana na evam. Atha kho saṃghikā viya gaṇasantakā viya ca silavantehi saddhim sādharāṇāyeva. **Sakkaccaṃyeva payirupāsāmīti** sahatthā upaṭṭhahāmi, cittikārena upasaṅkamāmi.

Anacchariyam kho pana maṃ bhanteti bhante yaṃ maṃ devatā upasaṅkamitvā evaṃ ārocenti, idam na acchariyam. Yaṃ panāham tatonidānam cittaṃ uṇṇatim nābhijānāmi, tam eva acchariyanti vadati. **Sādhu sādhu bhikkhūti** ettha kiñcāpi bhikkhum āmanteti, upāsakasappa pana veyyākaraṇasampahamsane esa sādhu kārōti veditabbo.

2. Dutiya-uggasuttavaṇṇanā

22. Dutīye **Nāgavaneti** tassa kira seṭṭhino Nāgavanam nāma uyyānam, so tattha purebhattam gandhamālādīni gāhāpetvā uyyānakīlikam kīḷitukāmo gantvā paricāriyamāno Bhagavantam addasa. Saha dassanenevassa purimanayeneva cittaṃ pasīdi, surāpānena ca uppannamado taṅkhaṇāmyeva pahīyi. Tam sandhāyevamāha. **Oṇoesinti** udakam hatthe pātetvā adāsīm. **Asukoti** amuko. **Samacittova demīti** “imassa thokam, imassa bahukan”ti evaṃ cittaṇānattaṃ na karomi, deyyadhammam pana ekasadisam karomīti dasseti. **Ārocentīti** ākāse ṭhatvā ārocenti. **Natthi tam saṃyojananti** iminā upāsako attano Anāgāmiphalam byākaroti.

3. Paṭhamahatthakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **Hatthako Āḷavakoti** Bhagavatā Āḷavakayakkhassa hatthato hatthehi sampāṭicchitattā Hatthakoti laddhanāmo rājakumāro. **Silavāti** pañcasīladasasīlena silavā. **Cāgavāti** cāgasampanno. **Kaccittha bhanteti** bhante kacci ettha Bhagavato byākaraṇaṭṭhāne. **Appicchoti** adhigamappicchatāya appiccho.

4. Dutiyahatthakasuttavaṇṇanā

24. Catutthe pañcamatthehi upāsakasatehīti

sotāpannasakadāgāmīnaṃyeva ariyasāvaka-upāsakānaṃ pañcahi satehi parivuto bhuttaṭṭarāso gandhamālavilepanacuṇṇāni gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. **Saṅgahavatthūnīti** saṅgaṇhanakāraṇāni. **Tehāhanti** tehi ahaṃ. **Taṃ dānena saṅgaṇhāmīti** naṅgalabalibaddabhattabījādīni¹ ceva gandhamālamūlādīni ca datvā saṅgaṇhāmi. **Peyyavajjenāti** amma tāta bhātara bhaginīti-ādikena kaṇṇasukhena mudukena piyavacanena saṅgaṇhāmi. **Atthacariyāyāti** “imassa dānena vā piyavacanena vā kiccaṃ natthi, atthacariyāya saṅgaṇhitabbayuttako ayaṃ”ti ñatvā uppannakiccanittharaṇasaṅkhātāya atthacariyāya saṅgaṇhāmi. **Samānattatāyāti** “imassa dānādīhi kiccaṃ natthi, samānattatāya saṅgaṇhitabbo ayaṃ”ti ekato khādanapivananisaṃjādīhi attanā samānaṃ katvā saṅgaṇhāmi. **Daliddassa kho no tathā sotabbaṃ maññanti**ti daliddassa kiñci dātum vā kātum vā asakkontassa, yathā daliddassa no tathā sotabbaṃ maññanti, mama pana sotabbaṃ maññanti, dinnovāde tiṭṭhanti, na me anusāsanīṃ atikkamitabbaṃ maññanti. **Yoni kho tyāyanti** upāyo kho te ayaṃ. Imesu pana dvīsupi suttesu Satthārā sīlacāgapaññā missikā kathitāti veditabbā.

5-6. Mahānāmasuttādivaṇṇanā

25-26. Pañcame **atthūpaparikkhita hotīti** atthānatthaṃ kāraṇākāraṇaṃ upaparikkhitā hoti. Chaṭṭhe saddhāsīlacāgā missakā kathitā.

7. Paṭhamabalasuttavaṇṇanā

27. Sattame **ujjhattibalāti** ujjhānabalā. Bālānaṃ hi “yaṃ asuko idaṇcīdaṇca āha, maṃ so āha², na aññaṃ”ti evaṃ ujjhānameva balaṃ. **Nijjhattibalāti** “na idaṃ evaṃ, evaṃ nāmetan”ti atthānatthanijjhāpanaṃyeva balaṃ. **Paṭisaṅkhānabalāti** paccavekkhaṇabalā. **Khantibalāti** adhivāsanabalā.

1. Naṅgalabalibaddabhattavatthādīni (Sī)

2. Yaṃ assa kodhacittaṃ, tathā maṃ so āha (Sī)

8. Dutiyabalasuttavaṇṇanā

28. Aṭṭhame **balānīti** nāṇabalāni. **Āsavānaṃ khayam paṭijānātīti** arahattaṃ paṭijānāti. **Aniccatoti** hutvā abhāvākārena. **Yathābhūtaṃ** yathāśabhāvato. **Sammappaññāyāti** saḥavipassanāya maggapaññāya. **Āṅgārakāsūpaṃ** santāpanaṭṭhena āṅgārakāsuyā upamitā ime kāmāti. **Vivekaninnanti** phalasamāpattivasena nibbānaninnaṃ. **Vivekaṭṭhanti** kilesehi vajjitam dūrībhūtam vā. **Nekkhammābhīratanti** pabbajjābhīratam. **Byantibhūtaṃ** vigatantabhūtam ekadesenāpi anallīnaṃ viśaṃyuttaṃ viśaṃsaṭṭham. **Āsavatṭhāniyehīti** sampayogavasena āsavānaṃ kāraṇabhūtehi, kilesadhammeḥīti attho. Atha vā **byantibhūtaṃ** vigatavāyanti¹ attho. Kuto? **Sabbaso āsavatṭhāniyehi dhammehi**, sabbehi tebhūmakadhammeḥīti attho. Imasmiṃ sutte ariyamaggo lokiyalokuttaro kathito.

9. Akkhaṇasuttavaṇṇanā

29. Navame khaṇe kiccāni karotīti **khaṇakicco**, okāsaṃ labhitvāva kiccāni karotīti attho. **Dhammoti** catusaccadhammo. **Opasamikoti** kilesūpasamāvaho. **Parinibbānikoti** kilesaḥparinibbānakaro. Catumaggañāṇasaṅkhātam sambodhiṃ gacchati sampāpuṇātīti **sambodhagāmī**. **Dīghāyukaṃ devanikāyanti** idaṃ asaṇṇaṃ devanikāyaṃ sandhāya vuttaṃ. **Aviññātāresūti** ativiya aviññūsu.

Suppavediteti sukathite. **Antarāyikāti** antarāyakarā. **Khaṇo ve mā upaccagāti** ayaṃ laddho khaṇo mā atikkamī. **Idha ce naṃ virādhētīti** sace koci pamattacārī idha imaṃ khaṇaṃ labhitvāpi saddhammassa niyāmataṃ ariyamaggaṃ virādhēti na sampādeti. **Atītatthoti** hāpitattho. **Cirattaṃ anutapissatīti** cirarattaṃ socissati. Yathā hi “asukaṭṭhāne bhaṇḍam samuppannaṃ”ti sutvā eko vāṇijo na gaccheyya, aññe gantvā gaṇheyyum, tesam taṃ aṭṭhaguṇampi dasaguṇampi bhavēyya. Atha itaro “mama attho atikkanto”ti anutapeyya, evaṃ yo idha khaṇaṃ labhitvā appaṭipajjanto saddhammassa niyāmataṃ virādhēti, so ayaṃ vāṇijova

1. Vigatabyayanti (Sī), vigatantibhūtam nittaṇhanti (Syā),
niyatibhūtam nittaṇhanti (Dī-Ṭṭha 3. 246 piṭṭhe.)

atītattho ciraṃ anutapissati socissati. Kiñca bhiyyo **avijjānivuto** tathā. **Paccavidunti** paṭivijjhimsu. **Samvarāti** sīlasaṃvarā. **Māradheyyaparānugeti** māradheyyasaṅkhātāṃ saṃsāraṃ anugate. **Pāraṅgatāti** nibbānaṃ gatā. **Ye pattā āsavakkhayanti** ye arahattaṃ pattā. Evamidha gāthāsu vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

10. Anuruddhamahāvitakkasuttavaṇṇanā

30. Dasame **cetisūti** cetināmakānaṃ rājūnaṃ nivasaṭṭhānattā evaṃladdhavohāre raṭṭhe. **Pācīnavamsadāyeti** Dasabalassa vasanaṭṭhānato pācīnadisāya ṭhite vamsadāye nīlobhāsehi veḷūhi sañchanne araññe. **Evaṃ cetaso parivitakko udapādīti** thero kira pabbajitvā paṭhama-antovassamhiyeva samāpattilābhī hutvā sahassalokadhātudassanasamatthaṃ dibbacakkhuññaṃ uppādesi. So Sāriputtattherassa santikaṃ gantvā evamāha “idhāhaṃ āvuso Sāriputta dibbena cakkhunā visuddhena atikkantaṃānusakena sahassalokaṃ olokemi. Āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ asallīnaṃ, upaṭṭhitā sati asammuṭṭhā, passaddho kāyo asāraḍḍho, samāhitaṃ cittaṃ ekaggaṃ. Atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṃ na vimuccatī”ti. Atha naṃ thero āha “yaṃ kho te āvuso anuruddha evaṃ hoti ‘ahaṃ dibbena cakkhunā -pa- olokemi’ti, idaṃ te mānasmiṃ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṃ hoti ‘āraddhaṃ kho pana me vīriyaṃ -pa- ekaggaṃ’ti, idaṃ te uddhaccasmiṃ. Yampi te āvuso Anuruddha evaṃ hoti ‘atha ca pana me anupādāya āsavehi cittaṃ na vimuccatī’ti, idaṃ te kukkuccasmiṃ. Sādhū vatāyasmā Anuruddho ime tayo dhamme pahāya ime tayo dhamme amanasikaritvā amatāya dhātuyā cittaṃ upasaṃharatū”ti evamassa thero kammaṭṭhānaṃ kathesi. So kammaṭṭhānaṃ gahetvā Satthāraṃ āpucchitvā cetiraṭṭhaṃ gantvā samaṇadhammaṃ karonto aḍḍhamāsaṃ caṅkamaṇa vītināmesi. So padhānaveganimmathitattā kilantakāyo ekassa veḷugumbassa heṭṭhā nisīdi. Athassāyaṃ evaṃ cetaso parivitakko udapādi, esa mahāpurisavitakko uppajjīti attho.

Appicchassāti ettha paccayappiccho adhigamappiccho pariyatti-appiccho dhutaṅgappicchoṭi cattāro appicchā. Tattha paccayappiccho bahum dente appaṃ gaṇhāti, appaṃ dente appataraṃ gaṇhāti, na anavasesaggāhī hoti. Adhigamappiccho Majjhantikatthero viya attano adhigamaṃ aññesaṃ jānitum na deti. Pariyatti-appiccho Tepiṭakopi samāno na bahussutabhāvaṃ jānāpetukāmo hoti Sāketatissatthero viya. Dhutaṅgappiccho dhutaṅgapariharaṇabhāvaṃ aññesaṃ jānitum na deti Dvebhātikattheresu Jeṭṭhatthero viya. Vatthu Visuddhimagge kathitaṃ. **Ayaṃ dhammoti** evaṃ santaguṇaniguhanena ca paṭiggahaṇe mattaññutāya ca appicchassa puggalassa ayaṃ navalokuttaradhammo sampajjati, no mahicchassa. Evaṃ sabbattha yojetabbaṃ.

Santuṭṭhassāti catūsu paccayesu tīhi santosehi santuṭṭhassa. **Pavivittassāti** kāyacitta-upadhivivekehi vivittassa. Tattha kāyaviveko nāma gaṇasaṅgaṇikaṃ vinodetvā ārambhavatthuvasena ekībhāvo. Ekībhāvamatteneva kammaṃ na nipphajjatīti kaṣiṇaparikkammaṃ katvā aṭṭha samāpattiyo nibbatteti, ayaṃ cittaviveko nāma. Samāpattimatteneva kammaṃ na nipphajjatīti jhānaṃ pādakaṃ katvā saṅkhāre sammasitvā saha paṭisambhidāhi arahattaṃ pāpuṇāti, ayaṃ sabbākārato upadhiviveko nāma. Tenāha Bhagavā “kāyaviveko ca vivekaṭṭhakāyānaṃ nekkhammābhiraṭānaṃ, cittaviveko ca parisuddhacittānaṃ paramavodānappattānaṃ, upadhiviveko ca nirupadhīnaṃ puggalānaṃ visaṅkhāragatānaṃ”¹.

Saṅgaṇikārāmassāti gaṇasaṅgaṇikāya ceva kilesasaṅgaṇikāya ca ratassa. **Āraddhavīriyassāti** kāyikacetasikavīriyavasena āraddhavīriyassa. **Upaṭṭhitassatissāti** catusatipaṭṭhānavasena upaṭṭhitassatissa. **Samāhitassāti** ekaggacittassa. **Paññāvatoti** kammassakatapaññāya paññāvato.

Sādhū sādhuti therassa vitakkaṃ² sampahaṃsento evamāha. **Imaṃ aṭṭhamanti** satta nidhī laddhapurisassa aṭṭhamam dento viya, satta maṇiratanāni, satta hatthiratanāni, satta assaratanāni laddhapurisassa aṭṭhamam dento viya satta mahāpurisavitakke vitakketvā ṭhitassa aṭṭhamam ācikkhanto evamāha.

1. Khu 7. 21, 109 piṭṭhesu.

2. Cittam (Syā)

nippapañcārāmassāti taṇhāmānadiṭṭhipapañcarahitattā nippapañcasāṅkhāte nibbānapade abhiratassa. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ. **Papañcārāmassāti** yathāvuttesu papañcesu abhiratassa. Itaraṃ tasseva vevacanaṃ.

Yatoti yadā. **Tatoti** tadā. **Nānārattānanti** nīlapīṭalohitodātavaṇṇehi nānārajanehi rattānaṃ. **Paṃsukūlanti** tevīsatiyā khettesu ṭhitapaṃsukūlacīvaraṃ. **Khāyissatīti** yathā tassa pubbaṇhasamayādīsu yasmiṃ samaye yaṃ icchati, tasmiṃ samaye taṃ pārupantassa so dussakaraṇḍako manāpo hutvā khāyati, evaṃ tuyhampi cīvarasantosamahā-ariyavaṃsena tuṭṭhassa viharato paṃsukūlacīvaraṃ khāyissati upaṭṭhahissati. **Ratīyāti** rati-atthāya. **Aparitassāyāti** taṇhādiṭṭhiparitassanāhi aparitassanattāya. **Phāsuviḥārāyāti** sukhaviḥārattāya. **Okkamanāya nibbānassāti** amataṃ nibbānaṃ otaraṇattāya.

Piṇḍiyālopabhojananti gāmanigamarājadhānīsu jaṅghābalaṃ nissāya gharapaṭipāṭiyā carantena laddhapiṇḍiyālopabhojanaṃ. **Khāyissatīti** tassa gahapatino nānaggarasabhojanaṃ viya upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassa viharatoti** piṇḍapātasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭhassa viharato. **Rukkhamūlasenāsanam khāyissatīti** tassa gahapatino tebhūmakapāsāde gandhakusumavāsasugandhaṃ kūṭāgāraṃ viya rukkkhamūlaṃ upaṭṭhahissati. **Santuṭṭhassāti** senāsanasantosamahā-ariyavaṃsena santuṭṭhassa. **Tiṇasanthāarakoti** tiṇehi vā paṇṇehi vā bhūmiyaṃ vā phalakapāsāṇatalāni vā aññatarasmiṃ santhatasanthato. **Pūtimuttanti** yaṃkiñci muttaṃ. Taṅkhaṇe gahitampi pūtimuttameva vuccati duggandhattā. **Santuṭṭhassa viharatoti** gilānapaccayabhesajjaparikkhārasantosena santuṭṭhassa viharato.

Iti Bhagavā catūsu ṭhānesu arahattaṃ pakkhipanto kammaṭṭhānaṃ kathetvā “katarasenāsane nu kho vasantassa kammaṭṭhānaṃ sappāyaṃ bhavissati”ti āvajjento “tasmiññeva vasantassā”ti ñatvā **tena hi tvaṃ Anuruddhāti**-ādimāha. **Pavivittassa viharatoti** tīhi vivekehi vivittassa viharantassa. **Uyyojanikaṭṭhisamyuttanti** uyyojanikeheva vacanehi ṭṭhisamyuttaṃ, tesam upaṭṭhānagamanakamīyevāti¹ attho. **Papañcanirodheti**

1. Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka)

nibbānapade. **Pakkhandatīti** ārammaṇakaraṇavasena pakkhandati. **Pasīdatīti** ādīsupi ārammaṇavaseneva pasīdanasantiṭṭhanamuccanā veditabbā. Iti Bhagavā Cetiraṭṭhe pācīnavamāsadāye āyasmato Anuruddhassa kathite aṭṭha mahāpurisavitakke puna Bhesakaḷāvanamahāvihāre nisīditvā bhikkhusaṃghassa vitthārena kathesi.

Manomayenāti manena nibbattitakāyopi manomayoti vuccati manena gatakāyopi¹, idha manena gatakāyaṃ sandhāyevamāha. **Yathā me ahu saṅkappoti** yathā mayhaṃ vitakko ahosi, tato uttari aṭṭhamāṃ mahāpurisavitakkaṃ dassento tato uttariṃ desayi. Sesaṃ sabbattha uttānamevāti.

Gahapativaggo tatiyo.

4. Dānavagga

1. Paṭhamadānasuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **āsajja dānaṃ detīti** patvā dānaṃ deti. Āgataṃ disvā taṃ muhuttaṃyeva nisīdāpetvā sakkāraṃ katvā dānaṃ deti, dassāmīti na kilameti. **Bhayāti** “ayaṃ adāyako akārako”ti garahabhayā, apāyabhayā vā. **Adāsi meti** mayhaṃ pubbe esa idaṃ nāma adāsīti deti. **Dassati meti** anāgate idaṃ nāma dassatīti deti. **Sāhu dānanti** dānaṃ nāma sādhu sundaraṃ Buddhādīhi paṇḍitehi pasatthanti deti. **Cittālaṅkāracittaparikkhāratthaṃ dānaṃ detīti** samathavipassanācittassa alaṅkāratthañceva parikkhāratthañca deti. Dānañhi cittaṃ mudum karoti. Yena laddho, so “laddhaṃ me”ti muducitto hoti. Yena dinnam, sopi “dinnam mayā”ti muducitto hoti. Iti ubhinnaṃ cittaṃ mudum karoti. Teneva “adantadamanan”ti vuccati. Yathāha—

1. Nimmitakāyopi (Sī)

“Adantadamanam dānam, adānam dantadūsakam¹.
Dānena piyavācāya², unnamanti namanti cā”ti.

Imesu pana aṭṭhasu dānesu cittālaṅkāradānameva uttamanti.

2. Dutiyadānasuttavaṇṇanā

32. Dutīye **saddhāti** yāya saddhāya dānam deti, sā saddhā. **Hiriyanti** yāya hiriyā dānam deti, sāva adhippetā. **Kusalañca dānanti** anavajjañca dānam. **Diviyanti** divaṅgamaṁ.

3. Dānavatthusuttavaṇṇanā

33. Tatiye **dānavatthūnīti** dānakāraṇāni. **Chandā dānam detīti** pemena dānam deti. **Dosāti** dosena kuddho hutvā yaṁ atthi, taṁ vegena gaṇhitvā deti. **Mohāti** mohena mūḷho deti. **Bhayāti** garahabhayena vā apāyabhayena vā, tassa tasseva vā pana bhayena deti. **Kulavaṁsanti** kulapaveṇim.

4. Khetasuttavaṇṇanā

34. Catutthe **na mahapphalaṁ hotīti** dhaññaphalena mahapphalaṁ na hoti. **Na mahassādanti** yampissa phalaṁ hoti, tassa assādo na mahā hoti mandassādaṁ na madhuraṁ. **Na phāṭiseyyanti** seyyāpissa na hoti vuḍḍhi³, tassa mahantaṁ vīhithambhasannivesaṁ na hotīti attho. **Unnāmaninnāmīti**⁴ thalaninnavasena visamataṁ. Tattha thale udakaṁ na saṇṭhāti, ninne atibahu tiṭṭhati. **Pāsāṇasakkharikanti** pattharivā ṭhitapiṭṭhipāsāṇehi ca khuddakapāsāṇehi ca sakkharāhi ca samannāgataṁ. **Ūsaranti** ubbhinnaloṇaṁ⁵. **Na ca gambhīrasitanti** thaddhabhūmitāya gambhīrānugataṁ, naṅgalamaggaṁ katvā kasitum na sakkā hoti, uttānanaṅgalamaggameva hoti. **Na āyasampannanti** na udakāgamanasampannaṁ. **Na apāyasampannanti** pacchābhāge udakaniggamanamaggasampannaṁ na hoti. **Na mātikāsampannanti** na khuddakamahantīhi udakamātikāhi sampannaṁ

1. Dānam sabbatthasādhakaṁ (Sī) Visuddhi 1. 300 piṭṭhe ca Ṭikā pana passitabbā.

2. Piyavācena (Sī, Syā, Ka) Dī-Ṭṭha 3. 227 piṭṭhepi passitabbaṁ.

3. Na phāṭiseyyāti vaḍḍhipissa na hoti (Sī)

4. Unnāmaninṇāmīti (Sī, Syā)

5. Ubbhidodakaṁ (Sī, Syā)

hoti. **Na mariyādasampannanti** na kedāramariyādāhi sampannam. **Na mahapphalanti**-ādāni sabbāni vipākaphalavaseneva veditabbāni.

Sampanneti paripuṇṇe sampattiyutte. **Pavuttā bījasampadāti** sampannam bījam ropitam. **Deve sampādayantamhīti** deve sammā vassante. **Anītisampadā hotīti** kīṭakimi-ādipāṇaka-ītiyā abhāvo ekā sampadā hoti. **Virūḷīti** vaḍḍhi dutiyā sampadā hoti. **Vepullanti** vipulabhāvo tatiyā sampadā hoti. **Phalanti** paripuṇṇaphalam¹ catutthī sampadā hoti. **Sampannasīlesūti** paripuṇṇasīlesu. **Bhojanasampadāti** sampannam vividhabhojanam. **Sampadānanti** tiividham kusalasampadam. **Upanetīti** sā bhojanasampadā upanayati. Kasmā? **Sampannam hissa tam kataṃ**, yasmāssa tam katakammaṃ sampannam paripuṇṇanti attho. **Sampannatthūdhāti** sampanno atthu idha. **Vijjācaraṇasampannoti** tihi vijjāhi ca pañcadasahi caraṇadhammehi ca samannāgato. **Laddhāti** evarūpo puggalo cittassa sampadam avekallaparipuṇṇabhāvaṃ labhitvā. **Karoti kammampadanti** paripuṇṇakammaṃ karoti. **Labhati catthasampadanti** atthañca paripuṇṇam labhati. **Diṭṭhisampadanti** vipassanādiṭṭhim. **Maggasampadanti** sotāpattimaggaṃ. **Yāti sampannamānasoti** paripuṇṇacitto hutvā arahattaṃ yāti. **Sā hoti sabbasampadāti** sā sabbadukkhehi vimutti sabbasampadā nāma hotīti.

5. Dānūpapattisuttavaṇṇanā

35. Pañcame **dānūpapattiyoti** dānapaccayā upapattiyo. **Dahatīti** ṭhapeti. **Adhiṭṭhātīti** tasseva vevacanam. **Bhāvetīti** vaḍḍheti. **Hīne vimuttanti** hīnesu pañcasu kāmaguṇesu vimuttam. **Uttari abhāvitanti** tato uparimaggaphalatthāya abhāvitam. **Tatrūpapattiyā samvattatīti** yaṃ ṭhānam patthetvā kusalam kataṃ, tattha nibbattanatthāya samvattati. **Vītarāgassāti** maggena vā samucchinnarāgassa samāpattiyā vā vikkhambhi tarāgassa. Dānamatteneva hi brahmaloke nibbattitum na sakkā, dānam pana samādhivipassanācittassa alaṅkāraparivāram hoti. Tato dānena muducitto brahmavihāre bhāvetvā brahmaloke nibbattati. Tena vuttam “vītarāgassa no sarāgassā”ti.

1. Paripuṇṇam dhaññaphalam (Syā)

6. Puññakiriyavattusuttavaṇṇanā

36. Chaṭṭhe puññakiriyāni¹ ca tāni tesam tesam ānisamsānam vatthūni cāti **puññakiriyavattūni**. Dānādīnāñhi lakkhaṇe cittaṃ ṭhapetvā “evarūpaṃ nāma amhehi dānaṃ dātabbāṃ, sīlaṃ rakkhitabbāṃ, bhāvanā bhāvetabbā”ti sattā puññāni karonti. Dānameva **dānamayaṃ**, dānacetanāsu vā purimacetanāto nipphannā sannitṭhāpakacetanā **dānamayaṃ** sīlādīhi sīlamayādīni viya. Sesadvayesu² ese va nayo. **Parittaṃ kataṃ hotīti** thokaṃ mandam kataṃ hoti. **Nābhisambhotīti** na nipphajjati. **Akataṃ hotīti**² bhāvanāyayogyeva³ anāraddho hotīti attho. **Manussadobhaganti** manussesu sampattirahitaṃ pañcavidhaṃ nīcakulaṃ. **Upapajjati** paṭisandhivasena upagacchati, tattha nibbattatīti attho. **Mattaso katanti** pamāṇena kataṃ, thokaṃ na bahu. **Manussasobhaganti** manussesu subhagabhāvaṃ tividhakulasampattiṃ⁴. **Adhimattanti** adhikappamāṇam balavaṃ vā. **Adhigaṇhanti** abhibhavitvā gaṇhanti, visiṭṭhatarā jeṭṭhakā hontīti attho.

7. Sappurisdānasuttavaṇṇanā

37. Sattame **sucinti** parisuddhaṃ vaṇṇasampannaṃ deti. **Paṇṭanti** rasūpapannaṃ. **Kālenāti** yuttapattakālena. **Kappiyanti** yaṃ kappiyaṃ, taṃ deti. **Viceyya detīti** “imassa dinnam mahapphalaṃ bhavissati, imassa na mahapphalaṃ”ti evaṃ paṭiggāhaka pariyesanavasena dānaṃ vā paṇidhāyavasena dānaṃ vā vicinitvā deti.

8. Sappurisasuttavaṇṇanā

38. Aṭṭhame **atthāyāti** atthattāyā. **Hitāya sukhāyāti** hitattāyā sukhattāyā. **Pubbapetānanti** paralokagatānaṃ nātīnaṃ. Imasmiṃ sutte anuppanne Buddhhe cakkavattirājāno bodhisattā Paccekabuddhā labbhanti, Buddhakāle Buddhā ceva Buddhasāvaka ca. Yathāvuttānāñhi etesaṃ atthāya hitāya sukhāya samvattanti. **Bahūnaṃ vata atthāya, sappañño gharamāvasanti** sappañño ghare vasanto bahūnaṃ vata atthāya hoti. **Pubbeti** paṭhameva.

1. Puññakiriyāyo (Ka)

2. Idam samvaṇṇetabbapadaṃ Pāliyaṃ na dissati.

3. Bhāvanāyayogyeva (Sī, Ka)

4. Tividhakulasampattisahitaṃ (Sī)

pubbekatamanussaranti mātāpitūnaṃ pubbakāraguṇe anussaranto.
Sahadhammenāti sakāraṇena paccayapūjanena pūjeti. **Apace**
brahmacārayoti¹ brahmacārino apacayati, nīcavuttitaṃ nesaṃ āpajjati.
Pesaloti piyasīlo.

9. Abhisandasuttavaṇṇanā

39. Navame **dānānī**ti cetanādānāni. **Aggaññānī**ti-ādīnaṃ attho heṭṭhā
vuttoyeva.

10. Duccaritavipākasuttavaṇṇanā

40. Dasame **pāṇātipātoti** pāṇātipātacetanā. **Sabbalahusoti** sabbalahuko.
Appāyukasamvattanikoti² tena parittakena kammavipākena appāyuko hoti,
dinnamattāya vā paṭisandhiyā vilīyati mātukucchito nikkhantamatte vā.
Evarūpo hi na aññassa kassaci nissando, pāṇātipātasseva gatamaggo esoti.
Bho gabyasana samvattanikoti yathā kākaṇikāmattampi hatthe na tiṭṭhati,
evaṃ bhogabyasanaṃ samvatteti. **Sapattaverasamvattaniko**³ **hotī**ti saha
sapattehi veraṃ samvatteti. Tassa hi sapattā ca bahukā honti. Yo ca naṃ
passati, tasmīṃ verameva uppādeti na nibbāyati. Evarūpo hi parassa
rakkhitagopitabhaṇḍe aparādhassa nissando.

Abhūtabbhakkhānasamvattaniko **hotī**ti abhūtena abbhakkhānaṃ
samvatteti, yena kenaci kataṃ tasseva upari patati. **Mittehi**
bhedanasamvattanikoti mittehi bhedaṃ samvatteti. Yaṃ yaṃ mittam karoti,
so so bhijjatiyeva. **Amanāpasaddasamvattanikoti** amanāpasaddaṃ
samvatteti. Yā sā vācā kaṇṭakā kakkasā kaṭukā abhisajjanī mammacchedikā,
gatagataṭṭhāne tameva suṇāti, manāpasaddasavanaṃ nāma na labhati.
Evarūpo pharusavācāya gatamaggo nāma. **Anādeyyavācāsamvattanikoti**
aggahetabbavacanataṃ samvatteti, “tvaṃ kasmā kathesi, ko hi tava vacanaṃ
gahessatī”ti vattabbataṃ āpajjati. Ayaṃ samphappalāpassa gatamaggo.
Ummattakasamvattaniko **hotī**ti

1. Brahmacārinoti (Syā)

2. Sabbalahuso appāyukasamvattanikoti (Sī, Ka)

3. Verasapattasamvattaniko (Sī)

ummattakabhāvaṃ saṃvatteti. Tena hi manusso ummatto vā khittacitto vā eḷamūgo vā hoti. Ayaṃ surāpānassa nissando. Imasmim̐ sutte vaṭṭameva kathitanti.

Dānavaggo catuttho.

5. Uposathavagga

4. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **ime cepi vāseṭṭha mahāsālā**ti purato ṭhite dve sālārukkhe dassento parikkappopamaṃ āha. Idaṃ vuttaṃ hoti—ime tāva mahāsālā acetanā. Sace etepi sacetanā hutvā aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathaṃ upavaseyyuṃ, etesampi so uposathavāso dīgharattaṃ hitāya sukhāya assa. Bhūte pana vattabbameva natthīti.

6. Anuruddhasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **yenāyasmā Anuruddho**ti tā kira devatā attano sampattiṃ oloketvā “kiṃ nu kho nissāya ayaṃ sampatti amhehi laddhā”ti āvajjamānā therāṃ disvā “mayāṃ amhākaṃ ayyassa pubbe cakkavattirajjaṃ karontassa pādaparicārikā hutvā tena dinnovāde ṭhatvā imaṃ sampattiṃ labhimha, gacchāma therāṃ ānetvā imaṃ sampattiṃ anubhavissāmā”ti divā yenāyasmā Anuruddho tenupasaṅkamimsu. **Tīsu ṭhānesūti** tīsu kāraṇesu. **Ṭhānaso paṭilabhāmā**ti khaṇeneva labhāma. **Saranti** vacanasaddaṃ vā gītasaddaṃ vā ābharaṇasaddaṃ vā. **Pītā assūti**—ādīni nīlā tāva jātā, pītā bhavituṃ na sakkhissantīti—ādīnā nayena cintetvā vitakketi. Tāpi “idāni ayyo amhākaṃ pītabhāvaṃ icchatī, idāni lohītabhāvaṃ”ti tādisāva ahesuṃ.

Accherāṃ vādesīti pāṇitalaṃ vādesi. **Pañcaṅgikassāti** ātataṃ vitataṃ ātatavītaṃ ghaṇaṃ susiranti imehi pañcahi aṅgehi samannāgatassa. Tattha ātataṃ nāma cammapariyonaddhesu bheri—ādīsu ekatalatūriyaṃ, vitataṃ nāma ubhayatalaṃ, ātatavītaṃ nāma

sabbaso pariyonaddham, susiram vaṁsādi, ghanam sammādi. **Suvinītassāti** ākaḍḍhanasithilakaraṇādihi sumucchitassa. **Suppaṭipatālitassāti** pamāṇe ṭhitabhāvajānanattham suṭṭhu paṭipatālitassa. **Kusalehi susamannāhatassāti** ye vādetum kusalā chekā, tehi vāditassa. **Vaggūti** cheko sundaro. **Rajanīyoti** rañjetum samattho. **Kamanīyoti** kāmatabbayutto. Khamanīyoti vā pāḥo, divasampi suyyamāno khamateva, na nibbindatīti attho. **Madanīyoti** mānamadapurisamadajanano. **Indriyāni okkhipīti** “asārupparim imā devatā karontī”ti indriyāni heṭṭhā khipi, na akkhīni ummīletvā olokesi. **Na khvayyo Anuruddho sādīyatīti** “mayam naccāma gāyāma, ayyo pana Anuruddho na kho sādīyati, akkhīni ummīletvā na oloketi, kim mayam naccitvā vā gāyitvā vā karissāmā”ti tattheva antaradhāyimsu. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** tāsam devatānam ānubhāvam disvā “katihi nu kho dhammehi samannāgato mātugāmo manāpakāyike devaloke nibbattatī”ti imamattham pucchitum upasaṅkami.

9-10. Idhalokikasuttadvayaṇṇanā

49-50. Navame **ayam’sa loko**¹ **āraddho hotīti** ayamassa loko idhaloke karaṇamattāya āraddhattā² paripuṇṇattā āraddho hoti paripuṇṇo. **Soḷasākārasampannāti** sutte vuttehi aṭṭhahi, gāthāsu³ aṭṭhahīti soḷasahi ākārehi samannāgatā, yāni vā⁴ aṭṭhaṅgāni parampi tesu samādapetīti evampi soḷasākārasampannāti eke. Saddhāsīlapaññā⁵ panettha missikā kathitā. Dasamam bhikkhusamghassa kathitam. Sabbasuttesu pana yam na vuttam, tam heṭṭhā āgatanayattā uttānatthamevāti.

Uposathavaggo pañcama.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Ayam loko (Ka)

2. Loko karaṇamattāya āraddhattā (Sī), loko idhaloke karaṇakammatthāya vīriyassa āraddhattā (Syā)

3. Aṭṭhakathāsu (Sī, Syā) 4. Yāni tassā (Sī, Ka) 5. Saddhāsīlacāgapaññā (Syā, Ka)

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Gotamīvagga

1. Gotamīsuttavaṇṇanā

51. Chaṭṭhassa paṭhame **sakkasu viharatīti** paṭhamagamanena gantvā viharati. **Mahāpajāpatīti** puttapajāya ceva dhītupajāya ca mahantattā evaṃladdhanāmā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** Bhagavā Kapilapuram gantvā paṭhamameva Nandaṃ pabbājesi, sattame divase Rāhulakumāraṃ. **Cumbaṭakakalahe**¹ pana ubhayanagaravāsikesu yuddhatthāya nikkhantesu Satthā gantvā te rājāno saññāpetvā **Attadaṇḍasuttaṃ**² kathesi. Rājāno pasīditvā aḍḍhatiyasate aḍḍhatiyasate kumāre adamsu, tāni pañca kumārasatāni Satthu santike pabbajimsu, atha nesaṃ pajāpatiyō sāsanaṃ pesetvā anabhiratiṃ uppādayimsu. Satthā tesam anabhiratiyā uppannabhāvaṃ ñatvā te pañcasate daharabhikkhū kuṇāladahaṃ netvā attano kuṇālakāle nisinnapubbe pāsānatale nisīditvā **Kuṇālajātakakathāya**³ tesam anabhiratiṃ vinodetvā sabbepi te sotāpattiphale paṭiṭṭhāpesi, puna Mahāvanaṃ ānetvā arahattaphaleti. Tesam cittajānanatthaṃ punapi pajāpatiyō Sāsanaṃ paṇiṇimsu. Te “abhabbā mayam gharāvāsassā”ti paṭisāsanaṃ paṇiṇimsu. Tā “na dāni amhākaṃ gharaṃ gantuṃ yuttaṃ, Mahāpajāpatiyā santikaṃ gantvā pabbajjaṃ anujānāpetvā pabbajissāmā”ti pañcasatāpi Mahāpajāpatiṃ upasaṅkamitvā “ayye amhākaṃ pabbajjaṃ anujānāpethā”ti āhamsu. Mahāpajāpatī tā itthiyo gahetvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Setacchattassa heṭṭhā rañño parinibbutakāle upasaṅkamītipi vadantiyeva.

Alaṃ Gotami, mā te ruccīti kasmā paṭikkhipi, nanu sabbesampi Buddhānaṃ catasso parisā hontīti? Kāmaṃ honti, kilametvā pana anekavāraṃ yācite anuññātaṃ pabbajjaṃ “dukkhena laddhā”ti sammā paripālessantīti garuṃ katvā anuññātukāmo paṭikkhipi. **Pakkāmīti** puna Kapilapurameva pāvisi.

1. Dī-Ṭṭha 2. 266; Saṃ-Ṭṭha 1. 64 piṭṭhesu.

2. Khu 1. 424; Khu 7. 315 piṭṭhesu.

3. Khu 6. 113 piṭṭhe.

yathābhirantaṃ viharitvāti bodhaneyyasattānaṃ upanissayaṃ olokeno
yathājjhāsayena viharitvā. **Cārikaṃ pakkāmī**ti mahājanasaṅgahaṃ karonto
uttamāya Buddhasiriyā anopamena Buddhavilāsena aturitacārikaṃ pakkāmi.

Sambahulāhi sākiyānīhi saddhinti antonivesanamhiyeva Dasabalaṃ
uddissa pabbajjāvesaṃ gahetvā pañcasatā sākiyāniyo pabbajjāvesaṃyeva
gāhāpetvā sabbāhipi tāhi sambahulāhi sākiyānīhi saddhiṃ. **Cārikaṃ
pakkāmī**ti gamanaṃ abhinīhari. Gamanābhinīharaṇakāle pana tā sukhumālā
rājithiyo padasā gantum na sakkhissantīti Sākiyakoliyarājāno
sovaṇṇasivikāyo upaṭṭhāpayiṃsu. Tā pana “yāne āruyha gacchantīhi Satthari
agāravo kato hotī”ti ekapaṇṇāsajojanikaṃ maggaṃ padasāva paṭipajjiṃsu.
Rājānopi purato ca pacchato ca ārakkhaṃ saṃvidahāpetvā
taṇḍulasappitelādīnaṃ sakaṭāni pūrāpetvā “gataṭṭhāne gataṭṭhāne āhāraṃ
paṭiyādethā”ti purise pesayiṃsu. **Sūnehi pādehī**ti tāsānīhi sukhumālattā
pādesu eko phoṭo uṭṭheti, eko bhijjati. Ubho pādā kaṭakaṭṭhisamparikiṇṇā
viya hutvā uddhumātā jātā. Tena vuttaṃ “sūnehi pādehī”ti.
Bahidvārakoṭṭhaketi dvārakoṭṭhakato bahi. Kasmā panevaṃ ṭhitāti? Evaṃ
kirassā ahosi “ahaṃ Tathāgatena ananuññātā sayameva pabbajjāvesaṃ
aggahesiṃ, evaṃ gahitabhāvo ca pana me sakalajambudīpe pākaṭo jāto.
Sace Satthā pabbajjaṃ anujānāti, iccetaṃ kusalaṃ. Sace pana nānujānissati,
mahatī garahā bhavissati”ti vihāraṃ pavisitum asakkontī rodamaṇāva
aṭṭhāsi.

Kiṃ nu tvaṃ Gotamīti kiṃ nu rājakulānaṃ vipatti uppannā, kena tvaṃ
kāraṇena evaṃ vivaṇṇabhāvaṃ pattā, sūnehi pādehi -pa- ṭhitāti. **Aññenapi
pariyāyenāti** aññenapi kāraṇena. **Bahukārā bhanteti**-ādinā tassā guṇaṃ
kathetvā puna pabbajjaṃ yācanto evamāha. Satthāpi “itthiyo nāma
parittapaññā, ekāyācitamattena pabbajjāya anuññātāya na mama Sāsanaṃ
garuṃ katvā gaṇhissantī”ti tikkhattum paṭikkhipitvā idāni garuṃ katvā
gāhāpetukāmatāya **sace Ānanda Mahāpajāpati**

Gotamī aṭṭha garudhamme paṭiggaṇhāti, sāva'ssā hotu upasampadāti-
ādimāha. Tattha sāvassāti sā eva assā pabbajjāpi upasampadāpi hotu.

Tadahūpasampannassāti taṁdivasaṁ upasampannassa. **Abhivādanam**
paccuṭṭhānam añjalikammaṁ sāmīcikkammaṁ kattabbanti omānātimāne
akatvā pañcapaṭiṭṭhitena abhivādanam, āsanā paccuṭṭhāya
paccuggamanavasena paccuṭṭhānam, dasanakhe samodhānetvā
añjalikammaṁ, āsanapaññāpanabījanādikaṁ anucchavikakammasaṅkhātāṁ
sāmīcikkammaṁ kattabbanti. **Abhikkhuke āvāseti** yattha vasantiyā
anantarāyena ovādatthāya upasaṅkamanatṭhāne ovādadāyako ācariyo natthi,
ayaṁ abhikkhuko āvāso nāma. Evarūpe āvāse vassaṁ na upagantabbam.
Anvaḍḍhamāsanti anuposathikaṁ. **Ovādūpasāṅkamananti** ovādatthāya
upasaṅkamanam. **Diṭṭhenāti** cakkhunā diṭṭhena. **Sutenāti** sotena sutena.
Parisāṅkāyāti diṭṭhasutamavasena¹ parisāṅkitena. **Garudhammanti** garukaṁ
saṁghādisesāpattim. **Pakkhamānattanti** anūnāni pannarasa divasāni
mānattam. **Chasu dhammesūti** vikālabhojanacchaṭṭhesu sikkhāpadesu.
Sikkhitasikkhāyāti ekasikkhampi akhaṇḍam katvā pūritasikkhāya².
Akkositabbo paribhāsitaḥ dasannam akkosavatthūnam aññatarena
akkosavatthunā na akkositabbo, bhayūpadaṁsanāya³ yāya kāyaci
paribhāsāya na paribhāsitaḥ.

Ovaṭo bhikkhunīnam bhikkhūsu vacanapathoti
ovādānusāsanadhammakathāsaṅkhāto vacanapatho bhikkhunīnam bhikkhūsu
ovarito pihito, na bhikkhuniyā koci bhikkhu ovaditabbo vā anusāsitaḥ vā.
“Bhante porāṇakattherā idaṁ cīvaravattam pūrayimsū”ti evam pana
paveṇivasena kathetum vaṭṭati. **Anovaṭo bhikkhūnam bhikkhunīsu**
vacanapathoti bhikkhūnam pana bhikkhunīsu vacanapatho anivārīto,
yathāruci ovaditum anusāsitum dhammakatham kathetunti ayamettha
saṅkhepo, vitthārato panesā garudhammakathā samantapāsādikāya
vinayasamvaṇṇanāya⁴ vuttanayeneva veditabbā.

Ime pana aṭṭha garudhamme Satthu santike uggahetvā therena attano
ārociyamāne sutvāva Mahāpajāpatiyā tāva mahantaṁ domanassam

1. Diṭṭhasutamutavasena (Sī)

2. Tāya sikkhitasikkhāya (Sī, Ka)

3. Bhayaparamparāya (Sī), bhayūparamparāya (Ka)

4. Vi-Ṭṭha 3. 57 piṭṭhe.

khaṇena paṭippassambhi, Anotattadahato ābhatena sītudakassa ghaṭasatena matthake parisittā viya vigatapariḷāhā attamanā hutvā garudhammapaṭiggahaṇena uppannapītipāmojjaṃ āvikarontī **seyyathāpi bhanteti**-ādikaṃ udānaṃ udānesi.

Kumbhatthenakehīti kumbhe dīpaṃ jāletvā tena ālokena paraghare bhaṇḍaṃ vicinitvā thenakacorehi. **Setaṭṭhikā nāma rogajātī**ti eko pāṇako nālamajjhagataṃ kaṇḍaṃ vijjhati, yena viddhā kaṇḍā¹ nikkhantampi sālīsisaṃ khīraṃ gahetuṃ na sakkoti. **Mañjīṭṭhikā**² **nāma rogajātī**ti ucchūnaṃ antorattabhāvo.

Mahato taḷākassa paṭikacceva ālīnti iminā pana etamatthaṃ dasseti—yathā mahato taḷākassa pāḷiyā abaddhāyapi kiñci udakaṃ tiṭṭhateva, paṭhamameva baddhāya pana yaṃ abaddhapaccayā na tiṭṭheyya, tampi tiṭṭheyya, evameva ye ime anuppanne vatthusmiṃ paṭikacceva anatikkamanatthāya garudhammā paññattā, tesu apaññattesu mātugāmassa pabbajitattā pañca vassasatāni saddhammo tiṭṭheyya. Paṭikacceva paññattattā pana aparānīpi pañca vassasatāni ṭhassatīti evaṃ paṭhamāṃ vuttavassasahassameva ṭhassati. **Vassasahassanti** cetarā paṭisambhidāpabhedappattakhīṇāsavānaṃ vaseneva vuttaṃ, tato pana uttarīpi sukkhavipassakakhīṇāsavavasena vassasahassaṃ, anāgāmivasena vassasahassaṃ, sakadāgāmivasena vassasahassaṃ, sotāpannavasena vassasahassanti evaṃ pañcavassasahassāni paṭivedhasaddhammo ṭhassati. Pariyattidhammopi tāniyeva. Na hi pariyattiyā asati paṭivedho atthi, nāpi pariyattiyā sati paṭivedho na hoti. Liṅgaṃ pana pariyattiyā antarahitāyapi ciraṃ pavattissatīti.

2. Ovādasuttavaṇṇanā

52. Dutiye **bahussutoti** idha sakalassapi Buddhavacanassa vasena bahussutabhāvo veditabbo. **Garudhammanti** kāyasaṃsaggaṃ. Ayamettha saṅkhepo. Bhikkhunovādakavinicchayo pana samantapāsādikāya³ vuttanayeneva veditabbo.

1. Viddhattā vaṇḍaṃ (Ka)

2. Mañjeṭṭhikā (Sī, Syā)

3. Vi-Ṭṭha 3. 53 piṭṭhe.

3. Saṁkhittasuttavaṇṇanā

53. Tatiye **sarāgāyāti** sarāgatthāya. **Virāgāyāti** virajjanatthāya. **Samyogāyāti** vaṭṭe saṁyogatthāya. **Visamyogāyāti** vaṭṭe visamyogabhāvatthāya. **Ācayāyāti** vaṭṭassa vaḍḍhanatthāya. **No apacayāyāti** na vaṭṭaviddhamsanatthāya. **Dubbharatāyāti** dupposanatthāya. **No subharatāyāti** na sukhaposanatthāya. Imasmim̐ sutte paṭhamavārena vaṭṭam̐ kathitam̐, dutiyavārena vivaṭṭam̐ kathitam̐. Iminā ca pana ovādena Gotamī arahattam̐ pattāti.

4. Dīghajāṇusuttavaṇṇanā

54. Catutthe **byagghapajjāti** idamassa paveṇi nāma vasena¹ ālapanam̐. Tassa hi pubbapurisā byagghapathe jātāti tasmim̐ kule manussā byagghapajjāti vuccanti. **Issattenāti**² issāsakammena. **Tatrūpāyāyāti** “imasmim̐ kāle idam̐ nāma kātuṁ vaṭṭatī”ti jānane upāyabhūtāya. **Vuddhasīlinoti** vaḍḍhitasīlā vuddhasamācārā. **Āyanti** āgamanam̐. **Nāccogālḥanti** nātimahantam̐. **Nātihīnanti** nātikasiram̐. **Pariyādāyāti** gahetvā khepetvā. Tattha yassa vayato diguṇo āyo, tassa vayo āyam̐ pariyādātuṁ na sakkoti.

“Catudhā vibhaje bhoge, paṇḍito gharamāvasam̐.
Ekena bhoge bhuñjeyya, dvīhi kammam̐ payojaye.
Catutthañca nidhāpeyya, āpadāsu bhavissatī”ti³—

Evam̐ paṭipajjato pana vayo āyam̐ pariyādātuṁ na sakkotiyeva.

Udumbarakhādīvāti⁴ yathā udumbarāni khādītukāmena pakke udumbararukkhe cālīte ekappahāreneva bahūni phalāni patanti, so khādītabbayuttakāni khādītva itarāni bahutarāni pahāya gacchatī, evamevam̐ yo āyato vayam̐ bahutaram̐ katvā vipakiranto bhoge paribhuñjati, so “udumbarakhādikaṁvāyam̐”⁵ kulaputto bhoge khādati”ti vuccati.

1. Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka)

2. Issatthenāti (Sī, Syā)

3. Dī 3. 153 piṭṭhe.

4. Udumbarakhādikanti (Sī, Syā)

5. Udumbarakhādikaṁ cāyam̐ (Syā)

ajeṭṭhamaraṇanti anāyakamaraṇam¹. **Samaṃ jīvikam kappeti**ti sammā jīvikam kappeti. **Sama jīvitāti** samajīvitāya jīvitā². **Apāyamukhānīti** vināsassa ṭhānāni.

Uṭṭhātā kammadheyyesūti kammakaraṇaṭṭhānesu uṭṭhānavīriyasampanno. **Vidhānavāti** vidahanasampanno³. **Sotthānam samparāyikanti** sotthibhūtam samparāyikam. **Saccanāmenāti** Buddhattāyeva Buddhoti evaṃ avitathanāmena. **Cāgo puññaṃ pavaḍḍhatīti** cāgo ca sesapuññaṃ pavaḍḍhati. Imasmim sutte saddhādayo missakā kathitā. Pañcamaṃ uttānameva.

6. Bhayasuttavaṇṇanā

56. Chaṭṭhe **gabbhoti** gabbhavāso. **Diṭṭhadhammikāpīti** sandiṭṭhikā gabbhavāsasadisā⁴ punapi manussagabbhā⁵. **Samparāyikāpīti** ṭhapetvā manussagabbhe sesagabbhā. **Ubhayam ete kāmā pavuccantīti** bhayaṇca dukkhaṇca, bhayaṇca rogo ca, bhayaṇca gaṇḍo ca, bhayaṇca sallaṇca, bhayaṇca saṅgo ca, bhayaṇca paṅko ca, bhayaṇca gabbho cāti evaṃ ubhayam ete kāmā pavuccanti. **Sātarūpenāti** kāmasukhena. **Palipathanti** vaṭṭapalipatham⁶. **Atikkammāti** imasmim ṭhāne vipassanam vaḍḍhetvā assa bhikkhuno arahattappatta bhāvo gahito. Evarūpaṃ pajam⁷ jātijarūpetam tīsu bhavesu phandamānam avekkhatīti sutte vaṭṭam kathetvā gāthāsu vivaṭṭam kathitanti. Sattamaṭṭhamāni uttānatthāneva.

9-10. Puggalasuttadvayaṇṇanā

59-60. Navame **ujubhūtoti** kāyavaṅkādīnam abhāvena ujuko. **Paññāsīlasamāhitoti** paññāya ca sīlena ca samannāgato. **Yajamānānanti** dānam dadantānam. **Puññaapekkhānanti** puññaṃ oloketānam

-
1. Ajaddhumārikanti anāthamaraṇam (Sī), addhamārikanti anāthamaraṇam (Syā)
 Ma-Ṭṭha 2. 191 piṭṭhe ajajjitanti padassa samvaṇṇanāyapi saddhim saṃsandetabbam.
 2. Samaṃ jīvikā (Sī) 3. Vidhānasampanno (Sī, Syā)
 4. Sandiṭṭhikagabbhavāsasadisā (?) 5. Puna mānusa (Ka)
 6. Palipanti vaṭṭapalipam (Sī)
 7. Gatapalipam tam evarūpaṃ pajam (Sī), evarūpaṃ hi pajam (Syā)

gavesantānaṃ. **Opadhikanti** upadhivipākaṃ, opadhibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ¹. Dasame **samukkaṭṭho**ti ukkaṭṭho uttamo. **Sattānanti** sabbasattānaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānamevāti.

Gotamīvaggo chaṭṭho.

(7) 2. Bhūmicālavagga

1. Icchāsuttavaṇṇanā

61. Sattamassa paṭhame **pavivittassāti** kāyavivekena vivittassa. **Nirāyattavuttinoti** katthaci anāyattavuttino vipassanākammikassa. **Lābhāyāti** catupaccayaalābhāya. **Socī ca paridevī cāti** sokī ca paridevī ca. Socicca parideviccātipi pāṭho. **Cuto ca saddhammāti** taṃkhaṇaṃyeva vipassanāsaddhammā cuto. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

2. Alamsuttavaṇṇanā

62. Dutiye **alam attano alam paresanti** attano ca paresaṇca hitapaṭipattiyaṃ samattho pariyatto anucchaviko. **Khippanisantīti** khippaṃ upadhāreti, khandhadhātu-āyatanādisu kathiyaṃānesu te dhamme khippaṃ jānātīti attho. Imasmiṃ sutte samathavipassanā kathitā. Puggalajjhāsayena pana desanāvilāsenā cetāṃ matthakato paṭṭhāya heṭṭhā otarantaṃ kathitanti.

3. Saṃkhittasuttavaṇṇanā

63. Tatiye **evamevāti** nikkāraṇeneva. Yathā vā ayaṃ yācati, evameva. **Moghapurisāti** mūlhapurisā tucchapurisā. **Ajjhesantīti** yācanti. **Anubandhitabbanti** iriyāpathānugamanena anubandhitabbaṃ maṃ na vijahitabbaṃ maññanti. Ājānanatthaṃ apasādentā evamāha. Esa kira bhikkhu ovāde dinnepi pamādameva anuyuñjati, dhammaṃ sutvā tattheva vasati, samaṇadhammaṃ kātuṃ na icchati. Tasmā Bhagavā evaṃ apasādetvā puna yasmā so arahattassa

1. Avibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ (Sī), adhibhūtaṃ vā nappamāṇaṃ (Syā)

upanissayasampanno, tasmā taṃ ovaḍanto **tasmā tiha te bhikkhu evaṃ sikkhitabbanti**-ādimāha. Tattha **ajjhataṃ me cittaṃ ʘhitaṃ bhavissati susaṇʘhitaṃ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṃ pariyādāya ʘhassantīti** iminā tāvassa ovādena niyakajjhattavasena cittekaggatāmatto mūlasamādhī vutto.

Tato “ettakeneva santuʘṭṭhiṃ anāpajjitvā evaṃ so samādhī vaḍḍhetabbo”ti dassetuṃ **yato kho te bhikkhu ajjhataṃ cittaṃ ʘhitaṃ hoti susaṇʘhitaṃ, na ca uppannā pāpakā akusalā dhammā cittaṃ pariyādāya tiʘṭṭhanti, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “mettā me cetovimutti bhāvitā bhavissati -pa- Susamāraddhā”**ti evamassa mettāvasena bhāvanaṃ vaḍḍhetvā puna **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti bahulīkato, tato tvaṃ bhikkhu imaṃ samādhīṃ savitakkasavicāraṃpi bhāveyyāsīti**-ādi vuttaṃ. Tassattho—yadā te bhikkhu ayaṃ mūlasamādhī evaṃ mettāvasena bhāvito hoti, tadā tvaṃ tāvatakenapi tuʘṭṭhiṃ anāpajjitvāva imaṃ mūlasamādhīṃ aññesu pi ārammaṇesu catukkapaṇcakaajjhānāni pāpayamāno “savitakkasavicāraṃpi”ti-ādinā nayena bhāveyyāsīti.

Evaṃ vatvā ca pana avasesabrahmavihārapubbaṅgamampissa aññesu ārammaṇesu catukkapaṇcakaajjhānabhāvanaṃ kareyyāsīti dassento **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “karuṇā me ceto vimutti”**ti-ādimāha. Evaṃ mettāpubbaṅgamaṃ catukkapaṇcakaajjhānabhāvanaṃ dassetvā puna kāyānupassanā dipubbaṅgamaṃ dassetuṃ. **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato te bhikkhu evaṃ sikkhitabbaṃ “kāye kāyānupassī”**ti-ādiṃ vatvā **yato kho te bhikkhu ayaṃ samādhī evaṃ bhāvito hoti subhāvito, tato tvaṃ bhikkhu yena yeneva gagghasīti**¹ādimāha. Tattha **gagghasīti** gamissasi. **Phāsurūṇevāti** iminā arahattaṃ dasseti. Arahattappatto hi sabbiriyāpathesu phāsu viharati nāma.

1. Gacchasīti (Sī), tagghasīti (Syā)

4. Gayāsīsasuttavaṇṇanā

64. Catutthe **etadavocā**ti attano padhānabhūmiyaṃ uppannaṃ vitakkaṃ bhikkhusaṃghassa ārocetum etaṃ “pubbāhaṃ bhikkhave”ti-ādivacanāṃ avoca. **Obhāsanti** dibbacakkhuññānobhāsaṃ. **Ñānadassananti** dibbacakkhubhūtaṃ ñāṇasaṃkhātāṃ dassanaṃ. **Sannivutthapubbanti** ekato vasitapubbaṃ. Imasmiṃ pana sutte dibbacakkhuññāṇaṃ iddhiividhaññāṇaṃ cetopariyaññāṇaṃ yathākammupagaññāṇaṃ anāgataṃsaññāṇaṃ paccuppannaṃsaññāṇaṃ atītaṃsaññāṇaṃ pubbenivāsaññāṇanti imāni tāva aṭṭha ñāṇāni Pāliyaṃyeva āgatāni, tehi pana saddhiṃ vipassanāññāṇāni cattāri maggaññāṇāni cattāri phalaññāṇāni cattāri paccavekkhaṇaññāṇāni cattāri paṭisambhidāññāṇāni cha asādhāraṇaññāṇāni etāni ñāṇāni samodhānetvā kathentena evaṃ idaṃ suttaṃ kathitaṃ nāma hoti.

5. Abhibhāyatanasuttavaṇṇanā

65. Pañcame **abhibhāyatanānī**ti abhibhavanakāraṇāni. Kiṃ abhibhavanti? Paccanīkadhammepi ārammaṇāni. Tāni hi paṭipakkhabhāvena paccanīkadhamme abhibhavanti, puggalassa ñāṇuttariyāyā ārammaṇāni. **Ajjhattaṃ rūpasaññī**ti-ādīsu pana ajjhatarūpe parikkammavasena ajjhattaṃ rūpasaññī nāma hoti. Ajjhattaṃ hi nīlaparikammaṃ karonto kese vā pitte vā akkhitārakāya vā karoti, pītaparikammaṃ karonto mede vā chaviyā vā hatthatalapādatalesu vā akkhīnaṃ pītaṭṭhāne vā karoti, lohita-parikammaṃ karonto maṃse vā lohite vā jivhāya vā akkhīnaṃ rattatṭhāne vā karoti, odāta-parikammaṃ karonto aṭṭhimhi vā dante vā nakhe vā akkhīnaṃ setatṭhāne vā karoti. Taṃ pana sunīlakaṃ supītaṃ sulohitakaṃ su-odātaṃ na hoti, avisuddhameva hoti.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassevaṃ parikkammaṃ ajjhattaṃ uppannaṃ hoti nimittaṃ pana bahiddhā, so evaṃ ajjhattaṃ parikkammassa bahiddhā ca appanāya vasena “ajjhattaṃ rūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. **Parittānī**ti avaḍḍhitāni. **Suvaṇṇadubbaṇṇānī**ti suvaṇṇāni vā hontu dubbaṇṇāni vā, parittavaseneva idaṃ abhibhāyatanaṃ vuttanti veditaṃ. **Tāni abhibhuyyā**ti yathā nāma sampannaggahaṇiko kaṭacchumattaṃ bhattaṃ labhitvā “kiṃ ettha

bhuñjitabbaṃ atthī”ti saṃkaḍḍhitvā ekakabaḷameva karoti, evameva ñāṇuttariko puggalo visadañāṇo “kimettha parittake ārammaṇe samāpajjitabbaṃ atthi, nāyaṃ mama bhāro”ti¹ tāni rūpāni abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho. **Jānāmi passāmi**ti iminā panassa ābhogo kathito. So ca kho samāpattito vuṭṭhitassa, na antosamāpattiyāṃ. **Evaṃsaññī hotīti** ābhogasaññāyapi jhānasaññāyapi evaṃsaññī hoti. Abhibhavanasaññā hissa antosamāpattiyampi atthi, ābhogasaññā pana samāpattito vuṭṭhitasseva.

Appamāṇānīti vadḍhitappamāṇāni, mahantānīti attho. **Abhibhuyyāti** ettha pana yathā mahagghaso puriso ekaṃ bhattavaḍḍhitakam labhitvā “aññāpi hotu, aññāpi hotu, kiṃ esā mayhaṃ karissatī”ti na taṃ mahantato passati, evameva ñāṇuttaro puggalo visadañāṇo “kiṃ ettha samāpajjitabbaṃ, nayidaṃ appamāṇaṃ, na mayhaṃ cittekaggatākarāṇe bhāro atthī”ti abhibhavitvā samāpajjati, saha nimittuppādenevettha appanaṃ pāpetīti attho.

Ajjhattaṃ arūpasaññīti alābhitāya vā anattikatāya vā ajjhatarūpe parikammasaññāvirahito.

Eko bahiddhā rūpāni passatīti yassa parikammampi nimittampi bahiddhā uppannaṃ, so evaṃ bahiddhā parikammassa ceva appanāya ca vasena “ajjhattaṃ arūpasaññī eko bahiddhā rūpāni passatī”ti vuccati. Sesamettha catutthābhibhāyatane ca vuttanayameva. Imesu pana catūsu parittaṃ vitakkacaritavasena āgataṃ, appamāṇaṃ mohacaritavasena. Suvannaṃ dosacaritavasena, dubbaṇṇaṃ rāgacaritavasena. Etesañhi etāni sappāyāni. Sā ca nesaṃ sappāyatā Visuddhimagge² carīyaniddese vuttā.

Pañcama-abhibhāyatanādīsu **nīlānīti** sabbasaṅgāhikavasena³ vuttaṃ. **Nīlavaṇṇānīti** vaṇṇavasena. **Nīlanidassanānīti** nidassanavasena. Apaññāyamānavivarāni asambhinnavaṇṇāni ekanīlāneva hutvā dissantīti vuttaṃ hoti.

1. Dukkaroṭi (Ka)

2. Visuddhi 1. 98 piṭṭhe.

3. Sabbasaṅgāhikavasena (Am-Ṭṭha 1. 407 piṭṭhe)

nīlanibhāsānīti idaṃ pana obhāsavasena vuttaṃ, nīlobhāsāni nīlappabhāyuttānīti attho. Etena nesaṃ suvisuddhataṃ dasseti. Visuddhavaṇṇavaseneva hi imāni abhibhāyatanāni vuttāni. “Nīlakasiṇaṃ uggaṇhanto nīlasmim nimittaṃ gaṇhāti pupphasmim vā vatthasmim vā vaṇṇadhātuyā vā”ti-ādikaṃ panettha kasiṇakaraṇaṇca parikammaṇca appanāvidhānaṇca sabbaṃ Visuddhimagge¹ vitthārato vuttamevāti.

6. Vimokkhasuttavaṇṇanā

66. **Vimokkhā**ti kenaṭṭhena vimokkhā? Adhimuccanaṭṭhena. Ko paṇāyaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pitu-aṅke vissaṭṭhaṅgapaccaṅgassa dāraḥ sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panattho pacchime vimokkhe natthi, purimesu vimokkhesu atthi.

Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhataṃ kesādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ, tadassatthīti rūpī. Bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhatabhiddhavatthukesu kasiṇesu uppāditaṃ jjhānassa puggalassa cattāri rūpāvacarajjhānāni dassitāni. **Ajjhattaṃ arūpasaññī**ti ajjhataṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditarūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikammaṃ katvā bahiddhāva uppāditaṃ jjhānassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhanteva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi anto-appanāya “subhan”ti ābhogo natthi, yo pana suvisuddhaṃ sutaraṃ kasiṇaṃ ārammaṇaṃ katvā viharati, so yasmā “subhanti adhimutto hotī”ti vattabbataṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana—

“Kathaṃ subhanteva adhimutto hotīti vimokkho. Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ -pa- viharati. Mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇā.

1. Visuddhi 1. 120 piṭṭhe.

Muditā. Upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ -pa- viharati.
Upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhanteva
adhimutto hotīti vimokkho”ti¹ vuttaṃ.

Sabbaso rūpasaññānanti-ādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ Visuddhimagge²
vuttameva. **Ayaṃ aṭṭhamo vimokkhoti** ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ
sabbaso vissaṭṭhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

7-8. Anariyavohārasuttavaṇṇanā

67-68. Sattame **anariyavohārā**ti na ariyakathā sadosakathā. Yāhi
cetanāhi te vohāre voharanti, tāsāṃ etaṃ nāmaṃ. Aṭṭhame
vuttapaṭipakkhanayena attho veditabbo.

9. Parisāsuttavaṇṇanā

69. Navame **khattiyaparisā**ti khattiyānaṃ parisānaṃ sannipāto
samāgamo. Esa nayo sabbattha. **Anekasataṃ khattiyaparisanti**
Bimbisārasamāgamañāṭisamāgamalicchavisamāgamādisadisāṃ, aññesu
cakkavālesupi labbhateva. **Sallapitapubbanti** ālāpasallāpo³ katapubbo.
Sākacchāti dhammasākacchāpi samāpajjitapubbā. **Yādisako tesāṃ vaṇṇoti**
odātāpi honti kālāpi maṅguracchavīpi, Satthā suvaṇṇavaṇṇo. Idaṃ pana
saṇṭhānaṃ paṭicca kathitaṃ. Saṇṭhānampi ca kevalaṃ tesāṃ paññāyatiyeva.
Na pana Bhagavā milakkhasadiso hoti, nāpi āmuttamaṇikuṇḍalo,
Buddhaveseneva nisīdati. Tepi⁴ attano samānasaṇṭhānameva passanti.
Yādisako tesāṃ saroti te chinnassarāpi honti gaggarassarāpi⁵ kākassarāpi,
Satthā brahmassarova. Idaṃ pana bhāsantaraṃ sandhāya kathitaṃ. Sacepi hi
Satthā rājāsane nisinno katheti, “ajja rājā madhurena katheti”ti nesaṃ hoti.
Kathetvā pakkante pana Bhagavati puna rājānaṃ āgataṃ disvā “ko nu kho
ayan”ti vīmaṃsā uppajjati. Tattha **ko nukho ayanti** “imasmiṃ ṭhāne idāneva
Māgadhabhāsāya Sīhaḷabhāsāya madhurena ākārena kathento ko nu kho
ayaṃ antarahito, kiṃ devo

1. Khu 9. 235 piṭṭhe.

3. Allāpasallāpo (Sī, Syā)

5. Khaṇḍassarāpi (Sī), bhābhassarāpi (Syā)

2. Visuddhi 1. 322 piṭṭhe.

4. Te pana (Dī-Ṭṭha 2. 150 piṭṭhe)

udāhu manusso”ti evaṃ vīmaṃsantāpi na jānantīti attho. Kimatthaṃ panevaṃ ajānantānaṃ dhammaṃ desetīti? Vāsanatthāya. Evaṃ sutopi hi dhammo anāgate paccayo hotīti anāgataṃ paṭicca deseti. **Anekasataṃ brāhmaṇaparisanti-**ādīnaṃ soṇadaṇḍasamāgamādivasena ceva aññacakkavāḷavasena ca sambhavo veditabbo.

10. Bhūmicālasuttavaṇṇanā

70. Dasame **nisīdananti** idha cammakhaṇḍaṃ adhippetam. **Udenaṃ cetiyanti** udenayakkhassa vasaṇatṭhāne katavihāro vuccati. **Gotamakādisupi** eseṇa nayo. **Bhāvitāti** vaḍḍhitā. **Bahulīkatāti** punappunaṃ katā. **Yānikatāti** yuttayānaṃ viya katā. **Vatthukatāti** patiṭṭhānaṭṭhena vatthu viya katā. **Anuṭṭhitāti** adhiṭṭhitā. **Paricitāti** samantato citā suvaḍḍhitā. **Susamāraddhāti** suṭṭhu samāraddhā.

Iti aniyamena kathetvā puna niyametvā dassento **Tathāgatassa khoti-**ādimāha. Ettha **kappanti** āyukappaṃ. Tasmim tasmim kāle yaṃ manussānaṃ āyuppamāṇaṃ, taṃ paripuṇṇaṃ karonto tiṭṭheyya. **Kappāvasesaṃ vāti** “appaṃ vā bhiyyo”ti vuttavassasatato atirekaṃ vā. Mahāsīvatthero panāha—“Buddhānaṃ aṭṭhāne gajjitaṃ nāma natthi, punappunaṃ samāpajjitvā māraṇantikavedanaṃ vikkhambhento bhaddakappameva tiṭṭheyya. Kasmā pana na ṭhitoti? Upādinnaḥasarīraṃ nāma khaṇḍiccādihi abhibhuyyati, Buddhā ca khaṇḍiccādi bhāvaṃ appatvā pañcame āyukoṭṭhāse bahujaṇassa piyamanāpakāleyeva parinibbāyanti. Buddhānubuddhesu ca mahāsāvakesu parinibbutesu ekakeneva khāṇukena viya ṭhātabbaṃ hoti daharasāmaṇeraparivārena vā, tato ‘aho Buddhānaṃ parisā’ti hīṇetabbataṃ āpajjeyya. Tasmā na ṭhito”ti. Evaṃ vuttepi yo pana vuccati¹ “āyukappo”ti, idameva Aṭṭhakathāya niyāmitaṃ.

Yathā taṃ mārena pariyuṭṭhitacittoti ettha **tanti** nipātamattaṃ, yathā mārena pariyuṭṭhitacitto ajjhotthaṭacitto aññopi koci puthujjano paṭivijjhitaṃ na sakkuṇeyya, evameva nāsakkhi paṭivijjhitaṃ attho. Māro

1. So na ruccati (Ka, Dī-Ṭṭha 2. 145; Sam-Ṭṭha 3. 283 piṭṭhesu ca)

hi yassa sabbena sabbaṃ dvādasa vipallāsā appahīnā, tassa cittaṃ pariyuṭṭhāti. Therassa ca cattāro vipallāsā appahīnā, tenassa māro cittaṃ pariyuṭṭhāsi. So pana cittapariyuṭṭhānaṃ karonto kiṃ karotīti? Bheravaṃ rūpārammaṇaṃ vā dasseti, saddārammaṇaṃ vā sāveti. Tato sattā taṃ disvā vā sutvā vā satim̐ vissajjetvā vivaṭṭamukhā honti, tesaṃ mukhena hatthaṃ pavesetvā hadayaṃ maddati, tato visaññāva hutvā tiṭṭhanti. Therassa panesa mukhe hatthaṃ pavesetuṃ kiṃ sakkhissati, bheravārammaṇaṃ pana dassesi. Taṃ disvā thero nimittobhāsaṃ nappaṭivijjhi. Bhagavā jānantoyeva kimatthaṃ yāva tatiyaṃ āmañṣeṭi? Parato “tiṭṭhatu bhante Bhagavā”ti yācite “tuyhevetam̐ dukkaṭam̐, tuyhevetam̐ aparaddhan”ti dosāropanena sokatanukaraṇatthaṃ.

Māro pāpimāti ettha satte anatthe niyojento māreṭīti **māro**. **Pāpimāti** tasseva vevacanaṃ. So hi pāpadhammasamannāgatattā “pāpimā”ti vuccati. Kaṇho, antako, namuci, pamattabandhūtipi tasseva nāmāni. **Bhāsītā kho panesāti** ayañhi Bhagavato sambodhipattiyā aṭṭhame sattāhe Bodhimaṇḍeyeva āgantvā “Bhagavā yadatthaṃ tumhehi pāramiyo pūritā, so vo attho anuppatto, paṭividdhaṃ sabbaññutaññāṇaṃ, kiṃ te lokaviciāraṇena”ti vatvā yathā ajja, evameva “parinibbātu dāni bhante Bhagavā”ti yāci. Bhagavā cassa “na tāvāhan”ti-ādīni vatvā paṭikkhipi. Taṃ sandhāya “bhāsītā kho panesā bhante”ti-ādimāha.

Tattha **viyattāti** maggavasena byattā, tattheva **vinītā**, tathā **visāradā**. **Bahussutāti** Tepiṭakavasena bahu sutam̐ etesanti **bahussutā**. Tameva dhammaṃ dhārentīti **dhammadharā**. Atha vā pariyattibahussutā ceva paṭivedhabahussutā ca. Pariyattipaṭivedhadhammānaṃyeva dhāraṇato dhammadharāti evamettha attho daṭṭhabbo. **Dhammānudhammappaṭipannāti** ariyadhammassa anudhammabhūtaṃ vipassanādhhammaṃ paṭipannā. **Sāmīcippaṭipannāti** anucchavikapapaṭipadaṃ paṭipannā. **Anudhammacārinoti** anudhammaṃ caraṇasīlā. **Sakaṃ ācariyakanti** attano ācariyavādaṃ. **Ācikkhissantīti**-ādīni sabbāni aññaṃaññavevacanāni. **Sahadhammenāti** sahetukena sakāraṇena vacanena. **Sappāṭihāriyanti** yāva na niyyānikaṃ katvā dhammaṃ desessanti.

Brahmacariyanti sikkhāttayasaṅgahitaṃ sakalaṃ Sāsanabrahmacariyaṃ. **Iddhanti** samiddhaṃ jhānassādasena. **Phīṭanti** vuddhipattaṃ sabbapāliphullaṃ viya abhiññāsampattivasena¹. **Vitthārikanti** vitthataṃ tasmim̐ tasmim̐ disābhāge patiṭṭhitavasena. **Bāhujaññanti** bahūhi ñātaṃ paṭividdhaṃ mahājanābhisamayavasena. **Puthūbhūṭanti** sabbākārena puthulabhāvappattaṃ. Kathaṃ? **Yāva devamanussehi suppakāsanti**, yattakā viññujātikā devā ceva manussā ca atthi, sabbehi suṭṭhu pakāsanti attho. **Appossukoti** nirālayo. Tvañhi pāpima aṭṭhamasattāhato paṭṭhāya “parinibbātu dāni bhante Bhagavā, parinibbātu Sugato”ti viravanto āhiṇḍittha. Ajja dāni paṭṭhāya vigatussāho hohi, mā mayhaṃ parinibbānatthaṃ vāyāmaṃ karohīti vadati.

Sato sampajāno āyusaṅkhāraṃ ossajīti satim̐ sūpaṭṭhitaṃ katvā ñāṇena paricchinditvā āyusaṅkhāraṃ vissajji pajahi. Tattha na Bhagavā hatthena leḍḍum̐ viya āyusaṅkhāraṃ ossaji, temāsamattameva pana phalasamāpattim̐ samāpajjitvā tato paraṃ na samāpajjissāmīti cittaṃ uppādesi. Taṃ sandhāya vuttaṃ “ossajī”ti. Ussajjītipi pāṭho. **Mahābhūmicāloti** mahanto pathavīkampo. Tadā kira dasasahassī lokadhātu kampittha. **Bhimsanakoti** bhayajanako. **Devadundubhiyo ca phalimsūti** devabheriyo phalimsu, devo sukkhagajjitaṃ gajji, akālavijjulatā niccharimsu, khaṇikavassaṃ vassīti vuttaṃ hoti.

Udānaṃ udānesīti kasmā udānesi? Koci nāma vadeyya “Bhagavā pacchato pacchato anubandhitvā ‘parinibbātu bhante’ti upadduto bhayena āyusaṅkhāraṃ vissajjesi”ti, tassokāso mā hotu, bhītassa hi udānaṃ nāma natthīti pīṭivegavissatṭhaṃ udānaṃ udānesi.

Tattha sabbesaṃ soṇasiṅgālādīnampi paccakkhabhāvato tulitaṃ paricchinanti **tulaṃ**. Kim̐ taṃ? Kāmāvacarakammaṃ. Na tulaṃ, na vā tulaṃ sadisamassa aññaṃ lokiyaṃ kammaṃ atthīti **atulaṃ**. Kim̐ taṃ? Mahaggatakammaṃ. Atha vā kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ tulaṃ, arūpāvacaraṃ atulaṃ. Appavipākaṃ vā tulaṃ, bahuvipākaṃ atulaṃ. **Sambhavanti** sambhavahetubhūtaṃ, rāsikāraṃ piṇḍa

1. Abhiññāsamāpattivasena (Sī), abhiññāya samāpattivasena (Syā),
abhiññāya vasena (Ka)

kārakanti attho. **Bhavaśaṅkhāranti** punabbhavaśaṅkhāraṇakam. **Avassajīti** vissajjesi. **Munīti** Buddhhamuni. **Ajjhattaratoti** niyakajjhattarato. **Samāhitoti** upacārappanāsamādhivasena samāhito. **Abhindi kavacamivāti** kavacam viya abhindi. **Attasambhavanti** attani sañjātaṃ kilesaṃ. Idaṃ vuttaṃ hoti—savipākaṭṭhena sambhavaṃ, bhavābhisaṅkharaṇaṭṭhena bhavaśaṅkhāranti ca laddhanāmaṃ tulātulasāṅkhātaṃ lokiyakammaṇca ossaji, saṅgāmasīse mahāyodho kavacam viya attasambhavaṃ kilesaṇca ajjhattarato hutvā samāhito hutvā abhindīti.

Atha vā **tulanti** tulento tīrento. **Atulaṇca sambhavanti** nibbānañceva sambhavaṇca. **Bhavaśaṅkhāranti** bhavagāmikammaṃ. **Avassaji munīti** “pañcakkhandhā aniccā, pañcannaṃ khandhānaṃ nirodho nibbānaṃ niccan”ti-ādinā¹ nayena tulayanto Buddhhamuni bhava ādīnavāṃ, nibbāne ca ānisaṃsaṃ disvā taṃ khandhānaṃ mūlabhūtaṃ bhavaśaṅkhāraṃ kammaṃ “kammakkhayāya saṃvattatī”ti² evaṃ vuttena kammakkhayakarena ariyamaggena avassaji. Kathaṃ? **Ajjhattarato samāhito, abhindi kavacamivattasambhavaṃ**. So hi vipassanāvasena ajjhattarato, samathavasena samāhitoti evaṃ pubbabhāgato paṭṭhāya samathavipassanābalena kavacamiva attabhāvaṃ pariyonandhitvā ṭhitam, attani sambhavattā “attasambhavan”ti laddhanāmaṃ sabbakilesajālaṃ abhindi. Kilesābhāvena ca kataṃ kammaṃ appaṭisandhikattā avassaṭṭhaṃ nāma hotīti evaṃ kilesappahānena kammaṃ pajahi. Pahīnakilesassa ca bhayaṃ nāma natthi, tasmā abhītova āyusaṅkhāraṃ ossaji, abhītabhāvaṇāpanatthaṇca udānaṃ udānesīti veditabbo.

Yaṃ mahāvātāti yena samayena yasmiṃ vā samaye mahāvātā. **Vāyantīti**³ ukkhepakavātā nāma utṭhahanti, te vāyantā saṭṭhisahassādhikanavayojanasatasaha-ssabahalāṃ udakasandhārakavātaṃ upacchindanti, tato ākāse udakaṃ bhassati, tasmīṃ bhassante pathavī bhassati, puna vāto attano balena antodhamakaraṇe viya udakaṃ ābandhitvā gaṇhāti, tato udakaṃ uggacchati, tasmīṃ uggacchante pathavī uggacchati. Evaṃ udakaṃ

1. Khu 9. 411 piṭṭhe Pālinissitaṃ.

2. Ma 2. 52; Aṃ 1. 553 piṭṭhesu.

3. Vāyanti, mahāvātā vāyantā (Sī), vāyanti (Syā)

kampitaṃ pathaviṃ kampeti. Etañca kampanaṃ yāvajjakālāpi hotiyeva, bahubhāvena¹ pana ogacchanuggacchanam na paññāyati.

Mahiddhikā mahānubhāvāti ijghanassa mahantatāya mahiddhikā, anubhavitabbassa mahantatāya mahānubhāvā. **Parittā**ti dubbalā. **Appamāṇā**ti balavā. **So imaṃ pathaviṃ kampetī**ti so iddhiṃ nibbattetvā saṃvejento vā Mahāmoggallāno viya, vīmaṃsanto vā Mahānāgattherassa bhāgineyyo Saṃgharakkhitasāmaṇero viya pathaviṃ kampeti. **Saṅkampetī**ti samantato kampeti. **Sampakampetī**ti tasseva vevacanaṃ. Iti imesu aṭṭhasu pathavīkampesu paṭhamo dhātukopena, dutiyo iddhānubhāvena, tatiyacatutthā puññatejēna, pañcamo ñāṇatejēna, chaṭṭho sādhuḥkāradānavasena, sattamo kāruññabhāvena, aṭṭhamo ārodanena. Mātukucchiṃ okkamante ca tato nikkhamante ca mahāsatte tassa puññatejēna pathavī akampittha, abhisambodhiyaṃ ñāṇatejābhihitā hutvā akampittha, dhammacakkappavattane sādhuḥkārabhāvasaṇṭhitā sādhuḥkāraṃ dadamānā akampittha, āyusaṅkhāra-ossajjane kāruññasabhāvasaṇṭhitā cittasaṅkhobhaṃ asahamānā akampittha, parinibbāne ārodanavegatunnā hutvā akampittha. Ayaṃ panattho pathavīdevatāya vasena veditabbo. Mahābhūtapathaviyā panetaṃ natthi acetanattā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Cāpālavaggo sattamo.

(8) 3. Yamakavagga

1-2. Saddhāsuttadvayaṇṇanā

71-72. Aṭṭhamassa paṭhame **no ca sīlavā**ti na sīlesu paripūrakārī. **Samantapāsādikoti** samantato pasādajanako. **Sabbākāraparipūro**ti sabbehi samaṇākārehi samaṇadhammakotṭhāsehi paripūro. Dutiye **santā**ti paccanīkasantatāya santā. **Vimokkhā**ti paccanīkadhammehi vimuttattā ca vimokkhā.

1. Bahalabhāvena (Dī-Ṭṭha 2. 148 piṭṭhe)

3-9. Maraṇassatisuttadvayādivaṇṇanā

73-79. Tatiye **bhāvētha notī** bhāvētha nu. Sāsananti anusitṭhi. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattaphalatthāya. Catutthe **paṭihitāyāti**¹ paṭipannāya. **So mamassa antarāyoti** so mama jīvitantarāyopi, puthujjanakālakiriyaṃ karontassa saggantarāyopi maggantarāyopi assa. **Satthakā vā me vātāti** satthaṃ viya aṅgamaṅgāni kantantīti satthakā. Pañcamādīni vuttanayāneva. Navame **samsaggārāmatāti** pañcavidhe samsagge āramatā.

10. Kusītārambhavatthusuttavaṇṇanā

80. Dasame **kusītavattthūnīti** kusītassa alasassa vatthūni patiṭṭhā, kosajjakāraṇānīti attho. **Kammaṃ kattabbaṃ hotīti** cīvaravicāraṇādi-kammaṃ kattabbaṃ hoti. **Na vīriyaṃ ārabhatīti** duvidhampi vīriyaṃ nārabhati. **Apattassāti** jhānavipassanāmaggaṃ phaladhammassa apattassa pattiya. **Anadhigatassāti** tasveva anadhigatassa adhigamattthāya. **Asacchikatassāti** tadeva asacchikatassa sacchikaraṇattthāya. **Idaṃ paṭhamanti** idaṃ “handāhaṃ nipajjāmi”ti evaṃ osīdanāṃ paṭhamāṃ kusītavattthu. Iminā nayena sabbattha attho veditabbo. **Māsācitarā maññeti** ettha pana māsācitarā nāma tintamāso². Yathā tintamāso garuko hoti, evaṃ garukoti adhippāyo. **Gilānā vuṭṭhito hotīti** gilāno hutvā pacchā vuṭṭhito hoti. **Ārambhavatthūnīti** vīriyakāraṇāni. Tesampi imināva nayena attho veditabbo. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Yamakavaggo aṭṭhamo.

(9) 4. Sativagga

1-2. Satisampajaññasuttavaṇṇanā

81-82. Navamassa paṭhamāṃ heṭṭhā vuttanayameva. Dutiye **saddhoti** duvidhāya saddhāya samannāgato. **No cupasaṅkamitāti** na upaṭṭhahati.

1. Paṭihitāyāti (Syā, Ka), patigatāya (Am 2. 270 piṭṭhe)

2. Sammohacittarā nāma tintamāso viya (Sī, Syā)

no ca paripucchitāti atthānattham kārāṇākārāṇam paripucchitā na hoti.
Samannāgatoti¹ sāmi-atthe paccattam, samannāgatassāti vuttam hoti.
Ekantapaṭibhānā² Tathāgataṃ dhammadesanā hotīti Tathāgatassa
 ekantapaṭibhānā dhammadesanā hoti, ekanteneva paṭibhāti upaṭṭhātīti attho.

3. Mūlakasuttavaṇṇanā

83. Tatiye **sabbe dhammāti** pañcakkhandhā. **Chandamūlakāti**
 ajjhāsayaacchando kattukamyatācchando taṃ mūlaṃ etesanti chandamūlakā.
 Manasikārato sambhavantīti **manasikārasambhavā**. Phassato samudenti rāsī
 bhavantīti **phassasamudayā**. Vedanāya samosarantīti **vedanāsamosaṇā**.
 Samādhi etesaṃ pamukhoti **samādhippamukhā**. Jeṭṭhakaṭṭhena sati adhipati³
 etesanti **satādhipateyyā**, satijēṭṭhakāti attho. Paññā uttarā etesanti **paññuttarā**.
 Vimutti eva sāro etesanti **vimuttisārā**. Ettha ca chandamūlakādayo cattāropi
 lokiyā kathitā, sesā lokiyalokuttaramissakāti.

4. Corasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **mahācoroti** rajjantare dubbhituṃ samattho mahācoro.
Pariyāpajjatīti pariyādānaṃ gacchati. **Na ciratṭhitiko hotīti** addhānaṃ
 pāleno ṭhātuṃ na sakkoti. **Appaharantassa paharatīti** attano averine
 appaharante guṇasampanne ca mahallake ca taruṇadārake ca
 appaharitabbayuttake paharati. **Anavasesaṃ ādiyatīti** nissesaṃ gaṇhāti.
 Byattacorānañhi idaṃ vattaṃ—parassa dvīsu sātakesu eko gahetabbo,
 ekasmiṃ sante dubbalaṃ datvā thiro gahetabbo. Puṭabhattataṇḍulādīsu ekaṃ
 koṭṭhāsaṃ datvā eko gahetabboti. **Accāsanne kammaṃ karotīti**
 gāmanigamarājadhānīnaṃ āsannaṭṭhāne corikakammaṃ karoti. **Na ca**
nidhānakusalo hotīti yaṃ laddhaṃ, taṃ dakkhiṇeyye nidahituṃ cheko na
 hoti, paralokamaggaṃ na sodheti.

1. Samannāgatanti (Ka)

2. Ekantapaṭibhāṇaṃ (Syā, Ka)

3. Adhipateyyā (Ka)

5. Samaṇasuttavaṇṇanā

85. Pañcame **yaṃ samaṇenā**ti yaṃ guṇajātaṃ samaṇena pattabbaṃ. **Vusīmatā**ti brahmacariyavāsasaṃvutena. **Mutto mocemi bandhanā**ti ahaṃ sabbabandhanehi mutto hutvā mahājanampi rāgādibandhanato mocemi. **Paramadantoti** aññena kenaci asikkhāpito acodito sayambhuññaṇena paṭivijjhivā paramadamathena dantattā paramadanto nāma. **Parinibbutoti** kilesaparinibbānena parinibbuto.

6. Yasasuttavaṇṇanā

86. Chaṭṭhe **mā ca mayā yasoti** yaso ca mayā saddhiṃ mā gañchi. **Akasiralābhī**ti vipulalābhī. **Sīlapaññānanti** sīlañceva ñāṇaṇca. **Saṅgammā**ti sannipatitvā. **Samāgammā**ti samāgantvā. **Saṅgaṇikavīhāraṇti** gaṇasaṅgaṇikavīhāraṃ. **Na hi nūnameti** na hi nūna ime. **Tathā hi panameti** tathā hi pana ime. **Aṅgulipatodakehī**ti aṅgulipatodayaṭṭhiṃ katvā vijjhanena. **Sañjagghanteti** mahāhasitaṃ hasante. **Samkīlanteti** keḷiṃ karonte.

7. Pattanikujjanasuttavaṇṇanā

87. Sattame **nikujjeyyā**ti tena dinnassa deyyadhammassa appaṭiggahaṇatthaṃ pattanikujjanakammavācāya nikujjeyya, na adhomukhaṭṭhapanena. **Alābhāyā**ti catunnaṃ paccayānaṃ alābhatthāya. **Anatthāyā**ti upaddavāya avaḍḍhiyā. **Ukkujjeyyā**ti ukkujjanakammavācāya ukkujjeyya.

8. Appasādapavedanīyasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **appasādaṃ pavedeyyunti** appasannabhāvaṃ jānāpeyyuṃ. Appasādaṃ pavedentena pana kiṃ kātābbanti? Nisinnāsanato na uṭṭhātabbaṃ na vanditabbaṃ na paccuggamaṇaṃ kātābbāṃ, na deyyadhammo dātabbo. **Agocareti** pañcavidhe agocare.

9. Paṭisāraṇīyasuttavaṇṇanā

89. Navame **dhammikañca ghipaṭissavanti** “imaṃ temāsaṃ idheva vasiṭabban”ti vutte “evaṃ hotū”ti-ādinā nayena paṭissavaṃ. **Na saccāpetīti** vuttaṃ na saccaṃ karoti visaṃvādeti.

10. Sammāvattanasuttavaṇṇanā

90. Dasame **paccekattāhāneti** adhipatiṭṭhāne jeṭṭhakatṭhāne. Tañhi jeṭṭhakaṃ katvā kiñci saṃghakammaṃ kātuṃ na labhati. **Na ca tena mūlena vuṭṭhāpetabboti**¹ taṃ mūlaṃ katvā abbhānakammaṃ kātuṃ na labhati. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Sativaggo navamo.

(10) 5. Sāmaññaavagga

91. Ito paraṃ **atha kho Bojjhā upāsikā**ti-ādīsu Bojjhā upāsikā, Sirīmā upāsikā, Padumā upāsikā, Sutanā² upāsikā, Manujā upāsikā, Uttarā upāsikā, Muttā upāsikā, Khemā upāsikā, Rucī upāsikā, Cundī rājakumārī, Bimbī upāsikā, Sumanā rājakumārī, Mallikā devī, Tissā upāsikā, Tissamātā³ upāsikā, Soṇā upāsikā, Soṇāya mātā upāsikā, Kāṇā upāsikā, Kāṇamātā upāsikā, Uttarā Nandamātā, Visākhā Migāramātā, Khujjuttarā upāsikā, Sāmāvatī upāsikā, Suppavāsā Koliyadhītā, Suppiyā upāsikā, Nakulamātā gahapatānīti imāsaṃ ettakānaṃ aṭṭhaṅgasamannāgataṃ uposathakammameva kathitaṃ. Icchantena vitthāretvā kathetabbaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Aṭṭhakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Vuṭṭhāpetabbanti (Sī, Syā)

2. Sudhammā (Syā)

3. Tissāya mātā (Sī)

Navakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Sambodhivagga

1. Sambodhisuttavaṇṇanā

1. Navakanipātassa paṭhame **sambodhipakkhikānanti** catumaggasaṅkhātassa sambodhissa pakkhe bhavānaṃ, upakāraṇānanti attho. Pāliyaṃ āgate nava dhamme sandhāyevaṃ¹ pucchati. **Kā upanisāti** ko upanissayapaccayo². Abhisallekhantīti **abhisallekhikā**. Samathavipassanācittassa vivaraṇe sappāyā upakāraṇāti **cetovivaraṇasappāyā**. Appicchataṃ ārabha pavattā kathā **appicchakathā**. Seseupi eseva nayo.

Asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyāti ayamattho sālilāyakopamāya vibhāvetabbo—eko hi puriso asitaṃ gahetvā koṭito paṭṭhāya sālīkkhette sālīyo lāyati. Athassa vatiṃ bhinditvā gāvo pavisiṃsu. So asitaṃ ṭhapetvā yaṭṭhiṃ ādāya teneva maggena gāvo nīharitvā vatiṃ pākātikaṃ katvā punapi asitaṃ ādāya sālīyo lāyi. Ettha sālīkkhettaṃ viya Buddhasāsanam daṭṭhabbam, sālilāyako viya yogāvacaro, asitaṃ viya paññā, lāyanakālo viya vipassanāya kammakaraṇakālo, yaṭṭhi viya asubhakammaṭṭhānaṃ, vati viya saṃvaro, vatiṃ bhinditvā gāvīnaṃ pavisaṇaṃ viya sahasā apaṭisaṅkhāya pamādaṃ ārabha rāgassa uppajjanaṃ, asitaṃ ṭhapetvā yaṭṭhiṃ ādāya pavitṭhamaggeneva gāvo nīharitvā vatiṃ paṭipākātikaṃ katvā puna koṭito paṭṭhāya sālilāyanaṃ viya asubhakammaṭṭhānena rāgaṃ vikkhambhetvā puna vipassanāya kammaṃ ārabhanakālo. Imamatthaṃ sandhāya vuttaṃ “asubhā bhāvetabbā rāgassa pahānāyā”ti.

1. Sandhāyeva (Syā)

2. Upaniso paccayo (Syā)

Tattha **rāgassāti** pañcakāmaguṇikarāgassa. **Mettāti** mettākammaṭṭhānaṃ. **Byāpādassa pahānāyāti** vuttanayeneva uppannassa kopassa pajahanatthāya. **Ānāpānassatīti** soḷasavatthukā ānāpānassati. **Vitakkupacchedāyāti** vuttanayeneva uppannānaṃ vitakkānaṃ upacchedanatthāya. **Asmimānasamugghātāyāti** asmīti uppajjanakassa mānassa samugghātattāya. **Anattasaññā saṇṭhātīti** aniccalakkhaṇe diṭṭhe anattalakkhaṇaṃ diṭṭhameva hoti. Etesu hi tīsu lakkhaṇesu ekasmiṃ diṭṭhe itaradvayaṃ diṭṭhameva hoti. Tena vuttaṃ “aniccasaññīno bhikkhave¹ anattasaññā saṇṭhātī”ti. **Diṭṭheva dhamme nibbānanti** diṭṭheyeva dhamme apaccayaparinibbānaṃ pāpuṇātīti imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

2. Nissayasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **nissayasampannoti** paṭiṭṭhāsampanno. **Saddhanti** okappanasaddhaṃ. **Vīriyanti** kāyikacetasikavīriyaṃ. **Yāmsāti** yaṃ assa. **Ariyāya paññāyāti** saḥavipassanāya maggapaññāya. **Saṅkhāyāti** jānitvā. **Ekam paṭisevatīti** sevitaḥḥayuttakaṃ sevati. **Adhivāsetīti** adhivāsetaḥḥayuttakaṃ adhivāseti. **Parivajjetīti** parivajjetaḥḥayuttakaṃ parivajjeti. **Vinodetīti** nīharitaḥḥayuttakaṃ nīharati. **Evam kho bhikkhūti** evaṃ kho bhikkhu uggahapariḥḥayuttakaḥ ceva dhammavavattāḥḥayuttakaḥ ca paṭisevitaḥḥayuttakaḥ suppaṭividdhāni supaccakkhāni katvā paṭisevanto adhivāseto parivajjento vinodento ca bhikkhu nissayasampanno nāma hotīti.

3. Meghiyasuttavaṇṇanā

3. Tatiye **Cālikāyanti** evaṃnāmake nagare. Taṃ kira calamaggaṃ² nissāya katattā oloketānaṃ calamānaṃ viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāti saṅkhaṃ gataṃ. **Cālikāpabbateti** sopi pabbato sabbasetattā kāḷapakkhuposathe oloketānaṃ calamāno viya upaṭṭhāti, tasmā Cālikāpabbatoti vutto. Tattha mahantaṃ vihāraṃ kārayiṃsu. Iti Bhagavā taṃ nagaraṃ nissāya Cālikāpabbatamahāvihāre viharati. **Jantugāmaṃti** evaṃnāmakam aparampi tasseva vihārassa gocaragāmaṃ.

1. Meghiya (Ka)

2. Calapaṇkam (Sī, Syā)

jattugāmantipi paṭhanti. **Padhānatthikassā**ti padhānakammikassa.

Padhānāyāti samaṇadhammakaraṇaṭṭhāya. **Āgamehi tāvā**ti Satthā therassa vacanaṃ sutvā upadhārento “na tāvassa ñāṇaṃ paripakkaṇaṃ”ti ñātvā paṭibāhanto evamāha. **Ekakamhi tāvā**ti idaṃ panassa “evamayaṃ gantvāpi kamme anipphajjamāne nirāsaṅko hutvā pemavasena puna āgacchissatī”ti cittamaddavajanatthaṃ āha. **Natthi kiñci uttari karaṇīyanti** catūsu saccesu catunnaṃ kiccānaṃ katattā aññaṃ uttari karaṇīyaṃ nāma natthi. **Katassa vā paṭicayoti** adhigatassa vā puna paṭicayopi natthi. Na hi bhāvitamaggo puna bhāvīyati, na pahīnakilesānaṃ puna pahānaṃ atthi. **Padhānanti kho Meghiya vadamānaṃ kinti vadeyyāma**ti “samaṇadhammaṃ karomī”ti taṃ vadamānaṃ mayaṃ aññaṃ kiṃ nāma vadeyyāma.

Divāvihāraṃ nisīdīti divāvihāraṭṭhāya nisīdi. Nisīdanto ca yasmiṃ maṅgalasilāpaṭṭe pubbe anupaṭipāṭiyā pañca jātisatāni rājā hutvā uyyānakīlikāṃ kīlanto tividhanāṭakaparivāro nisīdi, tasmiṃyeva nisīdi. Athassa nisinnakālato paṭṭhāya samaṇabhāvo jahito viya ahosi, rājavesaṃ gahetvā nāṭakavaraparivuto setacchattassa heṭṭhā mahārahe pallaṅke nisinno viya jāto. Athassa taṃ sampattiṃ assādayato kāmavitakko udapādi. So tasmiṃyeva khaṇe mahāyodhehi gahite¹ dve core ānetvā purato ṭhapite viya addasa. Tesu ekassa vadhaṃ² āṇāpanavasena byāpādavitaṃ uppajji, ekassa bandhanaṃ āṇāpanavasena vihiṃ sāvitaṃ. Evaṃ so latājālena rukkhō viya madhumakkhikāhi madhughātaṃ viya akusalavitakkehi parikkhitto ahosi. Taṃ sandhāya **atha kho āyasmato Meghiyassā**ti-ādi vuttaṃ. **Anvāsattā**ti anubaddhā samparivāritā. **Yena Bhagavā tenupasaṅkamī**ti evaṃ pāpavitakkehi samparikīṇṇo kammaṭṭhānaṃ sappāyaṃ kātuṃ asakkaṃ “idaṃ vata disvā dīghadassī Bhagavā paṭisedhesī”ti sallakkhetvā “idaṃ kāraṇaṃ Dasabalassa āroccasāmi”ti nisinnāsanato vuṭṭhāya yena Bhagavā tenupasaṅkami.

1. Sahoḍhagahite (Sī)

2. Kammakaraṇaṃ (Ka)

4. Nandakasuttavaṇṇanā

4. Catutthe **upaṭṭhānasālāyanti** bhojanasālāyaṃ. **Yenupaṭṭhānasālāti** Satthā Nandakattherena madhurassarena āradhāya dhammadesanāya saddaṃ sutvā “Ānanda ko eso upaṭṭhānasālāya madhurassarena dhammaṃ deseti”ti pucchitvā “Dhammakathikanandakattherassa ajja bhante vāro”ti sutvā “atimadhuraṃ katvā Ānanda eso bhikkhu dhammaṃ katheti, mayampi gantvā suṇissāma”ti vatvā yenupaṭṭhānasālā tenupasaṅkami.

Bahidvārakoṭṭhake aṭṭhāsīti chabbaṇṇarasmiyo cīvaragabbhe paṭicchādetvā aññātakavesena aṭṭhāsī. **Kathāpariyosānaṃ āgamayamānoti** “idamavocā”ti idaṃ kathāvasānaṃ udikkhamāno dhammakathaṃ suṇanto aṭṭhāsīyeva. Athāyasmā Ānando nikkhante paṭhame yāme Satthu saññaṃ adāsi “paṭhamayāmo atikkanto bhante, thokaṃ vissamathā”ti. Satthā tattheva aṭṭhāsī. Athāyasmā Ānando majjhimayāmepe nikkhante “bhante tumhe pakatiyā khattiyasukhumālā, puna Buddhasukhumālāti paramasukhumālā, majjhimayāmopi atikkanto, muhuttaṃ vissamathā”ti āha. Satthā tattheva aṭṭhāsī. Tattha ṭhitakassevassa aruṇaggaṃ paññāyittha. Aruṇuggamanañca therassa “idamavocā”ti pāpetvā kathāpariyosānañca Dasabalassa chabbaṇṇasarīrasamivissajjanañca ekappahāreneva ahosi. **Aggaḷaṃ ākoṭesi**ti agganakhena dvārakavāṭaṃ ākoṭesi.

Sārajjamānarūpoti harāyamāno ottappamāno. Domanassasārajjam panassa natthi. **Ettakampi no nappaṭibhāseyyāti** paṭisambhidāppattassa appaṭibhānaṃ nāma natthi. Ettakampi na katheyyanti dasseti. **Sādhu sādhu**ti therassa dhammadesanaṃ sampahaṃsanto āha. Ayañhettha attho “sugahitā ca te dhammadesanā sukathitā cā”ti. **Kulaputtānanti** ācārakulaputtānañceva jātikulaputtānañca. **Ariyo ca tuṇhibhāvoti** dutiyajjhānasamāpattim sandhāyevamāha. **Adhipaññādharmavipassanāyāti** saṅkhārapariggahavipassanāññāṇassa. **Catuppādakoti** assaṇṇagadrabhādiko. **Idaṃ vatvāti** imaṃ catūhaṅgehi samannāgataṃ dhammaṃ kathayitvā. **Vihāraṃ pāvisīti** Gandhakuṭim pavittṭho.

Kālena dhammassavaneti kāle kāle dhammassavanasmim. **Dhammasākacchāyāti** pañhakathāya. **Gambhīraṃ atthapadanti** gambhīraṃ guḷhaṃ rahassaṃ atthaṃ.

Paññāyāti saḥavipassanāya maggapaññāya. Sammasanapaṭivedhapaññāpi uggahaparipucchāpaññāpi vaṭṭatiyeva. **Patto vā pajjati vāti** arahattaṃ patto vā pāpuṇissati vāti evaṃ guṇasambhāvanāya sambhāveti. **Appattamānasāti** appatta-arahattā, arahattaṃ vā appattaṃ mānasam etesantipi appattamānasā. **Diṭṭhadhammasukhavihāraṇti** ettha diṭṭhadhammasukhavihāro lokiyopi vaṭṭati lokuttaropi.

5. Balasuttavaṇṇanā

5. Pañcame avijjākosajjasāvajja-assaddhiyesu akampanato **paññābalā**dīni daṭṭhabbāni. **Akusalasaṅkhātā**ti akusalāti nātā. Esa nayo sabbattha. **Nālamariyāti** ariyabhāvaṃ kātuṃ asamatthā, ariyānaṃ vā ananucchavikā. **Voditthāti** suṭṭhu diṭṭhā. **Vocaritāti** manodvāre samudācārappattā. **Atthikassāti** dhammadesanāya atthikassa. **Ājivikābhayaṇti** jīvitavuttibhayaṃ. **Asilokabhayaṇti** garahābhayaṃ. **Parisārajjabhayaṇti** parisam patvā sārājjaṃ okkamanabhayaṃ. Imasmim sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

6. Sevanāsuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **jīvitaparikkhārāti** jīvitasambhārā. **Samudānetabbāti** samāharitabbā. **Kasirena samudāgacchantī**ti dukkhena uppajjanti. **Rattibhāgaṃ vā divasabhāgaṃ vāti** ettha rattibhāge nātva rattibhāgeyeva pakkamitabbam, rattim caṇḍavāḷadiparipante sati aruṇuggamanam āgametabbam. Divasabhāge nātva divā pakkamitabbam, divā paripante sati sūriyatthaṅgamanam āgametabbam. **Saṅkhāpī**ti sāmāññatthassa bhāvanāpāripūri-āgamanam jānitvā. **So puggaloti** padassa pana “nānubandhitabbo”ti iminā sambandho. **Anāpucchāti** idha pana tam puggalam anāpucchā pakkamitabbanti attho. **Api panujjamānenāti** api nikkadḍhiyamānena. Evarūpo hi puggalo sacepi dārukalāpasataṃ vā udakaghaṭasataṃ vā vālikāghaṭasataṃ vā daṇḍam āropeti, mā idha vasīti nikkadḍhāpeti vā, tam khamāpetvāpi yāvajjivam so anubandhitabbova, na vijahitabbo.

7. Sutavāsuttavaṇṇanā

7. Sattame **pañca ṭhānāni ajjhācarituntī** pañca kāraṇāni atikkamitum. **Pāṇanti** antamaso kunthakipillikaṃ. **Adinnanti** antamaso tiṇasalākampi parasantakaṃ. **Theyyasaṅkhātanti** theyyacittena. **Sannidhikāraṇaṃ kāme paribhuñjituntī** sannidhiṃ katvā ṭhapetvā vatthukāmakilesakāme paribhuñjitum abhabbo. Akappiyaṃ kāmagaṇaṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ. **Buddhaṃ paccakkhātuntī** “na Buddha ayaṃ”ti evaṃ paṭikkhipitum. **Dhammādisupi** eseṇa nayo. Evaṃ tāva Aṭṭhakathāya āgataṃ. Pāliyaṃ pana imasmiṃ sutte agatigamaṇāni kathitāni.

8-10. Sajjhasuttādivaṇṇanā

8-10. Aṭṭhame Buddhādīnaṃ paccakkhānaṃ kathitaṃ. Navame puthujjanaṇa saddhiṃ gahitattā “āhuneyyā”ti vuttaṃ. Dasame **gotrabhūti** sotāpattimaggaṇa anantarapaccayena sikhāpattabalavavipassanācittena samannāgato. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sambodhivaggo paṭhamo.

2. Sīhanādavagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** “sace Satthā cārikaṃ pakkamitukāmo assa, imasmiṃ kāle pakkameyya. Handāhaṃ cārikaṃ gamanattāya Satthāraṃ āpucchāmī”ti cintetvā bhikkhusaṃghaparivuto upasaṅkami. **Āyasmā maṃ bhanteti** so kira bhikkhu therāṃ mahatā bhikkhuparivāreṇa gacchantaṃ disvā “ime bhikkhū Tathāgataṃ pahāya Sāriputtaṃ parivāretvā nikkhantā, gamanavicchedamassa karissāmī”ti aṭṭhāne kopāṃ bandhitvā evamāha. Tattha **āsajjāti** ghaṭṭetvā. **Appaṭinissajjāti** akkhamāpetvā accayaṃ adesetvā. Kismiṃ pana so kāraṇe āghātaṃ bandhīti? Therassa kira Dasabalaṃ vanditvā uttāya gacchato cīvarakaṇṇo tassa sarīraṃ phusi, vāto paharītipi vadanti. Ettakena āghātaṃ bandhitvā therāṃ mahatā parivāreṇa gacchantaṃ disvā usūyamāno “gamanavicchedamassa karissāmī”ti evamāha. **Ehi tvaṃ bhikkhūti**

Satthā tassa bhikkhuno vacanam sutvā “na taṃ bhikkhu Sāriputto paharīti vutte ‘bhante tumhe attano aggasāvakasessa pakkhaṃ vahatha, na mayhan’ ti mayi manopadosaṃ katvā apāye nibbatteyyā” ti natvā “Sāriputtaṃ pakkosāpetvā imamatthaṃ pucchissāmi” ti ekaṃ bhikkhuṃ āmantetvā evamāha. **Avāpuraṇaṃ ādāyāti** kuñcikaṃ gahetvā. **Sīhanādaṃ** seṭṭhanādaṃ pamukhanādaṃ appaṭivattiyaṇādaṃ. Evaṃ dvīhi mahātherehi ārocito bhikkhusaṃgho rattiṭṭhānādivāṭṭhānāni pahāya Satthu santikaṃ agamāsi. **Khīyanadhammanti** kathādhammaṃ.

Gūthagatanti gūthameva. Sesesupi eseva nayo. **Pathavīsamenāti** akujjanaṭṭhena pathaviyā samānena. Na hi pathavī “mayi sucim nikkhipanti” ti somanassaṃ karoti, na “asucim nikkhipanti” ti domanassaṃ. Mayhampi evarūpaṃ cittanti dasseti. **Vipulenāti** aparittena. **Mahaggatenāti** mahantabhāvaṃ gatena. **Appamāṇenāti** vaḍḍhitappamāṇena. **Averenāti** akusalaverapuggalaverarahitena. **Abyāpajjhenāti** niddukkheṇa vigatadomanassena. **So idhāti** so anupaṭṭhitakāyānupassanāsatiṭṭhāno bhikkhu evaṃ kareyya, mādiso kathaṃ evarūpaṃ karissati bhanteti paṭhamam sīhanādaṃ nadi. Evaṃ sabbattha yojanā veditabbā.

Rajoharaṇanti rajasamajjanacoḷakaṃ, pādapuñchananti tasseeva nāmaṃ¹. **Kaḷopihatthoti** pacchihattho ukkhalihattho vā. **Nantakavāsīti** antacchinnapilotikāvasano. **Sūratoti** sucisīlo soraccena samannāgato. **Sudantoti** suṭṭhu damathaṃ upagato. **Suvinītoti** suṭṭhu sikkhito. **Na kañci hiṃsatīti** visāṇādīsu gaṇhantampi piṭṭhiṃ parimajjantampi na kañci viheṭṭheti. **Usabhachinnavisāṇasamenāti** usabhassa chinnavisāṇassa cittasadisena.

Aṭṭīyeyyāti aṭṭo pīḷito bhaveyya. **Harāyeyyāti** lajjeyya. **Jiguccheyyāti** jiguccham āpajjeyya.

Medakathālikanti medakathālikā vuccati sūnakārakehi yūsanikkhamanattāya tattha tattha katachiddā thālikā. **Parihareyyāti** maṃsassa

1. Rajoharaṇanti rājakulādīnaṃ na sammajjaniyā sammajjanti, coḷakena pana puñchanti, tassetaṃ nāmaṃ (Sī, Syā)

pūretvā ukkhipitvā gaccheyya. **Chiddāvachiddanti** parittamahantehi chiddehi samannāgataṃ. **Uggharantanti** uparimukhehi chiddehi nikkhamamānayūsaṃ. **Paggharantanti** adhomukhehi nikkhamamānayūsaṃ. Evamassa sakalasarīraṃ yūsamakkhitaṃ bhaveyya. **Chiddāvachiddanti** navahi vaṇamukhehi parittamahantachiddaṃ. Evamettha aṭṭhamanavamehi dvīhi aṅgehi thero attano sarīre nicchandarāgataṃ kathesi.

Atha kho so bhikkhūti evaṃ therena navahi kāraṇehi sīhanāde nadite atha so bhikkhu. **Accayoti** aparādho. **Maṃ accagamāti** maṃ atikkamma abhibhavitvā pavatto. **Paṭiggaṇhatūti** khamatu. **Āyatim saṃvarāyāti** anāgate saṃvaraṇatthāya, puna evarūpassa aparādhassa akaraṇatthāya. **Tagghāti** ekaṃsena. **Yathādhammaṃ paṭikarosīti** yathā dhammo ṭhito, tatheva karosi, khamāpesīti vuttaṃ hoti. **Taṃ te mayaṃ paṭiggaṇhāmāti** taṃ tava aparādhaṃ mayaṃ khamāma. **Vuddhihesā bhikkhu ariyassa vinayeti** esā bhikkhu ariyassa vinaye Buddhassa Bhagavato sāsane vuḍḍhi nāma. Katama? Accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikarivā āyatim saṃvarāpajjanā. Desanaṃ pana puggalādhiṭṭhānaṃ karonto **yo accayaṃ accayato disvā yathādhammaṃ paṭikaroti, āyatim saṃvaraṃ āpajjatīti** āha. **Phalatīti** sace hi thero na kameyya, tassa bhikkhuno tattheva sattadhā muddhā phaleyya. Tasmā Bhagavā evamāha. **Sace maṃ soti** sace maṃ ayaṃ bhikkhu khamāhīti evaṃ vadati. **Khamatu ca me** soti ayampi cāyasmā mayhaṃ khamatūti evaṃ thero tassa accayaṃ paṭiggaṇhitvā sayampi taṃ Satthu sammukhe khamāpesīti.

2. Sa-upādisesasuttavaṇṇanā

12. Dutiye **sa-upādisesanti** sa-upādānasesaṃ. **Anupādisesanti** upādānasesarahitaṃ niggahaṇaṃ. **Mattaso kārīti** pamāṇakārī na paripūrakārī. **Na tāvāyaṃ Sāriputta dhammapariyāyo paṭibhāsīti** appaṭibhānaṃ nāma Bhagavato natthi, na tāvāhaṃ imaṃ dhammapariyāyaṃ kathesinti ayaṃ panettha attho. **Māyimaṃ dhammapariyāyaṃ sutvā pamādaṃ āharimsūti** “mayaṃ kira catūhi apāyehi muttā”ti upari arahattatthāya vīriyaṃ akarontā mā pamādaṃ āpajjimsu. **Pañhādhippāyena bhāsītōti** tayā pucchitapañhassa

sabhāvena kathitoti dasseti. Imesaṃ pana navannaṃ puggalānaṃ bhavesu chandarāgavinodanattamaṃ etameva atthupattim katvā “seyyathāpi bhikkhave appamattakopi gūtho duggandho hoti, evameva khvāhaṃ bhikkhave appamattakampi bhavaṃ na vaṇṇemi antamaso accharāsaṅghātamattampī”ti imaṃ suttaṃ¹ abhāsi. Na kevalaṅca etesaṃyeva navannaṃ puggalānaṃ gati nibaddhā, yesaṃ pana kulānaṃ tīṇi saraṇāni pañca sīlāni ekaṃ salākabhattaṃ ekaṃ pakkhiyabhattaṃ ekaṃ vassāvāsikaṃ ekā pokkharaṇī eko āvāso, evarūpāni nibaddhapuñṇāni atthi, tesampi gati nibaddhā, sotāpannasadisāneva tāni kulāni.

3. Koṭṭhikasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **diṭṭhadhammavedanīyanti** imasmiṃ yevattabhāve vipaccanakakammaṃ. **Samparāyavedanīyanti** dutiye attabhāve vipaccanakakammaṃ. **Sukhavedanīyanti** sukhavedanājanakakammaṃ. **Dukkhavedanīyanti** dukkhavedanājanakakammaṃ. **Paripakkavedanīyanti** laddhaviṇṇavāraṃ. **Aparipakkavedanīyanti** aladdhaviṇṇavāraṃ. **Bahurvedanīyanti** bahuviṇṇavāraṃ. **Appavedanīyanti** na bahuviṇṇavāraṃ. **Avedanīyanti** viṇṇavāraṃ adāyakaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭavivaṭṭaṃ kathitaṃ.

4. Samiddhisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **samiddhī**ti attabhāvasamiddhatāya evaṃladdhanāmo therassa saddhivihārikatthero. **Kimārammaṇā**ti kiṃ paccayā. **Saṅkappavitakkā**ti saṅkappabhūta vitakkā. **Nāmarūpārammaṇā**ti nāmarūpapaccayā. Iminā cattāro arūpakkhandhā bhūtopādāyarūpaṅca vitakkānaṃ paccayoti dasseti. **Kva nānattaṃ gacchantī**ti kasmim̐ tṭhāne nānāsabhāvataṃ vemattaṃ gacchanti. **Dhātūsūti** rūpadhātu-ādīsu. Aññoyeva hi rūpavitakko, aññe saddavitakkādayoti. **Phassasamudayā**ti sampayuttaphassapaccayā. **Vedanāsamosaṇā**ti tisso vedanā samosaṇā. Ettakena kusalākusalamissakā kathitā. **Samādhippamukhā**ti-ādayo pana apacayapakkhikāti veditabbā. Tattha pubbaṅgamatṭhena jeṭṭhakatṭhena vā samādhī pamukhaṃ etesanti **samādhippamukhā**. Jeṭṭhakakāraṇatṭhena sati adhipateyyā etesanti **satādhipateyyā**. Maggapaññā uttarā etesanti **paññuttarā**. Phalavimuttiṃ patvā sārappattā hontīti **vimuttisārā**. Ārammaṇavasena amataṃ nibbānaṃ

1. Am̐ 1. 36 piṭṭhe.

ogāhitvā tattha patiṭṭhitāti **amatogadhā**. **Tena ca mā maññīti** tena vissajjanena “aham aggasāvakena pucchite pañhe vissajjesin”ti mā mānaṃ vā dappam vā akāsi.

5-6. Gaṇḍasuttādivaṇṇanā

15-16. Pañcame tīṇi cattāri vassāni vassagaṇā, aneke vassagaṇā uppannā assāti **anekavassagaṇiko**. **Tassassūti** tassa bhaveyyum.
Abhedanamukhānīti na kenaci bhinditvā katāni, kevaṃ kammasamuṭṭhitāneva vaṇamukhāni. **Jegucchiyaṃyevāti** jigucchitabbameva paṭikūlameva. **Cātumahā bhūtikassāti** catumahābhūtamayassa.
Odanakummāsūpacayassāti odanena ceva kummāsena ca upacitassa vaḍḍhitassa. **Aniccucchādanaparimaddanabhedanaviddhaṃsanadhammassāti** hutvā abhāvaṭṭhena aniccadhammassa, duggandhavighātathāya tanuvilepanena¹ ucchādanadhammassa, aṅgapaccaṅgābhāvinodanattāya khuddakasambāhanena parimaddanadhammassa, daharakāle vā ūrūsu sayāpetvā gabbhavāsena dussaṇṭhitānaṃ tesam tesam aṅgapaccaṅgānaṃ² saṇṭhānasampādanattam añchanapīlanādivasena parimaddanadhammassa, evaṃ pariharitassāpi bhedanaviddhaṃsanadhammassa, bhijjanavikiraṇasabhāvassevatī attho. Ettha ca aniccapadena ceva bhedanaviddhaṃsanapadehi cassa atthaṅamo kathito, sesehi samudayo.
Nibbindathāti ukkaṇṭhatha pajahatha imaṃ kāyanti dasseti. Evamimasmiṃ sutte balavavipassanā kathitā. Chaṭṭhaṃ vuttanayameva. Saññāsīsena panettha ñāṇameva kathitaṃ.

7-8. Kulasuttādivaṇṇanā

17-18. Sattame **na manāpena paccuṭṭhentīti** manavaḍḍhanena manam allīyanākārena āsanā vuṭṭhāya paccuggamanam na karonti. **Na manāpena abhivādentīti** na pañcapatiṭṭhitena vandanti. **Asakkaccaṃ dentīti** acittikārena denti. **No sakkaccanti** sahatthā na denti. **Na upanīṣanti dhammassavanāyāti** “dhammam suṇissāmā”ti na samīpe nisīdanti. **Na sussūsantīti**³ ghaṭapiṭṭhe āsitta-udakam viya vaṭṭetvā gacchati⁴. Atthame veneyyajjhāsayavasena mettābhāvanam pakkhipitvā **navaṅgasamannāgatoti** vuttam.

1. Nānāvilepanena (Sī)

3. Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)

2. Tesam aṅgānaṃ (Ka)

4. Vivaṭṭetvā gacchanti (Syā)

9. Devatāsuttavaṇṇanā

19. Navame **vippaṭṭisāriniyoti** vippaṭṭisāritam maṅkubhāvaṃ āpajjimha. **Hīnaṃ kāyanti** uparidevalokaṃ upādāya heṭṭhimo hīnoti vuccati. **No ca kho yathāsatti yathābalaṃ saṃvibhajimhāti** attano sattiyā ca balassa ca anurūpena sīlavantānaṃ saṃvibhāgaṃ katvā na bhuñjimhā.

10. Velāmasuttavaṇṇanā

20. Dasame **api nu te gahapati kule dānaṃ dīyatīti** nayidaṃ Bhagavā bhikkhusaṃghassa dānaṃ sandhāya pucchati. Setṭhissa hi ghare bhikkhusaṃghassa niccaṃ paṇītaḍānaṃ dīyati, na taṃ Satthā na jānāti. Lokiyamahājanassa pana diyyamānaḍānaṃ atthi, taṃ lūkhaṃ hoti, setṭhissa cittaṃ na pīṇeti. Taṃ pucchāmīti pucchati. **Kaṇājakanti** saṃḍakabhattaṃ, saṃḍakehipi kaṇikataṇḍuleheva pakkam. **Biḷaṅgadutiyaṃ** kaṇḍiyadutiyaṃ. **Asakkaccaṃ detīti** asakkaritvā deti. **Acittikā**katvāti acittikārena¹ dakkhiṇeyye agāravena deti. **Asahatthā detīti** sahatthena adatvā parahatthena deti, āṇattimattameva karotīti attho. **Apaviddhaṃ detīti** na nirantaraṃ deti, saṃvaccharikaṃ soṇḍabali viya hoti. **Anāgamanadiṭṭhiko detīti** na kammaṇca phalaṇca saddahitvā deti.

Yattha yatthāti tīsu kulasampadāsu yasmiṃ yasmiṃ kule. **Na ulārāya bhattabhogāyāti**-ādīsu nānaggarasasugandhasālibhojane upanīte cittaṃ na namati, “harathetaṃ rogavaḍḍhanaṃ”ti vatvā yena vā tena vā ḍākena saddhiṃ saṃḍakabhattaṃ amataṃ viya sampiyāyamaṇo bhuñjati. Kāsikādīsu varavatthesu upanītesu “harathetāni nivāsentassa paṭicchādetumpi na sakkonti, gattesupi na saṇṭhahantī”ti vatvā nālīkerasāṭakamūlatacasadisāni pana thūlavatthāni “imāni nivāsentō nivatthabhāvampi jānāti, paṭicchādetabbampi paṭicchādentī”ti sampiyāyamaṇo nivāseti. Hatthiyāna-assayānarathayānasuvaṇṇasivikādīsu upanītesu “harathetāni calacalāni², na sakkā ettha nisīditun”ti vatvā jajjararathake upanīte “ayaṃ niccalo, ettha sukhaṃ nisīditun”ti taṃ sādīyati. **Na ulāresu pañcasu kāmagaṇesūti** alaṅkatapaṭiyattā rūpavatiyo

1. Acittikārena (Sī), apacittim katvā detīti apacittikārena (Syā)

2. Calācalāni (Sī)

itthiyo disvā “yakkhiniyo maññe, etā khāditukāmā, kiṃ etāhī”ti yathāphāsukeneva vītināmeti. **Na sussūsantī**ti sotum na icchanti, na saddahantīti attho. **Na sotarū odahantī**ti kathitassa savanattham na sotapasādam odahanti. **Sakkaccanti**-ādīnipi vuttavipariyāyena veditabbāni.

Velāmoti jātigottarūpabhogasaddhāpaññādīhi mariyādavelam atikkantehi ulārehi guṇehi samannāgatattā evamladdhanāmo. **So evarūpaṃ dānam adāsi mahādānanti** ettha ayaṃ anupubbīkathā—so kira atīte Bārāṇasiyaṃ purohitagehe paṭisandhim gaṇhi, Velāmakumārotissa nāmaṃ akaṃsu. So soḷasavassakāle Bārāṇasirājakumārena saddhim sippuggahaṇattham Takkaṣilaṃ agamāsi. Te ubhopi disāpāmokkhassa ācariyassa santike sippaṃ paṭṭhapayimsu. Yathā ca te, evaṃ aññepi Jambudīpe caturāsītisahassarājakumārā. Bodhisatto attanā gahitaṭṭhāne piṭṭhi-ācariyo hutvā caturāsīti rājakumārasahassāni sikkhāpeti, sayampi soḷasavassehi gahetabbasippaṃ tīhi vassehi uggaṇhi. Ācariyo “Velāmakumārassa sippaṃ paguṇaṃ”ti ñatvā “tātā Velāmo mayā ñātaṃ sabbaṃ jānāti, tumhe sabbepi samaggā gantvā tassa santike sippaṃ uggaṇhathā”ti caturāsīti kumārasahassāni bodhisattassa niyyādesi.

Bodhisatto ācariyaṃ vanditvā caturāsīti kumārasahassaparivāro nikkhamitvā ekaṃ āsannaṇagaraṃ patvā nagarasāmikaṃ rājakumāraṃ uggaṇhāpetvā tassa sippe paguṇe jāte taṃ tattheva nivattesi. Etenupāyena caturāsīti nagarasahassāni gantvā caturāsītiyā rājakumārānaṃ sippaṃ paguṇaṃ kāretvā tasmim tasmim nagare taṃ taṃ nivattetvā Bārāṇasirājakumāraṃ ādāya Bārāṇasiṃ paccāgañchi. Manussā kumāraṃ pariyositasippaṃ rajje abhisiñciṃsu, Velāmassa purohitaṭṭhānaṃ adaṃsu. Tepi caturāsītisahassarājakumārā sakesu sakesu rajjesu abhisekaṃ patvā anusaṃvaccharaṃ Bārāṇasirañño upaṭṭhānaṃ āgacchanti. Te rājānaṃ disvā Velāmassa santikaṃ gantvā “ācariya amhe rajjesu patiṭṭhitā, vadeyyātha yenattho”ti vatvā gacchanti. Tesam gamanāgamanakāle sakaṭasandamānikagāvigoṇakukkuṭasūkarādayo gaṇhantānaṃ janapado

ativiya upadduto hoti, mahājano sannipatitvā rājaṅgaṇe kandati.

Rājā Velāmaṃ pakkositvā “ācariya upadduto janapado, rājāno gamanāgamanakāle mahāvilopaṃ karonti, manussā sandhāretuṃ na sakkonti, janapadapīlāya upasamaṃ ekaṃ upāyaṃ karoṭhā”ti. Sādhū mahārāja upāyaṃ karissāmi, tumhākaṃ yattakena janapadena attho, taṃ paricchinditvā gaṇhathāti. Rājā tathā akāsi. Velāmo caturāsītiyā rājasahassānaṃ janapade vicāretvā cakkanaḍhiyaṃ are viya rañño janapadasmiṃ oropesi. Tato paṭṭhāya te rājāno āgacchantāpi gacchantāpi attano attano janapadeneva sañcaranti, amhākaṃ janapadoti vilopaṃ na karonti. Rājagāravena rañño janapadampi na pīlenti. Janapadā sannisinnā nissaddā niravā ahesuṃ. Sabbe rājāno haṭṭhatuṭṭhā “yena vo ācariya attho, taṃ amhākaṃ vadethā”ti pavārayiṃsu.

Velāmo sīsānnhāto attano antonivesane sattaratanaparipūrānaṃ gabbhānaṃ dvārāni vivarāpetvā yāva sattamā kulaparivatṭā ṭhapitaṃ dhanam oloketvā āyavayaṃ upadhāretvā “mayā sakalajambudīpaṃ khobhentena dānaṃ dātuṃ vaṭṭatī”ti rañño ārocetvā Gaṅgātīre dvādasayojanikā uddhanapantiyo kāretvā tasmim tasmim ṭhāne sappimadhuphāṇitatelatilaṇḍulādīnaṃ ṭhapanatthāya mahākoṭṭhāgārāni patiṭṭhāpetvā “ekekasmim ṭhāne ettakā ettakā janā saṃvidahatha, yaṃkiñci manussānaṃ laddhabbaṃ nāma atthi, tato ekasmimpi asati mayhaṃ āroceyyāthā”ti manusse saṃvidhāya “asukadivasato paṭṭhāya Velāmabrāhmaṇassa dānaṃ bhuñjantū”ti nagare bherim carāpetvā “dānaggaṃ pariniṭṭhitan”ti dānayuttehi ārocite saḥassagghanakaṃ vatthaṃ nivāsetvā pañcasatagghanakaṃ ekaṃsaṃ katvā sabbālaṅkārabhūsito dānavīmaṃsanatthāya phalikavaṇṇassa udakassa suvaṇṇabhiṅgāraṃ pūretvā “imasmim loke sace imaṃ dānaṃ paṭiggahetuṃ yuttarūpā dakkhiṇeyyapuggalā atthi, idaṃ udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhātu. Sace natthi, evameva tiṭṭhatū”ti saccakiriyaṃ katvā bhiṅgāraṃ adhomukhaṃ akāsi. Udakaṃ dhamakaraṇena gahitaṃ viya ahosi. Bodhisatto “suñño vata bho Jambudīpo, ekapuggalopi dakkhiṇaṃ paṭiggahetuṃ yuttarūpo natthī”ti vipphaṇṇasāraṃ akatvā “sace

dāyakassa vasenāyaṃ dakkhiṇā visujjhissati, udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhātū”ti cintesi. Phalikavaṇṇasadisaṃ udakaṃ nikkhamitvā pathaviṃ gaṇhi. “Idāni dānaṃ dassāmi”ti dānaggaṃ patvā dānaṃ oloketvā yāguvelāya yāguṃ, khajjakavelāya khajjakam, bhojanavelāya bhojanam dāpesi. Eteneva nīharena divase divase dānaṃ diyyati.

Tasmim kho pana dānagge “idaṃ nāma atthi, idaṃ nāma natthi”ti vattabbaṃ natthi. Idāni taṃ dānaṃ¹ ettakamatteneva na niṭṭhaṃ gamissatīti rattasuvaṇṇaṃ nīharāpetvā suvaṇṇapātiyo kāretvā caturāsīsivaṇṇapātisahassādīnaṃ atthāya caturāsītirājasahassānaṃ sāsanaṃ paḥiṇi. Rājāno “cirassaṃ vata mayaṃ ācariyena anuggahitā”ti sabbaṃ sampādetvā pesesuṃ. Dāne diyyamāneyeva satta vassāni satta māsā atikkantā. Atha brāhmaṇo “hiraññaṃ bhājetvā dānaṃ dassāmi”ti mahante okāse dānaṃ sajjāpesi. Sajjāpetvā caturāsīti suvaṇṇapātisahassāni ādiṃ katvā koṭito paṭṭhāya adāsi.

Tattha **rūpiyapūrānī**ti rajatataṭṭhirajataphālarajataṃsakehi² pūrāni. Pātiyo pana khuddikāti na sallakkhetabbā, ekakarīsappamaṇe bhūmibhāge catassova pātiyo ṭhapayimsu. Pātimakuḷaṃ³ navaratanam hoti, mukhavaṭṭito paṭṭhāya aṭṭharatanam, pātimukhavaṭṭiyā chayutto⁴ ājaññaratho anupariyāyati, dadamāno pātiyā bāhirantena vaggavagge paṭiggāhake ṭhapetvā paṭhamam pātiyā pakkhittam datvā pacchā sandhisandhito⁵ viyojetvā pātinti evaṃ caturāsīti pātisahassāni adāsi. **Rūpiyapāti**-ādisupi eseva nayo. Etthapi ca **suvaṇṇapūrānī**ti suvaṇṇataṭṭhisuvaṇṇaphālasuvaṇṇamāsakehi pūrāni. **Hiraññaṃpūrānī**ti sattavidharatanapūrāni. **Sovaṇṇālaṅkāraṇī**ti suvaṇṇālaṅkāraṇi. **Kaṃsūpadhāraṇānī**ti rajatamayakhīrapaṭicchakāni. Tāsaṃ pana dhenūnam siṅgāni suvaṇṇakosakapariyonaddhāni ahesuṃ, gīvāya sumanadāmaṃ piḷandhimsu, catūsu pādesu nupūrāni, piṭṭhiyaṃ varadukūlaṃ pārutaṃ, kaṇṭhe suvaṇṇaghaṇṭaṃ bandhimsu. **Vatthakoṭisahassānī**ti lokavohārato vīsativatthayugāni ekā

1. Idaṃ dānaṃ (Sī, Syā)

2. Rajatakaṭṭhirajataphālarajataṃsakehi (Sī), rajatakaṭṭhirajataphālarajataṃsakehi (Syā)

3. Pātimakuḷam (Sī), pātimakulam (Syā) 4. Saṃyutto (Syā) 5. Sandhito (Syā)

koṭi, idha pana dasa sātakāti vuttaṃ. **Khomasukhumānanti**-ādimhi khomādīsu yaṃ yaṃ sukhumaṃ, taṃ tadeva adāsi. Yāni panetāni itthidānaṃ usabhadānaṃ majjadānaṃ samajjādānanti adānasammatāni, tānipi esa “Velāmassa dānamukhe idaṃ nāma natthi”ti vacanapathaṃ pacchindituṃ parivāratthāya adāsi. **Najjomaññe vissandantī**ti nadiyo viya vissandanti.

Iminā Satthā Velāmassa dānaṃ kathetvā “gahapati etaṃ mahādānaṃ nāñño adāsi, ahaṃ adāsīṃ. Evarūpaṃ pana dānaṃ dadantopi ahaṃ paṭiggahetuṃ yuttarūpaṃ puggalaṃ nālatthaṃ, tvaṃ mādise Buddhē lokasmiṃ diṭṭhamāne dānaṃ dadamāno kasmā cintesi”ti seṭṭhissa desanaṃ vaḍḍhento **siyā kho pana teti**-ādimāha. Nanu ca yāni tadā ahesuṃ rūpavedanāsaññāsāṅkhāraviññāṇāni, tāni niruddhāni. Kasmā “ahaṃ tena samayena Velāmo brāhmaṇo”ti āhāti? Paveṇiyā avicchinnatā. Tāni hi rūpādāni nirujjhamānāni imesaṃ paccaye datvā niruddhāni aparāparaṃ avicchinnaṃ paveṇiṃ gahetvā evamāha. **Na taṃ koci dakkhiṇaṃ sodhetī**ti koci samaṇo vā brāhmaṇo vā devo vā māro vā uṭṭhāya taṃ dakkhiṇaṃ sodhetīti vattabbo nāhosi. Tañhi dakkhiṇaṃ sodhento uttamakoṭiyā Buddhō, heṭṭhimakoṭiyā Dhammasenāpatisāriputtattherasadiso sāvako sodheyya.

Diṭṭhisampannanti dassanasampannaṃ sotāpannaṃ. **Idaṃ tato mahapphalataranti** idaṃ sotāpannassa dinnadānaṃ lokiyamahājanassa sattamāsādhikāni satta saṃvaccharāni ettakaṃ hiraññasuvaṇṇaṃ pariccajantena dinnadānato mahapphalaṃ.

Yo ca sataṃ diṭṭhisampannānanti ettha ekassa sakadāgāmiṃsa vasena ekuttarasataṃ sotāpanne katvā sotāpannagaṇaṇā veditabbā. Iminā upāyena sabbavāresu heṭṭhā āgatenā anantarena satagaṇaṃ katvā puggalagaṇaṇā veditabbā.

Buddhappamukhanti ettha Sammāsambuddhaṃ saṃghattheraṃ katvā nisinno saṃgho Buddhappamukho saṃghoti veditabbo. **Cātuddisaṃ saṃghaṃ uddissāti** ettha cātuddisaṃ saṃghaṃ uddissa katavihāro nāma yattha cetiyaṃ paṭiṭṭhitaṃ hoti, dhammassavanaṃ karīyati, catūhi disāhi anudisāhi ca bhikkhū āgantvā appaṭipucchitvāyeva pāde dhovitvā kuñcikāya dvāraṃ vivaritvā senāsanaṃ

paṭijaggitvā vasitvā yathāphāsukaṃ gacchanti. So antamaso caturataniyā paṇṇasālāpi hotu, cātuddisaṃ saṃghaṃ uddissa katavihārotveva vuccati.

Saraṇaṃ gaccheyyāti ettha maggenāgataṃ anivattanasaraṇaṃ adhippetāṃ. Apare panāhu—attānaṃ niyyādetvā dinnattā saraṇagamanāṃ tato mahapphalataranti vuttaṃ. **Sikkhāpadāni**¹ **samādiyeyyāti** pañca sīlāni gaṇheyya. Sīlampi maggena āgataṃ anivattanasīlameva kathitaṃ. Apare panāhu—sabbasattānaṃ abhayadānassa dinnattā sīlaṃ tato mahapphalataranti vuttaṃ. **Gandhohanamattanti**² gandha-ūhanamattaṃ, dvīhaṅgulīhi gaṇḍapiṇḍaṃ gahetvā upasiṅghanamattaṃ. Apare pana “gaddohanamattan”ti Pāḷiṃ vatvā gāvīyā ekavāraṃ thana-añchanamattanti atthaṃ vadanti. **Mettacittanti** sabbasattānaṃ, hitānupharaṇacittaṃ. Taṃ pana appanāvaseneva gahitaṃ. **Aniccasaññanti** maggassa anantarapaccayabhāvena sikhāpattabalavavipassanaṃ.

Upamāto pana imāni dānādini puññāni evaṃ veditabbāni—sacepi hi Jambudīpaṃ bheritalasadisāṃ samatalaṃ katvā koṭito paṭṭhāya pallaṅke attharivitvā ariyapuggale nisīdāpeyya, tattha sotāpannānaṃ dasa pantiyo assu, sakadāgāmīnaṃ pañca, anāgāmīnaṃ aḍḍhateyyā, khīṇāsavānaṃ diyaḍḍhā, Paccekabuddhānaṃ ekā panti bhaveyya, Sammāsambuddho ekakova. Ettakassa janassa dinnadānato Sammāsambuddhassa dinnameva mahapphalaṃ. Itaraṃ pana—

Vihāradānaṃ paṇipāto³, sikkhā mettāya bhāvanā.

Khayato sammasantassa, kalaṃ nāgghati soḷasīṃ.

Teneva Bhagavā parinibbānasamaye “dhammānudhammappaṭipatti anuttarā pūjā”ti⁴ āha. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sīhanādavaggo dutiyo.

1. Sikkhāpadaṃ (Sī, Syā)

2. Gaddūhanamattanti (Sī, Ma 3. 167 piṭṭhe ca)

3. Paṇipātaṃ (Sī), piṇḍapāto (Syā)

4. Dī 2. 114 piṭṭhe Mahāparinibbānasutte.

3. Sattāvāsavagga

1. Tiṭhānasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **Uttarakurukāti** Uttarakuruvāsino.

Adhiggaṇhantīti adhibhavanti, adhikā visiṭṭhā jeṭṭhakā honti. **Amamāti** nittañhā. Aṭṭhakathāyaṃ pana niddukkhāti vuttaṃ. **Apariggahāti** “idaṃ mayhan”ti pariggaharahitā. **Niyatāyukāti** tesañhi nibaddhaṃ āyu vassasahassameva, gatipi nibaddhā, tato cavitvā saggeyeva nibbattanti. **Satimantoti** devatānañhi ekantasukhitāya sati thirā na hoti, nerayikānaṃ ekantadukkhitāya. Imesaṃ pana vokiṇṇasukhadukkhattā sati thirā hoti. **Idha brahmacariyavāsoti** Jambudīpe Buddhapaccekabuddhānaṃ uppajjanato aṭṭhaṅgikamaggabrahmacariyavāsopi idheva hoti.

2. Assakhaḷuṅkasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **javasampannoti** padajavena sampanno. **Na vaṇṇasampannoti** na sarīravaṇṇena sampanno. Purisakhaḷuṅkesu **javasampannoti** ñāṇajavena sampanno. **Na vaṇṇasampannoti** na guṇavaṇṇena sampanno. Sesam Pālinayeneva veditabbaṃ. Yañhettha vattabbaṃ siyā, taṃ Tikanipātavaṇṇanāyaṃ vuttameva.

3. Taṇhāmūlakasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **taṇhaṃ paṭiccāti** dve taṇhā esanataṇhā esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkupathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṃ esanataṇhā nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā, ayaṃ esitataṇhā nāma. Idha pana esanataṇhā daṭṭhabbā. **Pariyesanāti** rūpādi-ārammaṇapariyesanā. Sā hi esanataṇhāya sati hoti. **Lābhoti** rūpādi-ārammaṇapaṭilābho. So hi pariyesanāya sati hoti.

Vinicchayo pana ñāṇataṇhādiṭṭhivitakkavasena catubbidho. Tattha “sukhavinicchayaṃ jaññā, sukhavinicchayaṃ ñatvā ajjhattaṃ sukhamanuyuñjeyyā”¹ti¹ ayaṃ

1. Ma 3. 273 piṭṭhe.

ñāṇavinicchayo. “Vinicchayāti dve vinicchayā taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā”¹ evaṃ āgatāni aṭṭhasatataṇhāvicarītāni taṇhāvinicchayo. Dvāsattḥi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. “Chando kho Devānaminda vitakkanidāno”² ti imasmim̐ pana sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābham̐ labhitvā hi iṭṭhāniṭṭham̐ sundarāsundaram̐ vitakkeneva vinicchinati “ettakam̐ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakam̐ saddārammaṇatthāya, ettakam̐ mayham̐ bhavissati, ettakam̐ parassa, ettakam̐ paribhuñjissāmi, ettakam̐ nidahissāmi”³ ti. Tena vuttam̐ **lābham̐ paṭicca vinicchayoti**.

Chandarāgoti evaṃ akusalavitakkena vitakkite vatthusmim̐ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati. Idañhi idha chandoti dubbalarāgassādhivacanam̐. **Ajjhosānanti** aham̐ mamanti balavasanniṭṭhānam̐. **Pariggahoti** taṇhādiṭṭhivasena pariggahakaraṇam̐. **Macchariyanti** parehi sādhāraṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanattham̐ vadanti “idaṃ acchariyam̐ mayhameva hotu, mā aññassa acchariyam̐ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī”⁴ ti. **Ārakkhoti**⁵ dvārapidahanamañjūsāgopanādivasena suṭṭhu rakkhanam̐. Adhikarotīti **adhikaraṇam̐**, kāraṇassetam̐ nāmaṃ. **Ārakkhādhikaraṇanti** bhāvanapumsakam̐, ārakkhāhetūti attho. **Daṇḍādānādīsu** paranisedhanattham̐⁴ daṇḍassa ādānam̐ **daṇḍādānam̐**. Ekato dhārādino satthassa ādānam̐ Satthā **dānam̐**. **Kalahoti** kāyakalahopi vācākalahopi. Purimo **viggaho**, pacchimo **vivādo**⁵. Tuvantuvanti agāravavasena **tuvaṃtuvaṃvacanam̐**.

4. Sattāvāsasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **sattāvāsā**ti sattānam̐ āvāsā, vasanaṭṭhānānīti attho. Tattha suddhāvāsāpi sattāvāsova, asabbakālikattā pana na gahitā. Suddhāvāsā hi Buddhānam̐ khandhāvāraṭṭhānasadisā, asaṅkheyyakappe Buddhesu anibbattesu taṃ ṭhānam̐ suññam̐ hoti. Iti asabbakālikattā na gahitā. Sesamettha viññāṇaṭṭhitīsu vuttanayeneva veditabban̐.

1. Khu 7. 205 piṭṭhe Mahānidāse.

2. Dī 2. 221 piṭṭhe.

3. Ārakkhāti (Sī, Syā)

4. Paṭisedhanattham̐ (Sī)

5. Dī-Ṭṭha 2. 90 piṭṭhepi passitabban̐.

5. Paññāsuttavaṇṇanā

25. Pañcame **yatoti** yasmim kāle. **Suparicitaṃ hotīti** suṭṭhu upacitaṃ suvaḍḍhitaṃ hoti. **Kallaṃ vacanāyāti** yuttaṃ vattum. **Vītarāganti** vigatārāgaṃ. **Asarāgadhammanti** na sarajjanasabhāvaṃ¹. **Anāvattidhammanti** anāvattanasabhāvaṃ anibbattārahaṃ, appaṭṭisandhikabhāveneveva nirujjhanasabhāvanti attho. Imasmim sutte khīṇāsavova kathito.

6. Silāyūpasuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **Candikāputtoti** mātu nāmavasena paññāto Candikāputtatthero. **Cetasā citaṃ hotīti** cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo cito vaḍḍhito hoti. **Cetasā cittaṃ suparicitanti** cittavārapariyāyena cittavārapariyāyo uparūpari sucito suvaḍḍhito hoti. **Nevassa cittaṃ pariyādiyantīti** tāni ārammaṇāni tassa khīṇāsavassa cittuppādaṃ gahetvā khepetvā ṭhātum na sakkonti. **Amissīkatanti** tāni ārammaṇāni anallīnattā tehi amissīkataṃ. **Āneñjappattanti** aniñjanabhāvaṃ nipphandanabhāvaṃ pattanti.

Silāyūpoti silāthambho. **Soḷasakukkukoti** dīghato soḷasahattho. **Heṭṭhānemaṅgamāti** āvāṭassa heṭṭhāgatā. **Upari nemassāti** upari āvāṭassa. **Sunikhātattāti** ayamusalehi koṭṭetvā koṭṭetvā suṭṭhu nikhātattā. **Evameva khoti** ettha silāyūpo viya khīṇāsavo daṭṭhabbo, mahāvātā viya chasu dvāresu uppajjanakā kilesā, catūhi disāhi āgantvā vātānaṃ silāyūpaṃ cāletum asamatthabhāvo viya chasu dvāresu uppajjanakakilesānaṃ khīṇāsavassa cittaṃ cāletum asamatthabhāvo veditabbo. Imasmimpi sutte khīṇāsavova kathito.

7-8. Verasuttadvayavaṇṇanā

27-28. Sattame **bhayaṃ veraṃ pasavatīti** cittutrāsabhayañca puggalaverañca paṭilabhati. **Cetasikanti** cittaṇissitaṃ. **Dukkhaṃ** kāyavatthukaṃ.

1. Asārāgadhammanti na samrajjanasabhāvaṃ (Sī), asārāgadhammanti na rāgena sārājjanasabhāvaṃ (Syā)

Domanassanti paṭighasampayuttadukkhaṃ. Imasmiṃ sutte sotāpattimaggo kathito. Aṭṭhamāṃ bhikkhusaṃghassa kathitaṃ, imasmiṃ pana sotāpannova kathitoti vuttaṃ.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

29. Navame **āghātavatthūnīti** āghātakāraṇāni. **Āghātaṃ** bandhatīti kopam bandhati uppādeti.

10-11. Āghātaṭṭhavinayasuttādivaṇṇanā

30-31. Dasame **āghātaṭṭhavinayāti** āghātassa ṭṭhavinayakāraṇāni. **Tam kutettha labbhāti** “taṃ anattacaraṇaṃ mā ahoṣī”ti etasmiṃ puggale kuto labbhā, kena kāraṇena sakkā laddhuṃ, “paro nāma parassa attano cittaruciyaṃ anattamaṃ karotī”ti evaṃ cintetvā āghātaṃ ṭṭhavineti. Atha vā sacāhaṃ kopam kareyyam, taṃ kopakaraṇaṃ ettha puggale kuto labbhā, kena kāraṇena laddhabbanti attho. Kuto lābhātīpi pāṭho. Sacāhaṃ ettha kopam kareyyam, tasmim me kopakaraṇe kuto lābhā, lābhā nāma ke siyunti attho. Imasmiṃ ca atthe **tanti** nipātamattameva hoti. Ekādasame **anupubbanirodhāti** anupaṭipāṭinirodhā. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sattāvāsavaggo tatiyo.

4. Mahāvagga

1-2. Anupubbavīhārasuttādivaṇṇanā

32-33. Catutthassa paṭhame **anupubbavīhārāti** anupaṭipāṭiyā samāpajjitabbavīhārā. Dutīye **yattha kāmā nirujjhantīti** yasmiṃ ṭhāne kāmā vūpasammanti. **Nirodhetvāti** appaṭivatte katvā. **Nicchātāti** taṇhādīṭṭhicchātānaṃ abhāvena nicchātā. **Nibbutāti** attaparitāpanakilesānaṃ abhāvena nibbutā. **Tiṇṇāti** kāmato tiṇṇā. **Pāraṃgatāti** kāme pāraṃ gatā. **Tadaṅgena** tena jhānaṅgena. **Ettha kāmā nirujjhantīti** ettha

paṭhamajjhāne kāmā nirujjhanti. **Te cāti** ye paṭhamajjhānaṃ samāpajjanti, te kāme nirodhetvā nirodhetvā viharanti nāma. **Pañjalikoti** paggahita-añjaliko hutvā. **Payirupāseyyāti** upaṭṭhāpeyya. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

3. Nibbānasukhasuttavaṇṇanā

34. Tatiye **Udāyīti** Lāḷudāyitthero. **Etadeva khvetthāti** etadeva kho ettha. **Kāmasahagatāti** kāmanissitā. **Samudācarantīti** manodvāre sañcaranti. **Ābādhāyāti** ābādhanāya piḷanāya. **Pariyāyenāti** kāraṇena. Evaṃ sabbavāresu attho veditabbo. Imasmiṃ sutte avedayasukhaṃ nāma kathitaṃ.

4. Gāvī-upamāsuttavaṇṇanā

35. Catutthe **pabbateyyāti** pabbatacārini. **Na suppatiṭṭhitaṃ patiṭṭhāpetvāti** yathā suppatiṭṭhitaṃ hoti, evaṃ na patiṭṭhāpetvā. **Taṃ nimittanti** taṃ paṭhamajjhānasaṅkhātāṃ nimittaṃ. **Na svādhiṭṭhitaṃ adhiṭṭhātīti** yathā suṭṭhu adhiṭṭhitaṃ hoti, na evaṃ adhiṭṭhāti. **Anabhihiṃsamānoti** apothento aviheṭhento. **Mudu cittaṃ hoti kammaññanti** yathā vipassanācittaṃ lokuttaramaggakkhaṇe mudu kammakkhamāṃ kammayoggaṃ hoti, evamassa abhiññāpādakaṃ catutthajjhānacittaṃ mudu hoti kammaññaṃ. **Appamāṇo samādhīti** catubrahmavihārasamādhipi maggaphalasamādhipi appamāṇo samādhī nāma, idha pana “appamāṇaṃ appamāṇārammaṇaṃ”ti iminā pariyāyena suppaguṇasamādhī appamāṇasamādhīti daṭṭhabbo. **So appamāṇena samādhinā subhāvitenāti** imasmiṃ ṭhāne ayaṃ bhikkhu vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ patto. Idāni khīṇāsavassa abhiññāpaṭipāṭiṃ dassento **yassa yassa cāti**-ādimāha.

5. Jhānasuttavaṇṇanā

36. Pañcame **āsavānaṃ khayanti** arahattaṃ. **Yadeva tattha hoti rūpagatanti** tasmiṃ paṭhamajjhānakkhaṇe vatthuvāsena vā cittasamuṭṭhānikādivāsena vā yaṃ rūpaṃ nāma pavattati. **Vedanāgatādīni** sampayuttavedanādīnaṃ vāsena

veditabbāni. **Te dhammeti** te rūpādayo pañcakkhandhadhamme. **Aniccatoti-** ādīsu hutvā abhāvākārena **aniccato**, paṭipīlanākārena **dukkhato**, ruḷḷanākārena **rogato**, antodussanaṭṭhena¹ **gaṇḍato**, anupaviṭṭhaṭṭhena anukantanaṭṭhena ca **sallato**, dukkhaṭṭhena² **aghato**, ābādhanaṭṭhena **ābādhato**, asakaṭṭhena **parato**, palujjanaṭṭhena **palokato**, assāmikaṭṭhena **suññato**, avasavattanaṭṭhena **anattato**. **Samanupassatīti** balavavipassanāpaññāya passati.

Tehi dhammehīti tehi pañcakkhandhadhammehi. **Paṭivāpetīti** nibbānavasena nivatteti. **Amatāya dhātuyāti** nibbānadhātuyā. **Cittaṃ upasamharatīti** ñāṇena ānisaṃsaṃ disvā otāreti. **Santanti** paccanīkasantaṭṭhāya santaṃ. **Pañītanti** atappakaṃ. **So tattha ṭhito āsavānaṃ khayam pāpuṇātīti** so tasmim paṭhamajjhāne ṭhito taṃ balavavipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ pāpuṇāti. Aparo nayo—**so tehi dhammehīti** yasmā aniccatoti-ādīsu aniccato palokatoti dvīhi padehi aniccalakkhaṇaṃ kathitaṃ, dukkhatoti-ādīhi chahi dukkhalakkhaṇaṃ, parato, suññato, anattatoti tihi anattalakkhaṇaṃ. Tasmā so tehi evaṃ tilakkhaṇaṃ āropetvā diṭṭhehi antosamāpattiyaṃ pañcakkhandhadhammehi. **Cittaṃ paṭivāpetīti**³ cittaṃ paṭisaṃharati moceti apaneti. **Upasamharatīti** vipassanācittaṃ tāva savanavasena thutivasena pariyaṭṭivasena paññattivasena ca santaṃ nibbānanti evaṃ asaṅkhatāya amatāya dhātuyā upasamharati, maggacittaṃ nibbānaṃ ārammaṇakaraṇavaseneva “etaṃ santaṃ etaṃ pañītan”ti na evaṃ vadati, iminā pañākārena taṃ paṭivijjhanto tattha cittaṃ upasamharatīti attho.

So tattha ṭhitoti tassā tilakkhaṇārammaṇāya vipassanāya ṭhito. **Āsavānaṃ khayam pāpuṇātīti** anukkamena cattāro magge bhāvetvā arahattaṃ pāpuṇāti. **Teneva dhammarāgenāti** samathavipassanādhhamme chandarāgena. **Dhammanandiyāti** tasseva vevacanaṃ. Samathavipassanāsu hi sabbaso chandarāgaṃ pariyādātum sakkonto arahattaṃ pāpuṇāti, asakkonto anāgāmī hoti.

1. Antodosaṭṭhena (Saṃ-Ṭṭha 2. 305 piṭṭhe)

2. Dukkhamatṭhena (Sī, Syā)

3. Paṭivāretīti (Sī), paṭiṭṭhāpetīti (Syā)

Tiṇapurisarūpake vāti¹ tiṇapotthakarūpe vā. Dūre kaṇḍe pātetīti **dūrepāti**. Avirādhitam vijjhatīti **akkhaṇavedhī**. **Yadeva tattha hoti vedanāgatanti** idha rūpaṃ na gahitaṃ. Kasmā? Samatikkantattā. Ayañhi heṭṭhā rūpāvacarajjhānaṃ samāpajjitvā rūpaṃ atikkamitvā arūpāvacarasamāpattiṃ samāpannoti samathavaśenāpi anena² rūpaṃ samatikkantaṃ, heṭṭhā rūpaṃ sammāsītva taṃ atikkamma idāni arūpaṃ sammāsītīti vipassanāvasenāpi anena rūpaṃ atikkantaṃ. Āruppe pana sabbasopi rūpaṃ natthīti taṃ sandhāyapi rūpaṃ na gahitaṃ. Atha nevasaññānāsaññāyatanaṃ kasmā na gahitanti? Sukhumattā. Tasmiñhi cattāropi arūpakkhandaṃ sukhumā na sammasanūpagā. Tenevāha “iti kho bhikkhave yāvatā saññāsamāpatti tāvatā aññāpaṭivedho”ti. Idaṃ vuttaṃ hoti—yāvatā sacittakasamāpatti nāma atthi, tāvatā oḷārike dhamme sammāsato aññāpaṭivedho hoti, arahattaṃ sampajjati. Nevasaññānāsaññāyatanaṃ pana sukhumattā saññāsamāpattīti na vuccati. **Jhāyīheteti** jhāyīhi jhānābhiratehi etāni. **Vuṭṭhahitvāti** tato samāpattito vuṭṭhāya. **Samakkhātabbānīti** sammā akkhātabbāni, “santāni paṇṭitāni”ti evaṃ kevalaṃ ācikkhitabbāni thometabbāni vaṇṇetabbānīti.

6. Ānandasuttavaṇṇanā

37. Chaṭṭhe **sambādheti** pañcakāmaguṇasambādhe. **Okāsādhigamoti** okāsassa adhigamo. **Sattānaṃ visuddhiyāti** sattānaṃ visuddhiṃ pāpanatthāya. **Samatikkamāyāti** samatikkamanatthāya. **Atthaṅgamāyāti** atthaṃ gamanatthāya. **Ñāyassa adhigamāyāti** sahavipassanakassa maggassa adhigamanatthāya. **Nibbānassa sacchikiriyāyāti** apaccayanibbānassa paccakkhakaraṇatthāya. **Tadeva nāma cakkhuṃ bhavissatīti** taññeva pasādacakkhu asambhinnaṃ bhavissati. **Te rūpāti** tadeva rūpārammaṇaṃ āpāthaṃ āgamissati. **Tañcāyatanaṃ no paṭisaṃvedissatīti** tañca rūpāyatanaṃ na jānissati. Sesesupi eseṇa nayo.

Udāyīti Kāḷudāyitthero. **Saññīmeva nu khoti** sacittakoyeva nu kho. **Makāro** padasandhimattaṃ. **Kim saññīti** katarasaññāya saññī hutvā.

1. Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka)

2. Tena (Sī), nena (Ka)

sabbaso rūpasāññānanti idaṃ kasmā gaṇhi, kiṃ paṭhamajjhānādisamaṅgino rūpādipaṭisaṃvedanā hotīti? Na hoti, yāva pana kasiṇarūpaṃ ārammaṇaṃ hoti, tāva rūpaṃ samatikkantaṃ nāma na hoti. Asamatikkantattā¹ paccayo bhavituṃ sakkhissati. Samatikkantattā pana taṃ² natthi nāma hoti, natthitāya paccayo bhavituṃ na sakkotīti dassetuṃ idameva gaṇhi.

Jaṭilavāsikāti Jaṭilanagaravāsini. **Na cābhinatoti**-ādīsu rāgavasena na **abhinato**, dosavasena na **apanato**. Na sasaṅkhārena sappayogena kilese niggaṇhitvā vāretvā ṭhito, kilesānaṃ pana chinnante uppannoti **na sasaṅkhāraniggayhavāritagato**³. **Vimuttattā** ṭhitoti kilesehi vimuttattāyeva ṭhito. **Ṭhitattā santusitoti** ṭhitattāyeva santuṭṭho nāma jāto. **Santusitattā no paritassatīti** santuṭṭhattāyeva paritāsaṃ nāpajjati. **Ayaṃ bhante Ānanda samādhi kiṃ phaloti** iminā ayaṃ therī tālaphalaññeva gahetvā “idaṃ phalaṃ kiṃ phalaṃ nāmā”ti pucchamānā viya arahattaphalasamādhim gahetvā “ayaṃ bhante Ānanda samādhi kiṃ phalo vutto Bhagavatā”ti pucchati. **Aññāphalo vuttoti** aññā vuccati arahattaṃ, arahattaphalasamādhi nāmeso vutto Bhagavatāti attho. **Evamaññāpīti** imāya arahattaphalasaññāya saññāpi tadāyatanam no paṭisaṃvedetīti evaṃ imasmim sutte arahattaphalasamādhi kathitoti.

7. Lokāyatikasuttavaṇṇanā

38. Sattame **lokāyatikāti** lokāyatavādakā⁴. **Satatanti** sadā. **Samitanti** nirantaram. **Tiṭṭhatetanti** tiṭṭhatu etaṃ, mā etaṃ paṭṭhapetha, ko vo etena attho. **Dhammaṃ vo brāhmaṇā desessāmīti** ahaṃ vo catusaccadhammaṃ desessāmi.

Dalhadhammāti dalhadhanuṃ gahetvā ṭhito. **Dhanuggahoti** issāso. Dalhadhanu nāma dvisahassathāmaṃ vuccati. Dvisahassathāmaṃ nāma yassa āropitassa

1. Taṃ asamatikkantatāya (Sī, Syā)

2. Asamatikkantattā pana taṃca (Syā)

3. Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī, Syā)

4. Lokāyatapāṭhakā (Sī, Syā)

jiyābaddho lohasīsādīnaṃ bhāro daṇḍe gaheṭvā yāva kaṇḍappamāṇā¹ ukkhittassa pathavito muccati. **Sikkhitoti** dasa dvādasa vassāni ācariyakule uggahitasippo. **Katahatthoti** eko sippameva uggaṇhāti, katahattho na hoti ayaṃ pana katahattho ciṇṇavasibhāvo. **Katūpāsanoti** rājakulādīsu dassitasippo. **Lahukena asanenāti** anto susiraṃ katvā tulādīhi pūretvā katalakkhaparikkammaṃ sallahukakaṇḍena. Evaṃkatañhi eka-usabhagāmī dve usabhānipi gacchati -pa- aṭṭhusabhagāmī soḷasa usabhānipi gacchati. **Appakasirenāti** niddukkheṇa. **Atipāteyyāti** atikkameyya. Idaṃ vuttaṃ hoti—yathā so dhanuggaho taṃ vidatthacaturaṅgulaṃ chāyaṃ sīghameva atikkāmeti, evaṃ sakalacakkavāḷaṃ sīghaṃ sīghaṃ atikkamanasamatthēna javena samannāgato. **Sandhāvanikāyāti** padasā dhāvanena. **Evaṃāhaṃsūti** evaṃ vadanti.

8. Devāsurasaṅgāmasuttavaṇṇanā

39. Aṭṭhame samupabyūḷho ahoṣīti paccupaṭṭhito ahoṣi.

Saṅgāmeyyāmāti saṅgāmaṃ kareyyāma yujjheyyāma. **Apayimsuevāti**² palāyimsueva. **Uttarenābhimukhāti** uttarāmukhā hutvā. **Abhiyantevāti** anubandhantiyeva. **Bhīruttānagatenāti** bhīruttānaṃ bhayanivāraṇaṃ paṭiṭṭhānaṃ gatena³. **Akaraṇīyāti** yuddhena kiñci akattabbā. Kasmā pana nesaṃ saṅgāmo hotīti? Asurā hi pubbe Tāvatisavāsino, te cittaṭṭaliyā pupphanakāle dibbapāricchattakapupphaṃ anussaranti. Tato uppannakodho “gaṇhatha deve”ti sammukhasammukhaṭṭhānēna Sineruṃ abhiruhanti, devāpi nikkhamanti. Tesāṃ gopālakadārakānaṃ aññamaññaṃ daṇḍekehi paharaṇasadisāṃ yuddhaṃ hoti. Sakko devarājā heṭṭhā pañcasu ṭhānesu ārakkhaṃ ṭhapetvā upari devapuraṃ parivāretvā attasadisā vajirahatthā paṭimā ṭhapāpesi. Asurā heṭṭhā pañca ṭhānāni paṭibāhitvā abhiruḷhā indapaṭimāyo disvā nivattitvā asurapurameva gacchanti.

Dakkhiṇenābhimukhāti dakkhiṇāmukhā hutvā. **Apadaṃ vadhivāti** nippadaṃ niravasesaṃ vadhivā. **Adassanaṃ gatoti** māropi vaṭṭapādakaṃ katvā

1. Kaṇṭhappamāṇā (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 1. 357; Saṃ-Ṭṭha 2. 207 piṭṭhesupi passitabbari.

2. Apayamsuevāti (Sī)

3. Bhayanivāraṇaṃ paṭiṭṭhānagatena (Ka)

rūpāvacaracatutthajjhānaṃ samāpannassa cittaṃ jānāti, tadeva vipassanāpāḍakaṃ katvā samāpannassa cittaṃ jānāti. Arūpāvacarasamāpatti pana vaṭṭapādā vā hotu vipassanāpādā vā, taṃ samāpannassa māro cittaṃ na jānāti. Tena vuttaṃ adassanaṃ gato pāpimato”ti.

9. Nāgasuttavaṇṇanā

40. Navame **āraññakassāti** araññavāsino. **Gocarapasutassāti** gocaraggahaṇatthāya gacchantassa. **Hatthikalabhāti** mahantā mahantā nāgā. **Hatthicchāpāti** taruṇapotakā. **Obhaggobhagganti** nāmetvā nāmetvā ṭhapitaṃ. **Ogāhaṃ otiṇṇassāti** ogāhitabbattā ogāhanti laddhanāmaṃ udakatitthaṃ otiṇṇassa. **Ogāhā uttiṇṇassāti** udakatitthato uttiṇṇassa. **Vūpakatṭhoti** vūpakatṭho hutvā. Idāni yasmā Dasabalassa hatthināgena kiccaṃ natthi, sāsane pana taṃsarikkhakaṃ puggalaṃ dassetuṃ idamāhaṭaṃ, tasmā taṃ puggalaṃ dassento **evameva khoti**-ādimāha.

10. Tapussasuttavaṇṇanā

41. Dasame **Mallesūti** Mallaraṭṭhe. **Idheva tāva tvaṃ Ānanda hohīti** idha Bhagavā “Tapussagahapatino idha ṭhitena Ānandena saddhiṃ kathāsallāpo bhavissati, tatonidānaṃ ahaṃ mahantaṃ dhammapariyāyaṃ desessāmī”ti ṇatvā āha. **Upasaṅkamīti** so kira bhuttaṭātarāso “Dasabalassa upaṭṭhānaṃ gamissāmī”ti nikkhanto dūratova therāṃ disvā yenāyasmā Ānando tenupasaṅkami. **Papāto viya khāyati, yadidaṃ nekkhammanti** yaṃ idaṃ pabbajjāsāṅkhātāṃ nekkhammaṃ, taṃ amhākaṃ mahāpapāto viya ogāhitvā upaṭṭhāti. **Nekkhamme cittaṃ pakkhandatīti** pabbajjāya cittaṃ ārammaṇavasena pakkhandati, tadeva ārammaṇaṃ katvā **pasīdati**, tadeva **patiṭṭhāti**, paccanīkakammehi ca **vimuccati**. ‘**Etaṃ santan’**ti passatoti etaṃ nekkhammaṃ santaṃ vigatadarathapariḷāhanti evaṃ passantānaṃ bhikkhūnaṃ. **Bahunā janena visabhāgoti** tayidaṃ bahunā mahājanena saddhiṃ bhikkhūnaṃ visabhāgaṃ, asadisanti attho.

Kathāpābhatanti kathāmūlaṃ. **Tassa mayhaṃ Ānanda nekkhamme cittaṃ na pakkhandatīti** tassa evaṃ vitakkentassāpi mayhaṃ pabbajjāya cittaṃ na otarati.

“**Etaṃ santan**”ti passatoti “sādhu nekkhamman”ti parivitakkanavasena
 “etaṃ nekkhammaṃ santan”ti passantassapi. **Anāsevitoti** na āsevito na
 phassito na sacchikato. **Adhigammāti** adhigantvā patvā sacchikatvā.
Tamāseveyyanti taṃ ānisaṃsaṃ seveyyaṃ bhajeyyaṃ. **Yaṃ meti** yena
 kāraṇena mayhaṃ. **Adhigammāti** adhigantvā¹. **Svāssa me hoti ābādhoti** so
 mayhaṃ ābādhanatthēna ābādhō hoti. **Avitakke cittaṃ na pakkhandatīti**
 avitakkavicāre dutiyajjhāne ārammaṇavasena cittaṃ na pakkhandati.
Vitakkesūti vitakkavicāresu. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo catuttho.

5. Sāmaññavagga

1. Sambādhasuttavaṇṇanā

42. Pañcamassa paṭhame **Udāyīti** Kāḷudāyitthero. **Avidvāti** aññāsi.
Bhūrimedhasoti mahāpañño. **Yo jhānamabujjhīti** yo jhānaṃ abujjhi.
Paṭilīnanisabhoti ekībhāvavasena paṭilīno ceva uttamatthēna ca nisabho.
Munīti Buddhamuni. **Pariyāyenāti** ekena kāraṇena. Kāmasambādhasa hi
 abhāvamatteneva² paṭhamajjhānaṃ okāsādhigamo nāma, na sabbathā
 sabbaṃ. **Tatrāpatthi sambādhoti** tasmimpi paṭhamajjhāne sambādhō
 paṭipīḷanaṃ atthiyeva. Tatrāpitthītipi³ pāṭho. **Kiñca tattha sambādhoti**
 tasmim̐ pana jhāne kiṃ sambādhō nāma. **Ayamettha sambādhoti** ayaṃ
 vitakkavicārānaṃ aniruddhabhāvo sambādhō sampīḷā nāma. Iminā upāyena
 sabbavāresu attho veditabbo. **Nippariyāyenāti** na ekena kāraṇena, atha kho
 āsavakkhayo nāma sabbasambādhānaṃ pahīnattā sabbena sabbaṃ
 okāsādhigamo nāmāti.

1. Adhigaminti adhigaṇhiṃ (Sī), adhigammāti adhigacchi (Syā)

2. Ābhogamatteneva (Ka)

3. Tattha patthītipi (Sī, Syā)

2. Kāyasakkhisuttavaṇṇanā

43. Dutiye **yathā yathā ca tadāyatananti** yena yena kāraṇena yena yenākāreṇa taṃ paṭhamajjhānasāṅkhātāṃ āyatanāṃ hoti. **Tathā tathā naṃ kāyena phusitvā viharatīti** tena tena kāraṇena tena tenākāreṇa taṃ samāpattiṃ sahaajātanāmakāyena phusitvā viharati, samāpajjatīti attho. **Kāyasakkhi vutto Bhagavatā pariyāyenāti** yasmā tena nāmakāyena paṭhamajjhānaṃ sacchikataṃ, tasmā iminā pariyāyena¹ kāyasakkhi vutto. **Nippariyāyenāti** yattakaṃ kāyena sacchikātabbāṃ, sabbassa katattā ayaṃnippariyāyena kāyasakkhi nāma.

3. Paññāvimuttasuttavaṇṇanā

44. Tatiye **paññāya ca naṃ pajānātīti** taṃ paṭhamajjhānavipassanāpaññāya jānāti. Idhāpi pariyāyanippariyāyā purimanayeneva veditabbā. Yathā ca idha, evaṃ ito paresupi.

4. Ubhatobhāgavimuttasuttavaṇṇanā

45. Catutthaṃ ubhayena veditabbāṃ. Ettha ca **ubhatobhāgavimuttoti** ubhatobhāgehi samathavipassanānaṃ paccanīkakilesehi vimutto. Pariyosāne pana samāpattiyā rūpakāyato, ariyamaggena nāmakāyato vimuttoyeva ubhatobhāgavimuttoti veditabbo.

5-10. Sandiṭṭhikadhammasuttādivaṇṇanā

46-51. Pañcamādīsū **sandiṭṭhikoti** sayāṃ passitabbako. **Nibbānanti** kilesanibbānaṃ. **Parinibbānanti** tasseva vevacanaṃ. **Tadaṅganibbānanti** paṭhamajjhānādinā tena tena aṅgena nibbānaṃ. **Diṭṭhadhammanibbānani** imasmim yeva attabhāve nibbānaṃ. Sesāṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sāmaññavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

2. Dutiyapaṇṇāsakavaṇṇanā

52. Ito paresu **khemanti** nirupaddavaṃ. **Khemappattoti** khemabhāvaṃ patto. **Sikkhādubbalyānī**ti sikkhāya dubbalabhāvakāraṇāni¹. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Navakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Dubbalabhāvakāraṇāni (Sī, Syā)

Dasakanipāta

1. Paṭhamapaṇṇāsaka

1. Ānisaṃsavagga

1. Kimatthiyasuttavaṇṇanā

1. Dasakanipātassa paṭhame **kusalāni sīlānī**ti anavajjasīlāni.
Amaṅkubhāvassa avippaṭisārassa atthāya saṃvattantīti **avippaṭisāratthāni**.
Sova nesaṃ ānisaṃsoti **avippaṭisārānisaṃsāni**.
Yathābhūtañāṇadassanatthoti-ādīsu **yathābhūtañāṇadassanaṃ** nāma
taruṇavipassanā, **nibbidā** nāma balavavipassanā, **virāgo** nāma maggo,
vimutti nāma arahattaphalaṃ, **ñāṇadassanaṃ** nāma paccavekkhaṇañāṇaṃ.
Aggāya parentīti arahattatthāya gacchanti¹.

2. Cetanākaraṇīyasuttavaṇṇanā

2. Dutiye **na cetanāya karaṇīyanti** na cetetvā kappetvā pakappetvā
kātabbaṃ. **Dhammatā esāti** dhammasabhāvo eso, kāraṇaniyamo ayaṃ.
Abhisandentīti pavattenti. **Paripūrentīti** paripuṇṇaṃ karonti. **Apārā pāraṃ**
gamanāyāti orimatīrabhūtā tebhūmakavaṭṭā nibbānapāraṃ gamanatthāya.

3-5. Upanisasuttattayavaṇṇanā

3-5. Tatiye **hatūpanisoti** hatakāraṇo. Catutthapañcomesu dvīhi therehi
kathitabhāvova viseso.

6. Samādhisuttavaṇṇanā

6. Chaṭṭhe **neva pathaviyaṃ pathavisaññī assāti** pathaviṃ ārammaṇaṃ
katvā pathavīti evaṃ uppannāya saññāya saññī na bhaveyya. **Āpādisupi**

1. Arahattāya pūrentīti arahattatthāya gacchanti (Syā)

eseva nayo. **Na idhaloketi** idhaloke
 uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya. **Na paraloketi**
 paraloke uppajjanakacatukkapañcakajjhānasaññāya na saññī bhaveyya.
Saññī ca pana assāti atha ca panassa samāpatti savitakkasamāpattiyeva
 assāti vuccati. **Etam santam etam pañṭanti** santam santanti appetvā
 nisinnassa divasampi cittuppādo “santam santan”teva pavattati, pañṭitam
 pañṭanti appetvā nisinnassa divasampicittuppādo “pañṭitam pañṭan”teva
 pavattati. **yadidaṃ sabbasaṅkhārasamatho**ti nibbānaṃ nibbānanti appetvā
 nisinnassa divasampi cittuppādo “nibbānaṃ nibbānan”teva pavattatīti
 sabbampetaṃ phalasamāpattisamādhim sandhāya vuttaṃ.

7. Sāriputtasuttavaṇṇanā

7. Sattame **saññī ca panāhaṃ āvuso tasmim samaye ahosinti** āvuso
 tasmim samaye ahaṃ “bhavanirodho nibbānan”ti imāya
 phalasamāpattisaññāya saññī ahosiṃ. Sacittakā me sā samāpatti ahosīti
 paccavekkhaṇā kathitā.

8. Jhānasuttavaṇṇanā

8. Aṭṭhame **samantapāsādikoti** pasādāvahānaṃyeva kāyakammādīnaṃ
 sabbhāvato samantato pāsādikoti. **Sabbākārāparipūro**ti sabbehi kārāṇehi
 paripuṇṇo.

9. Santavimokkhasuttavaṇṇanā

9. Navame **santāti** ārammaṇasantatāyapi aṅgasantatāyapi santā.
Vimokkhāti paccanīkadhammehi vimuttattā ārammaṇe ca
 nirāsaṅgabhāvena¹ suṭṭhu muttattā evaṃladdhanāmā. **Atikkamma rūpeti**
 rūpajjhānāni atikkamitvā pavattā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Ānisaṃsavaggo paṭhamo.

1. Nirāsaṅgabhāvena (Syā, Ka)

2. Nāthavagga

1. Senāsanasuttavaṇṇanā

11. Dutiyassa paṭhame **pañcaṅgasamannāgatoti** pañcahi guṇaṅgehi samannāgato. **Nātidūram hoti nāccāsannanti** yañhi atidūre hoti, piṇḍāya caritvā tattha gacchantassa kāyacittadaratho hoti, tato anuppannam vā samādhim uppadetum uppannam vā thiram katum na sakkoti. Accāsannam bahujanākiṇṇam hoti. Cattālīsa-usabhamatte pana padese vasatam dūrāsannadosavimuttam ca¹ gamanāgamanasampannam nāma hoti. **Divā appākiṇṇanti** divasabhāge mahājanena anākiṇṇam.

2. Pañcaṅgasuttavaṇṇanā

12. Dutie **kevalīti** kevalehi sakalehi guṇehi samannāgato. **Vusitavāti** vutthabrahmacariyavāso. **Asekhenāti** asekhadhammapariyāpannena lokuttarena. **Sīlakkhandhenāti** sīlarāsinā. **Vimuttikkhandhenāti** ettha ṭhapetvā sīlādayo tayo sesā phaladhammā vimutti nāma, vimuttiñāṇadassanam paccavekkhaṇañāṇam, tam lokiyameva.

3-4. Saṃyojanasuttādivaṇṇanā

13-14. Tatiye **orambhāgiyānīti** heṭṭhābhāgiyāni. **Uddhambhāgiyānīti** uparibhāgiyāni. Imasmim sutte vaṭṭameva kathitam. Catutthe **khilavinibandhā** Pañcakanipāte vitthāritāyeva. **Ārohapariṇāhenāti** dīghaputhulantena.

5. Appamādasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **evameva khoti** yathā sabbasattānam Sammāsambuddho aggo, evam sabbesam kusaladhammānam kārāpaka-appamādo aggoti daṭṭhabbo. Nanu cesa lokiyova, kusaladhammā pana lokuttarāpi. Ayañca kāmāvacarova, kusaladhammā pana catubhūmakā. Kathamesa tesam aggoti? Paṭilābhakattena². Appamādena hi te paṭilābhanti, tasmā so tesam aggo. Tena vuttam **sabbe te appamādamūlakāti**.

1. Padese tadubhayavimuttam (Sī)

2. Paṭilābhakatthena (Syā)

Jaṅgalānanti¹ pathavītalacārīnaṃ. **Pāṇānanti** sapādakapāṇānaṃ. **Padajātānīti** padāni. **Samodhānaṃ gacchantīti** odhānaṃ pakkhepaṃ gacchanti. **Aggamakkhāyatīti** seṭṭhamakkhāyati. **Yadidaṃ mahantattenāti** mahantabhāvena aggamakkhāyati, na guṇaggenāti attho. **Vassikanti** sumanapupphaṃ. Idaṃ kira suttaṃ sutvā bhātiyamahārājā vīmaṃsitukāmatāya ekasmiṃ gabbhe catujātigandhehi² paribhaṇḍaṃ katvā sugandhapupphāni āharāpetvā ekassa samuggassa majjhe sumanapupphamuṭṭhiṃ ṭhapetvā sesāni tassa samantato muṭṭhiṃ katvā ṭhapetvā dvāraṃ pidhāya bahi nikkhanto. Athassa muhuttaṃ bahi vītināmetvā dvāraṃ vivaritvā pavisantassa sabbapaṭhamāṃ sumanapupphagandho ghānaṃ pahari, so mahātalasmiṃ yeva mahācetiyaḥbhimukho nipajjitvā “vassikaṃ tesāṃ agganti kathentena sukathitaṃ Sammāsambuddhenā”ti cetiyaṃ vandi. **Khuddarājānoti**³ khuddakarājāno. Kūṭharājānotipi⁴ pāṭho.

6. Āhuneyyasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **gotrabhūti** sikhāpattavipassanābhūtena nibbānārammaṇena gotrabhuñāṇena samannāgato.

7. Paṭhamanāthasuttavaṇṇanā

17. Sattame **sanāthāti** sañātakā bahuñātivaggā hutvā viharatha. Nāthaṃ karontīti **nāthakaraṇā**, attano sanāthabhāvakarā patiṭṭhakarāti attho. **Kalyāṇamittoti** ādisu sīlādiguṇasampannā kalyāṇā mittā assāti **kalyāṇamitto**. Tevassa ṭhānanisajjādīsu saha ayanato sahāyāti **kalyāṇasahāyo**. Cittena ceva kāyena ca kalyāṇamittesuyeva sampavaṅko oṇatoti **kalyāṇasampavaṅko**. **Suvaco hotīti** sukhena vattabbo hoti, sukhena anusāsitaḥ. **Khamoti** gālḥena pharusena kakkhaḥena vutto khamati na kuppati. **Padakkhiṇaggāhī anusāsaninti** yathā ekacco ovadiyamāno vāmato gaṇhāti, paṭippharati vā, assuṇanto vā gacchati, evaṃ akatvā

1. Jaṅgamānanti (Sī)

2. Catujātagandhehi (Sī, Syā)

3. Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā) Aṃ-Ṭṭha 3. 120 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Khuddakarājānotipi (Sī), kuṭharājānotipi (Syā)

“Ovadatha bhante anusāsatha, tumhesu anovadantesu ko añño oवादissatī”ti padakkhiṇaṃ gaṇhāti.

Uccāvacānīti uccanīcāni. **Kim karaṇīyānī**ti “kim karomī”ti evaṃ vatvā kattabbakammāni. Tattha uccakammaṃ nāma cīvarassa karaṇaṃ rajanaṃ, cetiye sudhākammaṃ uposathāgāracetiyaḥarabodhigharesu kattabbakammanti evamādi. Avacakammaṃ nāma pādadhovanamakḥkhanādikhuddakakammaṃ. **Tatrūpāyāyāti** tatrūpagamaniyāya. **Alaṃ kātunti** kātuṃ samattho hoti. **Alaṃ saṃvidhātunti** vicāretuṃ samattho hoti.

Dhamme assa kāmo sinehoti **dhammakāmo**, Tepiṭakaṃ Buddhavacanāṃ piyāyatīti attho. **Piyasamudāhāroti** parasmaṃ kathente sakkaccaṃ suṇāti, sayaṇca paresaṃ desetukāmo hotīti attho. **Abhidhamme abhivinayeti** ettha dhammo abhidhammo vinayo abhivinayoti catukkaṃ veditabbaṃ. Tattha **dhammoti** Suttantapiṭakaṃ. **Abhidhammoti** satta pakaraṇāni. **Vinayoti** Ubhatovibhaṅgo. **Abhivinayoti** Khandhakaparivārā. Atha vā Suttantapiṭakampi Abhidhammapiṭakampi dhammo eva, maggaphalāni abhidhammo. Sakalavinayapiṭakaṃ vinayo, kilesavūpasamakaraṇaṃ abhivinayo. Iti sabbasmimpi ettha dhamme ca abhidhamme ca vinaye ca abhivinaye ca uḷārapāmojjo hotīti attho. **Kusalesu dhammesūti** karaṇatthe bhummaṃ, cātubhūmakakusaladhammakaraṇaṃ tesāṃ adhigamatthāya anikkhattadhuro hotīti attho.

8. Dutīyanāthasuttavaṇṇanā

18. Aṭṭhame **therānukampitassāti** therehi ovādānusāsaniḍānasamussāhitāya hitapharaṇāya anukampitassa.

9. Paṭhama-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

19. Navame **ariyāvāsāti** ariyānaṃ āvāsā, te āvasiṃsu āvasanti āvasissantīti ariyāvāsā¹. (**Yadariyāti** ye vāse ariyā)².

1. Ariyāvāsāti ariyā ettha vasiṃsu vāsanti vassissantīti ariyāvāsā (Sī, Syā)

Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. () (Sī, Syā)

10. Dutiya-ariyāvāsasuttavaṇṇanā

20. Dasamaṃ yasmā Kururaṭṭhavāsino bhikkhū gambhīrapaññākārakā yuttappayuttā, tasmā yathā tesam̐ Dīghanikāyādīsu mahānidānādīni kathitāni, evaṃ idampi gambhīraṃ sukhumaṃ tilakkhaṇāhataṃ suttaṃ tattheva avoca. Tattha **pañcaṅgavippahīnoti** pañcahi aṅgehi vippayutto hutvā khīṇāsavo avasi vasati vasissati. Tasmā ayaṃ pañcaṅgavippahīnatā ariyāvāsoti¹ vutto. Esa nayo sabbattha. **Evaṃ kho bhikkhave bhikkhu chaḷaṅgasamannāgato hotīti** chaḷaṅgupekkhāya samannāgato hoti. Chaḷaṅgupekkhā dhammā nāma keti? Ñāṇādayo. “Ñāṇaṃ”ti vutte kiriyato cattāri ñāṇasampayuttacittāni labbhanti, “satatavihāro”ti vutte aṭṭha mahācittāni, “rajjanadussanaṃ natthī”ti vutte dasa cittāni labbhanti. Somanassaṃ āsevanavasena labbhati. **Satārakkhena cetasāti** khīṇāsavassa hi tīsu dvāresu sabbakāle sati ārakkhakiccaṃ sādheti. Tenevassa carato ca tiṭṭhato ca suttassa ca jāgarassa ca satataṃ samitaṃ ñāṇadassanaṃ paccupaṭṭhitaṃ hotīti vuccati.

Puthusamaṇabrāhmaṇānanti bahūnaṃ samaṇabrāhmaṇānaṃ. Ettha **samaṇāti** pabbajjūpagatā, **brāhmaṇāti** bhovādino. **Puthupaccekasaccānīti** bahūni pāṭekkasaccāni. “Idameva dassanaṃ saccam, idameva saccan”ti evaṃ pāṭiyekkaṃ gahitāni bahūni saccānīti attho. **Nuṇṇānīti** nīhaṭāni. **Panuṇṇānīti** suṭṭhu nīhaṭāni. **Cattānīti** viassaṭṭhāni. **Vantānīti** vamiṭāni. **Muttānīti** chinnabandhanaṃ katāni. **Pahīnānīti** pajahitāni. **Paṭinissatṭhānīti** yathā na puna cittaṃ ārohani, evaṃ paṭinissajjitāni. Sabbāneva tāni gahitaggahaṇassa viassaṭṭhabhāvavevacanāni.

Samavayasatṭhesanoti ettha **avayāti** anūnā, **satṭhāti** viassaṭṭhā. Sammā avayā satṭhā esanā assāti samavayasatṭhesano, suṭṭhuvissaṭṭhasabba-esanoti attho. **Rāgā cittaṃ vimuttanti** ādīhi maggassa kiccanipphatti kathitā. **Rāgo me mahīnoti** ādīhi paccavekkhaṇaphalaṃ kathitaṃ. Sesam̐ sabbattha uttānatthamevāti.

Nāthakaraṇavaggo dutiyo.

1. Ariyassa vāsoti (Sī), ariyassa vāsattā ariyavāsoti (Syā, Dī-Ṭṭha 3. 234 piṭṭhe ca)

3. Mahāvagga

1. Sīhanādasuttavaṇṇanā

21. Tatiyassa paṭhame **visamagateti** visamaṭṭhānesu gocaresu gate. **Saṅghātaṃ āpādesinti** ghātaṃ vadhaṃ pāpesim. Tassa hi ussannatejatāya khuddakesu pānesu anukampā hoti. Tasmā ye paṭisattubhāvena¹ saṅghātum na sakkhissanti², ye dubbalā palāyitukāmā bhavissanti, te palāyissantīti sīhanādaṃ naditvāva gocarāya pakkamati. **Tathāgatassetaṃ adhivacananti** yadi hi sahanatāya hananatāya ca siho, Tathāgato hi sabbāni ca itṭhāniṭṭhāni sahati, sabbaparappavādino³ ca vādānaṃ nimmathanena hanati. **Idamassa hoti sīhanādasminti** ayamassa sīhanādo.

Tathāgatabalānīti aññehi asādhāraṇāni Tathāgatasseva balāni. Yathā vā pubbabuddhānaṃ balāni puññasampattiya āgatāni, tathā āgatabalānītipi attho. Tattha duvidhaṃ Tathāgatassa balaṃ kāyabalaṃ ñāṇabalaṃ. Tesu kāyabalaṃ hatthikulānusārena veditabbaṃ. Vuttañhetuṃ poraññehi—

“Kālāvakaṇṇa gaṅgeyyaṃ, paṇḍaraṃ tambapiṅgalaṃ.

Gandhamaṅgalahemaṇṇa, uposathachaddantime dasā”ti.

Imāni dasa hatthikulāni. Tattha **kālāvakaṇṇa**ti pakatihatthikulānaṃ daṭṭhabbaṃ. Yaṃ dasannaṃ purisānaṃ kāyabalaṃ, taṃ ekassa kālāvakassa hatthino. Yaṃ dasannaṃ kālāvakaṇṇaṃ balaṃ, taṃ ekassa gaṅgeyyassa. Yaṃ dasannaṃ gaṅgeyyānaṃ, taṃ ekassa paṇḍarassa. Yaṃ dasannaṃ paṇḍarānaṃ, taṃ ekassa tambassa. Yaṃ dasannaṃ tambānaṃ, taṃ ekassa piṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ piṅgalānaṃ, taṃ ekassa gandhahatthino. Yaṃ dasannaṃ gandhahatthīnaṃ, taṃ ekassa maṅgalassa. Yaṃ dasannaṃ maṅgalānaṃ, taṃ ekassa hemassa. Yaṃ dasannaṃ hemānaṃ, taṃ ekassa uposathassa. Yaṃ dasannaṃ uposathānaṃ, taṃ ekassa chaddantassa. Yaṃ dasannaṃ chaddantānaṃ, taṃ ekassa Tathāgatassa. Nārāyanasaṅghātabalanti⁴

1. Paṭisattubhāve (Sī, Syā)

2. Saṅghātum sakkhissanti (Sī), saṅghātum sakkhissanti, te hanti (Syā)

3. Sabbaparappavādīnaṃ (Sī, Syā)

4. Nārāyanasaṅghātabalanti (Sī, Syā) Ma-Ṭṭha 1. 332;

Abhi-Ṭṭha 2. 380 piṭṭhesupi passitabbaṃ.

idameva vuccati. Tadetam pakatihatthigaṇanāya hatthīnam koṭisahassānam, purisagaṇanāya dasannam purisakoṭisahassānam balaṃ hoti. Idam tāva Tathāgatassa **kāyabalaṃ**.

Ñāṇabalaṃ pana Pāḷiyam tāva āgatameva. Dasabalañāṇam, majjhime¹ āgataṃ catuvesārajañāṇam, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇam, catuyoniparicchedañāṇam, pañcagatiparicchedañāṇam, saṃyuttake² āgatāni tesattati ñāṇāni, sattasattati ñāṇānīti evaṃ aññānīpi anekāni **ñāṇabalaṃ** nāma. Idhapi ñāṇabalameva adhippetam. Ñāṇaṃhi akampiyaṭṭhena upatthambhanaṭṭhena ca balanti vuttam.

Āsabham **ṭhānanti** seṭṭhaṭṭhānam uttamaṭṭhānam. Āsabhā vā pubbabuddhā, tesam ṭhānanti attho. Apica gavasatajeṭṭhako usabho, gavasahassajeṭṭhako vasabho. Vajasatajeṭṭhako vā usabho, vajasahassajeṭṭhako vasabho. Sabbagavaseṭṭho sabbaparissayasaho seto pāsādiko mahābhāravaho asanisatasaddehipi asampakampiyo nisabho, so idha usabhoti adhippeto. Idampi hi tassa pariyāyavacanam. Usabhassa idanti **āsabham**. **Ṭhānanti** catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānam³. Idam pana āsabham viyāti āsabham. Yatheva hi nisabhasaṅkhāto usabho usabhabalena samannāgato catūhi pādehi pathaviṃ uppīletvā acalaṭṭhānena tiṭṭhati, evaṃ Tathāgatopi dasahi Tathāgatabalehi samannāgato catūhi vesārajjapādehi aṭṭhapaṇisapathaviṃ uppīletvā sadevake loke kenaci paccatthikena paccāmittena akampiyo acalaṭṭhānena tiṭṭhati. Evaṃ tiṭṭhamāno ca tam āsabham ṭhānam paṭijānāti upagacchati na paccakkhāti attani āropeti. Tena vuttam “āsabham ṭhānam paṭijānāti”ti.

Parisāsūti aṭṭhasu parisāsu. **Sīhanādam nadatīti** seṭṭhanādam nadati, abhītanādam nadati, sīhanādasadisam vā nādam nadati. Tatrāyam upamā—yathā sīho sīhabalena samannāgato sabbattha visārado vigatalomahamso sīhanādam nadati, evaṃ Tathāgatasīhopi Tathāgatabalehi samannāgato aṭṭhasu parisāsu visārado vigatalomahamso

1. Ma 1. 99 piṭṭhe.

2. Saṃ 1. 290 piṭṭhe.

3. Avaṭṭhānam (Sī, Ka)

“Iti sakkāyo”ti-ādinā nayena nānāvidhadesanāvilāsasampannam sīhanādam nadati. Tena vuttam “parisāsu sīhanādam nadatī”ti.

Brahmacakkam pavattetīti ettha **brahmanti** seṭṭham uttamam viṣiṭṭham. **Cakkanti** dhammacakkam. Tam panetam duvidham hoti paṭivedhaññaṇṇeva desanāññaṇṇa. Tattha paññāpabhāvitam attano ariyaphalāvaham paṭivedhaññaṇṇam, karuṇāpabhāvitam sāvakanam ariyaphalāvaham desanāññaṇṇam. Tattha paṭivedhaññaṇṇam uppajjamānam uppannanti duvidham. Tañhi abhinikkhamanato yāva arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannam nāma. Tusitabhavanato vā yāva Mahābodhipallāṇe arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannam nāma. Dīpaṅkarato vā paṭṭhāya yāva arahattamaggā uppajjamānam, phalakkhaṇe uppannam nāma. Desanāññaṇṇampi pavattamānam pavattanti duvidham. Tañhi yāva Aññāsikoṇḍaññaṇṇassa sotāpattimaggā pavattamānam, phalakkhaṇe pavattam nāma. Tesu paṭivedhaññaṇṇam lokuttaram, desanāññaṇṇam lokiyaṁ. Ubhayampi panetam aññehi asādhāraṇam, Buddhānamyeva orasaññaṇṇam.

Idāni yehi dasahi balehi samannāgato Tathāgato āsabham ṭhānam paṭijānāti, tāni vitthārato dassetuṁ **katamāni dasa, idha bhikkhave Tathāgato ṭhānaṇca ṭhānatoti**-ādimāha. Tattha **ṭhānaṇca ṭhānatoti** kāraṇaṇca kāraṇato. Kāraṇaṇhi yasmā tattha phalam tiṭṭhati, tadāyattavuttitāya uppajjati ceva pavattati ca, tasmā ṭhānanti vuccati. Tam Bhagavā “ye ye dhammā yesam yesam dhammānam hetū paccayā uppādāya, tam tam ṭhānam. Ye ye dhammā yesam yesam dhammānam na hetū na paccayā uppādāya, tam tam aṭṭhānan”ti pajānanto ṭhānaṇca ṭhānato aṭṭhānaṇca aṭṭhānato yathābhūtam pajānāti. Abhidhamme panetam “tattha katamam Tathāgatassa ṭhānaṇca ṭhānato aṭṭhānaṇca aṭṭhānato yathābhūtam ñāṇan”ti¹ ādinā nayena vitthāritameva. **Yampīti** yena ñāṇena. **Idampī bhikkhave Tathāgatassāti** idampi ṭhānāṭṭhānaññaṇṇam Tathāgatassa Tathāgatabalam nāma hotīti attho. Evaṁ sabbapadesu yojanā vedītabbā.

Kammasamādānānanti samādiyitvā katānam kusalākusalakammānam, kammameva vā kammasamādānam. **Ṭhānaso hetusoti** paccayato ceva

1. Abhi 2. 348 piṭṭhe.

hetuto ca. Tattha gati-upadhikālapayogā vipākassa ṭhānaṃ, kammaṃ hetu. Imassa pana ñāṇassa vitthāarakathā “atthekaccāni pāpakāni kammāsamādānāni gatisampattipaṭibālāhāni na vipaccanti”¹ ti-ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Sabbatthagāmininti sabbagatigāminiṇca agatigāminiṇca. **Paṭipadanti** maggaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānātīti** bahūsupi manussesu ekameva pāṇaṃ ghātentesu “imassa cetanā nirayagāmini bhavissati, imassa tiracchānayonigāmini”² ti iminā nayena ekavatthusmimpi kusalākusalacetanāsaṅkhātānaṃ paṭipattīnaṃ aviparītato sabhāvaṃ jānāti. Imassapi ca ñāṇassa vitthāarakathā “tattha katamaṃ Tathāgatassa sabbatthagāminiṃ paṭipadaṃ² yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha Tathāgato ayaṃ maggo ayaṃ paṭipadā nirayagāminiṃti pajānātī”³ ti³ ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Anekadhātunti cakkhudhātu-ādīhi kāmādhātu-ādīhi vā dhātūhi bahudhātum. **Nānādhātunti** tāsāmyeva dhātūnaṃ vilakkhaṇatāya nānappakāradhātum. **Lokanti** khandhāyatanadhātulokaṃ. **Yathābhūtaṃ pajānātīti** tāsāṃ dhātūnaṃ aviparītato sabhāvaṃ paṭivijjhati. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ Tathāgatassa anekadhātunānādhātulokaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, idha Tathāgato khandhanānattaṃ pajānātī”³ ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Nānādhimuttikatanti hīnādihi adhimuttīhi nānādhimuttikabhāvaṃ. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ Tathāgatassa sattānaṃ nānādhimuttikataṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ. Idha Tathāgato pajānāti santi sattā hīnādhimuttikā”³ ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva.

Parasattānanti padhānasattānaṃ. **Parapuggalānanti** tato aññesaṃ hīnasattānaṃ. Ekatthameva vā etaṃ padadvayaṃ, veneyyavasena dvidhā vuttaṃ. **Indriyaparopariyattanti** saddhādīnaṃ indriyānaṃ parabhāvañca aparabhāvañca, vuddhiñca hāniñcāti attho. Imassāpi ñāṇassa vitthāarakathā “tattha katamaṃ Tathāgatassa parasattānaṃ parapuggalānaṃ indriyaparopariyattaṃ yathābhūtaṃ

1. Abhi 2. 351 piṭṭhe. 2. Sabbatthagāminipaṭipadā (Sī, Syā) 3. Abhi 2. 352 piṭṭhe.

ñāṇaṃ, idha Tathāgato sattānaṃ āsayaṃ pajānāti”¹ ti ādinā nayena abhidhamme āgatāyeva.

Jhānavimokkhasamādhisamāpattīnanti paṭhamādīnaṃ catunnaṃ jhānaṇaṃ, “rūpī rūpāni passatī”² ti-ādīnaṃ aṭṭhannaṃ vimokkhānaṃ, savitakkasavicārādīnaṃ tiṇṇaṃ samādhīnaṃ, paṭhamajjhānasamāpatti-ādīnaṃca navannaṃ anupubbasaṃpattīnaṃ. **Saṃkilesanti** hānabhāgiyadhammaṃ. **Vodānanti** visesabhāgiyadhammaṃ. **Vuṭṭhānanti** “vodānampi vuṭṭhānaṃ, tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”³ ti² evaṃ vuttaṃ paguṇajjhānaṇceva bhavaṅgaphalasamāpattiyo ca. Heṭṭhimaṃ heṭṭhimaṇhi paguṇajjhānaṃ uparimassa uparimassa padaṭṭhānaṃ hoti, tasmā “vodānampi vuṭṭhānaṃ”³ ti vuttaṃ. Bhavaṅgena pana sabbaajjhānehi vuṭṭhānaṃ hoti, phalasamāpattiyaṃ nirodhasamāpattito vuṭṭhānaṃ hoti. Taṃ sandhāya ca “tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānampi vuṭṭhānaṃ”³ ti vuttaṃ. Idampi ñāṇaṃ “tattha katamaṃ Tathāgatassa jhānavimokkhasamādhisamāpattīnaṃ saṃkilesaṃ vodānaṃ vuṭṭhānaṃ yathābhūtaṃ ñāṇaṃ, **jhāyī**ti cattāro jhāyī, atthekacco jhāyī sampattiṃyeva samānaṃ vipattīti pacceti”³ ti³ ādinā nayena abhidhamme vitthāritameva. Sabbaññāṇaṃ vitthārakathāya vinicchayo Sammohavinodaniyā Vibhaṅgaṭṭhakathāya vutto, pubbenivāsānussatidibbacakkhuññākathā Visuddhimagge vitthāritā, āsavakkhayakathā heṭṭhā vuttāyevāti.

Tattha paravādīkathā hoti “dasabalaññāṇaṃ nāma pāṭiyekkaṃ ñāṇaṃ natthi, Sabbaññutaññāṇassevāyaṃ pabhedo”³ ti. Taṃ na tathā daṭṭhabbaṃ. Aññaṃeva hi dasabalaññāṇaṃ, aññaṃ sabbaññutaññāṇaṃ. Dasabalaññāṇaṃhi sakasakakiccameva jānāti, sabbaññutaññāṇaṃ tampi tato avasesampi jānāti. Dasabalaññāṇesu hi paṭhamaṃ kāraṇākāraṇameva jānāti, dutiyaṃ kammavipākantaramameva, tatiyaṃ kammaṇicchedameva, catutthaṃ dhātunānattakāraṇameva, pañcamaṃ sattānaṃ ajjhāsayādhimuttimeva, chaṭṭhaṃ indriyānaṃ tikkhamudubhāvameva, sattamaṃ jhānādīhi saddhim tesāṃ saṃkilesādimeva, aṭṭhamaṃ pubbenivutthakkhandhasantatimeva, navamaṃ sattānaṃ cutipaṭisandhimeva, dasamaṃ saccaparicchedameva. Sabbaññutaññāṇaṃ pana etehi jānitabbaṃca tato uttariṇca pajānāti, etesaṃ pana kiccaṃ na sabbaṃ karoti. Tañhi jhānaṃ hutvā

1. Abhi 2. 353 piṭṭhe.

2. Abhi 2. 357 piṭṭhe.

3. Abhi 2. 355 piṭṭhe.

appetum̐ na sakkoti, iddhi hutvā vikubbitum̐ na sakkoti, maggo hutvā kilese khetum̐ na sakkoti.

Apica paravādī evaṃ pucchitabbo “dasabalaññāṇaṃ nāmetam̐ savitakkasavicāraṃ avitakkavicāramattaṃ avitakka-avicāraṃ, kāmāvacaraṃ rūpāvacaraṃ arūpāvacaraṃ lokiyaṃ lokuttaraṃ”ti. Jānanto “paṭipāṭiyā satta ñāṇāni savitakkasavicārāni”ti vakkhati, “tato parāni dve avitakka-avicārāni”ti vakkhati. “Āsavakkhayaññāṇaṃ siyā savitakkasavicāraṃ siyā avitakkavicāramattaṃ siyā avitakka-avicāraṃ”ti vakkhati. Tathā “paṭipāṭiyā satta kāmāvacarāni, tato dve rūpāvacarāni, avasāne ekaṃ lokuttaraṃ”ti vakkhati. “Sabbaññutaññāṇaṃ pana savitakkasavicārameva lokiyamevā”ti vakkhati.

Evamettha anupadavañṇanaṃ ñatvā idāni yasmā Tathāgato paṭhamānyeva ṭhānāṭṭhānaññāṇena veneyyasattānaṃ āsavakkhayaḍhigamassa ceva anadhigamassa ca ṭhānāṭṭhānabhūtaṃ kilesāvaraṇābhāvaṃ passati lokiyasammādiṭṭhiṭṭhānāḍidassanato niyatamicchādiṭṭhiṭṭhānābhāvadassanato ca. Atha nesaṃ kammavipākāññāṇena vipākāvaraṇābhāvaṃ passati tihetukappaṭisandhidassanato, sabbatthagāminipaṭipadāññāṇena kammāvaraṇābhāvaṃ passati ānantariyakammābhāvadassanato. Evamanāvaraṇānaṃ anekadhātunānādhātuññāṇena anukūladhammadesanatthaṃ cariyāvisesaṃ passati dhātuvemattadassanato. Atha nesaṃ nānādhimuttikataññāṇena adhimuttiṃ passati payogaṃ anāḍiyitvāpi adhimuttivasena dhammadesanatthaṃ. Athevaṃ diṭṭhādhimuttīnaṃ¹ yathāsatti yathābalaṃ dhammaṃ desetuṃ indriyaparopariyattiññāṇena indriyaparopariyattaṃ passati saddhāḍīnaṃ tikkhamudubhāvadassanato. Evaṃ pariññātindriyaparopariyattā pana te sace dūre honti, atha jhānāḍiññāṇena jhānāḍisu vasībhūtattā iddhivisesena te khippaṃ upagacchati. Upagantvā ca² nesaṃ pubbenivāsānussatiññāṇena pubbaḍjātibhavaṃ, dibbacakkhānubhāvato pattabbena cetopariyaññāṇena sampati cittavisesaṃ passanto āsavakkhayaññānubhāvena āsavakkhayaḍāminiyā paṭipadāya vigatasammohattā āsavakkhayaḍa dhammaṃ deseti. Tasmā iminānukkamena imāni balāni vuttānīti veditabbāni.

1. Diṭṭhādhimuttīnaṃ vasena (Sī, Syā)

2. Upagantvāva (Sī, Syā)

2. Adhivuttipadasuttavaṇṇanā

22. Dutiye **ye te dhammā**ti ye te dasabalañāṇasabbaññutaññāṇadhammā. **Adhivuttipadānanti**¹ adhivacanapadānaṃ, khandhāyatanadhātudhammānanti attho. Adhivuttiyoti hi adhivacanāni vuccanti, tesam ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā². Atītā Buddhāpi hi ete dhamme kathayimisu, anāgatāpi eseva kathayissanti. Tasmā khandhādayo adhivuttipadāni nāma. Tesam adhivuttipadānaṃ. Atha vā bhūtamattamaṃ abhibhavitvā yathāsabhāvato aggahetvā vattanato adhivuttiyoti diṭṭhiyo vuccanti, adhivuttīnaṃ padāni adhivuttipadāni, diṭṭhidīpakāni vacanānīti attho. Tesam adhivuttipadānaṃ diṭṭhivohārānaṃ. **Abhiññā sacchikiriyāyāti** jānitvā paccakkhakaranatthāya. **Visāradoti** ñāṇasomanassappatto. **Tatthāti** tesu dhammesu. **Tesam tesam tathā tathā dhammaṃ desetunti** tesam tesam diṭṭhigatikānaṃ vā itaresam vā āsayam ñatvā tathā tathā dhammaṃ desetum. **Hīnaṃ vā hīnanti ñassatīti** hīnaṃ vā dhammaṃ “hīno dhammo”ti jānissati. **Ñāteyyanti** ñātabbaṃ. **Daṭṭheyyanti** daṭṭhabbaṃ. **Sacchikareyyanti** sacchikātabbaṃ. **Tattha tattha yathābhūtañāṇanti** tesu tesu dhammesu yathāsabhāvāñāṇaṃ. Iminā sabbaññutaññāṇaṃ dasseti. Evaṃ sabbaññutaññāṇaṃ dassetvā puna dasabalañāṇaṃ dassento **dasayimānīti**-ādimāha. Dasabalañāṇampi hi tattha tattha yathābhūtañāṇamevāti.

3. Kāyasuttavaṇṇanā

23. Tatiye **āpanno hoti kañcideva desanti**³ kañci āpattikoṭṭhāsaṃ āpanno hoti. **Anuviccāti** anupavisitvā pariyogāhetvā. **Kāyaduccaritanti** tividhaṃ kāyaduccaritaṃ. **Vacīduccaritanti** catubbidhaṃ vacīduccaritaṃ. **Pāpikā issāti** lāmikā usūyā. **Paññāya disvāti**⁴ sahavipassanāya maggapaññāya passitvā⁵ pahātabbā. **Ijjhatīti** samijjhati. **Upavāsassāti** nissāya upasaṅkamitvā vasantassa. **Abhibhuyyāti**

1. Adhimuttipadānanti (Syā, Ka)

2. Tesam tesam dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī),
tesam tesam padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)

3. Kiñci desanti (Ka) 4. Disvā disvāti (Sī, Syā) 5. Passitvā passitvā (Sī, Syā)

ajjhottharivā madditvā. **Iriyatī**ti vattati. Imasmim̐ sutte saḥavipassanāya maggo kathito.

4. Mahācundasuttavaṇṇanā

24. Catutthe **jānāmimaṃ dhammanti** iminā ñāṇavādassa vadanākāro¹ vutto. **Bhāvitakāyomhīti**-ādīhi bhāvanāvādassa². Tatiyavāre dvepi vādā ekato vuttā, tayopi cete arahattameva paṭijānanti. **Aḍḍhavādāṃ vadeyyāti** aḍḍhohamasmīti vādāṃ vadeyya. **Upanīhātunti** nīharitvā dātum̐.

5. Kasīṇasuttavaṇṇanā

25. Pañcame sakalaṭṭhena kasīṇāni, tadārammaṇānaṃ dhammānaṃ khettaṭṭhena adhiṭṭhānaṭṭhena vā āyatanānīti³ **kasīṇāyatanāni**. **Uddhanti** upari gagaṇatalābhimukhaṃ. **Adhoti** heṭṭhā bhūmitalābhimukhaṃ. **Tiriyanti** khettaṃḍalaṃ viya samantā paricchinditvā. Ekacco hi uddhameva kasīṇaṃ vadḍheti⁴, ekacco adho, ekacco samantato. Tena tena vā kāraṇena⁵ evaṃ pasāreti ālokaṃiva rūpadassanakāmo. Tena vuttaṃ “pathavīkasīṇameko sañjānāti uddhaṃ adho tiriyaṃ”ti. **Advayanti** idaṃ pana ekassa aññabhāvānupagamanatthaṃ vuttaṃ. Yathā hi udakaṃ pavitṭhassa sabbadisāsu udakameva hoti na aññaṃ, evameva pathavīkasīṇaṃ pathavīkasīṇameva hoti. Natthi tassa aññakasīṇasambhedoti. Eseva nayo sabbattha. **Appamāṇanti** idaṃ tassa⁶ pharaṇa-appamāṇavasena vuttaṃ. Tañhi cetasā pharanto sakalameva pharati, “ayamassa ādi, idaṃ majjhaṃ”ti pamāṇaṃ na gaṇhāti. **Viññāṇakasīṇanti** cettha kasīṇugghāṭimākāse pavattaviññāṇaṃ. Tattha kasīṇavasena kasīṇugghāṭimākāse, kasīṇugghāṭimākāsavasena tattha pavattaviññāṇe uddhamadhotiriyatā veditabbā. Ayamettha saṅkhepo, kammaṭṭhānabhāvanāyena panetāni pathavīkasīṇādīni vitthārato Visuddhimagge⁷ vuttāneva.

1. Ñāṇadassanākāro (Sī, Syā)

2. Bhāvitassa (Sī), bhāvanāvārassa (Syā)

3. Āyatanāni (Sī, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 179 piṭṭhepi passitabbaṃ.

4. Uddhameva pasāreti (Sī), uddhameva jānāti (Ka)

5. Tena tenevākāreṇa (Sī)

6. Idaṃ tassa (Sī)

7. Visuddhi 1. 115, 165 piṭṭhesu.

6. Kālīsuttavaṇṇanā

26. Chaṭṭhe **kumāripañhesūti** kumārīnaṃ mārādhītānaṃ pucchāsu. **Atthassa pattiṃ hadayassa santinti** dvīhipi padehi Arahattameva kathitaṃ. **Senanti** rāgādikilesasenaṃ. **Piyasātarūpanti** piyajātikesu ca sātājātikesu ca vatthūsu uppajjanato evaṃladdhanāmaṃ. **Ekohaṃ jhāyaṃ sukhamanubodhinti** evaṃ kilesasenaṃ jinitvā ahaṃ ekakova jhāyanto sukhaṃ anubujjhiṃ sacchi-akāsiṃ. **Sakkhinti**¹ sakkhibhāvappattaṃ dhammasakkhim. **Na sampajjati kenaci meti** mayhaṃ kenaci saddhim mittadhammo nāma natthi. **Pathavīkasiṇasamāpattiparamā kho bhagini eke samaṇabrāhmaṇā atthoti abhinibbattesunti**² pathavīkasiṇasamāpattiparamo uttamo atthoti gahetvā abhinibbattesuṃ. **Yāvatā kho bhagini pathavīkasiṇasamāpattiparamatāti** yattakā pathavīkasiṇasamāpattiyā uttamakoṭi. **Tadabhiññāsi Bhagavāti** taṃ Bhagavā abhiññāpaññāya abhiññāsi. **Assādamaddasāti** samudayasaccaṃ addasa. **Ādīnavamaddasāti** dukkhasaccaṃ addasa. **Nissaraṇamaddasāti** nirodhasaccaṃ addasa. **Maggāmaggañāṇadassanamaddasāti** maggasaccaṃ addasa. **Atthassa pattiṃ** etesaṃ catunnaṃ saccānaṃ diṭṭhattā Arahattasaṅkhātassa atthassa patti³, sabbadarathapariḷahavūpasantaṭāya **hadayassa santīti**.

7. Paṭhamamahāpañhasuttavaṇṇanā

27. Sattame **abhiñānāthāti** abhiñānitvā paccakkhaṃ katvā viharatha. **Abhiññāyāti** abhiñānitvā. **Idhāti** imāya. **Dhammadesanāya vā dhammadesananti** yadidaṃ samaṇassa Gotamassa dhammadesanāya saddhim amhākaṃ dhammadesanaṃ, amhākaṃ vā dhammadesanāya saddhim samaṇassa Gotamassa dhammadesanaṃ ārabha nānākaraṇaṃ vuccetha, taṃ kiṃ nāmāti vadanti. Dutiyapadehi eseṃ nayo. Iti te majjhe bhinnasuvaṇṇaṃ viya sāsanaṃ saddhim attano laddhim vacanamattena samadhuraṃ ṭhapaṇiṃsu. **Neva abhinandimīti** “evametaṇ”ti na sampatīcchīṃsu. **Nappaṭikkosimīti** “na idaṃ evaṇ”ti nappaṭisedhesuṃ. Kasmā? Te kira “titthiyā nāma andhasadisā jānitvā vā ajānitvā vā katheyyuṇ”ti nābhinandimīsu.

1. Sabbatthapi evameva, Saṃ-Ṭṭha 1. 170 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Atthābhiniibbattesunti (Sī, Ṭikāyaṃ ca)

3. Paṭisevanāṃ (Sī, Syā)

Na sampāyissantīti sampādetvā kathetum na sakkhissanti. **Uttari ca vighātanti** asampādanato uttarimpi dukkham āpajjissanti. Sampādetvā kathetum asakkontānaṃ hi dukkham uppajjati. **Yathā taṃ bhikkhave avisayasminti** ettha ca **tanti** nipātamattaṃ. **Yathāti** kāraṇavacanaṃ, yasmā avisaye pañhaṃ pucchitā hontīti attho. **Ito vā pana sutvāti** ito vā pana mama Sāsano sutvā. Itoti Tathāgatatopi Tathāgatasāvakatopi¹. **Ārādheyyāti** paritoseyya, aññathā ārādhanā nāma natthīti dasseti.

Ekadhammeti ekasmiṃ dhamme. Iminā uddeso dassito. Parato **katamasmiṃ ekadhammeti** iminā pañho dassito. **Sabbe sattā āharaṭṭhitikāti** idaṃ panettha veyyākaraṇaṃ. Sesesupi eseva nayo. **Sammā nibbindamānoti-** ādisu pana sammā hetunā nayena nibbidānupassanāya nibbindanto ukkaṇṭhanto, virāgānupassanāya virajjanto, paṭisaṅkhānupassanāya mucanassa upāyaṃ katvā vimuccamāno, adhimokkhavasena vā vimuccamāno sandiṭṭhānaṃ kurumānoti attho. Udayabbayehi paricchinditvā pubbantāparantadassanena **sammā pariyanta dassāvī. Sammadatthaṃ abhisameccāti** sammā sabhāvatthaṃ nāṇena abhisamāgantvā. **Dukkassantakaro hotīti** sakalavaṭṭadukkhassa pariyantaṃ parivaṭumaṃ karo hoti.

Sabbe sattāti kāmabhāvādīsu ekavokārabhavādīsu ca sabbabhavesu sabbe sattā. **Āharaṭṭhitikāti** āhārato ṭhiti etesanti āharaṭṭhitikā. Iti sabbasattānampi ṭhitihetu āhāro nāma eko dhammo, tasmiṃ ekadhamme. Nanu ca evaṃ sante yaṃ vuttaṃ “asaññasattā devā ahetukā anāhārā aphassakā”ti-ādi², taṃ virujjhatīti. Na virujjhati. Tesāṃ hi jhānaṃ āhāro hoti. Evaṃ santepi “cattārome bhikkhave āhārā”ti³ idaṃ virujjhatīti. Idampi na virujjhati. Etasmiṃhi sutte nipariyāyena āhāralakkhaṇā dhammā āhārāti vuttā, idha pana pariyāyena paccayo āhāroti vutto. Sabbadhammānañhi paccayo laddhuṃ vaṭṭati. So ca yaṃ yaṃ phalaṃ janeti, taṃ taṃ āharati nāma. Tasmā āhāroti vuccati. Tenevāha “avijjampāhaṃ bhikkhave sāhāraṃ vadāmi, no anāhāraṃ.

1. Ito sutvā hi atathāgato Tathāgatasāvakatopi (Ka)

2. Abhi 2. 434 piṭṭhe.

3. Saṃ 1. 253 piṭṭhe.

ko ca bhikkhave avijjāya āhāro, pañca nīvaraṇātissa vacanīyan”ti¹. Ayaṃ idha adhippeto. Ekasmiṃ hi paccayāhāre gahite pariyāyāhāropi nippariyāyāhāropi sabbo gahitova hoti.

Tattha asaṇṇībhava paccayāhāro labbhati. Anuppanne hi Buddhhe tiṭṭhāyatane pabbajitā vāyokasiṇe parikammaṃ katvā catutthajjhānaṃ nibbattetvā tato vuṭṭhāya “dhi cittaṃ, dhi vatetaṃ cittaṃ, cittassa nāma abhāvoyeva sādhu. Cittaṃhi nissāya vadhābandhanādipaccayaṃ dukkhaṃ uppajjati. Citte asati natthetan”ti khantiṃ ruciṃ uppādetvā aparihīnajjhānā kālaṃ katvā asaṇṇībhava nibbattanti. Yo yassa iriyāpatho manussaloke paṇihito ahosi, so tena iriyāpathena nibbattitvā cittarūpasadisso hutvā pañca kappasatāni tiṭṭhati. Ettakaṃ addhānaṃ sayito viya² hoti. Evarūpānampi sattānaṃ paccayāhāro labbhati. Te hi yaṃ jhānaṃ bhāvetvā nibbattā, tadeva nesaṃ paccayo hoti. Yathā jiyāvegena khittasaro yāva jiyāvego atthi, tāva gacchati. Evaṃ yāva jhānapaccayo atthi, tāva tiṭṭhanti. Tasmīṃ niṭṭhite khīṇavego viya saro patanti. Cavanakāle ca tesaṃ so rūpakāyo antaradhāyati, kāmāvacarasaṇṇā uppajjati, tena saṇṇuppādena te devā tamhā kāyā cutāti paññāyanti.

Ye pana te nerayikā neva vuṭṭhānaphalūpajīvī, na puññaphalūpajīvīti vuttā, tesaṃ ko āhāro? Tesaṃ kammameva āhāro. Kiṃ pañca āhārā atthīti? Pañca, na pañcāti idaṃ na vattabbaṃ, nanu “paccayo āhāro”ti vuttametaṃ. Tasmā yena kammena niraye nibbattanti, tadeva tesaṃ ṭhitipaccayattā āhāro hoti. Yaṃ sandhāya idaṃ vuttaṃ “na ca tāva kālaṃ karoti, yāva na taṃ pāpakammaṃ byantī hoti”ti³.

Kabalīkārahāraṃ ārabbhāpi cettha vivādo na kātabbo. Mukhe uppajjanakheḷopi hi tesaṃ āhāraḥkiccam sādheti. Kheḷo hi niraye dukkhavedanīyo hutvā paccayo hoti, sagge sukhavedanīyo. Iti kāmabhava nippariyāyena cattāro āhārā, rūpārūpabhavesu ṭhapetvā

1. Am 3. 346 piṭṭhe. 2. Paṭṭhayiko viya (Ka) Dī-Ṭṭha 3. 157 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Ma 3. 205, 222; Am 1. 139 piṭṭhesu.

asaññe sesānaṃ tayo, asaññānañceva avasesānañca paccayāhāroti iminā ākārena sabbe sattā āharaṭṭhitikāti veditabbā. Tattha cattāro āhārā yo vā pana koci¹ paccayāhāro dukkhasaccaṃ, āhārasamuṭṭhāpikā purimataṇhā samudayasaccaṃ, ubhinnaṃ appavatti nirodhasaccaṃ, nirodhappajānanā paññā maggasaccanti evaṃ catusaccavasena sabbavāresu yojanā kātabbā.

8. Dutiyamahāpañhasuttavaṇṇanā

28. Atthame **Kajaṅgalāyanti** evaṃnāmake nagare. **Kajaṅgalakāti** Kajaṅgalavāsino. **Mahāpañhesūti** mahanta-atthapariggāhakesu pañhesu. **Yathā mettha khāyatīti** yathā me ettha upaṭṭhāti. **Sammā subhāvitacittoti** hetunā nayena suṭṭhu bhāvitacitto. **Eso ceva tassa atthoti** kiñcāpi Bhagavatā “cattāro dhammā”ti-ādayo pañhā “cattāro āhārā”ti-ādinā nayena vissajjitā, yasmā pana catūsu āhāresu pariññātesu cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā honti, tesu ca bhāvitesu cattāro āhārā pariññātāva honti. Tasmā desanāvīlasena byañjanamevettha nānaṃ, attho pana ekoyeva. Indriyādīsupi eseva nayo. Tena vuttaṃ “eso ceva tassa attho”ti. Atthato hi ubhayampetaṃ majjhe bhinnasuvaṇṇamiva hoti.

9. Paṭhamakosalasuttavaṇṇanā

29. Navame **yāvatāti** yattakā. **Kāsikosalāti** Kāsikosalajanapadā. **Attheva aññathattanti** ṭhitassa aññathattaṃ atthiyeva. **Atthi vipariṇāmoti** maraṇampi atthiyeva. **Tasmimpi nibbindatīti** tasmimpi sampattijāte ukkaṇṭhati. **Agge virajjatīti** sampattiyā agge Kosalarājabhāve virajjati. **Pageva hīnasminti** paṭhamataraṃyeva hīne ittaramanussānaṃ pañca kāmagaṇajāte.

Manomayāti jhānamanena nibbattā. **Bārāṇaseyyakanti** Bārāṇasiyaṃ uppannaṃ. Tattha kira kappāsopi mudu, suttakantikāyopi tantavāyāpi chekā, udakampi suci siniddhaṃ. **Ubhatobhāgavimaṭṭhanti** dvīsupi passesu maṭṭhaṃ

1. Cattāro vā pana ekopi (Sī)

modu siniddham khāyati. Catasso paṭipadā lokiyalokuttaramissikā kathitā. Saññāsu paṭhamā kāmāvacarasaññā, dutiyā rūpāvacarasaññā, tatiyā lokuttarasaññā, catutthā ākiñcaññāyatanaññā. Yasmā pana sā saññā aggāti āgatā, tato param saññāpaññatti nāma natthi, tasmā agganti vuttā.

Bāhirakānanti Sāsanato bahiddhā pavattānam. **No cassam no ca mesiyāti** sace aham atīte na bhavissam, etarahipi me ayam attabhāvo na siyā. **Na bhavissāmi na me bhavissatīti** sacepi anāgate na bhavissāmi, na ca me kiñci palibodhajātaṃ bhavissati. **Agge virajjatīti** ucchedadiṭṭhiyam virajjati. Ucchedadiṭṭhi hi idha nibbānassa santatāya agganti jātā.

Paramatthavisuddhanti uttamatthavisuddhim. Nevasaññānāsaññāyatanaśamāpattiyā etaṃ adhivacanam. Ākiñcaññāyatanañhi vipassanāpadaṭṭhānattā aggaṃ nāma jātaṃ, nevasaññānāsaññāyatanaṃ dīghāyukattā. **Paramadiṭṭhadhammanibbānanti** imasmiññeva attabhāve paramanibbānam. **Anupādā vimokkhoti** catūhi upādānehi aggahetvā cittassa vimokkho. Arahattassetam nāma. **Pariññanti** samatikkamaṃ. Tattha Bhagavā paṭhamajjhānena kāmānam pariññam paññāpeti, arūpāvacarehi rūpānam pariññam paññāpeti, anupādānibbānena vedanānam pariññam paññāpeti. Nibbānañhi sabbavedayitappahānattā vedanānam pariññā nāma. **Anupādāparinibbānanti** apaccayaparinibbānam. Idaṃ pana suttaṃ kathento Bhagavā anabhiratipīlitāni pañca bhikkhusatāni disvā tesam anabhirativinodanattaṃ kathesi. Tepi anabhiratiṃ vinodetvā desanānusārena ñānam pesetvā sotāpannā hutvā aparabhāge vipassanam vadhetvā arahattaṃ pāpuṃsūti.

10. Dutiyakosalasuttavaṇṇanā

30. Dasame uyyodhikā¹ nivatto hotīti yuddhato nivatto hoti. **Laddhādhippāyoti** Mahākosalarāññā kira Bimbisārassa dhītaram dentena dvinnam rajjānam antare sataśassuṭṭhāno Kāsīgāmo nāma dhītu

1. Uyyodhikāya (Sī, Syā)

dinno. Ajātasattunā pitari mārīte mātāpissa rañño viyogasokena nacirasseva matā. Tato rājā Pasenadikosalo “Ajātasattunā mātāpitaro mārītā, mama pitu santako gāmo”ti tassatthāya aṭṭam karoti, Ajātasattupi “mama mātu santako”ti tassa gāmassatthāya. Dvepi mātulabhāgineyyā caturaṅginim senam sannayhitvā yujjhimsu. Tattha Pasenadikosalo dve vāre Ajātasattunā parājito nagameva pāvisi. Tatiyavāre “katham nu kho me jayo bhavēyyā”ti upassutivasena yujjhitabbākāram ṇatvā byūham racayitvā ubho hi passehi parikkhipitvā Ajātasattum gaṇhi. Tāvadeva jayādhippāyassa laddhattā laddhādhippāyo nāma ahosi.

Yena ārāmo tena pāyāsīti bahinagare jayakhandhāvāram nivesetvā “yāva nagaram alaṅkaronti, tāva Dasabalam vandissāmi. Nagaram pavittakālato paṭṭhāya hi papañco¹ hoti”ti amaccagaṇaparivuto yenārāmo tena pāyāsi, ārāmam pāvisi. Kasmim kāle pāvisīti? Piṇḍapātappaṭikkantānam bhikkhūnam ovādam datvā Sammāsambuddhe Gandhakuṭim pavitthe bhikkhusamghe ca ovādam sampatiṇṇhitvā attano attano rattitṭhānadivāṭṭhānāni gate. **Caṅkamantīti** kasmim samaye caṅkamanti? Paṇṭabhojanapaccayassa thinamiddhassa vinodanattam, divā padhānikā vā te. Tādisānañhi pacchābhattam caṅkamitvā nhatvā sarīram utum gāhāpetvā nisajja samaṇadhammam karontānam cittam ekaggaṃ hoti. **Yena te bhikkhūti** so kira “kham Satthā kham Sugatoti pariveṇena pariveṇam agantvā pucchitvāva pavisissāmī”ti vilokento araṇṇahatthi viya mahācaṅkame caṅkamamāne paṃsukūlike bhikkhū disvā tesam santikam agamāsi. Tam sandhāyetam vuttam. **Dassanakāmāti** passitukāmā. **Vihāroti** Gandhakuṭim sandhāya āhamasu. **Ataramānoti** aturito, saṇikam padapamāṇaṭṭhāne padam nikkhipanto vattam katvā susammaṭṭham muttajālasinduvārasadisam² vālukam avināsentoti attho. **Ālindanti** pamukham. **Aggaḷanti** kavāṭam. **Ukkāsivāti** ukkāsitassadam katvā. **Ākoṭehīti** agganakhena īsakam kuṇṇikāchiddasamīpe koṭehīti vuttam hoti. Dvāram kira ati-upari amanussā, atihetṭhā dīghajātikā koṭenti. Tathā akoṭetvā majjhe chiddasamīpe koṭetabbanti idam

1. Sambādho (Ka)

2. Muttavālikasinduvārasadisam (Si, Syā) Dī-Ṭṭha 1. 225 piṭṭhepi passitabbam.

dvārakoṭṇavattanti vadanti. **Vivari Bhagavā dvāranti** na Bhagavā utthāya dvāraṃ vivarati, vivaratūti pana hatthaṃ pasāreti. Tato “Bhagavā tumhehi anekakappakoṭṭisu dānaṃ dadamānehi na sahatthā dvāravivaraṇakammaṃ katan”ti sayameva dvāraṃ vivaṭaṃ. Taṃ pana yasmā Bhagavato manena vivaṭaṃ, tasmā “vivari Bhagavā dvāran”ti vatturū vaṭṭati.

Mettūpahāranti mettāsampayuttaṃ kāyikavācasika-upahāraṃ.
Kataññutanti ayañhi rājā pubbe thūlasarīro ahosi, doṇapākaṃ bhuñjati.
 Athassa Bhagavā divase divase thokaṃ thokaṃ hāpanatthāya—

“Manujassa sadā satīmato,
 Mattaṃ jānato laddhabhojane.
 Tanukassa bhavanti vedanā,
 Saṇikaṃ jīrati āyupālayan”ti¹—

Imaṃ ovādaṃ adāsi. So imasmiṃ ovāde ṭhatvā divase divase thokaṃ thokaṃ hāpetvā anukkamena nālikodanaparamatāya saṇṭhāsi, gattānipissa tanūni thirāni jātāni. Taṃ Bhagavatā kataṃ upakāraṃ sandhāya “kataññutaṃ kho ahaṃ bhante kataveditaṃ sampassamāno”ti āha. **Ariye ñāyeti** saḥavipassanake magge. **Vuddhasīloti** vaḍḍhitasīlo. **Ariyasīloti** apothujjanikehi sīlehi samannāgato. **Kusalasīloti** anavañjhehi sīlehi samannāgato. **Āraññakoti** jāyamānopi araññe jāto, abhisambujjhamānopi araññe abhisambuddho, devavimānakappāya Gandhakuṭṭiyā vasantopi araññeyeva vasīti dassento evamāha. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Mahāvaggo tatiyo.

4. Upālivagga

1. Upālisuttavaṇṇanā

31. Catutthassa paṭhame **saṃghasutthutāyā**ti-ādīsu saṃghasutthutā nāma saṃghassa sutthubhāvo, “sutthu devā”ti āgataṭṭhāne viya “sutthu

1. Saṃ 1. 82 piṭṭhe.

bhante”ti vacanasampañicchanabhāvo. Yo ca Tathāgatassa vacanaṃ sampañicchatī, tassa taṃ dīgharattaṃ hitāya sukhāya saṃvattati. Tasmā saṃghassa “suṭṭhu bhante”ti vacanasampañicchanatthaṃ paññattaṃ asampañicchane ādīnavaṃ sampañicchane ānisaṃsaṃ dassetvā, na balakkārena abhibhavitvāti etamatthaṃ āvikaronto āha **saṃghasutṭhutāyāti**. **Saṃghaphāsutāyāti** saṃghassa phāsubhāvāya, sahajīvitāya sukhavihāratthāyāti attho.

Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyāti dummaṅkū nāma dussīlapuggalā, ye maṅkutaṃ āpādiyamānāpi dukkhena āpajjanti, vītikkamaṃ karontā vā katvā vā na lajjanti, tesaṃ niggahatthāya. Te hi sikkhāpade asati “kiṃ tumhehi diṭṭhaṃ, kiṃ sutaṃ, kiṃ amhehi kataṃ, katamasmiṃ vatthusmiṃ katamaṃ āpattiṃ ropetvā amhe niggahatthā”ti saṃghaṃ viheṭṭheyyuṃ. Sikkhāpade pana sati te saṃgho sikkhāpadaṃ dassetvā saha dhammena niggahessati. Tena vuttaṃ “dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggahāyā”ti.

Pesalānanti piyasīlānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihāratthāya. Piyasīlā hi bhikkhū kattabbākattabbaṃ sāvajjānavajjaṃ velaṃ mariyādañca ajānantā sikkhāttayapāripūriyā ghaṭamānā kilamanti, te pana sāvajjānavajjaṃ velaṃ mariyādañca ñatvā sikkhāpāripūriyā ghaṭamānā na kilamanti. Tena tesaṃ sikkhāpadapaññāpanaṃ phāsuvihārāya saṃvattatiyeva. Yo vā dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ niggaho, sveva tesaṃ phāsuvihāro. Dussīlapuggale nissāya hi uposathappavāraṇā na tiṭṭhanti, saṃghakammāni nappavattanti, sāmaggī na hoti, bhikkhū anekaggā uddesādisu anuyuñjituṃ na sakkonti. Dussīlesu pana niggahitesu sabbopi ayaṃ upaddavo na hoti, tato pesalā bhikkhū phāsu viharanti. Evaṃ¹ “pesalānaṃ bhikkhūnaṃ phāsuvihārāyā”ti ettha dvidhā attho² veditabbo.

Diṭṭhadhammikānaṃ āsavānaṃ saṃvarāyāti diṭṭhadhammikā āsavā nāma asaṃvare ṭhitena tasmiṃyeva attabhāve pattaḃbā pāṇippahāraḃḃappahārasatthappahāra-hatthacchedapāḃaccheda-akitti-ayasavippaṭṭisārādayo dukkhavisesā, tesaṃ saṃvarāya pidahanāya āgamanamaggathakanāyāti attho. **Samparāyikānanti** samparāyikā āsavā nāma asaṃvare ṭhitena

1. Tena vuttaṃ (Sī)

2. Evamettha attho (Sī)

katapāpakammamūlakā samparāye narakādīsu pattabbā dukkhavisesā, tesam paṭighātatthāya vūpasamatthāya.

Appasannānanti sikkhāpadapaññattiyā hi sati sikkhāpadapaññattim ñatvā vā, yathāpaññattaṃ paṭipajjamāne bhikkhū disvā vā, yepi appasannā paṇḍitamanussā, te “yāni vata loke mahājanassa rajjanadussanamuyhanaṭṭhānāni, tehi ime samaṇā ārakā viratā viharanti, dukkaraṃ vata karonti”ti pasādaṃ āpajjanti Vinayapiṭakapotthakaṃ disvā micchādiṭṭhikatavedibrahmaṇā¹ viya. Tena vuttaṃ “appasannānaṃ pasādāyā”ti.

Pasannānanti yepi sāsane pasannā kulaputtā, tepi sikkhāpadapaññattim vā ñatvā, yathāpaññattaṃ paṭipajjamāne bhikkhū vā disvā “aho ayyā dukkaraṃ karonti, ye yāvajīvaṃ ekabhattā vinayasamvaram² pāleṇti”ti bhiyyo bhiyyo pasīdanti. Tena vuttaṃ “pasannānaṃ bhiyyobhāvāyā”ti.

Saddhammaṭṭhitiyāti tividho saddhammo pariyattisaddhammo paṭipattisaddhammo adhigamasaddhammoti. Tattha sakalampi Buddhavacanaṃ pariyattisaddhammo nāma. Terasa dhutaguṇā cārittavārittasilasamādhivipassanāti ayaṃ paṭipattisaddhammo nāma. Navalokuttaradhammo adhigamasaddhammo nāma. So sabbopi yasmā sikkhāpadapaññattiyā sati bhikkhū sikkhāpadañca tassa vibhaṅgañca tadatthajotanatthaṃ aññañca Buddhavacanaṃ pariyāpuṇanti, yathāpaññattañca paṭipajjamānā paṭipattim pūretvā paṭipattiyā adhigantabbaṃ lokuttaradhammaṃ adhigacchanti, tasmā sikkhāpadapaññattiyā saddhammo ciraṭṭhitiko hoti. Tena vuttaṃ “saddhammaṭṭhitiyā”ti.

Vinayānuggahāyāti sikkhāpadapaññattiyā hi sati saṃvaravinayo pahānavinayo samathavinayo paññattivinayoti catubbidho vinayo anuggahito hoti supatthambhito. Tena vuttaṃ “vinayānuggahāyā”ti.

2. Pātimokkhaṭṭhapanāsuttavaṇṇanā

32. Dutiye **pārājikoti** pārājika-āpattim āpanno. **Pārājikakathā vippekathā hotīti** “asukapuggalo pārājikaṃ āpanno nu kho

1. Micchādiṭṭhikativedi brahmaṇā (Sī) Vi-Ṭṭha 1. 189 piṭṭhepi passitabbaṃ.

2. Brahmācariyasamvaram (Syā)

no”ti evaṃ kathā ārabhitvā aṇiṭṭhāpitā hoti. Esa nayo sabbattha.

3. Ubbāhikāsuttavaṇṇanā

33. Tatiye **ubbāhikāyā**ti sampatta-adhikaraṇaṃ vūpasametum saṃghato ubbāhitvā uddharitvā gahaṇatthāya. **Vinaye kho pana t̥hito hotīti** vinayalakkhaṇe patiṭṭhito hoti. **Asaṃhī**roti na aññassa vacanamatteneva attano laddhiṃ vissajjeti. **Paṭibalo**ti kāyabalenapi ñāṇabalenapi samannāgato. **Saññāpetunti** jānāpetum. **Paññāpetunti** sampajānāpetum¹. **Nijjhāpetunti** olokāpetum. **Pekkhetunti** passāpetum. **Pasādetunti**² sañjātapasādaṃ kātum. **Adhikaraṇanti** vivādādhikaraṇādicatubbidhaṃ. **Adhikaraṇasamudayanti** vivādamūlādikaṃ adhikaraṇakāraṇaṃ. **Adhikaraṇanirodhanti** adhikaraṇaṇaṃ vūpasamaṃ. **Adhikaraṇanirodhagāminim paṭipadanti** sattavidha-adhikaraṇasamatham.

4. Upasampadāsuttavaṇṇanā

34. Catutthe **anabhiratinti** ukkaṇṭhitabhāvaṃ. **Vūpakāsetunti** vinetum. **Adhisīleti** uttamasīle. **Cittapaññāsupi** eeva nayo.

7. Saṃghabhedasuttavaṇṇanā

37. Sattame **vatthūhīti** kāraṇehi. **Avakassantīti** parisāṃ ākaḍḍhanti vijaṇṭenti ekamantaṃ ussārenti. **Apakassantīti** ativiya ākaḍḍhanti, yathā viśaṃsaṭṭhā honti, evaṃ karonti. **Āveni kammāni**³ **karontīti** visum saṃghakammāni karonti.

9-10. Ānandasuttadvayaṇṇanā

39-40. Navame **kappatṭhikanti** āyukappaṃ nirayamhi t̥hitikāraṇaṃ. **Kibbisāṃ pasavatīti** pāpaṃ paṭilabhati. **Āpāyikoti** apāyagamaṇīyo. **Nerayikoti** niraye nibbattanako. **Vaggaratoti** bhedarato.

1. Aññāpetunti jānāpetum. Saññāpetunti sammā jānāpetum (Sī)

2. Pekkhetunti pasādetum (Ka)

3. Āvenikakammāni (Syā), āvenim kammāni (Vi-Ṭṭha 4. 115 piṭṭhe)

yogakkhemā padhamṁsatīti yogehi khemato arahattato dhamṁsatī vigacchati. Dasame **anuggahoti** aññamaññassa saṅghānuggaho. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Upālivaggo catuttho.

5. Akkosavagga

4. Kusinārasuttavaṇṇanā

44. Pañcamassa catutthe **Kusinārāyanti** evaṁnāmake nagare. Devatānaṁ atthāya balim haranti etthāti **baliharaṇo**, tasmim baliharaṇe. **Acchiddena appaṭimaṁsenāti**-ādīsu yena kenacideva pahaṭo vā hoti, vejjakammādīni vā katāni, tassa kāyasamācāro upacikādīhi khāyitatālapaṇṇaṁ viya chiddo ca, paṭimasitum yattha katthaci gahetvā ākaḍḍhitum sakkuṇeyyatāya¹ paṭimaṁso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṁso nāma. Vacīsamācāro pana musāvāda-omasavādapesuñña-amūlakānuddhamśanādīhi chiddo sappāṭimaṁso ca hoti, viparīto acchiddo appaṭimaṁso. **Mettaṁ nu kho me cittanti** palibodham chinditvā kammaṭṭhānabhāvanānuyogena adhigataṁ me mettacittam². **Anāghātanti** āghātavirahitaṁ, vikkhambhanaena vihatāghātanti attho. **Kattha vuttanti** idaṁ sikkhāpadaṁ kismim nagare vuttaṁ.

Kālena vakkhāmīti-ādīsu eko ekaṁ okāsaṁ kāretvā codento **kālena vadati** nāma. Saṁghamajjhe vā gaṇamajjhe vā salākaggayāgaggavitakkamālākabhikkhācāramagga-āsanasālādīsu vā upaṭṭhākehi parivāritakkhaṇe vā codento **akālena vadati** nāma. Tacchena vadanto **bhūtena vadati** nāma. “Dahara, mahallaka, parisāvacaraka, paṁsukūlika, dhammakathika patirūpaṁ tava idan”ti vadanto **pharusena vadati** nāma. Kāraṇaṁ issitaṁ pana katvā “bhante mahallakattha, parisāvacarakattha, paṁsukūlikattha, dhammakathikattha, patirūpaṁ tumhākaṁ idan”ti

1. Āmasitum asakkuṇeyyatāya (Sī)

2. Adhigatamettacittam (Sī)

vadanto **saṇhena vadati** nāma. Kāraṇanissitaṃ katvā vadanto **atthasamhiteṇa vadati** nāma. **Mettacitto vakkhāmi no dosantaroti** mettacittaṃ paccupaṭṭhapetvā vakkhāmi, na duṭṭhacitto hutvā.

5. Rājantepurappavesanasuttavaṇṇanā

45. Pañcame **kataṃ vā karissanti vā**ti methunavītikkamaṃ karimṃsu vā karissanti vā. **Ratananti** maṇiratanādīsu yaṃkiñci. **Patthetī**ti māretuṃ icchati. **Hatthisambādhanti** hatthīhi sambādhaṃ. Hatthisammaddanti vā pāṭho, tassattho—hatthīhi sammaddo etthāti hatthisammaddaṃ. Sesesupi eseṇa nayo. **Rajanīyāni rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbānī**ti etāni rāgajanakāni rūpādīni tattha paripūrāni honti.

6. Sakkasuttavaṇṇanā

46. Chaṭṭhe **sokasabhayeti** sokena sabhaye. Sokabhayeti vā pāṭho, ayamevattho. Dutiyapadepe eseṇa nayo. **Yena kenaci kammaṭṭhānenāti** kasivaṇijjādikammesu yena kenaci kammena. **Anāpajja akusalanti** kiñci akusalaṃ anāpajjitvā. **Nibbiseyyāti** uppādeyya ācineyya. **Dakkhoti** cheko. **Uṭṭhānasampannoti** uṭṭhānavīriyena samannāgato. **Alaṃ vacanāyāti** yutto vacanāya. **Ekantasukhappaṭisaṃvedī vihareyyāti** ekantameva kāyikacetasikasukhaṃ nāṇena paṭisaṃvedento vihareyya. **Aniccāti** hutvā abhāvato. **Tucchāti** sārarahitā. **Musāti** niccasubhasukhā viya khāyamānāpi tathā na hontīti musā. **Mosadhammāti** nassanasabhāvā¹. Tasmā te paṭicca dukkhaṃ uppajjatīti sandasseti. **Idha pana voti** ettha **voti** nipātamattaṃ. **Apaṇṇakaṃ vā sotāpannoti** avirādhitāṃ ekaṃsena sotāpanno vā hoti. Sopi jhānaṃ nibbatteti, brahmalokaṃ vā gantvā chasu vā kāmasaggesu ekantasukhappaṭisaṃvedī hutvā vihareyya. Imasmiṃ sutte Satthā aṭṭhaṅguposathassa guṇaṃ kathesi.

1. Napassanasabhāvā (Ṭikā)

7. Mahālisuttavaṇṇanā

47. Sattame **micchāpaṇihitanti** micchā ṭhapitaṃ.

Adhammacariyāvisamacariyāti akusalakammāpathavasena adhammacariyasaṅkhātā visamacariyā. Kusalakammāpathavasena itarā veditabbā. Evamidha vaṭṭameva¹ kathitaṃ.

8. Pabbajita-abhiṇhasuttavaṇṇanā

48. Aṭṭhame **pabbajitenā**ti gharāvāsāṃ pahāya sāsane pabbajjāṃ upagatena. **Abhiṇhanti** abhikkhaṇaṃ punappunaṃ, **paccavekkhitabbā**ti oloketabbā sallakkhetabbā. **Vevaṇṇiyanti** vivaṇṇabhāvaṃ. Taṃ panetaṃ vevaṇṇiyaṃ duvidhaṃ hoti sarīravevaṇṇiyaṃ parikkhāravevaṇṇiyaṃca. Tattha kesamassu-oropana sarīravevaṇṇiyaṃ veditabbāṃ. Pubbe pana nānāvīrāgāni sukhūmavattāni nivāsetvāpi nānaggarasabhojanaṃ suvaṇṇarajatabhājanesu bhuñjitvāpi sirigabbhe varasayanāsanesu nipajjitvāpi nisīditvāpi sappinavanītādīhi bhesajjāṃ katvāpi pabbajitakālato paṭṭhāya chinnasaṅghaṭṭitakasāvarasapītāni vatthāni nivāsetabbāni, ayapatte vā mattikāpatte vā missakodano bhuñjitabbo, rukkhāmūlādīsenāsane muñjatiṇasantharaṇādīsu nipajjitabbāṃ, cammakhaṇḍataṭṭikādīsu nisīditabbāṃ, pūtimuttādīhi bhesajjāṃ kattabbāṃ hoti. Evamettha parikkhāravevaṇṇiyaṃ veditabbāṃ. Evaṃ paccavekkhato kopo ca māno ca pahīyati.

Parapaṭibaddhā me jīvikāti mayhaṃ paresu paṭibaddhā parāyattā catupaccayaṭṭīkātī. Evaṃ paccavekkhato hi ājīvo parisujjhati, piṇḍapāto ca apacito hoti, catūsu paccayesu apaccavekkhitaparibhogo nāma na hoti.

Añño me ākappo karaṇīyoti yo gihīnaṃ uraṃ abhinīharitvā gīvaṃ paggaḥetvā lalitenākārena aniyatapadavītiḥārena² gamanākappo hoti, tato añño va ākappo mayā karaṇīyo, santindriyena santamānasena yugamattadassinā visamaṭṭhāne udakasakaṭeneva mandamitapadavītiḥārena³ hutvā gantabbanti paccavekkhitabbāṃ. Evaṃ paccavekkhato hi iriyāpatho sārūppo hoti, tisso sikkhā paripūrenti. **Kaccinukhoti** salakkhaṇe nipātasamudāyo. **Attāti** cittaṃ. **Sīlato na**

1. Idameva (Syā, Ka)

2. Aniyatapadavītiḥāro (Syā, Ka)

3. Manāpaniyāmitapadavītiḥārena (Sī)

upavadatīti aparisuddhaṃ te sīlanti sīlapaccayā na upavadati. Evaṃ paccavekkhato hi ajjhattaṃ hirī samuṭṭhāti, sā tīsu dvāresu saṃvaraṃ sādheti, tīsu dvāresu saṃvaro catupārisuddhisīlaṃ hoti, catupārisuddhisīle ṭhito vipassanaṃ vaḍḍhetvā arahattaṃ gaṇhāti. **Anuvicca viññū sabrahmacārī**ti paṇḍitā sabrahmacārino anuvicāretvā. Evaṃ paccavekkhato hi bahiddhā ottappaṃ saṇṭhāti, taṃ tīsu dvāresu saṃvaraṃ sādhetīti anantaranayeneva vedītabbaṃ.

Nānābhāvo vinābhāvoti jātiyā nānābhāvo, maraṇena vinābhāvo. Evaṃ paccavekkhato hi tīsu dvāresu asaṃvutākāro¹ nāma na hoti, maraṇassati sūpaṭṭhitā hoti. **Kammassakomhī**ti-ādīsu kammaṃ mayhaṃ sakaṃ attano santakanti **kammassakā**. Kammena dātabbaṃ phalaṃ dāyaṃ, kammassa dāyaṃ kamma-dāyaṃ, taṃ ādiyāmīti **kammadāyādo**. Kammaṃ mayhaṃ yoni kāraṇanti **kammayoni**. Kammaṃ mayhaṃ bandhu ñātakoti **kammabandhu**. Kammaṃ mayhaṃ paṭisaraṇaṃ paṭiṭṭhāti **kammapaṭisaraṇo**. **Tassa dāyādo bhavissāmī**ti tassa kammassa dāyādo tena dinnaphalaṃ paṭiggāhako bhavissāmi. Evaṃ kammassakataṃ pana paccavekkhato pāpakaraṇaṃ nāma na hoti. **Kathaṃbhūtassa me rattindivā vītivattantī**² kinnu kho me vattappaṭipattiṃ karontassa, udāhu akarontassa, Buddhavacanaṃ sajjhāyantaṃ, udāhu asajjhāyantaṃ, yonisomanasikāre kammaṃ karontassa, udāhu akarontassāti kathaṃbhūtassa me rattindivā vītivattanti, parivattantīti attho. Evaṃ paccavekkhato hi appamādo paripūراتي.

Suññāgāre abhiraṃamīti vivittokāse sabbiriyāpathesu ekakova hutvā kacci nu kho abhiraṃamīti attho. Evaṃ paccavekkhato kāyaviveko paripūراتي. **Uttarimanussadhammoti**³ uttarimanussānaṃ ukkaṭṭhamanussabhūtānaṃ jhāyīnaṃceva ariyānaṃca jhānādidhammo⁴, dasakusalakammapathasaṅkhātamanussadhammato vā uttaritaro viṣiṭṭhataro dhammo⁵ me mama santāne atthi nu kho, santi nu khoti attho. **Alamariyañāṇadassanavisesoti** mahaggatalokuttarapaññaṃ pajānanaṭṭhena ñāṇaṃ, cakkhunā diṭṭhamiva dhammaṃ paccakkhakaraṇato dassanaṭṭhena dassananti ñāṇadassanaṃ, ariyaṃ visuddhaṃ uttamaṃ

1. Pamattākāro (Syā)

3. Uttarimanussadhammāti (Sī, SYā)

5. Uttaritarā viṣiṭṭhatarā dhammā (Sī, SYā)

2. Vītipatanṭīti (Sī, SYā)

4. Jhānādidhammā (Sī, SYā)

ñāṇadassananti ariyañāṇadassanaṃ, alaṃ pariyattakaṃ
 kilesaviddhaṃsanasaṃmatthaṃ ariyañāṇadassanaṃmettha, assa vāti
 alamariyañāṇadassano, jhānādibhedo uttarimanussadhammo
 alamariyañāṇadassano ca so viseso cāti **alamariyañāṇadassanaviseso**. Atha
 vā tameva kilesaviddhaṃsanasaṃmatthaṃ visuddhaṃ ñāṇadassanameva
 visesoti alamariyañāṇadassanaviseso vā. **Adhigatoti** paṭiladdho me atthi nu
 kho. **Sohanti**¹ paṭiladdhaviseso so ahaṃ. **Pacchime** kāleti maraṇamañce
 nipannakāle. **Putṭhoti** sabrahmacārīhi adhigataguṇavisesaṃ pucchito. **Na**
maṅku bhavissāmīti patitakkhandho nittejo na hessāmīti. Evaṃ
 paccavekkhantassa hi moghakālakiriyā nāma na hoti.

9-10. Sarīraṭṭhadhammasuttādivaṇṇanā

49-50. Navame **ponobbhavikoti** punabbhavanibbattako.
Bhavaśaṅkhāroti bhavaśaṅkharaṇakammaṃ. Imasmiṃ sutte vaṭṭameva
 kathitaṃ. Dasame sīlabāhusaccavīriyasatipaṇṇā lokiyalokuttaramissikā
 kathitā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Akkosavaggo pañcamo.

Paṭhamapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Sabbatthapi evameva.

2. Dutiyapaṇṇāsaka

(6) 1. Sacittavagga

1-4. Sacittasuttādivaṇṇanā

51-54. Dutiyassa paṭhame **sacittapariyāyakusaloti** attano cittavāraṅkusalo. **Rajanti** āgantuka-upakkilesaṃ. **Aṅgaṇanti** tatthajātaka-aṅgakāḷatikalādiṃ¹. **Āsavānaṃ khayāyāti** arahattatthāya. Tatiye **paṭibhānenāti** vacanaṣaṇṭhānena. Catutthe **adhipaññādharmavipassanāyāti** saṅkhārapariggāhakavipassanāya.

8. Mūlakasuttavaṇṇanā

58. Aṭṭhame **amatogadhāti** ettha sa-upādisesā nibbānadhātu kathitā, **nibbānapariyosānāti** ettha anupādisesā. Anupādisesam pattassa hi sabbe dhammā pariyosānappattā nāma honti. Sesapadāni heṭṭhā vuttatthāneva.

9. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

59. Navame **tasmāti** yasmā evaṃ aparicitacittassa sāmāññattho na sampajjati, tasmā. **Yathāpabbajjāparicitaṇca no cittaṃ bhavissatīti** pabbajjānurūpena² paricitaṃ. Ye hi keci pabbajanti nāma, sabbe te arahattaṃ patthetvā. Tasmā yaṃ cittaṃ arahattādhigamatthāya paricitaṃ vaḍḍhitaṃ, taṃ yathāpabbajjāparicitaṃ nāmāti veditabbaṃ. Evarūpaṃ no cittaṃ bhavissatīti sikkhitabbaṃ. **Lokassa samaṇca visamaṇcāti** sattalokassa sucaritaduccaritāni. **Lokassa bhavaṇca vibhavaṇcāti** tassa vaḍḍhiṇca vināsaṇca, tathā sampattiṇca vipattiṇca. **Lokassa samudayaṇca atthaṅgamaṇcāti** pana saṅkhārālokaṃ sandhāya vuttaṃ, khandhānaṃ nibbattiṇca bhedaṇcāti attho.

1. Tatthajātaṃ aṅgakāḷatikalādiṃ (Sī), attajātaṃ aṅgavālatilakādiṃ (Ka)

2. Yathāpabbajjānurūpena (Sī, Ka)

10. Girimānandasuttavaṇṇanā

60. Dasame **anukampaṃ upādāyā**ti Girimānandatthere anukampaṃ paṭicca. **Cakkhurogoti**-ādayo vatthivasena veditabbā. Nibbattitappasādānaṃ hi rogo nāma natthi. **Kaṇṇarogoti** bahikaṇṇe rogo. **Pināsoti** bahināsikāya rogo. **Nakhasāti**¹ nakhehi vilekhitaṭṭhāne rogo. **Pittasamuṭṭhānāti** pittasamuṭṭhitā. Te kira dvattiṃsa honti. **Semhasamuṭṭhānā**disupi eseva nayo. **Utupariṇāmajāti** utupariṇāmena accuṇhātisītena uppajjanakarogā. **Visamaparihārajāti** aticiraṭṭhānanisajjādinā visamaparihārena jātā. **Opakkamikāti** vadhābandhanādinā upakkamena jātā. **Kammavipākajāti** balavakammavipākasambhūtā. **Santanti** rāgādisantatāya santarṃ. Atappakaṭṭhena **paṇītarṃ**. Sesarṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Sacittavaggo paṭhamo.

(7) 2. Yamakavagga

1. Avijjāsuttādivaṇṇanā

61-62. Dutiyaṃsa paṭhame **sāhāranti** sapaccayaṃ. **Vijjāvimuttinti**² phalaññañceva sesasampayuttadhamme ca. **Bojjhaṅgāti** maggabojjhaṅgā. Dutiye **bhavataṇhāyāti** bhavapatthanāya. Evaṃ dvīsipi suttesu vaṭṭameva kathitaṃ, vaṭṭaṇcettha paṭhame sutte avijjāmūlakam vaṭṭam kathitaṃ, dutiye taṇhāmūlakam.

3-4. Niṭṭhaṅgatasuttādivaṇṇanā

63-64. Tatiye **niṭṭharṃ gatāti** nibbematikā. **Idha niṭṭhāti** imasmiṃyeva loke parinibbānaṃ. **Idha vihāyāti** imaṃ lokaṃ vijahitvā Suddhāvāsabrahmalokaṃ. Catutthe **aveccappasannāti** acalappasādena sampannā. **Sotāpannāti** ariyamaggasotaṃ āpannā.

1. Rakhasāti (Sī, Syā, Khu 7. 10; Khu 8. 28 piṭṭhesu ca) 2. Vijjāvimuttitī (Sī, Syā)

5-7. Paṭhamasukhasuttādivaṇṇanā

65-67. Pañcame vaṭṭamūlakam sukhadukkham pucchitam, chaṭṭhe Sāsanamūlakam. Sattame **naḷakapānanti** atīte bodhisattassa ovāde ṭhatvā vānarayūthena naḷehi udakassa pītattāhāne māpitattā evamladdhanāmo nigamo. **Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ** yaṃ yaṃ disaṃ anuviloketi, tattha tattha tuṇhībhūtameva. **Anuviloketvā**ti tato tato viloketvā. **Piṭṭhi me āgilāyatī**ti kasmā āgilāyati? Bhagavato hi cha vassāni mahāpadhānam padahantassa mahantaṃ kāyadukkham ahosi, athassa aparabhāge mahallakakāle piṭṭhivāto uppajji. Upādinnaśarīrassa ṭhānanisajjādīhi appamattakena ābādhena na sakkā kenaci bhavituṃ. Taṃ gahetvāpi therassa okāsakaraṇattham evamāha. **Sanghātiṃ paññāpetvā**ti ekamante patirūpaṭṭhāne paññattassa kappiyamañcassa upari attharivā.

9-10. Kathāvatthusuttadvayaṇṇanā

69-70. Navame **tiracchānakathanti** aniyyānikattā saggamokkhamaggānam tiracchānabhūtaṃ katham. Tattha rājānam ārabha “mahāsammato Mandhātā Dhammāsoko evaṃmahānubhāvo”ti-ādinā nayena pavattakathā **rājakathā**. Esa nayo **corakathā**dīsu. Tesu “asuko rājā abhirūpo dassaṇīyo”ti-ādinā gehasitakathāva tiracchānakathā hoti, “sopi nāma evaṃmahānubhāvo khayam gato”ti evaṃ pavattā pana kammaṭṭhānabhāve tiṭṭhati. Coresupi “mūladevo evaṃmahānubhāvo, Maghadevo evaṃmahānubhāvo”ti tesam kammaṃ paṭicca “aho sūrā”ti gehasitakathāva **tiracchānakathā**. Yuddhesupi bhāratayuddhādīsu asukena asuko evaṃ mārīto evaṃ viddho”ti kammassādaseneva kathā tiracchānakathā, “Tepi nāma khayam gatā”ti evaṃ pavattā pana sabbattha kammaṭṭhānameva hoti. Apica annādīsu “evaṃ vaṇṇavantaṃ rasavantaṃ phassasampannam khādīmha bhuñjimha pivimha paribhuñjimhā”ti kāmarasassādasena kathetuṃ na vaṭṭati, sātthakam pana katvā “pubbe evaṃ vaṇṇādisampannam annam pānam vattham yānam mālam gandham sīlavantānam adamha, cetiyam pūjimhā”ti kathetuṃ vaṭṭati.

Ñātikathādīsupi “amhākam ñātakā sūrā samatthā”ti vā “pubbe mayam evaṃ vicitrehi yānehi vicarimhā”ti assādasena vattuṃ na

vaṭṭati, sātthakam pana katvā “tepi no ñātakā khayam gatā”ti vā “pubbe mayam evarūpā upāhanā saṁghassa adamhā”ti vā kathetabban.

Gāmakathāpi¹ suniviṭṭhadunniviṭṭha-subhikkhadubbhikkhādivasena vā “asukagāmaavāsino sūrā samatthā”ti vā evam assādasaseneva na vaṭṭati, sātthakam pana katvā “saddhā pasannā”ti vā “khayavayam gatā”ti vā vattum vaṭṭati. **NigamanagaraJanapadakathāsupi** eseva nayo.

Itthikathāpi vaṇṇasaṇṭhānādīni paṭicca assādasasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayam gatā”ti evameva vaṭṭati. **Sūrakathāpi** “nandimitto nāma yodho sūro ahosi”ti assādasaseneva na vaṭṭati, “saddho ahosi khayam gato”ti evameva vaṭṭati. **Surākathanti** Pāliyam pana anekavidham majjakatham assādasasena kathetum na vaṭṭati, ādinavavaseneva vattum vaṭṭati. **Visikhākathāpi** “asukavisikhā suniviṭṭhā dunniviṭṭhā sūrā samatthā”ti assādasaseneva na vaṭṭati, “saddhā pasannā khayam gatā”ti vaṭṭati.

Kumbhatṭhānakathā nāma kuṭṭhānakathā udakatitthakathā vuccati². Kumbhadāsikathā vā. Sāpi “pāsādikā naccitum gāyitum chekā”ti assādasasena na vaṭṭati, “saddhā pasannā”ti-ādinā nayeneva vaṭṭati.

Pubbapetakathā nāma atītañātikathā. Tattha vattamānañātikathāsadisova vinicchayo. **Nānattakathā** nāma purimacchimakathāvimuttā avasesā nānāsabhāvā tiracchānakathā. **Lokakkhāyikā** nāma “ayam loko kena nimmito, asukena nāma nimmito, kāko seto aṭṭhīnam setattā, balākā rattā lohitassa rattattā”ti-evamādikā lokāyatavitaṇḍasallāpakathā.

Samuddakkhāyikā nāma kasmā samuddo sāgaroti, sāgaradevena khatattā sāgaro, khato meti hatthamuddāya niveditattā samuddoti-evamādikā niratthakā samuddakkhāyanakathā. **Bhavoti** vuddhi, **abhavoti** hāni. Iti bhavo iti abhavoti yam vā tam vā niratthakakāraṇam vatvā pavattitakathā **iti bhavābhavakathā** nāma.

Tejasā tejanti attano tejasā tesam tejam. **Pariyādiyeyyāthāti** khepetvā gahetvā abhibhaveyyātha. Tatridam vatthu—eko

1. Gāmakathādisu (Ka)

2. Dī-Ṭṭha 1. 86; Ma-Ṭṭha 3. 156; Saṁ-Ṭṭha 3. 326 piṭṭhesupi passitabban.

piṇḍapātiko mahātheraṃ pucchi “bhante tejasā tejaṃ pariyādiyamānā bhikkhu kiṃ karonti”ti. Thero āha—āvuso kiñcideva ātape ṭhapetvā yathā chāyā heṭṭhā na otarati, uddhaṃyeva gacchati tathā karonti. Dasame **pāsaṃsāni ṭhānāni**ti pasamsāvahāni kāraṇāni. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Yamakavaggo dutiyo.

(8) 3. Ākaṅkhavagga

1. Ākaṅkhasuttavaṇṇanā

71. Tatiyassa paṭhame **sampannasīlā**ti paripuṇṇasīlā, sīlasamaṅgino vā hutvāti attho. Tattha dvīhi kāraṇehi sampannasīlatā hoti sīlavipattiyā ca ādinavadassanena, sīlasampattiyā ca ānisaṃsadassanena. Tadubhayampi Visuddhimagge¹ vitthāritam. Tattha “sampannasīlā”ti ettāvatā kira Bhagavā catupārisuddhisīlaṃ uddisitvā “pātimokkhasaṃvarasaṃvutā”ti iminā tattha jeṭṭhakasīlaṃ vitthāretvā dassesīti Dīpavihāravāsī Sumatthero āha. Antevāsiko panassa Tepiṭakacūḷanāgatthero āha—ubhayatthapi pātimokkhasaṃvarova Bhagavatā vutto. Pātimokkhasaṃvaroyeva hi sīlaṃ, itarāni pana tīṇi sīlanti vuttaṭṭhānaṃ atthīti ananujānanto vatvā āha—indriyasaṃvaro nāma chadvārārakkhāmattakameva, ājīvapārisuddhi dhammena samena paccayupattimattakaṃ, paccayasannissitaṃ paṭiladdhapaccaye idamatthanti paccavekkhitvā paribhuñjanamattakaṃ. Nippariyāyena pātimokkhasaṃvarova sīlaṃ. Yassa so bhinno, ayaṃ sīsacchinno viya puriso hatthapāde sesāni rakkhissatīti na vattabbo. Yassa pana so arogo, ayaṃ acchinnasīso viya puriso jīvitaṃ sesāni puna pākatikāni kātuṃ sakkoti. Tasmā “sampannasīlā”ti iminā pātimokkhasaṃvaram uddisitvā “sampannapātimokkhā”ti tasseva vevacanaṃ vatvā taṃ vitthāretvā dassento **pātimokkhasaṃvarasaṃvutā**ti-ādīmāha. Tattha **pātimokkhasaṃvarasaṃvutā**ti-ādīni vuttatthāneva. **Ākaṅkheyya**

1. Visuddhi 1. 9, 49 piṭṭhesu.

ceti idaṃ kasmā āradhanti? Sīlānisaṃsadassanattamaṃ. Sacepi acirapabbajitānaṃ vā duppaññānaṃ vā evamassa “Bhagavā ‘sīlaṃ pūretha sīlaṃ pūrethā’ti vadati, ko nu kho sīlapūraṇe ānisaṃso, ko viseso, kā vaḍḍhī”ti, tesāṃ dasa ānisaṃse dassetuṃ evamāha “appeva nāma etaṃ sabrahmacārīnaṃ piyamanāpatādi-āsavakkhayapariyosānaṃ ānisaṃsaṃ sutvāpi sīlaṃ paripūreyyun”ti.

Tattha **ākāṅkheyya ceti** yadi iccheyya. **Piyo cassanti** piyacakkhūhi sampassitabbo, sinehuppattiyā padaṭṭhānabhūto bhaveyyaṃ. **Manāpoti** tesāṃ manavaḍḍhanako, tesāṃ vā manena pattaḥ, mettacittena pharitaḥ attho. **Garūti** tesāṃ garuṭṭhāniyo pāsānacchattasadiṣo. **Bhāvanīyoti** “addhāyamāyasmā jānaṃ jānāti passaṃ passatī”ti evaṃ sambhāvanīyo. **Sīlesvevassa paripūrakārīti** catupārisuddhisīlesuyeva paripūrakārī assa, anūnena ākārena samannāgato bhaveyyāti vuttaṃ hoti. **Ajjhattaṃ cetosamathamānuyuttoti** attano cittasamathe yutto. **Anirākatajjhānoti** bahi anīhaṭṭajjhāno, avināsitaḥ vā. **Vipassanāyāti** sattavidhāya anupassanāya. **Brūhetā suññāgārānanti** vaḍḍhetā suññāgārānaṃ. Ettha ca samathavipassanāvasena kammaṭṭhānaṃ gahetvā rattindivaṃ suññāgāraṃ pavisitvā nisīdamāno bhikkhu “brūhetā suññāgārānaṃ”ti veditaḥ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana icchantena Majjhimanikāyaṭṭhakathāya¹ Ākāṅkheyyasuttavaṇṇanāya oloketabbo.

Lābhīti ettha na Bhagavā lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ katheti. Bhagavā hi “ghāsesanaṃ chinnakatho, na vācam payutaṃ bhaṇe”ti² evaṃ sāvake ovadati. So kathaṃ lābhanimittaṃ sīlādiparipūraṇaṃ katheyya. Puggalajjhāsayavasena panetaṃ vuttaṃ. Yesañhi evaṃ ajjhāsayaḥ bhaveyya “sace mayā catūhi paccayehi na kilameyyāma, sīlāni paripūretuṃ sakkuṇeyyāma”ti, tesāṃ ajjhāsayaḥ evamāha. Apica sarasānisaṃso³ esa sīlassa yadidaṃ cattāro paccayā nāma. Tathā hi paṇḍitamanussā koṭṭhādisu ṭhapitaṃ nīharitvā attanāpi aparibhuñjitvā sīlavantānaṃ dentīti sīlassa sarasānisaṃsadassanattampetaṃ vuttaṃ.

1. Ma-Ṭṭha 1. 158 piṭṭhe. 2. Khu 1. 389 piṭṭhe suttanipāte. 3. Dasānisaṃso (Sī, Ka)

Tatīyavāre **yesāhanti** yesaṃ ahaṃ. **Tesaṃ te kārāti** tesaṃ devānaṃ vā manussānaṃ vā te mayi katā paccayadānakārā. **Mahapphalā hontu mahānisaṃsāti** lokiyasukhena phalabhūtena mahapphalā, lokuttarena mahānisaṃsā. Ubhayaṃ vā etaṃ ekatthameva. Sīlādiguṇayuttassa hi kaṭacchubhikkhāpi pañcaratanamattāya bhūmiyā paṇṇasālāpi katvā dinnā anekāni kappasahassāni duggativinipātato rakkhati, pariyoṣāne ca amatāya dhātuyā parinibbānassa paccayo hoti. “Khīrodanaṃ ahamadāsin”¹ti-ādīni¹ cettha vatthūni. Sakalameva vā Petavatthu Vimānavatthu ca sādhakaṃ.

Catutthavāre **petāti** peccabhavaṃ gatā. **Ñātīti** sassusasurapakkhikā. **Sālohitāti** ekalohitabaddhā pitipitāmahādayo. **Kālaṅkatāti** matā. **Tesaṃ tanti** tesaṃ taṃ mayi pasannacittaṃ, taṃ vā pasannena cittena anussaraṇaṃ. Yassa hi bhikkhuno kālakato pitā vā mātā vā “amhākaṃ ñātakatthero sīlavā kalyāṇadhammo”²ti pasannacitto hutvā taṃ bhikkhuṃ anussarati, tassa so cittappasādopi taṃ anussaraṇamattampi mahapphalaṃ mahānisaṃsameva hoti.

Aratiratisahoti nekkhammapaṭipattiyā² aratīyā kāmaguṇesu ratīyā ca saho abhibhavitā ajjhottharītā. **Bhayabheravasahoti** ettha bhayaṃ cittutrāsopi ārammaṇampi, bheravaṃ ārammaṇameva.

2. Kaṇṭakasuttavaṇṇanā

72. Dutiye **abhiññātehi**ti gaganamajjhe puṇṇacando viya sūriyo viya ñātehi pākāṭehi. **Parapurāyāti** param³ vuccati pacchimabhāgo, purāti purimabhāgo, purato dhāvantaṃ pacchato anubandhantaṃ ca mahāparivārenāti attho. **Kaṇṭakoti** vijjhanatthena kaṇṭako. **Visūkadassananti** visūkabhūtaṃ dassanaṃ. **Mātugāmūpacāroti**⁴ mātugāmassa samīpacārītā.

1. Khu 2. 44 piṭṭhe.

2. Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), nikkhamapaṭipattiyā (Ka)

3. Carapurāti caraṃ (Sī), parampurāyāti param (Syā)

4. Mātugāmūpavicāroti (Sī)

3-4. Itṭhadhammasuttādivaṇṇanā

73-74. Tatiye vaṇṇoti sarīravaṇṇo. **Dhammā**ti nava lokuttaradhammā. Catutthe **ariyāyā**ti apothujjanikāya, sīlādīhi¹ missakattā evaṃ vuttam. **Sārādāyī ca hoti varādāyī**ti sārassa ca varassa ca ādāyako hoti. Yo kāyassa sāro, yaṃ cassa varam, taṃ gaṇhātīti attho.

5. Migasālāsuttavaṇṇanā

75. Pañcamassa ādimhi tāva yaṃ vattabbaṃ, taṃ Chakkanipāte² vuttameva. **Dussīlo hotī**ti-ādīsu pana **dussīlo**ti nissīlo. **Cetovimuttinti** phalasamādhim. **Paññāvimuttinti** phalañāṇaṃ. **Nappajānātī**ti uggahaparipucchāvasena na jānāti. **Dussīlyaṃ aparisesaṃ nirujjhatī**ti ettha pañca dussīlyāni tāva sotāpattimaggena pahīyanti, dasa arahattamaggena. Phalakkhaṇe tāni pahīnāni nāma honti. Phalakkhaṇaṃ sandhāya idha “nirujjhatī”ti vuttam. Puthujjanassa sīlaṃ pañcahi kāraṇehi bhijjati pārājikāpajjanena sikkhāpaccakkhānena titthiyapakkhandanena arahattena maraṇenāti. Tattha purimā tayo bhāvanāparihānāya saṃvattanti, catuttho vaḍḍhiyā, pañcamo neva hānāya na vaḍḍhiyā. Kathaṃ panetaṃ arahattena sīlaṃ bhijjātīti? Puthujjanassa hi sīlaṃ accantakusalameva hoti, arahattamaggo ca kusalākusalakammakkhayāya saṃvattatīti evaṃ tena taṃ bhijjati. **Savenenapi akataṃ hotī**ti sotabbayuttakaṃ assutaṃ hoti. **Bāhusaccenapi akataṃ hotī**ti ettha **bāhusaccanti** vīriyaṃ. Vīriyena kattabbayuttakaṃ akataṃ hoti, tassa akatattā saggatopi maggatopi parihāyati. **Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ hotī**ti diṭṭhiyā paṭivijjhitabbaṃ appaṭividdhaṃ hoti apaccakkhakataṃ. **Sāmāyikampi vimuttiṃ na labhatī**ti kālānukālāṃ dhammassavanaṃ nissāya pītipāmojjaṃ na labhati. **Hānāya paretī**ti hānāya pavattati.

Yathābhūtaṃ pajānātīti “sotāpattiphalaṃ patvā pañcavidhaṃ dussīlyaṃ aparisesaṃ nirujjhatī”ti uggahaparipucchāvasena jānāti. **Tassa savenenapi kataṃ hotī**ti sotabbayuttakaṃ sutam hoti. **Bāhusaccenapi kataṃ**

1. Apothujjanikasīlādīhi (Sī)

2. Am 2. 305 piṭṭhe.

hotīti vīriyena kattabbayuttakaṃ antamaso dubbalavipassanāmettakampi kataṃ hoti. **Diṭṭhiyāpi suppaṭividdhaṃ hotīti** antamaso lokiyapaññāyapi paccayapaṭivedho kato hoti. Imassa hi puggalassa paññā sīlaṃ paridhovaṭi, so paññāparidhotena sīlena visesaṃ pāpuṇāti.

Pamāṇikāti puggalesu pamāṇaggāhakā. **Pamiṇantīti** pametum tuletum arahanti. **Eko hīnoti** eko guṇehi hīno. **Paṇītoti** eko guṇehi paṇīto uttamo. **Taṃ hīti** taṃ pamāṇakaraṇaṃ. **Abhikkantataroti** sundarataro. **Paṇītataroti** uttamataro. **Dhammasoto nibbahatīti** sūraṃ hutvā pavattamānaṃ vipassanāñāṇaṃ nibbahati, ariyabhūmiṃ pāpeti. **Tadantaraṃ ko jāneyyāti** taṃ evaṃ kāraṇaṃ ko jāneyya. **Sīlavā hotīti** lokiyasīlena sīlavā hoti. **Yatthassa taṃ sīlanti** arahattavimuttiṃ patvā sīlaṃ aparisesampi nirujjhati nāma, tattha yutti vuttāyeva. Ito paresu dvīsu aṅgesu anāgāmiphalaṃ vimutti nāma, pañcame arahattameva. Sesamettha vuttanayānusāreṇeva veditabbaṃ. Chaṭṭhaṃ uttānatthameva.

7. Kākasuttavaṇṇanā

77. Sattame **dhaṃsīti** guṇadhaṃsako. Kassaci guṇaṃ anādiyitvā hatthenapi gahito tassa sīsepi vaccaṃ karoti. **Pagabbhoti** pāgabbhiyena samannāgato. **Tintīnoti** tintiṇaṃ¹ vuccati taṇhā, tāya samannāgato, āsaṅkābahulo vā. **Luddoti** dāruṇo. **Akāruṇikoti** nikkāruṇiko. **Dubbaloti** abalo appathāmo. **Oravitāti** oravayutto oravantocarati. **Necayikoti** nicayakaro.

9. Āghātavatthusuttavaṇṇanā

79. Navame **aṭṭhāneti** akāraṇe. Sacittakapavattiyañhi “anattamaṃ me acarī”ti-ādi kāraṇaṃ bhavēyya, khāṇupahaṭṭhādisu taṃ natthi. Tasmā tattha āghāto aṭṭhāne āghāto nāma. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Ākaṅkhavaggo tatiyo.

1. Nillajjoti nillajjaṃ (Ka)

(9) 4. Theravagga

1-3. Vāhanasuttādivaṇṇanā

81-83. Catutthassa paṭhame **vimariyādīkatenā**ti kilesamariyādaṃ bhinditvā vimariyādaṃ katena. Duttiyaṃ uttānatthameva. Tatiye **no ca payirupāsītā**ti na upaṭṭhāti.

4. Byākaraṇasuttavaṇṇanā

84. Catutthe **jhāyī samāpattikusalo**ti jhānehi ca sampanno samāpattiyañca cheko. **Irīṇanti** tucchabhāvaṃ. **Vicinanti** guṇavacinataṃ¹ nigguṇabhāvaṃ. Atha vā irīṇasaṅkhātāṃ araṇṇāṃ vicinasaṅkhātāṃ² mahāgahanañca āpanno viya hoti. **Anayanti** avaḍḍhiṃ. **Byasananti** vināsaṃ. **Anayabyasananti** avaḍḍhivināsaṃ. **Kim nu khoti** kena kāraṇena.

5-6. Katthīsuttādivaṇṇanā

85-86. Pañcame **katthī hoti vikatthī**ti katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṃ katvā katheti³. **Na santatakārī**ti na satatakārī. Chaṭṭhe **adhimānikoti** anadhigate adhigatamānena samannāgato. **Adhimānasaccoti** adhigatamānameva saccato vadati.

7. Nappiyasuttavaṇṇanā

87. Sattame **adhikaraṇiko hotī**ti adhikaraṇakārako hoti. **Na piyatāyāti** na piyabhāvāya. **Na garutāyāti** na garubhāvāya. **Na sāmāññāyāti** na samaṇadhammabhāvāya. **Na ekībhāvāyāti** na nirantarabhāvāya. **Dhammānaṃ na nisāmakajātikoti** navannaṃ lokuttaradhammānaṃ na nisāmanasabhāvo na upadhāraṇasabhāvo. **Na paṭisallānoti** na paṭisallīno. **Sātheyyānī**ti saṭhabhāvā⁴. **Kūṭeyyānī**ti kūṭabhāvā. **Jimheyyānī**ti na-ujubhāvā. **Vaṇkeyyānī**ti vaṇkabhāvā.

1. Vipinanti guṇavivittakaṃ (Sī)

2. Vipinasaṅkhātāṃ (Sī)

3. Kathanasīlo vivaṭaṃ katheti (Sī), katthanasīlo vivaṭaṃ katvā katheti (Ka)

4. Saṭhabhāvo (Sī, Ka), evaṃ pacchimapadesupi.

8. Akkosakasuttavaṇṇanā

88. Aṭṭhame **akkosakaparibhāsako ariyūpavādī sabrahmacārīnanti** ettha sabrahmacāripadaṃ akkosakaparibhāsakapadehi yojetabbaṃ “akkosako sabrahmacārīnaṃ, paribhāsako sabrahmacārīna”ti. Ariyānaṃ pana guṇe chindissāmīti antimavatthunā upavadanto ariyūpavādī nāma hoti.

Saddhammassa na vodāyantiti sikkhāttayasaṅkhātā Sāsanasaddhammā assa vodānaṃ na gacchanti. **Rogātaṅkanti** ettha rogova kicchājīvitabhāvakaraṇena ātaṅkoti veditabbo.

9. Kokālikasuttavaṇṇanā

89. Navame **Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamīti** koyaṃ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkami? Ayaṃ kira Kokālikaraṭṭhe Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārite vihāre vasati Cūḷakokālikoti nāmena, na pana Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto Mahākokāliko nāma. Bhagavati pana Sāvattiyaṃ viharante dve aggasāvaka pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṃ janapadacārikaṃ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsaṃ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmīṃ janapade taṃ nagaraṃ patvā vihāraṃ agamiṃsu. Tattha nesaṃ Kokāliko vattaṃ akāsi. Tepi tena saddhiṃ sammoditvā “āvuso mayaṃ idha temāsaṃ vasissāma, mā no kassaci ārocesi”ti paṭiññaṃ gahetvā vasiṃsu. Vasitvā pavāraṇādivase pavāretvā “gacchāma mayaṃ āvuso”ti Kokālikaṃ āpucchīṃsu. Kokāliko “ajja āvuso ekadivasaṃ vasitvā sve gamissathā”ti vatvā dutiyadivase nagaraṃ pavisitvā manusse āmantesi “āvuso tumhe dve aggasāvake idha āgantvā vasamānepi na jānātha, na te koci paccayenapi nimanteti”ti. Nagaravāsino “kahaṃ bhante therā, kasmā no nārocayitthā”ti. Kiṃ āvuso ārocitena, kiṃ na passatha dve bhikkhū therāsane nisīdante, ete aggasāvakaṭi. Te khippaṃ sannipatitvā sappiphaṇitādīni ceva cīvaradussāni ca saṃharīṃsu.

Kokāliko cintesi “paramappicchā aggasāvakā payuttavācāya uppannalābham na sādīyissanti, asādīyantā ‘āvāsikassa dethā’ti vakkhantī”ti taṃ lābham¹ gāhāpetvā therānaṃ santikaṃ agamāsi. Therā disvāva “ime paccayā neva amhākaṃ, na Kokālikassa kappantī”ti paṭikkhipitvā pakkamimsu. Kokāliko “katham hi nāma sayam aggaṇhantā mayhampi adāpetvā pakkamissantī”ti āghātaṃ uppādesi. Tepi Bhagavato santikaṃ gantvā Bhagavantaṃ vanditvā pana attano parisam ādāya janapadacārikaṃ carantā anupubbena tasmim raṭṭhe tameva nagaraṃ paccāgamimsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṃ sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṃ katvā dānaṃ adamsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṃ. Therā bhikkhusaṃghassa niyyādayimsu. Taṃ disvā Kokāliko cintesi “ime pubbe appicchā ahesuṃ, idāni pāpicchā jātā, pubbe appicchasantuṭṭhapavivittasadisāva maññe”ti there upasaṅkamitvā “āvuso tumhe pubbe appicchā viya, idāni pana pāpabhikkhū jātattā”ti vatvā “mūlaṭṭhāneyeva nesaṃ paṭiṭṭham bhindissāmī”ti taramānarūpo nikkhamitvā yena Bhagavā tenupasaṅkami. Ayamesa Kokāliko, iminā ca kāraṇena upasaṅkamīti veditabbo.

Bhagavā taṃ turitaturitaṃ āgacchantaṃ disvāva āvajjento aññāsi “ayaṃ aggasāvake akkositukāmo āgato, sakkā nu kho paṭisedhetun”ti. Tato “na sakkā paṭisedhetum, thesū aparajjhivā āgato, ekaṃsena pana Padumaniraye nibbattissati”ti disvā “Sāriputtamoggallānēpi nāma garahantaṃ sutvā na nisedheti”ti vādamocanattam ariyūpavādassa ca mahāsāvajjabhāvadassanattam **mā hevanti** tikkhattum paṭisedhesi. Tattha **mā hevanti** mā evaṃ abhaṇi. **Saddhāyikoti** saddhāya āgamakaro² pasādāvaho, saddhātabbavacano vā. **Paccayikoti** pattiyaṭṭabbavacano.

Pakkāmīti kammānubhāvena codiyamāno pakkāmi. Okāsakatañhi kammaṃ na sakkā paṭibāhitum. **Acirapakkantassāti** pakkantassa sato nacireneva. **Sabbo kāyo phuṭo ahoṣīti** kesaggamattampi okāsaṃ avajjetvā sakalasarīraṃ aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīlakāhi

1. Taṃ bhaṇḍam (Ka)

2. Saddhāya ākaro (Saṃ-Ṭṭha 1. 199 piṭṭhe)

ajjhotthataṃ ahosi. Yasmā pana Buddhānubhāvena tathārūpaṃ kammaṃ Buddhānaṃ sammukhībhāve vipākaṃ dātuṃ na sakkoti, dassanūpacāre vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīlakā uṭṭhahimsu.

Kalāyamattiyoti caṇakamattiyō. **Beluvasalāṭukamattiyoti**

taruṇabeluvamattiyō. **Pabhijjimsūti** bhijjimsu¹. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṃ panasapakkaṃ viya ahosi. So pakkena gattena Jetavanadvārakoṭṭhake visagilito maccho viya kadalipattesu nipajji. Atha dhammassavanatthaṃ āgatāgatā manussā “dhi Kokālika, dhi Kokālika, ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṃ nissāya anayabyasanaṃ pattosi”ti āhamsu. Tesāṃ saddaṃ sutvā ārakkhadevatā dhikkāramakamsu, ārakkhadevatānaṃ ākāśadevatāti² iminā upāyena yāva akaniṭṭhabhavanā ekadhikkāro udapādi.

Turūti³ Kokālikassa upajjhāyo Turutthero nāma Anāgāmiphalaṃ vatvā brahmaloke nibbatto. So bhūmaṭṭhadevatā ādiṃ katvā “ayuttaṃ Kokālikena kataṃ aggasāvake antimavatthunā abbhācikkhantena”ti paramparāya brahmalokasampattaṃ taṃ saddaṃ⁴ sutvā “mā mayhaṃ passantasseva varāko nassi, ovaḍissāmi naṃ thesesu cittappasādatthāyā”ti āgantvā kassa purato aṭṭhāsi. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ “turū paccekabrahmā”ti. **Pesalāti** piyasīlā. **Kosi tvaṃ āvusoti** nisinnakova kabarakkhīni ummīletvā evamāha. **Passa yāvañca te idaṃ aparaddhanti** yattakaṃ tayā aparaddhaṃ, attano nalāṭe mahāgaṇḍaṃ apassanto sāsapamattāya pīlakāya maṃ codetabbaṃ maññasīti āha.

Atha naṃ “adiṭṭhippatto⁵ ayaṃ Kokāliko, gilitaviso viya na kassaci vacanaṃ karissatī”ti ṇatvā **purisassa hīti**-ādimāha. Tattha **kuṭṭhārīti** kuṭṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatīti** kusalamūlasaṅkhāte mūleyeva nikantati. **Nindiyanti** ninditabbaṃ dussīlapuggalaṃ. **Pasaṃsatīti** uttamatthe sambhāvetvā khīṇāsavoti vadati. **Taṃ vā nindati yo pasaṃsiyoti** yo vā pasaṃsitabbo khīṇāsavo, taṃ antimavatthunā codento “dussīlo ayan”ti vadati. **Vicināti mukhena so kalinti** so taṃ

1. Bhindimsu (Sī, Ka)

2. Uparidevatāti (Sī), bhūmaṭṭhadevatāti (Ka)

3. Tudūti (Sī), tudīti (Syā)

4. Kokālikassa pāpakammaṃ (Sī, Saṃ-Tṭha 1. 197 piṭṭhe ca)

5. Aniṭṭhappatto (Syā), niṭṭhappatto (Ka)

aparādham mukhena vicināti nāma. **Kalinā tenāti** tena aparādhena sukham na vindati. Nindiyapasamsāya hi pasamsiyanindāya ca samakova vipāko.

Sabbassāpi sahāpi attanāti sabbena sakena dhanenapi¹ attanāpi saddhim yo akkhesu dhanaparājayo nāma, ayam appamattako aparādhō. **Yo sugatesūti** yo pana sammaggatesu puggalesu cittam dūseyya, ayam cittapadosova tato kalito mahantataro kali.

Idāni tassa mahantatarabhāvaṃ dassento **sataṃ sahasānanti**-ādimāha. Tattha **sataṃ sahasānanti** nirabbudagaṇanāya sataśahasam. **Chattimsatīti** aparāni chattimsati nirabbudāni. **Pañca cāti** abbudagaṇanāya pañca abbudāni. **Yamariyagarahīti** yaṃ ariye garahanto nirayaṃ upapajjati, tattha ettakaṃ āyuppannanti attho.

Kālamakāsīti upajjhāye pakkante kālam akāsi. **Padumanirayanti** pāṭiyekko Padumanirayo nāma natthi, Avīcimahānirayasmiṃyeva pana padumagaṇanāya paccitabbe ekasmiṃ ṭhāne nibbatti.

Vīsatikhārikoti Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaraṭṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṃ, cattāri āḷhakāni doṇaṃ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāhoti** Māgadhakānaṃ sukhumatilānaṃ tilasakaṭaṃ. **Abbudo nirayoti** Abbudo nāma pāṭiyekko nirayo natthi, Avīcimhiyeva pana abbudagaṇanāya paccitabbaṭṭhānassetam nāmaṃ. **Nirabbudādīsupi** eseṇa nayo.

Vassagaṇanāpi panettha evaṃ veditabbā—yatheva hi sataṃ sataśahasāni koṭi hoti, evaṃ sataṃ sataśahasakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṃ sataśahasapakotiyo koṭipakoṭi nāma, sataṃ sataśahasakoṭipakoṭiyo nahutaṃ, sataṃ sataśahassanahutāni ninnahutaṃ, sataṃ sataśahassaninnahutāni ekaṃ abbudaṃ, tato vīsatiḡuṇaṃ nirabbudaṃ, esa nayo sabbatthāti. Dasamaṃ heṭṭhā vuttanayeneva veditabbaṃ. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Theravaggo catuttho.

1. Sakenapi (Sī, Syā)

(10) 5. Upālivagga

1-2. Kāmabhogīsuttādivaṇṇanā

91-92. Pañcamassa paṭhame **sāhasenā**ti sāhasiyakammena. Dutīye **bhayānī**ti cittutrāsabhayāni. **Verānī**ti akusalaverapuggalaverāni. **Ariyo cassa ñāyoti** saha vipassanāya maggo. **Iti imasmim sati idaṃ hotīti** evaṃ imasmim avijjādike kāraṇe sati idaṃ saṅkhārādikaṃ phalaṃ hoti. **Imassuppādā idaṃ uppajjati**ti yo yassa saha-jātapaccayo hoti, tassa uppādā itaraṃ uppajjati nāma. **Imasmim asatīti** avijjādike kāraṇe asati saṅkhārādikaṃ phalaṃ na hoti. **Imassa nirodhā**ti kāraṇassa appavattiyā phalassa appavatti hoti.

3. Kimdiṭṭhikasuttavaṇṇanā

93. Tatiye **saṅṭhāpesunti** iriyāpathampi vacanapathampi saṅṭhāpesuṃ. **Appasaddavinī**ti appasaddena mattabhāṇinā Satthārā vinīta. **Paratoghosa**paccayā vāti parassa vā vacanakāraṇā. **Cetayitā**ti pakappitā. **Maṅkubhū**ti domanassappattā nittejā. **Pattakkhandhā**ti patitakkhandhā. **Sahadhammenā**ti sahetukena sakāraṇena vacanena.

4. Vajjiyamāhitasuttavaṇṇanā

94. Catutthe **vajjiyamāhitoti** evaṃnāmako. **Sabbaṃ tapanti** sabbameva dukkarakārikaṃ. **Sabbaṃ tapassinti** sabbaṃ tapanissitakaṃ. **Lūkhājī**vinti dukkarakārika-jīvikānuyogaṃ anuyuttaṃ. **Gārayhanti** garahitabbayuttakaṃ. **Pasaṃsiyanti** pasaṃsitabbayuttakaṃ. **Venayikoti** sayam avinīto aññehi vinetabbo. **Apaññattikoti** na kiñci paññāpetuṃ sakkoti. Atha vā **venayikoti** sattavināsako. **Apaññattikoti** apaccakkhaṃ nibbānaṃ paññāpeti, sayamkatādīsu¹ kiñci paññāpetuṃ na sakkoti. **Na so Bhagavā venayikoti** so Bhagavā evaṃ yāthāvato ñatvā kusalākusalaṃ paññāpento na aññena vinetabbo na aññasikkhito². Ye ca dhamme upādāya satto paññāpiyati, tesam paññāpanato na sattavināsako, suvinīto susikkhito sattavināyikoti attho. Tassa ca

1. Sassatādīsu (Syā)

2. Abbhācikkhato (Ka)

paññattiyo sapaññattiyoyevā¹ dasseti. **Vimuttiṃ vimuccato akusalā dhammā** micchādiṭṭhisāṅkhātāṃ cittassa adhimuttiṃ adhimuccato akusalā dhammā vadḍhanti nāma, taṃ sandhāyetāṃ vuttāṃ. Sāsane pana cittassa vimuttisāṅkhāto² vimutti kusalānaṃyeva paccayo hoti.

5. Uttiyasuttavaṇṇanā

95. Pañcame **tunhī aho**sīti sattūpaladdhiyaṃ ṭhatvā apucchaṃ pucchatīti tunhī aho. **Sabbasāmukkaṃsikaṃ vata meti** mayā sabbapucchānaṃ uttamapucchaṃ pucchito samaṇo Gotamo saṃsādeti no vissajjeti, nūna na visahati na sakkoti vissajjetunti evaṃ pāpikaṃ diṭṭhiṃ mā paṭilabhīti. **Tadassā**ti taṃ evaṃ uppannaṃ diṭṭhigataṃ bhaveyya. **Paccantimanti** yasmā Majjhimadese nagarassa uddhāpādīni thirāni vā hontu³ dubbalāni vā, sabbaso vā pana mā hontu, corāsāṅkā na hoti. Tasmā taṃ aggahetvā “paccantimaṃ nagaran”ti āha. **Daḷhuddhāpanti** thirapākārapādaṃ. **Daḷhapākāratorananti** thirapākārañceva thirapiṭṭhisāṅghāṭaṇca. **Ekadvāranti** kasmā āha? Bahudvārasmim hi nagare bahūhi paṇḍitadovārikehi bhavitabbaṃ, ekadvāre ekova vaṭṭati. Tathāgatassa ca paññāya añño sadiso natthi. Tasmā Satthu⁴ paṇḍitabhāvassa opammatthaṃ ekaṃyeva dovārikaṃ dassetuṃ “ekadvāran”ti āha. **Paṇḍitoti** paṇḍiccena samannāgato. **Byattoti** veyyattiyena samannāgato. **Medhāvīti** ṭhānuppattiyapaññāsāṅkhātāya medhāya samannāgato. **Anupariyāyapathanti** anupariyāyanāmakāṃ maggaṃ. **Pākārasandhanti** dvinnāṃ iṭṭhakānaṃ apagataṭṭhānaṃ. **Pākāravivaranti** pākārassa chinnaṭṭhānaṃ. **Tadevetāṃ pañhanti** taṃyeva “sassato loko”ti-ādinā nayena puṭṭhaṃ ṭhapanīyapañhaṃ punapi pucchi. **Sabbo ca tena lokoti** sattūpaladdhiyaṃyeva ṭhatvā aññenākārena pucchatīti dasseti.

6. Kokanudasuttavaṇṇanā

96. Chaṭṭhe **pubbāpayamānoti** pubbasadisāni nirudakāni kurumāno. **Kvettha āvusoti** ko ettha āvuso. **Yāvatā āvuso**

1. Satthā ca paññattiyā Bhagavā sapaññattikoyevāti (Ka)

2. Vimutti saṃkhataṃ nānuvisatīti (Syā)

3. Honti (sabbattha) Dī-Ṭṭha 3. 64; Saṃ-Ṭṭha 3. 102 piṭṭhesu pana passitabbaṃ.

4. Suṭṭhu (Sī, Ka)

diṭṭhīti yattikā dvāsaṭṭhividhāpi diṭṭhi nāma atthi. **Yāvata diṭṭhiṭṭhānanti** “khandhāpi diṭṭhiṭṭhānaṃ, avijjāpi, phassopi, saññāpi, vitakkopi, ayonisomanasikāropi, pāpamittopi, paratoghosi diṭṭhiṭṭhānaṃ”¹ evaṃ yattakaṃ aṭṭhavidhampi diṭṭhiṭṭhānaṃ diṭṭhikāraṇaṃ nāma atthi. **Diṭṭhādiṭṭhānanti** diṭṭhīnaṃ adhiṭṭhānaṃ, adhiṭṭhatvā² adhibhavitvā pavattāya diṭṭhiyā etaṃ nāmaṃ. **Diṭṭhipariyuṭṭhānanti** “katamāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni. Yā diṭṭhi diṭṭhigataṃ diṭṭhigahanaṃ diṭṭhikantāraṃ diṭṭhivisūkaṃ diṭṭhivipphanditaṃ diṭṭhisamyojanaṃ diṭṭhisallaṃ diṭṭhisambādho diṭṭhipalibodho diṭṭhibandhanaṃ diṭṭhipapāto diṭṭhānusayo diṭṭhisantāpo diṭṭhipariḷāho diṭṭhigantho diṭṭhupādānaṃ diṭṭhābhiniveso diṭṭhiparāmāso. Imāni aṭṭhārasa diṭṭhipariyuṭṭhānāni”¹ evaṃ vuttaṃ diṭṭhipariyuṭṭhānaṃ. **Samuṭṭhānanti** diṭṭhiṭṭhānasseva vevacanaṃ. Vuttañhetarā “kandhā paccayo diṭṭhīnaṃ upādāya samuṭṭhānatthenā”¹ sabbam vitthāretabbaṃ. Sotāpattimaggo pana **diṭṭhisamugghāto** nāma sabbadiṭṭhīnaṃ samugghātakattā. **Tamahanti** taṃ sabbam ahaṃ jānāmi. **Kyāhaṃ vakkhāmī**ti kiṃ kāraṇā ahaṃ vakkhāmi.

7-8. Āhuneyyasuttādivaṇṇanā

97-98. Sattame **sammādiṭṭhikoti** yāthāvadiṭṭhiko. Aṭṭhame **adhikaraṇasamuppādavūpasamakusaloti** catunnaṃ adhikaraṇānaṃ mūlaṃ³ gahetvā vūpasamena samuppādavūpasamakusalo hoti.

9. Upālisuttavaṇṇanā

99. Navame **durabhisambhavānī**ti sambhavitum dukkhāni dussahāni, na sakkā appesakkhehi ajjhogāhitunti vuttaṃ hoti. **Araññavanapatthānī**ti araññāni ca vanapatthāni ca. Āraññakaṅganipphādanena araññāni, gāmantam atikkamitvā manussānaṃ anupacāraṭṭhānabhāvena vanapatthāni. **Pantānī**ti pariyantāni atidūrāni. **Dukkaraṃ pavivekanti** kāyaviveko dukkaro. **Durabhiramanti** abhiramitum na sukaraṃ. **Ekatteti** ekībhave. Kiṃ dasseti? Kāyaviveke katēpi tattha cittaṃ abhiraṃāpetum dukkaraṃ. Dvayaṃdvayārāmo hi ayaṃ lokoti. **Haranti maññeti** haranti viya ghasanti viya. **Manoti** cittaṃ. **Samādhim alabhamānassāti** upacārasamādhim vā appanāsamādhim vā

1. Khu 9. 132 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

2. Adhiṭṭhitvā (Ka)

3. Mūlāmūlaṃ (Sī, Ka)

alabhantassa. Kim dasseti? Īdisassa bhikkhuno tiṇapaṇṇamigādisaddehi vividhehi ca bhīsanakehi vanāni cittaṃ vikkhipanti maññeti. **Saṃsīdissatī** kāmavitakkena saṃsīdissati. **Uplavissatī** byāpādavihimsāvitakkehi uddham plavissati.

Kaṇṇasaṃdhovikanti kaṇṇe dhovantena¹ kīḷitabbari.

Piṭṭhisamdhovikanti piṭṭhiṃ dhovantena kīḷitabbari. Tattha udakaṃ soṇḍāya gahetvā dvīsu kaṇṇesu āsiñcanam kaṇṇasaṃdhovikā nāma, piṭṭhiyaṃ āsiñcanam piṭṭhisamdhovikā nāma. **Gādham vindaṭī** patiṭṭham labhati. **Ko cāham ko ca hatthināgo** aham ko, hatthināgo ko, ahampi tiracchānagato, ayampi, mayhampi cattāro pādā, imassapi, nanu ubhopi mayaṃ samasamāti.

Vaṇkakanti kumārakānam kīḷanakaṃ khuddakanaṅgalam, **ghaṭikanti** dīghadaṇḍakena rassadaṇḍakam paharaṇakīlam. **Mokkhacikanti** saṃparivattakakīlam, ākāse daṇḍakam gahetvā bhūmiyaṃ vā sīsam ṭhapetvā heṭṭhupariyabhāvena parivattanakīlanti vuttam hoti. **Ciṅgulakanti** tālapaṇṇādīhi kataṃ vātappahārena paribbhamanacakkam. **Pattāḷhakam** vuccati paṇṇanāḷi, tāya vālukādīni minantā kīlanti. **Rathakanti** khuddakaratham. **Dhanukanti** khuddakadhanumeva.

Idha kho pana voti ettha **voti** nipātamattaṃ, idha kho panāti attho. **Īṅha tvaṃ Upāli saṃghe viharāhī** ettha **īṅhā**ti codanatthe nipāto. Tena theram saṃghamajjhe viharatthāya codeti, nāssa araṇṇavāsam anujānāti. Kasmā? Araṇṇasenāsane vasato kirassa vāsadhurameva pūrisati, na ganthadhuraṃ. Saṃghamajjhe vasanto pana dve dhuraṇi pūretvā arahattaṃ pāpuṇissati, Vinayapiṭake ca pāmokkho bhavissati. Athassāham parisamajjhe pubbatthanaṃ pubbābhinihāraṇca kathetvā imam bhikkhum vinayadharānam aggaṭṭhāne ṭhapessāmīti imamattham passamāno Satthā therassa araṇṇavāsam nānujānāti. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Upālivaggo pañcama.

Dutiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

1. Kaṇṇadhovanena (Sī), kaṇṇam dhovantena (Syā)

3. Tatiyapaṇṇāsaka

(11) 1. Samaṇasaññāvagga

1. Samaṇasaññāsuttavaṇṇanā

101. Tatiyassa paṭhame **samaṇasaññā**ti samaṇānaṃ uppajjanakasaññā. **Santatakārī**ti¹ nirantarakārī. **Abyāpajj**hoti niddukkho. **Idamattha**ntissa **hotī**ti idamatthaṃ ime paccayāti evamassa jīvitaparikkhāresu hoti, paccavekkhitaparibhogaṃ paribhuñjatīti attho. Dutiyam uttānatthameva.

3. Micchattasuttavaṇṇanā

103. Tatiye **virāḍhanā** **hotī**ti saggato maggato ca virajjhanam² hoti. **No ārāḍhanā**ti na sampādanā na paripūrakārītā hoti. **Pahotī**ti pavattati.

4-5. Bījasuttādivaṇṇanā

104-105. Catutthe **yathādiṭṭhi samattaṃ samādinna**ti diṭṭhānurūpena paripuṇṇaṃ samādinnaṃ sakalaṃ gahitaṃ. **Cetanā**ti tīsu dvāresu nibbattitacetanāva gahitā. **Patthanā**ti “evarūpo siyan”ti evaṃ patthanā. **Paṇidhī**ti “devo vā bhavissāmi devaṇṇatara vā”ti cittaṭṭhapanā. **Saṅkhārā**ti sampayuttakasaṅkhārā. Pañcame purecārikaṭṭhena **pubbaṅgamā**. **Anvadevā**ti taṃ anubandhamānameva.

6. Nijjarasuttavaṇṇanā

106. Chaṭṭhe **nijjaravatthū**nīti nijjarakāraṇāni. **Micchādiṭṭhi nijjiṇṇā** **hotī**ti ayaṃ heṭṭhā vipassanāyapi nijjiṇṇā eva pahīnā, kasmā puna gahitāti? Asamucchinnattā. Vipassanāya hi kiñcāpi nijjiṇṇā, na pana samucchinnā. Maggo pana uppajjitvā taṃ samucchindati, na puna vuṭṭhātuṃ deti. Tasmā puna gahitā. Evaṃ sabbapadesu yojetabbo. Ettha ca sammāvimuttipaccayā catusaṭṭhi dhammā bhāvanāpāripūrim gacchanti. Katame catusaṭṭhi? Sotāpattimaggaḥkhaṇe

1. Satatakārīti (Syā, Ka)

2. Idha virujjhanam (Ka)

adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ paripūrati, paggaḥaṭṭhena vīriyindriyaṃ, upaṭṭhānaṭṭhena satindriyaṃ, avikkhepaṭṭhena samādhindriyaṃ, dassanaṭṭhena paññindriyaṃ paripūrati, vijānanaṭṭhena manindriyaṃ, abhinandananaṭṭhena somanassindriyaṃ, pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūrati -pa-. Arahattaphalakkhaṇe adhimokkhaṭṭhena saddhindriyaṃ -pa- pavattasantati-ādhipateyyaṭṭhena jīvitindriyaṃ paripūrātīti evaṃ catūsu ca maggesu catūsu phalesu aṭṭhaṭṭha hutvā catusaṭṭhi dhammā pāripūriṃ gacchanti.

7. Dhovanāsuttavaṇṇanā

107. Sattame **dhovananti** aṭṭhidhovanam. Tasmim hi janapade manussā ñātake mate na jhāpenti, āvāṭam pana khaṇitvā bhūmiyaṃ nidahanti. Atha nesaṃ pūtibhūtānaṃ aṭṭhīni nīharitvā dhovitvā paṭipāṭiyā ussāpetvā gandhamālehi pūjetvā ṭhapenti. Nakkhatte patte tāni aṭṭhīni gahetvā rodanti paridevanti, tato nakkhattam kīḷanti.

8-10. Tikicchakasuttādivaṇṇanā

108-110. Aṭṭhame **virecananti** dosanīharaṇabhesajjam. **Virittā hotīti** nīhaṭā hoti panuditā. Navame **vamananti** vamanakaraṇabhesajjam. Dasame **niddhamaniyāti** niddhamitabbā. **Niddhantāti** niddhamitā.

11. Paṭhama-asekhasuttavaṇṇanā

111. Ekādasame āṅgaparipūraṇattham sammādiṭṭhiyeva **sammāññānti** vuttā. Evamete sabbepi arahattaphaladhammā asekhā, asekhassa pavattattā paccavekkhaṇaṇāṇampi asekhanti vuttam.

12. Dutiya-asekhasuttavaṇṇanā

112. Dvādasame **asekhiyāti** asekhāyeva, asekhasantakā vā. Iminā suttena khīṇāsavova kathitoti.

Samaṇasaññāvaggo paṭhamo.

(12) 2. Paccorohaṇivagga

1-2. Adhammasuttadvayaṇṇanā

113-114. Dutiyassa paṭhame pāṭiyekkaṃ pucchā ca vissajjanā ca katā, dutiye ekatova.

3. Tatiya-adhammasuttavaṇṇanā

115. Tatiye **uddesaṃ uddisitvā**ti mātikaṃ nikkhipitvā. Satthu **ceva saṃvaṇṇitoti** pañcasu ṭhānesu etadagge ṭhapentena Satthārā saṃvaṇṇito. **Sambhāvitoti** guṇasambhāvanāya sambhāvito. **Pahotīti** sakkoti. **Atisitvā**ti atikkamitvā. **Jānaṃ jānātīti** jānitabbakaṃ jānāti. **Passaṃ passatīti** passitabbakaṃ passati. **Cakkhubhūtoti** cakkhu viya bhūto jāto nibbatto. **Ñāṇabhūtoti** ñāṇasabhāvo. **Dhammabhūtoti** dhammasabhāvo. **Brahmabhūtoti** seṭṭhasabhāvo. **Vattāti** vattum samattho. **Pavattāti** pavattetum samattho. **Atthassa ninnetāti** atthaṃ nīharitvā dassetā. **Yathā no Bhagavāti** yathā amhākaṃ Bhagavā byākareyya.

4. Ajitasuttavaṇṇanā

116. Catutthe **Ajitoti** evaṃnāmako. **Cittatṭhānasatānīti** cittuppādasatāni. **Yehīti** yehi cittatṭhānasatehi anuyuñjijyamānā. **Upāraddhāva jānanti upāraddhasmāti** viraddhā niggahitā evaṃ jānanti “viraddhā mayaṃ, niggahitā mayaṃ, āropito no doso”ti. **Paṇḍitavatthūnīti** paṇḍitabhāvatthāya kāraṇāni.

5. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

117-118. Pañcame **orimaṃ tīranti** lokiyaṃ orimatīraṃ. **Pārimaṃ tīranti** lokuttaraṃ pārimatīraṃ. **Pāragāminoti** nibbānagāmino. **Tīramevānudhāvātīti** sakkāyadiṭṭhitīraṃyeva anudhāvati. **Dhamme dhammānuvattinoti** sammā akkhāte navavidhe lokuttaradhamme anudhammavattino, tassa dhammassānucchavikāya sahasīlāya pubbabhāgappaṭipattiya pavattamānā.

maccudheyyaṃ suduttaranti maccuno ṭhānabhūtaṃ tebhūmakavaṭṭaṃ suduttaraṃ taritvā. **Pāramessantīti** nibbānaṃ pāpuṇissanti.

Okā anokamāgammāti vaṭṭato vivaṭṭaṃ āgama. **Viveke yattha dūramanti** yasmiṃ kāyacitta-upadhiviveke durabhiramaṃ, tatrābhiratimiccheyya. **Hitvā kāmeti** duvidhepi kāme pahāya. **Akiñcanoti** nippalibodho. **Ādānapaṭinissaggeti** gahaṇapaṭinissaggasaṅkhāte nibbāne. **Anupādāya ye ratāti** catūhi upādānehi kiñcipi anupādiyitvā ye abhiratā. **Parinibbutāti** te apaccayaparinibbānena parinibbutā nāmāti veditabbā. Chaṭṭhaṃ bhikkhūnaṃ desitaṃ.

7-8. Paccorohaṇīsuttadvayaṇṇanā

119-120. Sattame **paccorohaṇīti** pāpassa paccorohaṇaṃ. **Pattharivitvāti** santharivitvā. **Antarā ca velaṃ antarā ca agyāgāranti** vālikārāsissa ca aggi-agārassa ca antare. Aṭṭhaṃ bhikkhusaṃghassa desitaṃ. Sesaṃ sabbattha uttānatthamevāti.

Paccorohaṇivaggo dutiyo.

(13) 3. Parisuddhavaggavaṇṇanā

123. Tatiyassa paṭhame **parisuddhāti** nimmalā. **Pariyodātāti** pabhassarā. Dutiyādīni uttānatthānevāti.

Parisuddhavaggo tatiyo.

(14) 4. Sādhuvaggavaṇṇanā

134. Catutthassa paṭhame **sādhunti** bhaddakaṃ siliṭṭhakaṃ. Dutiyādīni uttānatthānevāti. Ariyamaggavaggo uttānatthoyevāti.

Sādhuvaggo catuttho.

Tatiyapaṇṇāsako niṭṭhito.

4. Catutthapaṇṇāsaka

155. Catutthassa paṭhamādīni uttānatthānevāti.

8. Kammanidānasuttavaṇṇanā

174. Aṭṭhame **lobhahetukampīti** pāṇātipātassa lobho upanissayakoṭiyā hetu hoti dosamohasampayuttopi. Iminā upāyena sabbattha attho veditabbo.

9. Parikkamanasuttavaṇṇanā

175. Navame **parikkamanam** hotīti parivajjanam hoti.

10. Cundasuttavaṇṇanā

176. Dasame **kammāraputtassāti** suvaṇṇakāraputtassa. **Kassa no tvanti** kassa nu tvaṁ. **Pacchābhūmakāti** pacchābhūmivāsikā. **Kamaṇḍalukāti** kamaṇḍaludhārino. **Sevālamālikāti** sevālamālā viya dhārenti. Sevālapaṭṇanivāsītātipi vuttameva. **Udakorohakāti** sāyatatiyakam¹ udakorohanānuyogamanuyuttā. **Āmaseyyāsīti** hatthena parimajjeyyāsi.

11. Jāṇussoṇisuttavaṇṇanā

177. Ekādasame **upakappatūti** pāpuṇātu. **Ṭhāneti** okāse. **No aṭṭhāneti** no anokāse. **Nerayikānam āhāro** nāma tattha nibbattanakammameva. Teneva hi te tattha yāpentī. **Tiracchānayonikānam** pana tiṇapaṇṇādivasena āhāro veditabbo, **manussānam** odanakummāsādivasena **devānam** sudhābhojanādivasena, **pettivesayikānam** kheḷasiṅghāṇikādivasena. **Yaṁ vā panassa ito anuppaveccantīti** yaṁ tassa mittādayo ito dadantā anupavesenti. Pettivesayikā eva hi paradattūpajīvino hontī, na aññesaṁ parehi

1. Sāyapātiyaka (Sī, Syā)

dinnam upakappati. **Dāyakopi anipphaloti** yaṁ sandhāya taṁ dānam dinnam, tassa upakappatu vā mā vā, dāyakena pana na sakkā nipphalena bhavitum, dāyako tassa dānassa vipākaṁ labhatiyeva.

Aṭṭhānēpi bhavam Gotamo parikappam vadatīti anokāse uppannēpi tasmim nātake bhavam Gotamo dānassa phalam parikappetiyeva paññāpetiyevāti pucchati. Brahmaṇassa hi “evaṁ dinnassa dānassa phalam dāyako na labhatī”ti laddhi. Athassa Bhagavā pañham paṭijānitvā “dāyako nāma yattha katthaci puññaphalūpajīvitṭhāne nibbatto dānassa phalam labhatiyevā”ti dassetum **idha brāhmaṇāti-ādimāha**. **So tattha lābhī hotīti** so tattha hatthiyoniyam nibbattopi maṅgalahatthiṭṭhānam patvā lābhī hoti. Assādīsupi eseva nayo. Sādhuvaggo uttānatthoyevāti.

Jāṇussoṇivaggo dutiyo.

Catutthapaṇṇāsako niṭṭhito.

(21) 1. Karajakāyavagga

211. Pañcamassa paṭhamādīni uttānatthāneva.

6. Saṁsappanīyasuttavaṇṇanā

216. Chatṭhe **saṁsappanīyapariyāyaṁ vo bhikkhave dhammapariyāyanti** saṁsappanassa kāraṇaṁ desanāsaṅkhātāṁ dhammadesanaṁ. **Saṁsappatīti** taṁ kammaṁ karonto āsappati parisappati vipphandati. **Jimhā gatīti** tena kammena yaṁ gatiṁ gamissati, sā jimhā hoti. **Jimhupapattīti** tassa yaṁ gatiṁ upapajjissati, sāpi jimhāva hoti. **Saṁsappajātikāti** saṁsappanasabhāvā. **Bhūtā bhūtassa upapatti hotīti** bhūtaṁ sabbhāvato vijjamānakammā sattassa nibbatti hoti. **Phassā phusantīti** vipākaphassā phusanti.

7-8. Sañcetanikasuttadvayavaṇṇanā

217-218. Sattame **sañcetanikānanti** cetetvā pakappetvā katānaṁ. **Upacitānanti** citānaṁ vadḍhitānaṁ. **Appaṭisaṁveditvāti** tesāṁ kammānaṁ vipākāṁ avediyitvā. **Byantībhāvanti** vigatantabhāvaṁ¹ tesāṁ kammānaṁ paricchedaparivaṭumatakāraṇaṁ². **Taṁca kho diṭṭheva dhammeti** taṁca kho vipākāṁ diṭṭhadhammavedanīyaṁ diṭṭheva dhamme. **Upapajjanti**³ upapajjavedanīyaṁ anantare attabhāve. **Apare vā pariyāyeti** aparapariyāyavedanīyaṁ pana saṁsārappavatte sati saḥassimepi attabhāveti⁴. Iminā idaṁ dasseti “saṁsārappavatte paṭiladdhavipākārahakamme⁵ na vijjati so jagatippadeso, yattha ṭhito mucceyya pāpakammā”ti. **Tividhāti** tippakārā. **Kāyakammantasandosabyāpattīti** kāyakammantasāṅkhātā⁶ vipatti. Iminā nayena sabbapadāni veditabbāni. Aṭṭhame **apaṇṇako maṇīti** samantato caturasso pāsako.

9. Karajakāyasuttavaṇṇanā

219. Navame **dukkhassāti** vipākadukkhassa, vaṭṭadukkhasseva vā. Imasmiṁ sutte maṇi-opammaṁ natthi. **Evam vigatābhijjhoti evanti** nipātamattaṁ. Yathā vā

1. Santibhāvaṁ (Ka)

3. Upapajjeti (Sī, Syā), upapajjāti (Ka)

5. Paṭiladdhavipākavārahakammena (Ka)

2. Paricchedaparivaṭumakāraṇaṁ (Sī, Syā)

4. Saḥassime attabhāve vāti (Sī)

6. Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)

mettaṃ bhāventā vigatābhijjhā bhavanti, evaṃ vigatābhijjho. Evamassa vigatābhijjhatādihi nīvaraṇavikkhambhanam dassetvā idāni akusalanissaraṇāni kathento **mettāsahagatenāti**-ādimāha. **Appamāṇanti** appamāṇasattārammaṇatāya ciṇṇavasitāya vā appamāṇam. **Pamāṇakataṃ kammaṃ** nāma kāmāvacarakammaṃ. **Na taṃ tatrāvatitṭhātīti** taṃ mahogho parittaṃ udakaṃ viya attano okāsaṃ gahetvā ṭhātuṃ na sakkoti, atha kho naṃ oghe parittaṃ udakaṃ viya idameva appamāṇam kammaṃ ajjhottharivā attano vipākaṃ nibbatteti. **Daharataggeti** daharakālato paṭṭhāya.

Nāyaṃ kāyo ādāyagamaniyoti imaṃ kāyaṃ gahetvā paralokaṃ gantum nāma na sakkoti attho. **Cittantaroti** cittakāraṇo, atha vā citteneva antariko. Ekasseva hi cuticittassa anantarā dutiye paṭisandhicitte devo nāma hoti, nerayiko nāma hoti, tiracchānagato nāma hoti. Purimanayepi cittena kāraṇabhūtena devo nerayiko vā hotīti attho. **Sabbaṃ taṃ idha vedanīyanti** diṭṭhadhammavedanīyakoṭṭhāsavasenetarṃ vuttaṃ. **Na taṃ anugaṃ bhavissatīti** mettāya upapajjavedanīyabhāvassa upacchinnattā upapajjavedanīyavasena na anugataṃ bhavissati. Idam sotāpannasakadāgāmi-ariyapuggalānaṃ paccavekkhaṇaṃ veditabbaṃ. **Anāgāmitāyāti** jhānānāgāmitāya. **Idhapaññassāti** imasmim sāsane paññā idhapaññā nāma, Sāsanacaritāya ariyapaññāya ṭhitassa¹ ariyasāvakassāti attho. **Uttarivimuttinti** arahattaṃ. Dasamaṃ uttānatthamevāti.

Karajakāyavaggo paṭhamo.

(22) 2. Sāmaññavaggavaṇṇanā

221. Dutiyassa paṭhamam ādimkatvā sabbā peyyālatanti uttānatthāyevāti.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya.

Dasakanipātassa samvaṇṇanā niṭṭhitā.

Ekādasakanipāta

1. Nissayavagga

1-6. Kimatthiyasuttādivaṇṇanā

1-6. Ekādasakanipātassa paṭhamādīni heṭṭhā vuttanayāneva. Kevalañhettha ādito pañcasu nibbidāvirāgaṃ dvidhā bhinditvā ekādasāṅgāni katāni. Chaṭṭhe sikkhāpaccakkhānaṃ adhikaṃ.

7-8. Paṭhamasaññāsuttādivaṇṇanā

7-8. Sattame **atthena atthoti** atthena saddhiṃ attho. **Byañjanena byañjananti** byañjanena saddhiṃ byañjanaṃ. **Saṃsandissatīti** sampavattissati. **Samessatīti** samānaṃ bhavissati. **Na viggayhissatīti** na virajjhissati¹. **Aggapadasminti** nibbāne. Atṭhame paccavekkhānā kathitā.

9. Saddhasuttavaṇṇanā

9. Navame **doṇiyā baddhoti** yavasassadoṇiyā samīpe baddho. **Antaraṃ karitvā**ti abbhantare katvā. **Jhāyatīti** cinteti. **Pajjhāyatīti** ito cito ca nānappakāraṃ jhāyati². **Nijjhāyatīti** nirantaravasena nibaddhaṃ jhāyati. **Pathavimpi nissāya jhāyatīti** samāpattiyaṃ sanikantikavasenetarā vuttaṃ. Samāpattiyañhi sanikantikattā esa khaḷuṅko nāma kato. **Āpādisupi** eseva nayo.

Kathaṇca saddha³ **ājānīyajhāyitaṃ hotīti** kathaṃ kāraṇākāraṇaṃ jānantassa sindhavassa jhāyitaṃ hoti. **Yathā iṇanti**-ādīsu iṇasadisam bandhanasadisam dhanajānisadisam kalisaṅkhātamaḥaparādhadasadisāṇca katvā attano abhimukhassa patodassa ajjhoharaṇasaṅkhātamā patanam vipassatīti attho. **Neva pathaviṃ nissāya jhāyatīti** samāpattisukhanikantiyā abhāvena

1. Na virujjhissati (Syā) 2. Nānappakārajjhānaṃ jhāyati (Syā) 3. Sandha (Sī, Syā)

pathavi-ārammaṇāya catukkapañcakajjhānasaññāya na jhāyati, nikantiyā abhāveneva so ājāniyo nāma hotīti. **Jhāyati ca panāti** nibbānārammaṇāya phalasamāpattiyā jhāyati. **Pathaviyaṃ pathavisaññā vibhūtā hotīti** pathavārammaṇe uppannā catukkapañcakajjhānasaññā vibhūtā pākaṭā hoti. “Vibhūtā bhante rūpasaññā avibhūtā aṭṭhikasaññā”ti imasmiñhi sutte samatikkamassa atthitāya vibhūtata vuttā, idha pana vipassanāvasena aniccadukkhānattato diṭṭhattā vibhūtā nāma jātā. **Āposaññā**disupi eseva nayo. Evamettha heṭṭhā viya samāpattivaseṇa samatikkamaṃ avatvā vipassanācārasena samatikkamo vutto. **Evaṃ jhāyīti** evaṃ vipassanāpaṭipāṭiyā āgantvā uppāditāya phalasamāpattiyā jhāyanto.

10. Moranivāpasuttavaṇṇanā

10. Dasame **accantaniṭṭho** antaṃ atītattā¹ accantasaṅkhātāṃ avināsadhammaṃ nibbānaṃ niṭṭhā assāti accantaniṭṭho. Iminā nayena sesapadāni veditabbāni. **Janetasminti** janitasmim, pajāyāti attho. **Ye gottapaṭisārī**noti ye janā tasmim gotte paṭisaranti “ahaṃ Gotamo ahaṃ Kassapo”ti, tesu loke gottapaṭisārīsu khattiyo seṭṭho. **Anumatā mayāti** mama Sabbaṇṇutaññāṇena saddhim saṃsandetvā desitā mayā anuññātā. Sesam sabbattha uttānatthamevāti.

Nissayavaggo paṭhamo.

2. Anussativagga

1-2. Mahānāmasuttadvayaṇṇanā

11-12. Dutiyassa paṭhame **nānāvihārehi viharatanti** gihīnaṃ nibaddho eko vihāro nāma natthi, tasmā amhākaṃ anibaddhavihārena viharantānaṃ kena vihārena katarena nibaddhavihārena vihātabbanti pucchati. **Ārādhakoti** sampādako paripūrako. **Dhammasotasamāpanno**

1. Atikkantā (Sī, Ka)

Buddhānussatiṃ bhāvetiti dhammasotasamāpanno hutvā Buddhānussatiṃ bhāveti. Dutiye **gilānā vuṭṭhito**ti gilāno hutvā vuṭṭhito.

3. Nandiyasuttavaṇṇanā

13. Tatiye **kalyāṇamitteti** sumitte. Evamettha kalyāṇamittavasena saṃghānussati kathitā. **Kabaḷikārāhārabhakkhānanti** kāmāvacaradevānaṃ. **Asamayavimuttoti** asamayavimuttiyā vimutto khīṇāsavo.

4. Subhūtisuttavaṇṇanā

14. Catutthe **ko nāmāyaṃ subhūti bhikkhūti** jānantopi Satthā kathāsamuṭṭhāpanatthaṃ pucchati. **Sudattassa**¹ **upāsakassa puttoti** Anāthapiṇḍikaṃ sandhāyāha. Anāthapiṇḍikassa hi putto attano cūlapitu santike pabbajito, atha naṃ Subhūtitthero ādāya Satthu santikaṃ agamāsi. **Saddhāpadānesūti** saddhānaṃ puggalānaṃ apadānesu lakkhaṇesu.

5. Mettasuttavaṇṇanā

15. Pañcame **sukhaṃ supatīti** yathā sesajanā samparivattamānā kākacchamānā dukkhaṃ supanti, evaṃ asupitvā sukhaṃ supati. Niddaṃ okkamantopi samāpattiṃ samāpanno viya hoti. **Sukhaṃ paṭibujjhatīti** yathā aññe nitthunantā vijambhamānā samparivattantā dukkhaṃ paṭibujjhanti, evaṃ appaṭibujjhivā vikaṣamānaṃ viya padumaṃ sukhaṃ nibbikāro paṭibujjhati. **Na pāpakaṃ supinaṃ passatīti** supinaṃ passantopi bhaddakameva supinaṃ passati, cetiyaṃ vandanto viya pūjaṃ karonto viya ca dhammaṃ suṇanto viya ca hoti. Yathā panaññe attānaṃ corehi samparivāritaṃ viya vāḷehi upaddutaṃ viya papāte patantaṃ viya ca passanti, na evaṃ pāpakaṃ supinaṃ passati.

Manussānaṃ piyo hotīti ure āmukkamuttāhāro viya sīse piḷandhitamālā viya ca manussānaṃ piyo hoti manāpo. **Amanussānaṃ piyo hotīti** yatheva manussānaṃ, amanussānampi piyo hoti Visākhaththero viya. Vatthu Visuddhimagge² mettākammaṭṭhānaniddese vitthāritameva. **Devatā rakkhantīti** puttamiva mātāpitaro devatā rakkhanti. **Nāssa**

1. Saddhassa (Sī, Syā)

2. Visuddhi 1. 305 piṭṭhe.

aggi vā visarṇ vā sattharṇ vā kamatīti mettāvihārissa kāye Uttarāya upāsikāya viya aggi vā, Saṃyuttabhāṇakacūlasīvatttherasseva visarṇ vā, Saṃkiccasāmaṇerasseva sattharṇ vā na kamati nappavisati, nāssa kāyaṃ vikopetīti vuttarṇ hoti. Dhenuvatthumpi cettha kathayanti. Ekā kira dhenu vacchakassa khīradhāraṃ muñcamānā aṭṭhāsi, eko luddako “taṃ vijjhissāmi”ti hatthena samparivattetvā dīghadaṇḍarṇ sattim muñci. Sā tassā sarīraṃ āhacca tālapaṇṇarṇ viya vaṭṭamānā gatā, neva upacārabalena na appanābalena, kevalarṇ vacchake balavahitacittatāya¹. Evarṇ mahānubhāvā mettā.

Tuvaṭarṇ cittaṃ samādhiyatiti mettāvihārino khippameva cittaṃ samādhiyati, natthi tassa dandhāyitattarṇ. **Mukhavanno vippasīdatīti** bandhanā pavuttatālapakkarṇ viya cassa vippasannavaṇṇarṇ mukharṇ hoti. **Asammūlho kālarṇ karotīti** mettāvihārino sammohamaraṇarṇ nāma natthi, asammūlho pana niddarṇ okkamanto viya kālarṇ karoti. **Uttari appaṭivijjhantoti** mettāsamāpattito uttari arahattarṇ adhiganturṇ asakkonto ito cavitvā suttappabuddho viya brahmalokarṇ upapajjatīti.

6. Aṭṭhakanāgarasuttavaṇṇanā

16. Chaṭṭhe **dasamoti** jātigottavasena ceva sārappattakulagaṇanāya ca dasame ṭhāne gaṇīyati, tenassa dasamotveva nāmarṇ jātarṇ. **Aṭṭhakanāgaroti** Aṭṭhakanagaravāsī. **Kukkuṭārāmeti** Kukkuṭasetṭhinā kārite ārāme.

Tena Bhagavatā -pa- sammadakkhātoti ettha ayaṃ saṅkhepattho—yo so Bhagavā samatimsa pāramiyo pūretvā sabbakilese bhañjitvā anuttaraṃ sammāsambodhirṇ abhisambuddho, tena Bhagavatā tesarṇ tesarṇ sattānarṇ āsayānusayarṇ jānatā, hatthatale ṭhapitarṇ āmalakarṇ viya sabbañeyyadhamme passatā, apica pubbenivāsādīhi jānatā, dibbena cakkhunā passatā, tīhi vā vijjāhi chahi vā pana abhiññāhi jānatā, sabbattha appaṭihatena samantacakkhunā passatā, sabbadhammajānanasamatthāya paññāya jānatā, sabbasattānarṇ cakkhuvisayātītāni tirokuṭṭādigatāni

1. Balavapiyacittatāya (Ṭikā)

cāpi rūpāni ativissuddhena maṃsakkhunā vā passatā, attahitasādhikāya samādhipadaṭṭhānāya paṭivedhapaññāya jānatā, parahitasādhikāya karuṇāpadaṭṭhānāya desanāpaññāya passatā, antarāyikadhamme vā jānatā, niyyānikadhamme passatā, arīnaṃ hatattā Arahata, sammā sāmāṃ sabbadhammānaṃ Buddhata Sammāsambuddhenāti evaṃ catuvesārajjavasena catūhi kāraṇehi thomitena atthi nu kho eko dhammo akkhātoti.

Abhisankhatanti kataṃ uppāditaṃ. **Abhisañcetayitanti** cetayitaṃ kappayitaṃ. **So tattha ñhitoti** so tasmiṃ samathavipassanādhhamme ñhito. **Dhammarāgena dhammanandiyāti** padadvayenapi samathavipassanāsu chandarāgo vutto. Samathavipassanāsu hi sabbena sabbāṃ chandarāgaṃ pariyādiyitum sakkonto arahā hoti, asakkonto anāgāmī hoti. So samathavipassanāsu chandarāgassa appahīnattā catutthajjhānacetanāya Suddhāvāse nibbattati. Ayaṃ ācariyānaṃ samānatthakathā.

Vitaṇḍavādī panāha “teneva dhammarāgenāti vacanato akusalena suddhāvāse nibbattati”ti. So “suttaṃ āharāhi”ti vattabbo. Addhā aññaṃ apassanto idameva āharissati. Tato vattabbo “kimpanidaṃ suttaṃ nītatthaṃ, udāhu neyyatthan”ti. Addhā “nītatthan”ti vakkhati. Tato vattabbo—evaṃ sante anāgāmiphalaṭṭhikena samathavipassanāsu chandarāgo kattabbo bhavissati, chandarāge uppādite anāgāmiphalaṃ paṭiladdhaṃ bhavissati, mā “suttaṃ me laddhan”ti yaṃ vā taṃ vā dīpehi. Paññaṃ kathentena hi ācariyassa santike uggahetvā attharasāṃ paṭivijjhivā kathetum vaṭṭati. Akusalena hi sagge, kusalena ca apāye paṭisandhi nāma natthi. Vuttañhetāṃ Bhagavatā—

“Na bhikkhave lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho bhikkhave lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo”ti¹—

1. Am 2. 297 piṭṭhe.

evaṃ saññāpetabbo. Sace sañjānāti, sañjānātu. No ce sañjānāti, “gaccha pāto va vihāraṃ pavasi tvā yāguṃ pivā”ti uyyojetabbo.

Ayaṃ kho gahapati ekadhammo akkhātoti ekaṃ dhammaṃ pucchitena “ayampi ekadhammo akkhāto, ayampi ekadhammo akkhāto”ti evaṃ pucchāvasena kathitattā ekādasapi dhammā ekadhammo nāma kato. Amatuppatti-atthena vā sabbe pi ekadhammoti vattum vaṭṭati.

Nidhimukhaṃ gavesantoti nidhiṃ pariyesanto. **Sakidevāti** ekappayogeneva. Kathaṃ pana ekappayogeneva ekādasannaṃ nidhinaṃ adhigamo hotīti? Idhekacco arañhe jīvitavuttiṃ gavesamāno carati. Tameṇaṃ aññataro atthacarako disvā “kiṃ bho carasī”ti pucchati. So “jīvitavuttiṃ pariyesāmi”ti āha. Itaro “tena hi samma āgaccha, etaṃ pāsāṇaṃ pavaṭṭehī”ti āha. So taṃ pavaṭṭetvā uparūpariṭṭhitā vā kucchiyā kucchiṃ āhacca ṭhitā vā ekādasā kumbhiyo passati. Evaṃ ekappayogena ekādasannaṃ adhigamo hoti.

Ācariyadhaṇaṃ pariyesissantiti aññatitthiyā hi yassa santike sippaṃ uggaṇhanti, tassa sippuggahaṇato pure vā pacchā vā antaran tarā vā gehato nīharitvā dhaṇaṃ denti. Yesaṃ gehe natthi, te ñāṭisabhāgato pariyesanti. Yesaṃ tampi natthi, te sabhāgato pariyesanti. Tathā alabhamānā bhikkhampi caritvā dentiyeva. Taṃ sandhāyetaṃ vuttaṃ.

Kiṃ pañāhanti bāhirakā tāva aniyyānikēpi sāsane sippamattadāyakassa dhaṇaṃ pariyesanti, ahaṃ pana evaṃvidhe niyyānikasāsane ekādasavidhaṃ amatuppatti paṭipadaṃ desentassa ācariyassa pūjaṃ kiṃ na karissāmi, karissāmiyevāti vadati. **Paccekaṃ dussayugena acchādesīti** ekamekassa bhikkhuno ekekaṃ dussayugaṃ adāsīti attho. Samudācāravacanaṃ panettha evarūpaṃ hoti, tasmā acchādesīti vuttaṃ. **Pañcasataṃ vihāraṇti** pañcasatagghaṇikaṃ paṇṇasālaṃ kāresīti attho.

7. Gopālasuttavaṇṇanā

17. Sattame tisso kathā ekanālikā caturassā nisinnavattikāti. Tattha Pāliṃ vatvā ekekassa padassa atthakathanāṃ **ekanālikā**

nāma. Apaṇḍitagopālakaṃ dassetvā, apaṇḍitabhikkhuṃ dassetvā, paṇḍitagopālakaṃ dassetvā, paṇḍitabhikkhuṃ dassetvāti catukkaṃ bandhitvā kathanāṃ **caturassā** nāma. Apaṇḍitagopālakaṃ dassetvā pariyoṣānagamaṇaṃ, apaṇḍitabhikkhuṃ dassetvā pariyoṣānagamaṇaṃ, paṇḍitagopālakaṃ dassetvā pariyoṣānagamaṇaṃ paṇḍitabhikkhuṃ dassetvā pariyoṣānagamaṇanti ayaṃ **nisinnavattikā** nāma. Ayaṃ idha sabbācariyānaṃ āciṇṇā.

Ekādasahi bhikkhave aṅgehīti ekādasahi aguṇakoṭṭhāsehi. **Gogaṇanti** gomaṇḍalam. **Pariharitunti** pariggahetvā vicarituṃ. **Phāṭim kātunti** vaḍḍhim āpādetuṃ. **Idhāti** imasmim loke. **Na rūpaññū hotīti** gaṇanato vā vaṇṇato vā rūpaṃ na jānāti. Gaṇanato na jānāti nāma attano gunnaṃ sataṃ vā sahaṣsaṃ vāti saṅkhyāṃ na jānāti, so gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā gogaṇaṃ gaṇetvā “ajja ettakā na dissanti”ti dve tiṇi gāmantarāni vā aṭaviṃ vā vicaranto na pariyesati. Aññesaṃ gāvīsu attano gogaṇaṃ pavittṭhāsupi gogaṇaṃ gaṇetvā “imā ettikā gāvo na amhākaṃ”ti yaṭṭhiyā pothetvā na nīharati. Tassa naṭṭhā gāviyo naṭṭhāva honti. Paragāviyo gaṇetvā carati. Gosāmikā disvā “ayaṃ ettakaṃ kālāṃ amhākaṃ dhenū duhi”ti tajjetvā attano gāviyo gaṇetvā gacchanti. Tassa gogaṇopi parihāyati, pañca gorasaparibhogatopi paribāhiro hoti. Vaṇṇato na jānāti nāma “ettikā gāvī setā, ettikā rattā, ettikā kālā, ettikā odātā, ettikā kabārā, ettikā nilā”ti na jānāti. So gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na lakkhaṇakusaloti gāvīnaṃ sarīre kataṃ dhanusattisūlādibhedam lakkhaṇaṃ na jānāti. So gāvīsu haṭṭāsu vā palātāsu vā “ajja asukalakkhaṇā asukalakkhaṇā ca gāvo na dissanti”ti -pa- pañcagorasaparibhogatopi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikaṃ hāretāti gunnaṃ khāṇukaṇṭakādīhi pahaṭaṭṭhānesu vaṇo hoti. Tattha nīlamakkhikā aṇḍakāni ṭhapenti, tesam āsāṭikāti nāmaṃ. Tāni daṇḍakena apanetvā bhesajjaṃ dātabbaṃ hoti. Bālo gopālako tathā na karoti. Tena vuttaṃ “na āsāṭikaṃ

hāretā hoti”ti. Tassa gunnaṃ vaṇā vaḍḍhanti, gambhīrā honti, pāṇakā kucchim pavisanti, gāvo gelaṇṇābhībhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇaṃ khādituṃ na pāṇīyaṃ pātuṃ sakkonti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati, ubhayesampi jīvitantarāyo hoti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti gunnaṃ vuttanayeneva sañjāto vaṇo¹ bhesajjaṃ datvā vākena vā cīrakena vā bandhitvā paṭicchādetabbo hoti. Bālagopālako taṃ na karoti. Athassa² gunnaṃ vaṇehi yūsā paggharanti, tā aṇṇamaṇṇaṃ nighamsanti. Tena aṇṇesampi vaṇā jāyanti. Evaṃ gāvo gelaṇṇābhībhūtā neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti antovasse ḍaṃsamakasādīnaṃ ussannakāle gogaṇe vajaṃ pavitthe tattha tattha dhūmo kātabbo hoti. Apaṇḍitagopālako taṃ na karoti, gogaṇo sabbarattim ḍaṃsādīhi upadduto niddaṃ alabhitvā punadivase araṇṇe tattha tattha rukkhamaṇḍāsu nipajjitvā niddāyati. Neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātīti titthampi samanti vā visamanti vā sagāhanti vā niggāhanti vā na jānāti. So atitthena gāviyo otāreti. Tāsaṃ visamatitthe pāsāṇādīni akkamantīnaṃ pādā bhijjanti. Sagāhaṃ gambhīraṃ titthaṃ otiṇṇe kumbhīlādayo gāvo gaṇhanti, “ajja ettikā gāvo naṭṭhā, ajja ettikā”ti vattabbataṃ āpajjanti. Evamassa go gaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātīti pītampi apītampi na jānāti³. Gopālakena hi “imāya gāviyā pītaṃ, imāya na pītaṃ, imāya pāṇiyatitthe okāso laddho, imāya na laddho”ti evaṃ pītāpītaṃ jānitabbaṃ hoti. Ayaṃ pana divasabhāge araṇṇe gogaṇaṃ rakkhitvā “pāṇīyaṃ pāyessāmi”ti nadiṃ vā taḷakaṃ vā ogāhetvā gacchati. Tattha mahā-usabhā ca anusabhā ca balavagāviyo ca⁴ dubbalāni ceva mahallakāni ca gorūpāni

1. Sañjāte vaṇe (Sī, Syā)

2. Avassaṃ (Sī), Ma-Ṭṭha 2. 161 piṭṭhepi passitabbaṃ.

3. Pītaṃ na jānāti (Sī, Syā)

4. Mahāvasabhā ca (Sī)

siṅgehi vā phāsukāhi vā paharitvā attano okāsaṃ katvā ūruppamāṇaṃ udakaṃ pavisitvā yathākāmaṃ pivanti. Avasesā okāsaṃ alabhamānā tīre ṭhatvā kalalamissakaṃ udakaṃ pivanti vā apītā eva vā honti. Atha so gopālako piṭṭhiyaṃ paharitvā puna araṇṇaṃ paveseti. Tattha apītā gāviyo pipāsāya sussamānā yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ na sakkonti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati, goṇānaṃ javo hāyati -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthim jānātīti “ayaṃ maggo samo khemo, ayaṃ visamo sāsaṅko sappaṭibhaya”ti na jānāti. So samaṃ khemaṃ maggaṃ vajjetvā gogaṇaṃ itaramaggaṃ paṭipādeti. Tattha gāvo sīhabyagghādīnaṃ gandhena coraparissayena ca abhibhūtā bhantamigasappaṭibhāgā gīvaṃ ukkhipitvā tiṭṭhanti, neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādanti, na pāṇīyaṃ pivanti. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotīti gopālakena hi gocarakusalena bhavitabbaṃ, pañcāhikacāro vā sattāhikacāro vā jānitabbo. Ekadisāya gogaṇaṃ cāretvā punadivase tattha na cāretabbo. Mahatā hi gogaṇena ciṇṇaṭṭhānaṃ bheritalaṃ viya suddhaṃ hoti nittiṇaṃ, udakampi āluliyati. Tasmā pañcame vā sattame vā divase puna tattha cāretuṃ vaṭṭati. Ettakena hi tiṇampi paṭiviruhati, udakampi pasīdati, ayaṃ pana imaṃ pañcāhikacāraṃ vā sattāhikacāraṃ vā na jānāti, divase divase rakkhitaṭṭhāneyeva rakkhati. Athassa gogaṇo haritatiṇaṃ na labhati, sukkhatiṇaṃ khādanto kalalamissakaṃ udakaṃ pivati. Tattha gunnaṃ khīraṃ chijjati -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī ca hotīti paṇḍitagopālakena hi yāva vacchakassa maṃsalohitaṃ saṇṭhāti, tāva ekaṃ dve thane ṭhapetvā sāvasesadohinā bhavitabbaṃ. Ayaṃ vacchakassa kiñci anavasesetvā duhati. Khīrapako¹ vaccho khīrapipāsāya sussati, saṇṭhātuṃ asakkonto² kampamāno mātu purato patitvā kālaṃ karoti. Mātā puttakaṃ disvā “mayhaṃ puttako attano mātukhīraṃ pātuṃ na

1. Khīrūpako (Ka)

2. Na sakkoti (Syā)

labhati”ti puttāsokena neva yāvadatthaṃ tiṇāni khādituṃ na pāṇīyaṃ pātuṃ sakkoti, thanesu khīraṃ chijjati. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Gunnaṃ pitiṭṭhānaṃ karontīti **gopitaro**. Gāvo pariṇāyanti yathārucim gahetvā gacchantīti **gopariṇāyakā**. **Te na atirekapūjāyāti** paṇḍito gopālako evarūpe usabhe atirekapūjāya pūjeti, paṇītaṃ gobhattaṃ deti, gandhapañcaṅgulikehi maṇḍeti, mālaṃ piḷandheti, siṅgesu suvaṇṇarajatakosake ca dhāreti¹, rattim dīpaṃ jāletvā celavitānassa heṭṭhā sayāpeti. Ayaṃ pana tato ekasakkārampi na karoti. Usabhā atirekapūjaṃ alabhamānā gogaṇaṃ na rakkhanti, parissayaṃ na vārenti. Evamassa gogaṇopi parihāyati -pa- pañcagorasatopi paribāhiro hoti.

Idhāti imasmiṃ sāsane. **Na rūpaññū hotīti** “cattāri mahābhūtāni catunnañca mahābhūtānaṃ upādāyarūpan”ti evaṃ vuttaṃ rūpaṃ dvīhākārehi na jānāti gaṇanato vā samuṭṭhānato vā. **Gaṇanato na jānāti** nāma—“Cakkhāyatanaṃ sotāyatanaṃ ghāṇāyatanaṃ jivhā, kāya, rūpa, sadda, gandha, rasa, phoṭṭhabbāyatanaṃ, itthindriyaṃ purisindriyaṃ jīvitindriyaṃ kāyaviññatti vacīviññatti ākāsadhātu āpodhātu rūpassa lahutā, mudutā, kammaññatā, upacayo, santati, jaratā, rūpassa aniccatā, kabaḷikāro āhāro”ti evaṃ Pāḷiyā² āgatā pañcaviṣati rūpakotṭhāsāti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako gaṇanato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So gaṇanato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā arūpaṃ vavatthapetvā rūpārūpaṃ pariggahetvā paccayaṃ sallakkhetvā lakkhaṇaṃ āropetvā kammaṭṭhānaṃ matthakaṃ pāpetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmiṃ sāsane sīlasamādhivipassanāmaggaṃ phalaṇibbānehi na vaḍḍhati. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi paribāhiro hoti, evamevāyaṃ asekhena sīlakkhandhena asekhena samādhipaññāvimuttivimuttiñāṇadassanakkhandhenāti pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

1. Ṭhapeti (Si, Syā)

2. Abhi 1. 172 piṭṭhe Sappaṭighadukaniddese.

Samuṭṭhānato na jānāti nāma—“Ettakaṃ rūpaṃ ekasamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ dvisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ tisamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ catusamuṭṭhānaṃ, ettakaṃ nakutoci samuṭṭhātī”ti na jānāti. Seyyathāpi so gopālako vaṇṇato gunnaṃ rūpaṃ na jānāti, tathūpamo ayaṃ bhikkhu. So samuṭṭhānato rūpaṃ ajānanto rūpaṃ pariggahetvā -pa- paribāhiro hoti.

Na lakkaṇakusalo hotīti “kammalakkhaṇo bālo, kammalakkhaṇo paṇḍito”ti evaṃ vuttaṃ kusalākusalakammaṃ paṇḍitabālalakkhaṇanti na jānāti. So evaṃ ajānanto bāle vajjetvā paṇḍite na sevati. Bāle vajjetvā paṇḍite asevento kappiyākappiyaṃ kusalākusalaṃ sāvajjānavajjaṃ garukalahukaṃ satekicchātekicchaṃ kāraṇākāraṇaṃ na jānāti. Taṃ ajānanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ imasmiṃ sāsane yathāvuttehi sīlādīhi na vaḍḍhati. So gopālako viya ca pañcahi gorasehi, pañcahi dhammakkhandhehi paribāhiro hoti.

Na āsāṭikam hāretā hotīti “uppannaṃ kāmavitakkaṃ”ti evaṃ vutte kāmavitakkādayo na vinodeti. So imaṃ akusalavitakkaṃ āsāṭikam ahāretvā vitakkavasiko hutvā vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. So yathā tassa gopālakassa -pa- paribāhiro hoti.

Na vaṇaṃ paṭicchādetā hotīti “cakkhunā rūpaṃ disvā nimittaggāhī hotī”ti-ādinā nayena sabbārammaṇesu nimittaṃ gaṇhanto yathā so gopālako vaṇaṃ na paṭicchādeti, evaṃ saṃvaram na sampādeti. So vivaḍadvāro vicaranto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na dhūmaṃ kattā hotīti so gopālako dhūmaṃ viya dhammadesanādhūmaṃ na karoti, dhammakathaṃ vā sarabhaññaṃ vā upanisinnakakathaṃ vā anumodanaṃ vā na karoti, tato naṃ manussā “bahussuto guṇavā”ti na jānanti. Te guṇāguṇaṃ ajānantā catūhi paccayehi saṅgahaṃ na karonti. So paccayehi kilamamāno Buddhavacanaṃ sajjhāyaṃ kātuṃ vattapaṭivattaṃ pūretuṃ kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na titthaṃ jānātiti titthabhūte bahussutabhikkhū na upasaṅkamati. Anupasaṅkamanto “idaṃ bhante byañjanaṃ kathaṃ ropetabbaṃ, imassa bhāsitaṃ ko attho, imasmim̐ ṭhāne Pāli kiṃ vadati, imasmim̐ ṭhāne attho kiṃ dīpeti”ti evaṃ na paripucchati na paripaṇhāti, na jānāpeti attho. Tassa te evaṃ aparipucchitā avivaṭaṇṇeva na vivaranti, bhājetvā na dassenti, anuttānīkataṇṇa na uttānīm karonti, apākaṭaṃ na pākaṭaṃ karonti.

Anekavihitesu ca kaṅkhāṭṭhāṇiyesu dhammesūti anekavidhāsu kaṅkhāsu ekakaṅkhampi na paṭivinodenti. Kaṅkhāyeva hi kaṅkhāṭṭhāṇiyā dhammā nāma. Tattha ekaṃ kaṅkhampi na nīharanti attho. So evaṃ bahussutatitthaṃ anupasaṅkamitvā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti. Yathā vā so gopālako titthaṃ na jānāti, evaṃ ayampi bhikkhu dhammatitthaṃ na jānāti. Ajānanto avisaye paṇhaṃ pucchati, ābhidhammikaṃ upasaṅkamitvā kappiyākappiyaṃ pucchati, vinayadharaṃ upasaṅkamitvā rūpārūpaparicchedaṃ pucchati. Te avisaye puṭṭhā kathetuṃ na sakkonti. So attanā sakaṅkho kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na pītaṃ jānātiti yathā so gopālako pītāpītaṃ na jānāti, evaṃ dhammūpasaṅhitaṃ pāmojjaṃ na jānāti na labhati. Savanamayaṃ puñṇakiriyavatthuṃ nissāya ānisaṃsaṃ na vindati, dhammassavanaggaṃ gantvā sakkaccaṃ na suṇāti, nisinno niddāyati, kathaṃ katheti, aññavihitako hoti. So sakkaccaṃ dhammaṃ assuṇanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na vīthim jānātiti so gopālako maggāmaggaṃ viya “ayaṃ lokiyo, ayaṃ lokuttaro”ti ariyaṃ aṭṭhaṅgikaṃ maggaṃ yathābhūtaṃ nappajānāti. Ajānanto lokiyaṃ magge abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Na gocarakusalo hotiti so gopālako pañcāhikasattāhikacāre viya cattāro satipaṭṭhāne “ime lokiya, ime lokuttarā”ti yathābhūtaṃ nappajānāti. Ajānanto sukhamaṭṭhānesu attano ñāṇaṃ carāpetvā lokiyaṃ satipaṭṭhāne abhinivisitvā lokuttaraṃ nibbattetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Anavasesadohī hotīti paṭiggahaṇe mattaṃ ajānanto anavasesaṃ duhati. Niddesavāre panassa **abhihaṭṭhuṃ pavārentī**ti abhiharitvā pavārenti. Ettha dve abhihārā vācābhihāro ca paccayābhihāro ca. **Vācābhihāro** nāma manussā bhikkhussa santikaṃ gantvā “vadeyyātha bhante yenattho”ti pavārenti. **Paccayābhihāro** nāma vatthādīni vā sappinavanītapahāṇitādīni vā gahetvā bhikkhussa santikaṃ gantvā “gaṇhatha bhante yāvatakena attho”ti vadanti. **Tatra bhikkhu mattaṃ na jānātī**ti bhikkhu tesu paccayesu pamāṇaṃ na jānāti. “Dāyakassa vaso veditabbo, deyyadhammassa vaso veditabbo, attano thāmo veditabbo”ti iminā nayena pamāṇayuttakaṃ aggahetvā yaṃ āharanti, taṃ sabbaṃ gaṇhātīti attho. Manussā vippaṭisārino na puna abhiharitvā pavārenti. So paccayehi kilamanto kammaṭṭhānaṃ gahetvā vaḍḍhetuṃ na sakkoti -pa- paribāhiro hoti.

Te na atirekapūjāya pūjetā hotīti so gopālako mahā-usabhe viya there bhikkhū imāya āvi ceva raho ca mettākāyakkammādikāya atirekapūjāya na pūjeti. Tato therā “ime amhesu garucittikāraṃ na karontī”ti navake bhikkhū dvīhi saṅgahehi na saṅgaṇhanti, neva dhammasaṅgahena saṅgaṇhanti na āmisasaṅgahena, cīvarena vā pattena vā pattapariyāpannena vā vasanaṭṭhānena vā kilamantepi nappaṭijagganti, Pāliṃ vā Aṭṭhakathaṃ vā dhammakathābandhaṃ vā guḷhaganthaṃ vā na sikkhāpentī. Navakā therānaṃ santikā sabbaso ime dve saṅgahe alabhamānā imasmim sāsane patiṭṭhātuṃ na sakkonti. Yathā tassa gopālakassa gogaṇo na vaḍḍhati, evaṃ sīlādīhi na vaḍḍhanti. Yathā ca so gopālako pañcahi gorasehi, evaṃ pañcahi dhammakkhandhehi paribāhirā hontī. Sukkapakkho kaṇhapakkhe vuttavipallāsavasena yojetvā veditabbo.

Manorathapūraṇiyā Aṅguttaranikāyaṭṭhakathāya

Ekādasakanipātassa saṃvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nigamanakathā

Ettāvata ca—

Āyācito sumatinā therena **Bhadantajotipālena**,
Kañcipurādīsu mayā pubbe saddhim vasantena.

Varatambapaṇṇidīpe Mahāvihāramhi vasanakālepi,
Pākam gate¹ viya dume valañjamānamhi saddhamme.

Pāram piṭakattayasāgarassa gantvā t̥hitenā sumatinā,
Parisuddhājīvenābhiyācito jīvakenāpi.

Dhammakathāya nipuṇaparamanikāyassa aṭṭhakatham āraddho²,
Yamaham cirakālaṭṭhitimicchanto Sāsanavarassa.

Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya sāramādāya niṭṭhitā esā,
Catunavutiparimāṇāya Pāliya bhāṇavārehi.

Sabbāgamasamvaṇṇanamanoratho pūrito ca me yasmā,
Etāya **Manorathapūraṇī**ti nāmaṁ tato assā.

Ekūnasatṭhimatto Visuddhimaggopi bhāṇavārehi,
Atthapakāsanatthāya āgamanam kato yasmā.

Tasmā tena sahāyam gāthāgaṇanāyena Aṭṭhakathā,
Tihādhikadiyaḍḍhasatam viññeyyā bhāṇavārānam.

Tihādhikadiyaḍḍhasatappamāṇamiti bhāṇavārato esā,
Samayam pakāsayantī Mahāvihārādhivāsīnam.

Mūlaṭṭhakathāsāram ādāya mayā imaṁ karontena,
Yaṁ puññamupacitam tena hotu loko sadā sukhitoti³.

1. Vātahate (Syā)

2. Dhammakathānayanipuṇehi dhammakathikehi aparimāṇehi.
Parigilitaparimajjitassa samāyacitrassa. Aṭṭhakatham Aṅguttaramahānikāyassa
kātumāraddho. (Syā), dhammakathāya nipuṇehi paramanikāyassa
kātumāraddho (Ka)

3. Tena sabbaloko sukhī hotūti (Sī), hotu tena sabbo sukhī lokoti (Syā)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena
 sīlācārajjavamaddavādiguṇasa-mudayasamuditena
 sakasamayasamayantaragahanajjhogāhanasamatthena
 paññāveyyattiyasamannāgatenā tipīṭakapariyattippabhede sātṭhakathe Satthu
 sāsane appaṭihataññāppabhāvena mahāveyyākaraṇena
 karaṇasampattijanitasukhaviniggaṭama-dhurodāravacanālāvaṇṇayuttana
 yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā pabhinnapaṭisambhidāparivāre
 chaḷabhiññāḍippabhedaguṇappaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme
 suppaṭiṭṭhitabuddhīnaṃ therānaṃ Theravaṃsappadīpānaṃ
 Mahāvihāravāsīnaṃ Vaṃsālāṅkārabhūtena suvipulavisuddhabuddhinā
Buddhaghosoti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṃ
Manorathapūraṇī nāma Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā—

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṃ, lokanīttharaṇesinaṃ.
 Dassentī kulaputtānaṃ, nayaṃ cittavisuddhiyā.
 Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.
 Lokamhi lokajetṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Manorathapūraṇī nāma

Aṅguttaranikāyaṭṭhakathā sabbākārena niṭṭhitā.

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akatakammehi	36	Akhettaññunā	126
Akatapātarāso	171	Agāravo	3
Akaraṇīyā	156	Agocare	129, 254
Akaraṇīyā	281	Aggaṁ	4, 61
Akasiralābhī	254	Aggaññāni	232
Akāpurisasevito	8	Aggapadasmim	343
Akāruṇiko	324	Aggamakkhāyati	120, 290
Akālaññū	195	Aggarasaparititto	70
Akālena vadati	311	Aggaḷaṁ	306
Akiñcano	337	Aggaḷaṁ ākoṭeti	260
Akiriyaṇḍo	200	Aggāya parenti	287
Akutobhayā	28	Aggissa ādānaṁ	166
Akuppaṁ	40	Aggī	165
Akuppadhammopi	43	Agge virajjati	304, 305
Akuppā	116	Aghato	278
Akusalasāṅkhātā	261	Aṅgaṇaṁ	316
Akusalūpasamhitā	62	Aṅgārakāsūpamā	35, 224
Akkosakaparibhāsako	79, 326	Aṅgīrasaṁ	71
Akkositabbo paribhāsi-		Aṅgīrasaṁ passa	71
tabbo	237	Aṅgulipatodakehi	254
Akkhaṇavedhī	279	Aṅgena	131
Akkhato	122	Aṅgehi	87, 215
Akkhamo hoti rūpānaṁ	38	Acakkhussaṁ	78
Akkhitto	48	Acittikatvā	53, 267
Akhaṇḍāni	94	Acirapakkantassa	327
		Acirapakkante	196

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Acirapakkantesu	118
Accantaniṭṭho	175, 344
Accantapariyosāno	175
Accantabrahmacārī	175
Accantayogakkhemī	175
Accayo	264
Accaruci	112
Accāyatā	124
Accāraddhaṃ	124
Accāsanne kammaṃ karoti	253
Accuggato	180
Accharaṃ vādesi	233
Acchiddena appaṭimaṃsena	311
Acchodakā	58
Ajito	336
Ajeṭṭhamaraṇaṃ	240
Ajjavaṃ	76
Ajjavena	76
Ajjhattaṃ	33
Ajjhattaṃ arūpasaññī	244-5
Ajjhattaṃ itthindriyaṃ	168
Ajjhattaṃ rūpasaññī	243
Ajjhattaṃ vā	107
Ajjhattaṃ saṃkhittaṃ	162
Ajjhattarato	250
Ajjhāruhā	26
Ajjhāvasati	34
Ajjhesanti	241
Ajjhogālho	180

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Ajjhottharati	35
Ajjhomaddati	216
Ajjhomucchito	25
Ajjhosānaṃ	274
Añjalikammaṃ	
sāmīcikkammaṃ	237
Aññaṃ gharaṃ	97
Aññaṃ byākaroti	40
Aññaṃ byākaronti	118
Aññataraṃ manomayaṃ	24
Aññataraṃ manomayaṃ	
kāyaṃ	58
Aññataro	134
Aññatra upalāpanāya	156
Aññatra mithubhedā	156
Aññadatthu	60
Aññātukāmo	58
Aññabyākaraṇāni	40
Aññena	104
Aññenaññaṃ paṭicarati	197
Aññesaṃ hīnānaṃ	70
Añño me ākappo	313
Aṭṭīyeyya	263
Aṭṭhakanāgaro	346
Aṭṭhako	66
Aṭṭha pahārādā	220
Aṭṭhāne	324, 338
Aṭṭhānepi bhavaṃ gotamo	339
Aṭṭhikaṅkalūpamā	35
Aṭṭhitāyeva	121
Aḍḍhavādaṃ vadeyya	300

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Aḍḍho	48, 145
Aṇum̐thūlaṃ	113
Aṇḍakosamhā	206
Aṇḍabhūtāya	203
Atammayo	141
Ataramāno	306
Atikālena	39
Atikkamma	240
Atikkamma rūpe	288
Atidivā	39
Atināmeti	32
Atinipātaṃ	139
Atipāteyya	281
Atimaññate	177
Atimānaṃ	139
Atimīlhajo	66
Atirekapūjāya	352
Atirekapūjāya pūjetā	355
Atirekāya	64
Atilīnaṃ	124
Ativattati	168
Ativijjha passanti	117
Ativelam̐	82
Atisitvā	336
Atisithilā	124
Atītatto	224
Atulaṃ	249
Atekiccho	46, 134
Atohayam̐	166

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Attagutto	3
Attacattuttho	18
Attatthaṃ	189
Attatthampi	67
Attadantaṃ	111
Attabhāvapaṭilābho	41
Attamano homi	109
Attavipattim̐	196
Attasambhavaṃ	250
Attā	313
Attānaṃ	166
Attānaṃ paribhoti	54
Attānudiṭṭhi	142
Attānupekkhī	44
Atthaṃ gahetvāna	178
Atthaṃ riñcati	140
Atthakusalo	60
Atthaṅgamāya	101, 279
Atthacariyāya	223
Atthaññū	47
Atthapaṭisaṃvedino	8
Atthapaṭisaṃbhidaṃpatto	38
Atthapubbāparakusalo	60
Atthavaśaṃ	69
Atthavinicchayaññū	24
Atthavedaṃ	88
Atthasaṃhitena	59
Atthasaṃhitena vadati	312
Atthassa pattin̐hadayassa santiṃ	301

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Atthassa patti	301	Adhikaraṇasamathā	190
Atthā pacurā	53	Adhikaraṇasamudayaṃ	310
Atthābhisamayā	23	Adhikaraṇiko	325
Atthāya	231	Adhigaccheyya	70
Atthikassa	261	Adhigaṇhanti	231, 273
Atthi nāma	58	Adhigaṇhāti	16
Atthi vipariṇāmo	304	Adhigato	315
Atthupaparikkhāya	126	Adhigamāya	101
Atthūpaparikkhitā hoti	223	Adhigamma	283
Atthe cintetuṃ	49	Adhicittaṃ	102
Atthena attho	343	Adhiccasaṃuppannaṃ	141
Attheva aññathattaṃ	304	Adhiṭṭhāti	102, 230
Athenī	20	Adhipaññādhamma-	
Adaṇḍena	176	vipassanāya	260, 316
Adassanaṃ gato	281	Adhimattaṃ	136, 231
Adassanapariyosānā	120	Adhimatto	99
Adinnaṃ	262	Adhimānaṃ	139
Addasaṃ vā assosiṃ vā	108	Adhimānasacco	325
Addasu	29	Adhimāniko	325
Addhānakkhamo	12	Adhimānena	40
Addhuvā	179	Adhimuccati	77
Advayaṃ	300	Adhimuccitā	50
Adhammacariyā	142	Adhimucceyya	109
Adhammacariyā visamacariyā	313	Adhimutto hoti	124
Adhikaraṇaṃ	274, 310	Adhivāseti	258
Adhikaraṇaṃ ādiyati	52	Adhivuttipadānaṃ	299
Adhikaraṇakārako	79	Adhisīle	162, 310
Adhikaraṇanirodhaṃ	310	Adhisīlesu	83
Adhikaraṇanirodhagāminin		Adhīyamāno	66
paṭipadaṃ	310	Adhuttī	20

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Adho	300	Anayabyasanaṃ	57, 155, 325
Anaggahitacitto	53	Anariyaṃ	104
Anacchariyaṃ	59	Anariyavohārā	246
Anaññāte aññātamaṇi	54	Anavajjāni	113
Anaṭṭito	28	Anavaññattikāmo	145, 195
Anattato	278	Anavatthacārikam	52, 81
Anattasaññā saṇṭhāti	258	Anavatthitā	141
Anattānupassī	150	Anavayo	49
Anatthaṃ	140	Anavasesaṃ ādiyati	253
Anatthampi	178	Anavasesadohi ca	
Anatthasamhitam	104	hoti	351, 355
Anatthāya	254	Anāgamanadiṭṭhiko deti	53, 267
Anadhigataṃ	79	Anāgāmitāya	341
Anadhigatassa	252	Anāgāmī hoti	168
Anadhivāsato	128	Anāghātaṃ	311
Ananuyuttassa	186	Anādiyitvā	216
Ananuyoge	167	Anādeyyavācā-	
Ananulomikena	39, 81	samvattaniko	232
Ananusayā	75	Anānākathiko	195
Anantarā	61	Anāmantacāre	82
Anantarā āsavānaṃ khayō	61	Anāyāsā	179
Anabbhakkhātukāmā	212	Anāyussa	46
Anabhāvaṃkatā	200	Anāvattidhammaṃ	275
Anabhāvaṃ gameti	130	Anāsane	129
Anabhibhūto	60	Anāsevito	283
Anabhiratiṃ	310	Anāḷiko	115
Anabhirato	28	Anikkhattadhuro	2, 139
Anabhihiṃsamāno	277	Aniccato	224, 278
Anayaṃ	325	Aniccapaṭisaṃvedī	148

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Aniccasaññaṃ	272	Anuddayatamaṃ paṭicca	55
Aniccasañña	32, 106	Anuddhamseti	35
Aniccasaññī	148	Anudhammacārino	248
Aniccā	179, 312	Anunayasamyojanaṃ	146
Aniccānupassī	148, 175	Anupakkuṭṭho	48
Anicce dukkhasañña	32, 106	Anupaṭṭhitāya satiyā	35
Aniccucchādanaparimadda- nabhedanaviddhamśana- dhammassa	266	Anupariyagā	193
Animittācetovimutti	96	Anupariyāyapathaṃ	331
Anirākatajjhāno	321	Anupariyāyapatho	182
Anivatti	29	Anupahacca	53, 55
Anissaravikappī	45	Anupahacca talaṃ	172
Anītisampadā hoti	230	Anupādānarato	173
Anukampaṃ upādāya	18, 33, 317	Anupādāparinibbānaṃ	172, 305
Anukampakena	33	Anupādāya	116
Anukampanti	21, 29	Anupādāya ye ratā	337
Anukampikā	97	Anupādā vimuccanti	100
Anukkamaṃ	20	Anupādā vimokkho	305
Anuggahitaṃ	24	Anupādisesaṃ	264
Anuggaho	311	Anupādisesā	173
Anucarantipi naṃ	115	Anupubbaninno	218
Anujīvino	29	Anupubbanirodhā	276
Anuṭṭhānamalā gharā	216	Anupubbavīhārā	276
Anuṭṭhitā	95, 247	Anupubbasiṅkhā	220
Anuṭṭhitāya	193	Anupubbimā kathaṃ	213
Anutappā	97	Anupubbimā kathaṃ kathessāmi	55
Anuttaraṃ	47	Anupubbena	63
Anuttaraṃ		Anuppattasadattho	117
sammāsambodhiṃ	74, 168	Anuppadānena	24
Anuttariyāni	87	Anuppaveccheyya	10
		Anubandhitabbaṃ	241

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anubyañjanaso	190
Anubhūtapubbato	71
Anumajjitvā	174
Anumatā mayā	344
Anumoditvā	156
Anuyuñjati ajjhattaṁ ceto- samathaṁ	33
Anuyutto	78, 96
Anuyogāya	77
Anurakkhissati	109
Anulomikāni	173
Anuvicca	299
Anuviccekāraṁ	212
Anuvicca viññū sabrahmacārī	314
Anuviloketvā	318
Anusandati	167
Anusandhipubbāpare	60
Anusayā	28
Anusāsani	33
Anusāsikā	97
Anussatiṭṭhānāni	101
Anussukā	179
Anekadhātum	296
Anekadhātupaṭivedhāya	104
Anekapariyāyena	208
Anekavassagaṇiko	266
Anekavihitam	137
Anekavihitesu ca	354
Anekasataṁ khattiyaparisaṁ	246
Anekasataṁ brāhmaṇaparisaṁ	247

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Anelakaṁ	121
Anojavantam	82
Anotatto	218
Anodarikattaṁ	41
Anodhiṁ karitvā	141
Antaggāhikāya	43
Antamaso pattapariyāpanna- mattampi	90
Antaraṁ karitvā	343
Antarato jātam	178
Antaradhāpeyya	132
Antarahitā	134
Antarā	161
Antarā ca velaṁ antarā ca agyāgāraṁ	337
Antarāparinibbāyī	149, 172
Ante nisīdāpeti	84
Antonimuggaposīni	10
Andhakārābhinivesā	120
Andhakāre nikkhitto	68
Andhatamaṁ	178
Annabhāraṇesādānaṁ	41
Anvaḍḍhamāsaṁ	237
Anvadeva	334
Apakassanti	310
Apagabbho	202
Apace brahmacārayo	232
Apaññattaṁ paññāpentī	152
Apaññattiko	330
Apaññātakena	44

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Apaññāto	44
Apaṇṇakaṃ vā sotāpanno	312
Apaṇṇako maṇi	340
Apattassa	252
Apadaṃ vadhitvā	281
Apanato	280
Apanenti	35
Apaneyyeso	197
Apayimsuyeva	281
Aparappaccayā	97
Aparappaccayo	215
Aparāmaṭṭhāni	94
Apariggahā	273
Aparitassāya	183, 227
Aparipakkavedanīyaṃ	265
Aparipūrakārī	64
Apariyonaddhena	103
Aparihānadhammo	134
Apare vā pariyāye	340
Apalokitā vā	211
Apaviddhaṃ	267
Apaviddhaṃ deti	53
Apaviyūhitvā	57
Apasammajjanti	197
Apasādentī	117
Apānubhā	29
Apāyakusalo	139
Apāyamukhāni	240
Apāyasampannaṃ	229
Apārā pārāṃ gamanāya	287

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[A]

Apāsādike	80
Api	186
Apicchassa	226
Api panujjamānena	261
Apubbaṃ acarimaṃ	149
Apeyyampi	57
Appakasirena	281
Appakicco	41
Appaṭikūle	52
Appaṭinissajja	262
Appaṭibhāno	25
Appaṭivānacitto	21
Appaṭivāni	99
Appaṭividdhaṃ hoti	114
Appaṭivibhattā	222
Appaṭivibhattabhogī	90
Appaṭisaṃveditvā	340
Appaṭisaraṇo	54
Appaṭisevato	128
Appaṭṭho	41
Appatissā	76
Appatisso	3
Appattassa	36
Appabhassa	45
Appamatto	190
Appamāṇaṃ	8, 193, 300, 341
Appamāṇā	251
Appamāṇāni	244
Appamāṇena	101, 263
Appamāṇo samādhi	277

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Appamādagāravatā	105
Appamāde pamoditā	105
Appavedanīyaṁ	265
Appasaddavinītā	330
Appasannānaṁ	309
Appasādaṁ pavedeyyuraṁ	254
Appaharantassa paharati	253
Appātaṅko	27
Appābādho	27
Appāyukasamvattaniko	232
Appāhāro	41
Appicchakathā	39, 257
Appiccho	222
Appiyapasaṁsī	195
Appossukko	249
Abalāya	26
Abbudo nirayo	329
Abbuhi	24
Abbūlhesiko	31
Abbokiṇṇaṁ	149
Abbhantarānaṁ ratiyā	182
Abbhantarāni	154
Abbhāgate	19
Abyākatavatthūsu	172
Abyāpajjhaṁ	124
Abyāpajjhaṁ sukhaṁ lokaṁ	108
Abyāpajjhaṁ hitaṁ cittaṁ	63
Abyāpajjhādhimutto	125
Abyāpajjhārāmo	139
Abyāpajjhena	101, 263

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abyāpajjo	334
Abhabbo	3
Abhavo	319
Abhāvanīyo	83
Abhikkantataro	114, 324
Abhikkantavaṇṇā	99
Abhikkantā	221
Abhikkantāya rattiya	99
Abhikkamanti	126
Abhikkhuke āvāse	237
Abhiṇāti	175
Abhiṇātha	301
Abhiṇāyati	127
Abhiññātā	208
Abhiññātehi	322
Abhiññāya	190, 301
Abhiññāvosānapāramippatto	4
Abhiññā sacchikiriya	299
Abhiṇhaṁ	313
Abhiṇhaṁ sannipātā	151, 156
Abhindi kavacamiva	250
Abhido addharattaṁ	134
Abhidhammakathaṁ	37, 131
Abhidhamme abhivinaye	291
Abhidhammo	291
Abhinato	280
Abhinandimsu	301
Abhinanditvā	156
Abhiniveso	121
Abhinisīdati	35

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Abhippasanno	104
Abhibhāyatanāni	243
Abhibhuyya	196, 244, 299
Abhibhū	60
Abhibhosmi	29
Abhiyanteva	281
Abhiyātukāmo	155
Abhiramanti	218
Abhiramissāmi	36
Abhirūpā	34
Abhivādanam paccuṭṭhānam	237
Abhivinayo	291
Abhisāṅkhatam	347
Abhisāñcetaṇṇam	347
Abhisandeti	9
Abhisandenti	287
Abhisallekhikā	257
Abhihaṭṭhum pavārenti	355
Abhūtabbhakkhāna- saṁvattaniko	232
Abhedanamukhāni	266
Amaṅkubhūto	20
Amatagāminam	105
Amataddaso	142
Amatapariyosānā	167
Amatāya dhātuyā	278
Amatogadhā	30, 98, 167, 266, 316
Amanāpasaddasaṁvattaniko	232
Amanāpānam	50
Amanussānam piyo hoti	345

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Amama	273
Amissīkatam	125, 275
Ambapiṇḍiyā	120
Ammakā ammakasaññā	114
Ayam'sa loko āraddho	234
Ayo	6
Arakkhitāya vācāya	35
Arakkhitena cittena	35
Arakkhiteneva kāyena	35
Araññavanapatthāni	332
Araññasmim	22
Aratiratisaho	322
Arasarūpo bhavam gotamo	199
Arahaggatam	83
Ariyakantāni silāni	17
Ariyakantehi	63
Ariyadhammam samādāya	63
Ariyasīlo	307
Ariyassa	9
Ariyā	95
Ariyāya	2, 27, 323
Ariyāyatane	141
Ariyāya paññāya	258
Ariyāvāsā	291
Ariyūpavādī	
sabrahmacārīnam	326
Ariye ñāye	307
Ariyena	142
Ariyo	8
Ariyo ca tuṇhibhāvo	260
Alam	44, 121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Alaṁ kātum	19, 291
Alaṁpaṇṇo	3
Alaṁ pamādāya	3
Alaṁ vacanāya	3, 312
Alaṁ samvidhātum	19, 291
Alaṁsākaccho	30
Alaṁsājīvo	31
Alaṁkārupavicārā	119
Alabbhaṇīyaṇi	24
Alamariyañāṇadassana- visesaṁ	26, 139
Alamariyañāṇadassana- viseso	314-5
Alameva	17
Alasā	177
Alābhāya	254
Avakassanti	310
Avajānāti	50
Avasesaṁ ādāya pakkamanti	65
Avassaji	250
Avāpuraṇaṁ ādāya	263
Avijjaṇḍakosaṁ padāletvā	204
Avijjā	136, 206, 207
Avijjāgatāya pajāya	203
Avijjānivuto	225
Avijjā paramaṁ malaṁ	216
Aviññātāṇa vijānāti	118
Aviññātāresu	224
Avitakkena cittaṁ na pakkhandati	283

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]	
Avidvā	283
Avipassakassa	28
Avippaṭisārattāṇi	287
Avippaṭisārāṇisaṁsāni	287
Avippaṭisāro upadahātabbo	59
Avimuttaṁ	126
Avimuttaṁ vā cittaṁ	109
Avivaṭaṁ	119
Avivādāya	95
Avisārado	79
Avihiṁsā	112
Avītagandhaṁ	71
Avītarāgo	122
Avekkhati	
vipariṇāmadhamme	196
Aveccappasannā	317
Aveccappasādena	106
Avedanīyaṁ	265
Averena	101, 263
Asaṁvaro	142
Asaṁvutehi indriyehi	35
Asaṁsaggakathā	40
Asaṁhīro	190, 310
Asakkaccaṁ deti	53, 266
Asakkaccakārī	138
Asaṁkhāraparinibbāyī	149, 173
Asajjhāyamalā	216
Asaññasattā	165
Asati-amanasikāro	56
Asatthena	176

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Asaddhamme paṭiṭṭhāpeti	39	Asurindo	217
Asantuṭṭhibahulo	139	Asekhiyā	335
Asanthavavissāsī	44	Asekkena	289
Asandiddham	217	Asecanakam	70
Asapattibhinivesā	120	Asoṇḍi	20
Asabhāgavuttiko	6	Asmi	96
Asammuṭṭhā	205	Asmimānasamugghātāya	104, 258
Asammūlho kālaṃ karoti	346	Asmīti mānasamugghāto	96
Asammohaṇca cetaso	126	Assako	115
Asammoho	125	Assadammasārathi	11
Asallīnaṃ	205	Assaddhamme	84
Asahatthā deti	267	Assaddhiyaṃ	137
Asātaccakārī	138	Assaddho	3
Asātānaṃ	50	Assamedham	193
Asādhāraṇena	141	Assavāya	48
Asāhasena	177	Assāsarato	113
Asicammaṃ	35	Assasitvā vā passasāmi	99
Asitabyābhaṅgiṃ	2	Assādadiṭṭhi	142
Asitassa	20	Assādamaddasā	301
Asilokabhayaṃ	261	Assārohā	182
Asisūnūpamā	35	Assāsappattā	97
Asihatthena	27	Assutañceva	118
Asuko	222	Asse ubbejetā	215
Asucinā	84	Assosi kho	170
Asucī	195	Ahaṅkāra	141
Asubhanimittānuyogaṃ	12	Ahaṅkāramamaṅkāra-	
Asubhā	142	mānāpagataṃ	167
Asubhā bhāvetabbā rāgassa		Ahimsakā atītaṃse	122
pahānāya	257	Ahitāya dukkhāya	107

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[Ā]	
Ahu	179	Āṇaṇyamuttamaṃ	116
Ahuvattha	33	Ātappāya	77
Aho vata	98	Ātittheyyaṃ	171
[Ā]		Ādānapaṭinissagge	337
Ākaṅkheyya ce	321	Ādānādhippāyā	120
Ākappasampanno	30, 83	Ādānādhippāyo	49
Ākappena	217	Ādāyagamaniyo	341
Ākāsadhātuyā	17	Ādibrahmacariyako	196
Ākāsasamena	101	Ādibrahmacariyikāya	195
Ākiṇcaṇṇābhinivesā	120	Ādiyā	22
Ākiṇṇamanussaṃ	64	Ādīnavamaddasā	301
Ākoṭchi	306	Ādīnavo	214
Āgataphalo	88	Ādeyyamukho	50
Āgatāgamā	119	Ādhānaggāhī	107
Āgataṃ pañhaṃ	30	Ādhipaccaṃ	168
Āgantā itthattaṃ	168	Ānāpānassati	258
Āgamanadiṭṭhiko	53	Ānisaṃsā	193
Āgamehi tāva	259	Āneñjappattaṃ	125, 275
Āgamma	102	Āpadāsu	24
Āghātaṭṭhiviniyā	56	Āpādessāmi	155
Āghātavatthūni	276	Āpāyikā	46
Ācamayitvā	108	Āpāyiko	134, 310
Ācayāya	239	Ābādhato	278
Ācariyadhaṇaṃ	66	Ābādhāya	277
Ācariyadhaṇaṃ		Ābādhiko	57
pariyesissanti	348	Ābādho	283
Ācikkhissanti	248	Ābhassarā	164
Ājaṇṇaratho	11	Ābhāya phusaṭaṃ hoti	184
Ājīvako	85	Ābhicetasikānaṃ	63
Ājīvikābhayaṃ	261		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ā]		[Ā]	
Ābhidosikaṃ	132	Ārañṇakena	36
Ābhisamācārikaṃ	137	Ārañṇako	307
Ābhisamācārikaṃ dhammaṃ	6	Āraddhavīriyassa	226
Ābhisallekhikā	39	Āraddhavīriyā	123
Āmaseyyāsi	338	Āraddhavīriyo	2, 116
Āmāvasesaṃ pāceti	78	Ārabhati ca vippaṭisārī ca	51
Āmisantaro	46, 55	Ārabbha	196
Āyaṃ	239	Ārambhaja	51
Āyakusalo	139	Ārambhaje āsave	51
Āyatakaṇa	78	Ārambhadhātu	108
Āyatakeneva		Ārambhavatthūni	252
aṇṇāpaṭivedho	221	Ārādhako	344
Āyatanuppādaṃ	126	Ārādhayī	96
Āyatane	21, 138	Ārādheyya	302
Āyatim̐ anuppādadhammā	200	Ārodanā	84
Āyatim̐ saṃvarāya	264	Ārohapariṇāhena	289
Āyatim̐ sukhavipāko	8	Ālasye	167
Āyamukhaṃ	10	Āliṅgitvā	189
Āyasakyaṃ	178	Ālindaṃ	306
Āyasampannaṃ	229	Āloka bahulo	139
Āyasmā udāyī	110	Ālokasaññaṃ	102, 174
Āyuraṃ deti	21	Āloko	206
Āyusaṃvattanikā	23	Āvaraṇā	26
Āyusaṅkhāraṃ ossaji	249	Āvāsapaligedhi	84
Ārakkhasatino	45	Āvāsamaccharini	45
Ārakkhādhikaraṇaṃ	274	Āvikattā	27
Ārakkho	274	Āvikatvā	34
Ārocayāmi	189	Āvi ceva raho ca	43
Ārocenti	222	Āvilo	68
Ārañṇakassa	282	Āveni kammāni	310

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ā]

Āsajja	262
Āsajja dānaṃ deti	228
Āsanodakena	19
Āsabhaṃ thānaṃ	4, 136, 294
Āsavaṭṭhāniyehi	224
Āsavānaṃ khayaraṃ	277
Āsavānaṃ khayā	87
Āsavānaṃ khayāya	6, 252, 316
Āsavānaṃ khayaraṃ pāpuṇāti	278
Āsavā vighātapariḷāhā	127
Āsāṭikaṃ hāretā	349, 353
Āsīde	27
Āsevitāya	193
Āhāraṭṭhitikā	302
Āhuto	166
Āhunaṃ	165
Āhuneyyaggi	165
Āḷhakathālikā	121

[I]

Iccetaṃ samasamaṃ	64
Icchāpakato	40, 65
Icchāvinaye	150
Ijjhati	299
Itthā	135
Itthaṃ ādiyati	115
Itthānāsmiṃ vadāmi	115
Itti paṭisaṇcikkhati	99
Itti bhavābhavakathā	319
Ittarasaddho	51

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I]

Itthākappaṃ	168
Itthālāṅkāraṃ	168
Itthikathā	319
Itthikuttaṃ	168
Itthichandaṃ	168
Itthividhaṃ	168
Itthissaraṃ	168
Idaṃ bhavānaṃ aggamaṃ	61
Idamatthitaṃ	65
Iddhaṃ	64
Idha 127, 131, 301, 349, 352	
Idha ce naṃ virādheta	224
Idha niṭṭhā	317
Idhapaññaṃ	341
Idha pana vo	312
Idha loke	288
Idha vihaṃ	317
Idhassu	16
Indriyaparopariyattaṃ	296
Indriyānaṃ	141
Indriyānaṃ samataṃ	
paṭivijja	124
Indriyāni	173
Indriyāni okkhipi	234
Indriyāni vippasīdimasu	126
Iriyati	300
Iriyamānaṃ	111
Iriyāpathasamasīsī	149
Irīṇaṃ	325
Issatthena	66, 239

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[I]		[U]	
Issariyapariyosānā	119	Uṭṭhānasampanno	312
Issukinī	46	Uṭṭhāyakānaṃ	177
Issukī	107	Uṇṇā	19
[U]		Uṇhā	128
Ukkāsivā	306	Utupariṇāmajā	317
Ukkujjeyya	254	Uttarakurukā	273
Ukkudhito	68	Uttari appaṭivijjhanto	346
Ukkhittapaligho	31	Uttari abhāvitam	230
Uggatasarīrassa	166	Uttari ca vighātam	302
Uggahetā	217	Uttarimanussadhammā	139
Uggā rājaputtā	182	Uttarimanussadhammo	314
Uggo	23	Uttarenābhimukhā	281
Uggo rājamahāmatto	145	Udakamaṇiko	11
Uggharantaṃ	264	Udakānuggatāni	10
Ugghātītā	27	Udakūpamā	148
Uccārapassāvakkammāya	109	Udakūpassaṭṭham	66
Uccāvacaraṃ	104, 105	Udakorohakā	338
Uccāvacāni	38, 291	Udapatto	67
Uccāsaddamahāsaddā	12	Udayatthagāminiyā	2, 27
Ucchinnamūlā	199	Udarāvadehakam	65, 78
Uccheccāmi	155	Udānaṃ udānesi	70, 249
Ucchedavādo	200	Udāyima	102
Ujubhūto	240	Udāyī	58, 277, 279, 283
Ujjagghati	35	Udumbarakhādīvā	239
Ujjubhūtesu	24	Udenaṃ cetiyaṃ	247
Ujjhattibalā	223	Uddasseti	171
Uñchena paggahena	27	Uddissakataṃ	215
Uṭṭhātā kammadheyyesu	240	Uddesaṃ uddisitvā	336
Uṭṭhānavīriyādhigatehi	22	Uddham	300
		Uddhamsoṭo akaniṭṭhagāmi	149

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Uddhaccāya saṃvattati	124
Uddhaste aruṇe	221
Uddhambhāgiyāni	289
Uddhumātakam	103
Unnāmaninnāmi	229
Upakaṇṇake	25, 215
Upakappatu	338
Upacitānam	340
Upaṭṭhahanti	35
Upaṭṭhitassatissa	226
Upaṭṭhitā	205
Upaṭṭhitā pāricariye	105
Upadhikkhayam	193
Upanāhi	107
Upanidhāya	55
Upanipajjeyya	189
Upanisasampannam	118
Upanisīdanti	
dhammassavanāya	266
Upanisīdeyya	189
Upanīhātum	300
Upaneti	230
Uparinemassa	275
Uparūpari caṅkamati	73
Upalikkhanti	35
Upavāyataṃ	166
Upavāsassa	299
Upasaṃharati	278
Upasaṅkami	17, 145, 166, 167, 282

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[U]	
Upasantupasanto	131
Upasampadāya	2
Upasampādetabbam	85
Upasamāya	104
Upahaccaparinibbāyī	149, 173
Uppaṇḍeti	35
Uppannuppannānam	190
Uppalinī	10
Uplavissati	333
Upādānakkhayassa	126
Upādānakkhayo	125
Upādāne	100
Upādāya	18, 33
Upāraddhāvajānanti	336
Upārambhacitto	54
Upāsakapatikuṭṭho	62
Upāsakena	62
Upekkham	116
Upekkhako	52
Upekkhako viharati	87
Upekkhāsetadantavā	112
Ubbaṭumam ratham karoti	216
Ubbāhikāya	310
Ubbhijjitvā	10
Ubbhidodako	10
Ubhato	48
Ubhatobhāgavimaṭṭham	304
Ubhatobhāgavimutto	146, 284
Ubhonte viditvāna	132

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[U]

Ummattakasaṃvattaniko	232
Ummādā cittakkhepā	65
Ummujjati	148
Ummūlamakāsi	121
Uyyojanakapaṭisaṃyuttaṃ	227
Uyyodhikā nivatto hoti	305
Urattāḷim kandati	136
Ullapati	34
Ussaṅkitaparisaṅkito	43
Ussadakajāto	68
Ussahati vāyamaṭi	35
Ussahissāmi	36
Ussā	118
Ussāraṇaṃ	34
Ussāho	99
Ussūrabhatte	82
Ussolhī	31, 99
Uḷārāya	69
Uḷārāya bhattachhogāya	267
Uḷāresu kāmaguṇesu	267

[Ū]

Ūsaraṃ	229
Ūhasati	34

[E]

Ekam paṭisevati	258
Ekakamhi tāva	259
Ekaṅgahīnā	115
Ekacce ca vinipātikā	163

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Ekattaṃ	109
Ekattasaññino	165
Ekadvāraṃ	331
Ekadhamme	302
Ekadhammo akkhāto	348
Ekanālikā	348
Ekantakāḷakehi	148
Ekantagato	104
Ekantasukhappaṭisaṃvedī	312
Ekamantaṃ aṭṭhāsi	217
Ekaraso	220
Ekaṣāṭakā	126
Ekāhamataṃ	103
Ekībhāvāya	95, 195, 325
Eko	190
Eko anto	132
Eko adāyako	16
Eko dāyako	16
Ekodi nipako sato	116
Ekodibhāvādhigato	9
Eko paṇīto	114
Eko bahiddhā rūpāni	243
Ekohaṃ jhāyaṃ	
sukhamanubodhim	301
Eko hīno	324
Etadavoca	68, 243
Ettāvatā	133
Evamanatīto	103
Evamamahānubhāve	155
Evamamahiddhike	155

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[E]

Evambhāvī	103
Evaṁ vigatābhijjho	340
Evameva kho	57, 58, 203, 289
Elamūgo	45

[O]

Okappeyyuṁ	129
Okassa	153
Okassa pasayha	171
Okā anokamāgamma	337
Okāro	214
Okāsapharaṇo	49
Okāsādhigamo	101, 279
Okkamānāya nibbānassa	227
Ogādhappattā	97
Ogāhaṁ otiṇṇassa	282
Ogāhā uttiṇṇassa	282
Ojaṭṭhāyī	102
Oṇoesim	222
Ottappaṁ natthi	115
Ottappabalaṁ	1
Odanakummāsūpacayassa	266
Odātena vatthena	10
Odhasatpatodo	11
Odhunāti	120
Opakkamikā	317
Opadhikaṁ	241
Oparajjaṁ	49
Opasamiko	224
Opātetī	45
Opānabhūtaṁ	212

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[O]

Obhaggobhaggaṁ	282
Obhāsaṁ	243
Omā	118
Omānaṁ	139
Oramattakena	161
Oraṁbhāgiyāni	289
Oravitā	324
Orimaṁ tīraṁ	336
Ovaṭo vacanapatho	237
Ovādakārī	22
Ovādapaṭikarāya	48
Ovādikā	97
Ovādūpasāṅkamaṇaṁ	237
Osadhi	180
Osadhitiṇṇavanappatayo	180
Ohāya	2
Ohitabhāro	117
Ohito	73
Oḷārikampi nimittaṁ	37
Oḷigallaṁ	129

[Ka]

Kaṁsathāle	9
Kaṁsūpadhāraṇāni	270
Kaṁkhāṭṭhāniye dhammesu	354
Kaṁkhāṭṭhāniyesu	119
Kaccittha bhante	222
Kacci nu kho	313
Kajaṅgalakā	304
Kajaṅgalāyaṁ	304

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kaṇṭakattṭhānaṃ	129
Kaṇṭako	322
Kaṭaggāho	116
Kaṭukānaṃ	50
Kaṇṇarogo	317
Kaṇṇasaṃdhovikaṃ	333
Kaṇṇasukkasappaṭibhāge	51
Kaṇājakāṃ	267
Kataṃ pañhaṃ	31
Katakaraṇīyo	117
Katakusalā	20
Katassa vā paṭicayo	259
Katahattho	281
Katāvakāsā	20
Kantā	135
Katūposano	281
Kathaṃ ime jhāyanti	117
Kathaṃ kathaṃ nāma	113, 4
Kathaṃ paribhoti	54
Kathaṃbhūtassa me	314
Kathaṃ hi nāma	108
Kathāpariyosānaṃ	170
Kathāpābhataṃ	282
Katthaci	52
Katthī hoti vikatthi	325
Kadariyo	173
Kappaṃ	247
Kappaṭṭhikaṃ	310
Kappaṭṭho	134

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kapālaṃ anatimaññaṃ	66
Kappāvasesaṃ vā	247
Kapimiddhapareto	72
Kappiyaṃ	231
Kampeti sampakampeti	251
Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ	345
Kabaḷikārāhārabhakkhānaṃ	
devānaṃ	58
Kamaṇḍalukā	338
Kamaṇīyo	234
Kammañña	124
Kammantaṃ kāreti	52, 68
Kammantābhinivesā	119
Kammadāyado	28
Kammadāyādo	314
Kammaṭṭisaraṇo	28, 314
Kammabandhu	28, 314
Kamayoni	28, 314
Kammavipākajā	317
Kammasamādānānaṃ	136, 295
Kammassako	28
Kammassakomhi	314
Kammānaṃ	108, 109
Kammāraputtassa	338
Kammārāmatā	39
Kammārāmā	160
Kammārāmo	96
Kammāvaraṇatāya	140
Kammāsaṃ	94
Karuṇedhimuttā	122

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kalalībhūto	68
Kalaho	274
Kalāyamattiyo	328
Kalinā tena	329
Kalyāṇakāmā	37
Kalyāṇamittatā	137
Kalyāṇamitte	345
Kalyāṇamitto	290
Kalyāṇasampavaṅko	290
Kalyāṇasahāyo	290
Kalyāṇena manasā	29
Kallaṁ vacanāya	275
Kallacittam	214
Kallitakusalo	100
Kavitā	37
Kasiṇāyatanāni	300
Kasirena samudāgacchanti	261
Kaḷopihattho	263
Kva nānattaṁ gacchanti	265
Kā upanisā	257
Kākacchamānā	98
Kākapeyyo	11
Kāmaguṇā	135
Kāmapaccayā āsavā	75
Kāmabhogino	115
Kāmayaṁāno	135
Kāmarāgapariyuṭṭhitena	67
Kāmarāgaparetena	67
Kāmarāgappahānāya	103
Kāmarāgarattāyaṁ	100

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kāmalābhābhijappinaṁ	115
Kāmaṇitakkaṁ nādhivāseti	129
Kāmasahagatā	277
Kāmātveva	3
Kāmādhimuttānaṁ	52
Kāmānaṁ nissaraṇaṁ	75
Kāmūpasaṇhitā	135
Kāmūpasamhitam	62
Kāme	77
Kāmesu	2
Kāmehi nekkhammarataṁ	112
Kāmoghavuṭṭhānaṁ	27
Kāyakammantasando-	
sabyāpatti	340
Kāyaduccaritaṁ	299
Kāyaduccarite	84
Kāyaduccaritena	1, 201
Kāyabalaṁ	294
Kāyasakkhī	147
Kāyasakkhi vutto bhagavatā	284
Kāyasandosam	117
Kāyupapanno	110
Kāye	78
Kāyo	8
Kāyo passambhati	88
Kāraṇapālī	68
Kālaṁgati	27
Kālaṁ jānāti	184
Kālaṅkatā	322
Kālaṇṇū	47
Kāladānāni	21

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ka]		[Ka]	
Kālamakāsi	329	Kimārammaṇā	265
Kālāgatā	53	Kimime jhāyanti	117
Kālāvakaṃ	293	Kimilāyanti	76
Kālena	53, 231	Kilanto	57
Kālena dinnam	21	Kilesāvaraṇatāya	140
Kālena dhammassavane	260	Kukkuṭacchāpakasseva	206
Kālena vakkhāmi	311	Kukkuṭacchāpakānam	203
Kālena vakkhāmi no		Kukkuṭārāme	346
akālena	59	Kukkuṭiyā aṇḍāni	186
Kālo uddesassa	184	Kuṭumbaṃ ajjhāvasati	67
Kāveyya	37	Kuṭumalakajāto	184
Kāsikacandanam	131	Kuṭhārī	328
Kimkaraṇīyāni	38, 291	Kuṇapena	218
Kimkaraṇīyesu	39	Kunnadiyo	180
Kimkārapaṭissāviniyo	19	Kumbhaṭṭhānakathā	319
Kim nu kho	325	Kumbhatthenakehi	238
Kimnu tvaṃ gotami	236	Kumāripaṇhesu	301
Kimsaññī	279	Kulakumāriyo	153
Kiccakaraṇīyāni	174	Kulaputtānam	260
Kiccakaro	29	Kulaputto	2, 196
Kiñca tattha sambādho	283	Kulamaccharinī	45
Kiñcanam	52	Kulavaṃsa	229
Kittāvatā	118	Kulavaṃso	22
Kinti mayam	62	Kulitthiyo	153
Kinti	154	Kusalañca dānam	229
Kintime jhāyanti	117	Kusalamūlam	134
Kinti svāssa vacanīyo	203	Kusalasīlo	307
Kibbisam pasavati	310	Kusalehi susamannāhatassa	234
Kimaṅgam pana na mayam	64	Kusinārāyam	311
Kimaññatra	196	Kusītavattthūni	252

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kusobbhā	180
Kuhako	38
Kūṭeyyāni	215, 325
Kevaṭṭā maññe	12, 177
Kevalaṃ bhikkhācariyāya	66
Kevalakappaṃ	99
Kevalī	289
Kokanadaṃ	71
Kokāliko bhikkhu	326
Ko cāhaṃ bho	69
Kotūhalamaṅgaliko	62
Kotūhalamaṅgalena	140
Kodhano	107
Kodhapareto	178
Kodhamāno	115
Kodhasammadasammatto	178
Korakajāto	184
Koleyyakā	178
Ko viseso	196
Kosajjāya	124
Kosi tvaṃ āvuso	328
Ko so	48

[Kha]

Khajjamānaṃ	104
Khaṇakicco	224
Khaṇḍaphullaṃ	83
Khaṇḍiccena	59
Khattiyaparisā	246
Khantiṃ	122

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha]

Khantibalā	223
Khantiyā	76
Khantisoraccādhippāyā	120
Khantī	77
Khandhimāva mahādumo	21
Khamatu ca me so	264
Khamo	290
Kharānaṃ	50
Khāṇuṃ	129
Khāyissati	227
Khārakajāto	184
Khippanisanti	60, 241
Khilavinibandhā	289
Khīṇā jāti	118
Khīyanadhammaṃ	263
Khīrodakībhūtā	36
Khīlaṭṭhāyī	216
Khuddarājāno	120, 290
Khettakammantasāmanta-	
sabyohāre	29
Khettūpame	24
Khemaṃ	285
Khemappattā	100
Khemappatto	285
Khobhessāmi	57
Khomasukhumānaṃ	271

[Ga]

Gaṅgāyamunā	218
Gacchaṃ	173

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ga]		[Ga]	
Gaṇḍato	278	Gāmakkhettāni	41
Gaṇanato na jānāti	352	Gāmagāmaṇikassa	29
Gaṇārāmo	137	Gāmagāmaṇiko	98
Gatim	115	Gāmantaravihārim	109
Gantumarahati	216	Gārayhaṃ	330
Gandhohanamattam	272	Giṇṇakāvasathe	98
Gamiyābhisāṅkhāro	210	Gilānakānañca balābalaṃ	19
Gabbho	240	Gilānā vuṭṭhito	97, 252, 345
Gambhīraṃ atthapadam	117, 260	Gihidhammā anapagato	20
Gambhīratthā	37	Gītaṃ	65
Gambhīranemā	181	Guyhamantā	43
Gambhīrasitaṃ	229	Guyhamassa āvikaroti	162
Gambhīrā	37	Gūthagataṃ	263
Gammaṃ	104	Gogaṇaṃ	349
Garuṃ karissanti	153	Gocarakusalo	
Garu	321	hoti	351, 354
Garukaraṇā	95	Gocarapasutassa	282
Garuṭṭhāniyaṃ	195	Gotrabhū	262, 290
Garutāya	325	Gopariṇāyakā	352
Garuttāya	195	Gopasu	132
Garudhammaṃ	237, 238	Gopitaro	352
Gahaṇāni	43	Gopītakaṃ pivitvā	57
Gahaṇiyā	27		
Gahaṇī	48	[Gha]	
Gahanupavicārā	120	Ghaṭikaṃ	333
Gahapataggi	165	Ghammapareto	57
Gahapati	165	Gharamesino	116
Gādhaṃ vindati	333	Ghoravisatā	83
Gāmakathā	319	Ghoraviso	83

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cakkaṃ	47
Cakkhundriyaśaṃvaro	127
Cakkhunā cakkhum	167
Cakkhubhūto	336
Cakkhurogo	317
Cakkhuviññeyyā	135
Caṅkamanti	306
Caṅkamādhigato samādhi	12
Caṇḍaṃ	129
Caṇḍaṃ hatthim parivajjeti	129
Catukkuṇḍiko	57
Catuppādako	260
Catumahāpathe	11
Caturassā	349
Cattaṃ	24
Cattāni	292
Candanikaṃ	129
Candikāputto	275
Camayodhino	182
Caraṇā nāgassa tyāpare	112
Carāmi	28
Calakā	182
Cāgo puññaṃ	
pavaḍḍhati	116, 240
Cātuddisaṃ saṃghaṃ	
uddissa	271
Cātuddiso	44
Cātumahābhūtikassa	266
Cāturanto	176
Cārikaṃ pakkāmi	236
Cārittakilamatho	102
Cālikāpabbate	258

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]	
Cālikāyaṃ	258
Ciṅgulakaṃ	333
Cittaṃ upasaṃharati	278
Cittaṃ paṭivāpeti	278
Cittaṃ pariyādiyanti	275
Cittaṃ pasīdi	221
Cittaṭṭhānasatāni	336
Cittantaro	341
Cittassa	6
Cittassūpasame rataṃ	111
Cittālaṅkāracittaparikkhāraṃ	168
Cittālaṅkāracittaparikkhā-	
ratthaṃ	228
Cittī katvā deti	53
Ciraṭṭhitiko	12
Cīrikasaddo	132
Cuṇṇakajātāni	104
Cuto ca saddhammā	241
Cupasaṅkamitā	252
Cumbaṭakakalahe	235
Cetanā	334
Cetanāya karaṇīyaṃ	287
Cetayitvā	136
Cetanāhaṃ	136
Cetasā cittaṃ	275
Cetasā cittaṃ suparicitaṃ	275
Cetasādhitaṃ	275
Cetasā samphuṭṭhapubbā	118
Cetayitā	330
Cetasikaṃ	275
Cetaso līnattaṃ	162

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ca]		[Cha]	
Cetasovinibandhā	77	Chiddāvachiddaṃ	264
Cetīsu	117, 225	Chindati	328
Cetokhilā	77	Chinnaparipantho	79
Cetokhilo	77	[Ja]	
Cetopariyāyaṃ	131	Jaṅgalānaṃ	290
Cetovasippatto	109	Jaṅgalānaṃ pāṇānaṃ	120
Cetovimuttiṃ	51, 323	Jaṭilavāsikā	280
Cetovimutti	7	Jaṭilako	85
Cetovivaraṇasappāyā	39, 257	Janapadatthāvariyaṃ	176
Cetosamathaṃ	33, 39	Janavati	197
Cetosamathassa	97	Janetasmiṃ	344
Celakā	182	Jano	110
Codakena	59	Jappena	24
[Cha]		Jaraṃ anatīto	28
Chattimsati	329	Jarādhammaṃ mā jīri	24
Chandaṃ	139	Jarādhammomhi	28
Chandamūlakā	253	Javanasampanno	87, 273
Chandarāgo	274	Javena	76
Chandarāgavinibaddho	100	Javo	76
Chandasā	24	Jaḷo	45
Chando	99	Jātimaraṇasaṅkhaye	100
Chasu dhammesu	237	Jātimaraṇasambhave	100
Chavāya	100	Jātiyāvane	18
Chaḷaṅgasamannāgataṃ	107	Jātivādena	48
Chaḷaṅgasamannāgato	292	Jānaṃ	115
Chaḷabhijātiyo	126	Jānaṃ jānāti	336
Chāyatthikā	21	Jānāmi passāmi	244
Chārikā paññāyati	180	Jānāmimaṃ dhammaṃ	300
Chiddaṃ	94	Jālakajāto	184

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ja]

Jigīsato	63
Jiguccheyya	263
Jighacchādubbalyapareto	70
Jimhā gati	340
Jimhupapatti	340
Jimheyyāni	215, 325
Jiridanti	215
Jīvataṃ	30
Jīvitaparikkhārā	261
Jīvitaparikkhāresu	41
Jīvitasamasīsi	149
Jegucchi	201
Jegucchiyaṃyeva	266
Jeṭṭho ... seṭṭho	208
Jeṭṭho seṭṭho lokassa	205
Jevanikaṃ	182
Jotipālo ca govindo	122

[Jha]

Jhānavimokkhasamādhī- samāpattīnaṃ	297
Jhānāni upasampajja	116
Jhāyati	343
Jhāyanti	117
Jhāyatha	33
Jhāyī	113, 117, 297
Jhāyī hete	279
Jhāyī samāpattikusalo	325

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ña]

Ñatvā dhammaṃ nirūpadhiṃ	29
Ñāṇadassanaṃ	118, 243, 287
Ñāṇadassanappaṭilābhāya	103
Ñāṇena	142
Ñāti	322
Ñātikathā	318
Ñāteyyaṃ	299
Ñāto	39
Ñāyassa adhigamāya	101, 279

[Tha]

Thānaṅca thānato	136, 295
Thānaso paṭilabhāma	233
Thānaso hetuso	136, 295
Thānāni	24
Thitaṃ	125
Thitidhātu	108
Thito vā nisinnaṃ	11

[Ta]

Taṃ kiṃ maññati	123
Taṃ kutettha labbhā	276
Taṃ dānena saṅgaṇhāmi	223
Taṃninnāva	12
Takkarassa	44, 95
Taggha	25
Taṅka	79
Tajjaṃ tajjaṃ	135
Taṅcāyatanāṃ no paṭisaṃvedissati	279
Taṇhaṃ paṭicca	273

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ta]		[Ta]	
Taṇhākkhayo	125	Tamo	206
Taṇhāgataṃ	172	Tasmā	1, 316
Taṇhāsaṅkhayavimutto	174	Tasito	57
Taṇhā hi naṃ sibbati	132	Tasmimpi nibbindati	304
Tatrāpatthi sambādho	283	Tassa dāyādo	
Tatridaṃ	126	bhavissāmi	28, 314
Tatrūpapattiyā	230	Tavakaṇṇiko	143
Tatrūpāyāya	19, 239, 291	Taḷākassa paṭikacceva ālim	238
Tathāgatabalāni	4, 293	Tādino	20, 116
Tathāgatassa	4	Tāni abhibhuyya	243
Tathāgatassetaṃ		Tālāvatthukatā	199
adhivacanāṃ	293	Tāsaṃ aññatarā	97
Tathāgate niṭṭhaṅgato	142	Tiṭṭhatetaṃ	280
Tathā tathānaṃ kāyena		Tiṇa	180
phusitvā	284	Tiṇakatṭhodakaṃ	182
Thattha pāpakammaṃ		Tiṇapurisarūpako vā	279
pavedenti	62	Tiṇasanthārako	227
Tadaṅganibbānaṃ	284	Tiṇukkūpamā	35
Tadaṅgena	276	Tiṇodakadattiyā	49
Tadantaraṃ	99	Tiṇṇavicikiccho	215
Tadantaraṃ ko jāneyya	115, 324	Tiṇṇā	276
Tadanugāyanti	66	Tiṇṇo pāraṅgato	148
Tadanubhāsanti	66	Tintiṇo	324
Tadabhiññāsi bhagavā	301	Titthaṃ jānāti	350, 354
Tadahūpasampannassa	237	Titthakaro	121
Tanū saṃyojanā	193	Tidaṇḍaṃ bhañjati	216
Tapantamādiccamivantalikke	71	Tibbaṃ	195
Tapassī	201	Tibbagāravo	105
Tapusso	142	Tibbacchando hoti	150
Tapo	78, 112	Tibbarāgo	196
Tamāseveyyaṃ	283		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tibbānaṃ	50
Tiracchānakathaṃ	318
Tiriyaṃ	300
Tiriya nāma tiṇajāti	73
Tirokuṭṭaṃ vā	
tiropākāraṃ vā	167
Tilamuggamāsāparaṇṇaṃ	183
Tilavāho	329
Tividhā	340
Tīradassiṃ sakuṇaṃ	121
Tīramevānudhāvati	336
Tīhamataṃ	103
Tucchā	312
Tuṇhī ahosi	331
Tuṇhībhaṇaṃ	195
Tuṇhībhūtaṃ tuṇhībhūtaṃ	318
Tumo	42
Turū	328
Tulaṃ	249, 250
Tuvaṃ tuvaṃ vacanaṃ	274
Tuvaṇaṃ cittaṃ samādhīyati	346
Tejasā tejaṃ	319
Tejodhātu pakuppati	74
Tenupasaṅkami	15, 110
Teneva dhammarāgena	278
Terovassikāni	104
Tyāssu'me	66
Tvampi no	65

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Tha]

Thanayaṃ	17
Thambhaṃ	139
Thalaṃ ussāreti	218
Thāmadhātu	108
Thāmaṇā	2
Thullakumārīkā	43
Thūṇūpanītāni	166
Thūlaṃ pasuṃ	215
Theyyasaṅkhātāṃ	262
Therā	98, 158
Therānukampitassa	291
Thero	39

[Da]

Dakkhā	19
Dakkhiṇaṃ anuppadassati	22
Dakkhiṇaṃ patiṭṭhāpeti	107
Dakkhiṇā	63, 165
Dakkhiṇenābhimukhā	281
Dakkhiṇeyyaṃ gavesati	162
Dakkhiṇeyyagga	165
Dakkho	9, 312
Datṭheyyaṃ	299
Daṇḍādānā	274
Datvā attamaṇo hoti	108
Dadaṃ cittaṃ pasādayaṃ	116
Dadaṃ cittaṃ pasādeti	108
Daddaraṃ	197
Dandhaṃ	99
Dandhavirāgī	136

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Da]		[Da]	
Damenti	166	Dālidhiyaṃ dukkhaṃ	115
Daratha	70	Dāsakaṇṭhā	182
Davatthā	67	Dāsīsamaṃ	178
Dasamo	346	Diṭṭhadhammanibbānaṃ	284
Daso	60	Diṭṭhadhammavedaniyaṃ	265
Dassanakāmatarā	97	Diṭṭhadhammasukhavihāraṃ	261
Dassanakāmā	306	Diṭṭhadhammasukhavihārānaṃ	63
Dassanasampanno	17	Diṭṭhadhammasukhavihārāya	102
Dassanānuttariyaṃ	87	Diṭṭhadhammābhiniḍḍitā	100
Dassanāya	102	Diṭṭhadhammikānaṃ	
Dassanīyā	34	āsavānaṃ saṃvarāya	308
Dahati	230	Diṭṭhadhammikāpi	240
Daharatagge	341	Diṭṭhadhammo	215
Daḷhapākāraṇaṃ	331	Diṭṭhasampannaṃ	271
Daḷhadhammā	280	Diṭṭhādhiṭṭhānaṃ	332
Daḷhaparakkamo	2	Diṭṭhigatametaṃ	172
Daḷhuddhāpaṃ	331	Diṭṭhiṭṭhānappahāyinaṃ	122
Dānakathaṃ	213	Diṭṭhipaṭivedhe	151
Dānapati	20	Diṭṭhipariyuṭṭhānaṃ	332
Dānavatthūni	229	Diṭṭhippatto	147
Dānāni	232	Diṭṭhiyāpi appaṭividdhaṃ	323
Dānūpapattiyo	230	Diṭṭhiyāpi suppaṭividdhaṃ	324
Dāyaṃ	173	Diṭṭhisampadaṃ	140, 230
Dāyako	20	Diṭṭhisampannaṃ	122, 271
Dāyakopi anipphalo	339	Diṭṭhisamugghāto	332
Dāyajjaṃ	22	Diṭṭhisāmaññaṃ	95
Dāyamayaṃ	231	Diṭṭhena	237
Dāyādo	28	Diṭṭheva dhamme aññaṃ	
Dārukammiko	131	ārādheyya	58
Dālidhiyaṃ	115	Dinnaṇṭhaṃ katapubbaṃ	154

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dibbe cattāro māse	184
Divasaṃ atināmeti	32
Divā saññaṃ adhiṭṭhāti	102
Divā appākiṇṇaṃ	289
Divā divassa	68, 211
Divāvihāraṃ nisīdi	259
Divāsaññaṃ	174
Diviyaṃ	229
Disā ca me	28
Dukkaraṃ karoti	162
Dukkaraṃ pavivekaṃ	332
Dukkhaṃ	275
Dukkhakkhayagāminiya	2, 27
Dukkhakkhayāya	95
Dukkhato	278
Dukkhamarṇaṃ khamati	162
Dukkhavedanīyaṃ	265
Dukkhasmā	167
Dukkhassa	340
Dukkhassantakaro	133, 302
Dukkhānaṃ	50
Dukkhānupassī	150
Dukkhe anattasañña	32, 106
Duccarite sucarite	84
Dujjivho	83
Dutiyo sūriyo	180
Duddadaṃ	162
Duppaññataṃ	137
Duppaṭṭhiṇissaggi	107
Duppaṭṭhiṇodayā	55

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dubbalīkaraṇā	26
Dubbharatāya	239
Dummaṅkuyaṃ ahu	179
Dummaṅkūnaṃ puggalānaṃ	
niggahāya	308
Dummano	25
Durabhisambhavāni	332
Durāgatānaṃ	50
Duruttavādinī	177
Duruttānaṃ	50
Dussīlo	79, 323
Dussīyaṃ aparisesaṃ	
nirujjhati	323
Dūteyyaṃ	216
Dūrepātī	279
Devaññātaro	168
Devatā rakkhanti	345
Devatopasaṃhārato	71
Devadundubhiyo	249
Devalokāya bhāvaye	63
Devasamo hoti	67
Devānaṃva	185
Devānaṃ saḥabyataṃ	168
Devo	10, 168
Deseti	118
Desessāmi	9
Doṇiyā baddho	343
Domanassaṃ	61, 276
Dovacassatā	99
Dovāriko	182
Dosantaro	312
Dosā	229

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Dvayaṃdvayasamāpattim	167
Dvayena	195
Dvīhamataṃ	103
Dvejḡhaṃ	134

[Dha]

Dhaṃsī	324
Dhajaggaṃ	34
Dhanāni	145
Dhanukaṃ	333
Dhanukalāpaṃ sannayhitvā	35
Dhanuggahā	182
Dhanuggaho	280
Dhanūni	29
Dhammaṃ pariyāpuṇāti	33
Dhammakāmo	291
Dhammakucchisaṃmātapo	113
Dhammakusalo	60
Dhammagaru	105
Dhammagāravatā	105
Dhammacakkaṃ	47
Dhammacakkhuṃ	215
Dhammañcānuvitakkaye	63
Dhammaññū	47
Dhammatā esā	287
Dhammadassane niveseti	83
Dhammadesanāya vā	
dhammadesanaṃ	301
Dhammadharā	119, 248
Dhammanandiyā	278
Dhammanisantiyā	150
Dhammapaññattiyā	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Dha]

Dhammapaṭisambhidāppatto	38
Dhammapaṭisaṃvedino	8
Dhammapariyāyaṃ	168
Dhammapariyāyo paṭibhāsi	264
Dhammabhūto	336
Dhammamaccharinī	45
Dhammamaccharī	81
Dhammayogā	117
Dhammarāgena	
dhammanandiyā	347
Dhammaladdhehi	22
Dhammavedaṃ	88
Dhammasandosā	36
Dhammasākacchāya	260
Dhammasotaṃ samāpanno	89
Dhammasotasamāpanno	344
Dhammasoto	114
Dhammasoto nibbhati	324
Dhammassa cānudhammaṃ	
byākaronti	212
Dhammassa vaṇṇaṃ	209
Dhammā	323
Dhammā ca maṃ	28
Dhammānudhammappaṭi-	
pannā	248
Dhammānudhammappaṭi-	
panno	52, 184
Dhammānusārī	148
Dhammikaṇca ghipaṭissavaṃ	255
Dhammikā	90
Dhammikehi	22
Dhammiko dhammarājā	176
Dhammūpasañhitāṃ	88
Dhamme dhammānuvattino	336

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Dha]		[Na]	
Dhammena	47	Nānattakathā	319
Dhammena abhivijjiya	176	Nānattakāyā	
Dhammo	291	ekattasaññino	164
Dhātukkhobhato	71	Nānattasaññino	163
Dhātūsu	265	Nānādhātum	296
Dhāraṁ	10	Nānādhimuttikataṁ	296
Dhārayissāmi	36	Nānābhāvo vinābhāvo	314
Dhārā	220	Nānārattānaṁ	227
Dhāretā	217	Nānāvaṇṇā	73
Dhūmaṁ kattā	350, 353	Nānāvihārehi viharataṁ	344
Dhovanāṁ	335	Nābhiyā uggantvā	73
[Na]		Nāliyasākāṁ	23
Naṁ	135	Nhārudaddulaṁ	167
Nakhasā	317	Nikāmayamāno	67, 125
Nagaraparikkhārehi	181	Nikāmalābhī	40
Naṅgalamukhāni	26	Nikuḷḷeḷḷa	254
Nacchādeyya	24, 132	Nikkamadhātu	108
Nantakaṁ	56	Nikkhattāni	134
Nantakavāsī	263	Nikkhipitabbo	166
Nandimukhiyā	221	Nigaṇṭhasāvako	209
Navaṅgasamannāgato	266	Nigaṇṭho	85
Navaphalāni	21	Niggahetvā	56
Navasassāni	21	Niculavane	76, 109
Navā	98	Nicchātā	276
Naḷakapānaṁ	318	Nicchādeti	120
Nāgavane	222	Nijjaravatthūni	334
Nāgā	220	Nijjhattibalā	223
Nāccogāḷhaṁ	239	Nijjhāpetum	310
Nāṭike	98	Nijjhāyati	343
Nāthakaraṇā	290	Niṭṭhaṁ gatā	317

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Niṭṭhitakammantapariyosānā	119
Nidānaṃ	108
Nidānasambhavo	135
Niddā	96
Niddārāmatā	39
Niddārāmo	160
Niddasavatthūni	150
Nidhimukhaṃ gavesanto	348
Nidhunāti	120
Niddhantā	335
Niddhamanīyā	335
Nindiyaṃ	328
Nipakkasatino	45
Nipakā	105
Nipakā patissatā	8
Nipuṇo	30
Nippapañcapade	96
Nippapañcārāmassa	227
Nippapañcārāmo	139
Nippariyāyena	283-4
Nippesiko	38
Nibbattatelakaṃ	23
Nibbānaṃ	137, 284
Nibbānaṃ abhijāyati	127
Nibbānaṃ abhipassato	29
Nibbānadhātuyā ūnattaṃ vā	
pūrattaṃ vā	221
Nibbānapariyosānā	120, 316
Nibbānassa	
sacchikiriyāya	101, 279

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nibbānāya	104, 190
Nibbidā	287
Nibbidāya	190
Nibbidāvirāgo	7, 118, 179
Nibbindatha	266
Nibbiseyya	312
Nibbutā	276
Nibbedhikapariyāyo	135
Nibbedhikāya	2, 27
Nibbhogo bhavaṃ	200
Nimittaṃ	174
Nimittaṃ gaṇhāhi	124
Nimittānusārī	96
Nimmaṃsalohitamakkhitaṃ	104
Niyatāyukā	273
Niyāmaṃ okkamituṃ	54
Niyyānikā	95
Niraggaḷaṃ	194
Niraggaḷo	31, 194
Nirayagamaṇīyā	136
Nirayavedanīyaṃ	136
Nirāmagandhā	122
Nirāmisam sukhaṃ	116
Nirāmisō	8
Nirāyattavuttino	241
Niruttikusalo	60
Niruttipaṭisambhidāppatto	38
Nirodhasaññā	106
Nirodhāya	104, 190
Nirodhānupassimhi	175

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nirodhetvā	276
Nivātanivāto	131
Nivātavuttiṃ	21
Nivāreti	45
Niviṭṭhapemo	104
Niviṭṭhasaddho	104
Niveseti	83
Nisāmakajātiko	325
Nisinnavattikā	349
Nisīdanam	247
Nissaṃsayam	209
Nissaraṇam	67, 102
Nissaraṇamaddasa	301
Nissando	12
Nissayasampanno	258
Nissayo dātabbo	85
Nissāraṇīyā	74
Nīlanidassanāni	244
Nīlanibhāsāni	245
Nīlavaṇṇā	70
Nīlavaṇṇāni	244
Nīlavatthā	70
Nīlā	70
Nīlāni	244
Nīlālaṅkāra	70
Nīvaraṇā	26
Nuṇṇāni	292
Nupalimpati lokena	113
Nekkhammaṃ	124
Nekkhammaṃ adhimuttassa	126

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Na]	
Nekkhammaṃ kho pana	75
Nekkhammaṃ daṭṭhu khemato	29
Nekkhammādhimutto	124
Nekkhammābhirataṃ	224
Nekkhamme ānisaṃsaṃ	214
Nekkhamme cittaṃ	
pakkhandati	282
Negamaajānapadassa	49
Necayiko	324
Nemantaniko	131
Nemittā	74
Nemittiko	38
Nerayikā	46
Nerayikānaṃ āhāro	338
Nerayiko	134, 310
Paṃsukūlaṃ	227
Pakaraṇe	171
Pakkamanti	120
Pakkamissati	121
Pakkāmi	235, 327
Pakkhandati	74, 228
Pakkhandanavossaggo	175
Pakkhandino	182
Pakkhamānattaṃ	237
Pakkhāyanti	28
Pagabbho	140, 324
Pageva	67
Pageva hīnasmim	304
Paggharantaṃ	264
Pagghariṇī	10
Paṅkā	100

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pacalāyamānaṃ	109
Pacalāyamāno	174
Pacalāyasi no	174
Pacuratthatāya	178
Pacurā	53
Paccaṃsena	19
Paccattaṃyeva parinibbāyati	176
Paccattaññeva	8
Paccantimaṃ	181, 331
Paccayābhīhāro nāma	355
Paccayiko	327
Paccaviduṃ	225
Paccavekkhaṇanimittaṃ	11
Paccavekkhitabbā	313
Paccāgacchanto	125
Paccāsāreyya	11
Paccuppannasukho	8
Paccekaṃ dussayugena	
acchādesi	348
Paccekaṭṭhāne	255
Paccekādhīpaccaṃ	29
Pacceti	62
Paccorasmim	189
Paccorohaṇī	337
Pacchānipātiniyo	18
Pacchāpuresaññī	174
Pacchābhūmakā	338
Pacchā laṅghati, kubbaraṃ	
hanati	216
Pacchāliyaṃ khipanti	29
Pacchā vippaṭṭisārino	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pacchime kāle	315
Pajjotasseva	145
Pajjhāyati	343
Pajjhāyanti	117
Pajjhāyanto	25
Pañcaṅgavippahīno	292
Pañcaṅgasamannāgato	289
Pañcaṅgikassa	233
Pañca ṭhānāni ajjhācarituṃ	262
Pañca ñāṇāni	8
Pañcasataṃ vihāraṃ	348
Pañcindriyā mudū	122
Pañcime bhikkhave ādīnavā	
madhurāyaṃ	81
Paññattaṃ samucchindanti	152
Paññatte āsane	123, 221
Paññavato	226
Paññā	142
Paññā natthi	115
Paññāpetuṃ	310
Paññābalaṃ	1
Paññābalādīni	261
Paññāya	195
Paññāya ca naṃ pajānāti	284
Paññāyatthaṃ vipassati	145
Paññāya samannāgato	2
Paññāvimuttiṃ	51, 323
Paññāvimutti	7
Paññāvimutto	146
Paññāsīlasamāhito	240

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pañhādhippāyena bhāsito	264
Paññuttarā	253, 265
Paññūpavicārā	119
Paṭākamaṁ parihareyyum	212
Paṭikūlasaṇṇī	52
Paṭikkamanti	126
Paṭikkosimsu	301
Paṭiggaṇhatu	264
Paṭiggahitaṁ	102
Paṭicca	55
Paṭiccakammaṁ	215
Paṭidesitāni	64
Paṭinissaggānupassī	175
Paṭinissatṭhāni	292
Paṭipaṇāpetvā	109
Paṭipadaṁ	172, 296
Paṭipūjessāma	19
Paṭippasaddhiladdhena	138
Paṭippasaddhaladdho	8, 9
Paṭippassambhanti	188
Paṭippassambhi	210
Paṭibaddhacitto	168
Paṭibalo	46, 49, 83
Paṭibhanti	28
Paṭibhānaṁ	21, 55
Paṭibhānapaṭisambhidāppatto	38
Paṭibhānena	316
Paṭilīnanisabho	283
Paṭivāpeti	278
Paṭivinodetvā	51

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Paṭiviruddho	52
Paṭivedayāmi	189
Paṭisaṅkharoti	83
Paṭisaṅkhā	127
Paṭisaṅkhānabalā	223
Paṭisaṅkhā yoniso	128, 9
Paṭisaṅcikkhati	99
Paṭisantharissāmi	43
Paṭisanthāragāravatā	105
Paṭisanthāragāravo	106
Paṭisallānaṁ	32, 33
Paṭisallānassa	184
Paṭisallānā vuṭṭhito	98
Paṭisallāne	150
Paṭisallāno	325
Paṭhamābhiniḍḍattā	164
Paṇḍitavattṭhūni	336
Paṇḍito	48, 331
Paṇḍito maññe	68
Paṇidhāya	78
Paṇidhi	334
Paṇītaṁ	231, 278, 317
Paṇītataro	114, 324
Paṇītā kāmā	3
Paṇītena	138
Paṇīto	8
Patarati	148
Patigatāya	99
Patigādhappattā	97
Patiṭṭhāti	282

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Patitṭhitā	116	Pannapalāso	184
Patibbatā	178	Pannabhāro	31
Patihitāya	252	Papañcanirodhe	227
Pattakkhandhā	330	Papañcārāmassa	227
Pattakkhandho	25	Papañco	96
Pattaggāhāpako	85	Papātaṃ	129
Pattapariyāpannaṃ	45	Papāto viya khāyati	282
Pattāḷhakaṃ	333	Pabbajalāyako	120
Pathabyo	177	Pabbajitena	313
Pathaviṃ nissāya jhāyati	343	Pabbajjāya ceteti	185
Pathaviyaṃ pathavisaññā		Pabbateyya	189, 277
vibhūtā	344	Pabbājenti	62
Pathavībhīnivesā	119	Pabbājeyyāma	121
Pathavīkaṣiṇasamāpatti-		Pabhaṅgu	6
paramā	301	Pabhassaraṃ	6
Pathavīsamena	263	Pabhajjimsu	328
Patthanā	334	Pamāṇakataṃ kammaṃ	341
Pattharivā	337	Pamāṇikā	114, 324
Pattheti	312	Pamādaṃ	137
Padakkhiṇaggāhī	30	Pamādāya	3
Padakkhiṇaggāhī anusāsaṇiṃ	290	Pamādādhikaraṇaṃ	79
Padajātāni	120, 290	Pamiṇanti	324
Padāleyya	100	Paminanti	114
Padumaṃ yathā	71	Pamuditassa	88
Padumanirayaṃ	329	Pamodati	177
Padhānakkhamo	12	Payirupāsītā	325
Padhānatthikassa	259	Payirupāseyya	277
Padhānāya	27, 77, 259	Paraṃ vāceti	118
Padhāniyaṅgāni	26	Parakkamadhātu	108
Panuṇṇāni	292	Parakkameyya	24
Pantāni	332		
Pannaddhajo	31		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parato	278
Paratoghosaṇṇapaccayā	330
Parapaṭibaddhā me jīvikā	313
Parapuggalānaṁ	296
Parapurāya	322
Paramadanto	254
Paramadiṭṭhadhamma- nibbānaṁ	305
Paramāya	34
Paramena assāseṇa	212
Paraloke	288
Parasattānaṁ	296
Parānupekkhī	44
Parikappaṁ vadati	339
Parikuppā	46
Parikkamaṇaṁ hoti	338
Parikhā	182
Parikkhīṇabhavaṣaṁyojano	117
Pariggaho	274
Paricaranti	35
Paricārenti	184
Pariccāgavossaggo	175
Paricitā	95, 247
Paricitāya	193
Parijānāti	175
Pariññaṁ	305
Pariññāya	28
Paritassati	44
Parittaṁ	189
Parittā	251
Parittāni	243

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Parinibbānaṁ	284
Parinibbāniko	224
Parinibbāpenti	166
Parinibbāyissati	134
Parinibbutā	337
Parinibbuto	181, 254
Paripakkavedanīyaṁ	265
Paripaṇhāti	119, 195
Paripātetvā	56
Paripucchati	119, 195
Paripucchāya	184
Paripucchitā	253
Paripuṇṇakosakoṭṭhāgāro	48
Paripūrakārini	97
Paripūreti	9
Paripūrenti	287
Parippharati	9
Paripphosaṁ paripphosaṁ	9
Paribbājako	85
Paribhavaṁ	58
Paribhāsati	120
Pariyādāya	27, 95, 196, 239
Pariyādiyeyyātha	319
Pariyāpajjati	253
Pariyāpādentī	35
Pariyāpuṇanti	54
Pariyāpuṇāti	33, 118
Pariyāpuṇitabbaṁ	37
Pariyāyadassāvī	55
Pariyāyena	277, 283

Pādānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pariyāyo	199	Pavattāro	65
Pariyuṭṭhāya	2	Pavattitaṃ cakkam	47
Pariyeṭṭhim	136	Pavatteti	4
Pariyesanā	273	Pavāḷam	220
Pariyodātā	337	Pavivittassa	226, 241
Pariyodātena	10	Pavivittassa viharato	227
Pariyonaddhāya	204	Pavivekam pītim	62
Parivajjeti	258	Pavivekakathā	40
Parisankāya	237	Pavivekādhimutto	125
Parisañcitvā	110	Pavivekārāmo	139
Parisaññū	47	Paviveke	137
Parisandeti	9	Paviveko	124
Parisāsārajjabhayam	261	Pavuttaṃ	65
Parisāsu	294	Pavuttā bījasampadā	230
Parisuddhā	337	Paveṇiyā	24
Parisuddhena	10	Pasaṃsati	328
Pariseditāni	186	Pasaṃsiyam	330
Pariharitum	349	Pasaṃsiyo	22
Pariharissāmi	41	Pasaṃsiyo	30
Parihareyya	263	Pasatthappasattho	69
Parihānadhammo	134	Pasannānam	309
Parihānāya	39, 105	Pasayha	153
Parihāpessanti	154	Pasavati	122
Parosahassam	176	Passam passati	336
Palipatham	240	Passaddho kāyo asāradhho	205
Palujjanti	180	Passato upadhikkhayam	193
Palokato	278	Passatha no	189
Pavaḍḍhanti	51	Passambhati	8
Pavattamaṃsam	215	Passasukham	78
Pavattā	336		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pasādetum	310
Pasīdati	74, 228, 282
Pahātabbā	166
Pahānasaññā	106
Pahānāya	2
Pahānārāmo	139
Pahārādo	217
Pahitatto	190
Pahīnā	199
Pahīnāni	292
Pahoti	336
Paḷāsī	38, 107
Pākatassa	132
Pākāravivaraṃ	331
Pākārasandhiṃ	331
Pācīnavamsadāye	225
Pāṭikaṅkhā	138
Pāṭikaṅkhā no parihāni	151
Pāṇaṃ	262
Pāṇaharānaṃ	50
Pāṇātipāto	232
Pāṇānaṃ	290
Pāṇinā udakaṃ sampaṭicchitvā	74
Pāturaheṣum	71
Pāturahosi	123, 196
Pāto	71
Pādā nāgassa te duve	112
Pādehi ussakkitvā	73
Pāpakammavinibbayo	115

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]	
Pāpakena manasā	98
Pāpake mitte	129
Pāpamittatā	99
Pāpikā issā	299
Pāpicchā	161
Pāpiccho	107
Pāpiccho icchāpakato	65
Pāmokkhesu	52
Pāmojjaṃ	8
Pāraṃgatā	276
Pāraṅgato	28
Pāragāmino	336
Pāramessanti	337
Pārājikakathā vippakatā	309
Pārājiko	309
Pārāyanaṃ	170
Pārāyane metteyyapaṇhe	132
Pārimaṃ tīraṃ	336
Pāsaṃsāni ṭhānāni	320
Pāsāṇasakkharikaṃ	229
Pāsādikā	34
Pāsādike	80
Pāsādiko	196
Piṇḍiyāniṃ brāhmaṇaṃ	68
Piṭṭhito rathaṃ pavatteti	216
Piṭṭhi me āgilāyati	318
Piṭṭhisamdhovikaṃ	333
Piṇḍadāyikā	182
Piṇḍiyālopabhojanaṃ	227

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Pa]	
Pitāmahayugā	48	Puttassādaṃ nikāmayamāno	67
Pittasamuṭṭhānā	317	Puthuttānaṃ	178
Pināso	317	Puthupaccekasaccāni	292
Pipāsito	57	Puthubhūtaṃ	249
Piyakaraṇā	95	Puthusamaṇabrāhmaṇānaṃ	292
Piyagaraḥi	195	Punabbhavābhiniḥbatti	202
Piyacakkhūhi	36	Pubbakāraṃ karoti	162
Piyatāya	325	Pubbaṅgamā	334
Piyarūpā	135	Pubbanimittato	71
Piyavāḍiniyo	19	Pubbapetakathā	319
Piyasamudāhāro	291	Pubbapetānaṃ	29, 231
Piyasātarūpaṃ	301	Pubbāpayamāno	110, 331
Piyānaṃ	12	Pubbāparakusalo	60
Piyo cāssaṃ	321	Pubbutṭhāyiniyo	18
Pivitvā	57	Pubbekatanussaraṃ	22, 232
Pisācena	27	Pubbeva dānā sumano	107
Piheti	70	Purakkhatā	28
Piṇeti	22	Puratopissa	57
Pitaṃ jānāti	350, 354	Purāṇaṃ	24
Pīti	8	Purisagatiyo	172
Pīti jāyati	88	Purisapuggalaparopariyañāṇe	114
Puggalaparoparaññū	184	Purisamedhaṃ	194
Puggalapasāde	84	Purisādhippāyā	49
Pujjo hoti	30	Purisindriyañāṇāni	134
Puññaṃ	171	Pūgagāmaṇikassa	29
Puññaṅkiriyaṭṭhūni	231	Pūgagāmaṇiko	98
Puññaṭṭhassa jigīsato	63	Pūjessanti	153
Puññaṭṭhāpekkaṇaṃ	240	Pūtimuttaṃ	227
Puññaḥbhāgiyaṃ	135	Pūtīni	104
Puññaṃmahī	171	Pūrattaṃ	220

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Pa]		[Ba]	
Pekkhetaṃ	310	Bajjha mīyanti	178
Pecca	17, 168	Balaṃ	21
Petā	322	Balataṃ	138
Pettaṇiko	98	Balavā	196
Pettaniko	29	Balasampanno	87
Peyyavajjena	223	Balādhittānā	119
Pesalā	328	Balāni	224
Pesalānaṃ	308	Baliṭṭiggāhikā devatā	29
Pokkharāṇiyaṃ obhāsetvā	99	Baliharaṇo	311
Pokkharāṇiyāyaṃ	99	Bahiddhā	107
Pothujjanikaṃ	104	Bahiddhā nāsenti	197
Ponobbhavikāya	158	Bahiddhā vikkhittaṃ	162
Ponobbhaviko	315	Bahiddhāsaṃyogaṃ	168
[Pha]		Bahidvārakoṭṭhake	236, 260
Pharusā	177	Bahukārā bhante	236
Pharusena vadati	311	Bahunā janena visabhāgo	282
Phalaṃ	230	Bahubhaṇḍo	81
Phalagaṇḍassa	188	Bahubhāṇismiṃ	80
Phassanirodho	132	Bahubhesajjo	81
Phassasamudayā	253, 265	Bahurajā	81
Phassā phusanti	340	Bahulikatā	95, 247
Phasso	132, 135	Bahulikatāya	193
Phatiṃ kātuṃ	349	Bahuvedanīyaṃ	265
Phātiseyyaṃ	229	Bahussutā	248
Phāsuvihārā	40	Bahussuto	238
Phāsuvihārāya	227	Bārāṇaseyyakaṃ	304
Phītaṃ	64, 249	Bāhābalaparicitchi	22
Phuṇamānassa	197	Bāhirakā	37
Phenuddehakaṃ	189	Bāhirakānaṃ	305
		Bāhirāni	154

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Bāhujaññaṃ	249
Bāhusaccaṃ	323
Bāhusaccenapi akataṃ hoti	114
Bāḷhagilāno	97
Bilaṃ olaggeyyuṃ	126
Biḷaṅgadutiyaṃ	267
Biḷagāmā	180
Buddhaṃ paccakkhātum	262
Buddhaghoso	357
Beluvasalāṭukamattiyo	328
Bojjhaṅgā	317
Bojjhā upāsikā	255
Bodhiṃ	27
Bodhipakkhiyānaṃ	28
Byagghapajjā	239
Byañjanakusalo	60
Byañjanena byañjanaṃ	343
Byatto	48, 81, 331
Byantibhūtaṃ	224
Byantīkaroti	130
Byantībhāvaṃ	340
Byantī honti	28
Byasanaṃ	325
Byākattā	30
Byāpajjati	34
Byāpajjeyya	99
Byāpādassa nissaraṇaṃ	67
Byāpādassa pahānāya	258
Brahmakāyikā	164

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ba]

Brahmacakkaṃ	4, 136
Brahmacakkaṃ pavatteti	295
Brahmacariyaṃ	28, 78, 112, 249
Brahmacariyaparāyaṇo	29
Brahmacariyavāso	273
Brahmacārī paṭijānāti	167
Brahantaṃ	111
Brahmapathe	111
Brahmabhūto	336
Brahāvane	22
Brāhmaṇadhammā	65
Brāhmaṇā	292
Brūhetā suññāgārānaṃ	321

[Bha]

Bhagavantaṃ bījayamāno	156
Bhaṇḍantaṃ	121
Bhaddakaṃ	96
Bhaddiye	18
Bhadramukhā	170
Bhataposī	22
Bhato vā	21
Bhattakālasamaye	134
Bhattakilamatho	102
Bhattādako	49
Bhattu	18
Bhayaṃ veraṃ pasavati	275
Bhayabheravasaho	322
Bhayā	100, 229
Bhayāni	61, 330

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Bha]		[Bha]	
Bharati	20	Bhīruttānagatena	281
Bharissati	21	Bhujissāni	94
Bhavataṇhāya	317	Bhusā	125
Bhavampi no	167	Bhusāvātavutṭhi	125
Bhavaṣaṁyojanakkhaye	116	Bhūtagāmā	180
Bhavaṣaṅkhāraṁ	250	Bhūtābhūtassa upapatti	340
Bhavaṣaṅkhāro	315	Bhūtena	59
Bhavābhavaṁ	28	Bhūtena vadati	311
Bhavissanti	114	Bhūnahaccāni	179
Bhave na rajjati	172	Bhūrimedhaso	283
Bhavo	319	Bhogapariyūḷho	17
Bhassaṁ	96	Bhogabyasanasamaṁvattaniko	232
Bhassārāmatā	39	Bhogādhippāyā	119
Bhassārāmo	160	Bhogānaṁ ādiya	22
Bhāravāhino	161	Bhojanasampadā	230
Bhāvanaṁ desessāmi	9	[Ma]	
Bhāvanāya	195	Maṁ accagamā	264
Bhāvanārāmo	139	Maṁsapesūpamā	35
Bhāvaniyo	321	Maṁsavaṇijjā	62
Bhāvayanti anussatiṁ	105	Makkhī	38, 107
Bhāvitakāyo	300	Makkhī dhammaṁ suṇāti	54
Bhāvitā	95, 247	Mago	96
Bhāvitāya	193	Maggāmaggañāṇadassana-	
Bhāvetha no	98, 252	maddasa	301
Bhāveti	230	Maggo sañjāyati	28
Bhāsitamanubhāsanti	66	Maṅku bhavissāmi	315
Bhāsītā kho panesā	248	Maṅkubhāvo	174
Bhimsanako	249	Maṅkubhūtā	330
Bhikkhuniyo	173	Maccudheyyaṁ suduttaraṁ	337
Bhikkhū kaṇṭakavuttikā	126		

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Macchariyaṃ	274
Maccharī	107, 173
Macchavilope	12, 177
Macchikaṃ	98
Majjavaṇijjā	62
Mañcapīṭhamaddano	49
Mañjiṭṭhikā nāma rogajāti	238
Mañjunā	27
Majjhimā kāmā	3
Majjhe	132
Maṇḍalamāḷe	102
Maṇī	220
Mattaññū	47
Mattaso kataṃ	231
Mattaso kāri	264
Madanīyo	234
Maddavaṃ	77
Maddavena	76
Madhupiṇḍikaṃ	70
Madhurakajāto	28
Manasā	136
Manasikataṃ	102
Manasikaroto	74, 102
Manasikārasambhavā	253
Manāpacāriniyo	19
Manāpā	135
Manāpā nāma te devā	20
Manāpena abhivā denti	266
Manāpena paccuṭṭhenti	266
Manussadobhayaṃ	231

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ma]	
Manussadhammā	26
Manussabhūtaṃ	111
Manussānaṃ piyo hoti	345
Manobhāvanīyassa	102
Manomayaṃ	24, 58
Manomayā	304
Manomayena	228
Manorame āyatane	21
Mantapadaṃ	65
Mantabhāṇismim	80
Mantādhiṭṭhānā	119
Mantāyaṃ boddhabbaṃ	189
Mante adhīyamāno	66
Mantena	24
Mandattā	40
Mandattā momūhattā	64
Mamaṅkāra	141
Maraṇassatiṃ	98
Mariyādasampannaṃ	230
Mallesu	282
Masāragallaṃ	220
Mahaggatena	101, 263
Mahaccā	25
Mahato mīḷhapabbatassa	73
Mahaddhano	48, 145
Mahantaṃ	111
Mahapphalataṃ	271
Mahapphalā	30
Mahapphalā mahānisamsā	322

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahassādaṃ	229
Mahāgini	113
Mahācundo	117
Mahācoro	253
Mahātūriyatāḷitavāditena	110
Mahādumo	21
Mahānāgā	182
Mahānāmo	88
Mahānisamsā	30
Mahāpajāpati	235
Mahāpañhesu	304
Mahāpathavī	73
Mahābhūmicālo	249
Mahābhogo	48, 145
Mahāyaññāni	168
Mahāvātā	250
Mahāsayanam ahosi	73
Mahāsālā	22
Mahāsupinā	71
Mahiddhikā mahānubhāvā	251
Mahiddhiko mahānubhāvo	106
Māgaṇḍikā	85
Māgadhakāni gāmakkhettāni	41
Māgaviko	98
Māṇavehi	36
Mātikādharā	119
Mātikāsampannam	229
Mātugāmūpacāro	322
Mānam	139

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mānusakena	17
Mānessanti	153
Mā mam jaññū	115
Māyāvī	107
Māradheyyaparānuge	225
Māro pāpimā	248
Māsācitarā maññe	252
Mā hevaṃ	327
Migāro rohaṇeyyo	145
Micchādiṭṭhi	107, 142
Micchādiṭṭhiko	39
Micchādiṭṭhi nijjinnā hoti	334
Micchāpaṇihitaṃ	313
Mittadubbhī	82
Mittehi bhedanasamvattaniko	232
Middhasukham	12, 78
Mīḷhasukham	12
Mukhavaṇṇo vippasīdati	346
Mukhādhānaṃ	216
Muñcanti	121
Muṇḍasāvako	85
Muttaṃ	24
Muttaṃ selāva kañcanaṃ	112
Muttā	220
Muttāni	292
Muttana cetasā	108
Mutto mocemi bandhanā	254
Muni	250, 283
Musā	312
Mūlasantānakānaṃ	121

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Meghiyassa	259
Mettaṃ kāyakammaṃ	43, 89
Mettacittaṃ	272
Mettacittaṃ bhāvesiṃ	176
Mettaṃso	195
Mettacitto vakkhāmi	312
Mettā	142, 258
Mettā tasmīṃ puggale	56
Mettāvatāya	141
Mettūpahāraṃ	307
Methunaṃ uppādetvā	67
Methunadhammasamāpattiya	167
Medakathālikam	263
Medhāvī	48, 331
Merayaṃ vāruṇiṃ	63
Mokkhacikam	333
Moghapurisā	41, 241
Modare	20
Momūhattā	40
Mosadhammā	312
Mohā	229

[Ya]

Yamkiñci samudayadhammaṃ	215
Yaṃ samaṇena	254
Yamsa	258
Yakkhayoniṃ	171
Yajamānā	193
Yajamānānaṃ	240
Yaññatthāya	166

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yaññassa sampadā	108
Yaññābhinivesā	119
Yato	275
Yato kho	31
Yato tato	227
Yatra hi nāma	17, 113, 121
Yathā	59
Yathā iṇaṃ	343
Yathā taṃ bhikkhave	
avisayasmim	302
Yathādiṭṭhi samattaṃ	
samādinnaṃ	334
Yathā divā tathā rattiṃ	103
Yathādhammaṃ paṭikarosi	264
Yathādhippāyo	24
Yathāpaccayaṃ vā karonti	62
Yathāpabbajjāparicitaṇṇa	316
Yathāpassato	60
Yathābhiraṇaṃ viharitvā	236
Yathābhūtaṃ	224
Yathābhūtaṃ attānaṃ	
āvikattā	27
Yathābhūtaṃ pajānāti	296
Yathābhūtañāṇaṃ	299
Yathābhūta-	
ñāṇadassanaṃ	7, 118, 179, 287
Yathābhūtaṃ	61
Yathā yathā ca tadāyatanaṃ	284
Yathā rattiṃ tathā divā	103
Yathāvimuttaṃ	39
Yathāvihāraṃ	98

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yathāsaññissa	61
Yathāsatti yathābalaṁ	267
Yathā sukhitassa	61
Yattha dinnam mahapphalaṁ	21
Yattha yatthūpapajjati	24
Yadariyā	291
Yadicchakaṁ	11
Yadidaṁ	156
Yadidaṁ mahantattena	290
Yanti	21
Yamariyagaraḥi	329
Yavakaraṇe	197
Yasassī	39
Yācitakūpaṁā	35
Yācitova bahulaṁ	17
Yāti sampannamānaso	230
Yādisako tesam vaṇṇo	246
Yādisako tesam saro	246
Yānikatāya	193
Yānikatā	95
Yāvakīvaṇca	151
Yāvatā	97
Yāvatā diṭṭhiṭṭhānaṁ	332
Yāvadattham	78
Yāvadattham bhakkhitvā	121
Yāva sattamā pitā-	
mahayugā	48
Yugaṁ	48
Yuddhassa	156
Ye gottapaṭisārino	344

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ya]

Yena ārāmo tena	
pāyāsi	306
Yenicchakaṁ	11
Yenupaṭṭhānasālā	260
Yesāhaṁ	322
Yo accayaṁ accayato	264
Yogakkhemā padhamasati	311
Yogabahulo	139
Yogassa	184
Yoggapatho nassa	41
Yoggācariyo	11
Yo ca satam	
diṭṭhisampannānaṁ	271
Yodhājīvā	34
Yonimaññataṁ	116
Yoniso	127
Yoniso vicine dhammaṁ	145
Yobbanamado	28

[Ra]

Rakkhato	216
Rakkhassetaṁ	41
Rakkhāvaraṇagutti	154
Rajaṁ	316
Rajaggaṁ	34
Rajaggasmim	34
Rajanīyāni rūpasaddagandha-	
rasaphoṭṭhabbāni	312
Rajanīyesu	38
Rajanīyo	234
Rajoharaṇaṁ	263

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Raṭṭhikassa	29
Raṭṭhiko	98
Ratatthā	67
Ratanam	312
Ratiyā	227
Rattaññū	39
Rattindivā vītivattanti	314
Rattibhāgam vā	
divasabhāgam vā	261
Rathakam	333
Rathīsāya satthim ussajjitvā	216
Randhagavesī	54
Rasaggāni	37
Raho	43, 90
Raho karoti karaṇam	197
Raho nisajjāya	82
Rāgapariyuṭṭhitam	88
Rāgapareto	35
Rāgavinayāya	108
Rāgassa	143
Rāgā cittam vimuttam	292
Rāgo me pahīno	292
Rājakathā	318
Rājaporisena	66
Rājisayo	193
Riñcati	109
Riñcati paṭisallānam	32, 33
Riñcanti	121
Rukkhaphalūpamā	35
Rukkhāmūlasenāsanam	227
Rukkhāmūlāni	33

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ra]

Ruṇṇena	217
Rūpagatam	277
Rūpaññū hoti	349, 352
Rūpānam	87
Rūpiyapāti	270
Rūpiyapūrāni	270
Rūpiyassa	145
Rūpī rūpāni	245
Rūpe	78
Rogato	278
Rogasamasīsī	149
Rosantam	121
Roseti vācāya	120
Rohaṇeyyo	145

[La]

Lakkhaṇakusalo	349, 353
Laṇḍasāraṇo	49
Laddhā	230
Laddhādhippāyo	305
Lapako	38
Labbhā	3
Lahukam	189
Lahukena asanena	281
Laḷitā	2
Lābhamaccharinī	45
Lābhasakkārasilokam	125
Lābhasakkārasilokasukham	12
Lābhī	321
Lābhena ca lābham nijjigīsītā	38

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[La]		[Va]	
Lābho	273	Vacīduccaritaṃ	299
Lābho alābho	196	Vacīsaṅkhārā	115
Luddā	126	Vajjabahulo	80
Luddo	80, 324	Vajjiyamāhito	330
Luḷito	68	Vajjī	155
Lūkhājīvinī	330	Vajjīnaṃ vajjicetiyaṇi	154
Lokaṃ	296	Vajjhe	98
Lokaṃ anuparivattaṃ	195	Vaṭṭajālikāya	196
Lokakkhāyikā	319	Vaddhiṃ paṭissuṇāti	115
Lokacitresu	167	Vaṇaṃ paṭicchādetā	350, 353
Lokadhammā	195	Vaṇijjā	62
Lokassa samaṇca visamaṇca	316	Vaṇṭūpanibandhanāni	120
Lokassa samudayaṇca		Vaṇṇaṃ	21
atthaṅgamaṇca	316	Vaṇṇapokkharatāya	34
Lokāyatikā	280	Vaṇṇamaccharinī	45
Lokuttarā	37	Vaṇṇamaccharī	81
Lobhajena	108	Vaṇṇasampanno	87, 273
Lobhadhammā	115, 117	Vaṇṇassa	216
Lobhahetukampi	338	Vaṇṇitaṃ	65
Lohaṃ	6	Vaṇṇo	323
Lohitacandanassa	70	Vattā	162, 336
Loḷessāmi	57	Vatthiṃ sodheti	78
[Va]		Vatthakoṭi sahaṣṣāni	270
Vaggarato	310	Vatthukatā	95, 247
Vaṅkakaṃ	333	Vatthukatāya	193
Vaṅkeyyāni	215, 325	Vatthūhi	310
Vacanapathānaṃ	50	Vadaññū	21
Vacanapatho	128	Vadhadaṇḍatajjitā	178
		Vadhāya ussukā	177
		Vadhāya nīte	98

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vanappatayo	180	Vighātaṃ āpajjanti	118
Vanabhaṅgena	217	Vighātapariḷāhā	127
Vanā nibbanamāgataṃ	112	Vighātavā	140
Vantāni	292	Vighātā	75
Vapakassateva satthārā	132	Vicikicchati	77
Vapakāsituṃ	46	Vicikicchā kathamkathāsallaṃ	96
Vamanam	335	Vicinam	325
Vayaṇcassānupassati	125	Vicināti mukhena so kalim	328
Varādāyī	30	Vijānātha	197
Vasavattī	60	Vijitāvī	176
Vassasahassaṃ	238	Vijitāvīnam	49
Vassikaṃ	290	Vijetvā	193
Vācāpeyyam	194	Vijjā	206
Vācābhihāro nāma	355	Vijjācaraṇasampanno	230
Vātaṃ anulometi	78	Vijjābhāgiyā	106
Vācītaṃ anuvācenti	66	Vijjāvimuttiṃ	317
Vāterito	68	Vijjūmālī	17
Vāyāmo	99	Viññassanti mahānāgā	113
Vālaggakoṭṭinittudanamattam	134	Viññāṇam majjhe	133
Vālarajjuyā	189	Viññāṇakasiṇam	300
Vāsanalepanasampanno	182	Viññāṇaṭṭhitiyo	163
Vāsijaṭe	188	Viññātasāsano	88
Vāseṭṭhamahāsālā	233	Viññāpetā	217
Vāhī	216	Viññuppasatthāni	94
Vāḷā amanussā	36	Viññūhi desitā	113
Vāḷehi	36	Vitakkupacchedāya	258
Vigatakathamkatho	215	Vitakkesu	283
Viggayhissati	343	Vitudati	120
Viggaho	274	Vittisañjanano	30
Viggāhikakatham	174	Vitthārikaṃ	249

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vidhavā	43	Vimuttiṃ vimuccato	331
Vidhānavā	240	Vimuttacittānaṃ	49
Vidhāsamatikkantaṃ	167	Vimuttattā ṭhito	280
Vidhūpitā	196	Vimuttā	173
Vinayadharā	119	Vimuttāyatanāni	8
Vinayasandoso	36	Vimutti	5, 116, 118, 287
Vinayānuggahāya	309	Vimuttikkhandhena	289
Vinayo	291	Vimuttiñāṇadassanaṃ	5, 7
Vināsessāmi	155	Vimuttiyā	142
Vinicchayo	273	Vimuttisārā	253, 265
Vinipātetī	46	Vimokkhā	245, 251, 288
Vinimocetvā	35	Vimokkho hoti	
Viniveṭhetvā	35	cetaso	145
Vinītā	248	Viyattā	248
Vinīlakaṃ	103	Viyattāya	195
Vinodeti	258	Viyatto	39
Vimariyādīkatena	325	Viyūlham	35
Vipassanā	122	Virāgasāññā	106
Vipassanāya	321	Virāgānupassī	175
Vipākāvaraṇatāya	140	Virāgāya	104, 190, 239
Vipubbakaṃ	103	Virāgo	287
Vipubbakajātaṃ	103	Virādhana	334
Vipulā hoti dakkhiṇo	63	Virittā hoti	335
Vipulena	101, 263	Virūlhim	3
Vippaṭisārajā	51, 115	Virūlhī	230
Vippaṭisāriniyo	267	Virecanaṃ	335
Vippaṭisārī	80	Vivaṭena	103
Vimukhā kammaṃ	82	Vivaranti	119
Vimuccati	74, 282	Vivari bhagavā dvāraṃ	307

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Va]	
Vivādamūlāni	107	Vītarāgā	108
Vivādo	274	Vītarāgo	121, 181
Vivekaṭṭham	224	Vīthim jānāti	351, 354
Vivekaninnaṃ	224	Vīmaṃsā dhammacintanā	112
Vivekappaṭisaṃyuttaṃ	105	Vīṇāya tantissare kusalā	124
Viveke yattha dūramaṃ	337	Vīraṅgarūpā	176
Viveko	113	Vīriyaṃ	258
Visaṃyutto	31	Vīriyaṃ ārabhāmi	36
Visaṃyogādhippāyo	49	Vīriyaṃ natthi	115
Visaṃyogāya	239	Vīriyaṃ samathaṃ adhiṭṭhaha	124
Visamagate	293	Vīriyabalaṃ	1
Visamaparihārajā	317	Vīriyārambhakathā	40
Visamā	81	Vīriyārambhe	150
Visavaṇijjā	62	Vīsatikhāriko	329
Visāradā	248	Vuṭṭhahitvā	279
Visārado	20, 299	Vuṭṭhānaṃ	136
Visikhākathāpi	319	Vuddhasīlino	239
Visujjhanti	101	Vuddhasīlo	307
Visuddhidhammā	101	Vuddhiṃ	3
Visuddhiyā	101	Vuddhiyeva licchavī vajjinaṃ	151
Visūkadassanaṃ	322	Vuddhihesā bhikkhu ariyassa	
Vissaṭṭhassa	132	vinaye	264
Vissaṭṭhiye	167	Vuddho hoti	3
Vissaṭṭhupasevī	45	Vusitaṃ brahmacariyaṃ	118
Vihāraṃ	59	Vusitavā	117, 289
Vihāraṃ pāvīsi	260	Vusīmatā	254
Vihāro	306	Vūpakaṭṭho	190, 282
Vihimsati	120	Vūpakāsetum	310
Vītarāgaṃ	275	Vūpasamāya	190
Vītarāgassa	230	Veṇiṃ olikhitum	97

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]		[Sa]	
Vedanāgatāni	277	Samkiṇṇaparikho	31
Vedanāsamasīsī	149	Samkilesaṃ	136, 297
Vedanāsamosaraṇā	253, 265	Samkilesa	214
Vedabahulo	139	Samkīlante	254
Vedallakathaṃ	37	Samkīlati	167
Vedeti	8	Samkeḷāyati	167
Vedhati	24	Samghagāravatā	105
Venayiko	201, 330	Samghaphāsutāya	308
Vepullaṃ	3, 230	Samghasuṭṭhutaṃ	307
Vemattā	135	Sambandhāya sampavattenti	65
Veyyāvaccaraṃ	21	Samyogāya	239
Verabahulo	80	Samyojanavippamuttā	118
Verāni	61, 330	Samyojanāni	28
Velāmo	268	Samyojanīyesu dhammesu	7
Vevaṇṇiyaṃ	313	Samvaṭṭamāne	176
Vesārajjakaraṇā	43	Samvaṭṭamāne sudāhaṃ	176
Vesārajjapattā	97	Samvattanti	95
Vesārajjapatto	215	Samvarā	225
Vesāliyaṃ niyyāsi	211	Samvarā pahātabbā	127
Vesiyāgocaro	43	Samvāsā'yaṃ	197
Vehapphalā	165	Samvibhajissāma	19
Veḷukaṇḍakī	107, 169	Samvibhajimhā	267
Veḷuriyo	220	Samvutakammantaṃ	63
Vocaritā	261	Samvuto	113, 127
Vodānaṃ	136, 297	Samsaggārāmatā	252
Vodiṭṭhā	261	Samsaggo	96
Vo bhikkhave dhammapari-		Samsaṭṭhassa	132
yāyaṃ	340	Samsaṭṭhā viharissanti	37
Vosānaṃ	161	Samsaṭṭho	68, 81
Vohāravepakkaṃ	135	Samsandissati	34, 3

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saṃsappajātikā	340	Saggakatham	214
Saṃsappati	115, 340	Sagge pamodati	17
Saṃsappanīyapariyāyam	340	Saṅkapparāgo	135
Saṃsāram	256	Saṅkampeti	251
Saṃsīdati	34	Saṅkampeyya	125
Saṃsuddhagahaṇiko	48	Saṅkhāpi	261
Sa	185	Saṅkhāya	258
Sa-upādāno	351	Saṅkhārā	179, 334
Sa-upādisesam	264	Saṅkho	220
Sakam ācariyakam	248	Saṅgaṇikavihāram	254
Sakadāgāmapatto tusitam	114	Saṅgaṇikā	96
Sakammāragato	185	Saṅgaṇikārāmatā	39
Sakāni vā ñātikulāni	221	Saṅgaṇikārāmassa	226
Sakideva	348	Saṅgaṇikārāmo	137, 161
Sakehi pāṇibhi	108	Saṅgamma	254
Sakkaccam paribhuñjati	216	Saṅgahavattthūni	223
Sakkaccaññeva	41	Saṅgahāya	95
Sakkarissanti	153	Saṅgāman otarati	35
Sakkaroti	29	Saṅgāmasīsam	34
Sakkāyam	96	Saṅgāmāvacarā	49
Sakkāyanirodho	134	Saṅgāmeyyāma	281
Sakkāyapariyāpannā	296	Saṅgāhikam	4
Sakkāyasamudayo	134	Saṅgo paṅko ca ubhayam	100
Sakkāyo	134	Saṅghātam āpādesim	293
Sakkesu viharati	235	Saṅghātanikam	4
Sakkoti brahmacariyam	34	Sacittapariyāya kusalo	316
Sakkhim	301	Sace ānanda mahāpajāpati	236
Sakkhipuṭṭho	95	Saccanāmena	240
Sakkhibhabbatam	138	Saccāpeti	255
Sakhilam	21	Sacchavīni	121

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sacchikiriya	101	Sattasu vihāresu	120
Sajjāni	29	Sattānaṁ	241
Sajjhaṁ	6	Sattānaṁ visuddhiyā	279
Sajjhāyitamanusajjhāyanti	66	Sattāvāsā	274
Saṁcetanikānaṁ	340	Sattisūlūpamā	35
Saṁjagghati	167	Satthakā	36
Saṁjagghante	254	Satthakā vā me vātā	252
Saṁñāpetuṁ	310	Satthari agāravā viharanti	76
Saṁñīmeva nu kho	279	Satthavaṇijjā	62
Saṁthā	292	Satthādānaṁ	274
Saṁthānaṁ	216	Satthāni	166
Saṁhena vadati	312	Satthugaru	105
Sataṁ sahaṣṣānaṁ	329	Satthugāravatā	105
Satakkaku	17	Satthugāravo	137
Satataṁ	280	Satthu ceva saṁvaṇṇito	336
Satādhipateyyā	253, 265	Saddhammaṭṭhitiyā	309
Satārakkhena cetasā	295	Saddhammaniyato	141
Satigīvā	112	Saddhammassa na vodāyanti	326
Satinepakke	151	Saddhammā	84
Satinepakkena	4	Saddhammā vuṭṭhāpetvā	39
Satibalaṁ	4	Saddhamme	3
Satimanto	273	Saddhammo	109
Satisampajaññāya	104	Saddhādeyyaṁ	46
Satova abhikkamati	104	Saddhā natthi	115
Satova paṭikkamati	104	Saddhāpadānesu	345
Satova vuṭṭhahati	9	Saddhābalaṁ	1
Satova samāpajjati	9	Saddhāmatṭakam	125
Sattapurohito	122	Saddhāya	53
Sattavaṇijjā	62	Saddhāyiko	327
Sattasaṇḍaṁ	193	Saddhāvimutto	147

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Saddhesiko	183
Saddho	17, 26, 108, 252
Saddo abbhuggacchati	185
Sanāthā	290
Santaṃ	167, 278, 317
Santaṃ vā ajjhantaṃ	117
Santacittassa	126
Santatakāri	325, 334
Santamassa pariguhanti	146
Santarabāhirā	10
Santavāco	197
Santā	251, 288
Santiṭṭhati	74
Santuṭṭhassa	226, 227
Santuṭṭhikathā	40
Santena	138
Santesu	63
Santo	8
Santo naṃ bhajanti	21
Santo sappurisā	22
Santhambhati	34
Santharituṃ	97
Santhāgāre	208
Sandiṭṭhikaṃ	20
Sandiṭṭhiko	284
Sandhāya vadesi	200
Sandhāretuṃ	34
Sannicitāṃ	182
Sannidhikāraṇaṃ kāme	
paribhuñjituṃ	262

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sannidhikāraparibhogāṃ	37
Sannidhipekho	168
Sannipātabahulā	151
Sannivutthapubbaṃ	243
Sannisinnā	208
Sanneyya	9
Sapattakaraṇā	178
Sapattaverasaṃvattaniko	232
Sappatissā	106
Sapariḷāhaṃ	138
Sappañño gharamāvasaṃ	231
Sappaṭibhaya	82
Sappaṭibhāgā	134
Sappasirūpamā	35
Sappāḷihāriyaṃ	248
Sampakampeyya	125
Sabbaṃ chetvāna bandhanaṃ	113
Sabbakāmaharaṃ	20
Sabbatthagāminiṃ	296
Sabbadhammāna pāraguṃ	111
Sabbanimittānaṃ	132, 173
Sabbapāliphullo	184
Sabbabhūtānaṃ	195
Sabbalahuso	232
Sabbaloke	30, 141
Sabbasaṃyojanakkhaye	116
Sabbasaṃyojanātitaṃ	112
Sabbasaṅkhārasamatho	50, 288
Sabbasāmuḍḍhāsaṃsāraṃ	331
Sabbaso	101, 120

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sabbaso rūpasaññānaṃ	280	Samayavimuttassa	53
Sabbākāraparipūro	251	Samavatthacāre	81
Sabbe te appamādamūlakā	289	Samavepākiniyā	27
Sabbe dhammā	253	Samasamagatikā	114
Sabbena sabbaṃ	166	Samasamagatiyo	181
Sabbe made	29	Samāgamma	254
Sabbe sattā	302	Samādapitāni	64
Sabbe sattā āhāraṭṭhitikā	302	Samādahitum	50
Sabbo kāyo phuḷo	327	Samādhim alabhamānassa	332
Samaṃsalohitaṃ	104	Samādhiparikkhārā	165
Samakkhātabbāni	279	Samādhippamukhā	253, 265
Samaggā	151	Samādhibalaṃ	4
Samaggā vajjikaraṇīyāni	152	Samādhi maggo	137
Samaggā vuṭṭhahanti	152	Samādhimhā cāvessati	109
Samaggā sannipatanti	151	Samādhisaṃvattanikāni	44, 94
Samacittova demi	222	Samādhissa samāpatti-	
Samajīvitā	240	kusalo	100
Samaṇakāraṇḍavo	197	Samāpatti	2
Samaṇadūsi	197	Samāhitaṃ cittaṃ ekaggaṃ	206
Samaṇasaññā	334	Samāhitaṃ nisinnaṃ	109
Samatikkamāya	279	Samāhitassa	137, 226
Samatittiko	11	Samitaṃ	148, 280
Samantapāsādikō	251, 288	Samiddhi	265
Samathānuggahitā	7	Samihitaṃ	65
Samadhiggaṃya	120	Samukkaṭṭho	241
Samadhosi	126	Samuṭṭhānaṃ	332
Samanupassati	278	Samuṭṭhānato na jānāti	353
Samannāgato	2, 253	Samudayāya	108
Samannāyamaṇo	173	Samudācaranti	277
Samappatto	88	Samudācareyyāma	42

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Samudānetabbā	261	Sabhīrū	82
Samupabyūḷho ahosi	281	Sambhavaṃ	249
Same guṇe patiṭṭhitā	124	Sambhave na rajjati	172
Samenti	166	Sambhāvito	336
Samena manusāsi taṃ	177	Sambhūto	166
Samessati	343	Sammadatthaṃ abhisamecca	302
Samodhānaṃ gacchanti	120, 290	Sammadeva	40
Sampannakolakaṃ	23	Sammannati	42
Sampannatthūdhā	230	Sammappajānāti bhavassa	
Sampannasīlā	320	pāragū	196
Sampannasīlesu	230	Sammappaññāya passati	172
Sampanne	230	Sammā adhisayitāni	186
Samparāyavedanīyaṃ	265	Sammā cittaṃ vimuccati	116
Samparāyikāpi	240	Sammāññaṇaṃ	335
Sampavattā	44	Sammādiṭṭhiṃ	6
Sampavattenti	65	Sammādiṭṭhi	7, 14
Sampavedheyya	125	Sammādiṭṭhiko	332
Sampasīdati	77	Sammā dukkhakkhayagā-	
Sampahāre	34	miniya	2, 27
Sampādayantamhi	230	Sammā nibbindamāno	302
Sampādessāma	19	Sammā paribhāvitāni	186
Sampāyissanti	302	Sammā pariyantadassāvī	302
Sampiyeneva saṃvāsaṃ	65	Sammāpāsaṃ	194
Sambahulā nigaṇṭhā	215	Sammāsamādhiraṃ	6
Sambahulāhi sākiyānīhi		Sammā subhāvitacitto	304
saddhiṃ	236	Sammukhā	102
Sambādhe	101, 279	Sammūḷho kālaṃ karoti	80
Sambodhagāmī	224	Sammohavepakkam	136
Sambodhāya	104, 190	Sayaṃ ācamayitvāna	108
Sabyāpajjhāya	88	Sayaṃjātiyaṃ	117
		Sarakuttimpi	78
		Saraṇaṃ gaccheyya	272

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Saravatī	124	Sāṭheyyāni	215, 325
Sarāgāya	239	Sātaaccāya	77
Sarissati nekkammasa	132	Sātarūpena	240
Sarīraṁ	103	Sātodakā	58
Sarena bhāsati	170	Sādhum	337
Salākaggāhī	49	Sādhu	148
Sallato	278	Sādhu bhagini	170
Sallapitapubbaṁ	246	Sādhurūpaṁ āsīde	122
Savanenapi akataṁ hoti	114	Sādhu sādhu	226, 260
Savighātāṁ	138	Sāpekkhā	159
Sasaṅkhāraniggayhavārīta-		Sāpekkho	168
gato	9, 280	Sāpekkho	97
Sasaṅkhāraparinibbāyī	149, 173	Sāmagāmake	99
Sassamedhaṁ	194	Sāmaggiyā	95
Sahati sampahāraṁ	34	Sāmaññāya	195, 325
Sahati rajaggaṁ	34	Sāmaṇero upaṭṭhāpetabbo	85
Sahate	178	Sāmantā	121
Sahatthā deti	53	Sāmāyikampi vimuttiṁ	114, 323
Sahadhammiko	142	Sāmīcippaṭipannā	248
Sahadhammena	232	Sāmisā	135
Sahabyataṁ gatā	20	Sāmukkaṁsikā	214
Sahitāsahitassa	217	Sārajjam okkantaṁ	59
Sākacchā	246	Sārajjamānarūpo	260
Sākacchānuggahitā	7	Sāraṇīyā	89
Sākhaṁ bhañjītvā	121	Sāradāni	134
Sākhāpattapalāsena	22	Sārandade cetiye	151
Sāgarapariyantam	176	Sārādāyī ca hoti varādāyī	323
Sājīvo	31	Sāreyya	11
Sāṭiyaggāhāpako	85	Sāro	56

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sālapupphakaṃ	23	Sīlaṃ	78
Sāliyavakaṃ	183	Sīlakathaṃ	213
Sāvakabhāsita	37	Sīlakathā	40
Sāvajjāni	113	Sīlakkhandhaṃ	6
Sāvassa	237	Sīlakkhandhena	289
Sāvetā	217	Sīlapaññāṇaṃ	254
Sāsanam	252	Sīlabbataparāmāsaṃ	125
Sāsanam ājānimsu	181	Sīlavipanno	79
Sāhasena	330	Sīlasāmaññagato	44, 95
Sāhāraṃ	317	Sīlāni	196
Svāgatāni	190	Sīlānuggahita	7
Sikkhāgāravatā	105	Sīlesu aparipūrakārī	64
Sikkhādubbalyaṃ	34	Sīlesu paripūrakārīṃ dhāretha	64
Sikkhādubbalyāni	285	Sīsaveṭṭhanaṃ dadeyya	126
Sikkhāpadāni samādiyeyya	272	Sīhanādaṃ	4, 136
Sikkhitasikkhāya	237	Sīhanādaṃ nadati	294
Sikkhito	281	Sīho senāpati	209
Sitaṃ pātvākāsi	63	Sukhaṃ paṭibujjhati	345
Sippisambukaṃ	132	Sukhaṃ supati	345
Sibbinimaccagā	132	Sukhamanuttaraṃ	116
Siyā	71	Sukhavedanīyaṃ	265
Siro paññā	112	Sukhasayitāni	134
Silā	220	Sukhānupassī	150
Silāyūpo	275	Sukhāya hotu	171
Sivathikāya	84	Sukhino	100
Sivathikāya chaṭṭitaṃ	103	Sukhesino	177
Sītavane	123	Sugataṃ	75
Sītā vāridhārā	10	Sugatiṃ saggaṃ lokam	67
Sītibhāvaṃ	140	Suggahitaṃ	11
Sītodakā	58	Suggahitaggāhī	60

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sujātā	177	Subhāvitāṃ	75
Suññato	278	Subhūmiyaṃ	11
Suññābrahmūpago	177	Sumanā rājakumārī	13
Suññāgāre abhiramāmi	314	Sumano hoti	87
Suṇomahaṃ āvuso	102	Surabhigandhaṃ	70
Sutaṃ	102	Suvaco hoti	290
Sutaṃ na pariyodapeti	81	Suvaṇṇadubbaṇṇāni	243
Sutānuggahitā	7	Suvaṇṇapūrāni	270
Sutena	237	Suvinicchitāni	190
Suttaso	70, 190	Suvinīto	263
Sudattassa upāsakassa		Suvinītassa	234
putto	345	Suvibhattāni	190
Sudanto	263	Suvimuttaṃ	75, 167
Suddhāvāsā	165	Suvuṭṭhitāṃ	75
Sunakhesu	65	Susantoso	41
Sunikhātā	181	Susamāraddhā	95, 247
Sunikhātattā	275	Susamāraddhāya	193
Sunetto	121	Sussūsanti	266, 268
Supatittha	58	Sūkaramaṃsaṃ	23
Suparicitaṃ	275	Sūnehi pādehi	236
Supinakūpamā	35	Sūrakathāpi	319
Suppaṭipatāḷitassa	234	Sūrato	263
Suppaṭividdhaṃ	8	Sūrā	176, 182
Suppavattīni	190	Sekhaṃ dhammaṃ	6
Suppavedite	224	Sekhadhammaṃ	137
Subhakiṇhā	164	Sekhabalāni	1, 4
Subhantveva adhimutto	245	Sekhassa	39, 105
Subharatāya	239	Setakā	58
Subharo	41	Setaṭṭhikā nāma rogajāti	238
Subhāsitena	24	Setā	73

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sedāvakkhittehi	22
Senam	301
Senāpatiko	29, 98
Seyyathāpi	163, 186
Seyyathāpi passeyya	103
Seyyathidam	66
Seyyasukham	78
Sevālapaṇakapariyonaddhā	57
Sevālapaṇakapariyonaddho	68
Sevālamālikā	338
Sokasabhaye	312
Soṇḍam	174
Sotaṃ odahanti	268
So tattha lābhī hoti	339
Sotabbam maññissanti	153
Sotā	216
Sotāpannā	317
Sotthānam samparāyikaṃ	240
Sotthī	20
Soraccaṃ	77, 112
Soraccena	76
Sorataṃ	21
Soratasorato	131
Sorato hoti	114
Sovacassatā	137
Sovaṇṇālāṅkāraṇi	270
Sotaṃ	315
Soḷasākārasampannā	234
Soḷasakukkuko	275

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]	
Haññati	34
Haññamāne	172
Hatūpanisaṃ	118
Hatūpaniso	7, 179, 287
Hatthaṭṭhikaṃ	104
Hatthikalabhā	282
Hatthikāyaṃ	49
Hatthicchāpā	282
Hatthiyāyī	98
Hatthisambādham	312
Hatthisimim	49
Hatthisimpi	104
Hadayassa santim	301
Hantum	166
Handa	36, 64, 121
Hananti	35
Haranti maññe	332
Harāyeyya	263
Haricandanassa	70
Hasamānakā maññe	118
Hānagāmīyeva	114
Hānabhāgiyā	138
Hāyatiyeva	148
Hārahārini	26, 189
Hitāya sukhāya	231
Hitesinā	33
Hitvā kāme	337
Himavāvaññe siluccaye	112
Hiraññapūrāni	270
Hiraññassa	145

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Ha]		[Ha]	
Hirimano	116	Hīnaṃ kāyaṃ	267
Hiriyam	229	Hīnā kāmā	3
Hirī natthi	115	Hīne vimuttaṃ	230
Hirībalaṃ	1	Heṭṭhānemaṅgamā	275
Hīnaṃ	104	Hemantikena	188

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṃ anukkamaṇikā

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko	Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[A]	
Akālena vadati	311	Abhiññāpārāgū	111
Akusalena suddhāvāse		Abhihārā dve	355
nibbattaṭīti vitaṇḍavādo,		Ambapaṭijaggantapurisopamā	7
tabbiniveṭhanam ca	347	Ariyūpavādī	326
Agāravo viharati satthari,		Asurajeṭṭhakā tayo	217
dhamme, saṅghe, sikkhāya,		Asurā pubbe tāvatimsa-	
aññamaññaṃ	76	vāsino, tesam devehi	
Aggarasā	70	saṅgāmo ca	281
Accantanirodho	175	Asuresu attabhāvapamāṇam	164
Accantavirāgo	175	Assamukham	219
Atthasamhitena vadati	312	[Ā]	
Adhikaraṇāni cattāri	190	Ākāsaṅgā	220
Adhigama-appiccho	226	Āgamasaddhā	26
Adhigamasaddhā	27	Ācariyadhanapariyesanā	
Adhigamasaddhammo	309	aññatitthiyānam	348
Anāgamanīyam vatthu	140	Ācariyā suttantassa	
Anupubbakiriyā	220	paṭisaraṇam	54
Anupubbapaṭipadā	220	Ātataṃ	233
Anupubbasicckhā	220	Ātatavitataṃ	234
Anotatta		Āmisapaṭivibhattaṃ	90
parikkhepā pabbatā pañca	218	Āyusaṅkhāra-ossajanaṃ	249
Mukhāni cattāri	219	Āvaṭṭagaṅgā	220
Antarāyo tividho	99	Āhārāyattā kathā	302-4
Apāyesu attabhāvapamāṇam	164	Āḷhakaṃ	329
Appicchā cattāro	226		
Abbudaṃ	329		

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[I - U - E - O]

Indriyānaṃ sakasakavisaye	
jetṭhata	4-5
Iriyāpathasamasī	149
Ukkhepakavātā	250
Upakappanamegho	180
Upadhiviveko	226
Upalāpanā	156
Ubhatobhāgavimutto	
pañcavidho	146
Umaṅgagaṅgā	220
Usabhamukhaṃ	219
Usabho	294
Esanatanhā	273
Esitanhā	273
Esikāthambhakarapaṇākāro	181
Okappanasaddhā	27

[Ka]

Kaṅkhanākāro buddhādīsu	77
Kāyabalaṃ tathāgatassa	293
Kāyaviveko	226
Kāyasakkhī chabbidho	147
Kālena vadati	311
Kālakūṭaṃ	218
Kelāsakūṭaṃ	218, 219
Koṭi-ādigaṇanā	329
Koṭipakoṭi	329
Koṭimajjhakūpamā	133
Koṭṭhāgāraṃ tividhaṃ	48
Koso catubbidho	48

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Kha - Ga - Gha]

Khayanirodho	175
Khayavirāgo	175
Khārī	329
Gaṅgādīnaṃ nadīnaṃ	
upattikathā	218
Gandhamādanakūṭaṃ	218
Gandhā dasa	218-9
Ghanaṃ	234

[Ca - Cha - Ja - Jha - Ña]

Cittakūṭaṃ	218
Cittaviveko	226
Codanānayo	59
(Byatta) corānaṃ vattaṃ	253
Chaḷaṅgupekkhā dhammā	292
Jīvitasamasī	149
Jhāyī cattāro	297
Ñāṇabalaṃ tathāgatassa	293
Ñāṇavinicchayo	274
Ñāṇāni	243

[Ta]

Taṇhā dve	273
Taṇhāvinicchayo	274
Tathāgatabalaṃ duvidhaṃ	293
Tadaṅganissaraṇaṃ	67
Tiyaggaḷapokkharāṇī	220
Tiracchānakathāvaṇṇanā	318
Tiracchānayonikānaṃ	
āhāro	338
Tiracchānesu attabhāva-	
pamāṇaṃ	164
Tūriyassa pañca aṅgāni	233

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Da]

Daḷhadhanu	280
Dānakathā	213
Dānadāsa	20
Dānapati	20
Dānasahāya	20
Diṭṭhipariyuṭṭhānāni aṭṭhārasa	332
Diṭṭhippatto chabbidho	147
Diṭṭhivinicchayo	274
Dussīlyapahānaṃ	323
Devāsurasāṅgāmo	281
Desanāññānaṃ duvidhaṃ	295
Doṇaṃ	329
Dvārakoṭānavattaṃ	306
Dvisahassathāmaṃ	280

[Dha]

Dhammacakkaṃ duvidhaṃ	295
Dhammavaṇṇabhāṇa- nākāro	209, 210
Dhammavihārino cha janā	34
Dhutaṅga-appiccho	226

[Na]

Nahutaṃ	329
Nigaṇṭhānaṃ aggupaṭṭhākā tayo	209
Niddasādivatthūni	150
Ninnahutaṃ	329
Niraggaḷaṃ	194
Nirabbudaṃ	329
Nirayesu attabhāvapamāṇaṃ	164
Nirodho duvidho	175

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nisabho	294
Nissaraṇaṃ tividhaṃ	67
Nekkhammaṃ	112
Nerayikānaṃ āhāro	338

[Pa]

Pakoṭi	329
Pakkhandanavossaggo	175
Paccaya-appiccho	226
Paccayābhīhāro	355
Paññāvimutto pañcavidho	146
Paṭividdhalokuttaramagge nānattaṃ nāma natthi	17
Paṭipattisaddhammo	309
Paṭivibhattāni dve	90
Paṭivedhaññānaṃ duvidhaṃ	295
Patitṭhā brāhmaṇādīnaṃ	119
Patthādīpamāṇaṃ	329
Pathavīkampā	251
Paravādīkathā	297
Parikkhāra vevaṇṇiyaṃ	313
Pariccāgavossaggo	175
Pariññāpāragū	111
Pariyatti-appiccho	226
Pariyattisaddhammo	309
Pasatthā puggalā	69
Pasādasaddhā	27
Pahānapāragū	111
Pāragū chabbidho	111

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Pa]

Pitūnaṃ santikā pañca ratha-	
satāni labhantiyo	
tisso kumāriyo	16
Puggalapaṭivibhattaṃ	90
Puthujjanasīlabhijjanassa	
kāraṇāni pañca	323
Purisapuggalaparo-	
pariyaññaṃ	114
Purisamedhaṃ	194
Pettivisayesu attabhāva-	
pamāṇaṃ	164
Pettivesayikānaṃ	
āhāro	338

[Pha - Ba - Bha]

Pharusena vadati	311
Bahalagaṅgā	220
Buddhavaṇṇabhāṇa-	
nākāro	208, 210
Buddhavaṇṇo tividho	208
Buddhassa vassasatato	
atirekaṃ aṭṭhāne	
kāraṇaṃ	247
Buddhānaṃ sitaṃ	63
Brahmapārisajjādīnaṃ	
āyuppaṃ	164
Bhagavato piṭṭhi-āgilāyane	
kāraṇaṃ	318
Bhāvanāpāragū	111
Bhūtena vadati	311

[Ma]

Manoharasilātalāni	219
Mahāvitaṅkā nava	130

Padānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahāsarā satta	218
Māgadhakaṃ gāmakkhetaṃ	41
Mānikā	329
Mārassa nāmāni	248
Māro kassa cittaṃ	
pariyuṭṭhāti?	248
Mettaṃ kāya-vacī-mano-	
kammaṃ	89-90

[Ya - Ra - La]

Yañña pañca	194
Rūpakoṭṭhāsā pañcavīsati	352
Rogasamasīsī	149
Lokuttaracittassa	
upakkilesā	6

[Va]

Vasabho	294
Vācāpeyyaṃ	194
Vācābhihāro	355
Vikkhambhananissaraṇaṃ	67
Vitakkavinicchayo	274
Vitattaṃ	233
Vinayo catubbidho	309
Vinicchayo catubbidho	237
Virāgā dve	175
Vivekā tayo	226
Vedaganthakaraṇaṃ	66
Vedanāsamasīsī	149
Vemānikā petā	163
Velāmassa aṭṭhupatti	268-70

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Va]	
Vevaṇṇiyaṃ duvidhaṃ	313
Vossaggo duvidho	175
[Sa]	
Samghavaṇṇabhaṇaṇā-	
kāro	209, 210
Samvattā, samvattasīmā	179
Saggakathā	214
Sanḡahavatthūni cattāri	193
Sacchikiriyāpāragū	111
Sanhena vadati	311-2
Saddhammo tividho	309
Saddhā catubbidhā	26
Saddhāvimutto chabbidho	147
Samathavipassanāsu	
chandarāgo	347
Samasīsī catubbidho	149
Samāpattipāragū	111
Samucchedanissaraṇaṃ	67
Sampannasīlatā dvīhi	
kāraṇehi	320
Sammādiṭṭhi pañcavidhā	45
Sammāpāsāṃ	194
Samaṇḡala	124
Sarīravevaṇṇiyaṃ	313
Sassamedhaṃ	194

Padānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]	
Sādhāraṇabhogino lakkhaṇaṃ	90
Sāraṇīyadhammaṃ ko pūreti?	
ko na pūreti?	90-1
vatthūni	92-4
nissando	15
Sālapupphakakhādanīya-	
karaṇaṃ	23
Sāilāyakopamā	257
Sīlakathā	214
Sīhamukhaṃ	219
Sudassanakūṭaṃ	218
Suttantassa paṭissaraṇaṃ	
ācariyā	54
Supinaṃ	
kāraṇāni cattāri	71
passantā puggalā	72
kadā passati?	72
Supinantacetanā	72
Sumanāya rājakumāriyā	
vatthu	13-5
Susiraṃ	234
[Ha]	
Hatthikulāni dasa	293
Hatthimukhaṃ	219
Hasanacittāni	63

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Nāmānaṃ anukkamaṇikā

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[A]		[U]	
Aṅga (raṭṭha)	69	Udāyitthera	58, 113, 277, 279, 283
Aciravatī	220	Upasena (thera)	158
Ajātasattu	134, 155, 306	Upāli	209
Anāthapiṇḍika	15, 69, 169, 177	Uposatha (hatthi)	293
Anuruddha	225, 227-8, 233-4	Uppalavaṇṇa	69
Anotattadaha	218, 220	Uruvela (gāma)	73
Avīcimahāniraya	329	[O]	
Asaṇṇasattā	302	Okkāka (rājā)	194
Asurā	281	[Ka]	
Asurinda	217	Kaṇḍīpura	356
Assajipunabbasuka	158	Kaṇṇamuṇḍadaha	218
[Ā]		Kapila (pura)	209, 235
Ānanda	17, 58-9, 64, 110, 114, 150, 156, 221, 236, 260, 280, 282	Kapilavatthu (nagara)	73
Ābhassarā	164	Karaṇḍakola	5
Āḷavaka (yakkha)	222	Kassapa (Buddha)	15, 63, 66, 76, 132
[U]		Kākaṇḍakaputta	158
Ugga	145	Kāṇā (upāsikā)	255
Uttara	163	Kālāvaka (hatthi)	293
Uttarakuru	273	Kāsi (gāma)	305
Uttarā (upāsikā)	255, 346	Kāsi (raṭṭha)	69
Uttarā nandamātā	255	Kāḷakūṭa	218
		Kāḷudāyitthera	113, 279, 283
		Kimila (nagara)	76

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ka]

Kukkuṭasetṭhi	346
Kukkuṭārāma	346
Kuṇāladaha	218
Kuru (naṭṭha)	292
Kelāsakūṭa	218
Kevaṭṭa	12
Kokālika (nagara)	326
Kokālika (bhikkhu)	326-7-8
Kokālika (raṭṭha)	326
Kokālika (setṭhi)	326
Koṇḍañña	295
Koliya	255
Kosala (raṭṭha)	69, 329
Kosala (rāja)	14-5, 69, 71, 145, 169, 305-6
Kosināra	69

[Kha]

Khemā (upāsikā)	255
Khujjuttarā	255

[Ga]

Gaṅgā	218, 220, 269
Gaṅgeyya (hatthi)	293
Gandha (hatthi)	293
Gandhamādanakūṭa	218
Gava (usabha)	294
Gavesi (upāsaka)	63
Girimānandatthera	317

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ga]

Gotama (Buddha)	16, 68-9, 156, 166-7, 197-9, 201, 203, 208-9, 212-3, 301, 331, 344
Gotamaka	247
Gotami	235
Gopālaka	353-5
Govinda	122

[Ca]

Caṅki	69
Candikāputtatthera	275
Campeyya	214
Cātumahārājika	214
Cālika (nagara)	258
Cālikāpabbatamahāvihāra	258
Cittakūṭa	218
Cundī (rājakaññā)	16, 255
Cūlasīvatthera	346
Ceti (raṭṭha)	225, 228

[Cha]

Chaddanta (hatthi)	293
Chaddantadaha	218
Channa (paribbājaka)	85

[Ja]

Jambudīpa	16, 209, 218, 236, 269, 273
Jetavana	73, 328
Jetavanamahāvihāra	169
Jotipāla	122, 356

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ta]

Tapussa	142
Tamba (hatthi)	293
Tambapaṇṇidīpa	356
Tāvatisā	214, 281
Tiyaggaḷamahāpokkharāṇī	219
Tissa	203
Tissatthera	90, 92, 106, 173
Tissamātā (upāsikā)	255
Tissā (upāsikā)	255
Tusitā	208, 295
Tepiṭakacūḷanāgatthera	320

[Tha]

Thullakumārī	43
--------------	----

[Da]

Disāpāmokkha	268
Devatthera	90
Devadatta	134, 164
Doṇabrāhmaṇa	66

[Dha]

Dhanañcaya (seṭṭhi)	16
Dhammaguttā	163
Dhammāsoka	17

[Na]

Nakula	255
Nanda	235
Nandakatthera	260
Nandamātā	170-1
Nandimitta	319

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Na]

Nāgatthera	93
Nāgattherī	93
Nāgadīpa	92
Nāṭaputta	209
Nātika (gāma)	98
Nāḷanda	209
Nigaṇṭha	209
Nevasaññānāsaññāyatana	165

[Pa]

Paṇḍara	293
Padumā (upāsikā)	255
Pārāyana	132
Piṅgala (hatthi)	293
Piyaṅkara	163
Pukkusāti	209
Puṇṇā (dāsī)	169

[Pha]

Phussamittā	163
-------------	-----

[Ba]

Bākula (thera)	17
Bārāṇasi	268
Bimbisāra	16, 69, 246, 305
Bimbī (upāsikā)	255
Buddhaghosa	357
Bojjhā (upāsikā)	255
Brahmapārisajja	164
Brahmapurohita	164
Brāhmaṇatissa	93

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Bha]

Bhaddiya	209
Bhaddiya (nagara)	18
Bhātara (gāma)	93
Bhātiyamahārāja	290
Bhūridatta	214

[Ma]

Magadha (raṭṭha)	69
Maghadeva	318
Maṅgala (hatthi)	293
Majjhantikatthera	226
Madhura (nagara)	81
Manujā (upāsikā)	255
Mandākinidaha	218
Malla (raṭṭha)	282
Mallā (raṭṭha)	69
Mallikā devī	255
Mahākappina	209
Mahākassapa (thera)	17, 158
Mahāgatimba-abhayatthera	17
Mahāgiri (gāma)	92
Mahāgovinda	122, 213
Mahācunda	117
Mahādattatthera	5
Mahānāgatthera	251
Mahānāma	88-9
Mahāpajāpati	173
Mahāpajāpatī gotamī	236-7
Mahābodhipallaṅka	4

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Ma]

Mahābrahmā	164
Mahāmucalinda	109
Mahāmoggallāna	251
Mahāvihāra	356-7
Mahāsīvattthera	165, 247
Mahāsudassana	213
Mahī	220
Māgadha	246, 329
Mātuposakahatthi	214
Māra	225, 248, 271
Migāra	145, 255
Mucalindavana	76
Muttā (upāsikā)	255
Meghiya (thera)	259
Metteyya (māṇava)	132
Moggallāna	106, 169, 174, 327

[Ya]

Yamunā	218, 220
Yasa (thera)	158, 209
Yasa (dāraka)	17

[Ra]

Raṭṭhapāla	17, 209
Rathakāradaha	218
Rāhu	217
Rāhula (kumāra)	235
Rucī (upāsikā)	255
Reṇu	122
Rohaṇa	145

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[La]

Lāḷudāyī 58, 277
 Licchavi (rājā) 208, 211
 Licchavī 69, 151, 153, 155, 246

[Va]

Vaja 293
 Vajji (raṭṭha) 69
 Vajjiputtaka 158
 Vajjī 151, 153-6
 Vappa 209
 Vassakāra (brāhmaṇa) 156
 Vipassi (Buddha) 13
 Visākhaththera 345
 Visākhā 16, 69, 169, 177, 255
 Vepacitti 217
 Verañjā 207, 217
 Velāma 269, 271
 Vesāli 69, 209, 211
 Vessantara 213
 Vehapphalā 165
 Veḷukaṇḍaka (nagara) 107, 169

[Sa]

Samkiccasāmaṇera 346
 Saṅgharakkhitasāmaṇera 251
 Sakuludāyī (paribbājaka) 69

Nāmānukkamo Piṭṭhaṅko

[Sa]

Sakka 209
 Sakka (devarājā) 16, 69,
 121, 281
 Saṅkhapāla 214
 Sarabhū 220
 Sāketatissatthera 226
 Sāmāvatī 255
 Sārandada (yakkha) 151
 Sārandadacetiya 151
 Sāriputta 58, 69, 165, 169,
 225, 226, 263, 271
 Sāvatti 15, 158, 326
 Siṅgāla 249
 Sirīmā (upāsikā) 255
 Sīlava 214
 Sīvalitthera 17
 Sīha (rājā) 209
 Sīha (senāpati) 209-11
 Sīhappapātadaha 218
 Sīhaḷa 246
 Sujātā 73, 177
 Sutanā (upāsikā) 255
 Sudassanakūṭa 218
 Suddhāvāsā 165
 Sunakkhatta 134
 Suppabuddha 134
 Suppavāsā 255
 Suppiyā (upāsikā) 255

Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko	Nāmānukkamo	Piṭṭhaṅko
[Sa]		[Sa]	
Sumanā (rājakumārī)	13, 16, 255	Soṇatthera	123
Susīma (paribbājaka)	134	Soṇā (upāsikā)	255
Subhakiṇhā	164	[Ha]	
Setanāga	110	Himavanta	18, 219, 220
Senagiri	92	Hema (hatthi)	293
Soṇa (seṭṭhiputta)	17, 209, 249		

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapoththakaṃ, Syā = Syāmapoththakaṃ,
Kaṃ = Kambojapoththakaṃ, I = Iṅgalisapoththakaṃ, Ka = kesuci
Marammapoththakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapoththakesu
dissamānapāṭho, Ṭṭha = Aṭṭhakathā.

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Akatvā = Patvā (Sī, Syā)	82
Acalaṭṭhānaṃ = Avaṭṭhānaṃ (Sī, Ka)	294
Acittikārena = Apacittim katvā detīti apacittikārena (Syā)	267
Ajiniyaṃ = Agamanīyaṃ (Sī), Atthapanīyaṃ (Ka)	181
Ajeṭṭhamaraṇanti anāyakamaraṇaṃ = Ajaddhumārikanti anāthamaraṇaṃ (Sī), Addhamārikanti anāthamaraṇaṃ (Syā)	240
Aññasikkhito = Abbhācikkhato (Ka)	330
Aññāṇabhūtā vaṭṭamūlasaṅkhātā bahalandhakāra-avijjā = Aññāṇatā vaṭṭamūlasaṅkhātāmalanti avijjā (Sī), Aññāṇabhūtā vaṭṭamūla- saṅkhātāmalandhakārā avijjā (Ka)	216
Aññātukāmoti = Ñātukāmoti (Syā)	58
Aññābyākaraṇānīti = Aññābyākaraṇānīti (Sī, Syā)	40
Aṭṭakulika = Atthakusala (Syā)	153
Atohayanti ato = Ito hayanti ito (Syā), Tato pāyanti tatopi (Ka)	166
Attānatthassa = Attanā tassa (Ka)	217
Athassa = Avassaṃ (Ka)	217
Atthānisamsaṃ = Atthānaṃ vasaṃ (Syā, Ka)	69
Adiṭṭhippato = Aniṭṭhappatto (Syā), Niṭṭhappatto (Ka)	328
Addhayojanaṃ = Aṭṭhayojanaṃ (Syā, Ka)	155

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Adhigammāti adhigantvā = Adhigaminti adhigaṇhiṃ (Sī),	
Adhigammāti adhigacchi (Syā)	283
Adhiṭṭhatvā = Adhiṭṭhitvā (Ka)	332
Adhivacanāṃ = Titthakānaṃ (Sī, Syā)	150
Adhivuttipadānanti = Adhimuttipadānanti (Syā, Ka)	299
Addhuvāti evaṃ aciraṭṭhena = Addhuvāti athiraṭṭhena (Sī, Syā)	179
Anavatthacārikanti	
anavatthānacārikāṃ = Anavatthacārikanti avavatthānacārikāṃ (Sī),	
Avatṭhānacārikanti avavatṭhāne cārikāṃ (Syā)	52
Anavatthitāti avatthitāya rahitā = Anavatṭhitatoti ṭhānarahitā (Sī),	
Anavatṭhitatoti avatṭhitato	
ṭhānarahitā (Syā)	141
Anāharāpentā = Āharāpentā (Sī, Syā, Ka)	152
Anāḷhikoti na aḍḍho = Anāḷhiyoti na aḍḍho (Sī),	
Anaddhikoti na addho (Syā),	
Anāḷikoti anaḷo (Ka)	115
Anividdhā = Aniviṭṭhā (Sī, Syā)	153
Anu anu abhāvaṃ = Anu abhāvaṃ (Syā)	130
Anukkaṇṭhanā appaṭisaṅgharaṇā = Anuggaṇṭhanā appaṭisaṅkharaṇā (Ka)	99
Anupagantabbāṃ = Ananugantabbāṃ (Sī)	140
Anupagantvā = Anupagantvā mānusaṃ gantvā (Ka)	111
Anupubbim kathāṃ = Ānupubbikathāṃ (Sī), Anupubbikathāṃ (Syā)	55
Anumajjitvāti parimajjitvā = Apanijitvāti parimadditvā (Sī)	174
Anena = Tena (Sī), Nena (Ka)	279
Anovadiyamānā = Atthe anovadiyamānā (Sī)	153
Andhabhāvakaraṃ tamaṃ balahatamaṃ = Andhabhāvakaraghana-	
mahātamaṃ (Sī)	178
Apaneyyesoti = Apaneyyoti (Sī, Syā)	197
Aparāpare = Aparāparā (Sī), Apare (Syā, Ka)	66
Appanakena = Appakena (Ka)	146
Apānubhāti = Apajahāti (Sī), Apāṭubhāti (Syā)	29
Apītampi na jānāti = Pītaṃ na jānāti (Sī, Syā)	350

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Appābādhoti = Abyāpajjoti (Sī), Abyābādhoti (Syā)	90
Abbuhīti = Abbahīti (Sī)	24
Abhājanam = Abhabbatam patto (Syā)	3
Abhāvamatteneva = Ābhogamatteneva (Ka)	283
Abhiññā paṭipāṭiyā = Abhiññāpaṭipāṭi (Ka)	87
Abhiññāsampattivāsena = Abhiññāsamāpattivāsena (Sī), Abhiññāya samāpattivāsena (Syā), Abhiññāya vāsena (Ka)	249
Abhido addharattanti = Abhidosa-addharattanti (Syā, Ka)	134
Abhinibbattesunti = Atthābhinibbattesunti (Sī, Tīkāyam ca)	301
Abhinibbatto = Abhinibbhido (Ka)	205
Abhirūpavatī = Atirūpā (Sī)	34
Amanussapatham gantvā = Manussapatham agantvā (Sī)	219
Amanussussadaṭṭhānāni = Amanussaduṭṭhāni (Ka)	129
Amarisanatthe = Apadissanatthe (Syā)	58
Ammakā ammakasaññāti = Ambakā ambakapaññāti (Sī), Ambakā ambakasaññāti (Syā)	114
Ayam koti = Mayam keti (Sī, Syā)	157
Ayuttaṭṭhānato = Ayuttam te (Syā, Ka)	210
Aropite = Aropime (Sī)	18
Avakāso = Āvāso (Sī)	20
Avakkipetvā = Avakkhitvā (Sī)	22
Avasesā = Avasesesu (Sī, Ka)	130
Avicinitvā = Vinicchinitvāva (Syā)	152
Asamvutākāro = Pamattākāro (Syā)	314
Asandiddhanti = Asandiṭṭhanti (Syā)	217
Asapattī = Asapatī (Syā)	119
Asapattībhinivesā = Asapatībhinivesā (Syā)	120
Asabhāgāya visadisāya = Asabhāgāya visabhāgāya (Syā)	6
Asamatikkantattā = Tam asamatikkantatāya (Sī, Syā)	280

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[A]

Asarāgadhammanti na

sarajjanasabhāvaṃ = Asārāgadhammanti na samrajjanasabhāvaṃ (Sī),

Asarāgadhammanti na

rāgena sārjjanasabhāvaṃ (Syā) 275

Asassatabhāvena = Assātabhāvena (Ka) 180

Assaddhiye = Assaddhiyena (Sī, Syā) 1

Assamedhanti-ādīsu = Sassamedhanti-ādīsu (Syā, Ka) 193

Ahimsakā = Ahimsete (Sī) 122

[Ā]

Ākaḍḍhituṃ sakkuṇeyyatāya = Āmasituṃ asakkuṇeyyatāya (Sī) 311

Ākāśadevatāti = Uparidevatāti (Sī), Bhūmaṭṭhadevatāti (Ka) 328

Ācariyadakkhiṇaṃ = Ācariyapadakkhiṇaṃ (Ka) 66

Ādiyanamukhoti vutto = Ādiyyamukhoti vutto (Sī),
Ādiyanamukhoti attho (Ka) 51

Ādeyyamukhoti = Ādiyyamukhoti (Sī), Ādiyamukhoti (Ka) 50

Ādhānaggāhīti = Ādānaggāhīti (Syā) 107

Ālāpasallāpo = Allāpasallāpo (Sī, Syā) 246

Āvāso = Sattāvāso (Sī, Syā) 165

Āviñchanti = Āviñjanti (Syā) 199

[I]

Itthisaññāya = Itthipaññāya (Sī) 114

Idaṃ tassa tassa = Idaṃ tassa (Sī) 300

Imasmim idāni taṃ ṭhāne = Imasmim dāni niggaṇhanaṭṭhāne (Sī) 16

[U]

Ukkudhitoti kudhito = Ukkatṭhitoti kathito (Sī),
Ukkutṭhitoti kuṭṭhito (Syā) 68

Ugghātītāti = Ugghānītāti (Sī) 27

Udakakīlaṃ = Uyyānakīlaṃ (Ka) 219

Uddehitvā = Uddahitvā (Sī, Syā) 189

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[U]

Uddhameva kasiṇaṃ vaḍḍhati = Uddhameva pasāreti (Sī), Uddhameva jānāti (Ka)	300
Unnāmaninnāmīti = Uṇṇāmaniṇṇāmīti (Sī, Syā)	229
Upakkhaṭoti = Upakaṭṭhoti (Sī)	166
Upaṭṭhahissantīti = Saṇṭhahissantīti (Ka)	141
Upaṭṭhānagamanakamīyevāti = Upaṭṭhānagamanakiriyāyevāti (Syā, Ka)	227
Upanikkhepaṃ = Pakkhepaṃ (Sī, Syā)	120
Upanissayapaccayo = Upaniso paccayo (Syā)	257
Upanetabbo = Uppādetabbo (Sī, Syā)	59
Upapajjanti = Upapajjeti (Sī, Syā), Upapajjāti (Ka)	340
Upapattivasena vā = Uppattivasena vā (Sī, Syā)	199
Upaparikkhane = Upaparikkhārena (Syā), Upaparikkhanena (Ka)	126
Upamaṃ katvā = Upametvā (Sī)	110
Uppannā = Uppannattā (Sī, Syā)	116
Ubhonte = Ubhante (Sī)	132
Ubbhinnaloṇaṃ = Ubbhidodakaṃ (Sī, Syā)	229
Umaṅgena = Ummaggena (Sī, Syā)	219
Uyyodhikā = Uyyodhikāya (Sī, Syā)	305

[E]

Ekabhikkhampi = Ekabhikkhumpi (Sī)	13
Ettha dvidhā attho = Evamettha attho (Sī)	308
Evaṃ = Tena vuttaṃ (Sī)	308
Evaṃ anatītoti evaṃ = Etaṃ anatītoti etaṃ (Sī)	103
Evaṃsaññī = Evaṃ katasaññī (Ka)	52
Evarūpaṃ paṇaṃ = Gatapalipaṃ taṃ evarūpaṃ paṇaṃ (Sī), Evarūpaṃ hi paṇaṃ (Syā)	240

[O]

Otāreti = Osāreti (Ka)	197
Opadhibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ = Avibhūtaṃ ṭhānaṃ appamāṇaṃ (Sī), Adhibhūtaṃ vā nappamāṇaṃ (Syā)	241
Olīnāmanā = Olokayamānā (Syā, Ka)	18

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ka]

Kaṇṭakaṭṭhānanti = Kaṇṭakadhānanti (Sī)	129
Kaṇṇe dhovantena = Kaṇṇadhovanena (Sī), Kaṇṇaṃ dhovantena (Syā)	333
Katassa = Kudāssu (Sī)	53
Katāvakaśā = Katāvāsā (Sī)	20
Katthanasīlo hoti vikatthanasīlo, vivaṭaṃ katvā katheti = Kathanasīlo vivaṭaṃ katheti (Sī), Katthanasīlo vivaṭaṃ katvā katheti (Ka)	325
Kathākālaṃ = Kālākālaṃ (Syā)	195
Karaṇe = Kāraṇena (Sī, Syā)	200
Karuṇedhimuttāti karaṇajjhāne adhimuttā = Karuṇe vimuttāti karaṇajjhāne vimuttā (Sī, Syā)	122
Kallikakusaloti = Kallatākusaloti (Syā, Ka)	100
Kāyakammantasaṅkhātā = Kāyakammantassa dosasaṅkhātā (Syā)	340
Kiccavasena evaṃ = Kiccavasena eva (Sī, Syā, Ka)	215
Kimilāyanti = Kimbilāyanti (Sī, Syā)	76
Kuṭumalakajātoti = Kuḍumalakajātoti (Sī, Syā)	184
Kusalā = Kusalamūlā (Sī, Syā)	134
Kusobbhāti = Kussubbhāti (Sī), Kusubbhāti (Syā)	180
Kūṭarājānotipi = Khuddakarājānotipi (Sī), Kuṭharājānotipi (Syā)	290
Koṭṭhāsehi = Koṭṭhāse (Sī)	121

[Kha]

Khandhaṭṭhikena yugaṃ uppīlitvā = Khandhaṭṭhito yugaṃ ubbaṭṭitvā (Sī)	216
Khīrapako = Khīrūpako (Ka)	351
Khuddarājānoti = Kuḍḍarājānoti (Sī, Syā)	120

[Ga]

Gaggarassarāpi = Khaṇḍassarāpi (Sī), Bhabbhassarāpi (Syā)	246
Gagghasīti = Gacchasīti (Sī), Tagghasīti (Syā)	242
Gatakāyopi = Nimmitakāyopi (Sī)	228

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ga]

Gandhagandhoti = Khandhagandhoti (Sī, Syā)	219
Gamanabhāvo = Vahanabhāvo (Sī)	76
Gahite = Sahoḍhagahite (Sī)	259
Girigāme = Khīragāme (Sī, Syā)	92
Gihidhammā anapagato = Gihidhammā anapeto (Sī), Gihidhammamanupagato (Ka)	20
Gopade = Gopadake (Ka)	57

[Gha]

Gharaṃ = Vīraṃ (Sī), Bhattāraṃ (Syā)	97
--------------------------------------	----

[Ca]

Caṅkavāre = Caṅgavāre (Sī), Paṅkavāre (Syā)	148
Cattāro āhārā yo vā pana koci = Cattāro vā pana ekopi (Sī)	304
Catukkuṇḍiko = Catuguṇḍiko (Sī, Syā)	57
Catujātigandhehi = Catujātagandhehi (Sī, Syā)	290
Calacalāni = Calācalāni (Sī)	267
Calamaggaṃ = Calapaṅkaṃ (Sī, Syā)	258
Cittīkattaṭṭhena = Cittikatāni (Sī), Cittakatāni (Syā)	154
Cīrikasaddoti jhallikasaddo = Ciriḷiyasaddoti cīriyasaddo (Sī, Syā)	132

[Cha]

Chayutto = Saṃyutto (Syā)	270
Chattimsaṭṭhānesu = Chattimsāyatanesu (Ka)	135
Chinnaparipanthoti lokuttaraparipanthassa = Chinnaparibandhoti lokuttaraparibandhassa (Ka)	79

[Ja]

Jaṅgalānaṃ = Jaṅgamānaṃ (Sī)	120
Jaññūti = Jaññāti (Sī)	115

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ja]

Jaḷoti jaḍo = Jaḷoti jaḷo (Sī), Eḷoti jaḷo (Ka)	45
Jānanto = Gacchanto (Ka)	125
Jīvatanti = Jīvinanti (Sī)	30
Jīvitā = Samaṃ jīvikā (Sī)	240

[Tha]

Ṭhānena = Dhanena (Ka)	122
Ṭhitassa = Yuttassa (Sī)	341

[Ta]

Taṃ ucchedavādaṃ = Taṃ ucchedabhāvaṃ (Ka)	201
Taṃ dānaṃ = Idaṃ dānaṃ (Sī, Syā)	270
Taṃ lābhaṃ = Taṃ bhaṇḍaṃ (Ka)	327
Tatrāpitthītipi = Tattha patthītipi (Sī, Syā)	283
Tathāgatā = Tathāgate (Ka)	198
Tatheva = Tameva (Ka)	62
Tatthajātaka-aṅgakāḷatilakādiṃ = Tatthajātaṃ aṅgakāḷatilakādiṃ (Sī), Atthajātaṃ aṅgavālatilakādiṃ (Ka)	316
Tanuvilepanena = Nānāvilepanena (Sī)	266
Tappamāṇo = Tappamāṇova (Sī), Appamāṇo (Ka)	69
Tassa cesa = Tassa ca (Ka)	125
Tiṇapurisarūpake vāti = Tiṇapurisake vāti (Sī, Ka)	279
Tintiṇoti tantiṇaṃ = Nillajjoti nillajjaṃ (Ka)	324
Tividhakulasampattiṃ = Tividhakulasampattisahitaṃ (Sī)	231
Turūti = Tudūti (Sī), Tudīti (Syā)	328
Tena tena vā kāraṇena = Tena tenavākārena (Sī)	300
Tesaṃ ye padabhūtā desanāya padaṭṭhānattā = Tesaṃ tesaṃ dassanabhūtāya desanāya padhānattā (Sī), Tesaṃ tesaṃ padabhūtāya desanāya padaṭṭhānattā (Syā)	299

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Tha]

Thūṇaṃ = Guṇaṃ (Sī, Syā) 125

[Da]

Daṇḍakena = Gaṇḍakena (Sī) 126

Daddarasaddaṃ = Babbarasaddaṃ (Sī, Syā) 197

Dandhavirāgīti = Dandhavirāganti (Sī, Syā) 136

Dayanti = Dassanti (Sī) 182

Diṭṭhādhimuttīnaṃ = Diṭṭhādhimuttīnaṃ vasena (Sī, Syā) 298

Disvāti = Disvā disvāti (Sī, Syā) 299

Dukkhattṭhena = Dukkhamattṭhena (Sī, Syā) 278

Dubbalabhāvakaraṇāni = Dubbalabhāvakāraṇāni (Sī, Syā) 285

Dubbhati = Dubhati (Sī) 82

Duradhivāsaṃ = Durabhisambhavaṃ (Ka) 162

Devatāvaggo = Sekkhaparihāṇiyavaggo (Syā) 109

Devabhūtānaṃ pana nesanti = Devabhūtānaṃ panesanti (Sī) 16

Desanānupubbim kathaṃ vā = Desanānupubbikathā vā (Sī),
Desanānupubbikaṃ vā (Syā) 55

[Dha]

Dhammakucchisaṃmātapoti = Dhammakucchisaṃmāvāpoti (Sī) 113

Dhammanisantīyāti dhammanisāmanāya = Dhammanisantīti
dhammanisāmanā (Sī, Ka) 150

Dhammapaññattiyāti

dhammassa paññāpanāya = Dhammasaññattiyāti
dhammassa saññāpanāya (Sī) 33

Māreti = Ṭhabeti (Sī, Syā) 352

Dhutasamādānaṃ = Vattasamādānaṃ (Syā) 112

[Na]

Na uggahitanti anuggahitaṃ = Na aggahitanti anaggahitaṃ (Sī, Syā) 24

Naṅgalabalibaddabhatabbājādīni = Naṅgalabalibaddabhatta-
vatthādīni (Sī) 223

Naṅgalasarikkhakattā = Naṅgalasarikkhaṃ katvā (Syā) 26

Na jānātīti = Jānātīti (Sī, Syā) 156

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Na]

Na ḍaṁsati = Na sahati (Syā)	215
Naditvā = Nadantī (Sī)	97
Na paṭikkamissatīti ca = Na paṭikkamissatīti (Sī), Na paṭikkamissati (Ka)	212
Nayena = Ñāyena (Ka)	96
Naravāhanayānaṁ = Nārivāhanayānaṁ (Sī, Syā)	170
Na virajjhissati = Na virujjhissati (Syā)	343
Na sasaṅkhāraniggayhavāritagato = Na sasaṅkhāraniggayhavāritavato (Sī), Na sasaṅkhāraniggayha- vāritappatto (Syā)	9
Na saṇṭhahati = Na upaṭṭhahati (Syā)	56
Na sussūsantīti = Na rasīyantīti na tussanti (Sī, Syā)	266
Nassanasabhāvē = Napassanasabhāvē (Ṭikā)	312
Nātiketi = Nādiketi (Sī, Syā)	98
Nārāyanasaṅghātabalantipi = Nārāyanasaṅkhātabalanti (Sī, Syā)	293
Nikkhamantānaṅca = Nikkhantānaṁ (Ka)	203
Niculavaneti = Niceluvaneti (Sī), Veḷuvaneti (Syā, Ka)	76
Nidhunātīti = Niddhunātīti (Sī, Ka)	120
Nippesanakatāya = Nippesanakathāya (Sī, Syā)	38
Nibbattatelakanti = Nibaddhatelakanti (Sī), Nibbaṭṭatelakanti (Syā)	23
Nibbānapaṭiṭṭhāti = Nibbānaṁ paviṭṭhāti (Syā)	98
Nimujjanādi-ākāraṁ = Ummujjanādiṁ ākāraṁ (Sī)	148
Nirāsaṅgabhāvena = Nirāsaṅkabhāvena (Syā, Ka)	288
Nivaṭṭetvā = Nibbaṭṭetvā (Sī, Ka)	68
Nivutthabhāvaṁ = Nibbattabhāvaṁ (Ka)	76
Nissaraṇadhātuyova = Nissaṭṭadhātuyova (Ka)	95
Nissāya = Tannissāyeva (Sī, Syā)	109
Nīharanti = Paharanti (Sī, Syā)	197
Nūna = Tena (Ka)	123
Nekkhammapaṭipattiyā = Abhinikkhamapaṭipattiyā (Sī), Nikkhamapaṭipattiyā (Ka)	323

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pakkhandanasaddhāya = Paccakkhasaddhāya (Sī, Syā)	3
Paṅkāti kilesapaṅkato = Saṅgāti kilesasaṅgato (Ka)	100
Paññāvāhim = Paññāvāhī (Sī, Syā, Ka)	148
Paṇṇanivāpa-ādīni gāhāpento = Pana vāsi-ādīni gāhāpento (Sī), Pana vāsi-ādīhi gāhāpento (Ka)	37
Paṇipāto = Paṇipātaṃ (Sī), Piṇḍapāto (Syā)	272
Paṭippassambhantīti = Parihāyantīti (Ka)	188
Paṭiladdhaviṇipākārahakamme = Paṭiladdhaviṇipākavārahakammena (Ka)	340
Paṭilābhakattena = Paṭilābhakatthena (Syā)	289
Paṭivāpetīti = Paṭivāretīti (Sī), Paṭiṭṭhāpetīti (Syā)	278
Paṭivinayavatthū = Paṭivinayakāraṇānampi vatthū (Sī)	56
Paṭisattubhāvena = Paṭisattubhāve (Sī, Syā)	293
Paṭigatāyāti = Patihitāyāti (Sī), Paṭihitāyāti (Syā)	99
Patihitāyāti = Paṭihitāyāti (Syā, Ka)	252
Patti = Paṭisevanam (Sī, Syā)	301
Patthayi = Patthayittha (Ka)	198
Padaramayaṃ = Padaracayaṃ (Sī), Suparicayaṃ (Ka)	181
Padese vasataṃ dūrāsannadosavimuttaṃ ca = Padese tadubhaya- vimuttaṃ (Sī)	289
Pana = Kenaci (Ka)	155
Panuditvā = Pannaritvā (Ka)	109
Papañco = Pasambādho (Ka)	306
Pabbajjānurūpena = Yathāpabbajjānurūpena (Sī, Ka)	316
Parapurāyāti param = Carapurāti caram (Sī), Paramapurāyāti param (Syā)	322
Pariguhantīti = Niguhantīti (Sī)	146
Paricchedaparivaṭumatākaraṇam = Pariccheda- parivaṭumakāraṇam (Sī, Syā)	340
Paripuṇṇaphalam = Paripuṇṇam dhaññaphalam (Syā)	230

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Pa]

Pariyāpādentīti pariyāpādayanti = Pariyādentīti pariyādiyanti (Sī), Pariyādentīti pariyādayanti (Syā)	35
Pariyāyena = Nayena (Ka)	284
Pavattanaṭṭhāne = Gataṭṭhāne (Sī)	220
Pavattetīti = Paṭivattetīti (Sī)	216
Paveṇikathanenāti = Paveṇidīpanenāti (Sī)	24
Paveṇi nāma vasena = Nāmapaveṇivasena (Syā, Ka)	239
Passitvā = Passitvā passitvā (Sī, Syā)	299
Pākam gate = Vātahate (Syā)	356
Pātimakuḷam = Pātimakuḷam (Sī), Pātimakulam (Syā)	270
Pātetum = Cāletum (Syā)	125
Piṭṭhipasāraṇaṭṭhānanti = Piṭṭhipāsāṇaṭṭhānanti (Sī, Syā)	220
Piyameva vacanam vādanasīlā = Piyameva kathanasīlā (Sī)	19
Piyasamudāhāravacanam = Piyasamudācāravacanam (Ka)	106
Piṇitam = Pīṇam (Syā, Ka)	23
Punapi manussagabbhā = Puna mānusa (Ka)	241
Pubbapurisā = Pitupakkhapurisā (Ka)	48
Ponobbhavikā = Ponobhavikā (Sī)	158

[Ba]

Bandhanattham = Ganthanattham (Sī)	65
Balavagāviyo ca = Mahāvasabhā ca (Sī)	350
Buddhacariyam = Buddhicariyam (Sī)	208
Brahmacārayoti = Brahmacārinoti (Syā)	232
Brahāvaneti mahāvane aṭaviyam = Brahāti mahā, vaneti aṭaviyam (Sī), Brahāvaneti aṭaviyam (Ka)	22

[Bha]

Bhabbābhabbe = Sevittabbāsevitabbe (Ka)	112
Bhayanivāraṇam patiṭṭhānam gatenā = Bhayanivāraṇe patiṭṭhānagatenā (Ka)	281

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Bha]

Bhayūpadamśanāya = Bhayaparamparāya (Sī),	
Bhayūparamparāya (Ka)	237
Bhavābhavābhiniḥbattiyaṃ = Bhagavā bhavābhiniḥbattiyaṃ (Sī)	13
Bhaveyyunti = Te bhaveyyunti (Sī, Syā)	186
Bhāroṭi = Dukkaroti (Ka)	244
Bhāvanāvādassa = Bhāvitassa (Sī), Bhāvanāvārassa (Syā)	300
Bhikkhave = Meghiya (Ka)	258
Bhūnahaccānīti = Bhūtahaccānīti (Sī, Syā)	179

[Ma]

Mañjīṭṭhikā = Mañjeṭṭhikā (Sī, Syā)	238
Mandamitapadavītiḥārena = Manāpaniyāmitapadavītiḥārena (Sī)	313
Manusāsi tanti = Damanusāsiyanti (Sī)	177
Manoharasilātalāni = Manoharapadasilāni (Sī, Ka)	
Manoharapadarasilāni (Syā)	219
Mamākārena = Mamaṃkārena (Sī, Syā)	199
Mahagghabhaṇḍaṃ = Mahagghaṃ gandhabhaṇḍaṃ (Sī, Syā)	155
Mahāgiriḡamaṃ = Mahākhīragāmaṃ (Sī, Syā)	92
Mahājanassa = Mahājanassa santhambhanāḡāre (Sī),	
Mahājanassa santhāḡāre (Syā)	208
Mātugāmūpacāroṭi = Mātugāmūpavicāroṭi (Sī)	322
Māsācittaṃ nāma tintamāso = Sammohacittaṃ nāma	
tintamāso viya (Sī, Syā)	252
Micchādiṭṭhikatavedibrahmaṇā = Micchādiṭṭhikativēdi brahmaṇā (Sī)	309
Muttajālasinduvārasadisāṃ = Muttāvēlikasinduvārasadisāṃ (Sī, Syā)	306
Mūlaṃ = Mūlāmūlaṃ (Sī, Ka)	332

[Ya]

Yaṃ asuko idaṇcīdaṇca āha, maṃ so āha = Yaṃ assa kodhacittaṃ,	
tathā maṃ so āha (Sī)	223
Yathā = Yathāssa (Sī)	39
Yathāparicchedaṃ = Yathānuparicchedaṃ (Sī),	
Yathānupadacchedaṃ (Syā)	60

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Ya]

Yavabhattam = Yavasam (Sī)	41
Yācakānam = Yāvasikānam (Sī)	41
Yāvadeti yāvadeva = Yāvadeti yāvade eva (Sī), Yāvadevāti yāva eva (Syā)	171
Yenassa = Tenassa (Sī, Syā)	159
Yehi = Yena (Sī, Ka)	197
Yehi = Tehi (Sī)	150
Yojayatā = Yojitā (Sī, Ka)	124
Yodhānagara = Coranagara (Syā)	32

[Ra]

Rajatataṭṭhirajataphālarajatamāsakehi = Rajatakaṭṭhirajataphāla- rajatamāsakehi (Sī), Rajatakaṭṭhirajatathāla- rajatamāsakehi (Syā)	270
Rajanīyesūti = Rajanīyeti (Pāliyam)	38
Rajjattham = Hetum (Sī), Rañjitem (Ṭikāyam)	47

[La]

Lañchetvā = Sajjivā (Syā)	23
Laṇḍasāraṇo = Laṇḍasādhano (Syā)	49
Laddhehi = Dhammena laddhehi (Syā, Ka)	22
Lahukam = Lahusam (Sī, Ṭikāyam ca)	189
Laḷitāti = Salāḷitāti (Sī)	2

[Va]

Vacanam = Vacanam panassā (Sī), Vacanampissā (Syā)	177
Vajjeti = Cajati (Sī)	109
Vaṭṭajālikāyanti = Dhavaṭṭajālikāyanti (Sī), Vaṭṭajālikāyanti (Syā)	196
Vaṭṭanapisana = Vaṭṭanapiñchana (Sī), Vaṭṭanapiñjana (Syā)	19
Vaṭṭapalipatham = Palipanti vaṭṭapalipam (Sī)	240

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Vaṭṭameva = Idameva (Syā, Ka)	313
Vaṭṭetvā gacchati = Vivaṭṭetvā gacchanti (Syā)	266
Vatvā = Avatvā (Syā, Ka)	93
Vadanākāro = Ñāṇadassanākāro (Sī, Syā)	300
Vadham = Kammakaraṇam (Ka)	259
Vadhāyanīteti = Vadhāyopanīteti (Sī), Vadhāyānīteti (Syā)	98
Vadhāyupanīteti = Vadhāyunnīteti (Sī)	98
Vavassaggatthe = Vacanasāmatthe (Syā, Ka)	36
Vassanti = Vasanti (Ka), Pavassanti (Syā)	219
Vājikā vājam = Vāpikā vāpam (Sī, Syā)	154
Vāyantīti = Vāyanti, mahāvātā vāyantā (Sī), Vāyanti (Syā)	250
Vāre = Ṭhāne (Syā)	128
Vāssa = Tassa (Ka)	202
Vigatantabhāvam = Santibhāvam (Ka)	340
Vigatavāyanti = Vigatabyayanti (Sī), Vigatantībhūtam, nittanṇanti (Syā)	224
Vicinanti guṇavicinatam = Vipinanti guṇavivittakam (Sī)	325
Vicinathāti vicinantā = Vicārethāti vicarantā (Ka)	209
Vicinasāṅkhātām = Vipinasāṅkhātām (Sī)	325
Vijjāvimuttinti = Vijjavimuttīti (Sī, Syā)	317
Viñjham = Vijjham (Syā, Ka)	219
Vitakkam = Cittam (Syā)	226
Vidahanasampanno = Vidhānasampanno (Sī, Syā)	240
Viddhā kaṇḍā = Viddhattā vaṇḍam (Ka)	238
Vinayasamvaram = Brahmācariyasamvaram (Syā)	309
Vipajjamāne = Vinassiyamāne (Syā), Vinassane (Ka)	176
Vipassanāñāṇagabbham = Vipassanāñāṇam gabbham (Sī), Vipassanāñāṇena gabbham (Syā, Ka)	205
Vipassanāpaññaṅca maggapaññaṅca = Vipassanāpaññāya ca maggapaññāya ca (Sī)	26
Virajjhanam = Idha virujjhanam (Ka)	334

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Va]

Visāradabhāvāvahā = Ñāṇasomanassakaraṇā visāradabhāvāvahā (Sī)	43
Vissaṭṭhā = Vipprasannā (Ka)	158
Vissaṭṭhupasevīti vissaṭṭhāni = Vīyatthūpasevīti vīyatthāni (Sī), Byatthūpasevīti vīyatthāni (Syā)	45
Viharamānaṃ = Visādamānaṃ (Ka)	111
Vītivattantīti = Vītipatantīti (Sī, Syā)	314
Vīriyakkhamo = Padhānavīriyakkhamo (Sī)	12
Verasaṃvattaniko = Verasapattasaṃvattaniko (Sī)	232
Vesiyāgocaroti = Vesiyagocaroti (Sī, Syā)	43

[Sa]

Sambandhāya = Saṃsaggatthāya (Sī)	65
Samvidhānena = Saṃvidhānena bhavitabbaṃ (Sī), Parivārena (Ka)	18
Sakadāgāmiṇipatto = Sakadāgāmiṇisatto (Sī, Syā)	114
Sakehi = Sehi (Sī)	108
Sakkaccaññeva deti = Sakkaccaññeva pahāraṃ deti (Syā)	41
Sakkhatīti = Sakkhīti (Ka), Sakkhissatīti (Pāḷiyaṃ)	97
San̄khaṃ gato = Niṭṭhaṃ gato (Sī)	196
Sajjiyāni = Sajjiyāni (Ka)	29
Sajjhanti = Sajjhanti (Sī, Syā)	6
San̄jātena = Saṇṭhitena (Sī, Syā)	184
Saññāpetunti jānāpetuṃ.	
Paññāpetunti sampajānāpetuṃ = Aññāpetunti jānāpetuṃ.	
Saññāpetunti sammā jānāpetuṃ (Sī)	310
Saṭṭhabhāvā = Saṭṭhabhāvo (Sī, Ka)	325
Saṇṭhātuṃ na sakkhissanti = Saṇṭhātuṃ sakkhissanti (Sī), Saṇṭhātuṃ sakkhissanti, te hanti (Syā)	293
Sattarasakadakkhiṇassa = Sattarasasattarasakadakkhiṇassa (Ka)	194

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sattasappāyādisampattikāle = Annasappāyādisampattikāle (Syā, Ka)	33
Satrayāgassetam = Sataghātassetam (Ka)	194
Santharītunti = Sandharītunti (Ka)	97
Satthā = Satthari (Syā, Ka)	105
Satthu = Suṭṭhu (Sī, Ka)	331
Saddha = Sandha (Sī, Syā)	343
Santatakārīti = Satatakārīti (Syā, Ka)	334
Santappetvā = Saṅkappetvā (Syā)	18
Santikā = Santike tāni (Ka)	16
Sandhāyevaṃ = Sandhāyeva (Syā)	257
Sandhāretunti = Santānetunti (Sī, Syā)	34
Sandhisandhito = Sandhito (Syā)	270
Sannipatissanti = Sannipatanti (Sī, Syā)	18
Sabbaṭhānesu = Sabbavāresu (Sī)	135
Sabbalahuko. Appāyukasaṃvattanikoti = Sabbalahuso appāyuka- saṃvattanikoti (Sī, Ka)	232
Sabbasaṅkhataṃ paṭivijjhantaṃ uppajjati = Saccasaṅkhataṃ paṭipadaṃ paṭipajjati (Sī)	215
Sabyohāreti = Saṃvohāreti (Sī)	29
Samajano = Āmajano (Sī, Syā)	122
Samatikkantattā pana taṃ = Asamatikkantattā pana tañca (Syā)	280
Samasabrahmacārīsūti = Āmasabrahmacārīsūti (Sī, Syā)	122
Samasamagatiyoti = Samagatiyoti (Sī)	181
Samāna-anuñño = Samānamanuñño (Ka)	99
Samosarītā vijjulatā = Sateratā vijjulatā (Sī)	64
Sayaṃkatādīsu = Sassatādīsu (Syā)	330
Sayehītipi = Sakehītipi (Sī), Saññehītipi (Ka)	108
Sarasato = Pariyādānato (Ka)	149
Sarasānisamso = Dasānisamso (Sī, Ka)	321
Sahabyataṃ gatāti = Sahabyagatāti (Syā), Sahabyatāti (Ka)	20

Nānāpāṭhā

Piṭṭhaṅkā

[Sa]

Sahitaṃ = Pahitamattamaṃ (Ka)	217
Saḥotthamaṃ = Saḥoṭṭhamaṃ (Sī, Syā)	123
Sā ca abhinivijjhanato = Sāyeva nibbijjhanato (Sī)	2
Sāyatatiyakamaṃ = Sāyapātiyaka (Sī, Syā)	338
Sāreti = Sādheti (Syā)	49
Sīlaṃ missakamaṃ = Sīlasāmaññaṃ (Syā)	44
Sīlādi-uttamadhammakathaṃ = Uttamadhammakathaṃ (Sī)	37
Sukhumarūpena = Sukhumasukhena (Ka)	11
Sutanā = Sudhammā (Syā)	255
Sudattassa = Saddhassa (Sī, Syā)	345
Suvaṇṇapaṭṭavaṇṇamaṃ = Suvaṇṇavaṇṇamaṃ (Sī), Suvaṇṇapakkaṇṇamaṃ (Ka)	170
Sūraṃ = Sūrassa (Ka)	76
Senagirivāsī = Loṇagirivāsī (Sī), Leṇagirivāsī (Syā)	92
Sesaviññāṇampi = Paṭisandhiviññāṇamaṃ hi (Sī)	133
So hi tīrato = So hi kira kūlato (Sī), So hi tīrappadesato (Syā)	218

[Ha]

Haññatīti = Āhaññatīti (Sī)	34
Hāretvā = Haritvā (Sī)	7
Himavāvaññe = Himavāññe (Syā, Ka)	112

Aṅguttaraṭṭhakathāya tatiyabhāge

Gāthāsūci

Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā	Paṭhamapādā	Piṭṭhaṅkā
Āyācito sumatinā	356	Dhammakathāya nipuṇa	356
Ucchinda sinehamattano		Pāraṇi piṭakattayasāgarassa	356
(Khu 1. 54)	187	Manujassa sadā satīmato	
Ekūnasaṭṭhimatto	356	(Saṃ 1. 82)	307
Kālāvakaṇṇa gaṇḍeyyaṃ	293	Mūlaṭṭhakathāsāraṇi	356
Catudhā vibhaje bhoge		Yāva buddhoti nāmampi	357
(Dī 3. 153)	239	Varatambapaṇṇidīpe	356
Tasmā tena sahāyaṇi	356	Vihāradānaṃ paṇipāto	272
Tāva tiṭṭhatu lokasmim	357	Satta sarā tayo gāmā	124
Tihādhikadiyaḍḍhasa-		Sabbāgamasamvaṇṇana-	
tappamāṇa	356	manoratho	356
		Sā hi Mahā-aṭṭhakathāya	356